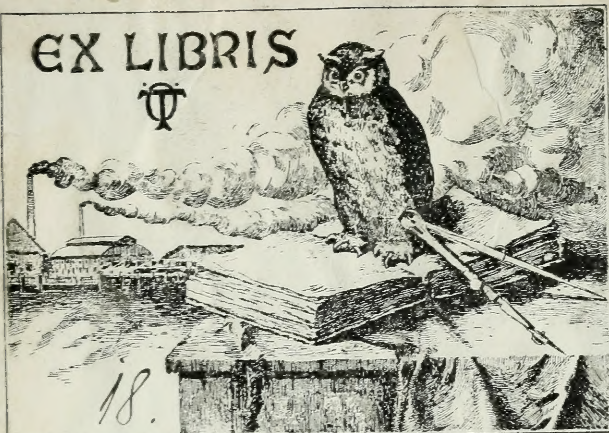
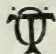
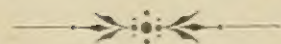

3 1761 08137897 8

EX LIBRIS
18.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

BESZÉDEI.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
MUNKÁI.

ÖSSZEGYÜJTI ÉS KIADJA A MAGYAR T. AKADÉMIA.

II. KÖTET.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
BESZÉDEI.

BUDAPEST,
ATHENAEUM IRODALMI S NYOMDAI R. TÁRSULAT.
1887.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

BESZÉDEI

A MAGYAR T. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

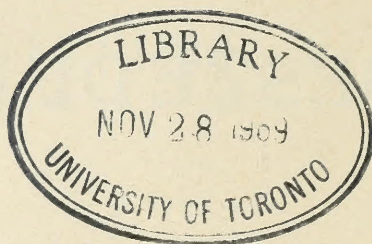
ÖSSZEGYÜJTÖTTE S JEGYZETEKKEL KISÉRTE

ZICHY ANTAL.

BUDAPEST

ATHENAEUM IRODALMI S NYOMDAI R. TÁRSULAT.

1887.

LIBRARY
NOV 28 1969
UNIVERSITY OF TORONTO

E könyv a Széchenyi irodalmi hagyatékának második kötetét képezi. Mintegy folytatása s kiegészitője akar lenni a gyüjtemény ama bevezető első kötetének, melyet a nagy hazafi Naplóiból, saját feljegyzései nyomán, egybeállitottam.

Akkor az egész embert ügyekeztem, ugy a mint magamagát tükörben látta, gyarlóságaival, erényeivel, fejlődésében, hatásában, hivatása felismerésétől annak betöltéseig, feltüntetni.

A cselekvő Széchenyi volt az.

S a kik ama lapokat figyelmökre méltatták, jól tudják, mily nagy ára volt az ő dicsőségének.

Nemcsak a cselekvőt látták, kinek nagy tevékenysége bámulatra ragad; de látták a szenvedőt is, kinek egy hosszu és dicső, egy látszólag irigylendő életpályán át alig van egy boldog napja, egy keservtől, sőt szemrehányástól ment tiszta élvezete.

Most a beszélő Széchenyit kell bemutatnom.

Utána jártam, a mennyire lehetett, hogy a tettek nagy emberének nyilvánosság előtt mondott minden szavát az utókor számára fenmaradt gyér nyomokból teljes gyüjteménybe egyesitsem. Nem dicsekhetem vele,

hogy az sikerült: s igy most is csak töredékekkel vagyok kénytelen a közönség elébe lépni.

De még igy is, ha nem csalatkozom, felette érdekes világot vetnek azok először is Széchenyi egyéniségére, azután átalános müvelődésünk történetére, s végre még egyes, azóta bár rég meghaladott kérdések fejlődésére is, ugy anyagi mint szellemi, ugy alkotmányos mint nemzetiségi érdekeink terén.

Ama tanulmányok sorában, melyek első kötetünk lazán egybefüggő anyagát képezik, nagyjában és magasb müvészi igények nélkül, jellemeztem egy-két fővonással Széchenyit, mint szónokot.

Nem sok hozzátenni valóm maradt.

A beszélő Széchenyi igenis magával tudta ragadni hallgatóit.

Vele sirtunk, vele nevettünk, ötletei villámként kápráztattak, kifejezései sajátságos eredeti volta mindig meglepett, akár tősgyökeres magyarsága, akár németes vagy angolos idegenszerűsége által: de főleg közvetlensége és őszintesége bájolt el.

Nem vettük le szemünket róla, mert minden mozdulata, arczjátéka, taglejtése sajátszerű volt; nem szerettük elszalasztani csak egy szavát is, mert tán a legjava lehetett, mit halkan vagy a morajban ejtett ki; nem untuk soha, senki másnak meg nem engedhető ugrásait, eltéréseit a napirendről, majd örökös ismétléseit.

Látni és hallani kelle őt; olvasni csak fél élvezet.

Hogy többnyire németül szokott gondolkodni, a mi akkori társadalmi viszonyaink természetes követ-

kezménye volt, azt német nyelven irt, különben angol és franczia jeligékkel bőven füszerezett naplói bizonyitják; de anélkül is elárulnák leginkább beszédei. Iratain, melyeket átjavithatott, már sokkal kevesbé ismerszik meg az.

Annál nagyobbra kell becsülnünk azon érdemét, mely szerint ő volt az első mágnás, ki a felsőháznál mindig magyarul beszélt, s következetes kitartásával rést tört a magyar parlamenti szónoklatnak, ott a hol a nagy tekintélyek ciceréi ékesszólásban áradoztak, s az elnök nádor latinul reassumált s mondá ki a végzést.

Széchenyi beszédei nem oratiók voltak, hanem geniális rögtönzések.

Nemcsak semmi részében sem készültek vagy épen betanultak; sőt kezdettől végig jól átgondoltaknak se nevezhetnők az ő túláradó szivének és forró agyának ez önkéntelen kifakadásait.

Senki sem fogja azokat egy sorba állitani egy Deák mintaszerű beszédeivel. Önként meghátrált, mihelyt a tömegeket kelle mozgásba hozni, nagy versenytársa Kossuth előtt. Felülmulták őt, komoly pathosban Wesselényi, elegantiában Vay Miklós, méltóságban Mailáth, ki tömörségre egyenes ellentéte volt, elmeéllel Teleki László, tárgyilagosságban az általa is annyira bámult Eötvös, nem emlitve akkori alsóházunk vezérszónokait, Kölcseytől kezdve Szemeréig, akár egy Klauzált, Pázmándyt, Beöthyt vagy Szentkirályit. Ezek mindnyájan, a régi táblabiró világ diszei, nemcsak hazafiak, s megyei szónokok, hanem az európai müveltség

szinvonalán álló férfiak valának, teljesen méltók egy Széchenyit nem csak megérteni, hanem eszméit rendszerbe is foglalni, hozzáférhetőbbé tenni. A conservativ ügyet pedig a Dessewffyek vagy egy Somssich bizonnyal meggyőzőbben tudták képviselni s elfogadhatóbb szinbe állitani legalább a gondolkodó, higadtabb rész előtt.

S mégis mind árnyékokká válnak a Széchenyi nagy alakja megett.

Csak Deák, meg Kossuth, s harmadiknak Eötvös láthatók még, mihelyt a részletekből kibontakozva, az átalánosságokra, a nagy eredményekre függesztjük tekintetünket.

Nem akarjuk ezzel a többiek érdemét becsmérelni. A hadvezéreket is a dicsőségnek csak fele illeti meg igazság szerint: másik nem csekélyebb része, a hadseregé.

Az olvasó is, nem kétlem, ily összbenyomással fogja letenni kezéből e kötetet, átforditva nem egy, a teljesség kedveért helyt foglaló aprólékosságot, s a többiben is csak a dolog velejét keresve.

A birálatokból, melyekkel első kötetem itt-ott találkozott, egy tanulságot vettem ki magamnak. Azt, hogy ne beszéljek soha, vagy csak nagy ritkán magam, hanem beszéltessem lehetőleg mindig és mindenütt magát Széchenyit; szemelőtt tartva, hogy a közönség egy jó részét érdekelni fogja, mint vélekedett Széchenyi, de nem érdekli, mint vélekedem én.

Legyen ez itt különösen, legszellemesebb s egyuttal legilletékesb birálóm, Pulszky Ferencz irányában, hálás elismeréssel megemlitve.

Ott azonban, a hol az adatok hiánya vagy szerfelett töredékes volta miatt hozzávetésekhez voltam kénytelen folyamodni: nem lehetett, lakatot téve számra, a néma kalauzt adnom.

Kötelességemnek tartottam azt is, hogy az összekötő lánczszemeket szó és tett között, s egyik országgyülésről a másikig, fölkeressem s az olvasónak olyképen ügyekezzem kezére adni, hogy a beszélő Széchenyi mellett a cselekvőt is, s az egyes korkérdések mellett hazánk kulturtörténelmének egyik oly nevezetes korszakát, mindig szeme előtt tarthassa, habár csak vázlatos körvonalakban is.

Nem hinném, hogy ezzel e kötet olyan a milyen csekély becsét alábbszállitottam volna.

A HUSZONÖTÖDIKI ORSZÁGGYŰLÉS.

1825—7.

Arról le kell mondanunk, hogy gróf Széchenyi Istvánnak az 1825—7-diki országgyűlés akármelyik táblájánál mondott valamely beszédét, úgy, a mint az elmondva volt, avagy hazafias felszólalásainak szószerinti tartalmát hiteles szövegben megkaphassuk s olvasóinkkal közölhessük. Ha csak a régi kor ama klasszikus történetiróinak hibájába esni, illetőleg magas fantaziájú ékesszólásukkal versenyre kelni nem akarunk, a kik egy Nagy Sándor és Dárius, egy Hannibal és Scipio megragadó szónoklatait oly aprólékos részletességgel le tudták irni, mintha gyorsirók állottak volna rendelkezésökre: nem marad más hátra, mint gyér forrásaink nyomán, szerényen és száraz rövidséggel megjelölnünk a napokat, s tán, ha lehet, az alkalmakat is, melyek ünnepelt hazánkfiának, mint egy különben hallgatag memnoni szobornak ajkait megnyitották.

Hosszú félbeszakítás után, egy 1812-től 1825-ig tartott, bár elvileg be nem vallott s csak a kényszerűség ürügye alatt folytatott törvénytelen s alkotmányellenes kormányzat után, megnyiltak ismét a közélet, a szabadszólás az alkotmányos ellenőrzés sorompói.

Hasonló időket éltünk mi is. Felfoghatjuk a honfi bú és elkeseredés ama nyomasztó érzetét, mely a nemzet választottjait át meg áthatotta, igazoltnak tarthatjuk a bizalmatlanságot, melylyel az udvar és a kormány közeledése fogadtatott, megérthetjük azt a komoly kötelességérzetet, mely semmi kegymosoly által meg nem vesztegetve, s minden személyes hiúságot távol tartva magától, a haza sebeinek orvoslását, s hasonló sérelmeknek jövőre megelőzhetését s lehetetlenné tételét, az ősi alkot-

mánynak újabb megtámadások elleni biztosítását. »körülsánczolását« ismerte s vallotta első, ha nem egyetlen teendőjének.

Megérthetjük a buzgóbbak ama gyanakodással eltelt keserű érzületét is, melylyel mindazokra követ dobtak, kik az engesztelődésnek, a múltakra való fátyolvetésnek voltak többé-kevésbbé bátor vagy félénk szószólói.

Méltányolhatjuk ama kérlelhetetlenek szigorát is, kik régi törvénykönyvünknek a kormány felelősségéről s a hűtlen tanácsosok tényleges meglakoltásáról szóló világos határozatait, mint éppenséggel nem avultakat, idézgették s olvasták fejökre a bár bűnbánó vétkeseknek.

A magas állás, melyet ezek elfoglaltak, nem birt már elég kápráztató erővel, a megtérés, mely nyilvános vezeklés alakjában is nyilvánult, hivatkozásaik a király határozott parancsszavára, mely előtt meg kelle hajolniok, ha hűtlen alattvalóknak látszani nem akarának, végre egyéb régibb érdemeik, s hazafias és alkotmányos érzületök őszintesége, mind nem volt elég hallgatásra birni ama napok Catóit és Ciceróit, kik jogot és igazságot követeltek, s ezek nevében örök időkre szóló teljes elégtételt, elrettentő példaadást.

A Corpus Jurist senki sem merte akkor még avas obscuritások tömkelegének nevezni. Fegyver volt az, úgy egyik, mint másik fél kezében. Meghajolt előtte a fejedelem. I. Ferencz császár és király, midőn a franczia forradalom veszélyes tanaitól óva, akkor, midőn az egész világ szédelgett (»totus mundus stultisat«), az ódonság tisztes patinájával borított ősi magyar constitutio iránti tiszteletét fennen hirdeté s ahhoz való ragaszkodást követelt mindenkitől. Hogy ne hajolt volna Metternich is, ki ekkor lett magyar indigena, s kereste, már t. i. a maga módja szerint, előkelő köreinkben a népszerűséget. A hatalma s önhittsége zenitjén álló birodalmi kanczellár csakis azt az egy hibát találta a magyar alkotmányban, hogy szerfelett korlátolja a királyi hatalmat; de különben azt, mint évszázadok szilárd művét, bámulta s mint az ő conservativ politikájának egyik támaszát s állambölcseletének fényes igazolását, bizonyos módosítások mellett örökké fentarthatónak s tartandónak vélte.

Egy érdekes adattal fogom ezt csak példának okáért megvilágítani. A magyar országgyűlésről mentől kevesebbnek volt szabad a nyilvánosság elé kiszivárogni. Nemcsak a belföldi lapok tartózkodtak minden érdemleges közléstől, de a külföldi lapok is censura alá vettetnek s legkisebb kihágásra kitiltattak az osztrák állam területéről. A bécsi *Oestreichischer Beobachter* s a pozsonyi *Pressburger Zeitung* a hivatalos közleményekre s az udvarnak ilyen meg olyan lelkesedéssel fogadtatása leirásaira szorítkoztak, s tőlök vette át, kellő rövidséggel, de mégis *Ungarn* czimű rovatban a közléseket az ágostai *Allgemeine Zeitung*. Történt egyszer, éppen ezen országgyűlés alatt, hogy valami ellenzéki vagy szabadkőmüves egy czikket csusztatott be a párisi *Constitutionnel*be, kikelve az ősi magyar alkotmány ellen, mely minden józan haladásnak gátja, de melynek napjai már meg vannak számlálva, mert milliók óhajtják megszüntetését s a kormány hasztalan fog erőlködni, hogy azt a szuette korhatag szerkezetet még továbbra is fentartogassa. Az *Allgem. Ztg.* néma ajkai egy heves czáfolatra nyilottak meg e vakmerő támadás ellen. Nem hiszi, úgymond, hogy az a fanatikus forradalmár, a ki oly szemtelen magát egy magyar embernek nevezni, valóban az legyen, mert olyan elfajult és önnönmagáról megfeledkezett individuum a nemzet kebelében nem is található, a ki nemzete e legszentebb és legféltettebb drága kincse ellen egy olyan gyalázatos diatribát közzé merjen bocsátani. De akárki lappangjon is az álarcz alatt, czikkének felvétele egy széltiben olvasott és elterjedt lapba minden esetre vétkes volt. Ha valaki ma a magyar nemességet arra hívja fel, hogy a Rákóczyak és Tököliek dicső nyomdokaiba lépjen, ha valaki nem átallja azt mondani, hogy Magyarország mai helyzete megegyez Francziaország 1789-diki helyzetével, hogy a kor szelleme immár behatolt hozzá, s meg fogja teremni gyümölcseit, ha a szent alliance feloszlatását, e mindennapi imádságát a béke és a rend gyilkosainak, mint oly közeli eseményt jelzi, mely a nép győzelmét fogja egy könyörtelen aristocratia és egy mindent elnyomó clerus felett magával hozni, ha egy általános forradalmat úgy Oroszországban, mint Magyarországban, elkerülhetlenek, sőt kivánatosnak s kitörésre

megérettnek mond: úgy bizonynyal nincs semmi erőszakos magyarázatra szükségünk, hogy ezt nyilt lázadásra való felhivásnak vegyük, satb. satb.

Látszik ebből is, mily nagy conservativ erőt tulajdonítottak az ősi magyar alkotmánynak, s mily gyanús szinben tünt fel ennek minden becsmérlése.

Meg volt irva pedig, — ki tagadhatta? — Ulászló VI-dik decretumában, a hires 1507: 7. és 8-dik törvény-czikkben, hogy az ország törvényeit és a közszabadságot megsértő királyi tanácsosok a főrendek előtt névszerint bevádoltatván, mint honárulók személyeikben és vagyonukban elitéltessenek, s számkivettessenek. Sőt, ha ő felsége őket megbüntetni nem akarná, akkor az illető vármegye közönsége, hatalmasabbak ellen pedig maga a nádor, karhatalommal lépjenek fel s mindenöket közprédára bocsássák.

A megtorolás ez utóbbi nemének, a tizenkilenczedik század elején, természetesen már nem akadt védője; de a feleletre vonás amaz első, szinte parlamentárisnak nevezhető módját úgy a rendek, mint a főrendek soraiban többen hangoztatták, s különösen az ellenzéki követek több kerületi ülésben nagy ingerültség közt tárgyalták. Némi tartózkodás után, egyenként meg is neveztek többeket, kik ama törvény-czikkek alapján vád alá helyezendők s elitélendők lettek volna.

Nem hatott ezekre az oly szelid egyházi férfiak közvetítése, minő maga az ország primása Rudnay is volt, ki, hogy jó példával menjen elől, már az első ülésben, a főherezeg nádorispány megnyitó beszédére adott válaszában (szept. 14.) merőben szívtelennek nyilvánította (Excordem sane esse oportet) az olyan honpolgárt, vagy legalább is a közügyekkel mitsem törődőnek, a ki ő felségének a nemzet iránt való csodálkozásra méltó szeretetét már magából a királyi meghivólevélből eléggé ki nem olvasta volna, vagy a ki a mi nyolczszáz éves alkotmányunkat még most is nem tudom miféle veszedelmektől (nescio quae pericula) féltené. A harmadik ülésben pedig (szeptember 18.) a trónbeszéd nagy hatása alatt, a nádor hires lendületes beszéde után, az ország rendeihez intézve szavait, s mintegy előre le akarva csillapítani

a keletkezhető vihart, megigérte, – mit bizonynyal csak a maga nevében tehetett — hogy: távol lesz tőlünk minden viszálkodás, elkeseredés, minden képzelt, de valósággal nem létező veszélyek rettegése s a gyanakodás pestise. Súlyt fektetett különösen a király ama sokszor idézett szép szavaira: Nihil a vobis postulamus satb. Semmit sem kivánunk tőletek, mint ön boldogságtok ügyelését, s az erre való alkalmas eszközök előterjesztését satb.

Mi volt pedig, vizsgáljuk egy kissé, az annyira magasztalt királyi meghivólevélnek foglalatja.

Legelőször: a királyné, Karolina Auguszta, megkoronáztatása. Azután pedig, hogy az ellenjegyző magyar udvari kanczellár herczeg Koháry Ferencz stilusát kövessük, több más olyan tárgyaknak *is* fölvétele, melyek Magyarország és kapcsolt tartományai haszna és gyarapodásának még jobban való megerősítésére alkalmatosaknak láttatni fognak.[1]) Általános, későbben, a kir. előadásokban, bővebben kifejtett utalás volt ez az 1790–1-ki országos küldöttségek (Deputationes Regnicolares) rendszeres munkálataira, az utolsó, 1811—2-diki országgyűlésen eredményre nem vezetett bankókérdés újra felvételére, illetőleg a magánosok pénzviszonyainak végleges szabályozására, az ez ügyben 1816. és 1817-ben kiadott királyi rendeletek elismertetésére az állam hitelének lehető megóvása mellett stb.

Amaz országos küldöttségek munkálatai, habár akkor oly gyorsan mint ma nem haladott a világ, több mint egy negyed század alatt mégis eléggé elavulhattak, hogy nem annyira az újabb tárgyalások alapjául, mint inkább az új feldolgozásnál még mindig használható vagy figyelembe vehető anyagul szolgáljanak. Tág mező nyilt tehát a reform barátainak szerteágazó eszméik s terveik számára.

Ha valaki mai parlamenti vitatkozásainkat, akár egy feliratii, akár egy budget-tárgyalás alkalmával figyelemmel kiséri s emlékében lajstromozni birja a legkülönbözőbb, legellentétesebb eszméket, melyek a legfontosabb s legnehezebb megoldású társadalmi s államalakítási kérdések körül felmerülnek: az nem fog

[1]) L. Jegyzőkönyv, IX. lap.

csodálkozni azon, hogy 1825-ben, tizenkét évi szünetelés után, honatyáink, midőn ismét a köztárgyalások sorompói elé léphettek, annyifelé eltértek, ha nem is az elvekben, de azok alkalmazásában, s hogy főleg az előbb vagy utóbb felveendő kérdések sorrendje iránt oly nehezen tudtak egyetértésre vergődni.

A királynak, ki erős megpróbáltatások után, népei iránt valóban atyai szeretettel viseltetett, s azok szeretetét és bizalmát viszont birni óhajtotta, valami felelős alkotmányos kormányzatról igen homályos fogalmai voltak, s környezete alig volt arra alkalmatos, hogy ezeket előtte tisztább s elfogadhatóbb szinbe állítsa. Maga Metternich, mint ezt Széchenyinek őszintén bevallotta, nem óhajtotta még ekkor sem az országgyűlés összehivatását, nem bízott eléggé a nemzet képviselőinek loyalitásában, s nem látta eléggé elfojtottnak a forradalmi eszmék hamuban lappangó szikráit. A fejedelem maga akarta az országgyűlést, éppen azon időpontban, midőn kincstára, legalább az akkori fogalmak szerint, reá szorulva nem volt. Legszemélyesebb érzületének volt kifejezése a trónbeszéd, mely nevezetes államirat saját, eredetileg német nyelven irt, s latinra átfordított fogalmazványa volt. Különös súlyt fektetett ama hires frázisára: *Nihil a vobis postulamus.* Ki tudja, mondá Metternichnek, nem változnak-e pár év alatt is a viszonyok, nem lesznek-e kénytelen a nemzetnek áldozatkészségét újra igénybe venni, s közeledésem akkor nem fog-e önző számításnak látszani; míg most atyai szeretetem s alkotmányos érzületem minden gyanú felett áll. Ily nyilatkozatok hatották meg, különben is iránta hálával és szeretettel egészen eltelt ama hivét annyira, hogy az ő benne egy földön járó szentet lásson, s igyekezzék viszont láttatni másokkal. Nem volt ebben sem egyik, sem másik részről semmi szinlés, semmi hypocrisis.[1] Széchenyi, kinek ily benyomások irányában megőrzött önállósága s függetlensége igazán bámulatunkat kelti fel, ama jóságos fejedelemről feljegyzé naplójában, hogy az halála órájában is, a mily vallásos ember, oly őszintén meg merne esküdni reá, hogy az ő szeretett magyar népének jogait, alkotmányát

[1] L. Metternich hátrahagyott iratainak bármelyik kötetét.

soha sem sértette meg, s hogy a törvényt, a mennyire emberileg lehetséges volt, hosszas uralkodása alatt mindig megtartotta.

Ellenben a kormányzói parva sapientiának valóban megdöbbentő emlékjelét hagyta reánk, saját feljegyzéseiben a mindenható államférfiú, mikor e nagy napok benyomásait ilyetén-képen örökíté meg: »Szeptember 11-én kezdődik a magyar országgyűlés, egyike a legunalmasabb alkotmányos mulatságoknak a világon. Nemcsak, hogy ez az országgyűlés teljesen kivesz a magam sodrából, a mi szokásaimat, mindennapi életrendemet s főleg időmet (!) illeti, hanem még nyelvemet és öltözékemet is változtatnom kell. Deákul kell ott beszélnem s huszárnak öltözködnöm. Az egyetlen licentia, melyet még megengedhetek magamnak, az, hogy legalább bajuszt nem növesztek ez alkalomra« [1]) stb.

Csodálkozhatunk-e, ha Széchenyi, daczára az előkelőség és az élettapasztalás minden varázsának, hüledezve felkiált, hogy egynémely nagyság közelebbről megtekintve minő törpének látszik!

De nem kevésbbé jellemző, mit Metternich az akkori helyzetről jegyzett fel. Ide kell azt igatnunk, mint Széchenyink egykorú feljegyzéseinek ellentétes megvilágítását.

»A hangulat egészben — úgy találja az államkanczellár — igen pompás, mely mellett azonban egy nagyfokú járatlanság tünik ki. Az atyai álláspont, melyet a császár trónbeszédében elfoglalt, a rendeket nagyon váratlanul (!) lepte meg; s habár a kerületi ülésekben — egy gyakorlatban lévő valódi monstruozitás! — sokat vitáznak és fecsegnek; de az egész lárma nem lép túl az egyéniségek körén, s a legmagasb regióig nem hat fel.« [2])

Jegyezzük meg, hogy ama legmagasb regio alatt, melynek szinvonaláig a nemzet panaszai nem érnek fel, még nem magát

[1]) Metternich Hinterl. Pap. IV. köt.

[2]) A kerületi ülésekről Kölcsey így irt: Isten a maga népét el nem hagyá, és ada neki personálisos és itélőmesteres országgyűlés mellé kerületet . . . a képviselők lelki erejétől s összetartásától függ, hogy a tulajdonképen való országgyűlés a kerületi legyen.

a trónt érti, mely érintetlen szentségében szóba sem jöhet, hanem a trónnak legelső környezőit, s első sorban önnön magát. Hisz önelégületlen irja többi közt:

»Egy újabb, különben nem szokatlan bizonyítéka annak, hogy a sokaság az igazat, mint olyat, mindig elismeri, éppen abban a nagy, sőt mondhatnám szintén osztatlan bizalomban fekszik, melylyel személyem iránt minden párt viseltetik.«

S vajjon mivel viszonozza az országgyülés tagjainak azt a nagy gyengédségét, melyet ő személye iránti teljes és osztatlan bizalomnak vesz? Azzal, hogy egy bizonyos komornyikja mulatságos servilismusával teszi párvonalba, a ki mindenre, minek ellenkezőjét állította volt, mihelyt ez urának nem tetszett, azt szokta hirtelen rá mondani: hisz épp azt akarám én is mondani. [1])

Ő valóban azt hitte, hogy a magyar közjogi ellenzéknek, már olyan, a milyen az akkoriban volt, kivette a szót a szájából azzal a trónbeszéddel és a kegyelmes királyi előadásokkal. Mert democrata párt, mint ismét nagy önelégültséggel megyjegyzé, Magyarországon »a dolog természeténél fogva« nem létezett: hisz annak csak az egy felsőbüki Nagy Pálban akadt mintegy előfutója, kinek a nép érdekében emelt szavai csak itt-ott találtak némi visszhangra: de két egymással küzdő »pártot« lát mégis maga előtt, s az egyiket »királyinak,« a másikat »alkotmányosnak« nevezi. Magyar szójárás szerint amazok az aulikusok, emezek a hazafiak csoportját képezték.

A helyzet signaturáját végre azzal egészíti ki, hogy, míg azelőtt évek hosszú során át, II. József uralomra lépte óta, a »kormány« a magyar alkotmány ellen foglalt állást: ő most a császárt az alkotmány terére vitte át s ezen belől ütötte fel sánczait. Merőben ignorálja az 1790 óta történteket, nem II. Lipótnál, a magyar alkotmány és jogfolytonosság dicső emlékü visszaállítójánál kezdi, hanem II. Józsefnél, kinek megkisérlett müve rég fel volt forgatva, s tanai túlon túl is megczáfolva. S e mesterfogással, azt hivé Metternich, teljesen elfoglalta a tért a

[1]) Girouxnak hívták e kedvez emberét. L. Hinterl Pap. IV. köt.

magyar ellenzéktől, ezt »deroutirozta,« lehetetlenné tette.[1]) Szerinte ez sem mondhatott mást, mint a mit ő mondott.

A személyes politika e dicső napjaiban minden emeltyű mozgásba tétetett, mely, ha nem is az egész ellenzéket, de legalább annak egyes tagjait megtérítse vagy lefegyverezze s elnémítsa.

Az udvar, melynek köztünk jelenléte akkor még oly ritka látvány volt, kifejtett minden fényt, pompát, az uralkodók e közös varázsát, de a mellett kifejtett minden szeretetreméltóságot és kedélyességet is, az osztrák uralkodók e sajátos vonzó erejét, hogy a hódítást tökéletessé tegye. Egy atyai fejedelemmel, szerencsére, egy gyermek nemzet állott szemben, melynek oly könnyű örömet szerezni bármi csekélységgel is, mit később férfi korában meg fog vetni. Ha pedig nem használ az édesgetés, vannak más eszközök: az ijesztés, a büntetés. Szigorú megtorlás, lealázó kegyelem.

Széchenyi egészen más érzelmekkel mint Metternich utazott az országgyűlés szinhelyére, mely különben őt is megszokott életmódjából egészen kiveendő volt. De csak azért, hogy tulajdonképeni hivatása teljesítésére reá vezérelje. Sokat jóvá tett, mit Metternich elrontott.

1825. szeptember 12-én este érkezett Pozsonyba.

Hogy a kerületi üléseket, melyekben Metternich olyan borzasztó monstruozitást látott, ő ellenkezőleg a legjobb alkalomnak nézte a közügyekben való tájékozásra, mutatja az, hogy már másnap, 13-án, Pozsony megye gyűléstermében tartatott kerületi ülésen, mely inkább csak előértekezlet volt, megjelent s a tárgyalásokat ettől fogva folytonos figyelemmel kisérte.

Érdekes tanulmányait, a fenforgó tárgyakra s egyes szereplőkre tett találó észrevételeit, első kötetünkben volt már alkalmunk megismertetni.[2]) Nem ismételjük azokat, de újabb adatok nyomán itt-ott kiegészíthetjük.

---

[1]) Lásd az idézett könyvben.

[2]) Lásd gróf Széchenyi István Naplói 150—171. lap. Ez alkalommal legyen szabad egy boszantó leirási hibát helyreigazítanunk, mely ott a Plathy-féle sérelmi felirat »orbati praesidio« sokat vitatott phrasisának ma-

Ez újabb adatok nagyobb mérvben óhajtott előkerülésének egy sajátságos akadálya volt és lesz ezután is. S ez a két irányban uralkodott bizalmatlanság.

Metternich, láttuk, minő véleménynyel volt a kerületi ülésekről. Ő még azt a jó oldalát sem ismerte fel ez intézménynek, melyet úgy a felső-, mint az alsóház elnökei, a nádor és a személynök, kétségkivűl felismertek, hogy t. i. szellentyű volt az a felesleges gőz kibocsátására.[1]) Az ellenzéki követek közűl sokan ott öntötték ki epéjöket, s ezzel eleget téve küldőik útasításának is, feleslegesnek tartották ott elmondott s tetszést aratott beszédeiket az ú. n. országos ülésben újra elmondani. Ezt csakis rendkivűli esetekben tették, mikor különös szigorú útasításokkal voltak ellátva, s küldőik előtt ezzel is igazolni akarták magokat. A kormány a kerületi üléseket sem nem ignorálta, sem hivatalos jellegöket kötelező módon el nem ismerte. Az ott hozott határozatok csak az országos ülésben a personális elnöklete alatt történt újabb megerősíttetés után tekintettek érvényeseknek. Ezért tévedtek el a kerületi ülések jegyzőkönyvei és forog fenn alapos kétely azoknak szabatos formában még létezése iránt is. Sürgősb, vagy a kedélyeket nagyobb izgalomban tartó kérdéseknél az alsóház elnöke igyekezett is vagy semmi vagy csak igen kevés időt engedni azoknak kerületi ülésben fölvételére és tárgyalására. Az ellenzéki követeknek ilyenkor egész erélylyel kellett föllépniök, s az illető ügyiratoknak előbb dictaturára (az irnokok általi lemásoltatás és sokszorosítására) bocsátását, azután a kerületben leendő tárgyalását követelniök.[2]) Ez annál fontosabb

---

gyarázatába becsuszott, mintha az a megyei elnökök (praesesek) erőszakos mellőzésére vonatkoznék, a mi különben az adó és újonczok törvénytelen behajtásánál meg is történt, s felpanaszoltatott (legali suo corpore separatos Magistratus). Az országgyűlési sérelmi felirat alapjául szolgáló nuncium e kifejezéssel él: quod . . . se (Status et Ordines) in Cardinalibus suis immunitatibus, juribus et praerogativis *maximo Legum praesidio* orbatos esse . . . conspexerint. (Országgy. Irásai XIII. szám, IX. ülés).

[1]) Szögyényihez intézett levelében így nyilatkozik: Die Circular-Sitzungen, ein Mittel der Faction zur Durchsetzung ihrer verruchten und verrückten Ziele, — dieses Ferment der Anarchie zu beseitigen.

[2]) Nagy Pál október 22-én a kerületi elnökök által ily izenetet kül-

volt, mert az alsóház sokféle alkatrészeinek számaránya és szavazati joga iránt is némi homály uralkodott, mely a felsőházban még divó gyakorlatnak, miszerint a szavazatoknak nem száma, hanem súlya dönt (vota ponderanda, non numeranda) az alsóháznál is alkalmazását nem zárta ki egészen. A tisztán királyi kegytől függő elnökök legalább ez irányban kevés biztosítékot nyújthattak. Látni fogunk példát reá. De, ha már nem lehetett is a kérdéseket a kerületi ülések hatásköréből elvonni, se nem sikerült a nyilvánosságot onnét kizárni, az országgyűlési ifjúság egy része, mint távollévők követei (Absentium) szintén tagjai lévén az országgyűlésnek: úgy sikeresen ellenezték az ott folytatott eszmecserének bármi úton közzétételét s a hivatalos naplóba is felvétetését. Naplónak t. i. az itélőmesterek által szerkesztett és saját ékesszólásukkal stilizált jegyzőkönyvek neveztettek, újságok pedig, melyekben a beszédek megjelenhettek volna, nem léteztek. Gondoskodva volt felülről, hogy sok szép és magasztos eszme, s főleg a hazafiasság legnemesebb felbuzdulásai a pusztában kiáltó szó gyanánt elhangozzanak, s az utódok tudomására ne jussanak. Helyöket az áradozó hivatalos, főleg üdvözlő szónoklatok cicerói mintái foglalták el.

Másrészt ugyanerre törekedett az ellenzék is. Nem mintha a közvélemény hatalmát félreismerték volna, avagy a tapsokat s vivátokat szélesebb körben is megvetették volna, hanem se magok, se barátaik számára nem áhították azt a politikai martirságot, mely egyes merészebb kifakadásokért a hatalmasok kegyeinek elvesztésében, a király magas szine elé (ad audiendum verbum) idéztetésben, minden hivatalból kirekesztetésben, végre politikai perekben s hosszas üldöztetésekben nyer vala kifejezést. Azért nem igen óhajtották, hogy minden szavok felirva s feledéstől meg legyen óva. Bizalmatlanságuk annyira ment, hogy, ha észrevették, hogy egyesek, akár saját kedvtelésökből, akár mások, főleg magasb állásúak megbizásából ilyes jegyzeteket

dött a personálisnak: »Csak mondják meg a personálisnak, hogy hiába törekesznek circulusainkat elnyomni, mert ha egyébkor nem, éjjel is consideálunk« Lásd Zsoldos Ignácz kéziratu naplóját, melyet a m. t. akadémiának ajándékozott.

csináltak, azt nyomban a titkos feladókkal, spiónokkal tették egy sorba. A titkos feljelentések különben is az országos sérelmek egy állandó rovatát képezték s ellenök folyvást óvakodni a hazafiak egyik fő gondja volt. — Széchenyi naplóiból tudjuk, hogy Metternich egy ilyes az ő személyére vonatkozó informatiót irásban közlött vele, miszerint magát, ha jónak véli, előtte igazolhassa. [1]) Volt reá eset, hogy a hires felsőbüki Nagy Pál, az ellenzéki szónokok legmerészebbike, az országos sérelmek éppen e pontja felett nyilatkozván, a november 5-diki kerületi ülésben oda szólt egy ilyen az ő háta megett jegyezgető úrhoz (Bujkóv nevűhez), többes számban apostrophálva őt, hogy: ám nyissák fel jól bagolyfüleiket, ne ferdítsék el szavait, hanem híven referáljanak. [2])

Innét magyarázható a kálvinista Szoboszlay érdekes feljegyzéseinek is, melyeket Szilágyi István ismertetett, feltünően conservativ szinezete; magyarázható tán másrészt a szabadelvűbb katholikus Guzmics naplójának, melylyel Vaszary Kolos ajándékozta meg irodalmunkat, szaggatott volta is. A postán küldött levelek, természetesen, semmi biztosítékot nem nyújtottak. Erről Széchenyinek is voltak tapasztalati. A kerületi üléseken pedig, hol maga is Dezsewffy Auréllal együtt önkéntes jegyezgetőnek állott be, egyik első hiány, a melyet kifogásba vett, a gyorsirók nem létezése volt. Mennyi idő kelle hozzá, hogy e kivánata teljesüljön!

Mindez apró részletek, úgy hiszem, többé-kevésbbé jellemző világot vetnek az akkori helyzetre s így nem hiába fárasztjuk velök olvasóink figyelmét.

Széchenyinek a kerületi ülésekben vett benyomásairól, s azokban való nem mindig passiv részvételéről első kötetünkben már beszámoltunk. Hátra van, hogy sorrendben megjelöljük azokat a többé-kevésbbé emlékezetes napokat, melyekben ott, a hol illetékesen tehette, felszólalt. Egy képbe állítva, tán újjmutatásul fognak szolgálni utánunk következő szerencsésebb kutatóknak, a hézagok kitöltésére.

[1]) Lásd Széchenyi I. Naplói.

[2]) Zsoldos.

1825. *Október 12. első felszólalása a főrendeknél. (Szűz beszéde.)

» *November 3. kerületi ülésben. Ismeretes ajánlata a m. t. akadémiára.

» Deczember 23. főrendeknél. (Ezentúl mindig csak is itt.)

» » 24. kétszer. Nádor megneheztel reá.

» » 26. Utána el akarják parancsolni ezredéhez.

» » 31.

Mindig magyarul s a rendek mellett.

1826. Január 11. Közvetítni próbál.

» » 12.

» » 31. (A nádor szobájában).

» Február 7. Kétszer.

» » 15. Háromszor. Utána leköszön a katonaságról.

» » 22. Az alatt alakul az akadémiai orsz. bizottság stb.

» » 28. Kétszer.

» Márczius 2.

» » 18.

» *Ápril 1. Hosszú beszéd. Az elnöklő nádor megdorgálja.

» Május 26. Hosszasan s jól.

» » 27. Ismét.

» Július 18. Rendek ellen.

» Auguszt. 1. Rendek ellen. Először civilben.

» » 21. Kétszer a rendek mellett.

» Szeptemb. 4. Hosszasan, jól.

1827. Január 3. Röviden.

» » 31. Az elnöklő országbiró, gróf Cziráky A. feloszlatja az ülést.

» *Február 1.

» » 7.

» » 27.

1827. *Ápril	26.	Királyi resolutio. Elnöki rendreutasítás.
» Május	17.	Rendek ellen.
» Július	6.	Orsz. alapok.
» »	26.	Két resolutio.
» Augusztus	4.	A rendek ellen.
» »	16.	Utolsó ülés.

Összesen 18—23 beszéd vagy felszólalás.

Megjelöltük * azokat, melyek Széchenyi szellemi fejlődésére döntőbb befolyásuak voltak s így emlékben tartásra érdemesbnek látszanak, bár nem szándokunk a többiről is, azt a keveset, a mit tudunk, elhallgatni.

Az országgyűlés első heteit a formaságok és ünnepélyek vették igénybe. Ezekben Széchenyinek is jutott némi szerep, részint mint cs. kir. kamarásnak, részint mint a főrendi tábla tagjának: de ő meglehetősen unta azokat, s várva várta az »időversztegetés« után az érdemleges tárgyalások megkezdését.

Szerencsére, akkor még az országgyűlési tagok igazolása nem vett el semmi időt. A megjelenésre, régi szokás szerint, kitüzött három nap előtt is, még mielőtt Szögyényi személynök elnöklete alatt az *első* országos ülés (szeptember 14.) megtartatott volna, az alsóház tagjai a megye teremében előleges tanácskozmányra gyűltek össze, 12-én és 13-án.[1] Az ügyrend legsürgősb tárgyai iránt kelle sietve intézkedni. Kerületi elnökök, jegyzők választattak, kik váltakozni fognak, a kerületi üléseknek, nem külön (dunai, tiszai) kerületenként, hanem együtt leendő tartása elhatároztatott, s naplónak, egyúttal jegyzőkönyvnek, miként leendő szerkesztése az országos ülés elnökére, a személynökre, bizatott.

Szeptember 14-én a rendeknél a személynök, a főrendeknél a nádor nyitotta meg az első ülést, amaz magyar, emez latin ünnepi beszéddel, melyekre ott Jordánszky esztergomi kanonok, emitt Rudnay primás válaszolt. Aztán a rendek a felsőházat egy küldöttség által üdvözölték, mit a főrendi ház nyomban hason-

[1] Lásd Guzmics-napló. Vaszary.

lóval viszonzott. Az első küldöttségnek ismét Jordánszky, az utóbbinak Szepessy erdélyi püspök volt a szószólója. Guzmics e beszédnek gyújtó (electricus) hatását említi; Széchenyi ellenben erőltetést, untató feszességet lát mindezekben, s aggályosan veszi észre, hogy a mágnások se magyarul, se latinul nem tudnak, s így a nádor tekintélyének és a főpapság túlsúlyának ellentállhatni nem fognak. Egyúttal Schloszhofba kellett egy diszes küldöttséget meneszteni a legfelsőbb udvar üdvözlésére, ezt útasítással ellátni, szerkeszteni egy külön felirást ő felségének meghivására, kiosztani a szerepeket, aztán tömegesen az »Üdvözítőnk Templomába« menni, a Szentlélek segítségének meghivására, s végre átvenni az ú. n. Directoriumokat, az egymást követő ünnepélyességek és szertartások hivatalos sorrendét, satb. satb. Elég volt mindezt egy nap alatt elvégezni!

Az ünnepélyes bevonulás részleteit s alkalmi szónoklatait (szeptember 17.) a Diárium megörökíté, a Tedeummal s illuminatióval együtt. [1])

Szeptember 18-án volt az országgyűlés ünnepélyes megnyitása. (Különben harmadik ülés.) Ismét Veni Sancte, a primatiális házi kápolnában, a főkanczellár Koháry magyar beszéde, a latin trónbeszéd, melynek jelentőségét és hatását már kiemeltük; átadása a kir. Előadásnak pecsét alatt a primás kezeihez, ki ezt külön beszéddel köszönte meg. Nyomban Elegyes ülés, melyben a nádor az ő (nádori) itélőmestere (Szentkirályi László) által a kir. előadást felolvastatja s lelkes beszéddel kiséri. Inkább az atya szólt fiaihoz, úgy mond, semmint a király az ő alattvalóihoz, s vajjon »ki lehetne az, a Magyar vérből eredettek közűl, a ki a királynak, a mi urunknak atyai kegyelmét és kegyességét, a legmélyebb hűséges fiúi buzgósággal, jámborsággal (!) és bizodalommal nem tisztelné, nem üdvözölné.« [2])

---

[1]) Estve az egész város számtalan sok égő métsekkel és gyertyákkal világoskodott, az utzák nagyobb részin az éjtzakának az örvendező Néppel tömve valának és külömbféle muzsikák hangjai és örömkiáltások eltöltötték a megsetétedett Eget, és elevenítették az éjjeli csendességnek nyugalmát. (Diar. I. 36.). V. ö. Guzmics-napló.

[2]) A fordítás gyarló volta miatt ide igtatjuk az erőteljesebb eredeti

Erre ismét a primásnak kelle válaszolni, kinek nyomós szólamait már fentebb méltányoltuk. Az alsóház elnöke, a kir. személynök elkérte a kir. előadást, mint melyet többen a rendek közül a »nagy sokaság« miatt nem hallhattak, azt a rendek palotájában saját itélőmestere (Bory Miklós) által újra felolvastatta s dictaturára bocsátotta. Ismét elég munka egy napra.

Naplóbirálókat (Censorokat) is kelle választani. Ez megtörtént a szeptember 19-diki magántanácskozmányban, melyből Széchenyit, mint nem oda tartozót, jó módjával kiútasították,[1] és a szeptember 20-diki kerületi ülésben, a városi követek azon méltányos kérésének, hogy a birálók közé ők is felvétessenek, mellőzésével s hivatkozással az 1791. és 1811-diki gyakorlatra.

E tény a szeptember 21-diki országos ülésben bejelentetett. A koronázást az üresedésben lévő egyik koronaőri állomás betöltésének kelle megelőznie. Ez szokott módon (elegyes ülésben) megtörtént, Végh Istvánnak megválasztásával, s még az nap a primási palotában fölesketésével. A rendek karzatán megjelent a királyné, nagy kisérettel. Koronázási szertartás rendje. Szónoklatok.

Fontos kérdés volt egy előleges válaszfeliratnak a trónbeszédre elkészítése, mely több ne legyen puszta udvariasságnál, köszönetnyilvánításnál: s mely főleg a sérelmek megvitatása és orvoslása előtt valami tárgynak, különösen a királyi előadásoknak érdemleges fölvételét vagy csak tárgyalásának igéretét is semmikép se foglalja magában. E feladat Szabolcs megye ellenzéki követének, a költő-politikus gróf Dezsewffy Józsefnek jutott osztályrészül, a kinek munkálata azonban erős birálatoknak vettetett alája, s készen csak a szeptember 23-diki orsz. ülésen mutattatott be.

Ekkor a k. személynök erőlködött több loyalitást, vagy jámborságot hozni belé, de a mi Bars (Balogh és Plathy),

zöveget: Quis esse possit, quis unquam fuit, Hungarico sangvine natus, qui Paternam Regis et Domini nostri Clementiam simul ac teneritudinem non filiali, quantum maximam fidelis subditus capere potest, cum devotione, pietate ac fiducia, non veneretur ac prosequatur.

[1]) Lásd erről első kötetünket, 152—3. l.

Szepes (Almásy, Csáky), Borsod (Vay), Szabolcs (Dezsewffy, Bónis) »és más számosabb vármegyéknek követjei« által elleneztetvén, nem sikerült.

Átvették az ügyet a főrendek. Ezek kivánatára meg kelle még említeni ő felségének az utóbbi háborúban saját koczkáztatásával »személyesen véghezvitt jeles Tetteit,« mire Sopron megye követe, a hires felsőbüki Nagy Pál azzal a kikötéssel állott reá, hogy a többiben nem enged, hanem az ország összes rendei a nádorral élükön egy tagban álljanak a királyi szék eleibe.

De a főrendek nem adták meg magokat. Beregh megye egyik követe (Perényi) lépett fel most, úgy mint jó darab idővel később egyik utóda, közvetítő gyanánt. Módosítványába az ellenzékiek beigtatták a *praeferenter* szót, ezzel kivánva a sérelmek fölvételének elsőbbségét jelezni.

Közmegnyugvás csak szeptember 24-én éretett el. Rövid kir. válasz erre szeptember 29-én érkezett.

Szeptember 25-én volt a koronázás, melynek minden részletei a Diariumban megolvashatók.[1]) Ez alkalommal a királyi asztal körül Széchenyi is szolgálatot tett, a Dapiferorum magisterré (főasztalnokká) kinevezett Illésházy István vezérlete alatt.

Hátra volt még a koronázási ajándék, mely szeptember 26-án kissé kedvetlenül 50.000 aranyban, az adómentes nemesség rovására, állapíttatott meg, és szintén az udvar iránti hódolat jeléül Metternich herczegnek, meg Steinlein bárónak (mint Indigenáknak) honfiúsítása.

Dezsewffy ezen alkalomból éles birálat alá vette a monarchia külföldi politikáját. Széchenyi feljegyzései szerint erősen hangsúlyozá, hogy Magyarország csak defensiv és nem offensiv politikát követhet, és hogy a magyar korona gloriája nem nyert új fényt azzal, hogy honfitársainkat egész Nápolyig meghurczolták, miszerint vérökkel fojtanák el ott egy népnek tiszteletre méltó szabadságszeretetét, mely zsarnokainak vasláncait lerázni akarta, stb.

Mindezen szükséges előzmények után végre szeptember

---

[1]) I. k. 65—98. l.

27-én kezdődtek meg, ismét kerületi ülésben, az érdemleges tárgyalások. A sérelmi felirat tüzetett napirendre. Bartal, Plathy, Vay, Dezsewffy, Nagy Pál, Perényi (»a magyar szivet gerjesztő beszéddel«) voltak a nemzeti közérzület első tolmácsai, s külön bizottság neveztetett a Javaslat elkészítésére. [1])

Míg a rendek így »tapogatódznak,« mindenfelől erős kifakadások hallatszanak a volt kir. biztosok, mint hazaárulók ellen: az udvar 29-én bált ad s 30-án szinházban diszelőadás tartatik.

Következik a király nevenapja. (Október 2.) Ismét tisztelgések, királynénál kézcsókra bocsáttatás.

Cziráky tárnok, maga is a nemzet vádlottjainak egyike, úgy nyilatkozik, hogy a királyi allocutióhoz (a trónbeszédhez) még csak egy-két szót vagy mondatot kellett volna hozzátenni, hogy minden rendben legyen, s a kormányzat elleni nagy ingerültség alapját veszítse. A magyar közjogról szóló jeles munka későbbi szerzője nyilván nem volt megelégedve sem önmagával a közel multban, sem az akkori, bár javuló helyzettel.

A bizottság javaslata, Dezsewffy és Péchy fogalmazványaik mellőzésével, Plathy szövegezése szerint október 6-án vétetett tárgyalás alá kerületi ülésben s csak 10-én jöhetett országos ülésbe. A tárgy rendkivűli, akkor minden egyebet háttérbe szorító fontosságánál fogva két napig tartott itt is a heves vita. Ostromolta pontról pontra az Izenetet a kir. személynök, védték körömszakadtig a követek. [2]) Változatlanul küldetett át az a főrendekhez (Orsz. gy. Irásai XIII.), hol október 12-én tárgyalták.

E nevezetes alkalommal tartá Széchenyi az ő szűzbeszédét. Méltóbbat alig választhatott volna. Nagy elfogultságát, a lámpalázt, melyet kiállott, érdekesen irta le naplójában. [3])

[1]) Vaszary: Guzmics-napló, 38. l. stb.

[2]) A Széchenyi és Guzmics feljegyzéseit érdekesen egésziti ki Zsoldos naplója. Az ellenzéki és a kormánypárti követek egész névjegyzéke, úgy a heveskedőké, mint a közvetitésre hajlandóké, meglehetős biztossággal állítható össze.

[3]) 12-ten Landtags-Sitzung in der oberen Tafel. Ich ungarisch gesprochen. So sehr agitirt, dass ich lieber auf den Galgen ginge. Ob ich je mit kaltem Blut werde reden können? Keiner mehr gethan, als ich.

Hogy nagyban és egészben a rendek mellett volt, az iránt nem lehet kétségünk, bár tudjuk, hogy sem egyesek túlzásait nem helyeselte, sem forróbb óhajtása annál, hogy a reformkérdések felvétessenek, nem volt.

Futólagos jegyzeteiből kivehetjük, hogy p. o. egy Bezerédy mérsékletét többre becsülte Dezsewffy fellengéseinél s Ragályi heveskedéseinél, s hogy Nagynak bámulta nyers eredetiségét, Deáknak polgári egyszerűségét, de a többieket a fényleni vágyásnak vagy a gyakorlati érzék hiányának, sőt még önző szűkkeblűségnek is gyanújába vette. Szerinte a fejedelmet, miután tényleg az »alkotmány sánczain belől« foglalt állást, szavánál kelle fogni s egy feliratban nem annyira a multak sebeit ujra felszaggatni, mint inkább egy szép jövőnek útjait egyengetni, az egy félszázad alatt életbeléptetendő reformoknak — mondjuk: Magyarország újjászületésének — kész programmját kell vala államférfias előrelátással feltárni. Annak, a mi később történt, ő lelkében alapját vetette már meg.

Nem is nagyon birt ő lelkesülni az ősi magyar alkotmányért, mely a népesség zömét, az egész polgárságot és a népet mindenből kizárta, de a közterhek viselésének kiváltságával ruházta fel, azokat ellenben, kik minden jognak és szabadságnak élvezetében voltak, a közterhekben való részesüléstől gondosan megóvta.

A nép jólétének emeléseért többnyire felsőbüki Nagy Pál szólalt fel,[1]) de távol volt tőle is a gondolat politikai jogokkal látni el azt, kinek csakis a föld müvelése, a szabad emberhez, római felfogás szerint, nem illő durva munka volt hivatása, míg a haza védelmére fegyvert forgatni s a közügyet szolgálni a nemességnek vele született, s ezentúl is fentartandó joga és kötelessége volt. Mikor egyes követek, korukat megelőzve, — bár egynéhány évtizeddel a franczia forradalom után — felelős kormányzatról, az alkotmányra leteendő eskűről stb. beszéltek, a többiek eliszonyodtak az ilynemű újításoktól, melyek, ha lábra

[1]) Egészen egyedül nem állott. Vele tartottak e téren Széchenyin kivűl gróf Károlyi György, Szlávy, Wagner, Kajdacsy.

kapnának, magát az ősi alkotmányt és szabadságot aláásnák, melynek pedig megvédése s biztosítása volt szerintök az országgyűlés első feladata. Cziráky-ban a latin nyelv elhanyagolása, melyet az ifjabb nemzedék soraiban tapasztalt, még azt az aggodalmat is kelté, hogy helyette nem magyarul, hanem németül kell majd beszélnünk s Ausztriába beolvadnunk.

Széchenyi azonban s néhány társa, nem tekintve beszédeik tartalmát, már azzal is nagy hatást tettek s lelkes tapsokat arattak, hogy, ellenére e légkör áramlatának, mindig magyarul szólaltak fel.

Ezt tartá különösen felemlítésre méltónak Guzmics, valamint Szoboszlay és Tar, mely utóbbi a mellett is tanúskodik, hogy Széchenyi e napon és hozzáteszi, még másnap is, 13-án a rendek izenetét pártolta. Kétségkivűl több adat is fog még napfényre kerülni. A hivatalos jegyzőkönyv (Diárium) ezt a tárgyat feltünő röviden végzi el, az első napi ülésnek alig néhány sort, a másodiknak másfél oldalt szentelve csak, mivelhogy mindaz, a mi akár a főrendi ülésben, akár a kerületi ülésben történt, feladatán kivűl esőnek tekintetett.

Zsoldos szerint: »Széchenyi (kapitány) szép magyarsággal s hazafiúi szívvel adta elő a státusok méltó panaszait, és azt mondá, hogy még világosabban kellene beszélni.«

E napló, rövidsége daczára, megérteti velünk, hogy a parlamenti csata a felsőházban is heves volt. Az elnöklő nádor sürgette ugyan, még pedig a Corpus Jurisra hivatkozva, a királyi propositiók pertractálását s ő felsége bizalmának hasonló bizalommal viszonzását, de még sem titkolhatá el fájdalmát a történtek felett s elhárítá magától az azokért való felelősséget. A kik ot közelebbről ismerik, úgy mond, azok jól tudják, hogy ő mindent elkövetett amaz erőszakoskodások ellen. Tristissima illa tempora, quibus, qui me norunt, sciunt, quid fecerim. E vallomást általános éljenzés követte. A tárnok Cziráky sem maradt adós az ő mea culpájával, csakhogy szerinte a törvény és az alattvalói hűség szomorú összeütközése eseteiben az utóbbihoz kelle inkább ragaszkodni. Ügyes szónoki fordulattal a beszéde végén mégis a maga részére tudta vonni a tapsolókat. »Akkor is hazám bol-

dogsága állott előttem, mikor azt a hivatalt királyom parancsára elfogadtam. Bizom benne, hogy honfitársaim átka nem fog engem siromba kisérni, de igen is magammal viszem oda azt a tudatot, hogy éltem ama legszomorúbb napjaiban koronás fejedelmem iránti hűségem kényszerített arra, a mit tettem« stb. [1]) Meg volt indulva s megindította hallgatóit. Mikor Szepessy püspök azzal állott elő, hogy Ulászló törvénye, melyre az ellenzék a hűtlen tanácsosok bünhösztése végett hivatkozik, már elavult, ennek azonnal nem kisebb tekintély mint egy Illésházy mondott ellent, s maga az országbíró, Brunszvik, s több mérsékeltek csakis ő felségének igazságszeretetére voltak hajlandók a különben megérdemlett büntetés kiszabását bízni.

Szóval: csúfosan szidták, gyalázták őket, mégis… Eötvös, Wenckheim, Keglevich stb. el nem távoztak, sőt egyikök még nevetett is. »Ha nevetni tud a fenevad,« teszi hozzá az idézett napló irója.

Sajnálnunk lehet egyrészt, hogy Széchenyi nem tartotta érdemesnek első felszólalását, a mindenkinek annyi izgalmat okozó szűzbeszédet, előbb megcsinálni, otthon leirni, szépen betanulni s elszavalni: bizonynyal a legbecsesb emlékeink egyike volna az a szelet papir, mely a brouillont megőrzi vala. De ő huszárosan neki vágtatott, s szive szerint beszélt, lehet, hogy vétett a grammatika vagy a syntaxis ellen, s tán elfelejtette a verbum regenst; de úgy ezen első eset, mint a többi utána következő valamennyi egy nagy tanulságot örökített meg számunkra. Azt, a melyet nemrég Renan a tettek egy másik emberének, Lessepsnek akadémikussá igtatásakor oly találóan fejezett ki, mondván: Helyesen beszélni annyit tesz, mint helyesen gondolkodni fenszóval. [2])

Egyébiránt mi sem gátol, hogy szó szerint elfogadjuk egy

---

[1]) Zsoldos kézir.

[2]) Nem kevésbbé illenek Széchenyire még e helyei is: Vous avez la première des qualités littéraires et la plus rare de nos temps, le naturel; jamais vous n'avez déclamé. — Il n'y a pas d'art de parler, pas plus qu'il n'y a d'art d'écrire. Bien parler c'est bien penser tout haut. Ce sont les choses qui sont belles; les mots n'ont pas de beauté en dehors de la cause noble ou vraie qu'ils servent.

másik szemtanú (Szoboszlay) szövegét, mely mindössze ennyiből áll:

»Én katona vagyok s keveset tudhatok az ilyen dologhoz: de azért jussom lévén szólani, kérem: hagyassék meg a nuncium a maga valóságában. Ha én hűséges jobbágy nem volnék, nem viselném ezt a ruhát s fegyvert: azért szólok, mert hűséges vagyok. Ő felsége mint jó atyánk maga parancsolta, hogy öntsük ki kebelébe érzéseinket.«

E tudósító szerint főleg az volt »epochális« esemény, hogy Széchenyi a felsőháznál, hol eddig latinul folyt a discussio, magyarul szólalt fel.

A főrendek válasza átküldetvén a rendekhez, tovább folytak a tárgyalások s nagy izgalomban tartották a kedélyeket. Nincs több nyoma, hogy Széchenyi e tárgyban újra felszólalt volna; de az udvarnál s a katonai körökben rossz néven vették ennyit is. Sugdosnak, fenyegetik, dorgálják. Érlelik benne az elhatározást, ott hagyni örökre a katonai szolgálatot.

A sérelmi felirat szövege, melyet utoljára mindkét háznak egy vegyes küldöttsége Cziráky elnöklete alatt dolgozott át, mind eredeti latin, mind fordított magyar szerkezetben meghitelesíttetvén, október 22-dikén szokott módon aláíratott, megpecsételtetett s rendeltetése helyére elküldetett. (Irások, XVIII. sz. a.)

A rendek ezután nyomban hozzá fogtak a kir. előadásoknak, s együttesen az ország sérelmei és kivánatainak, küldöttségekben és kerületi ülésekben tárgyalásához, illetőleg érdemleges elintézésök előkészítéséhez.

Így került a sor a magyar tudományos akadémiára. Csakis mint a nemzeti nyelv kimüvelésének és terjesztésének egyik eszközére!

Hogy hálátlanok ne legyünk elődeink iránt, meg kell említenünk, hogy már a 1791-diki országos küldöttség a közmüvelődési téren (in objecto literario) a következő programmot hagyta reánk örökségül:

a) Nyilvános akadémiák, konviktusok s az ifjúság neveltetésére tett alapítványok visszaállítása.

b) Katonai akadémia.

c) Tudományos akadémia.

d) Hazai nyelv s egyéb kulturai eszközök fejlesztése.

e) Képzőművészeti akadémia.

f) Leánynevelő-intézet. [1])

Ennek a fonalán vették fel a rendek harminczöt év mulva a nemzetiség felélesztésének nagy kérdését (de regenerando nationali charactere) a november 2-án s folytatólag 3-án tartott kerületi ülésben. A nevelésről szólván, majd mindegyik szónok átcsapott a magyar nyelvre, mint a mely nélkül a közoktatás nemzeti és alkotmányos iránya alig volt képzelhető. Sokan, s többi közt Nagy Pál is, kevés súlyt fektettek az ifjak külföldre küldetésének megtiltásából eredő sérelemre, s a nyilvános iskoláztatásnak a magán- és házi oktatás feletti előnyeit vitatták. Többen panaszokra fakadtak főleg a nőnevelés idegenszerűsége miatt, s mind egyetértettek abban, hogy a magyar nyelv ápolására kell a legfőbb súlyt fektetni. Voltak, a kik magok magyarul nem tudván, latin szónoklatokban fejezték ki e feletti sajnálkozásukat, vagy dicsekedtek, hogy gyermekeiket már magyarul neveltetik s hogy azok bármelyik debreczeni polgárral kiállják a versenyt. Az, a ki a magyar tudományos akadémiának felállítását első említette fel, Sáros megye követe Máriássy volt. Hoszszasb beszédben fejtegette, hogy minden hivatalnoknak, bár a legmagasabb állásban is, kötelessége volna a magyar nyelvet birni, mert helytelen dolog az, hogy olyan miniszterek szólnak bele a mi közügyeinkbe, a kiknek sem nyelvünkről, sem alkotmányunkról fogalmuk sincs; holott Verbőczy szerint még a pápának sincs arra hatalma, hogy a szülőket az ő gyermekeiknek (nemzeti szellemben) neveltetésében korlátolja. Az idegen nyelvek csakis a betolakodó idegeneknek használnak, de aköznek nem. A mely nemzetnek tulajdon nyelve és ruhája nincs, az nem is nemzet. Megérintve azt, hogy a horvátok még a misét is saját nyelvükön mondhatják, egy nagy szerencsétlenségnek tartja azt, hogy, míg mi fiainkat 17 éven át a deák nyelvvel kínozzuk, az alatt leányainkat idegen apáczák gondozására bízzuk. Ő, maga részéről

[1]) Lásd Acta Nro XIX.

ha husz leánya volna, sem adna egyet is klastromba. s általában nem bizik azok nevelési rendszerébe. kik sem az apai, sem az anyai kötelességeket nem ismerik. Végre egyik első teendőnknek mondá egy Magyar Tudós Társaság felállítását, melyet még a nemzeti Játékszin állandósításának eszméjével toldott meg. mert. úgy mond, egy jó szindarabból többet lehet tanulni, mint tiz bőjti prédikáczióból. Nem állhatá ezt tovább Csausz kanonok s beleszólt, hogy hát Krisztus urunk miért nem rendelt szinjátékot. Nem maradt erre adós a szónok, visszaverte az illetlen közbeszólást s kijelenté, hogy, miután a pesti (német) szinház is magyar pénzen épült, ott magyarul kellene játszani. Még kikelt a censorok ellen is, kik a legjobb és hazafias szellemű munkákat elnyomják; az ülés azonban ekkor már oszlófélben volt.[1])

Másnap. november 13-án. Vitéz a névtelen feladásokra akarta átterelni a vitát: de Heves megye követe, Földváry Ferencz visszatért a magyar nyelv ügyére, mint a melyről még sok mondani való volt. Ő maga s utána Rohonczy, veszprémi követ. tüzetesen fejtegették a magyar nyelv jogosultságát, dicsérve. mint követésre méltó példát, a nádor és családja hazafiságát. Ellenben Nagy Pál erősen mennydörgött, a nemzetiségöket megtagadó nagyok. különösen herczeg Eszterházy és Batthyány ellen. kik terjedelmes jószágaikon csupa német tiszteket tartanak, a lanyha főpapság s a magát elkülönítő háladatlan polgárság ellen, de minden baj okát a német miniszteriumban s a kormányban látta, mely monarchiánkat Ausztriába mindenkép beolvasztani törekszik. a nagyobbat a kisebbe, mely törekvésével ugyan czélját soha elérni nem fogja, de a nemzeti jellemet mégis megrontja s fejlődésünket hátráltatja. Forrásunk (Guzmics naplójával megegyezőleg) e vezérszónok másodszori felszólalását nem említi, hanem utána Ghyczyt, a dialectusok kiegyeztetése, Marczibányit a magyar pénzverdék és nemzet szinház ügyében, s aztán Dezsewffyt szólaltatja meg, kinek a Széchenyi felszólalását közvetlen megelőzött lelkes rögtönzése, úgy látszik, félreértésekre adott alkal-

[1]) Zsoldos: Egy tanúval több. hogy a pesti egyetem függetlenitése s a neveltetés szabadsaga mellett ez ülésben Somssics (nem Szusics) szólalt fel.

mat. Ő abban, hogy dialectusok és nyelvújítók vannak, semmi bajt nem látott, szokott merészségével sajnálatát fejezte ki a bécsi miniszterek ügyetlensége és rövidlátása felett, hogy a magyar nemzetiséget fel nem karolják, s egy külön psychologiai és national-oeconomiai tanszéket akart számokra felállítani, erősen sújtva a divatba jött korcsnevelést s az elfajult magyar főurakat, kik lenézik saját nemzetöket, melyre büszkék lehetnének, mert ez, nemhogy butább volna, mint ők hiszik, más népeknél, sőt már táplálkozásánál, az elmét élesítő tüzes borainál fogva is, a kávéval élő északiaknál sokkal elmésebb.[1]) Ajánlja az 1790-ki példa követését s tüstént egy magyar izenetnek szövegezését, elhagyva azt a latinitást, melyet Cicero kályhafütője szégyenelne stb.

Hogy Nagy Pál, valamint Kolosváry, sőt Ghyczy is, de tán mind e buzgó szónokok a magyar akadémia felállításának fő akadályát, az arra megkivántató pénzalapnak, illetőleg nagyaink áldozatkészségének hiányában látták s fel is említették, azt, beszédeiknek reánk maradt töredékeiből, ténynek vehetjük, de — eltekintve minden szónoki cziczomától — lélektani biztossággal következtethetjük is.

S így mindenkép indokoltnak találhatjuk a jelenvolt gróf Széchenyi István, s utána társainak felbuzdulását s hazafias ajánlataikat. Meg kelle czáfolni a magyar főurak ellen emelt súlyos vádakat, jóvá kelle tenni mások hibáit s egy követésre méltó példát állítani az utódok elé.

Miután egy szemtanúnak, a derék unghi Bernáth Zsigmondnak (hozzám intézett) levele másutt közöltetett,[2]) siessünk egy másik szemtanúnak, a nagy érdemű Zsoldos Ignácznak leirását, saját szavaival, ide igtatni.

»Gróf Széchenyi István hazafiúi buzgóságától elragadtatva, felszólala és egy Magyar Akadémiának felállítására egy egész

[1]) Nehogy valaki a komikus oldalára találjon, meg kell jegyeznünk, hogy honi nemesebb boraink kivitele egyikét képezé az annyit vitatott országos Gravamenek és Postulatumoknak. Dezsewffy e tréfás szavának tehát, úgy nemzetgazdászati, mint jogi irányban, komoly jelentősége is volt.

[2]) Szász K.: Az akadémia megalapítása.

esztendei jövedelmét ajánlotta. Adjon Isten sok ilyen Széchenyit szükölködő hazánknak. Vay Ábrahám hasonló nagy lélektől serkentetve 20, gróf Andrássy 25 ezer forintokat igértek ugyan a Magyar nyelv virágoztatására. Ragályi: (borsodi) Említsük ezen nagylelkű hazafiaknak dicső ajánlásaikat a Nunciumban, különösen, hogy ezt a halhatatlan emlékezetű Széchenyinek nagy reménységű fia kezdette.« (Komáromy, Csáky, Rohonczy, Miskolczy az anonym delatorok ellen.) Ismét: »Gróf Széchenyi fentartá mindazonáltal magának ezen ajánlásának hova fordítására való felvigyázást, nehogy valami Ludovicea-féle legyen belőle, mert ő, úgy mond, nem csekély áldozatot tett, de azt már előre feltette magában,[1]) hiszen vagynak sok jó baráti, úgy mond, a kiknél addig élélhet.« – »Gróf Károlyi György különösen a magyar literaturára esztendőnként 1000 pengő forintot, olyan akadémiára pedig, melyben jó magyar hazafiak neveltetnek, nemcsak katonák, fél esztendei jövedelmét ajánlotta s igérte, és ezt protocollumba tétetni kivánták. Széchenyi egy eszt. jövedelmét 60, Károlyi féleszt. 40 ezerre becsülték ezüstben. Tartsa meg a Magyarok Istene az ily jó hazafiakat s buzdítson általok mást is ily dicső Tettekre.«

Ezzel az ülés eloszlott. Szombat volt.

Hétfőn, november 5-én, folytatták a titkos policzia, névtelen feladások stb. tárgyalását.

A mindennél ékesebben szóló tettet birjuk, a történelem megörökíté; a szavakat, mikbe burkolva volt, csak hozzávetőleg jegyezhetjük fel. Mondhatta, a töredékeket egybevetve, így:

»Nekem itt (t. i. a követek között) szavam nincs; az országnak nagyjai közé sem tartozom (t. i. kiket Nagy Pál aposztrofált): de legszerencsésebb pillanatomnak mindig azt tartom, melyben hazám iránt való határtalan szeretetemnek bizonyságát adhatom. S minthogy birtokos vagyok, ha feláll egy olyan intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti

[1]) Mily rég keletkezett benne az eszme, egy egész évi jövedelmét valami jó alkalommal a haza oltárára letenni, lásd első kötetünket. (Gr. Sz. I. Naplói.)

honosinknak magyarokká neveltetését: jószágaim egy esztendei jövedelmeit feláldozom reá.«

Az első megdöbbenés után kifakadó tapsokat, örömkönyeket hozzá képzelhetjük.

Utána szólaltak fel Vay Ábrahám borsodi, gróf Andrássy György tornai követ s a többiek. Suttogás támadt, hogy mennyi lehet az a felajánlott félévi jövedelem, s hogy nem fog-e ez is kárba veszni, mint annyi más nemes áldozat. Ez adott okot Széchenyinek egy második felszólalásra, valamint ez magyarázza meg gróf Károlyinak is óvatos, bár szintoly nemes nyilatkozatát.

Széchenyi második, kiegészítő felszólalása ilyforma lehetett:

»Nem azért tettem, hogy vivátokat kapjak érte, nem is azért, hogy másokat hasonló tettre tüzeljek. Nem mindenki teheti azt. Megfontolván jól a javallott intézet, t. i. a m. t. akadémia, messze kiterjedő czélját, óhajtom, hogy az létre jőjjön, de egyúttal czéljának megfeleljen. Mihez képest, nehogy olyan Ludovicea forma legyen belőle, fenn is tartom magamnak az annak igazgatására s alapítványainak hovafordítására való befolyást és felügyeletet. A mi az áldozatot illeti, én nőtelen ember, immár 33 éves és katona vagyok; kevéssel be tudom érni. Vannak itt-ott jó barátaim, a kik eltartanak egy esztendeig, úgy, hogy a magaméhoz hozzá se nyulok.«

De bár a legékesebb szavak állanának is rendelkezésünkre, mindig elhomályosulnának azok a tett mellett. Maradjunk csak annál.

Előttünk áll a szív és az ész embere. Nemcsak érezni tud melegen, hanem hidegen számítani is. Szereti hazáját s kész áldozni érte; de megveti a tapsokat, nem az éljenekért teszi, a mit tesz.

S vajjon miként magyarázzuk azt az egy sort, melylyel naplójában e nevezetes eseményt megörökíté!

»In der Zirkular-Sitzung gesprochen und mich mit allen meinen Landsleuten verfeindet.«

Ironia? Lehet, mert Metternich, ki őt mindenkép »megmenteni,« t. i. a pályától, melyre lépendő volt, visszatartóztatni

igyekezett. többi közt azt is megjósolá neki, hogy honfitársai közt temérdek ellenséget fog magának szerezni, s hogy hálátlanság lesz a jutalma. Széchenyi ama fellépése őt egyszerre az ország egyik legnépszerűbb emberévé tette; nem sok kelle hozzá, hogy első embere, vezére legyen. Ez a szomorú jóslatnak egyelőre visszája volt.

Komolyan véve? két irányban is igaza lehet. Egyfelől az irigységet kelté fel ellene; másfelől azon honfi- és kartársainak titkos neheztelését, kik hasonló czélokra áldozni nem szoktak s most szégyen fejében valamit adni kénytelenek lesznek.

November 8-án nyújtotta be a négy első alapító (gróf Széchenyi István, gróf Andrássy György, gróf Károlyi György és Vay Ábrahám) hivatalos ajánlatát az akadémia megalapítására a nádorhoz és az országgyűléshez. [1])

»Meg vagyunk győzettetve, így szólnak az alapítók, hogy, midőn Nemzetünk nemzetiségében erősödik, általa mind a közönséges jó Édes Anya, a Haza, boldogul, mind az ezzel elválaszthatatlan egyesülésben lévő Királyi Szék fundamentoma megrendíthetetlen erősséget nyer.« [2])

Mielőtt tovább mennénk, egy nevezetes eseményt kell újra elemlítenünk. Metternich ljggel való találkozását.

Combien c'est peu de chose — irja naplójában — ce qu'on appelle communément un grand homme!

Miután beszélgetésöket s Széchenyinek magával hozott benyomásait első kötetünkben már ismertettük, [3]) most legyen szabad azokat Metternich benyomásaival kiegészítenünk s megvilágítanunk.

Szögyényihez irt levelében igy nyilatkozik Széchenyiről: Ezt az ifjú embert világba lépte óta ismerem és sok jót tettem vele. Eleven esze van, de alapos ismeretek hiányával, mint ifjaink legtöbbjei. Pótolja ezt a hiányt finom tapintatával. [4]) Becsvágya

[1]) Acta: XLIX.

[2]) Egész szövegét lásd Szász K.

[3]) L. gr. Sz. I. Naplói. 173. stb. l. Az idézett franczia mondás: Mily csekélységből áll az, a mit közönségesen nagy embernek szoktak nevezni.

[4]) Hogy Metternich ez itéletéhez mértékünk legyen, tudnunk kell,

határt nem ismer. Amúgy könnyelmű, de egész lényében egy hevesvérű politikus (Hitzkopf), a ki mindamellett számítani is tud. Már Pozsonyban észrevettem, a nélkül, hogy ezt tudattam volna, hogy ellenem akar állást foglalni. – Meglátogatott, s bővebben belebocsátkozva a tárgyba, sokat beszélt az absolutizmus ellen, a kormánynak állítólagos czélzatai ellen, az udvarnak és környezetének a magyar viszonyokban járatlanságáról s azon aggályát fejezé ki, hogy az országgyűlésnek rossz vége lesz stb.

Metternich nagy leereszkedést látott a maga részéről abban, hogy nem mint egy huszárkapitánynyal beszélgetett vele, hanem mint mágnás társával, s érveinek súlyával, úgy hivé, teljesen megpuhítá. De mikor clubjába visszakerült, ott újra elrontották! Néhány nap mulva egy emlékirattal lepte meg, melynek minden egyes tételét, egy újabb találkozásuk alkalmával, döntő czáfolatra méltatta a saját csalhatatlanságától áthatva lévő miniszter.

Kereken szemébe mondá, hogy túlzott hiúsága és dicsvágyának áldozatul eső elveszett embernek tartja őt, s olyannak, a ki saját vesztébe rohan s nem bir kibontakozni többé. A mi soha senkinek nem sikerült, neki sem fog sikerülni. Későn fogja ezt belátni, a mikor örömest visszafordulna, de nem lehet; el fog sülyedni a hinárba, és saját pártja, melyet félre vezetett, reá fogja ütni a szégyenbélyeget!

Három óráig tartott a beszélgetés, mely nyilván egyiket sem elégíté ki. Széchenyi mélyen meghatva s levert hangulatban távozott.

Szögyényit ellenben, ki hű tanítványai egyike volt, biztosítá Metternich, hogy különb dolgokat is levert már, mint azt a kis pozsonyi mámort![1])

A Széchenyi emlékirata a két királyi leirat, az általános elégületlenséget keltő november 19-diki, és a némileg megnyug-

miként itélt ő Napoleonról. Napoleon war ein sehr kleiner Mann, mit grossartigem Charakter. Er war *unwissend*, wie es ein Unterlieutenant gewöhnlich ist; ein merkwürdiger *Instinkt* vertrat bei ihm die Stelle des Wissens. (Nachgel. Pap. III.)

[1]) Lásd Metternich hg. Emlékiratait.

tató november 29-diki (Rescriptum declaratorium) közti időszakra esik, és sokkal jellemzőbb, úgy a helyzetre, mint az egyéniségekre nézve, semhogy azt olvasóinktól, a Metternich glosszáival együtt, e helyütt egyelőre rövid kivonatban is megvonhatnók.

Előre bocsátva, hogy sokszor merő félreértésből támadnak oly bonyodalmak, miknek tán egy szóval is elejét lehet venni, szerényen mentegeti Széchenyi magát, hogy kötelességérzetétől vezéreltetve oly tárgyakra és viszonyokra bátorkodik ő herczegsége figyelmét felhívni, miket éppen magas állásánál fogva nem láthat oly jól, mint ő, a kinek közvetlen szemei előtt vannak.

Erre Metternich: Ez teljesen hibás vélemény, kinek jó szeme van, az mindent lát, s pedig annál jobban, mennél szélesebb a látköre. A magas állás előnye éppen az, hogy felül emelkedik a nagy sokaság előitéletein.

Tovább folytatva Széchenyi elismeri bár, hogy a magyar törvényekben való jártasságával meglepte, de némely dolgokról mégis rosszul látszik értesülve lenni. S minthogy ezeket mások vagy nem merik vagy nem akarják előtte feltárni, ő ismétli újra, hogy a bizalmatlanság a rendek és kormány között igen nagy és igen természetes, mert hogyan legyen bizalom, ha az igéretek soha meg nem tartatnak, a törvények mindig a királyi hatalom javára s a nemzeti jogok ellen magyaráztatnak, s a helyzet most is olyan, mintha az egész alkotmánynak megsemmisítése volna czélba véve.

Erre Metternich: Bizalom avagy bizalmatlanság sokszor egyes emberek vagy pártok cselfogásainak eredményei. Csak II. József alatt fenyegette a kormány komolyan az alkotmányt: azóta soha. 26 háborús év! S ez alatt 6 országgyűlés!

Közelebb térve a dolog érdeméhez, felemlíti Széchenyi, hogy maga a király egy atyai trónbeszédben semmit mást nem kiván a rendektől, mint saját javukon, alkotmányuk megszilárdításán való munkálkodást. A rendek törvényeikre és szokásaikra támaszkodva, négy héten át dolgoznak, s végre egy alázatos feliratban, melynek pro vagy contra megvitatása nem tartozik feladatomhoz, kifejezik óhajtásaikat, s megjelölik a módokat és eszközöket, melyeket a király és haza iránti kötelességeiknél

fogva alkotmányuk biztosítására mulhatlanul szükségeseknek tartanak. Pár hét mulva egy olyan resolutiót kapnak, melyet máskép, mint a korlátlan egyeduralkodási elv fenhangon hirdetésének magyarázni alig lehet. [1])

Metternich ezt kétségbe vonja. A késedelem oka, úgymond, a király betegsége volt. A resolutiónak inkább jobbik, mint roszszabbik magyarázatát kell választani: különben kilátásba van helyezve egy második.

Nem vitatja továbbá Széchenyi, vajjon a rendeknek igazok van-e; de, miután a kir. leiratnak más értelmet nem képesek tulajdonítani, rossz néven lehet-e venni, hogy bizalmatlankodnak s megnyugtatást keresnek?

Metternich: Ha nem képesek, úgy kár tovább vele vesződni.

Kérdi Széchenyi: vajjon kivánhatjuk-e egy embertől, hogy háza belsejének javításáról, kényelmesbbé tételéről gondoskodjék, míg abban a félelemben él, hogy az egész épület összedől felette?

Erre: Nem; de az okosság azt kivánja, hogy az az ember ne adja át magát a félelemnek és rettegésnek, mielőtt bővebben meg nem győződött helyzetéről.

Hivatkozik azután a herczeg ismeretes elveire s nagy következetességére az ősi jogok, a fennálló régi intézmények, a legitimitás megvédésében, melyeket bizonynyal a magyar alkotmány irányában sem fog megtagadni.

Ez kedvencz thémája volt a legconservativebb államférfiúnak, s azonnal egész egy államjogi értekezésben fejti ki doctrináját.

---

[1]) Ez a Benigna Resolutio először is megrójja a rendeket, hogy anynyi időt vesztegetnek s még nem tárgyalják a propositiókat, aztán éppen nem desavouálja a felpanaszlott alkotmánysértéseket, söt, korholva az ellenszegülő törvényhatóságokat, védelme alá veszi a volt k. biztosokat, s ellenkezőleg azoknak igér kegyes elnézést, a kik a törvény nevében ellenszegültek stb. Azonban mégis ily hangzatos phrásissal végzi: quod felicitas Regis et Regni exacta legum observantia et incolumitate nitatur, atque si Juribus seu Regis seu Regni Statuum quidpiam decerpatur, omnis Legum et legalis Regni systematis compages Saeculorum usu roborata subruenda sit. — Erősen conservativ szinezetű s a reform barátinak aligha tetszhetett. (Acta XX.)

»A magyar alkotmánynak minden irányban épségben tartása oly szoros kötelessége az államkormányzatnak s oly határozott követelménye az igazságnak, valamint az okosságnak, hogy egész politikai életemet meg kellene tagadnom, ha az ellenkező tant még csak meghallgatásra is méltatnám.«

»Politikai hitvallásom:

»Ezt az alkotmányt, mely immár 800 év óta áll fenn, egy okos és igazságos király soha sem fogja megtámadni.

»Egészen másfelől jő a veszély, mely azt fenyegeti.

»A gonosz merényletek, a vakmerő experimentálások napjai, mikor a tapasztalást elrágalmazták s elméleteket állítanak helyébe.

»Sehol sincs több anyaga az ellenküzdelemnek, mint a magyarság egész lényében. Minden tulajdon, minden existentia, minden szerzett jogok. Az idők méhében rejlik csak a veszedelem. [1])

»Mit tarthatunk olyan emberekről, a kik ily irányzatot a királyra fognának rá, a mostani királyra!?«

Hivatkozva a nem rég folytatott eszmecserére, emlékezteti Széchenyi a herczeget, hogy a magyar alkotmányt egy nagybecsű ódon ékszerhez hasonlítá, melyet szent ereklyeként kell megőrizni.

Nem tagadja ez, sőt előbbi nyilatkozatának velejét látja benne. Teljes összhangzásban Ferencz császár és király annyiszor ismételt nyilatkozataival.

Ha már most egyrészt — így folytatja Széchenyi — ezt a helytelen felfogást, másrészt tán alaptalan félelmet fontolóra veszem, a miből sok baj származhatik, úgy azt kell magamban gondolnom, hogy igazi szerencsétlenség volna egymást fel nem világosítani s meg nem érteni. Főleg, mert úgy látom, hogy éppen nem lenne nehéz a rendeket, ő felsége jogainak legkisebb csorbítása nélkül, megnyugtatni s bizalmukat az idő rövidségéhez képest teljesen megnyerni.

Erre Metternich válasza: Jót merek érte állani, hogy ez a tiszta szándékkal ápolt s általam is melegen osztott óhajtás teljesedésbe fog menni.

---

[1]) Az időt akarja megállítani?

Ennek elérése végett pedig, így folytatja Széchenyi, szükséges volna, hogy ő felsége egy legközelebbi resolutióban röviden és határozottan őszinte alkotmányos érzületének adjon kifejezést, hivatkozva koronázási esküjére. A mostani resolutiónak absolut uralkodásra czélzó minden vonatkozásai azonnal, s anélkül, hogy világosan visszavonatnának, önként el fognak feledtetni.

Erre Metternichnek azt a meglepő megjegyzését olvassuk, hogy ő felségének még tovább kell mennie, s azt, a mi tévedés volt, tévedésnek kijelenteni.

Nemkülönben az országgyűléseknek törvényszabta időben leendő megtartását föltétlenül meg kellene igérni, s nem ismét viszonyoktól és körülményektől tenni függővé: miután ez különben is az alkotmány egyik fő eleme s a királyra nézve kötelező.

»Herczegséged meg fogja látni, – így végzi a sajátságos államiratot a mi huszárkapitányunk – hogy az én honfitársaim, bárha nem igen előnyösen mutatnák is vagy mutatták be magokat, méltó alattvalói egy igazságos fejedelemnek, s annak egész bizalmát megérdemlik.

»Lehet-e hű alattvalója királyának az a férfi, a ki hazája törvényeihez minden erejével nem ragaszkodik? Én legalább nem hihetem; úgy mint nem tarthatok sokat annak belértékéről, a ki saját jogát férfiasan megvédeni nem tudja.

»Meg vagyok győződve, hogy ezen iratommal kegyelmességednek legkevésbbé sem leszek terhére, mert az igazat az igazság soha sem sértheti meg. Fogadja« stb.

Ezek után nem esünk túlzásba, ha a második kir. leirat egyik erkölcsi szerzőjének Széchenyit valljuk. Ez tette lehetővé az országgyűlésnek rendes kerékvágásba zökkentését; s a kormány és a nemzet ama kibékülését, mely nélkül minden haladás meg lett volna akasztva. — De a nádor közbenjárása kellett ahhoz még.

Az úgynevezett Rescriptum Declaratorium, melyet november 28-án a nádor hozott le Bécsből, sem tesz ugyan, mai alkotmányos értelemben, a nemzeti jognak valami nagyszerű engedményeket, se nem jelez legkisebb kormányválságot akár az elvekben, akár még kevésbbé a személyekben. Különválasztani a

kormányt a koronától vagy az utóbbit tanácsosai szabad választásában korlátolni, oly újítás lett volna, melyet bár az ellenzék szabadelvűbb töredéke, s ezzel maga Széchenyi is, nagyon óhajtandónak tartott, de komolyan követelni senki sem merészelt, vagy ha követelni is, de életbe léptetését reményleni nem. Váratlan mannaként hullott az le még két évtized mulva is.

A király mint szerető atya szól hű alattvalóihoz, fájlalja, hogy előbbi nyilatkozatát félreértették, holott a történtek az ő atyai szivének is zokon estek, és távol van tőle a gondolat, hogy bárminő segélyt, legyen természetben vagy pénzben vagy újonczokban, az országgyűlés hatásköréből elvonjon; igéri minden kivánataik teljesítését és sérelmeik orvoslását stb. [1])

A leiratnak és az ellenzék további erélyes magatartásának gyümölcse volt az 1827. 3., 4. és 5-dik törvény-czikk, mind csak újabb megerősítései régibb (1715, 1741 és 1790—1) alaptörvényeinknek. [2])

November 29-én Vaynál egy értekezlet tartatott, melyben Széchenyi azok mellé nyilatkozott, a kik az alsóháznak a felsőházhoz küldendő Izeneteit mindig irásba foglaltatni kivánták. Megtörtént, hogy a küldöttség szónoka nem mindig híven tolmácsolta megbizói nézetét. Kezdetleges viszonyok s prokátori felfogás: minden szócska félreértésre adhatott alkalmat s jogfeladást foglalhatott magában.

Deczember 8-án ismét Metternichnél volt. E találkozásról már első kötetünkben megemlékeztünk. A császár zokon vette Széchenyinek az ellenzék soraiban megmaradását. »No lám, az a maga Stefferlije még ezzel a rescriptummal sincs megelégedve.« Metternich hibáztatta, hogy az ülésben nem állott fel s nem szólott a leirat mellett; szemére vetette, hogy megrontja az ifjúságot; szokott baljóslataival kínozta, hogy meg fogja bánni, de későn, a mit most tesz stb.

Mind a mellett deczember 23-ig semmi nyomára nem aka-

[1]) Acta XXI.

[2]) 3. t.-cz. De conservandis in suo vigore Legibus Fundamentalibus. 4. t.-cz. De Articuli 19. 1790—1 dispositione semper exacte observanda. 5. t.-cz. De Comitiis quovis triennio inomisse celebrandis.

dunk valamely nyilvános folszólalásának. E napon a főrendek a törvényczikkek szövegezésére tettek észrevételeket. A törvénytelenül behajtott adóknak beszámításáról és az országgyűlés megnyitásának határidejéről volt szó. Széchenyi a rendekkel tartott, s azt hiszi, hogy a nádor neheztel érte.

Deczember 24-én Széchenyi naplója szerint igen nevezetes ülés volt a felsőháznál, s ő kétszer is beszélt. Napirendre ismét az előző napi tárgy került, t. i. az Imputatio. Széchenyi nem maga volt a küzdtéren, vele tartottak Illésházy, Esterházy Mihály, Ghyczy, Ürményi, Pászthory ezredes, Pongrácz, Busán horvátországi követ, ifjabb Zichy Károly egy hittani tétellel: non dimittitur peccatum, donec non restituitur ablatum. A többség ellenök döntött. A rendek, Péchyn kivűl, ki a beszámítást felirat által is biztosíthatónak hitte, nem tágítottak; az izenet visszament.

Deczember 26-án az elnöklő nádor maga nyitotta meg a discussiót. Illésházy közvetített, hangsúlyozván, hogy a két ház voltakép egyetért stb.

Széchenyi beszédét, ki Végh után szólt, Zsoldos így adja:

»Lelkem esmérete azt hozza magával, hogy minden okoskodást elmellőzvén, esmérve Jobbágyaim sorsát, azon könnyíteni kötelességemnek tartsam, s ezt kell minden földesúrnak tenni. A mi jót pedig ma lehet tenni, azt ne halaszszuk holnapra.[1]) De bizalmatlanságot is mutatnánk a halasztás által, mert megigérte a Felség, hogy a constitutiót helyre akarja állítani. A betegség extraordinárius, a remediumnak is olyannak kell lenni. Fogadjuk tehát el a Státusok kivánságát.« A nádor tekintélye győzött.

A rendek újra kerületre vitték a tárgyat. Erősen érvelt Plathy, szónoki hévvel Nagy Pál, teljes elégtételt, s szép szavak helyett tetteket követelve. Ujra ment a nuncium. Nagy ingerültséget okozott, hogy épp az alatt is, míg e tárgyalások folytak, s mi alatt a király a törvénytelen adórendeletek s azok minden következményeinek (effectus) megszüntetését elrendelte, Bars megyé-

[1]) Ma mint t.-czikket lehetett felterjeszteni, holnap az adó kérdésével együtt feliratba foglalni.

ben gr. Keglevich főispán, Metternich sógora, folytatta az erőszakos behajtást. Kocsiját Pozsonyban sárral dobálták meg.

Deczember 30-án és 31-én ismét ez a kérdés tárgyaltatván, Széchenyi megdöbbenve veszi észre, hogy egy csomó fiatal mágnás szabadelvű és ellenzéki szellemben mer nyilatkozni, s komoly ügyekbe bizonyos felületességgel beleszólni. — Nem fog-e, kérdi, ez messzire vinni?

Jellemző arra nézve, kit Metternich az ifjúság megrontójának mond!

Széchenyinek e kérdésben mondott második beszédét, mely rövidségben és szabatosságban az előbbivel vetélkedik, Zsoldos így adja:

»Széchényi Istvány. (Kapitány.) Hogy ne mondja az irigy külvilág, hogy akkor támad meghasonlás köztünk, mikor a szegénység sorsának enyhitéséről van szó, azon szegény jobbágyokról, kiknek ámbár repraesentánsaik nincsenek, mindazonáltal minékünk, mint becsületes földesuraknak, kell sorsuka szivünkön hordozni, álljunk reá a Státusok kivánságára. Bizok én a Felség igasságos voltába, erköltsébe, és senki az ellenkezőről meg nem győz, hogy ő nemcsak szóval, hanem tselekedettel is megnyugtatásunkat akarja megszerezni.«

Az 1826-dik év január havának első fele még mindig e vitában és kölcsönös izenetváltásokban találja az országgyűlés két házát. Az ellenzék végre lankadni kezd. Közben beszéltek egyet-mást a papiros pénzről, a bányákról, a kamaráról, harminczadról, sóról stb.

Széchenyi, szélesebb látkörénél fogva, megbotránkozik Nagy Pál primitiv nézetein, a ki csak az aranyban lát igazi vagyont s az élet ezernemű finomított igényeit, Anglia vélt nagyságát is, adósságai miatt, merő csalódásoknak nyilvánítja. »A pénz megvetése — jegyzi meg erre naplójában a Hitel leendő írója — bizony nem nagy bölcseség. Én ugyan inkább szeretek szegény lenni és szabad, mint bárkinek gazdag rabszolgája; de mégis legszivesebben lennék szabad és egyúttal gazdag!«

Egyes követek, felháborodva a főrendek makacs ellenszegülésén, az egész felsőház ellen intézik támadásaikat, s a regalisták

jogait fenyegetik. Maga Ferencz császár olyformán nyilatkozik, hogy egy-egy mágnási családnak egy képviselője elég volna a felsőháznál.

Ez Széchenyinek vele született önérzetét sérti, s fogadja, hogy nem egykönnyen fog öröklött jogairól lemondani. [1])

Január 11-én az Imputatio kérdésében egy közvetítő indítványnyal lépett fel. A már beszedett s el is költött összegeknek a megajánlandó adókból, az illető adózók javára, követelt leszámítása természetesen némi deficittel járt volna, melynek fedezésére a kormány nem vélt módot találhatni. Széchenyi tehát azt ajánlotta, hogy ezt a hiányt a különben adómentes nemesség vállalja magára s fizesse be a kincstárba subsidiumképen. Így az anyagi czél is el lenne érve s a szellemi is, t. i. az alkotmányosság elve megmentve. Ily hozzátevéssel óhajtotta a rendek által szövegezett törvényczikkeket szentesítés alá felterjesztetni.

Egyetlen egy pártolóra sem talált.

Január 12-én a rendek, Vay, Borsitzky, Máriássy, Dezsewffy és Nagy erőteljes szónoklataik után elejtették a harmadik czikket, az országgyűlés határidejének előre kitüzetését, csakhogy megmentsék az elsőt. Mi volt a nádor válasza? Az, hogy ha már elállottak attól, álljanak el ettől is. S az »udvaronczok,« mint Széchenyi boszankodva megjegyzi, mind hozzá szegődtek. Ő maga ellentállott. [2])

Beszédébe, melynek szövegét nem birjuk, föltehető, hogy becsúszott valami a következő bölcselmi elmélkedésből, melyet e napon naplójában örökített meg.

»Ausztria kormányzási rendszere 1790 óta az volt: a mágnásokat és a nemességet álomba szenderíteni s a parasztságot tőle elkülöníteni. Mind a két irányben szépen előre haladott; mert bizony szépen elszunnyadtunk, sokan még most is alusznak s egész szívvel kezdtük meggyűlölni egymást. Most egyszerre reánk küldik a commissáriusokat, ezek felzavarják a nemes urakat. Ime ébredőben vagy ébren vagyunk már. Évek óta látjuk, hogy a nemesek küzdenek, czivakodnak, kiteszik magokat pusztán

[1]) V. ö. az 1843—4-ki országgy. tárgyalásait.

[2]) Lásd gr. Széchenyi I. Naplói 186. l.

csak a parasztok jóléteért. És sehol sem volt a nemzetnek ez a két osztálya szorosabban együtt.«

Simább modorban majdnem ugyanez van ebben elmondva, a miért néhány évvel később barátját Wesselényit perbe fogták!

A két tábla közt végre január 17-én jött létre az egyetértés. A felirat 20-án vegyes ülésben szokott módon lepecsételtetett s felküldetett. [1])

Rövid foglalatja ez:

Köszönet a Rescriptumért.

Ennek elvei törvénybe igtattassanak s ott örökre fenmaradjanak.

Az Adó tárgyaltatván, a teljes beszámítás elve megállapíttassék.

Országgyűlés a törvényes idő alatt mulhatlanul (inomisse) tartassék.

A Vármegyék levelezési joga fentartassék.

A Rendszeres munkálatok nyomtatás által közre bocsáttattak.

(Ezek mibenléte felsoroltatik).

Noha egytől egyig tárgyalandók, fölvétetésök sorrende mégis ez volna: 1. Kereskedelem. 2. Urbarium. 3. Adó. Ezek után pedig: *a)* Törvénykezés. *b)* Tudományos tárgy (és sajtószabadság). *c)* Bányászat. *d)* Egyházi s végre *e)* a közigazgatási munkálat.

Az újabb sérelmek tárgyában küldöttség dolgozik. Ezeket ama munkálatokkal összefogva (junctim) akarják tárgyalni.

A magyar nyelvre nézve, hogy már a mostani országgyűlésen hozandó törvények egyik oldalon deák, másikon magyar nyelven irattassanak. [2])

Az országgyűlés munkakörének ezen áttekintése után vessünk egy futó pillantást Széchenyi kedélyállapotába is. Naplója pár sora elegendő lesz.

---

[1]) Acta XLI. sz.

[2]) E »közóhajtas,« bár késő nemzedékek »örök hálája« volt érte igérve, még nem ment teljesedésbe. A t.-czikkeknek csak latin szövege van Corpus Jurisunkban. A többit is csak az idő érlelte meg.

»Megindul a harcz a kényuralom és a népjog közt. Az absolutismus szolgái, kiknek érdekeik, existentiájok a régi rendszerrel oly szorosan egybefügg, nem fogják a csatatért elleneiknek egykönnyen átengedni. Erősen fognak még viaskodni. Lánczok és vér nélkül nem fog ez a dráma befejeződni!«

»Cr—hoz való szerelmem vagy megöl, vagy igazi philosophussá tesz. — Az ő érdeme lesz, ha egy egész nép újjá fog születni!«

A január 31-diki ülésben Széchenyi kétszer beszélt, s a nádor részéről két, eddigelé ritka, figyelemben részesült. Napirenden az Igazságügy rendezése s e tárgyban kiadott pátensek dolga volt. A nádor hivatkozott mondására: Illud quod Comes St. Széchenyi dixit, adeo fudatum mihi apparet, quod ad illud forte Exc. Proceres accedere possent. Tehát nem ellenzéki szellemben nyilatkozhatott a különben alárendeltebb kérdésben. Azt találta, hogy e sérelem nem elég erős érvekkel van támogatva. A rendek, mire Vay figyelmezteté, nyomban »zúgtak« is ellene! Azután ő felsége születésnapjára egy tisztelgő küldöttségnek Bécsbe menesztése határoztatván, a nádor gróf Széchenyi Istvánt is belé nevezte. Az ülés, a rendkivűli hideg miatt, a nádor magán szobájában tartatott.

Február 7-én a főrendeknél a m. k. kamarának függetlensége volt napirenden, míg a rendek a nevelés szabadságáról vitatkoztak. Széchenyi az előbbi tárgyban kétszer szólalt fel. Éles ellentét nem volt, bár a főrendek többsége azt vitatta, hogy némely fontos dolgokban, mint p. o. az államjavak bérbeadása, az intézkedés egyenesen ő felségét személyesen illeti stb.

A tisztelgő küldöttség Bécsben járván, Széchenyinek ez alkalommal nevezetes találkozása és eszmecseréje volt Metternich miniszterrel, melyről első kötetünkben beszámoltunk. [1])

Február 15-én hálásabb tárgy: a magyar nyelv ügye került szőnyegre. Széchenyi ez ülésben háromszor szólalt fel s még az nap lemondott a katonai szolgálatról. Ezen rég érlelt határozatának gyors végrehajtásáról naplója így szól: »Meine Quittirung

[1]) Sz. I. Naplói 187. l.

eingegeben und mir vorgenommen, in keinem Fall im Dienst zu bleiben, wenn auch der Kaiser mich gleich auf der Stelle zum Obersten machen wollte.«

Ebből gyaníthatjuk, hogy nemcsak az ő speciális alkotása, a m. tudom. akadémia megalapítása ügyében szólalhatott fel, melyből pártkérdés nem lett, hanem a vele egy napon tárgyalt más két tárgyban is, mert egyszerre három Izenet küldetett át az alsóházhoz, ú. m.: 1. a Fiscális és Camerális Jószágoknak osztogatása s a titkos feladások és hamis vádak eránt; 2. a Haza védelmezésének eszközei; 3. a Magyar nyelv terjesztése és gyarapítása eránt. [1])

A honvédelem eszközeire nézve annyit tudunk, hogy az Insurrectio magasztalójának, Nagy Pálnak nézeteivel Széchenyi sehogy sem tudott megbarátkozni. Tudjuk azt is, hogy a titkos feladások által személyesen is érintve volt. Míg Metternich ellenében azzal védekezett, hogy semmit sem tesz titokban, hanem mindent teljes nyilvánossággal, s igy nincs is mitől »rettegnie.« magában szíverősítésül ama klasszikus verset idézgeti:

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Ugyan február 15-én az ország rendei érdemlett ovatióban részesítették az akadémia első alapítóit s első sorban megindítóját.

Egész vita támadt a nemzeti hála kifejezésének módja és szavai felett. Legnagyobb buzgóságot fejtett ki a lánglelkű költő államférfiú, gróf Dezsewffy József. — »Valamint — mondá a Büntetésnek a Bűnök mivoltára, úgy a jó tselekedetekre a jutalomnak, melly itt tsak a hál'adatosságnak kijelentésében álhat, alkalmaztatva kell lenni. Gróf Apponyinak, hogy a Könyv-Tárát Posonyba helyheztetvén, a közhasználásra engedte, az mondatik az Izenetben, hogy nagy háladatossággal vették a Státusok, ez pedig tsak a Tudományokban való gyönyörködésre használ. Mennyivel nagyobb ditséretet s hál'adatosság kijelentését érdemel tehát Gróf Széchenyinek és a többi Ajánlóknak

[1]) Acta LI., LII. és LIII.

illy nagy tárgyú és az egész Nemzet boldogíttására czélzó ajánlásaik, és ezekről tsak az mondatik az Izenetben: voluptati et gaudio cedit, holott midőn a kerületbeli Ülésben az ajánlások kinyilatkoztattak, azokat a Státusok igen nagy érzékenységgel vették, lehet tehát mondani és az Izenetbe is tenni: cum emotione animorum omnium.« [1]) Ellenezte ezt a jelenvolt ajánlók egyike, Vay Ábrahám. Maga és Társai nevében biztosítva a Státusokat, hogy azt »nem valamelly ditsőség vagy hál'adás

[1]) Alkalmat veszünk magunknak egy, emberek és kor jellemzésére nem érdektelen adatnak közbeszurására. Dezsewffy, föllelkesülve Széchenyi nagylelkű ajánlatára, azt melegében, november 4-én, egy Ódával igyekezett megörökíteni, melyben többek között ilyeneket mond:

Dicsérni szívből kész, a mi érdemel
Dicséretet, kell dallanom angyali
Elszánt ajállásod —

Oh, nagyra termett férjfiú, felfogád
Mit szül a nemzet nyelve tudása —

Nem német ám még e haza s nem lesz is.

Beleszőve a Károlyi,Vay, Pálffy, Batthyányiakat, az akkori divat szerint Széchenyit Parisnak, Alcibiádnak nevezgeti stb.

Friss barna orczádon mikor ég piros
Tűzláng, szemed gyúlt szíveket ejteget,
S széles szemöld-boltbúl kitörve
Osztogat és mosolyog sok érzést.

Hát módod és elméd, Te kecsek fija,
Nem tenne-e másból eszelős bolond
Úrfit? — —

Aztán külföldi utazásait sorban érintve:

Méhek gyanánt hoz Tégedet, angyalunk,
Most vissza, jól megtelve gyümölcscsel ád
Ismét közénk s mézes virággal
Szárnyairól lerak itt Pozsonyban.

— koporsót
S nem lel időt a halálra tetted.

vadászatja végett, hanem egyedül a köz-jónak előmozdíttásától lelkesítve tselekedték, és így nem akarják tudatni a balkezekkel is, mit a jobbal tettek, sőtt közönséges nyilvánosságra sem hagyták volna a dolgot, ha az intézetnek elrendelése meg nem kivánná« stb.

Országos küldöttség indítványoztatott, mely az alapítók kivánságához képest, és már készen lévő előzmények, »egy Révaynak, egy Prónay Lászlónak, úgy az 1790-diki és 1807-diki Országos küldöttségeknek munkái« nyomán, a felállítandó akadémia alapszabályait kidolgozza.[1])

Ez a küldöttség a február 17-diki vegyes ülésben, elnöki kinevezés útján, így alakult meg:

A rendek közűl, és pedig a királyi táblától Kárász Miklós, Kovács József, Horvátország részéről Osegovits István, az egyházi rendből Csausz István, Kolosváry Sándor, a vármegyék részéről Bartal György, Nagy Pál, Péchy Imre, Végh Ignácz, Jesák Sámuel, Vay Ábrahám, gróf Andrássy György, Jakabfi Simon, a jelen nem lévők részéről Csiba Ernest, a királyi városok részéről Boráros János és Kis József = 16. A főrendek közűl: Báró Szepessy Ignácz erdélyi püspök, Végh István koronaőr, gr. Esterházy József, gr. Zichy Ferencz főispánok, báró Mednyánszky Alajos és b. Pongrátz József, s mint ajánlók Széchenyi és Károlyi = 8. Összesen: 24 tag. A bizottság elnöke, mint rangra nézve is legelőkelőbb, Végh István lett.

Engem is ősz hóval porozott fejüt
Kit bús hazámnak piszkai pajkosan
Vig gúnyra még olykor nevetve
Hajtanak annyira felhevitél,

Hogy nyomva is gondtúl, ragadom megint
Lantom —
— s merem, hogy fennmaradnak
Szózatim és egyedül miattad.

Kit e költemény, ha nem éppen költői szépségei, hanem miveltség-történelmi becsénél fogva érdekel, megolvashatja mind a 37 strófáját a F. M. O. Minerva azon évi deczemberi számában.

[1]) L. Diarium I.

Február 22-én mind a két házat, részint az előleges (praeferentialia) tárgyak, részint az előleges sérelmek foglalkoztatták, többi közt a bank, papirospénz s a magánosok pénzviszonyainak szabályozása. Széchenyi, kinek közgazdasági és pénzügyi nézetei jóval előbbre jártak, nem maradhatott mindenben a rendek szűk ösvényén. Különben szónoki járatlanságával küzdött s panaszkodik, hogy nemcsak könnyebben nem, hanem sokkal nehezebben megy neki, mint kezdetben. Fülébe sugdossák, hogy Bécsben sok ellensége van. Ez önérzetét kelti fel: Ich fange an selbstständig zu werden!

Hardegg ezredes, néhány nap előtt, magához hivatta, hogy magatartásáért megdorgálja; esztei Ferdinánd főherczeg pedig egyszerűen el akarta zárni előtte a pályát azzal, hogy ezredéhez visszahivassa. Mindez csak bővebben igazolja fentebb már közlött határozatát, s a katonai szolgálatnak a parlamenti szolgálattal összeférhetlenségét bizonyítja. De hozzávetve Metternich intelmeit és baljóslatait, másfelől pedig szerencsétlen, de magasröptű szerelmi ábrándját: lélektanilag igen megfoghatóvá lesz kedélyének ama búskomoly vonása, mely sok jónak és nemesnek szülője, végül pedig oly gyászos kimenetelnek okozója lett. Egy szellemi világot alkot magának, abban él, lábai alig érintik a göröngyöt. Ich fühle, dass ich mit der Geisterwelt eng zusammenhänge! – Weiss der Himmel, ich werde noch ein Narr!...[1])

Folynak a magánértekezletek az akadémiának szervezéséről. Nagy és Vay ellentétbe jőnek, Széchenyi úgy gyanítja, hiúságból. Wesselényi hol segít, hol sérti. Bartal s többen azt tartják róla, hogy csak eszközeül szolgál a kálvinistáknak.

A február 28-diki ülés csakugyan egyházpolitikai szabadelvű nézetek nyilvánítására adott neki alkalmat. A nevelés szabadságáról volt szó s azon sérelemről, hogy sem külföldi iskolák látogatása, sem házi tanítók föltétlen alkalmazása meg nem engedtetett. Széchenyi kétszer is nyilatkozatt, s vele tartottak Esterházy M., Batthyányi K. J. és Károlyi Gy. a papok nagy »elszörnyülködésére.« A Széchenyi beszédének szövegét nem

[1]) Lásd ezekről első kötetünket: Hit és kétségbeesés.

birjuk ugyan, de szelleme iránt semmi kétséget sem hagy fenn az a néhány sor, melyet ez alkalommal naplójába igtatott.

»Mi tartoztatja fel az idők rohamát? — Ezer év mulva theisták sem lesznek többé. S vajjon az emberek, a helyett, hogy ábrándok, vakbuzgóság, babona és csalók után indulnának, nem fogják-e végre saját szivöket és eszöket megkérdeni az iránt, hogy mit kell hinniök és mit kell tenniök? Minden bizonynyal. — Már hogy aztán boldogabbak lesznek-e? ahhoz kétség fér. — Le bonheur ne consiste pas dans l'ignorance, dans les préjugés, mais dans le charme: dès qu'il est rompu, il n'y a plus de vrai bonheur.« [1])

Ha e szabad és egyúttal fellengős nézeteket alkalmazzuk a fenforgott napikérdésre, Széchenyi rég elhangzott beszédének lényegét a következő jeligékben kell visszaadnunk:

Ne bántsátok az emberek vallásos meggyőződését.

Hagyjátok kit-kit a maga módja szerint boldogulni.

A gyermekek szülőikhez állanak legközelebb, s igy neveltetésök módja és eszközei iránt ezek legilletékesebbek.

A magyar embernek ártalmára nincs, ha kissé a külföldre is elnéz, ha szélesebb látkörre tesz szert.

Az evangelikusoknak külföldi alapítványait nem confiscálhatjuk.

Az időt különben haladásában meg nem állíthatjátok, s az a kiváltságok rovására a szabadság felé visz bennünket stb.

Márczius 2-án a Magyar nyelv tárgyaltatott. Az alsóháznál a megelőző napokon sok lelkes felszólalásra adott ez alkalmat. A február 28-diki országos ülésben éppen Nagy Pál beszéde alatt »jelenvén meg a Palotának Emeletjén (Gallerián) a cs. k. főherczegasszony, az ország Nádor-Ispánynéja, a ki az Uralkodóház Tagjai közűl legelőször szólította magyar nyelven a követeket, és ezzel a nemzetet felettébb megörvendeztette, a szóló követ azonnal hazafi érzésétől lelkesített Éljen felkiáltásra

[1]) Nem éppen a tudatlanság s az előitéletek boldogitják az emberiséget, hanem a dolgok varázsa, s ha ez egyszer szétfoszlik, nincs többé boldogság számunkra.

buzdíttatván, szintazon közönségessé lett örömkiáltásokkal a Státusoknak háromszorosan meghangzott a Palota.« [1]) De ez örömcsepp közé ürömcsepp is vegyűlt. A horvátországi itélőmester, Kussevich József külön állást foglalt, Dalmátia, Horváth- és Tótországok municipális jussaikra támaszkodva, melyek, mint mondá, a Magyarországgal való összeköttetésüknél is öregebbek, s azon időkből származnak, midőn magoknak külön királyaik voltak, stb. Márczius 1-én is folyt erről a vita, a horvátok erősen ragaszkodván az ő deák nyelvökhez. Élénk ellentét fejlődött ki. Az elnök erőltette az intra fines Regni (t. i. hogy csak az ország szorosabb határai közt legyen érvényes a törvény) záradékot; de a többség a pozsonyi követ formulázásához ragaszkodott, mely a magyar állameszmének adott kifejezést.

Többi közt az e tárgyban keletkezett Izenetet tárgyalták a főrendek márczius 2-án. Széchenyi »abban látja a kérdés lényegét, vajjon a latin vagy a magyar nyelv legyen-e túlnyomó, mert jól elemezve a dolgot, bizonyos, hogy vagy az egyiknek vagy a másiknak háttérbe kell szorulnia. A kérdést nem tartotta még eléggé megérttnek arra, hogy fejtegetésébe mélyebben belebocsátkozzék. Ha a szokott régi slendrián továbbra is fenhagyatott volna, mathematice bebizonyitható, hogy a magyar nemzet pár száz év alatt megszünt volna létezni. De így a mint ma állanak az ügyek, istennek hála, áll és él még Magyarország!«

Márczius 8-án ülés volt ugyan; de Széchenyinek ülésen kivül akadt fontos dolga. Vay és Károlyival a nádorhoz ment, az akadémiai igazgató-tanács 25 tagjának javaslatba hozása végett. Széchenyi vitte a szót. Herczeg Batthyányinál is jártak; de ez nem akart belépni. A küldöttség kebelében Széchenyi nagy hévvel fejtegette az akadémia kettős czélját, melyre külön kell törekednie: egyik a nyelv kimüvelése, másik annak terjesztése. Örül, hogy sikerült erről a többséget meggyőznie. De sajnálkozva veszi észre a reformátusok és katholikusok titkos versenygését, melyre többi közt a kormány támaszkodni látszik. [2])

---

[1]) Orsz. gy. Jkv. II,, 65-dik ülés. A nádornénak az újévi üdvözletre adott magyar válaszát l. Vaszarynál. 198. l.

[2]) Gr. Széchenyi I. Naplói 187. l.

Márczius 9-én a protestánsok sérelme ügyében egy ingerült ülés tartatott a rendeknél, melyet Mailáth személynök, nem birván a szavazatok számítása miatt ellene támadó zivatart megfékezni, eloszlatott. Széchenyi ez eseményt igen nevezetesnek tartotta, mert ha szó nélkül hagyják, tág kaput nyitnak a kormány beavatkozásának s a képviselet nevetséges komédiává törpül. Levonja belőle a következtetést, hogy az országgyűlés rendezésének kérdése, bár legkevésbbé sincs még megérlelve, így előtérbe vonatik s alig lesz halasztható. Hát még, teszi hozzá, minő állást foglalunk mi felsőháziak a törvényhozásban! Másnap egy érdekes találkozása volt az alsóház elnökével, kinek némi gúnynyal szerencsét kiván az udvarnál szerzett legújabb érdemeért, hogy megmutatta, mily könnyen lehet Magyarország egész alkotmányát halomra dönteni. Az: majd 10—20 év mulva emlékeztetni fogja e napra, s megmondja, minő jó hazafi és becsületes ember volt. Széchenyi t. i. már ekkor is türhetetlennek találta ugyan a városi s polgári elemnek, a kiváltságos nemesek ellenében az országos képviseletnél, semmibe vételét: csakhogy a kormány kénye-kedvére bizni, daczára az idézett 1608: I. t.-czikknek, addig sem lehetett a szavazatoknak hogyan és miként leendő számítását. Sokat vitattatott utóbb e kérdés: de csakugyan husz év kellett hozzá míg megoldást nyert. [1])

Széchenyit, ki Mailáth tapintatát dicséri, azon érzés lepi meg, hogy ő maga máris minden párttal meghasonlásban él. Mi lesz még később öregségére!

Márczius 18-án Széchenyi szügségesnek látta hosszasabban nyilatkozni. Tárgyalás alatt az igazságszolgáltatásnak kir. pátensek általi szabályozása volt. Mi Széchenyit felszólalásra birta, az Cziráky és Eötvös túlmonarchikus nézetei voltak, kiknek, úgy mond, az alkotmányosságról még fogalmuk sincs. Naplója azt sejteti, hogy hosszabb beszédben az Ausztriával való összeköttetésről is, — későbbi kedvencz thémájáról, — megemlékezett. Ezeket irja s tán mondotta is:

Egy olyan országnak az alkotmánya, mely más absolut

[1]) Érdekes részleteket Vaszarynál.

uralom alatti országokkal áll összeköttetésben, mindig veszélyben forog, s csakis válságos és háborús időkben tartható fenn. Ha a béke hosszabb időn át biztosítva van, úgy a szomszéd. országok, melyeknek alkotmányuk nincsen, eszközül engedik magokat felhasználtatni az alkotmányos, tehát boldogabb ország ellen, s az uralkodó maga is végre türhetlennek fogja találni azt az állapotot, hogy míg az egyik országában kénye-kedve szerint tehet a mit akar, a másikban minden lépten-nyomon ellenmondásra és akadályokra találjon.«

Közel fekszik — s mily távol álla még! — a következtetés, melyet e helyzetből le kell vala vonnia, hogy t. i. az absolutismus itt is ott is megszüntetendő s az alkotmányos kormányzás mindenütt behozandó, hogy egymást kölcsönösen, együtt pedig a trónt támogassák. Metternichnek tudjuk, nem ez volt nézete!

Ápril 1-je igen emlékezetes napja volt Széchenyi parlamenti pályafutásának. Szigorú elnöki megrovást vont magára Míg a rendek a felállítandó m. t. akadémia kiadványainak »szokott módon« censura alá vonatásáról vitatkoztak, mit csak az egy Somogy megye követe ellenzett, átjött a főrendektől a papirospénz dolgában készült izenet, mely az e tárgyban kiadott kir. rendelet sistálását követelte. Ebből következtethetjük, hogy a felsőház ülést tartott s hogy az előleges sérelmek e pontjával foglalkozott. [1])

De Széchenyinek e napon mondott beszéde tartalmát is birjuk, nagyjában legalább, s azt Vaszary könyvéből, a Guzmics naplója nyomán, a következőkben irjuk át.

Méltóságos urak fenséges palatinus! Minek előtte a szóban forgó kérdésre felelnék s a már több izben vitatott »sistere« szó iránt mi értelemben vagyok, röviden (?) előadnám, két észrevételemet terjesztem a méltóságos urak eleibe; hogy katona lévén, azzal ne vádoltassam, hogy az igaz ügyben azt, a mint a dolog van, nem bátorkodom megmondani. Fájlalva kell ugyanis megvallanom, hogy elgondolva diaetai dolgaink eddigi folya-

[1]) Acta XCVI. sz.

matját, azon szemlátomást való ellenkezésekből, melyek az ország gyűlése kezdetétől fogva itt estek, oly nyomós következtetést hozok én ki, miszerint azon kérdést kell magam eleibe tennem: van-e nékünk igazán constitutiónk? avagy nem azért jöttünk-e mi ide, m. urak, hogy a haza boldogságán munkálódjunk, s hogy orvosoljuk sebeit ezen áldott édes anyának, mely minket annyi javaiban részeltet és olyan constitutionális szabadsággal dicsőít, melynek megszerzéseért más nemzetek utolsó csepp vérüket is készek volnának kiontani? S miért palástolnám a dolgot, mi itt mégis csak a drága időt töltjük. Tizenegyedik izenet már ez, a mi most itt felolvastatott, ezen correlatiók[1]) dolgában, s szálljunk magunkba, mélt. urak, s valljuk meg, hogy ez a felső tábla hátráltatja a tanácskozások kivánt előmenetelét. Több constitutionális országokban is voltam én már, láttam dietai dolgok folyamatját, de hogy azok ily vontatva mentek volna, azt nem láttam. Ez az egy sistere szócska mióta foglalkoztatja már az ország rendeit, pedig, ha jól felvesszük a dolgot, nem méltán kérhetjük-e ő cs. k. felségétől, hogy sistálja a provisoriumokat, melyek nemcsak hogy annyi privátusokat szerencsétlenné tettek, de az egész nemzetet s az országot oly zűrzavarba hozták, melyeknek lecsendesítését és rendbe hozását nem más, csak ezen sistere szónak törvénybe tétele eszközölheti. És éppen ennélfogva tetszik vissza énelőttem azon okoskodás, melyet itt már több izben hallottam, hogy azért nem lehet sistálni a provisoriumokat, mert ez által a privátusok correlatiói perplexitásba jönnének. Midőn az egész haza békessége perplexitásban forog, jó lesz-e ha a katonák, egyenként elhagyván a hadi rendet privát correlatióik miatt, az ellenséget dulni engedik kénye-kedve szerint? Ezen provisoriumok által, melyeket a státusok sistálni kivánnak most, az egész ország jött perplexitásba: nem az-e hát a mi kötelességünk, hogy holmi mellékes tekintetekre nem hajolván, az ország összes lakossainak megnyugtatást szerezzünk s javaikat bátorságba helyeztessük? A milyen tiszta szivvel szeretem hát hazámat, melyből annyi jót vettünk mindnyájan, mélt. urak, oly tiszta lélekkel kivánom a

[1]) A magánosok tartozásának minő pénzláb szerinti kiegyenlítése.

provisoriumok sistálását, s ennélfogva a tettes Statusoknak most felolvasott izenetjét egészen helybenhagyva, óhajtanám, hogy mint a primitivum nunciumban a sistere szó maradjon meg; a mi annyival is inkább kivánatos és lehetséges, mivel az 1791: XII. articulushoz ragaszkodva, a tyrok statutiójára s a contributióra nézve is kértük már ő felségét, hogy rendeléseit sistálja.

A nádornak erre következett rendre útasító közbeszólását, ugyanazon forrásunk után igtatjuk ide.

Veneratione ductus erga merita genitoris domini comitis Széchenyi dicta eius non equidem ponderabo, verum id magis Vestrae dominationi hac vice dicendum arbitror, ut sermonem fini consultationis conformius adplicet, dictis monita prae se ferentibus abstineat. Excelsi enim proceres sua officia norunt, nec ullo indigent vestrae dominationis sive consilio, sive monito.

Szoboszlai szerint mind Széchenyi, mind a nádor élesebb kifejezésekkel éltek. A szónok felhányta, hogy a főrendek mindent elleneznek a mi az alsóháztól jő, csak azért, mert onnét jő, pedig a lelkiesméret szavára is kellene ám hallgatniok. A nádor viszont illetlennek (quae indecenter protulit) bélyegezte szavait, s elnöki autoritására hivatkozva keményebb eszközökkel is fenyegetődzött, ha elődeinek érdemeit nem tekintené, s komolyan inté, hogy máskor óvatosabban (cautius) viselje magát![1])

Az állam hiteléről is nyilatkozhatott »hosszabb beszédében« Széchenyi ily nem kedvező módon s osztozott az alsóház bizalmatlanságában a kibocsátott legújabb papirospénz irányában is, mi viszont az elnöklő nádor féltékenységét, s egyúttal a bécsi fináncznkörök irányábani kényes helyzetének tudatát ébreszté fel. Félő volt, — legalább úgy indokolták aggályaikat a főrendek, — hogy a lehető veszélyek emlegetése a közhitelnek csak ártalmára lesz, s míg az egyesek érdekeinek megóvását czélozza, másrészt még nagyobb bajoknak lehet okozója stb.

A rendek és Széchenyi legerősebb érve e kérdésben az volt, hogy akárminemű pénzről (illetőleg hitelmüveletről) csakis alkotmányos úton az országgyűlés befolyásával lehessen intézkedni.

[1]) L. Vaszary.

Az alsóház szónokai azonban erőltették annak kimondását, hogy soha más mint arany és ezüst pénz forgalomba ne jöhessen.

Egyébiránt Széchenyi e beszédére vonatkozó még három nyilatkozatot idézhetünk, mely mindegyik más oldalról érdekes világot vet reá. Maga az elnöklő nádor szigorú rendreútasítását, mint tudva van, még azzal a hozzátevéssel élesíté, hogy a szólónak kitünő boldogult atyját tekinti, s annak egykori nagy érdemeit tartva szem előtt enyhébben torolja meg kifejezéseit, mint különben tenné. Több napokkal később pedig magánkörben, de olykép, hogy Széchenyinek is hirül vigyék, azt mondá, hogy ama rögtöni rendreútasítással sokkal nagyobb kellemetlenségektől akarta megóvni, melyek Bécsben vártak volna reá. Igy a nádor, nem megvetendő tapintattal, egyszerre két czélt is ért el: csitítva a bankkörök érzékenységét, s egyúttal elhárítva egy kis zivatart az ellenzéki főúr fejéről. Ez egy.

Másik a szónok közvetlen benyomása, melyet naplója szavaival adhatunk: »1826 ápril 1-én. Ülés mind a két teremben. Kérdés: a Wallis-féle pátens sistálása. Egy hosszú beszédet tartottam. A palatinus kiszidott. Atyám iránti tekintetből, úgy mond, nem akar szigorúbb lenni. Én nyugodt voltam, legkisebb zavarba sem jöttem; nem is válaszoltam. Ezt vajjon jól tettem-e? nem tudom. Láttam és tapasztaltam, hány nyúlfark esik egy bátor emberre. Mindannyian szépen cserbe hagytak. Ezek a mi magyar mágnásaink nem érdemlik meg az alkotmányt, a szabadságot.«

Harmadik érdekes adat, hogy egy hét mulva már azt jegyezheté naplójába: »Ápril 7-én végre is azt vették elő és fogadták el, a mit multkor én indítványoztam.« Ez izenetben a két tábla között nevezetes közeledés történt, s a főrendek egy-két pontban engedtek, nem minden elvi fentartás nélkül.[1])

Ápril 12-én valami rövid nyilatkozatot tett Széchenyi. E napon ő felsége köszönő válasza olvastatott fel a súlyos betegségéből való fellábadása alkalmából hozzá intézett loyalitási feliratra. A hangulat nagyon megjavult.

[1]) Acta XCVIII.

Ápril 17-én végre elegyes ülésben meghitelesíttetett az ú. n. előkelő tárgyakban (praeferentialium objectorum) készült felirás, melyhez mellékelve voltak a sérelmek és kérelmek (cum Gravaminibus et Postulatis). Ez az okirat szokott módon aláiratván, lepecsételtetett s Bécsbe felküldetett.[1])

Ápril 18-án érkezett egy k. leirat a sérelmi feliratra, de nem elégítette ki a rendeket. Azon hó 26-án a többi sérelmek és kivánatok szerkesztésével megbizott küldöttség Illésházy elnöklete s aláirása alatt beadta jelentését. Illésházy pedig elutazván, Bécsben mindjárt az az örömhir terjedt el, hogy most az ellenzék Pozsonyban vezér nélkül marad. Ugyanott neheztelnek Dezsewffyre, a Széchenyit magasztaló költeménye miatt.

Május 5-én az ellenzék vereséget szenved. A többség országos ülésben a személynökhez állva, az adónak mind mennyiségében, mind minőségében halasztás nélküli megajánlását határozza el.

Május 8-án Rohonczy és Bezerédy tisztelegtek Széchenyinél, hogy neki küldőik, Veszprém vármegye, nevében köszönetet mondjanak az akadémiára tett ajánlatáért.

Május 20-án az adó kerek négy millió ezüst forintban megállapíttatott.

A május 26-iki ülésben Széchenyi, saját vallomása szerint, »hosszasan és jól« beszélt. Utána 27-én »detto.« Közben az első lófuttatás rendezésével volt elfoglalva s egy párszor megfordult Bécsben is.

[1]) Acta CIII. A magyar nyelv érdekében ezek kivántattak: 1. a m. k. helytartótanács, 2. a k. curia hivatalos nyelve legyen, 3. a törvényczikkek magyarul és latinul szerkesztessenek, 4. világi vagy egyházi hivatalba csak a magyar nyelvben jártas juthasson, 5. iskolákban taníttassék, 6. magyar könyvek, 7. nemzeti játékszin, 8. pénzek és érmek körirata. Ezután az akadémia felemlítésére, a Széchenyire vonatkozó ily frázissal: Comes Stephanus Széchényi, non modo Széchényiani Nominis, quod Annales Hungaros ornat, verum et virtutum Stirpis Suae Haeres, pro Nobili in Patriam et Concives suos amore, scopo promovendae Lingvae Nationalis, procurandaeque adminiculo illius Scientiarum et artium extensionis, et sic efficacius constabiliendi Nationalis Spiritus etc.

A nevezett két napon a rendek nem tartottak ülést, csak a főrendek. Tárgyalták pedig az alsóháznak először az adó megajánlása, azután az utóbbi leiratra adandó válaszfelirat alapjául szolgáló izenetét. Az ellenzék már megpuhult, s így Széchenyi beszédei, ha szigorúan alkotmányosak is, de csillapítók és közvetítésre hajlók lehettek. Bécsben nyert benyomásai után ezt igtatja naplójába:

»Mennél inkább átgondolok mindent, a mi Ausztriával való viszonyunkat illeti, annál inkább hiszem és meggyőződöm róla, hogy minden erőszakoskodás (Violenz) a mi részünkről csak ártalmunkra van.«

Nagy megnyugvására szolgál ennélfogva, hogy a június 5-diki ülésben a főrendek minden pontban reá állottak az alsóház kivánataira. Nem lát bár ebben nagy érdemet, mert úgy veszi észre, hogy a mi főuraink annál a felső táblánál »úgy tánczolnak, mint ahogy a palatinus fütyöl, s egy órával az ülés előtt még egyikök sem tudja, mit fog majd beszélni: én tudom csak, néhányad magammal.« — »Jusqu'à présent nous nous sommes amusés; c'est à présent que le travail commence.«

»Az alsóháziaktól, úgy mondják, 30 folyamodvány hever a császárnál, a felsőháziaktól 12. S minő silányságokat kérnek ezek az emberek!« — »Ebben a században, a melyben ki-ki azt az állást foglalja el, a melyre önmaga állítja magát.« — »S egy szabad országban!«

Az adó dolgában, úgy hiszi Széchenyi, a főrendek mindnyájan az Imputatio mellett voltak, azaz: hogy a törvénytelenül befizetett összegek az illetőknek beszámíttassanak. A nádor egy conferentiát tartott, s reá parancsolt az öreg Brunszvikra, hogy egyszerűen fogadják el a rendek négy millióját, s úgy lőn. Hát képviselet ez? — Angliában, úgy mond, javításokra gondolnak; Magyarországban csak a réginek fentartására! — Magyarország nem is számít már a nemzetek sorában! stb.

Június 16-án ülés volt, a melyben (a napló szavai) »szégyeltem magam.« — E napon és a reá következőn a Rendek tartottak csak ülést. Erősen ragaszkodtak, Nagy Pál fényes szónoklatai daczára, a nemesek adómentességéhez, még ha jobbágy-

telket birnak is, s így az adó alapját csonkítják. Nem kevésbbé ragaszkodtak a városoknak a vármegye hatósága irányában lealázó helyzetéhez. Mindkét kérdésben a kormány volt szabadelvűbb.

E hangulatnak kell tán tulajdonítanunk, hogy Széchenyi felszólalásai sorozatában némi pauzák lépnek közbe. Olykor szinte undorral fordul el honfitársaitól s azt hiszi, hogy, ha több vér volna bennünk, egy forradalom előestéjén állanánk, miután a dolgok fennálló rendével senki sincs megelégedve.

Július 10-én szólni akart, még pedig a Rendek ellen, t. i. az ott már kisebbségbe jutott ellenzék és még kisebbségben lévő szabadelvűség mellett; de Wesselényi e szándékáról lebeszélte.

Ezen mérséklője időközben elutazván, a július 18-ki ülésben csakugyan felszólalt, szíve sugallata szerint, ellenzéki szellemben. Még mindig az Imputatio és a Correlatiók felett vitatkoztak. A mérsékeltebbek mindkét kérdésben elégnek tartották az elvnek megmentését, s gyakorlati alkalmazását hajlandók voltak elengedni. Értsd a multra nézve, de nem a jövőre.

»Bizony ellenségeket szerzek magamnak – jegyzi e szavazata igazolására naplójába – de egy igaz és nemes gondolkozású embernek mitsem kell törődnie a tömeg vélekedéseivel.«

»Confusio támad az M. N. O. betűknél, – irja a helyzet jellemzésére – azért, mert az A. B. C. nincsen rendiben.« [1])

Úgy júl. 10-én, mint 18-án s közben 14-én is az adóösszeirás módja felett vitatkozván a rendek, nagy ellentét fejlődött ki köztük az ősi adómentességnek nem ugyan elve, hanem magyarázata iránt. Az alsóházban tán egy kérdés sem vitattatott annyi indulatossággal, s mondjuk ki, oly nagy elfogultság korlátozottságával. A többség makacsul ragaszkodott, mint az alkotmány egyik sarkalatos elvéhez, a Werbőczy-féle hires primae nonus-hoz, mely a nemességnek saját birtokai szabad és tehermentes élvezetét örök időkre (!) biztosítá, melyet későbbi törvények, különösen

[1]) Emlékeztet Deák F. ismert parabolájára a rosszúl begombolt dolmányról.

az ez alkalommal sokat idézett 1723: VI. t.-cz. és az 1741: VIII. t.-cz. még azzal a hozzáadással erősítettek meg, hogy ez a tárgy soha még tanácskozás alá vehető se legyen! – Nem is akarták, magok a főrendek is – tán az egy Széchenyi kivételével – magát az elvet kérdésessé tenni; hanem csak arról vitatkoztak, vajjon ama sarkalatos törvények sértése foglaltatik-e abban, ha az úrbéri telket biró nemesek, kik ennélfogva más földesúrnak valóságos jobbágyai lettek, ezekkel egyenlően adó alá is vettetnek, illetőleg az összeirásba bele foglaltatnak? A gyakorlat különböző volt egy és más megyében, s bár senki sem tagadta a főelvet, mely így formuláztatott: ne onus quoquò modo fundo inhaereat; annak ily módoni alkalmazása az adónak akkor még egyedüli biztos alapját, a porták számát ingadozóvá tette volna, s egy igazságtalan teherrel többet rótt volna arra az adózó osztályra, melynek szegénységét, roskadozását éppen e kérdésnél annyi szónok fejtegette. Nagy Pál hiába küzdött a többség ellen: érvekből kifogyva utasításaikba kapaszkodtak a követ urak. Maga az összeirás, az adózástól eltekintve, még nyilvántartás szempontjából is szükséges volt. Természetesnek fogjuk tehát találni, hogy Széchenyi e kérdésben az alsó tábla ellen nyilatkozott. Az ellentét a két tábla közt oly erős volt, hogy, egyik fél sem akarván engedni, a főrendek július 14-én szóbeli izenettel azt az expedienst javasolták, hogy mindenik tábla külön terjeszsze fel véleményét a trón eleibe, nem azért, hogy az döntsön a kettő között, hanem hogy a felfogások e különbözése illetékes helyen is feltüntetve legyen.[1]) Így akarták lehetővé tenni legalább azon tárgyak felterjesztését s további tárgyalását, melyek iránt már megvolt az egyetértés. Ezen eljárásban azonban nagy alkotmányos veszélyt láttak legtöbben. Utóbb Somogy megye követe lépett fel közvetítő gyanánt s egy lépéssel előbbre ment az ügy: számos óvásnak és ellenmondásnak jegyzőkönyvbe igtatása mellett. Mert abban is nagy veszélyt láttak, ha megengedtetik, hogy egyes nemesek, jobbágyi telkek átvételekor, külön térítvénynyel kötelezhetik magokat az adónak megfizetésére.

[1]) L. 118. ülés júl. 14. és 119-dik júl. 18.

E kérdésben a kormány és a felső tábla nézete lévén a szabadelvűbb nézet, nem lephet meg, hogy Széchenyi az ülésben ismét a Rendek ellen nyilatkozott. Ő sem az adóalap csökkentését, sem az egyedül adózó parasztosztály nagyobb terheltetését, sem végre a nemesi adómentességnek minden áron és örök időkre leendő biztosítását, úgy politikai, mint nemzetgazdászati magasb álláspontjánál fogva, nem pártolhatta. Sőt a hazafiság fényes mezébe burkolt piszkos önzést látott ez eljárásban. Sajnálta a drága időnek elfecsérlését, minthogy maga ez a kérdés már két hónapot vett igénybe. Az augusztus 1-én mondott beszédéről, melynek tartalma lényegileg csak az imént előadottakból állhatott, naplójában többet nem jegyzett fel, mint hogy ezen alkalommal jelent meg az ülésben először »civilben,« t. i. az akkori divat szerinti nemzeti diszruhában. Nem a katona szólott tehát, hanem a polgár. Képzelhetni, hogy ezzel is feltünést keltett. Járta a pletyka, hogy mindig csak beszéltetni akar magáról.

A személynök az alsóháznál kierőltette a már annyiszor meghányt-vetett tárgynak, a főrendi izenet alapján, azonnali érdemleges megvitatását, s csakis az elérhető kiegyezés reményében bocsátotta azt ismét kerületi ülésre. Országos ülésben csak öt nap mulva vétethetett az ismét fel, augusztus 5-én és 6-án. A nagy ellenzésnek, melyet t. k. különösen Dezsewffy is élesztett, sovány eredménye végre augusztus 7-én egy moratorium lett az olyan jobbágy-nemesek számára, kik telkeikről eddig nem fizettek adót. S a felirat így nagy nehezen felmehetett aug. 11-én.[1]

Kezdődött ezután az adó mennyisége feletti disputa. A kormány keveselte a megajánlott összeget, a Rendek sokalták, s azon fölül a beszámítást és a hátralékok elengedését sürgették. A kir. leiratra intézendő válasz augusztus 21-én ment át a Főrendekhez. Széchenyi, következetesen előbbi nyilatkozataihoz, most is, még pedig kétszer szólott, a Rendek mellett.

Hogy e fellépése nem csökkentette a nádornak iránta mindinkább felébredő rokonszenvét, azt az a körülmény is mutatja, hogy egy ismerőse, Spiegel gróf, e napon a nádornál ebé-

[1]) Acta CXLV.

delvén, annak egy eléggé hizelgő mondását hirül hozta neki: azt a Széchenyit, úgy mondá, egész öröm hallgatni: de a többiek bár inkább abba hagynák a dictiózást.

Hozzáfogtak a főrendek és a kormánypártiak annak mutogatásához, hogy az állam szükségei most sem lehetnek csekélyebbek, mint 61 év előtt, t. i. 1764-ben voltak, hogy az ország sem lett azóta annyival szegényebb, s végre, hogy a beszámítás, melynek helyességét elvben nem tagadják, lehetetlen, mert az a pénz a katonaság zsoldjára már kifizettetett s vissza nem vehető. Ezen érvek czáfolgatásával kelle Széchenyinek is foglalkoznia, miután a szeptember 4-diki ülésben a Rendek mellett hosszabb beszédben nyilatkozott. Beszédének tartalmát tehát az alsóház ismételt izeneteinek érveléseiből kellene egybeállítanunk, az ő magasabb felfogásának s a birodalom másik felére is kiható s egyszersmind volt kartársai, a hadsereg, méltó igényeit is tekintetbe vevő államférfiúi nézeteinek hozzávegyítésével.

Széchenyi, mint az ellenzék tagja, nagy méltánylattal vette azt a mozgalmat, mely a megyei tisztviselők dijjainak, a menynyiben néhol ezek is a magasb értékű pengőpénzben fizettettek, visszapótlására, továbbá a követi napi dijaknak leszállítására, vagy a nemesség által fizettetésére megindult, de csakhamar el is ejtetett. A nógrádi esetet pedig, hol az országgyűlési határozat ellen is tiltakoztak, sőt a jobbágytelki nemesek összeiratását netán elrendelő törvénynek előre felmondták az engedelmességet, mint bekövetkezendő komoly bonyodalmak s vérontás előjelét nagy aggodalommal vette. Egy adattal több az ő aggályos gyötrődő lelkületének ismertetéséhez! Az illető megye aztán kielégítő magyarázatot adott.

Az adó és beszámítás kérdésében végre a főrendek engedtek, csakhogy a felirat felterjesztését ne akadályozzák.[1] Tudták, kire kell háritani a további teendőket. A kormány és közegei viszont minden alkalommal integették a rendeket, hogy ne vesztegessék a drága időt. Ez egyben Széchenyi, hallgatag vagy nyiltan, mindig velök tartott.

Az adó dolgában, mely egészen zátonyra jutottnak látszott,

[1] L. CXLIII. ülés. Acta CLVI.

a nádor kéretett fel közbenjárásra, ki e tisztet elvállalván, eredményéről deczember 5-én tett jelentést, kérve a rendeket, hogy a király kivánatait teljesítsék. Ez előzékenységnek mintegy jutalmául valami viszontengedmények (consolatio) helyeztettek kilátásba, de csak legnagyobb általánosságban. Mint gyermekeknek, ha jól viselik magokat.

A viták tehát újra megindultak.

»Magyarország gyenge lábon áll!« így elmélkedik Széchenyi. »E harczban, mely az absolutismus és a repraesentativ systema közt megindult, végre is az utóbbi fog győzni. De mikor? azt emberi szem előre nem láthatja!« »Egy nép, mely nagyobbrészt polgári erényekkel ékeskedő férfiakból áll, bizonynyal szabaddá lesz, ha még oly nehéz rablánczokat kell is leráznia!« »Oh, érzem, hogy mind az, a mit kezdeni akarok, sikerülni fog, ha nem is mindjárt, s ha nem is általam!«

Lángoló honszerelmén felül, mely egész lényét elfogta, s azt, mint tudjuk, a sírig kisérte, még két fellengző érzelemről kellene e helyen újra említést tennem, mely mintegy jobbról és balról szárnyra vette s magasra emelte őt. A barátság s a szerelem. [1]) Ismétlések lehető elkerülése végett első kötetünkre utaljuk olvasóinkat: s magunk folytatjuk az országgyűlési akták közti szerény buvárlásainkat.

Deczember 30-án úgy találja Széchenyi, hogy a rendek szép módjával »rá vannak szedve.« Az adó kivánt mennyiségét a többség végre is megajánlotta. A többség akaratának tolmácsolása pedig, hivatkozással mindig az országgyűlés rendezésének függő kérdésére, az elnök tiszte és joga volt.

Majláth személynök erős kézben tartotta a gyeplőt. Kijelentette, hogy egyedüli legitimatiójának a »publicitást« tekinti, s a voxok összeszámításánál egyéb igazolással senkinek sem tartozik. »Melyet — a jegyzőkönyv szavai szerint — a nyilvánosságnak elismerése jeléül közönséges Éljen kiáltás követett.« [2]) A jó hangulatot a szokott kölcsönös újévi üdvözlések tetézték be.

[1]) Eszményi barátja, mint tudjuk, Wesselényi, eszményi imádottja Crescence volt.

[2]) Diarium, 165. ü.

»Lépre mentek.« sugdosák az elégületlen ellenzékiek. Ezek közt Nagy Pál szükségesnek tartotta különösen hangsúlyozni a rendeknek azt a jussát, mely szerint az adót nemcsak felemelhessék, vagy, mint most történt, a régi mennyiségben újra megajánlhassák, hanem hogy esetleg alábbra is szállíthassák. És pedig, úgy érvelt, hogy e fentartás egyaránt szükséges úgy az országra, mint a népre s magára a fejedelemre nézve. Az elsőre, nehogy elveszítse egyik legfontosabb jussát, a népre, mely kétségbe esne, ha látná, hogy rajta soha sem könnyítenek, a fejedelemre, kinek soha sem ajánlanának meg több adót, tudva azt, hogy az soha többé leszállítható nem lesz.

Ha mindezekhez hozzáveszszük, hogy az egész összeg, mely körül oly nagy vita folyt, mindössze 4.395.244 frtot $38^1/_2$ krt tett, mely a katonaság zsoldjának fizetésére is alig volt elég, s így csak csekély részét tette az állam akkori bevételeinek is, úgy előttünk áll az ősi alkotmányosság gyakorlati jelentőségének szegényes képe. De hozzá kell képzelnünk a helyhatósági önkormányzatot, hogy Magyarország legalább hivatalos képviselőinek, a nemességnek, szabadságát vagyis inkább »szabadságait« kellő mértékre becsülhessük. Egy Széchenyi lelkét mindez nem elégítheté ki.

A január 3-diki (1827.) ülésben, ugyane tárgyban, Széchenyi valami rövid nyilatkozatot tett, de a többiekkel együtt tapasztalta, hogy a felsőházban az elnöki tekintély mindent magával sodor. Megmagyarázza ezt maga az a körülmény, hogy a felsőház s egyúttal az egész országgyűlés elnöke az ország nádora, s hogy a nádor az uralkodó fejedelem testvére volt!

Január 31-én a főrendeknél ülés. Széchenyi ebben kétszer beszélt, ellenzéki szellemben s némi összeütközésbe jött az elnöklő Czirákyval, a ki, látva, hogy kisebbségben marad, hirtelen feloszlatta az ülést.

Hivatalos adataink csak annyit bizonyítanak, hogy ezen és az előző napon az alsóház, ő felségeik születésnapi üdvözlésök után, mely a felsőházzal egyetértve történt, az ország sérelmeinak és kivánságainak vizsgálásával foglalkozott. Ezek közt volt az iskoláztatás ügye s a magyar kir. egyetem függetlensége stb. De

hogy ezen fontosabb tárgyak is átmentek a felsőházhoz s ott tárgyaltattak volna, annak a hivatalos feljegyzésekben semmi nyoma nincsen. Ellenben a Dohánytermelésről és Kereskedés előmozdításáról egy külön Izenet ment át, mely Széchenyit kétségkivűl nagyon érdekelte. [1])

Február 1-én is tartottak ülést, a melyben Széchenyinek az a meglepetése volt, hogy olyan öreg urak, a kik eddigelé egy szót sem szóltak, rendre megszólaltak s az ellenzéket elnyomni segítettek. Csak az a vigasztalása maradt, hogy: »megtette kötelességét!« Napirenden a régibb Gravamenek (1802., 1807., 1812.) s ezek tárgyábani felirási javaslat voltak.

Időközben Sopronban, Czenken, Bécsben is megfordulván, hol különösen Metternich, de még saját testvérbátyja is, »hidegen« fogadják, a február 13-diki ülésben ismét beszél, s mellesleg azt tapasztalja, hogy Cziráky nagyúri lenézéssel viseltetik iránta. Ez a tekintély elve volt, melyet egy fiatal ellenzéki s rang nélküli mágnás ellenében érvényesíteni kelle, nehogy a többiek is vérszemet kapjanak. Napirenden a pénzválság következményei, az ú. n. Correlatiók voltak, s az országos sérelmek egy része is. Az Izenetet, mely e tanácskozás eredménye volt, szokás szerint egy küldöttség hozta át a rendekhez, melynek tagjai közt Széchenyi is volt. Fentartva bár ellenkező felfogásukat nem akarták tovább ellenezni a felirat felküldetését. Kétséget alig szenved, hogy ez Széchenyi nézetének is kifejezése volt. [2])

Az Adó tárgyában, márczius 1-én kelt kir. válasz annyiban kedvezőnek mondható, hogy az adó ügyének országgyűlés elébe tartozását s a megajánlott mennyiségnek csak három évig érvényben maradását elismeri, az összes hátralékokat elengedi, s a beszámításnak is törvénybe igtatását helybenhagyja. A nádor az ezen ügybeni közbenjárásaért neki megszavazott köszönetet szerényen elhárítá magától, s minden érdemet egyedül ő felsége atyai szivének s igazságszeretetének tulajdonított, azzal az intéssel, hogy azt a Rendek a magok részéről is hasonló bizalom-

---

[1]) Acta CXCIV.

[2]) Acta CCV.

mal és buzgósággal viszonozák.[1]) Széchenyi jegyzetei szerint ennek fejében azt kivánta, hogy álljanak el attól is, a mit ő felsége már megajánlott (»pro nobili Gentis indole ea in parte sponte recedere, qua Sua Majestas benigne annuit, ut Imputationis, a cujus numerica effectuatione praescissum est, in condenda Lege expressa mentio injiciatur«). Ezen túlloyális követelést Széchenyi ily hasonlattal világítja meg. Mintha mondaná valaki: én neked ugyan 100 frttal tartozom; de te kijelentetted hogy 50 frttal is megelégszel: legjobb lesz tehát most az egészet elengedned. Vajon ezt egy rövidke felszólalásban az ülés szine előtt is elmondotta-e? az iránt adataink nincsenek.

De az a szerfeletti alázatosság és örökös hálálkodás, mely ezen országgyűlésnek majd minden hivatalos nyilatkozatát jellemzi s annak mintegy stilusában van, sehogy sem egyezett meg Széchenyi büszke lelkületével.

»A nádor az tesz velünk, igy ir márczius 16-án, a mit akar; az a nagy bizalom, melylyel iránta viseltetünk, még odáig visz benünket, hogy egész Corpus Jurisunkat tüzbe vetjük.«

A nevezett napon, kerületi ülésben vitattatott meg a főrendi izenetre adandó válasz. Országos ülés, tán czélzatosan, éppen 19-én, a nádor neve napján tartatott; de engednie mégis ő neki s a főrendeknek kellett. Bár megelőzőleg 17-én a nádornál egy conferentia is tartatott, melyről Széchenyi annyit jegyzett fel, hogy soha Magyarország gyengesége oly szembetűnő nem volt!

Márczius 28-án a főrendek, a Gravamenek folytán, hihetőleg az udvari Cancellária elleni panaszok tárgyalásakor, oly előzékenyek felfelé és kitérők lefelé, hogy egészen kihozzák a sodrából. »Konnte den Sclavensinn der oberen Tafel nicht ertragen.« Ugyanily benyomásai vannak a következő napokon. »Mily szolgalelküség! mily török elvek!« stb. Fölteszi magában, hogy nem is fog többet beszélni.

Lelkének különben elég táplálékot nyujtanak: szerencsétlen szerelme, Wesselényi barátsága, a bécsi körök idegenkedése, lófuttatás, nemzeti casino. A naplóiban buvárkodó az országgyű-

[1]) L. Acta CCXXIV. és 194-dik ülés.

lésre vonatkozó rövid jeligék között számtalan gyöngyszemekre fog akadni, melyek a nagyra törekvő emberbarát benső gazdagságát s egyuttal boldogtalanságát is sejtetik.

Ápril 16-án u. n. Elegyes ülés tartatott, melyben az Előkellő Sérelmekre és kivánatokra érkezett érdemleges királyi válasz olvastatott fel. Ez 32 pontból áll, melyet, az események fonalának megtarthatása végett, csoportosítva fogunk, kivonatban ismertetni.

Igenlő a válasz a következőkre: 1. az ország területi épségére, a szávántuli és tengerparti részeket illetőleg, 2. elvben az erdélyi részekre s egész Erdélyre nézve is, 3. a határszéli bizottságokra, 4. Somogy m. Répás és Kéthely területeire. 5. a visszakapcsolt részek polgári ügyeikre, 6. az egyházi javadalmak taksáira, 7. ájtatos alapítványokra, 8. a magyar kamara függetlenségére (úgy mint eddig!), 9. a bányaügyre (azonképen), 10. pénzverdékre szintén, 11. a bányák elzálogosítására, csakis azok jövedelmeinek lekötésével. 12. papirospénz beváltására (elvben), 13. külföldi iskolák látogatására, némi korlátozásokkal, 14. a magyar tud. társaság felállítására (feltételesen), 15. a magyarnyelv terjesztésének egyéb módjaira (minden kényszer kizárásával, s vonatkozással a régibb orsz. gy. munkálatokra), 16. az önkéntes ajánlatok beczikkelyezésére, 17. a királyi adományzásokra (elvben), 18. a nemesi felkelő hadsereg gyakorlataira, 19. az 1813-diki önkéntesekre (nagy elismerés kifejezésével), 20. ő felségének az országban leendő gyakoribb tartózkodására.

Tagadó a válasz: 1. Dalmátia visszacsatolására, 2. úgyszinte Galliczia és Lodomeriára, 3. a katonai határőrvidék átalakítására, 4. a sóra, kezelését, és 5. árának leszállítását illetőleg, 6. az udv. kamara biráskodására, 7. ez iránti felségi jogaira valamint 8. a só tovaszállítására; 9. a magánosok pénzviszonyaira (Correlatiók,) 10. az igazságszolgáltatásnak alkotmányos úton s nem kir. parancsokkal rendezését biztosító újabb törvény-czikkekre, miután a régiek (1790—1: XII. t.-cz. stb.), e czélra elegendők, 11. egy Budán felállítandó pénzverdére, 12. végre az osztrák bankjegyekre, mint melyek elfogadására senkit sem kényszerítenek.

Bécsben azt hitték, hogy ezzel a nemzet minden méltányos kivánatát teljesítették. Nálunk, Széchenyi jegyzetei szerint »leverő« hatása volt.

Az a mit a rendek e tárgyban kerületi üléseikben beszéltek, az utókor számára egyelőre elveszett. Az ápril 26-án tartatott országos ülés tárgyalásai Bory Miklós itélőmester tollával kivonatban legalább, valamint az e tárgyban készült Izenet is, meg vannak örökítve a hivatalos irományokban.[1]) Az Izenet még az nap átment a felsőházhoz.

Itt Széchenyi erősen felszólalt mellette, s oly kifejezésekkel élt, melyek ismét elnöki rendreútasítást vontak reá.

Ezen, az akkori körülményeket tekintve, nem is csodálkozhatunk, ha mást nem mondott volna is, mint hogy ismételje az alsóházi izenet, Bartal műve ama nyomósabb helyeit, melyeknek csak egyikét sem sikerült ott a personalisnak bármi részben is enyhíteni s szelidebb kifejezésekkel pótoltatni. Elkezdték az uralkodó koronázási diplomájánál, melynek meg nem tartását eddigelé a háborús eseményekkel mentegette: de a béke helyreálltával újabb csalatkozásukat, s fájdalmuk nagyságát szóval ki sem birják fejezni. Emlékeztetik, régibb törvények szavait idézve, hogy az országgyűlés nemcsak adók és segélyek megszavazására, hanem leginkább a sérelmek orvoslására s az ország közjavára czélzó ügyek elintézésére való. Panaszt emelnek, hogy törvényben gyökerező kivánságaikat vagy éppen nem, vagy nem úgy teljesíti, mint kellene, vagy saját egyoldalú intézkedéseinek tartja fenn, s az ország világos jogait kétségbevonja, vagy ürügyet keresve ismét hosszú időkre halasztja, inkább rettegésre mint reményre szolgáltatva okot, s hogy nemzetellemes gonosz tanácsokra hallgatva s az ország törvényeivel merőben ellenkező kormányzati rendszere folytán a bizalom megerősítése helyett újabb sérelmekkel tetézi a régieket!

Széchenyi némileg személyesen is érdekelve volt, a mennyiben első nagy alkotása, a m. tud. akadémia is, kérdésben foroghatott, melynek alapszabályai még jobban kidolgozandók s legfelső

[1]) 216-dik ülés. Acta CCXLIV.

jóváhagyás alá voltak terjesztendők. Az alsóháznál Vay Ábrahám szükségesnek látta a maga s a többi alapítók nevében felszólalni, s hogy a jegyzőkönyvben nyoma legyen, tiltakozni az iránt, hogy ők csak az ő planumok szerinti intézetet akarnak s nem más valamit, a kormány beavatkozása folytán esetleg tán nemzetellenes irányban is létesítendőt. Nyugtalanítá némelyeket a különben hazafias Szepessy püspök terve is, mely amattól elütő módon, de szintén hathatós eszközökkel a magyar nyelvnek országszerte terjesztését czélozá.[1]) De úgy Vay, mint annál inkább Széchenyi bölcsen óvakodtak e téren szakadásra vinni a dolgot, s koczkáztatni a forrón óhajtott intézményt azzal, hogy a kormányt s az udvart, melyet szavánál kelle fogniok, előre mintegy ellenségévé tegyék s egy visszalépésre ingereljék.

A válaszfeliratnak, mely ellen a personalis az alsóháznál hiába erőlködött, majd minden erősebb kifejezését törölgették a főrendek. Legelőször is feleslegesnek tartották, sőt a leggyengédebb atyai fejedelemre nézve sértőnek, a koronázási oklevél felhányását, aztán sorra vettek minden szakaszt s a magok szellemében át meg átjavították. Küzdött az ár ellen Széchenyi, mint maga bizonyítja, egy hosszabb és jó beszéddel. Nem kegyelmet, hanem jogot követel.

E beszéd szövege nem állván rendelkezésünkre, csak ama rövid jeligékkel kell kárpótolni magunkat, melyeket ez alkalomból naplójában megörökítve találunk. Igy szól:

»Merkwürdiges Nuncium der Stände, von Bartal verfertiget, zur Tafel der Magnaten. Eine Schaar von Sch . . . Dicasterial-Ton. Ich sprach lang und gut. Ich wollte und brauche keine Gnade. – Durch artige und gefällige Ausdrücke verlöre man die Constitution etc. Der Kaiser erweise uns keine Gnade, wenn er die hung. Verfassung aufrecht halte, er erfülle blos seine heiligste Pflicht etc. — Der Palatin wies mich zurecht.«

Ime előttünk áll, törmelékben bár, az anyag, egy takaros ellenzéki szónoklat egybeállítására. Ám kisértsék meg azok, kik ily kisértésnek kevésbbé tudnak ellentállani.

---

[1]) Acta

Elvbarátai ezúttal, az elnöki rendreutasítás után, nem hagyták cserbe, mint a multkor. Utána gróf Esterházy Mihály kért szót s bátran ismételgette egyik-másik állítását, hozzá téve végül azt a csipős megjegyzést: hogy »mindezt nem az ausztriai főherczeg, hanem Magyarország nádor ispánya előtt declarálja.«

Epigrammszerűleg fejezi be az eseményt az idézett Napló e sora:

»Cz. schnitt 1000 Gesichter: sie waren alle verdottert.«

Széchenyi másnap Bécsbe ment, s az ottani gyepen, honfitársai nem kis örömére, elnyerte a versenydijjakat (L. Berzsenyi ódáját Majláthoz.)

Ápril 30-án kijelentik a Rendek, hogy a felsőház módosításaihoz hozzá nem állanak, s inkább az egészet leteszik, mint feleslegest. Széchenyi dicséri őket, hogy »derekasan tartják magokat.« Az akadémia iránt külön felirat készült. A nádor, ki különben is megnyugtatá Széchenyit e hazafias kezdeménye iránt, nemcsak elvállalta annak protectorságát, hanem maga részéről 10,000 frttal járult is hozzá.

A többi kormánypártiak ellenben, vagy, mint Széchenyi nevezi őket, royalisták, mindinkább eltellettek azon aggálylyal, hogy Széchenyi és ifjabb társai föllépése forradalomra (Feuer und Flammen) fog vezetni. (Napló, május 10.)

A bécsi kormány azalatt, látva a tárgyalások lassú menetét, melyért nagyrészt önnönmagát okolhatta, meghosszabbította az országgyűlés határidejét.

Május 17-én a legvontatottabb tárgy, a magánosok pénzviszonyainak rendezése tárgyaltatván, Széchenyi, független meggyőződését követve, az alsóház ellen beszélt, hosszasan, ismételve s úgy látszik, meggyőző módon. Az ellenzék e gyakorlati kérdésben lépésről lépésre hátrált; némelyek nyilván a kormányon akarták az egész devalvatio odiumát hagyni; egyre hangoztatva az elvet, hogy más forgalmi eszközt mint aranyat és ezüstöt nem ismernek. A kormány viszont, mind a két tábla elnöke által, lehetőleg erőltette az ő kényszerűségből tett pénzügyi intézkedéseinek utólagos törvényesítését, a magánosok érdekeit ürügyül használva, ugy saját tekintélyének, mint a birodalom egységes

politikájának megmentésére. Széchenyi egyre jegyezgeti a nádor által gyakorolt elnöki pressiók eseteit. (Május 21.) A május 24-diki udv. estélyen is zokon veszi, hogy őt, mint politikai egyéniséget, szintén ignorálták. Félszivvel veszi ezt bár, mert másik fele a Crescence szép szemének feléje forduló vagy tőle elforduló egy-egy pillantásán csüggött. [1])

»Egy olyan fejedelmet szeretnék én,« így elmélkedik az ellenzéki férfiú, »kinek szivébe átönthetném az igazi philosophia magvait, a valódi liberalismust.«

»Magam boldogtalan, nyomorúlt vagyok; de — a jövőt egészben véve, és mások számára, rózsaszinben látom.« . . .

Június 1-én vegyes ülés tartatott, melyben négy királyi válasz kihirdettetvén, az úgynevezett Articuláris Deputatiók újra megalakíttattak. Az országos összeirás vezetésével megbizott fényes küldöttségben, a nádor elnöklete alatt, olvassuk gr. Széchenyi István nevét is.

Június 2-án felterjesztettek a szövegezett (latin) törvény-czikkek I—XIX.

Június 5-kén felterjesztetett az annyi fejtörésbe kerűlt terjedelmes munkálat a magánosok pénzviszonyainak (in objecto Correlationum inter Privatos) végleges rendezése végett. Egész codex, tizenhat czikkely, egy 1799-től 1811-ig terjedő árfolyam-jegyzékkel. Szentesítést, mint tudjuk, nem nyert.

Július 6-án Széchenyi naplójában az a rövid megjegyzés foglaltatik, hogy Czirákyt jól megleczkéztette. Különben is politikában ellenlábasok voltak s az Országos alapok, melyek e napon szóba hozattak, könnyen alkalmat nyujthattak holmi csipős megjegyzésekre akár a tárnokmester ur elvi álláspontja, akár országos alapjaink szegényes volta irányában. Szokás volt bármi hiány fedezését mindjárt a só felemelt árára utalni, mely financzforrást azonban egy Széchenyi semmikép sem tarthatott kielégítőnek.

---

[1]) — blühend, wie eine Rose! — — Bin ich verrückt? Bin ich bezaubert? — Gott weiss! — — Es ist nicht anders, ich muss verrückt werden . . . (Napló, máj. 22., 24. stb.)

Tárgyalás alatt e napokban az országos alapokon kivűl némely mellékes sérelmek, a Ludovicaea, a nemes testőrsereg, az Indigenák, özv. Brunszvikné hazafias ajánlata s végre a királyné koronázási ajándoka valának.

Julius 20-án elutazott Budára a nádor közkedvességű neje, fiával, a két éves Sándor főhggel.

Julius 23-án Revitzky, Ferencz király kegyencze, főudvarmesterré neveztetett.

Mindezek Széchenyit igen kevessé érintették.

Az augusztus 4-diki ülésben volt azonban ismét egy-felszólalása, melylyel, saját lelkiismerete sugallatára, teljesen meg volt elégedve. A Rendek ellen beszélt. »Bündig und gut.« Az alsóház többsége nem tágított a Correlatiok kérdésében, s inkább törvény nélkül hagyta az ügyet, sem mint a bécsi kormány kivánatára reá álljon. Széchenyi maga elismerte az e tárgyban kelt leiratok engesztelő, atyai hangját s a birodalom összes népeinek megnyugtatására, valamint az állam hitelének fentartására czélzó jó akaratot; de az uralkodó elv, a vezéreszme mindig az absolutismus s az egységesítő vagyis beolvasztási politika volt, mely ellen minden hazafinak, a szép szavak csillámától el nem vakított éber szemmel kelle, résen állania. Az, a mit a rendek óhajtottak, nem egyezett meg a Systemával, a birodalom magasb pénzügyi politikájával, melyre a nemzet képviselőinek legkisebb befolyás nem engedtetett, s melynek csak utóbajaival kelle, befejezett tények alakjában, leszámolniok.

Az ülést megelőzőleg egy conferentia is tartatott, melyben Széchenyi is, mint irja, először részt vett. Az egyetértés nem éretett el.

Széchenyi nagy élvezettel hallgatta mindig Nagy Pál szellemdus rögtönzéseit; de a bécsiek az a mendemondája, hogy egészen e nagy szónak és Wesselényi hatalmába került s általok hagyja magát vezettetni, merőben a légből kapottnak mondható. Sokkal inkább el volt telve saját eszméitől, saját lelkesedése hevétől, s minden irányban magasbra törekvő és messzebbre látó politikus volt mint mindazok, a kik őt kezdőnek nézve

oktatni s vezetni akarták volna. Ismerhették jelleme büszkeségét is és sarcasmusait!

Az országgyűlés vége felé mind sürübben jöttek-mentek az Izenetek egyik táblától a másikhoz: vegyes ülések is minduntalan tartattak részint a már kész feliratok felküldése, részint az érkezett királyi válaszok kihirdetése végett. Augusztus 8-án kétszer is jött át egy főrendi küldöttség előbb a Correlatiók, utóbb a Só tárgyában: Széchenyi is köztük volt. Csekélyebb fontosságú vagy közbeneső kérdéseknél csak az illető itélőmesterek (protonotariusok) jöttek-mentek, ugy mint most a két ház jegyzői mennek. [1])

A só árát a kormány önként leszállította, s egyuttal felhivta a rendeket, hogy, mintegy viszonzásul az ebből eredő hiánynak pótlására (?), a nemességre is valami áldozatot rójjanak, az adózó nép különösen azon terhének könnyebbítésére, melyet az országgyűlésnek ily hallatlan hosszú tartama (Comitiis nullo secundo exemplo diuturnis) fog reá háritani. Kétszeres csapás volt ez. Ott is, itt is sarkalatos elv forgott veszélyben. A só árának meghatározása nem a kormány önkényére, hanem az országgyülésre volt bizandó: a nemesség adómentessége pedig minden támadás ellen megvédendő. Maga az a fogás, hogy a bécsi kormány mindkét irányban mint a szegény népnek szószólója és pártfogója lépett fel a nemesség ellenében, némi nyugtalanságot szűlt. A kölcsönös bizalom, daczára a szép szavaknak, még nem vert mély gyökeret! Külön felirás indítványoztatott a leirat ellen, s azt Nagy Pál erős érvelése támogatta: a főrendek ellenezték, s egy óvást az elv megmentése végett elegendőnek véltek, de utóbb a jó egyetértés végett hozzá állottak. Tudva, hogy ennek semmi következése nem lesz.

Augusztus 15-én a nádor elnöklete alatt u. n. Elegyes ülés tartatott, melyben már a szövegezett törvényczikkek vétettek tárgyalás alá, úgy mint azokat az akkor divatozott Concertatió utján, külön küldöttség az udvari kanczellariával megállapította. Uj és heves vita keletkezett itt a már korábban eléggé megvita-

[1]) Azóta ez is egyszerűsíttetett.

tott elvek, illetőleg azok kifejezésének módja felett. Ezuttal az Imputatio és a Restantiák kérdése foglalta le a közfigyelmet. A megyei követek súlyt fektettek arra, hogy a királyi leirat, az u. n. declaratorium szavai is beleigtattassanak a szövegbe, a hires phrasis, miszerint az elmult események az ő atyai szivének is fájdalmára estek, s hogy azokból jövőre semmi következtetés vonható nem leszen; továbbá hogy a hátralékok elengedése kétfélekép örökíttessék meg: a törvénytelenül kivetett adók hátraléka önként megszünvén, s ő felsége igazságszeretetétől vagy törvénytiszteletétől méltán megvárható lévén, mig ellenben a törvényes adók hátralékainak elengedése egy kegyelmi tény jellegét viseli magán.

Széchenyi e tárgyban felszólalt. Ez volt vegyes ülésben első, az országgyűlésen pedig utolsó beszéde, melynek szövegét azonban, fájdalom, ismét nem adhatjuk. Azt biztos tudomásul vehetjük, hogy úgy Nagynak, mint Marczibányinak ellentmondott s Bars és Pozsony megyék követeinek alkotmányos szempontból korrektebb nézeteihez csatlakozott. »Nem kegyelem, hanem jog!« volt az ily alkalmakkor mindig bátran hangoztatott jelszava.

Több követek pótutasításaikra hivatkozván, az elnöklő nádor egy nevezetes nyilatkozatot tett az utasítások iránt, melyek szükséges és alkotmányos voltát, különösen az országgyűlés kezdetére, nem tagadta ugyan, de, részletekre kiterjesztve s tulságig vive, a szabad vitatkozások, kölesönös capacitationak s gyors haladásnak oly akadályát látta bennök, melynek idejekorán leendő elhárítását a jövő dieta leendő tagjainak szivökre kötötte.[1] — Ellentmondott neki a törvényhozásban résztvenni kivánó küldőinek nevében Trencsén m. követe, kit viszont a személynök az 1790—1: XII. és 1608: I. t.-czikkre való hivatkozással megczáfolt, a nádor pedig meg is feddett, mint oly elvek hirdetőjét, melyek »alkotmányunk systemájába« ütköznek.[2]

[1]) Diarium, 268-dik ülés.

[2]) Quod potestas Legislativa extra Diaetam neque exerceri possit. A törvény e szavai felfelé és lefelé egyaránt voltak alkalmazhatók.

Utóbb is, felkiáltás utján kelle a nádornak a fenforgó nagy kérdést eldöntetnie. A kanczellaria szövege fogadtatott el.

Ma már azoknak adunk igazat, kik sem történelmi fejtegetéseket, sem hosszas indokolásokat nem tartanak törvénybe valónak, s röviden és szabatosan szeretik magát az intézkedést, mely előtt mindenkinek meg kell hajolnia, kifejezni; de akkor más divat volt. Képzelhetni az ellenzék elkeseredését, midőn annyi vitatkozás, alkudozás, annyi izenetváltás és felirat után az izzadságos munka végén egy dicasteriummal látta magát szemben, melylyel a törvényczikkek szövegezése felett, sokszor egyes szavak vagy fordulatok miatt, kelle ujra tárgyalnia, rettegnie hogy a kivivott alkotmányos elvek ismét tagadásba vétetnek, s végre eltürnie, hogy egy vegyes ülésben (mixta sessióban), a hol a szavazatok az elnök kénye-kedve szerint nem annyira számíttattak mint mérlegeltettek, egyszerűn felkiáltás utján leszavaztassék.

Ez a hangulat eléggé megmagyarázza azt a setét, bár nem igazolt megjegyzést, melylyel Széchenyi az utolsó érdemleges ülésben, augusztus 16-án az oly emlékezetes országgyűlésre vonatkozó lakonikus jegyzeteit befejezi. »Alkotmányunk el van temetve!«

Augusztus 17-én már csak formai ülés volt, 18-án pedig Ferencz császár és király személyesen bezárta az országgyűlést, hosszas latin trónbeszéddel szentesítését adva a számszerint 45. törv.-czikkre, megdicsérve a rendek hűségét, szorgalmát, feledést borítva a közbejött néhány kellemetlenségre, s ujra emlékezetbe hozva a megnyitó trónbeszéd ama híres szólamát Nihil a vobis postulamus stb.

Dolgot adott az Itélőmestereknek a szép beszédek, üdvözlések, köszönetek összeszedése s örök emlékül jegyzőkönyvbe igtatása.

Széchenyi ennyit mond mindezekre: Nachmittag Thronrede. Sitzung. Adulation und Schmeicheley zum Eckel.

»Megpróbáltam elhinteni a jó magot.«

»Most tisztán áll előttem, hogy egy holttestet akartam életre ébreszteni.« – »Nem türhetem el, hogy része legyek egy rothadó testnek.« — »Meg akarok halni!« . . .

Mi birjuk a kulcsát e feketelátásnak, e gyötrődésnek.

Szerencsétlen szerelme, s most a közelgő válás tette őt ily kétségbeesetté. – Ugyanaz lett forrása mindannak a szépnek, magasztosnak, mit, önnön boldogságáról egészen lemondva, hazája ujjáteremtésére nemsokára mozgásba tett, s hálás népe tapsaitól kisérve létre hozott!

A történelem azonban hálás tudomásul vette, hogy 1825-diki honatyáink nem temették el az alkotmányt, hanem halottaiból feltámasztották, s gondosan megvetették mindannak az alapját, a mi azóta történt. Ma is azt folytatjuk, mit ők kezdettek.

Elég legyen rámutatnunk a III. t.-czikkre, mely alaptörvényeink ujabb megerősítését, a IV-dikre, mely különösen az 1790—1-ki vivmányok fölelevenítését, s az V-dikre, mely az országgyűlések rendes megtartását ujra biztosítá. A régi rendszeres munkálatok ismét folyamatba tétettek, s honi nyelvünk müvelésére a m. tud. akademia felállíttatott stb.

S mi mindezeknél többet ért, az a nemzeti szellem, az áldozatkészség, hazafiság felélesztése s ébren tartása volt.

A HARMINCZAS ÉVEK.

A harminczas évek.

A »gravaminális« országgyűlés véget ért; a reform-országgyűlések korszaka nyilt meg.

Az ellenzék szónokai súlyt fektettek reá, hogy megóvassék az országgyűlésnek gravaminális jellege; hiába panaszkodott a kormány, hogy a tárgyalások eddigelé hallatlan hosszú időtartamot vettek igénybe. A jelszó maradt: addig semmi más tárgyba nem bocsátkozni, míg az ország vérző sebei orvosolva, a legsúlyosb sérelmek megszüntetve s megújulások ellen elegendő biztosíték nyújtva nem lesz.

A kormány viszont, a maga módja szerint, a haladás zászlaját lebegtette, s a multakra a feledés fátyolát óhajtotta vetni; de annyi kisszerű fentartásokkal s oly kétes magatartással úgy az elvek, mint azok alkalmazása módja irányában, hogy lehetetlen volt a hazafiak bizalmát teljesen megnyernie. [1])

Széchenyi, láttuk, az országgyűlésről mint ellenzéki távozott, s úgy az alkotmányos szabadság, mint a haladás ügyét elég fekete szinben látta.

Ismerte ő Metternich, ismerte Ferencz császár és király elveit. Mind a kettő rémet látott e szóban: liberalismus. Nem volt senki, a ki e fogalomnak a forradalmi láztól s teljes felforgatástól való különbözését — ma már azt mondhatjuk: azokkal való határozott ellentételét — velök megértetni képes lett volna. Metternich puskaporhoz hasonlította, mely természeténél fogva fellobban, mihelyt legkisebb szikrát kap, s mély sajnálattal tekintett európaszerte mindazon rövidlátó korlátolt elmékre, kik elhitetik magokkal, hogy a puskapor meg fogja változtatni ter-

[1]) P. o. maga az »atyai sziv fájdalma« nem annyira a hűtlen tanácsadók alkotmánysértéseire, mint az ezek által előidézett kikelésekre vonatkozott, s a bocsánat is az ellenszegülőket, nem pedig a támadókat illette, stb.

mészetét.[1]) Széchenyinek s barátjának, a szintén ellenzéki gróf Károlyi Györgynek, örömest adott útlevelet külföldre, hogy, ha már a veszélyes liberális elvektől megóvhatók nem voltak, legalább ne terjeszszék azokat itthon.

A közönség kezében volt azonban már Széchenyi első könyve, a Lovakrúl, és befejezéséhez közel állott a nagyobb hatást teendő Hitel.

Nekünk nem szabad most e művekre kiterjeszkednünk: feladatunk szűkebb keretű. Munkánk czime: Széchenyi beszédei, előnkbe szabják annak korlátait.

De hol vegyük a beszédeket ott, a hol hirlapok, melyek ma a legutolsó képviselő beszámolóját is cicero betükkel örökítik meg, nem léteztek! S ha léteztek volna, valljuk meg, a tettek embere, nagy reformátorunk mentől kevesebb anyagot szolgáltatott volna kiváncsiságunknak.

Annyit, a rendelkezésünkre álló jegyzetek nyomán, közölhetünk nyájas olvasóinkkal, hogy az országgyűlés bezártával Széchenyi is haza nézett, t. i. Sopron megyébe. Ott kellemetlenül érintették a megyei emberek durvasága s korlátolt nézeteik. Még a korát sok tekintetben megelőzött Nagy Pál is, kit annyira bámult, most már hidegen hagyta, s az augusztus 26-diki közgyűlésen egy Molnár dicsbeszéde, melylyel a gróf hazafiságát, nagy áldozatát s fényes érdemeit magasztalta, teljes zavarba hozta. Olyan »zavarba jött,« mint mondja, hogy alig birt egynéhány szót mokogni a váratlan ovatio viszonzásául. E zavar, ez akadozás, e szószegénység tán nem kevésbbé ékesen szóló a leghangzatosabb phrasisoknál.

Pedig Pest városában is — nem mondhatjuk még: a fővárosban — hasonló ovatio várt reá. Szeptember 21-kén, 1828, éppen születése napján megválasztották »polgárnak,« s a következő év június 23-án letette az esküt.

Megfordult ez alatt nemcsak külföldön, hanem Horvátországban és Fiuméban is.

Az eskü napján itthon megvendégelte polgártársait. Ezen

[1]) Lásd hátrah. iratai V. k.

alkalommal egy rövid felközöntőt mondott, melynek egész szövegét naplójából ide igtatjuk:

> »Kegyelmes királyunktúl kezdve hazánk legutolsó lakosáig éljen mindenki szerencsésen és boldogul, ki Pest városa, mint hazánk középpontjának s úgy szólván szivének előmenetelén és diszén törekedik, fáradozik.«

A ki e szép sorokat a vastag törlésekkel feketített lapon olvasni fogja, siessen tovább lapozni, ne vegye észre, hogy ugyanott van irva még ez is: »Magyarország meg van halva. — Ám azért dolgozni akarok, a mint lehet. — Herdernek igaza van: Magyarország nem sokáig fog élni. Mély bánattól eltelve ébredtem fel.«

Ily benyomások s a Hitel irása, mely egyéb dolgai mellett egy évig tartja lekötve figyelmét, veszélyes nyomást gyakorolnak agyára. . . .

Első dunai utjáról már beszámoltunk. [1])

Onnét közvetlen Pozsonyba ér, október 23-án 1830. Együtt van az országgyűlés.

Igtassuk ide, ismét szerencsésb kutatók számára, itteni felszólalásai sorrendét és napjait.

November 7-én először.
» 14-én kétszer.
» 27-én.
Deczember 14-én kétszer.
» 17-én.
» 18-án utolszor beszélt.

Mindössze hét-nyolcz beszéd volna avagy indokolt szavazat, melynek tartalmával ama felette érdekes tárgyalások szem- és fültanúi még adósaink. Tapogatódzunk addig a hivatalos iratok és rendelkezésünkre álló naplójegyzetek tömkelegében, kiolvasva annyit, a mennyit lehet, a sorok közűl.

A nov. 7-diki beszéde, mint maga irja, nagy hatást tett.

Az 1830-diki országgyűlés a legrövidebbek s legeredmé-

[1]) L. gr. Széchenyi István Naplói (Első kötetünk) 271. l.

nyesebb egyike volt. A kormány mindenben czélt ért: az ellenzék kisebbségben látta magát.

Maga a határidő, mely alatt törvény szerint a nemzeti képviseletnek okvetlen egybehivatnia kellett, meg is tartatott, el is napoltatott. Megtartatott, a mennyiben az előző országgyűlés utolsó napjától, 1827. augusztus 18-ától, körülbelől három év tellett el az új országgyűlésnek, nem ugyan 1829. november 1-ére, mint akkor szándékoltatott, hanem mégis 1830. szeptember 8-dikára történt egybehivatásáig. Elnapoltatott pedig annyiban, hogy a legfontosabb tárgyaknak, melyek előre kitűzve valának, fölvétele s érdemleges elintézése nem erre az országgyűlésre, hanem egy 1831. okt. 2-án »okvetlen« egybehivandó utána következendőre bizatott, mely aztán közbejött újabb akadályok miatt ismét későbben, t. i. 1832. deczember 16-án jöhetett csak össze, igaz, hogy annál tovább tartson.

A kormány nyilván nagy engedménynek kivánta még azt is vétetni, hogy az 1791: LXVII. és a minapi országgyűlés VIII. t.-cz. szerint kirendelt országos küldöttségek munkálatait bemutatja és azok kinyomatását kegyesen megengedi, miszerint az érdekeltek azokat megolvasván, majd a következő évben ismét egybehivandó országgyűlésen annál érettebb megfontolással tárgyalhassák s azok nyomán a közhazát boldogító törvényeket hozhassanak.

Addig pedig már a királyi meghivólevélben is, melynek a kir. előadások mindenben megfeleltek, a mostani hongyűlésnek szűkebb feladatául legelsőbben is a leendő trónörökös, Ferdinánd főherczegnek, magyar királylyá előre való megkoronáztatása, ez alkotmányos szertartásnak szerencsés befejezése után pedig az immár megfogyatkozott magyar ezredek kiegészítése végett bizonyos számu újonczoknak megajánlása, sőt – a mennyiben t. i. idő maradna reá – az országos panaszok- és kivánságokra adandó királyi válaszok és mindezek után végre egyéb a közjó gyarapítására alkalmasnak találtató tárgyak is – de oda nem értve a »közóhajtással várt« rendszeres munkálatokat – tüzettek ki, azzal az átlátszó czélzással, hogy a tárgyalásoknak ezúttal hosszúra nyulniok nem szabad.

Erélyesen is megragadták a gyeplőt, úgy a felsőház elnöke, a nádor, mint az alsóház elnöke, Majláth személynök; s mind az ügyek menetével, mind gyors befejezésökkel meg lehettek elégedve.

Látták a forradalmak gyors szárnyra kelését Francziaországban, Belgiumban, rettegtek Olaszországtól, Lengyelországtól; a conservativ pártnak is, a társadalmi rend, a közboldogság ez őreinek, sietni kelle.

A mi Ferdinándnak, az ifjú királynak, megkoronáztatását illeti, ez, a netán bekövetkezhető mozgalmak ellenében, minden esetre egy biztosítékkal több vala. Bölcs számítás vegyült az atyai érzülethez s ama mély kedélyességhez, melyet Ferencz császárnál, a személyes uralom ez egyik utolsó nevezetes képviselőjénél, soha feledhünk nem szabad. A magyar nemzetnek iránta nehéz időkben tanúsított hűsége, s minden alkalommal, különösen az utolsó országgyűlés alatt is kitüntetett loyalitása s törvénytisztelete mélyen meghatották őt, alattvalóiról mindig könyes szemmel szokott beszélni, a tömeg tapsai, bizalmas közeledése megindították, szeretete jól esett szivének, s azt ő úgy a nép zöme, mint egyes fiai iránt őszintén viszonozta, s keresetlen szavakkal szerette kifejezni, örömest állott szóba a legszegényebbel is, meglátva egy koporsót, melyet kiséret nélkül vittek ki a temetőbe, oda állott kisérőnek, vele ment s első dobott egy hantot a mindenkitől elhagyatott tetemére.[1]) Mindezt környezői tudták, látták s egekbe magasztalták érte. A magyar nemzet képviselőihez intézett annyi hivatalos leiratait is, bár olykor feddők s ritkán alkotmányos szelleműek, valami sajátságos, szívhez szóló atyai hangulat jellemzi, mely nem az irodákban, hanem az ő egyéniségében vehette csak eredetét. Ez a stil vele együtt sirba szállott.

Utóbbi betegsége, mely alatt és után az őszinte részvét annyi jeleit tapasztalá, szünetlen életpályája végére emlékezteté, fiát, ki gyakran megújuló gyengesége miatt többször volt már a sir szélén, biztosítani akará akár kivűlről, akár belülről jöhető támadás vagy ingadozás ellen. Wirknernek lóhalálában történt

---

[1]) Lásd Melanie hgnő naplójegyzeteit. (Metternich 6.)

leutaztatása Budára, hogy a titok idő előtti kipattanását megelőzhesse, bár magában véve csekélynek látszik, egy okkal több a mellett, hogy ezt az eseményt is, mint annyi mást, a király személyes elhatározásának s nem bármely tanácsadója befolyásának tulajdonítsuk.[1])

Magyarországnak semmi oka nem volt szokott dinasztikus érzületét megtagadni. Egy ifjabb királynak atyja vagy bátyja életében megkoronáztatása történelmünkben nemcsak szokatlan nem volt, hanem már régi időktől fogva — bár előnyösnek a közre nézve ritkán, — de szintén bevett szokásnak, alkotmányos gyakorlatnak volt mondható. Ha valami feltünő, úgy az tán a rólunk oly ritkán s mindig oly röviden megemlékező külföldi lapoknak ama kétségkivűl inspirált közlése volt, mely ez eseményt az előző példák egész sorával világítá meg. Egyszerre jártasok lettek még az Allgemeine Ztg publicistái is egész történelmünkben. Tudták Salamon, Béla és Imre, Imre és László, András és Béla, Béla és István, — tudták a Habsburg házból Miksa, Rudolf, a Ferdinándok, I. Lipót és I. József eseteit. Az, hogy a magyar korona külön jogot ad, mely nem téveszthető össze az örökös tartományok uralkodásával, az hogy a magyar király mint ilyen külön czimet vesz fel ország és világ előtt, oly tény volt, mely ezen alkalommal is minden elméletnél és törvényezikknél erősebben szólt a mellett, a mit régen, úgy mint ma, szabatosan magyar felfogásnak nevezhetünk. Bár a czim kérdése (Ferdinánd e néven ötödik) tüzetesen még csak a következő országgyűlésen vettetett fel, de az elv tisztán s kételyen felül állott.

A hazafias ellenzék tudta ezt, s együtt örült az örvendezőkkel.

Mind a mellett kötelességének tartá egy gyenge kisérletet tenni az ifjú király eskümintájának s koronázási oklevelének a nemzeti jogok érdekében lehető átvizsgálására s módositására.[2]) El kelle ettől allnia a nador és a förendek azon erős érvelésére,

[1]) L. Wirkner Élményeim.

[2]) L. erről Vaszary: Adatok az 1830. orsz. gy. tört.

hogy szentségtörést követnek el, ha itten lényegében akármit is változtatni óhajtanak: mert ha ők a nemzet javára akarnak valamit bele módosítani, úgy meg kell engedni, hogy viszont a másik fél, a fejedelem, az ő felségi jogainak javára kivánja ugyanazt tenni: az ebből támadható vitában pedig az a kétségtelen előnye meglesz, hogy az örökösödési jog a trónhoz őt mindenesetre megilleti stb.

Nagy vita támadt ezután a felett, hogy, miután a kis király atyja életében semmi kormányzási jogokba bele nem avatkozhatik, kivéve ha ezt atyja engedelmével tenné, ezen esetleges atyai engedelemhez világosan hozzá köttessék-e vagy hallgatással mellőztessék a nemzetnek is beleegyezése.

Az ellenzék szónokainak, köztök a most már kevésbbé akadékoskodó Nagy Pálnak, nem kis erőfeszítésbe került megértetni az illetőkkel e kérdés jelentőségét. Nem tágították.

Az előzetes formai kérdésekben két kisebb vívmányt nem mellőzhetünk. Egyik a jegyzőkönyvnek, miként az egyedül hitelesnek tekintett országos és ú. n. elegyes ülések naplói neveztettek, ha már két nyelven, legalább nem együtt, hanem külön latin és magyar nyelven leendő kiadatása, hogy mindenki azzal élhessen, a mely ízlésének jobban megfelel. Másik a főrendekhez küldendő Izeneteknek azonnal egyedűl magyar nyelven iratása. Ezt az alsóház elnöke, mint tényleges eldöntését egy a másik fél beleegyezésétől függő jogi kérdésnek ellenezte ugyan, de magok a főrendek, némi vonakodás után, sértett jogaik iránti tiltakozás mellett, a jó egyetértés meg az ügyek »siettetése« kedveért, elfogadták. Igy kelle, fél léptekkel, előbbre haladni a magyarságnak! Nagy Pál nem sokat adott erre, míg maga a felirat, mely az izenetből készül, magyar nyelven nem mehet fel a trón zsámolyáig. Ez alkalommal mondá vagy ismétlé, azóta sokszor idézett hires szavait: Nemzetiség nagyobb dolog magánál az ősi alkotmány fentartásánál: nem mintha inkább akarna magyarul rab lenni, mint másképp szabad, de azért: mert az alkotmány sérelmein lehet a felemelt nemzetiség által segíteni, hanem az elkorcsosodáson nehezen vagy éppen semmikép sem lehet segíteni. [1])

[1]) Jegyzők. 10-dik ülés okt. 5.

Senkinek keblében nem talált termékenyebb földre e mag, mint Széchenyiében: egész politikai működésének alapjául fogadta el azt s következetesen ragaszkodott hozzá mindvégig.

A koronázás után, melyet az eső ugyan egy nappal hátráltatott, de a mely a szokott szívreható jelenetek ismétlődésével járt, legfontosabb tárgy volt, a kormány szemében legalább, az újonczok megajánlása. Ébren állott ismét az ellenzék. Kettőt követelt; de követeléseinek csak egyike teljesűlt. Hivatkozva régibb előzményekre, kellő felvilágosítást kivánt az újonczszállítás szükséges voltáról. (De edocenda necessitate.) A hires Nagy Pál, e kérdésben, népszerűségének rovására s korát megelőzve, parlamenti térre állott, s az igent vagy nemet bizalmi kérdésnek tekintette. Az október 16-diki orsz. ülésben ily szellemben szólalt fel, s hivatkozva a külföld példáira, mi nálunk ekkor szokatlan, sőt visszatetsző volt, említve különösen Angliát és Francziaországot, hol a parlamentek a kormánytól, mely bizalmukat birja, soha sem tagadják meg a hatalmi eszközöket: miután a mi kormányunk is, úgymond, most a törvényes úton áll s ezt a legutolsó országgyűlés óta szorosan követi, nem talált okot a kivánt haderő megtagadására: de később, november 11-én a módozatok megbeszélésekor, indítványát 28,000 embernek azonnal, 20,000-nek pedig utóbb föltételesen — t. i. háború esetében — megadására szabatosabban formulázta. A többség bár számra csekély volt, hozzá állott, ebben is amabban is; de a vita igen heves és beható volt.

A kormány azalatt egy meglepő ténynyel viszonozá a többség előzékenységét s a kisebbség duzzogását. Egy legfelsőbb leirat érkezett, mely »megelőzvén« a kifejezett alkotmányos kivánatot, önként ajánlkozott a helyzetnek, illetőleg beállott szükségnek egy ezzel megbizandó országos küldöttség előtt leendő felderítésére s igazolására. A királyi biztos a horvát bán Gyulay volt, mint a főhadi kormányszék elnöke. Azok a kik királyiabbak voltak e kérdésben a királynál, nem győzték magasztalni ez eredményt, s utóbb minden erejöket csak oda összpontosították, hogy az vagy épen ne, vagy csak igen gyenge szinezettel örökittessék meg törvénykönyvünkben az u. n. concertatio alkalmával.

Széchenyi felszólalása a felsőháznál ama loyális leirat utáni napokra esik. Hogy minő szellemben s körülbelől miket beszélt, arról elég tiszta sejtelmeink lehetnek s aligha csalódunk, ha egész »nagyhatású« beszédét nagyjában az eddig mondottakban benfoglaltnak tartjuk; de szavait nem birjuk. Tudva azt, hogy Nagy Páltól ez időtájt kissé elidegenedett, a királynál is királyibakabhoz nem sorolhatjuk őt; arról is elég adataink vannak, hogy ő ama hivatalos phraseologiával, mely mindent kegyelemnek vesz felülről, a mi nem egyéb mint kötelességteljesítés, sehogy sem tudott megbarátkozni; végre az iránt sem lehet kétségünk, hogy alkotmányos kérdésekben, a mily kevés bizalommal viseltetett honi tekintélyeink iránt, úgy a külföldre, s különösen Angliára s éppen ujabban Francziaországra is hivatkozni nem tartotta helytelennek, sem a jelen esetben időszerütlennek. Előttünk áll tehát a szónok, s fülünkbe cseng a hangja, s tapsolhatunk neki lélekben, úgy mintha ama november 7-dikén a pozsonyi főrendi teremben jelen lettünk volna. [1])

Az ellenzék s vele Széchenyi e kérdésben egy győzelmet aratott.

Nem úgy a másikban, mely kényesebb s nehezebb volt: az önálló magyar hadsereg követelésében. Előzmények által kötve nem állott hozzá a többség, sem az alsó-, sem a felsőháznál; nem látjuk pártolói közt Széchenyit, a volt huszárkapitányt, s Corpus Jurisunknak most egyik legszorgalmasb buvárlóját.

A Rendek már az első törvényjavaslatban (10 §.) azt az óhajtást fejezték ki, hogy a magyar ezredeknél tisztek csak született magyarok lehessenek, s hogy ezek előléptetése ő felsége többi hadseregétől különválva eszközöltessék. Készek voltak erre a felelettel a főrendek, azt vitatván, hogy tényleg ugyis nagyobb a magyartisztek száma az illető létszámok arányánál, [2]) és hogy az elkülönzés a magyar honfiaknak csak ártalmára lenne. [3]) Nem maradtak erre adósok az elkülönzés pártolói, a felsőbb rangok-

[1]) Feltünő, hogy Guzmics naplójában sincs említés róla.

[2]) Ezt ugyan Nagy Pál egy katonai Almanach felolvasásával megczáfolta. Lásd Vaszary.

[3]) L. Acta XLVI. és XLIX.

ban s külön hadtesteknél bizonyos igazságos arány behozatalát, nagyobb hadi érdemeknek pedig nemességgel s jószágok adományozásával is leendő jutalmaztatását sürgetvén. A felirat, melyben. Széchenyinek is felszóllalása mellett, november 14-én megegyeztek, mindig a magyar hadseregről mint olyanról (Exercitus Hungaricus) beszél, s a hozzá mellékelt t.-czikkben a tisztek amaz elkülönzésének is (12. §.) határozott kifejezést ad.[1]) A Bartal ellenjegyzésével deczember 17-én kelt k. válasz, mely a megajánlott 48.000 katonát elfogadja s egyuttal összefoglalja, nem veszi kifogás alá sem ama kifejezéseket, sem legalább világos szóval eme kivánatot sem, csak mint különben is (ipso effectu) érvényben levőt feleslegesnek tartja ujra törvényben kimondatni. Szándékos homályt hagy a magyar tiszteknek mintegy királyi kegyből gyakorlatban levő alkalmazása és az egész tisztikar és hadsereg kétfelé választatása, tehát a tény és az elv között.

A Rendek e kétértelműség eloszlatása végett november 27-én egy újabb feliratot indítványoztak,[2]) melyet a Főrendek még az nap tárgyaltak, de lényeges módosításokkal küldöttek vissza. E vitában Széchenyi is részt vett, még pedig a Rendek ellen szólva. A főrendek szerint régibb törvényeink (1792: IX. és 1807: I.) már eléggé gondoskodtak arról, hogy a tisztek az illető ezredek anyanyelvében jártasok legyenek, valamint hogy a születtett magyarok úgy alsóbb mint felsőbb tisztségekre kellő arányban alkalmaztassanak: de többet kivánni káros versenygésre vezetne, s azon felül szükebbre szorítaná hazánkfiainak úgy katonai neveltetésöket mint előléptetési kilátásaikat. Nagy ellenmondásra talált ez érvelés az alsó táblánál.

A magvas szónoklat mennyi drága gyöngye, a birodalmi s a magyar véderő fejlődésének hány érdekes adata, valamint alkotmányos joggyakorlatunk mennyi becses mozzanata van elveszve vagy eltemetve azzal, hogy sem a kerületi ülések tárgyalásai, sem a főrendi üléseké feljegyezve s megőrizve nincsenek! Minden biztos tudomásunk csakis az országos és úgynev. elegyes ülések napló-

[1]) L. Acta LV.

[2]) L. Acta LXXIII.

szerü jegyzőkönyveire szorítkozik, de melyek szerkesztése megbizható tollakra, az itélőmesterek ügyes és fegyelmezett tollaira volt bizva. [1])

Nevezett egyedüli hivatalos forrásunk szerint egy »valódi nemzeti« hadsereg felállítását Borsod megye követe, Ragályi, hangsulyozta, de annyira, szerinte is, a most szóban forgó javaslat még nem ment e; Heves megye követe Földváry a Sanctio Pragmaticát fejtegette, melylyel, mint mondá, a »Monarchia« hadserege részeinek most czélzott elkülönzése éppen nem ellenkezik; Vas megye köv. Nitzky e föltételhez kötötte magát az ajánlást, stb. A személynök és párthivei hasztalan erőlködtek bebizonyitani, hogy nekünk a nemes bajnoki vetélkedés terén nincs mitol tartanunk, és hogy az eddigi gyakorlat reánk nézve előnyösebb. Visszament az izenet. Megjött nyomban reá a felelet. [2]) Ismétlések.

E közben az országgyülésnek zárideje deczember 18-ára kitüzetett. Minden függő tárgy, Panaszok és kivánatok, Részek visszakapcsolása, Correlatiok, Törvényszünetek, Indigenák, sietve intéztetett vagy odáztatott el.

A tisztek előléptetése (u. n. circulatioja) kérdésében, végre, mintegy kifáradva, a főrendek — »reá állván a tárgy velejére, s egyedül a dolog siettetése tekintetéből« — engedtek s ezt egy külön küldöttség által, melyben Széchenyi is részt vett, tudatták, deczember 2-án, a Rendekkel.[3]) Az apróbb »stiláris« módosítások között azonban mégis az exercitus (hadsereg) szót a szokásos legiókkal (ezredek) cserélték fel; de ezt a Rendek, Heves megye azon indokolásával, hogy Magyarországnak igenis külön hadserege »van,« elvetették.

Az alatt már a törvényczikkek szövegezése, az u. n. Concertatio, jött napirendre.

---

[1]) Vajha némi eredményre vezetne a m. t. akadémiának szerény inditványomra tett kezdeményezése, melynek az ország törvényhatóságaihoz intézett körrendelet alakjában lelkes felkarolásáért kormányelnökünknek, Tisza Kálmán úrnak legyen szabad e helyen is köszönetemet kifejezni.

[2]) L. Acta LXXVI. és LXXVIII.

[3]) L. Acta XCVII.

Széchenyi kétszeri felszólalása deczember 14-én az e napon este tartatott elegyes ülésben, vagy ezt megelőző főrendi ülésben is, az őt legközelebbről érdeklő m. tud. akadémia és az országos összeirás ügyében történhetett. Ő maga nem igen volt magával megelégedve: de az emberek mégis dicsérgették. Mindig a tett nyomul előtérbe: a szó eltörpül mellette. Az akademia ügye, a nádor hivatalos jelentése szerint, azon pontig ért, hogy, alapszabályai megerősíttettek, már tagjai is megválasztattak, s működésüket megkezdhették. [1])

Deczember 17-én, vegyes ülésben, mikor már az ő felségét a zárási szertartásnál helyettesítendő királyi biztos is, Károly főherczeg személyében, megjelöltetett, az történt ismét, a minek egy példáját az előbbi orsszággyűlés végnapjaiban kelle felhoznunk. Az udvari kanczellaria állott elő az utolsó órában oly nehézségekkel, a miken már túlesettnek hihették magokat a feliratok, válaszok s izenetváltások után a rendek. Az illető törvényczikkek szövegében egyszerűen mellőztettek mindazon kifejezések s indokolások, mikre jogfentartás szempontjából a hazafiak oly nagy súlyt fektettek. Szó sem volt többé a magyar tisztek előléptetése módjáról vagy a magyar nemzeti hadseregnek ő felsége többi hadseregétől leendő különválasztásáról: sőt még a ujonczok megajánlását tényleg megelőzött felvilágosításnak e szóval »praevie« törvénybe igtatása is, a nádor és párthivei heves ellenzése folytán, megbukott. Ebben az a czélzás rejlett, hogy a király nem volt köteles a kivánt felvilágosítást előre megadni, hanem hogy csak saját jószántából tette azt, s máskor, ha akarja, ne tehesse. S ilyforma volt, hol nyiltan, hol leplezetten, majd minden egyes tételnél, mely a nemzet és a trón jogait érinté, sokszor üresnek látszó szavak felett a harcz, s kibuvónak végül szinte keresték a kétértelmű kifejezéseket, melyek alatt mindenik fél azt érthesse a mit akart. Erélyesen védte a nemzet jogait különösen Trencsén megye mindkét követe, óvást téve a kezdeményezési jog érdekében is. Küzdöttek Sopron, Somogy, Bars, stb. Széchenyi velök tartott, noha beszéde, melyet a jegyzőkönyv a

[1]) L. Acta CX.

maga módja szerint megőrökített, igen mérsékelt és közvetítő hangunak látszik. Ide igtatjuk úgy a mint fennmaradt.

»Gróf Széchenyi István különösen Nádor Ispány Ő Cs. kir. Fő Herczegsége által ez uttal tett észrevételekre levén figyelemmel, megesmérte ugyan, hogy az idő rövidsége miatt mindenképpen igyekeznünk kell az összeegyezésnek mentül elébbi sikereltetésén; de másrészrül bár csak szavakról legyen szó, szükségesnek tartotta, hogy ezekre nézve vigyázó körülnézéssel legyünk; mert gyakran a kiejtések teszik a törvénynek erejét. Igy a többi közt a Só ára meghatározásának igen fontos nemzeti igaza, egy kevés szavakból álló ragaszték miatt,[1]) kedvetlen magyarázatok alá van vetve. Ennél fogva, ámbár a hónapokig tartó tanátskozások foganatjának ezen rövid és öszve szorított idő alatt tartó Concertátiókban és azokat követő Országos tanácskozásokban kelletik végképen kifejtődni és kötelező törvényczikkelyekké általformálódni: a kérdésben forgó tárgynak fontossága mindazáltal megkivánnya, hogy a többször érdeklett kifejezéseknek (t. i. praevie és: in sensu legum) meghagyása a kiküldöttség által a Concertatió útján tovább is sürgettessék. Reményleni lehet, hogy látván a Nemzetnek köz- és újított kivánságát, a Cancellária is Felséges Urunknak engedelmébül hajlandó lesz annak elfogadására; annál inkább, mivel nem látszik elegendő ok, hogy miért ne jöjjön be a törvénybe úgy a rendek kijelentett kivánságának, mint annak Felséges Urunk kegyelme általi megelőztetésének megemlítése, melyeknek megtörténte felől itt senki sem kételkedik, és melyek éppen úgy a törvénykönyvben valamint az országgyűlési jegyzőkönyvben ő felsége igazságszeretetének és törvénytiszteletének[2]) örök emlékére fenn fognak maradni. A törvényeknek (in sensu legum) megemlítése által pedig, mint

[1]) Czélzás az 1791 : XX. t.-cz. egy sokat emlegetett záradékára, mely sürgős szükség esetében (extreme urgentes circumstantiae) lehetővé tette a só árának, dietán kivűl is, fölemelését.

[2]) A törvénytisztelet Széchenyi észjárásának sokkal jobban megfelel, mint a napló stilusa szerinti törvényes kegyelmének phrásis, melyet megigazítani szükségesnek láttam, miután az egész mondatnak ziláltsága különben is némi világosítást kivánt.

melyeknek ezen esetre is kiterjedő kötelező erejét szinte senki kétségbe nem vonja. szükséges, hogy ezen törvényjavaslat azon maga egész épségében megmaradjon. melyet egyéb részeire és tartalmára nézve annyira megérdemel. Ugyanis szóló tökéletesen egy vélekedésben vala Nádor Ő Cs. K. Főherczegségével, hogy a kérdésben levő törvényjavaslatnál, ha törvénynyé váland, még a Cancellária által kivánt módosítások mellett is [1]) fontosabb és világosabb törvényünk e tárgyra nézve nem lészen.

Ez volt körülbelől Széchenyi beszéde, melylyel ő maga, mivel akadozva mondotta el, nem igen volt megelégedve.

A többség, nagy erőltetésre, elejtette a praevie szót, melyben t. k. Nagy Pál azért nem látott valami különös erőt, mert, mint mondá, úgyis magában értetődik, hogy t. i. a kivánt felvilágosításnak előbb kelle megadatnia; ellenben megmaradt a törvényekre való hivatkozás: in sensu legum.

Hasonló izgalmas jelenetnek vagyunk tanúi még a országgyűlés utolsóelőtti napján is, a deczember 18-án délelőtt tartatott vegyes ülésben.

Megujult a vita arról, hogy azon esetben, ha az ifjabb király, atyja beleegyezésével bár, az országlásba beleavatkoznék, ezt csakis a nemzetnek szintén beleegyezésével lehetné: megújult a vita e felett is, hogy a koronázási oklevél az ország rendei által ez alkalommal (hac vice) újra jóváhagyatott. Az ellenzék e kérdésekben a Corpus Juris és az alkotmányos gyakorlat mellett még az uralkodó felség saját szavaira is hivatkozhatott. Az országgyűlés elején, t. i. a szeptember 24-én, Bartal ellenjegyzésével kiadott kir. válaszban a koronázási oklevélre nézve benfoglaltatik ama különben szokásos phrasis: eadem in qua vos conquiescitis forma. Ebből azt következtették, hogy ezen fontos iratnak (Diplomatica Assecuratio) olykép kell szerkesztve lennie, miszerint abban ők mindenkor teljes megnyugvásukat lelhessék, stb. Erős vita támadt, melyben az elnökök, úgy a nádor mint a személynök ismételve s tekintélyök egész sulyának latbavetésével vettek részt; mig a derék Borsitzky a nemzet igazát világosnak, a kan-

[1]) E záradék is utilizáltnak látszik.

czellária szövegezését ellenben homályosnak lenni állította, s egymást érték a lelkes felszólalások, azon óhajtás kifejezésével is, hogy ismét a nádor lépjen fel közvetítő gyanánt trón és nemzet között. E közbenjárást azonban a nádor, mint meggyőződésével merőben ellenkezőt, határozottan elutasította magától.

Délután újra felvétetett e tárgy, óvások jelentettek be, világosan kifejtetett, miként »nem abban áll a Rendek aggodalma, hogy Felséges Urunk maga mellé kormányzó társt ne vehessen; hanem abban, hogy az a Nemzet megegyezése nélkül ne történhessen.« Felszólalt utólszor Széchenyi is. Pozsony és Sopron ellenzéki szavazataihoz csatlakozva nem akart »lemondani a reménységről, hogy Felséges Urunk, ha hiv nemzete óhajtását megtudja, vele született kegyelmével gyámolítani fogja az oly annyira igazságos kivánatot.« stb.

Végre az utolsó napon, midőn már azon a ponton álltak, hogy az egész koronázási szertartás megemlítése mellőztessék, kihirdettettek az utolsó válaszleiratok. Az ország bírója nagy emphasissal jelentette, hogy azok az ország rendeinek kivánságával »majd mindenekben« megegyezők. Ő maga és pártfelei ismét királyiabbak voltak a királynál, mint aki beleegyezett, hogy az ifjú királynak esetleges beavatkozása a kormányzatba az ország beleegyezésétől is függő legyen. Kivánta viszont, hogy a koronázási diploma változhatatlanságába egyezzenek bele az ország rendei.

Az országgyűlés, melynek eredménye mindössze tizenhét szentesített törvényczikkely volt, egészben elég jó hangulatban oszlott szét, bár teljes győzelemmel a pártok egyike sem dicsekedhetett.

A szokott hálálkodásokra, alázatos köszönetnyilvánításokra stb. Széchenyi az alkalommal sem fojthatja el gúnyos megjegyzéseit. Nem akar Clementiát látni ott, ahol csak Justitia van, a melyet különben éppen az uralkodó fejedelem, jelige gyanánt (Justitia regnorum fundamentum), kormányzata alapjának vallott.

A magyar nyelv érdekében a már említett féllépésen kivül a helytartótanács és a törvényszékek ügykezelésére, s a hivatal-

nokok és ügyvédek képesítésére nézve fontos határozatok hozattak. (VIII. t.-cz.)

Új alkotmányos jogok nem szereztettek ugyan, de hátralépés sem történt.

Sőt viszonyaink közt a társuralkodó s a trónváltozás iránti intézkedéseket határozott vivmánynak kell tartanunk (I. és II. t.-czikk).

A kik tán fennakadnának azon, hogy az önálló nemzeti hadsereg nem sürgettetett azzal a nyomatékkal, melylyel ma az ellenzék egy része sürgeti: azok ne feledjék, hogy akkor a népesség számarányához mért véderőről s az átalános hadkötelezettségről még senkinek fogalma sem volt: hogy az állandó hadsereg eszméjével is közéletünk emberei sem nem tudtak, sem nem akartak megbarátkozni: hogy az időről időre, a felmerült szükséghez képest, ajánlott ujonczokat, az országos segély, Subsidium, egy nemének tekintették: hogy, mint ilyet, sem állandósítani, sem az időközben támadó hiányok pótlását magokra vállalni semmi áron nem akarták: hogy még erősen biztak a nemesi felkelésben, mely jogtalan támadások ellen meg fogná ismét menteni a trónt és a hazát: s hogy mindezeknél fogva egy nemzeti hadsereg (exercitus) eszméje nem volt annyira kecsegtető, mint inkább veszedelmes új eszme előttök, mely a vele járó állandóságnál fogva nemcsak féltékenyen őrzött nemesi előjogaikat, nem csak erszényöket, de egyuttal az ország jogait is, alkotmányát s esetleg önállását nem biztosítni, hanem fenyegetni látszott.

Minden embert korához, s minden kort uralkodó eszméihez mérve kell megitélnünk.

A két országgyűlés közötti időközre Széchenyi életének igen nevezetes mozzanatai esnek. Ezek legfőbbjeit, hivatkozva különben első kötetünkre, röviden bár ismételve emlékezetbe kell hoznunk, hogy a kapcsot megtartsuk s a tanulmányul vett nagy életpálya fonalát kezünkből ki ne ejtsük.

Az országgyülést után nyomban Pestre megy. Gróf Károlyival sokat tünődik a felett, miként lehessen a polgárságot a nemességgel összehozni.

*Deczember 28-án beszédet tart a városi polgársághoz.

Dolgozik lassan a »Világ« cz. munkáján, mely felelet lesz a Dezsewffy hires Taglalatára.

1831. január 9-én ebédet ad Szentkirályi tiszteletére, de a melyre ez elfelejtett megjelenni. Vigan voltak. Huszár, poharat köszöntve reá, lelkesedésében azt kivánta neki, hogy ezer esztendeig éljen. Ez ellen Földváry tiltakozik, mert, úgy mond, mit csinálnánk mi magyarok a más világon oly sokáig, nála nélkül.

A farsangot elvei terjesztésére, a közönség különféle osztályainak egymáshoz közelebb hozására használja fel.

Február 14-én első nagy gyűlése az akademiának. Tizenkét tiszteletbeli tag választása.

Február 18-án Helmeczy, kiért sokat fáradozott, megkapja végre a privilegiumot az ujságra, mely Jelenkor cz. alatt hetenként kétszer fog megjelenni.

Ez év nyarán a cholera dul hazánkban. Széchenyi ez időt Sopron megyében tölti, miután a Világot julius 9-én már világgá bocsátotta.

*Sopron megye augusztusban királyi biztost kap. Az egész ország nagy izgalomban s felváltva csüggedésben. Az országgyűlésnek az igért időben egybehivásáról most már szó sincs, noha e mulasztásból, mint látni fogjuk, ismét gravamen lesz.

*November 15—16-án Pest megye gyűlése. Táblabiró lesz s leteszi az esküt, úgyszinte a városnál is, hol a százas testület tagja lett.

November 23-án városi diszebéd, melyen a következő rövid felköszöntőt mondja:

»A Mindenható erősítse a Nemzetiség Angyalát, mely a királyi székeket is erősíti s a népekre boldogságot lehel.«

*Deczember 18-án ülés a megyeházán, melyben részt vesz. Tárgy: Magyar nyelv, s Nemzeti szinház.

Mig itthon Röpiratok jelennek meg ellene, az angol Galignanis Messenger előnyösen ismerteti működését s munkáit.

*1832. január 10-én ismét Pest megye közgyűlése. Egy inditványt tesz, melyet azonban az elnöklő nádor semmibe vett.

Január 29-én Károlyinál jó magyar ebéd, nem az ételekre, hanem a vendégekre nézve. Széchenyi toastja:

»Tiszta lélek, tiszta szándék, akár siker, akár nem!«

A Jelenkor ellen sok zugolódás az ósdiak táborában. Komáromy censor sokat töröl, mondván fejcsóválva: Adhuc principia comitis Széchenyi . . . .

Április 18-án megjelen a Magyar Játékszinről irt röpirata. Készül a Stádium is, mely azonban csak egy év mulva fog megjelenhetni.

Május 20-án Pest megye tisztujítása.

A nádor azzal szomorítja meg, hogy nem akarja a városi Szépitő bizottságba bevenni.

»Homokszemeket hordok, ha követ nem mozdíthatók.«

*Junius 14-én Pest megye, közgyűlésben, a Hid eszméjét karolja fel.

Junius közepe, valamint julius vége táján Bécsben van.

Hidegen fogadják. Sőt azt is kell hallania, hogy működése a choleránál is veszélyesebb, és hogy még a felsőmagyarországi zendüléseknek is ő volt az okozója! . . .

Végre augusztus 16-án egy külföldi útra indul, ezúttal gr. Andrássyval és Tasnerrel. Dunai, rajnai út, Belgium, London s vidéke, Oxford, Birmingham, Liverpool, Páris, Nancy, Strasz-burg, Stuttgard, München. Október 26-án Bécs.

*December 6-án már Pest megyénél, s 7-én Pest városnál arat tapsokat.

December 18-án, mint kitűzött határnapon, megjelen Pozsonyban, az országgyűlésen, melyen oly élénk és beható sze-repet fog vinni.

Jelen kötetünk speciális feladatához képest mindez adatok-ból csak a * megjelöltek érdekelnének különösebben, számsze-rint mintegy hét olyan alkalom, mely közéletünk természeténél fogva nem mulhatott el a nélkül, hogy Széchenyinek olyan a milyen »beszédet« ne kellett volna tartania, de melyeket az akkori krónikások óvatos hallgatása rejt el jogos kiváncsiságunk elől. A Jelenkor, melyet a Széchenyi veszélyes elveinek terjesztéséről vá-doltak, jól tudta kötelességét. A külföldi elég terjedelmes tudósítá-

sok mellett, a belföld rovatában, a hivatalos közléseken, holmi ünnepélyeken, legfölebb egy egy tisztujításon vagy elemi csapáson kivül egyebet közölnie nem volt szabad.

Átmehetünk tehát az országgyűlés viselt dolgaira, melyeknek már első kötetünkben hálásan megemlített forrásunk, a Kossuth Lajos Országgyűlési tudósításai, érdekes és örök időkre szóló nyomait tartották fenn.

Deczember 19-én érkezett meg Ferencz császár és király, kinek, mint tudjuk, ez országgyűlés végét nem lehetett megérnie.

Deczember 20-án olvastattak fel a királyi Propositiók, melyek Széchenyire, s a haladás barátaira, jó benyomást tettek.

A Pozsonyban deczember 20-án Bartal ellenjegyzése mellett kelt királyi előadások a következő pontokat tartalmazták:

I. Az Úrbérnek, mint a mely eddig csak a Mária Terézia-féle királyi rendelettel volt szabályozva, végleges megállapítása, törvénybe igtatása.

II. Igazságszolgáltatás: még pedig úgy a Büntető-törvény, mint a polgári jogviszonyok, s különösen a hiteltörvények és az eljárás szabályozása, világos eltöröltetésével az 1498: IV. t.-czikknek.[1])

III. Az adózó nép terheinek lehető könnyítése s igazságosabb felosztása, a házi adó szabályozása, hivatkozással az 1827-diki országos bizottság munkálataira.

Ennek befejeztével a többi bizottsági munkálatoknak is felvétele, ú. m. Közjogi (Publico-politicum), Kereskedelmi, Bánya-, Közművelődési (Literarium), Egyházi s végre Banderiális ügyek!

IV. Az országgyűlés e szerint előreláthatólag hosszabb ideig fogván tartani, a Napidijjaknak, a nép könnyebbítésére való tekintettel, a nemesség által, bizonyos arány szerint, leendő viselése.

[1]) Felette jellemző régi törvény, mely egyrészt minden magános félnek tetszésére bizta, ha vajjon akar-e vagy nem a birájának ajándékot adni, másrészt a biróra, ha megvesztegettette magát s igazságtalanul itélt, fej- és jószágvesztést szabott. Egy füst alatt a nem nemeseket birói hivatalra képteleneknek nyilvánította.

V. A kincstári előlegek (262,606 frt és 29 1/10 kr.) visszatérítése, még pedig, ha lehet, az adózó nép terheltetése nélkül.

Stereotyp kifejezése azon, mai napság bizonynyal feltünő elméletnek és alkotmányos gyakorlatnak, mely szerint a királyi kincstár és az ország kincstára nem azonos, hanem különböző, sőt szinte ellentétes két dolognak tekintetett. Mily gyarló pótléka volt ezen eljárás annak, mit a parlamenti rendszerben Indemnitynek nevezünk!

Tehát végre mégis egy szervező országgyűlés, melyen a haladás, az emberiség barátainak tág tér fog nyilni eszméik megvalósítására vagy megközelítésére!

A Rendek, a koronaőr, gróf Keglevich Gábor megválasztása után nyomban hozzá fogtak az érdemleges tárgyalásokhoz, csak hogy nem annyira a kormány, mint a magok sorende szerint.

Sok időt vesztegettek el (lásd: Kölcsey naplóját) az országgyűlési újság és Napló kérdésével.

Az első érdemleges országos ülésben, mely csak január 10-én volt megtartható (1833), Trencsén megye követe egyszerre négy munkálatát mutatta be az addig tartatott kerületi üléseknek. Ezek valának:

1. a főrendeket a hazai nyelv bevételére felszólító,

2. az országgyűlésnek Pestre áttétele,

3. a magyar nyelv ügyében, s végre

4. az előleges sérelmeket és a királyi előadásokat illető izenetek, melyekhez a hozandó törvényeknek alapul szolgálandó felirási javaslatok is mellékelve voltak. Kölcsey fogalmazványai.

A magyar nyelv tárgyában kelt izenetek s tett inditványok lelkesítették fel mindig Széchenyit, hogy nemzetiségünk melletti nemes felbuzdulásainak s egyúttal a túlhajtások elleni óvatos politikájának szót kölcsönözzön. Ezen országgyűlésen is első felszólalására ez adott alkalmat.

Az ülést megelőzőleg a nádornál conferentia tartatott, melyre a Regalisták (nem méltóságbeliek) közűl Széchenyin kivűl csak Fekete és Sztáray hivattak meg, s melyen magyarul csak ő maga mert felszólalni.

Az ülésben, január 21-én első szólott Esterházy Mihály,

az alsó tábla mindkét kivánatát hazafi érzéssel támogatva, utána Károlyi György, aztán Kukulievics szólt, s az elnöklő nádor megrovását vonta magára azzal, hogy a fejedelem szent személyét vonta bele a vitába, mi a »repraesentativ systemával ellenkezik.«

Következett Wesselényinek »mázsás sententiákkal teljes« beszéde.

S azután jött a sor Széchenyire, kinek beszédét, Kossuth tolla után közöljük.

Maga a szónok, Naplójában, csak ennyit jegyzett fel róla: Ich passable Rede, mit grossem Applaus.

Az Országgyűlési Tudósítások irója pedig így örökíté meg:

Gróf *Széchenyi* beszédjét a szép gondolatok és szivrázó képzetek tömött massájának nevezem. Szólott mint az alkalom, nemes lelkének felhevülése s keblének istene készteté; azért gyakran el-eltért hevében, s ily beszédet, ha csak ő maga le nem irja, extractive sem lehet jegyezni. Beszédje a maga nemében hasonlíthatlan s gyönyörű volt, de nem tartozik azon esztályba, melyben a Wesselényié első helyütt diszlik, úgy mint a tömött élénk logicai rendszerű beszédek osztályába.[1]) Eleink, úgy mond, a nyelvre nézve anyagyilkosok voltak, s mellére ütött, hogy ő ezt úgy hiszi, de tegyük utána, hogy mea culpa! Mert kevés éve csak, hogy nemcsak a magyart nem, — ő nem látott nemzetet — pedig sokat látott, mely így tapodta volna lábbal legszentebb nemzeti kincsét. Gyönyörű elmésséggel adta elő az anomaliáknak azon scandalosus cyclusát, hogy mi az országos tárgyakat otthon németül vitatjuk, itt magyarul szólunk, fel diákul küldjük, ott németre fordítják, mert sokaktól kérnek tanácsot, kik se magyarul; se diákul nem tudnak, németül készítik a választ, nekünk diákra fordítva küldik le, mi ismét magyarul vitatjuk és magyarul csinálunk diák törvényt, a mely házi körünkben megint

[1]) *Kölcsey,* ki e beszédet Eötvös mellett állva hallgatta, (naplójában) így ir Széchenyiről mint szónokról: áradozni és csapongani szokott, sajátságai közt leguralkodóbb a szeszély. Tárgyról tárgyra röppen; nevetésre ragad, majd ismét egy pillanatig komolyságba vonz. Egy szerencsés népszónok!

németül fordul elő. A sok fordítás egészben megváltoztatja a dolgok értelmét, a mi eredetileg szerény bár, de őszinte volt, első fordításban sanyarú, másodikban gorombaság lesz így kerülnek a Felség elébe oly kicsapongó kifejezések, melyek a hű magyar nemzetnek eszében sem voltak. Itt van hát a német, magyar, diák törvényhozás, csak még egy görög törvény s készen van a Babel tornya. A Rk. mindkét rendbeli kivánságát erősen támogatá. Beszédjén szembetünőleg látszott a discursivus parlamentális angol szabás: hasonlít előadása Nagy Páléhoz, csakhogy gesticulatiója hevesebb, néha hangosan is összecsapja kezét. Legelől mindjárt azt említvén, hogy kivánt volna mihamarább a propositiókba bémenni, hol első lépésnek tétetik, hogy adózó népünkön segítsünk, neki minden nap, minden hét, minden hólnap kínos, mely távolabbra teszi forró kivánságának teljesítését.

(Erre ily formán szólott a nádor):

Quae dominus Comes Széchenyi, noto suo patriotico zelo protulit, procul dubio omnibus accepta sunt stb.: de ő (a nádor) az előzményből más következtetést várt, s emlékezetbe hozá, hogy két országgyűlésen át magok a Rendek mindig azon harczoltak, hogy semmit per excerpta.

Széchenyi felelt: Meglehet, hogy Herczegséged bölcsesége ezt máskép látja, de én minden rabulisticai fogást elmellőzve, úgy látom, hogy valamint a magyar nunciumnak a magyar renuncium (Izenet s válasz), úgy ennek magyar felirás s ennek magyar törvény természetes következése, s ha az első lépést még 1830-ban megtettük, a többit is mind meg kell tennünk vagy pedig a Rendeket megkérnünk, hogy ismét diákul beszéljenek: én legalább azt minden rabulisticai fogás nélkül így látom.

A főrendek, miután a mult országgyűlésen már a magyar izenetet elfogadták, most mindnyájan beleegyeztek a magyar viszontizenetbe is: de a magyar felirás, királyi válasz és törvényszövegezés kérdéseit az országgyűlés szervezéséhez tartozónak vélték s ezúttal, a buzgó Kölcsey nagy megbotránykozására, visszavetették.

A nádor a kétkedőket megnyugtatta az iránt, hogy ő felsége örömmel fog időt engedni minden rendszeres munkálatok felvételére, csak a rendek dolgozzanak elég szorgalmatosan.

A legközelebbi, január 22-diki ülésben Széchenyi a Rendek ellen beszélt. Ők t. i. az országgyűlésnek, habár indokoltan is (a cholera miatt), a rendes időnél későbben történt összehivatását nem hitték szó nélkül hagyhatónak.

Egyúttal azon véleménynek adtak kifejezést, hogy nem az Úrbér volna a legsürgősb tárgy, hanem az ország jóllétét szerintök közelebb érdeklő kereskedelmi, földhasználati, adó-, közmunka- s katonatartási stb. ügyek. [1])

Az első pontra:

Gróf *Széchenyi István.* Ki kell mondani az egész országnak, ha a cholera idejében összehivatott volna a kormány, bátran mondja, hogy sokkal gyengébbnek tartaná azt, mintsem hogy képes volna egy annyi felekezetből álló monarchiát összetartani, kiket leginkább ért a szerencsétlenség, nem sokat törődtek a diéta tartással. Ő megvallja, neki nem az fájt, hogy Diaeta nem volt, hanem az, hogy cholera volt. De ez nem tőlünk, hanem az Istentől függött. Azonban mi ok miatt akadnak itt fel a Rk.? Attól tartanak, hogy más, a jelennél kevesebb bizodalmat érdemlő kormány – mert különfélék ám a kormányok – ily eseteket ürügynek fogna venni, hogy kisebb akadály miatt is elmulaszsza az országgyűlés tartását, p. o. ha Pozsonyt elöntené a Duna, vagy ha a Szent-Gellért hegye bedőlne. Maradjon ki ezen passzus. Úgyis, ahányszor csak dictaturára küldtem különben biztos embereimet, mind annyiszor véletlen kihagyták: ezen véletlenség talán legjobban utasít, mit tegyünk. Adjunk hálát az Istennek, hogy itt vagyunk, és hagyjunk fel ezen §-al minden pedantismus nélkül.

[1]) Orsz. gy. Irásai I. köt. VII. sz. Kölcsey két pártot lát, ú. m. az urbarialistákat és a commercialistákat, maga az előbbiekhez szit.

A második pontra: [1])

Gróf Széchenyi István. Teljes meggyőződésem, és mondom, hitem szerint, minden hátramaradásunk oka ott fekszik, hogy principiumnak feláldozzuk a dolgot magát, rossz útakon járunk, feldőlünk, kékre ütjük testünket; de hagyján! csak a principium álljon. Csekély népességünket fogyasztja mocsárink dögleletes gőzölgése, korlátlanok vizeink; ez mind semmi: fenn áll a principium! Ha p. o. a Montanisticum, vagy tisztelettel legyen mondva, az Ecclesiasticum volna első helyre téve a propositiókban, magam is azt mondanám: Istenért! előbb a praeferentialékat, melyeknek eddig is nem azon az úton kellett volna menniök, mint a melyen mentek. De mivel a parasztnak, ki nálunk ex principio nincs repraesentálva, a dolga, az Urbariale, van az első helyütt téve, fő kötelességünk róla gondoskodni, s a végett a királyi propositiókba egyenesen bemenni. Azt mondják, tudja a paraszt, hogy sok, mitől sorsának könnyebbítése függ, mint a só is, a praeferentiálék közt van. Ezt tagadom. A nép csak nimbuson által látja ezeket, s a particularitásokról semmit sem tud; ő csak azt nézi, felveszik-e az urbarialét vagy sem? Mind azért tehát, mind pedig azért, hogy ha az 1790: XIII. czikkelyt solválni akarjuk, nincs más mód, be kell menni az urbarialéba. Második oka hátramaradásunknak (de nyilván megmondom, hogy senkit sem akarok sérteni) az, hogy azt gondoljuk, az az igazi patriotismus, az a derék liberalitás, ha mindig oppositiót formálunk a kormány ellen. Azon beretvának, melylyel fát vágnak, elkopik az éle. Igy van az oppositio dolga is, mely egyébiránt helyesen használva, nagy gát ám az önkény ellen. Gróf Károlyi azt mondá, sok idővesztés lesz, ha ellenkezvén a Rkel a teendök sora felett, izeneteket fogunk váltogatni: de én azt gondolom, az időnyerés, a mi munkálkodásunkkal való belső gazdálkodásban áll.

Általam nagyon tisztelt báró Wesselényi szépen rajzolá az 1792-ki országgyülés kezdetét, mint feküdtek miveletlen az

[1]) Ezt a beszédét hasonlitja Kossuth oly drága ritkaságok gyűjteményéhez, mely zetszorva hever egy teremben, de igy is nagy értéket képvisel.

operatumok, minthogy nem tudtak a Rendek az urbariális kérdésekben megegyezni. Én tán nem igen jól figyelmeztem, mert valóban azt hittem, a jelen országgyűlését rajzolja. Hagyjunk fel már egyszer a theoriákkal. Ily dolgokban majd mindegy akármivel kezdjük: csak kezdjük már egyszer; de ki fog itt itéletet hozni, midőn az utasítások oly különbözők, s új utasításánál fogva még az is beszél, a ki eddig csak hallgatni tudott. Emlékezzünk ama franczia közmondásra: »L'insuffisance amène l'arbitraire.« A kormány embere azt mondja: »a vármegye, a földesúr nyomja szegény parasztot« — a vármegye így kiált: »deperdita és a földesúr!!« — az úr végre azt mondja, olcsóbb haszonbért nem is lehet, mint a melyért én telket adok, de a kormány, a kormány! az rontja és a vármegye! (Nevetés.) Nevetnek az urak? Bár sirnának, jobb szeretném! Igy a paraszt nem két, hanem három pad közt a földön ül. Felhivom tehát a földes urakat, menjenek be mindjárt az urbériáléba, és ne tolják másra a hibát. — Igaz ugyan, hogy a paraszt dolgát egy háromszöghez lehet hasonlítani: a nyomás egy oldalról három, más oldalról három, harmadik oldalról három, summája a nyomásnak kilencz; ha egy oldalról elveszünk egyet, igaz, hogy ott kisebb lesz a nyomás, mivel csak kettő marad; de, ha nem vigyázunk a másik oldalra, meglehet, a mit mi elvettünk, amahhoz csapják, ott a nyomás négy lesz, és ha a summát nézzük, az mindig csak kilencz marad. Ez, fájdalom, igaz, de azért mi csak segítsünk, hol tőlünk függ a dolog; segítsünk philanthropice, s ne hasonlítsunk örökké az olló két késéhez, mely csak azt vágja, a mi közéje kerül. De ki adjon már most irányt, ha nem a kormány? talán a vármegyék sokfelé csigázható instructiói? Azon vármegyék, melyek közt némelyek arról sincsenek egészen tisztába, hogy miről van a szó. 1741-ben felszólítván Mária Terézia a magyarokat, akkor nem sokat gondoltak a principiumokkal; fegyvert ragadtak, bementek Boroszlóba, elfoglalták Sileziát s oly szép dolgokat vittek véghez, melyeknek emlékezete azok előtt is kedves, kik azt hiszik: Magyarország volt; s azok előtt is, kik velem együtt azt hiszik, Magyarország lesz. — Tisztelet, becsület a Silezitáknak, én őket igen szeretem, de nekem bizony kedvesebb Magyarország; s ha atyáink nem

sokat gondolva a principiummal, tétovázás nélkül bementek oda, akkor a kir. előadásokba, mi most, midőn hazánk nyolcz-kilencz millió lakosa boldogságáról van szó, bemenni késnénk? Véleményeink ezer felé ágazó divergentiája közt csak a királyi trónnal egyesülhetünk, ha a propositiókba szóról szóra bemegyünk. Egyébiránt azt hiszem, itt nemcsak arról van szó, hogy a provisorius állapotot törvényesítjük, hanem arról is, hogy javítjuk. A junctimról azt gondolom, hogy ha vagy egy jó resolutiót kapunk, azt bizony csak vegyük el, zárjuk el s kissé magunk kezeit is kössük meg, hogy attól többé el ne is állhassunk. Végre a diurnumokról akarván szólani, előre engedelmet kérek, hogy egy kevéssé triviális hasonlatossággal fogok élni. Azt sokszor láttam, hogy a halászoknak előre fizetnek azért, a mit foghatnak; de azt soha sem láttam, hogy, ha előbb hálót vetettek s azt üresen huzták ki, azért valaki fizetett volna. Ha azt akarjuk, hogy a paraszt fizesse a diurnumokat, végezzük inkább most előre, míg jó reménység fejében reá áll a fizetésre: mert ha egyszer meglátja, hogy semmit sem kapott, akkor többé Isten sem birja reá, hogy semmiért fizessen.

A nádor által nagy tapintattal vezérelt többség az alsóházat a cholerára vonatkozó passus kihagyására szólítja fel, az előleges sérelmeknek mindjárt, de külön felterjesztésébe beleegyez, az Urbér elsőbbségét sürgeti s a rendszeres munkálatokra nézve a junctim szó helyett a praeferentert használja, a pesti országgyűlést pártolja, stb.

Február 9-én főrendi ülés.

Az előleges sérelmek és kir. propositiók iránti viszontizenet részletes tárgyalása.

B. Szepessy után:

Gr. Széchenyi István. Ha egy felsőbb hatalom, mely nemzet és fejedelem közt itél s egykor bizonyára itélni fog, kérdeztetné, vajjon azon viszonyokban, melyek a magyar király és magyar nemzet között fennállanak, hol határozott kormány- s képviseleti

rendszer létez, megtette-e a kormány legszentebb kötelességét? t. i. azon gondot fordítni a polgárok éltének megtartására, mely végett a fejedelmek egy magasb hatalom által a földre állíttattak, úgy hiszem, azt itélné, hogy Magyarországnak legkisebb keserű kifogásra is oka nincsen. Gáncsot keresni a kormány tetteiben szokás, és ama szomoru időszakban, melyben sok ember sokat tanulhatott, ha akart, lehetett is találni; de igazságos ember, bár legnagyobb gáncsoló, így lenne kénytelen vallani: tegnap én gáncsolódtam, ma pedig, minthogy felsőbb helyről parancs nem érkezhetett, magam tettem hasonló rendelést, melynek még sokkal rosszabb következése lőn. Sokan mondják, mily szerencsétlen gondolat volt elzárni a szabad közlekedést! De vajjon mit mondanának, ha a kormány semmit se tett volna, mi bár a foganatot tekintve jobb is lett volna. De a kormány is emberekből, gyarló emberekből áll. Vidékemen az tartatott sérelemnek, hogy a vármegyének érdekelt része Austriához nem záratott. Ki hozzon itt igazságos itéletet? Hányan futottak, zárkoztak, takarództak, hogy az orruk hegye sem látszott! A kormány mily áldozatokat tett, tudjuk s azt hiszem, e részben a halhatatlanság koszorúját vívta ki magának s tőlünk köszönetet érdemel. – Vegyük fel practice. Törvény van, hogy minden harmadévben országgyűlés tartassék, de annak egybehivása a király hatalmában volt eddig. Én legalább ebben némi anomaliát látok, azt azonban most nem vizsgálom; de kérdem, ha a fejedelem túl lelkiesméretességből minden egyes vármegyét, ez viszont minden egyes embert megkérdezett volna: legyen-e diéta október 2-án, nemesi szavamat adom, a többség azt mondta volna: istenért, ne legyen! Ha már a kormány ezen közvéleményt szerencsés volt eltalálni, minek akkor a gáncs? – De átlátom, helyes, igazságos a Rdek aggodalma. 1812-től 1825-ig nem volt ürügy s diéta még sem tartatott, hát ha most, gondolják, valami ürügy csúsznék be? Itt már kezet fogok tökéletesen, mert a törvények megtartását alkotmányos országban nem egy jó kormány kedviért találták fel. Igen bajos dolog a halom actákat forgatni, kényelmesebb, ha azt más teszi. De a törvényhozás figyelmének nemcsak a jelenre, a jövendőre is ki kell terjedni. Minden harmadévben diéta legyen,

mondja a törvény, és mégis 1812-től egész 1825-ig, a mi számolásom szerint 13 év, nem volt diéta, s ha ez egy jó kormány alatt történhetett ok nélkül, másszor is, kevésbé jó kormány alatt, újra megtörténhetik. Legyen tehát említés, úgy mint a borsodi helytartó javallá. Ezt időnyerésnek is tekintem, ha általa egyetértést eszközölhetünk, kivált oly kérdésben, mely talán nem is érdemel oly sok időtöltést.

Az országbíró és a nádor loyalis nyilatkozatai után, a határidő elmulasztásának megemlítése, enyhébb kifejezéssel s gáncs nélkül, éppen úgy, mint Széchenyi óhajtá, elfogadtatott.

Ugyane tárgyban gr. Károlyi György után, a ki a népet jobban látja a felsőházban, mint a kiváltságos rendek házában képviselve, másodszor is szót emel

Gróf Széchenyi István. Minő theoria s praxis volt 1790 előtt divatban, nem vizsgálom. Minek 1200 tájára visszamenni, hol újabb törvény van, t. i. az 1790 : XIII. Én állítom, hogy ezen törvénynek még soha elég nem tétetett, habár az ügyvédek Mister Blackstonnak elébe tennék is azon czikkelyt bizonynyal azt mondaná : ez két oldalu, csak akkor marad épségben, ha mindkét részről teljesíttetik. Azért mindahhoz, mit már a tárgyban hallottam, csak annyit teszek, hogy a kegyelem kenyere, habár egyesek meghiztak is rajta, az egész hazának igen silány, sovány koszt volt eddiglen. De én szórúl szóra be akartam menni a propositiókba, mert, úgy hittem, nékünk mint philosophiai törvényhozónak egy magasb állásunk vagyon. Most kérdem, ha 1790-től soha se biczczent vágásba a dolog, most van-e ideje azt erőltetni ? szabad legyen egy példa. Néhány nap előtt az Allgemeine Zeitungban azt olvassuk, hogy egy bizonyos tartománynak országgyülésén három napig disputáltak, szabad legyen-e az asszonyoknak megjelenni a karzaton : s tudjuk, hogy végre 34 vokssal igenre dült el a nagy kérdés. Mi az egész kérdést magasb szempontbúl véve nevetjük : de Casselben volt bizonynyal olyan ember, ki a régi törvényeket próbábúl kikutatván, megmutatta, hogy az aszszonyoknak ott helyök nincs, menjenek a rokkához. Ha nékünk jussunk van őket nevetni, hát vajjon a külföldiek, kik fentebb állanak, mivel inkább szeretnek gondolkozni, sem mint a régi

könyveket turni, s azért a jövendőt jobban is belátják, mit fognak mondani, ha majd olvassák, mire voltunk a propositiók által felszólítva, és hogy mi az egész napot a cholera meg- vagy nem említése felett huztuk ki. Valóban, midőn annyi évek után itt az idő, hogy csudákat mivelhetnénk, kétlem, ha idővel nem siratjuk-e meg, hogy ezen pillanatban nem emeltük magunkat magasb állásra, s nem tettük azt, a mi törvényhozói kötelességünk lett volna!

Azon állítás, hogy nagyobb részvéttel váratik a praeferentiálék orvoslása, igazán elszomorított, mert sinórmértékét látom benne az adandó kedvezéseknek. Hogy lehet azt mondani, hogy a só dolga nagyobb érdekű, mint a személy s vagyon bátorsága, az önkény megszüntetése, az igazság kiszolgáltatása, a polgári jussok biztosítása stb. Épp olyan, mintha demonstrálni akarnám, hogy a kinek még se háza, se kenyere, se asztala nincsen, annak jólétére sótartó az első fundamentum. Midőn a legnyomasztóbb önkénytől való fölszabadításról, a népről van szó, hogy mind ennél több a só dolga! Minő szinben fogunk állani Európa előtt! Gróf Károlyi lelkemből szólott: mi földes urak legjobban tudjuk, hol kell segíteni. De a felirást illetőleg, ha csak arról van a szó, egy vagy két pecsét alatt küldjük-e, én biz azt tartom, van elég papiros és pecsétviasz is, pecsételjük, ha kell, kétszer, ez az én véleményem. Más morális különbséget a kettő között nem látok, s azért a kitüzött magas czélt nem akarnám szem elől elveszíteni, s kivánom, hogy egész erővel akarjuk azt teljesíteni, a mi e perczben legszentebb kötelességünk.

A nádor, összefoglalva a nézeteket és saját nyomós érveivel világítá meg azokat, a többséget oda irányozza, hogy ez a Sérelmek elsőbbségét semmikép el nem ismeri, de különben a Praeferentiálék felterjesztésének más módját nem ellenzi.

Ezen ülésben Széchenyi, saját feljegyzései szerint, többször is, még pedig »jól« beszélt. Panaszkodik, hogy Wesselényi rabulista volt, s hogy többet árt, mint használ.

Meg kell jegyeznünk, hogy Széchenyinek ily kérdésekben

az alsóház elleni nyilatkozásai nem minden animositás nélkül voltak.

Először restelé, hogy illiberálisabb szinben tüntek fel, mint magok a főrendek, s azt a vádat vonták magokra, hogy a hazafiság ürügye alatt saját magánérdekeiket legyezgetik, mind továbbra halogatva a nép sorsának egyenes enyhítésére czélzó intézkedéseket.

Másodszor sérté önérzetét az, hogy bizonyos nyomást akartak reá gyakorolni, s független nézetének nyilvánitását rossz néven vették.

Szinte türelmetlenné válik irántok s erkölcsi felháborodásához olykor — mi tagadás! — némi mágnási gőg is csatlakozik.

Naplójában igy önti ki epéjét:

Goromba voltam. Egyetlen élvezetem most az, ha jól kimondhatom, a mit érzek e d . . nép iránt. Gyülölöm őket.

Majd meg panaszkodik, hogy minden hitelét elveszti előttök, csak azért, mert servilis módon nem szavaz mindig velök stb.

Február 15-én Előleg. Sérelmek pontonkénti tárgyalásakor:

Gróf Széchenyi. A legmélyebb alázatossággal megjegyezni bátorkodom, hogy felvévén a dolog philosophiáját a Rk. azért kivánják innen a testvérhaza országgyűlését, mivel Erdély magában fel nem találja azon praesidiumot, melyet tőlünk a testvérhazától vár. Az országbirája Ő excellentiája azon mondására, hogy *ab usitato tramite* nem kell eltávozni, én azt tartom, hogy végre is minden dologban, hol a régi trames czélhoz nem vezet, más trameshez kell fordulni.

Február 20-án ismét Magyar nyelv ügyében:

Gróf Széchenyi István. Minap e tárgyban szólván, okom van hinni, hogy nem eléggé fejezem ki magamat, mert más következtetés vonatott beszédemből. Azt mondottam: az erőltetést károsnak, czéltévesztőnek tartom, mivel a visszahatás hatalma erősebb szokott lenni a hatásnál. Én csak ollyas erőltetést értettem s mondottam veszélyesnek, hogy ha mi országunk különböző

népeire magyar nyelvünket úgy reátolnánk, hogy azt a szegény tót legényt, ki tótul is rosszul tudja kifejezni, a mit érez, arra kényszerítenénk, hogy azt mátkájának magyarul még rosszabbul fejezze ki. Ezen erőltetés értelmét én csupán belső házi viszonyainkra szorítottam, de ha megfontolom, hogy nemzetiségünk 40 év óta halálos álmából felébredvén, honi nyelvünk természeti jussait mily erővel kivánja vissza, ebben szeleskedést nem látok, sőt éppen most látom idejét lenni annak, a mit a Karok és Rk. kivánnak. Ha súlyos körülmények között egy-két subsidiális kérdés lenne jelen gyűlésünk tárgya, inkább vélném a dolgot halaszthatónak, de most, midőn ily létegesítő (organicus) activitás sorompóiba lépünk, nem látom okát, mi állhatna ellent. – *A fő pohárnok* tagadta a Rk. azon állítását, hogy a nemzet nem él, ha nyelvét nem használja; én azt állítom, bár mint magyarázzuk is, nem lehet mondani: hogy a nélkül él. – Igaz ugyan a kalitkába zárt kis madár idegen hangokra tanítva is él, sőt talán biztosb, mert a ragadozó nagy madarak hozzá nem férhetnek; de ezen hasonlítás nemzetre nem alkalmazható, mert nemzet elég erővel bir magát a ragadozó nagy madár ellen is védeni. – Azt mondják, »előttünk vannak a rendszeres munkák, ott majd előfordul nyelvünk kérdése is, procrastinatiótól félni nem lehet.« Kérdem azon fő Ispán urat, ki ezt mondá (Bedekovich), tudja-e bizonyossan, hogy 12 évig megint békesség lesz? s vettük-e 12 évi béke után nagy hasznát az operatumoknak? — Vannak itt némelyek, kik a Corpus jurisból mutogatják (Eötvös), hogy még korai kivánság, én a világ évrajzaiból mutatom meg, hogy 12 évi békesség csuda történet, s hogy a procrastinatiotól félni igen lehet! A természetnek szent törvénye előtt kénytelen minden argumentum visszavonulni. Valamint, ha valakire azt mondja a nagy természet: meg kell halnod! rajta semmi Consilium medicum nem segít: úgy azt hiszem, egy nemzet, ha maga erejét érzi s szándékában magát eltökélli, úgy mint én, ki inkább magyarul meghalok, mint másként éljek, az a nemzet az ő természeti jussait minden ellenzés ellenére is kivinni és gyakorolni fogja. Én anathemát senkire sem kiáltok; de magam véleménnyét is fértias bátorsággal kimondom, s a mit mondtam, úgy hiszem, úgy vallom, a

mint mondtam!!! Két osztályból áll az emberi nem: egyik a stagnáns: másik. mely az idővel megy előre. s ha nézem a históriát, úgy látom. stagnáns rész azon szemrehányást szokta tenni a másik osztálynak. hogy mindent felforgat, ha az idővel megy elő. Én kérdem. ki háborgatja fel a viz csendét. az-e a ki csendesen folyni hagyja, vagy az ki erőszakkal feltartóztatja? Ki akarja a természet rendét felforgatni, az-e. a ki mától holnapra, holnaptúl holnaputánra megyen? vagy a ki felkiált: idő állj meg, ne haladj!? De én mind a mellett is azt tartom, egy emberélet lefolyta után, vagy magyarabb világ lesz, mint ma van, vagy elvész a magyar. Nem tagadom én a latin nyelvnek minden elsőségét. de valamint érdemetlen ember is űlhet királyi széken, oly bizonyos. mint kétszer kettő négy. hogy az élő a halottat ki fogja helyéből mozdítani. Angliában is egykor mily lárma, mily zsongás volt. hogy megszünik az Angol Angol lenni, ha törvénye nem diák nyelvben hozatik, azonban látjuk a dolog foganatját. a ki kétkedik. azt Lord Brougham munkájára utalom, meg fog győződni. hogy az Angol nemzet nagysága progressiv idomzatban azóta megy elő. mióta ön nyelvén hozza törvényeit. Kiküszöbölték-e azért a latin nyelvet? Isten mentsen. mindig mivelt nyelv marad annak. ki felfogta valódi classicus szellemét. ha nem tud is beszéleni. Mi beszélünk széltiben. s tudunk-e egy Morust s a többi felmutatni? Mi Kollárra szoktunk hivatkozni, de Kollár azt szokta mondani. nem fog egy Magyarországon irott diák könyv olvasásához. mielőtt tudná magyar. tót vagy német irta-e. mert míg ezt nem tudja. nem érti. Ha igy beszövődött a latin nyelvben az élőnyelvnek bélyege, classicusabb lett-e a diák nyelv. mióta a gőzhajózás feltaláltatott? Oeconomia politica iratott s az emberi értelemnek más találmányai születtek. mikről Julius Caesar s Quintilianus nem is álmodtanak? Könnyű megfejteni. Ha valaki. mint tisztelt barátom. br. Wesselényi nagyobb tűzzel veszi fel a dolgot. az némelyek előtt ábrándozásnak theoriának látszik: de én azt tartom, az az igazi praxis: ellenben a ki azt mondja. hogy nem lesz magyarabb világ. az ábrándozik. a theoriák országában.

Beszédje folytában felemlíté. hogy Gallileit azon igazság

feltalálásáért, melynek tengelyén forog a teremtett világ ismerete, mint nevezték bolondnak, Fulton, a gőzhajó feltalálója, mint támasztott előbb barátinál is szánakozást. Kérdi, mit fognak 50 év mulva ezen discussiokról mondani, olvasván, mennyit vesződtünk azon, hogy a magyar magyarul szóljon-e? Nem csudalkozna, ha élő nyelvek között folyna a harcz; de meg nem foghatja, miért ragaszkodnak oly nyelvhez, mely a magyartól, úgy mint a némettől egyformán távol áll, s nem egyéb, mint egy rég megholt diák spectrum, melyet illő helyére temetni eléggé nem sietünk.

Felhoz példában egy angol Lordot, és egy franczia Marquist s egy spanyol Grandot, gyönyörű elmésséggel tünteti ki, mindegyiknek személyes becsét, érdemét, dicsérendő tulajdonit, de mindeniknek utánna teszi, hogy: honi nyelvét nem érti. Mily nevetségessé válik ez! Alkalmaztatja magunkra. Végre honi nyelvünk ellenségeit belsőkre s külsőkre osztja, amazok a törvények érthetetlenségét egy bánthatlan nimbusnak tekintik. Ő azt tartja, polgártól nem lehet kivánni, hogy törvény szerint éljen, ha a törvényt olykép hozzuk, hogy ő meg nem értheti. Azt mondják, nyelvünk nem eléggé művelt, és az académia munkáitól akarnak várni bővebb eredményt, úgy de Cuvier 300 nyelvet számol, és e közül hánynak nincs nyelvmivelő academiája, ne legyen tehát hazai nyelven irott törvénye se, vagy az Eszkimónak is deák törvénye legyen? – Azt mondják mások, nem az van most a nyelvre nézve tenni való, közprogressivus renden, hanem a tudományok magyarul oktatása stb. Én fogadok, ha ez volna indítványban, azt mondanák: nem lehet, míg magyar törvény nem lesz és nékik mindig más lenne a tenni való, de soha sem tennének semmit. Ez hasonlít azon utcza nemhez, melyből nincs kijárás, ha csak nem visszatérünk. Azt mondják nincs idő a Corpus Juris fordíttására, én azt tartom, a mit az ember szivesen tesz, arra mindig van idő, a mit nem szivesen tesz, arra soha sincs idő. Ha fordításról volna szó azt hiszem találkoznék sok, ki étkérül álmárúl elfelejtkezne, s nem követné példáját egy bizonyos gyűlésnek, melyből ki-ki haza siet, bármily fontos dolog maradjon is függőbe, mert két fertály kettőre! – Azt

mondják, idővesztés, de én azt hiszem, diák törvényt hozni, s magyarra fordítani több idővesztés, mint magyar törvényt hozni. Azt mondják, hogy nem lehet kivánni, hogy azon tanácsosok Bécsben magyarul tudjanak, de én kérdem miért ne; és valóban, miért ne lehetne tőlük kivánni, hogy nemzeti erőnk jövendő kifejlődéséről, szólva a monarchia egy fél részének nyelvét tudják? — Fájdalom bizony, azt igen is tudják, hogy kellessék a magyarból mentől többet facsarni, de nyelvét megtanulni még egynek sem jutott eszébe. Felhozá Gr. Cziráknak azon munkájának, melyet: *de modo consequendi supremum imperium in Hungaria* irt volt, franczia mottóját. Nyelvünk külső ellenségei másrészt azt mondják: *es ist eine Nebensache.* — Ez s ez fáj leginkább. Hogyan? Mit ennyin, s ily sziv szakadva kivánunk, azt mellékes dolognak nevezik; Legyen bár nem a szent természet sugallása, legyen bolondság, a mit kivánunk, de kivánjuk, s ki azt tőlünk elragadja, egy nagy résznek legszentebbjét ragadja el, s ne kivánja, hogy jó barátjai legyünk. — Azt mondják: veszedelmes, mert kifejlődik a magyar. — Igaz, kifejlődik; de az nem lehet egy szeretett kormánynál akadály. Ép, erős, egészséges oroszlánnal barátságban lenni nem veszély, de egy beteggel, ki megromlott gyomra miatt gyakran nem jó kedvű, igen is: — amaz, azt tartom, igen jó alliance!

Végre felhozá, hogy bár a papucskormánynak nem barátja, mégis kényszerítve int azon napkeleti nemzetek példája, melyeknél az asszonyok minden közérdekű tárgyak tudásából s közvetett befolyásából is ki lévén zárva az egész nemzet nagyon alacsony fokán áll a miveltségnek; itt ezen hazában, hol az özvegyeknek különös jussaik vannak, s az országgyűlésére követeket is küldenek, vagy kényszerítsük őket, hogy deákul declinàljanak, vagy hozzunk általok is érthető magyar törvényeket. Árpád apánk kihozott minket Ázsiából, de, úgy látszik egy lábunk még ott maradt: illő, hogy még ezzel is lépjünk egészen a civilizáló Európába. Bizonyossá teszi a fő Rendeket, hogy egy negyedét sem monta el annak, a mit mondani akart, s hogy ezen tárgyról négy hétig folyvást el tudna beszélni, s azzal végzi, hogy kérni, mindég ismételve kérni kell

a királyt, mig csak a Rk. kivánsága nem teljesíttetik. (Beszédjét hangos tetszés követi.)

E nagyfontosságú kérdésben az nap másodszor is szót emelt, ilykép: Én törvény szerint akarok élni, s ezen háznak méltóságát nem kivánom sérteni. Ugy hiszem, nem is sértettem: de ha gyarlóságból hibázok is, ő Herczegségétől, mint törvényes Előlülőtől minden dorgálást térdet fejet hajtva elfogadok, mint ennek jelét adtam 1826: február 11-én, midőn ő felsége engem méltóztatott megdorgálni s én a nélkül, hogy egy szót szólottam volna, hallgatva leültem, de mástól, legyen az akár ki is, sem rendre igazítást, sem dorgálást el nem fogadok. Ezt kivánom a Zágrábi püspöknek értésére adni, s mint tisztelem személyét, s mint férfiú férfiútól tanácsát magányos körben tisztelettel fogadom, de itt ezen teremben, voksom szabadságát gátoltatni nem engedem s dorgálását teljességgel el nem fogadom.

Alagovics (közbeszól). Amicus personae, inimicus causae!

Gr. Széchenyi I. (folytatva). Amicus personae inimicus causae (kezét az éghez emeli): de én bizok a magyarok Istenében, hogy mind e mellett is a magyar nyelvnek s nemzetiségnek, egy szebb reggel hajnala virrad fel.

Márczius 9-én főrendi ülésben. Vallásos sérelmek.

E tárgyban kétszer szólott, s második beszédével, mint maga mondja, magával ragadá a hallgatóságát.

Első beszéde:

Orsz. biró »velős előadása« után, a pécsi püspök, s ezután: emelkedék *gr. Széchenyi István*, ki a nádor által kitüzött határokban maradni kivánván, noha az előtte szóló azokon igen túlvágott, csak röviden arra nyilatkoztatta magát, hogy noha nem nagy barátja annak, hogy a főrdi tábla szórul szóra hajoljon a K. és R-ek minden kivánatára, de inkább mint ezen tárgy ne vétetnék tanácskozásba kivánná, hogy egy szót se szólnának a főrk, és egyenesen felküldenék ő flge eleibe a felirást. A nádor előbbi intése következtében nem is kiván az egyesség kedviért a bécsi és linczi békekötéseknek s az 1790: XXVI. t.-czikknek fejtegetésébe ereszkedni, mivel praxisban bizony igen sok törté-

nik praeter et contra legem. De a nádor a Pest megye gyűlésén szivrehatólag adta elő, hogy, ha a törvény csak egy hajszálban sértetik is meg, az egész alkotmány veszélybe jön. Bizonyos az, hogy megvannak sértve törvényeink. Ezt most megpendíteni jó volt-e vagy nem? most nem vizsgálja; hanem csak arra emlékeztet, hogy három millió vár erre. Ezért kivánja, hogy vétessék elő. (Hangos éljen követte a lelkes szónokot.)

Második beszéde.

Wesselényi classicus beszédében a tárgyat egészen kimeríti.

Mintán még néhány ellenvéleményüek az Izenet visszaküldése mellett szólottak volna, komor tekintettel emelkedék még egyszer a lángeszű gr. *Széchenyi István.* Szavainak fergetegéből minden felé sujtának a villámok.

Megcsalatkozott, úgy mond, nem gondolván, hogy ezen tárgy ennyi mindenféle okoskodással fog vitattatni, azért kénytelen még egyszer szólni. Tudta ő, hogy sokan azon ürügygyel, hogy nem lehet per excerpta dolgozni, fognak előállani, mint azt nevezetesen az aradi főispán is tevé. Nem bánja, ha tán kedvetlenül hangzik is szava, de ő ezt legkisebb argumentumnak sem nézi, sem itt, sem máshol. Magok a királyi előadások excerptákat foglalnak magokban, és ezen ház is útat mutatott erre, midőn a sorozásnál a Criminalét kivette a Juridicumból. Ha tetszik, lehet per excerpta dolgozni, ha nem tetszik, nem lehet. Így a magyar nyelvnél nem tetszett az excerpta s azért vissza is küldetett az izenet, tehát: majd fehér majd fekete. A bihari főispán jobban gondol segíteni a catholicus atyánkfiain, ha sérelmeik relegáltatnak.

(A főispán meglepetve közbeszól, hogy csak deputatio által akarja megvizsgáltatni).

Gr. Széchenyi I. (folytatva). Ő azt legalább mindegynek gondolja, különféle a felfogás. Hódol ugyan ő exja mély belátásának, de talán ama három milliók is, kiknek érdekéről szó van, szintoly jól belátják, hogy 42 év óta semmire se mehettek gravameneikkel, mint azt t. barátja, b. Wesselényi, környülállásosan előadta. Ő nem azon három milliónyi testület tagja, de ha helyeztetésökbe gondolja magát, akkor úgy látja a mlgos főrendeket,

mint egy olyan embert, a ki jó házban lakván, bő asztalnál ülvén a szegényt s éhezőt továbbra biztatja, kinek egy órai várakozás is kinos. Igaz, hogy sok ember éhezik physicai táplálék után inkább mint morális eledel után; de az ő nézete szerint mégis, ha bár a jelen izenetben csak egyetlen valódi sérelem foglaltatnék is, menybe kiáltó volna azt elhalogatni, s ezen a világon, hol nem tudjuk honnan jövünk s hova megyünk, másnak útat szabni akarni a legnagyobb vadságnak tartja. Jól esett ő exjának a fiumei gubernatornak az 1790: XXVI-tal előállni s azt kérdezni, valjon dicsekedhetnek-e más nemzetek ily liberális törvénynyel? De mit mutat ez? Nem mást, mint az, hogy voltak nemes lelküek azon a dietán is, kik a sérelmeket tettleg orvosolni akarták. Nincs jussunk azért sokat kevélkednünk, s itt is kénytelen ama minapi franczia közmondást ismételni: l'insuffisance amène l'arbitraire. Vagy tán most volna okunk hátra menni, úgy mint sok régi katona elbizza magát s elhagyja magát régi babérjai miatt, holott bizonnyal többet ér mint azon ujoncz, ki csak most iparkodik előre. Az 1790: XXVI. t.-cz. csak azt bizonyítja, hogy mily nemes elszánással viselkedtek elődeink, s minket arra int, hogy alábbvalók ne legyünk náloknál. Nem tudja, merre fog eldülni a többség, de reményli a főrendek igazságszeretetétül, hogy el fog fogadtatni az izenet; ha pedig e reményének ellenére mégis visszautasíttatnék az, úgy, ha van e földi életnek némi összeköttetése a másik élettel, ő azt kivánja, maradjon mai szavazatának akkorra is nyoma, midőn ő maga nem létezend többé. Azért ez esetben a naplókönyvbe beigtattatni kéri, hogy Széchenyi István ezen végzést minden erejével hátráltatta. (Hangos és huzamos éljen.)

Erre a nádor megjegyzi, hogy a gróf ez utóbbi kivánata a diaetalis praxis ellen van.

Az izenet, a vita végén, egy vegyes országos küldöttséghez utasíttatott.

Marczius 14-én a főrendek a királynak az országban huzamosb tartózkodását tárgyalván, Széchenyi azt a kérdést vetette oda: valjon hol fogna ő felsége lakni. Erre az országbiró rögtön

azt válaszolá, hogy Budán, a várban, mely különben is a magyar király törvényes székhelye; de másutt is, a hol ő felségének tetszeni fogna. Nem hihető, ha e kérésünk teljesülni fog, hogy a nemzet saját méltóságához illő módon ne gondoskodjék erről is. Tudjuk, hogy mikor Lajos, Zsigmond, Mátyás királyok Budán laktak, ott olyan paloták keletkeztek, melyekhez hasonlók Európában sem találtattak. E megfejtéssel gr. Széchenyi István tökéletesen meg volt elégedve.

Marczius 18-án ismét a Vallás ügye tárgyaltatván, e napon tartá az ifjú gr. Dezsewffy Aurél szüzbeszédét. Elnöki megjegyzést vont magára.

Márczius 27-én Vallásügyben az orsz. küldöttség munkája tárgyaltatván, mint első szónok és indítványozó:

Gróf Széchenyi István. Azon forró kivánságnál fogva, melyet keblemben hordozok, hogy ezen tárgyból semmi kedvetlenség ne eredjen, mely fájdalmas meghasonlásnak lehetne később oka, sőt hogy az egyetértés nevekedjék, a mely »Conditio sine qua non,« hogy ezen ország gyűlése úgy haladjon, mint azt az ország várja, s nekünk előmozdítani kötelességünk, legmélyebb alázatossággal bátorkodom könyörögve kérni, hogy a küldöttségi munkát pertractatióba ne vennénk, hanem a Rk. izenetét, úgy, a mint áll, ő Felségének feliráskép elébe terjeszteni méltóztassanak. Több vezér ok készt ezen indítványra. Úgy mint a kir. előadásokban is mondatik, azt óhajtom: 1-ször hogy: »*vincula mutuae inter diversas Regnicolarum classes necessitudinis arctius adstringenda* stb. 2-or Mit a Nádor mély bölcseséggel előadott intőleg, hogy ezt oly hideg vérrel metatióval discutiáljuk, a mint csak lehet. S kérdem, mind ezen két czél hogy éretik el inkább; ha felmegy azonnal a felirás, ugy, a mint előttünk áll, vagy ha ebben is úgy lesz az egyesülés, mint a többi fölirásokban, melyeket hetekig vitattunk hasztalan. Tudom szokatlannak látszó indítványom első tekintetre sokaknak nem tetszik. Ha itt, úgy mint a Britt parlamentben a többség akarata alapján állandó

törvény ereju elhatározás történne, én is azt mondanám, nagy megfontolás nélkül ne küldjük fel, de itt a törvény elhatározottsága még elvégezve nincs, és az a királyi választól függ, melyet mi meg nem köthetünk, ellenben mathematikai igazság, hogy az Oszág Rendei között az elágazás annál nagyobb lesz, mennél többbet fejtegetjük ezen kényes tárgyat, s azért, úgy hiszem, Hazánknak, Fejedelmünknek, hitünknek jobbat nem tehetünk, mint ha felküldjük, a mint van. Talán azt mondhatják, ellenkezem magammal, mert én is sürgetém a dictaturát, de csak, a mi eddiglen leiratott a küldöttség munkájából a Reversálisok, oly tárgy, hogy minden intés mellett is nem tudom, mennyire mehet az indulat, mely nem csak itt, de mindenütt a gyarló emberi kebelből ki nem rekeszthető. Így s csak így lehet annak heveskedéseit s káros következéseit kikerülni; ha ő Felsége kir. válaszának elintézése alá felküldjük a tárgyat, úgy, a mint van.

Dezsewffy Aurél védi és magyarázza Széchenyi felfogását. Az a kérdés, u. m., mi jobb, a felség elitélésében megbizni? vagy ezen tárgyat a két Tábla között meghasonlás szikrájává tenni?

Gróf Széchenyi István (Klobusiczky kalocsai érsek után) még egyszer fölállott indítványa védelmére s különösen az inconsequentiából merített ellenvetésre azt felelé: hogy, ha részrehajlatlan szemlélő látván, hogy éppen azon rész, mely a minap oly szörnyűkép vitatá, hogy fel nem kell venni, másként a constitutio eldől, most szintoly hevesen állítja, hogy vége van alkotmányunknak is, ha fel nem vétetik a vallásos tárgy, — nem tudja, melyik résznél találná a kevesb következetességet, s kérdi, mi lesz ebből, ha valamely tárgyat egy rész dogmának állít, más rész pedig azt feleli, hogy ezen dogma a törvénynyel ellenkezik.

A többség a részletes tárgyalásba be akar menni, s pontonként veszi fel a munkálatot.

Márczius 27-én folytatás. (Reversalisok.)

Gróf Széchenyi István. Ha axiomának veszi, hogy ezen tárgyban kiki annyi meggyőződéssel bir, hogy semmi argumentatio el nem téríti, a hosszú dictiók csak két czélra vezethetnek: 1. ha elmésen vannak mondva, mulatságosak; 2. ha unalmasan,

unalmasak, s minthogy a mulatságos dictiók sokkal ritkábbak, mint az utolsók, röviden a reversálisok eltörlésére, mint kívánatra voksol.

Dezsewffy Aurél az eddigi reversálisokat meghagyatni javalja két kivétellel: 1. ha panasz tétetik irántok, ő flge megsemmisíthesse; 2. ha ott, a hol hét évesnél idősb gyermek nincs, visszavonják, ez erőtlenné váljék.

Gróf Széchenyi István és gróf Batthyányi Iván pártolják ez eszmét.

E »nevezetes« ülésnek, melyben Széchenyi s vele tartó szabadelvü barátai csatát vesztettek, egyik eseménye az volt, hogy az elnöklő nádor összeszámította (numerálta és nem, mint ezelőtt, »ponderálta«) a szavazatokat.[1])

Márczius 28-án főrendi ülés. Vallásügyben (az 1791: XXVI. t.-cz. változhatósága).

Gróf Széchenyi István beszédét azon építé, hogy alapnak a bécsi és linczi békekötéseket tekinti: a XXVI. t.-czikket pedig csak úgy nézi, mint amazoknak applicatióját.

A nádor e különböztetésbe nem egyezhetik, ő fundamentális törvénynek nézi, melyre az evangelikusok jussai és szabadságai épültek, s mely alapon lehet azt csak módosítani.

Gróf Széchenyi István. Személyes véleményemet a nádor sokkal bölcsebb véleményének alája vetem: de e szerint egy új szempontból kelletvén a dolgot tekintenem, kinyilatkoztatom, hogy bár fundamentális legyen is azon törvény, én nem hittem, nem hiszem s nem is fogom azt hinni, hogy az előkor annyira megköthesse a mi kezeinket, hogy mi élők ne javíthassunk többé azon a bajon, melyet a koporsóba zártak nem látnak, nem éreznek, s ha látnák és éreznék, bizonynyal ők is javitani sietnének.

Nádor, újra szót véve, ebben sem nyughatik meg, s bármely törvény módosítását csak úgy véli megengedhetőnek, ha az a legnagyobb előrelátással történik és ha a felmerült bajok kutfejét máskép elzárni nem lehet.

[1]) Széchenyi följegyzése szerint a Reversálisok ellen szavaztak 32-ten. Köztük Cziráky, Karolyi, Erdődy, Waldstein, Dezsewffy, Zichy K. stb. Mellette 23-an, u. m. 11 főpap és 12 világi.

Utóbb ismét felszólalván, arra figyelmezteti az ülést, hogy mi itt se katholikusok, se evangelikusok nem vagyunk, hanem törvényhozók stb.

Gróf Széchenyi István még egyszer szólva: engedelmet kért, hogy egy triviális hasonlítást hozhasson fel, t. i. a metatiót. Ez egy elválasztó vonalat képez két helység között; már ha ezen vonal akár beszántogatás, akár hosszabb idő mulása miatt, oly világosan a felek közt többé nem áll, hogy azt mindenkinek látni lehessen, ki a békés egyetértést szivében hordozza, s nemcsak száján pengeti, első fog új metatiót kivánni.

Az országbiró megfordítja a példát.

Hosszas és beható vita után, melyet a közönség lázas izgatottsággal kisért, a nádor úgy tolmácsolá a többséget, hogy az 1791: XXVI. t.-czikken, mint sarkalatos alaptörvényen változtatni nem lehet s igy minden ezzel egybefüggő kérdések további vitatása felesleges.

Zokon vette e vereséget nagyon Széchenyi. Mindnyájan beszéltünk, igy ir naplójában, s ez emlékezetes ülésben elvesztettük a csatát. Most hallgatunk. A következő napon, márczius 29-én, a tárgy folytattatván: mindnyájan tartózkodtunk részt venni, miután az elvvel már egyszer megbuktunk!

Ki kell ezt egészítenünk az Országgyűlési Tudósítások következő megjegyzésével:

E szerint dülvén el, az oppositio elhallgatott, s a további kérdésekben teljességgel részt nem vett, kivévén gr. Dezsewffy Aurélt, ki vagy két izben szólott és gr. Feketét, az oppositió legidősb derék tagját, ki a Horvátországot illető pontra nézve,[1]) bár siker nélkül, kötelességének tartá felszóllalni a lelkiisméret szabadsága s keresztény türelem ügyében, nehogy az mondassék, hogy ezen kérdés a főrendek tábláján sympathiára csak egy tagnál sem talált.

Széchenyit a vallásügyi kérdésben szenvedett vereség,

[1]) Horvátország e kérdésben is az autonomia elvét köté össze az ő vallásos türelmetlenségével.

melyben neki vezérszerep jutott, annyira elkedvetlenítette, hogy egy évnél is tovább távol tartotta magát az országgyűlési tárgyalásoktól.

Ha betekint is olykor a pozsonyi űléstermekbe, azt találja, hogy az országgyűlés elaludt (deczember 9.), hogy még mindig alszik (1834 julius 13.) stb. [1])

Pessimismusba esett, s nem várt sikert a szabadelvü haladás terén, mig fel nem tünt ottan Deák, kit eleinte szintén gyanus szemmel nézett, de majd fokról fokra becsülni és szeretni megtanult.

Ez az oka, hogy legközelebbi beszédjét, melylyel szónoki pályáját folytatta, csak 1835 január 10-én találjuk, s akkor is az országbirónak mintegy felhivása által kényszerítve kelle kedvencz vállalatát, az alsó Duna szabályozását megvilágítania.

De, ha szónoki szereplésében ily hosszu szünet állott is be, senki sem kétkedik, hogy élete ez egyik legfényesebb korszakát nem a henyeségnek, hanem a haza közjavára czélzó tetteknek s új meg új életrevaló vállalatoknak szentelte.

Ezek nehányait, naplói fonalán, emlékezetünkbe kell ismét idéznünk. Futólag tesszük csak, s hivatkozással az első kötetünkben már elmondottakra.

Azon évi ápril elején Bécsben, majd Czenken látjuk, hol végrendeletén dolgozik.

Pozsonyban csak kedvencz Dunája foglalkoztatja, Wesselényit sajnálja, mint rövidlátót, hogy bizonyos honfitársai »által« akar hatni, nem pedig »reájok« stb.

Május közepén Pesten lófuttatás, s a mellett a Hid, a Lövölde, az Akadémia, s tömérdek más dolog.

*Június 4-én Pest megye közgyűlése.

*Június 12. Pest város közgyűlése, melyen három indítványt tesz: 1. a hid, 2. a város szépítése, 3. a lóverseny ügyében. Hidegen fogadják.

Czenken a selyemtenyésztést Stepanek által, —

[1]) Hogy sok időt elfecséreltek aránylag hiábavalóságokkal, az t. k. Kölcsey Naplójából is kitetszik.

Pozsonyban a hidat Dubravitzky által.

» a pesti országgyűlést Beöthy által mozgattatja.

Maga készül az Aldunára.

Július 8-án indul, s csak október 8-án van ismét Pesten.

Oktober 14-én Pozsonyba érve goromba lesz azokkal, a kik elébe sietnek, hogy mindjárt »befoghassák« az V. t.-cz. tárgyalásánál.

Neki Czenken van dolga, majd Bécsben, majd Pesten, hol a Tudósokat megvendégeli, évi közgyűlésök alkalmával, s velök együtt azon meglepetésben részesül, hogy Stádiumát Reseda censor lefoglalja. De ez a könyv mégis rövid időn szárnyra kél.

*November 16. városi gyűlés.

Majd a ronda harminczad épület, a belváros fejlődésének e nagy akadálya, — majd a dunai gőzhajó társulat, melyhez még mindig aláirókat kell gyűjtenie, foglalja el figyelmét.

Deczember 18-án indul Vásárhelyivel külföldre, bejárva újra Német-, Franczia- s Angolországot; csak 1834. május 1-én mutatja magát ismét Pozsonyban.

*Itt május 10-én éji zenével tisztelik meg a Tünde cz. hajón. De ennek sem nagyon örül, mert azt hiszi, sok ellenséget fog neki szerezni.

A lófuttatás után nincs sürgősb dolga, mint ismét a Vaskapuhoz lenézni. Hisz egyuttal irhatja a »Pesti por és sár« czimű röpiratát.

Innét haza térve, megyéje Sopron azzal tiszteli meg, hogy egy 120 főnyi »hottentot sereget,« t. i. a banderiumot ő vezérelje a főispán installatiójánál. — Nevetségesnek találja e szerepet.

Az országgyűlés az alatt, — legalább ő úgy látja, — még mindig alszik!

Szereti elhitetni magával, hogy gyülöli »hájas« honfitársait, s hogy ezek viszont üldözik őt, — de éjjele és nappala, pihenés nélkül, valamely a magyarság javára czélzó közügynek van szentelve. Elismeréssel, — gondolja mindig magában, — legyen majd érti a jövőkor!

*Ennek daczára augusztus 26-án Pest megye közgyűlésén

azt kell észrevennie, hogy »kegyében áll a publikumnak.« A nemzeti szinház ügyében, Földváryval folytatott hosszas alkudozások után, – úgy látja mégis »teljes győzelmet« arat! (?)

Beszédje nagy hatást tett, s a nevetőket is részére vonta.

Itt hagyja azonban a jó táblabirákat, hogy ismét a Dunára siessen. Ezen útja augusztus 30-tól deczember 19-ig tart.

Gr. Zichy Károly halála![1])

1835. január első napjaiban a Hid megy előbbre, s ő végre honfitársai körében is honosnak kezdi érezni magát.

A nádor is kiváló figyelemmel van iránta. Il commence à croire, que je suis quelque chose.

A krónikánkban *-gal megjelölt adatok ismét olyanok, melyek mai napság munkát adtak volna gyorsiróknak, reportereknek, hirlapoknak. De akkor más idők voltak.

Valljuk be, hogy e hézagokat az eddig rendelkezésünkre álló adatokból nem tudjuk betölteni, s folytassuk félbeszakitott Országgyűlési Tudósításainkat.

A Karok és Rendek – folytatjuk Kossuth Országgyűlési Tudósításaival – január 9-én (1835) tartott kerületi űlésökben előbb a VII. t.-cz. (A földesuri hatóságról és az Urbéri perről) iránti 3-dik izenetöket megrostálták, utóbb pedig a Budapest közötti Álló hid tárgyát vévén tanácskozás alá, 38 vokssal 8 ellen elhatározák, hogy nyomban most fognak e tárgyról intézkedni. Borsod és Torna vgyék követei, egyenes utasításaiknál fogva, nemkülönben Frimm kanonok is, az egyházi rend nevében, gróf Széchenyi Istvánnak az ország szine előtt köszönetet mondottanak.

1835. Január 10-én főrendi ülés. Duna hajózás.

Az országbirája. A szabad hajózás eszközlésére irányzott dunai szabályozás nagy munkája minden bizonynyal oly fontos, s meglehet minmagunknak is, de mindenesetre maradékainknak oly hasznos leend, hogy kötelességemnek tartom annak a ki lelkesedésének s fáradhatatlan ügyes munkásságának e tárgyat legnagyobb részben köszönhetjük, gróf Széchenyi Istvánnak ezennel nyilvános köszönetet mondani. (Hangos éljen.) Soha sem is volt szándékomban, hogy ezen tárgyat gátoljam, hanem előbbi alkalom-

[1]) L. első kotet Gr. Sz. I. naplói.

mal is csak oda mentek a főrk bölcs itélete alá terjesztett észrevételeim, hogy éppen a bizonyos siker eszközlése tekintetéből tán tanácsosabb lenne a diplomatikus alkukötések berekesztésére várakozni, mintsem a dolog idő előtti nyilvánításával ártani inkább mint használni. Hogyha mindazonáltal a kk. és Rk. jelen felirásuknak oly erőt tulajdonítnak, én azt hátráltatni teljességgel nem akarom.

Gróf Széchenyi István. Hálás szivvel fogadom ő Excellentiájának az ország birájának dicséretét, melyre érdemem felett méltatott; de őszinte kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy én e nagy tárgy körül csak az exequens kéz voltam és vagyok, és hogy ha némi sikernek örvendhetünk, azt egyedül és egyenesen csak ő cs. kir. Főherczegségének az ország Nádorának köszönhetjük, ki bölcs belátásának s tapasztalásának tanácsával vezetett el annyira, hogy, ha érdem, ha köszönetre méltó van a dologban, az egyedül ő herczegségét illeti. A mi magát a tárgyat illeti, ez már ekkorig is igen is nagy publicitásra jött, mert néhány hetekig, sőt hónapokig száz meg száz emberekkel dolgoztatni és sok mázsányi puskaporral temérdek sziklákat kihányatni csak úgy titokban és incognito nem igen lehet. Azt is tudja egész Európa az újságlevelekből, hogy a török udvar részéről egy commissarius érkezett oda, kivel én 10 napokig együtt is voltam, ezek tehát, mint egész Európa előtt tudva lévén, nem gondolhatnám, hogy ezen fölirás a külső hatalmasságokat valami különös nagy figyelemre vagy féltékenységre gerjesztené; sőt éppen azért, mivel a dolognak eddigi menetele már külföldön, nevezetesen Németországban is nagy figyelmet gerjesztett, igen is illő, hogy a nemzetnek egyesült képviselői szintén tegyenek iránta valamit. Ezek szerint tehát a szónok gróf a felirás elfogadását maga részéről is ajánlá; de stylusban azon módosítást javallá, hogy ne csak az Orsován alól, hanem általában az Orsova táján lévő akadályok említtessenek. Különben úgy tetszenék, hogy a dolognak csak diplomaticai részére fordítjuk figyelmünket, s azon részét, mely az ország határain belől helyeztetik, elmellőzzük.

Palugyay püspök felszólalása után a nádor így rekeszté be a tárgyat: Minthogy ő mlga gróf Széchenyi az igenis megérdem-

lett dicséretet szokott szerénységgel magától elhárítani kivánja, kötelesnek érzem magamat nyilván kijelenteni, hogy a dolognak ellenszegülő roppant akadályok között alig vagy éppen nem történhettek ily szerencsés előlépések, ha csak az ő ügyessége s honunk javára szentelt életének fáradhatatlan szorgalma minden akadályokat férfiasan le nem győzött volna. Ezt kötelesnek érzem magam, az ő érdeme nyilvános elismerésével kijelenteni. (Ismételt éljen.)

A Repraesentatio latin stylusa felett némi gúnykaczajt lehete hallani, mert éppen nem mondhatjuk, hogy valami arany latinitással volna irva; azonban annak módosítgatásába nem ereszkedtek a főrk, mert Szepessy püspöknek, mikor e végett fel akarna kelni, azt sugá hallhatólag az országbirája: hagyjuk el, az egész igen tökéletesen illik együvé.

1835. január 24. ülés a főrendeknél. Napirend: a pest-budai álló hid.

A főhg nádor röviden előterjeszté a dolog eddigi folyamatját. Az országos küldöttség véleménye szerint a hidvám fizetése a nemesekre nézve is kötelezővé tétetett. Ez volt a vita fő pontja.

Első szólalt fel, hosszasb beszédben ellene, az országbíró: utána Szepessy püspök.

Azután *gróf Széchenyi István* röviden így szólott (elég hosszasan kelletvén két napig a conferentiákban küzdenie). Személyes belátásom s lelkiösmeretem szerint, melyet (ha őszinte) mindenkiben becsülni tudok, azt tartom, hogy a Kk. és Rknek velünk közlött elveik sarkalatos törvényeinket nem sértik: másrészről meg vagyok győződve, hogy Pestbuda közt álló hid csak így és máskép nem lehet, és azt is hiszem, hogy belközösülésnek jó eszközei akár honnan akár minél kezdessenek, a legsürgetőbb közszükségek közé tartoznak. Ezeknél fogva a tettes Rkkel ezen elvekre nézve kezet fogok.

A többség hozzá állott s örömnapja volt Széchényinek.

Általánosan megjegyzi a tudósító, hogy minden beszédet, mely a Statusok izenetét pártolá, sőt a legszárazb puszta voxo-

lást is hangos éljenek kisérék, szakíták közbe s követék, minden ellenkező beszédre pedig zugás, nevetés vagy mély hallgatás következett.

1835. július 6-án. A Wesselényi személyében megsértett szólás-szabadság ügye, mely az alsóházat több napon át foglalkodtatá, s annyi fényes szónoklatra adott alkalmat, Izenet alakjában átjött a főrendi táblához is.

Az elnök nádor arra szólítá fel a gyűlés tagjait, hogy magát az esetet mellőzve, inkább az elvekre szorítsák tanácskozásaikat.

Első szólott gr. Pálfy tárnok, utána b. Eötvös főpohárnok s Almásy főispán aztán Bedekovics főispán, mindnyájan az elnök által kijelölt irányt követve.

Azután szót kért *gróf Széchenyi István*. Hogy ha tekintetbe veszem, kivált egy időtől, mióta nemzetünk talán szebb életre virul, miben sokan veszedelmes pezsgőséget képzelnek, én pedig a legszebb reményeket látom; ha tekintem, hány esetek vannak, hol sokan, kik a szabadsággal élni nem tudnak (mivel élni tudni nem is kis mesterség), nem csak szóval, de tettekkel is oly kicsapongásokra fakadnak, melyek hallatára minden igaz hazafit a legszorosb érzés tölti be, még egy lépéssel tovább, mint például a minő esetek tisztújításoknál stb. történtek, s minden béke szerető ember inkább másutt volna kész felütni sátorát, mert, mondom, még egy lépéssel tovább s anarchia közepette vagyunk. Elejét venni az anarchiának, ha még s a hol lehet, a törvényhozás legszebb kötelességei közé tartozik, s bár, mi jót tett is valamely törvényhozás, ha anarchiától óvta meg a nemzetet, ennél szebbet, jobbat, s nemzetre s emberiségre dicsőbbet végbe nem vihetett. Más oldalról lelkem ismerete kényszerít a dolognak egy más képét előnkbe állítani. Most, midőn a közvélemény oly fegyver, melynek előbb-utóbb semmi sem lesz képes ellentállani, hol a nyilvánosság paizsa alatt az indulatok hevült harczából is, tisztán s diadalmasan lép fel az igazság, hogy lehessen valakinek szabadon szólni, ha hetek, holnapok után, midőn figyelmünk már más tárgyakra vonult, emlékezetünk megfogyatkozott,

midőn már minden kitétel más szinekben tünik fel, midőn Isten előtt senki sem mondhatja, hogy szórúl szóra minden kitételre emlékezik, ha, mondom, ily körülmények között hetek, holnapok multával investigatiók alá vonatunk s büntetésre kerestetünk, s csak egy, de csakis még egy lépéssel közelíttetünk a másik mélységhez, — nem is tudom hogy szóljak — mert azt látom, hogy sokan a kormányt s a királyt legszentebb személyével összekeverik: nem tudom, mondom, a minisztereket vagy a tanácsosokat említsem-e? mert a kormányt már nevezni nem merem, ne hogy a Felség személyével összezavarják. . . .

A nádor szükségesnek látta közbeszólni: Gyűlés elején, úgy mint mindjárt felszólítotttam a mlgos főrket, hogy az izenet elveire szorítsák előadásaikat. A szabálynak mindkét félre egyenlően kell állania: felszólítom tehát Mlgodat is, hogy a kitüzött körben folytassa észrevételeit. — (!)

Gróf Széchenyi István (folytatva). Röviden arra szorítom előadásomat, hogy törvényeinkben sem azon közt, melyben valakit hütelenségi vád alá vétetni, sem azon módokat, melyek szerint holnapok mulva investigatiók alá vonatni lehetne, elegendőleg kitüzötteknek nem találom, s én elveimhez, s miket számtalanszor irtam s mondottam, hív maradván, magamnak ellenmondani soha sem fogok: azt tartom tehát, hogy mielőtt mind a kereset körében, mind annak megindítására szoros törvényes ellátás nincs, ha egyik rész valamit via facti cselekszik, azt sérelemnek tartom s ennek orvoslására a feliránsnál egyéb mód nincs. Én tehát a t. Rkel kezet fogok. (Hangos éljen a szokatlanul számos auditoriumban).

A végzés oda ütött ki, hogy ily formában a felterjesztés el nem fogadtatik.

Október 26-án. A jobbágytelken lakó nemesek adóztatásáról szóló t.-cz., miután két nap zárt ajtóknál tartott magános értekezésben meghányatott, orsz. ülésre került.

A tárnok és b. Bedekovics után

Gróf Széchenyi István a törvényczikkely bevezetése felőli tanácskozásnál röviden az egészről kiván szólani. Nem tagadhatja ugyan, hogy a mint áll ezen czikk, nincs oly létben, misze-

mint rajta javítni s jobb kifejtéséhez járulni nem lehetne. Különösen a VII. cz. (a hol kifejeztetik, hogy az elszámláltakon kivűl a jobbágyok minden közterhektől mentek maradnak) nem látszik a dolgot az igazság fenekéig kimeríteni. Megvallja mindazáltal, hogy régibb nemzeti alkotmányok kifejlését tekintve bátran elmondhatjuk: miképen aristocratia magamagán szebb, nagyobb diadalt soha sem nyert, mint ezen t. articulus által minden hiányai mellett is. És ámbár pillanatnyilag egyeseket vagy egy bizonyos osztályt terhesen érint is valamely intézet: mutatja mindazáltal a tapasztalás, hogy a mi igazságos, az végtére csakugyan a legnagyobb áldással szokott az egész nemzetre visszasugárzani. Azért érezze bár a szónok e szakasz hiányait: az egészt mégis oly szerencsésének tartja, miszerint a formának a dolgot fel nem áldozván, s javítni czélzó vádját keblében elnémítván, oda szavaz, hogy maradjon a mint van, azaz moratorium ne adassék.

Utána b. Vay Miklós kért szót.

Eredmény: Moratorium nem adatik, s a czikk bevezető szakasza, úgy a mint a Rdek által szerkesztve van, elfogadtatik

Október 27-én az előbbi tárgy folytatása. Deperditák.

Gróf Széchenyi István az előtte szólóval (b. Vay Miklóssal) tökéletesen kezet fog. Ezen egész czikkelynél a szántó vető nép könnyítése vezérelte a Frdket, ezzel pedig a deperditák megszüntetése elválaszthatlan kapcsolatban van. Másrészről pedig nem arról van szó, hogy a kormány veszítsen s mi nyerjünk, hanem az adózónak irtóztató mellékes terheltetéséről van szó, melyből a kormányra csekély haszon háramlik, úgy hogy egy helyesb systema behozatalával mind a két rész nyerni fog, és kiki tudja, hogy a javaslatnak józan tractatus lesz következése, ő tehát a Rk. szerkezetét pártolja.

Más véleményben voltak a tárnok, az országbíró, Pyrker érsek stb.

Végzés: Ha van a Rknek e részben óhajtások, azt külön postulatum gyanánt terjeszszék fel; itt pedig csak annyit mondjanak, hogy az alimentatio kötelessége a nemes jobbágyokat is akként illeti, mint a nem-nemeseket.

1835. november 12-ke nevezetes napja volt Széchenyinek. E napon, az ürességben lévő egyik koronaőri méltóság betöltése végett, a nádor elnöklete alatt, elegyes ülés tartatott.

Daczára annak, hogy a királyi jelöltek neveit magában rejtő pecsétes levél már az elnök kezében volt, felállott Kövér, temesi követ s útasítására hivatkozva egy dicsbeszédet tartott Széchenyinek, úgy mond, Pantheonra érdemes hazafias tettei felett, s azt a férfiút, kit küldői a haza egyik vezércsillaga gyanánt lelkesedve tisztelnek és szeretnek, a kijelölés mellőzésével ő felségének felmutatás útján ajánltatni indítványozá. Riadó tapsok és éljenek kisérék lelkes felszólalását, mely különben a már korábbi kerületi ülésben megkezdett ovatiónak méltó folytatása és befejezése volt. [1])

A zajos éljenek némileg lecsillapulván, *gr. Széchenyi István* ily értelemben szólott: Fenséges Haza! Igen elpártolnék az igazságtól, ha tagadnám avagy titkolni akarnám, miképen ezen rendkivűli megtiszteltetés a legtisztább örömök árjában ringatja lelkemet. Érzem teljes becsét, lelkem fenekéig érzem azt, s ha Isten éltet, meg is fogom szolgálni tettel, nem puszta szavakkal. Neveli pedig és öregbíti ez örömet azon öntudat, hogy miolta első ifjúságomban választott katonai pályámról visszatértem a polgári életre, nem csak nem csusztam, nem másztam soha hivatal, fény s megkülönböztetés után, de ez alkalommal is bátran felhivok mindenkit, a ki e teremben jelen van, s mindenkit, a ki nincs jelen: ha tettem-e csak egy lépést is, vesztettem-e csak egy szót is, hogy e fényes nemzeti megtiszteltetésben részesíttessem? Ha van, a ki ilyest tud felőlem mondani, ám szóljon s pirítson meg nyilván Hazám szine előtt. Méltóztassanak a Tettes Rk. csekély személyem körül e tárgyban minden szóval felhagyni. Ezt én kérem, a ki erőm s tehetségem szerint mindig férfiasan védtem édes Hazám jussait, s pártolni is fogom férfiasan éltem utolsó pillanatjáig, de mint becsületes ember azonkép is védeni fogom mindenkor törvényes Fejedelmem jussait, hogy azok csorbulatlan maradjanak s azokon büntetlen senki csorbát ne üssön. Fenséges

[1]) L. első kötetünk: gr. Sz. I. Naplói — . l.

Nádor! Tettes Rk!! Ő Felségét illeti törvény szerint a candidatio jussa, övé a birálat, hogy kiket illethet hivatal. És azért esdeklem a T. Rk. előtt, hadd olvashassa nyugalmasan Itélőmester úr a candidatiót s hadd történjék a szerint a választás. Ez forró köszönetem mellett legmélyebb kérésem, legalázatosb esedezésem. (Sokszorozott éljen.) [1])

November 30-án Magyar nyelv.

Gróf Széchenyi István ily értelemben szólott: mielőtt egyenest e kérdés érdemébe bocsájtkoznék, engedjék meg a m. fő Rk, hogy átalában az egész tárgyról, a mint lelkem előtt fekszik, elmélkedhessem. A régi időkre visszatekintve, úgy tapasztaljuk, hogy Magyarország úgy, valamint a többi nemzetek a középkornak kifejlése után irányzá miveltsége előhaladássát s azon kutfőből merítette, mely mindnyájokra közös, leggazdagabb és azon időben úgy szólván egyedüli volt, t. i. a deák miveltség forrásiból. Más nemzetek azonban ezt minta gyanánt használták, melyhez nemzeti miveltségöket nemzetiségök veszélye nélkül idomítanák, és így bár most is a görög és deák classicusok után indulnak, egyenlő lépéssel nemzetiségök is kifejlődött. De a magyar e mintát nem mintának használta, hanem vérébe szivta, innen van, hogy az asszonyi nem, melyet különben a keresztény vallás a férfival egy polczra állított a társaságban, minálunk a nemzeti kimüvelődéstől idegen maradt s a magyar nemzet egészbe véve moraliter, úgy szólván, nőtelen. Asszonyaink nagy része nem csak hogy nem tud, de nem is vágy tudni magyarul. Az azonban nem az ő hibája, mert ő, a mint mindenben, úgy nyelv dolgában is a férfitól függ. - Mi pedig a deák forrást, melynek modell gyanánt kelle használtatnia vérünkbe szivtuk, s ezért bünhődünk: rajtunk van a Nemesis vas keze, hogy nyelvünket, melylyel a honszeretet össze van kötve, természeti helyéből idegen által kivettetni engedtük. Mert nem csak hogy 1790 ótai minden törekedésünk által a régi lánczokból kivergődni nem tudtunk, de annyira ment a dolog, hogy a legjobb magyarok is bona fide

[1]) A nádor ülés után azzal vigasztalá, hogy az öreg Szilassy hihetőleg nem soká fogván élni, aztán majd a sor azokra következik, a kik ily kitüntetésre valóban érdemesek! . . .

kételkednek, miként lehetne a magyar nyelvet mások csorbítása nélkül behozni? Hazánkban a magyarokon kivűl négy fő törzsök lakik: tót, német, oláh és görög, s azok, a mik e végett történtek, hogy nyelvünket erőszakkal toljuk nyakukba, ezeket ellenünk felingerelték. Én nem is tudok otrombább methodust, mint midőn saját természetünket erővel másokra tolni akarjuk s a magyar mégis azt a hibát követte el s követi most is, hogy a kiket magához édesgetni kellene, azokat izetlen keserű eszközökkel nógatja siker nélkül, igaztalanul. De másrészről az is igaztalan, hogy a szegény magyar, a ki édes hazánkat kivéve széles e világon sehol se találtatik, még itt se léphetett azon pályára, melyet természettől, istentől nyert, t. i. hogy vele születet sajátsága szerint fejtse ki magát. Ha törvény által azt mondanánk, hogy ama külön nyelvű törzsökök adják fel nyelvüket, s mind azt, mi a szivbe van oltva mindenkinél, a ki nem korcs, hogy váljanak meg, mind attól, a mitől becsületes ember csak életével együtt válhat meg; ez valóban nem csak fonák, de tyrannus törvény is lenne. Mit kivánok azonban én, és mit kivánnak a Rk? Nem egyebet annál, hogy Magyarországban magyar legyen a hivatalos nyelv, s a családok és magánélet szent, érinthetlen körébe nem avatkoznak. A ki ennél többet kiván, az a természeti jogokat támadja meg, a ki kevesebbet, az megfelejtkezett, hogy a magyarnak csak itt van egyedüli hazája. A német és tót menynyi rokonra talál e széles világon, még a görögnek is újra világít, az oláhnak is van saját mivelődési focusa, csak a magyar az a szerencsétlen, a ki érzi, mily varázs erő fekszik abban, mondhatni: ezt a nagyot, ezt a szépet nemzetem tette: ez a dicső nemzeti műveltségemből forrásozott: s mégis 43 éves küzdés után sem tudta magáévá tenni, a mi Istentől nyert természeti sajátja. Sőt valljuk meg őszintén, ezen resolutióban, valóságos hátralökés foglaltatik s nem közelítés a nemzetiség magas czéljához. Pedig bátran kimondom, erről a becsületes ember csak a halálba mondhat le: itt a lélek kényszerítés alá nem jöhet, hogy önmagát megtagadja. Nálam legalább embernek, bárminő koronát viseljen is fején, lelkemre hatása soha sem volt, soha sem lesz. Bezárhat, fejemet vétetheti, de lelkemet le nem alázhatja,

azt, hogy magyar lenni megszünjek, nem teheti, s nyelvemet Istentől vettem, és csak Istennek adom a halálba. Ezek előrebocsájtása után, ha hidegen számolgatunk, úgy látszik, van valamely erő az ellenvetésekben, melyeket előttem mondottak. De emlékezzünk, hogy az izenetek, a törvények anyagai magyarul készülnek, s magyar textus után készül a törvény is, ebből látszik, miképen már az is nagy anomália, hogy a magyar izenetből deák felirást kell késziteni, már minden kitétel mennyire veszt a fordítás által sajátságából, azt kiki tudja, a ki a philologiában csak kevésbbé jártas. A Rk tehát logice a felirást is magyarul készithetnék, de előttök állott az 1805. törvény, s az bár mennyire ellenkezzék is a természettel, csakugyan törvény marad, nehogy tehát az institutiók formáiban ütközni, nehogy hibázni látszassanak még ily ügyben is, hol a temérdek természetelleniség között a nemzeti sajátság sem respectáltatik, ámbár Isten s ember előtt tisztán áll, hogy saját nyelvünk használatát ember nem tilthatja: mégis tiszteletben tartják a törvényt, s annak bár természet elleni korlátaihoz szorossan ragaszkodnak. De szorossan mondom s hogy többet, mint a mennyivel szorossan tartoznak, haladásuk elébe rémül, akadályul, felállítani nem akarnak, azt valóban rossz néven senki sem veheti: s én azt mondom, igazok van a Rknek, s velök tökéletessen egyet értek, kezet fogok.

Deczember 14-én. Országgyűlés zárideje.

Gróf Széchenyi István hallotta mondani, hogy nem volt pillanat, melyben a fejedelmi jussok fentartása annyira szükséges lett volna, mint most s erre megjegyzi, hogy ez mindég szükséges: de viszont azt sem felejti el, hogy Isten áldása szerint alkotmányos országban születvén, az ország jussainak fentartására is soha nagyobb szükség nem volt, mint épp most. Ezen nézetből indulván a Rk kivánatát mint kivánatot, melyet sürgetnek, s úgy mint kérést a törvényekkel egyezőnek látja és ez levén véleménye, melyet, reményli, az ellenkezőn vélekedők is tisztelni fognak, valamint ő is tiszteli az ő véleményöket, ha »bona fide« adattak, szintén az ugocsai főispánnal szavaz.

A rendi izenet elfogadtatott, s ő felsége az országgyűlés határidejének meghosszabbítására felkéretni határoztatott. Deák ezt nem pártolá, nem akarván, mint mondá, még látszatra nézve is kérni azt, a mi jog szerint megilleti a nemzetet. [1])

Deczember 28-án elegyes ülés tartatott, melyben ő ftge válasza olvastatott az országgyűlés meghosszabbítása iránti feliratra.

Deczember 29-én főrdi ülés az országbiró elnöksége alatt. Tárgy: a Sérelmeket tárgyazó 4-dik izenet.

Nagy vitatásokra adott alkalmat a 6. §., melyben a Rdek az 1830: VI. t.-cz. 4. §-át a kapcsolt részekre is akként kivánták alkalmazni, hogy 10 év mulva ott se viselhessen senki hivatalt a ki magyarul nem tud.

Kukulievich s a bán e tárgynál is a municipális jussokat emlegették s a kivánat teljesítését azonfelül teljes lehetetlenségnek mondották stb.

Az országbiró megjegyzé, hogy itt nem egy országról van szó, hanem ország és ország közötti kérdésről s a társországok azon jussáról, miszerint saját belső dolgaikról, ő felsége hozzájárulásával, magok intézkednek.

Gróf Széchenyi István: Tapasztalá, hogy a discussiónak gyakran azért nincs sikere, mert a szavak nem helyes értelemben vétetnek. Mennyi bokrosságra adott p. o. alkalmat e szó: liberális. Ha azt akarjuk liberálisnak nevezni, a ki tulajdont nem tisztel s mindenkit javaiból ki akar fogatni, az ilyet, ha közelítene házunkhoz, valóban baltával kellene elüznünk. Ellenben ha azt nevezzük liberálisnak, a ki minden embernek természeti jussait pártolja, más és igen kedvező szinben kell a dolognak feltünni. Igy volt hajdan a philosophus név is. Anathema feküdt rajta; pedig helyes értelemben nem más az mint bölcsességszerető. Most azzal járnak igy, hogy a diák nyelvet holt nyelvnek nevezzük. Borzadunk tőle, holott csak azt értik alatta, hogy nincs élő nemzet, mely azon a nyelven beszélne, ez pedig alkalmasint igaz,

[1]) L. Kónyi.

mert én legalább bárminként forgassam is a geografiát, diák nemzetre sehol sem akadok. S ez úgy levén, bárminő elsőséggel birjon is a holt nyelv az élő felett, az elsőnek csakugyan előbb-utóbb engednie kell. Én kivánom hogy a latin nyelv valamint mindenütt, úgy nálunk is kellő becsben tartassék, azonban attól félek, hogy tán éppen azon iparkodás, miszerint azt erőnek erejével nyakunkra tolni akarják, visszahatást szül s e miatt azon ponton sem fogja magát nálunk fentarthatni, melyet mint tudományos nyelv minden nemzeteknél megérdemel. A mit gr. Viczay mondott, hogy t. i. sokféle nyelvet egy országban nem szeret, azt én is alapos mondásnak tartom, s hiszem minden okos ember úgy gondolkodik. Ezen állításnak bizonyítására aztán részletesen előadja, mikép ámbár a fordítás már philologice véve is bajos oly annyira, hogy a legcsillapultabb és legügyesebb ember is alig fogja tudni ugyanazon egy gondolatot többféle nyelven egyformán jól előadni, mégis mi közdolgok körüli munkálkodásainkban, mely pályán néha a legmelegebb felhevülést elkerülni nem lehet, sőt nem is kivánatos, sokféle nyelvünkkel valóságos bábelt okozunk. Mert házi körünkben németül kezdünk a dologról beszélgedni, itt magyarul s diákul is vitatjuk, végre magyar felirást készitünk, azt diákra leforditjuk, odafent viszont németre teszik át, németül készitik reá a választ is, azt diákra fordítva küldik le, mi megint magyarul tanácskozunk felette, végre otthon kiki a feleségével, már a kinek van, ismét németül discurálunk felőle. Valóban csak az hiányzik még, hogy a törvényt görög nyelven szerkesszük s készen van a teljes bábeli nyelvzavar! Jól mondotta tehát gr. Viczay, hogy egy nyelv legyen egy hazában, s ha valaki azt hiszi, hogy ezen nyelv egy élő nemzet által nem beszélt holt nyelv lehet, annak jóslólag annyit felel, hogy bármi sok légyen is annak benső érdeme s bármi kevés a magyarnak: holt nyelv lévén mégis előbb-utóbb úgy fog járni mint az atya, ki, bár legérdemesebb legyen, elvégre mégis kénytelen a természet törvénye szerint, sokszor igen érdemetlen fiának e világban helyét átengedni. Felel továbbá a szónok Kukovich püspöknek, által nem láthatván, hogy a horvátoknak az ő szláv nemzetiségök kifejtésére vagy megtartása végett éppen a diák nyelvre volna

szükségök: az pedig mit a rosnyói püspök állított, hogy t. i. a horvátokra nézve a magyar nyelv egyiránt holt a latinnal, a szóló lelkét keservesen érinté. Mert valóban, ha még hazánk keblében is sokan csak oly hidegen pártolják a nemzeti nyelv ügyét, úgy szomoru igazsággá válik maholnap, hogy a magyar nyelv itt is a holtak sorába fog tartozni. A szóló gróf örökké fogja ellenezni a kényszerítést, ha arról volna szó, hogy a horvát vagy tót nemzetet saját nemzetisége kifejtésében gátoljuk, ahoz soha nem járulhatna. De van ám a szlávnak hazája Archangeltól Dalmátiáig: mig a szegény magyar csak a mi négy folyóink közé szorúlt. Ne gátolják tehát ők, egy nem is nemzeti, hanem holt nyelvhezi ragaszkodásukkal a mi nemzetiségünk kifejlődését. Foederativ rendszernél tizenkét nyelv is lehet magános viszonyokban, de mindig egynek kell lenni a kapcsolati közös nyelvnek, s a magyar korona alatt ez csak a magyar lehet. Ezt akarják a Rdek, s azért őket üdvözli és pártolja.

Utána hasonló szellemben gr. Vay Ábrahám és hg. Odescalchy, ellene b. Perényi és b. Orczy óvatosságra intve nyilatkoztak. Gr. Széchenyi közbeszólva: Azt hogy négy millió magyart, ha nem vigyázunk, nemzetisége elvesztése fenyegeti, maga is igaznak vallja, de ha csak abban találunk ez ellen garantiát, hogy diákul tudjunk, úgy halálunk bizonyos, s akár elevenen a sirba feküdhetünk. Erre az országbiró, gr. Cziráky vágott közbe védve az előtte szólót. Ezt az aradi főispán nem mondotta, sőt ellenkezőt mondott. A magyar nyelv előmozdítását mindnyájan akarjuk, a külömbség csak az — — Itt elvágja ujra Széchenyi mintegy folytatva a mondatot, — hogy az akaratot bottal senkinek fejébe verni nem lehet . . . Igaz, hogy a bottal kergetett agár nem fogja el a nyulat, de biz a lebilincselt agár még kevesbé. B. Bedekovich vette át a szót, köszönetet mondva a mármarosi főispánnak, hogy a horvátokat testvéreknek nevezte stb.

Gr. Cziraky, utóbb szóhoz jutva, a feliratot magát nem ellenzé s mellette, mint elnök, ki is mondta a többséget.

Megjegyzi a tudósító, hogy p. o. még az oly magyar érzelmü Szepessy püspök is mindig latinul beszélt, s hogy az egy Széchenyit és Wesselényit kivéve alig hallani magyar szót a főrendiháznál.

Az *Állóhid*, főrendi ülés 1836. január 27-én.

Az állóhid kérdésében, a Rendek harmadik izenete alkalmából, a tarifa beszéltetvén meg, a nádor úgy vélekedett, hogy ha a javallott vámjegyzék maximumnak, a mostani pedig minimumnak vétetik, s a küldöttség megbizatik, hogy ezen határ között a vállalkozó társasággal alkudjon, mind a két czél el fog éretni. Az ország lakosai biztosítva lesznek, hogy a javaslottnál nagyobb vámot nem fognak fizetni, a társaság pedig a bizonytalanság ellen védve lesz a törvény által, s a mellett meglehet hogy a társaságnak saját haszna is némely czikkelyekre nézve kisebb vámtételeket fog kivánni.

Gróf Széchenyi István ez ellen némi észrevételeket tőn. A dolog annyira ki van már egész Európa előtt kürtölve, miszerint az érdemes gróf bizonynyal mindent el fog követni, hogy a hid létesíttessék, s kell is, hogy iparkodjék nemzetünk, mert ha figyelünk minő élénk ipar mutatkozik az egész világon, a semmitsem tevés eddigi rendszerében tespedve, méltán félhetünk, hogy még Serbia is elönkbe vág. Kifejté, miként a legnagyobb hihetőséggel feltehetni, hogy ha ismét küldöttségre bizatnék is az elhatározás, az alkalmasint azt fogná megállapítani, melyet már egyszer javaslatba tett, mert az minden lehető adatok megvizsgálásából az érdekletteknek jóváhagyásával készült, s nem oly szerfelett magas, hogy a kereskedést más útra tolná, de nem is oly kicsiny, hogy e mellett hidat építhetni hihető ne lenne Azonban attól leginkább tart, hogy a társaság a vám ingadékonysága ellen (a mi fődolg) nem fogja magát annyira biztosítva vélni a küldötség határozásával, mint ha szórúl szóra törvénybe látja iktatva a tarifát, mert csak valljuk meg, hogy némelyek a törvényhozásban gyakran inkább prokátori, mint törvényhozói szerepet játszanak. Mi többnyire nem élünk már a lekötendő évek fogytáig, s ki tudja, minő kifogás, minő csavargatás alá

kerülhetne még valaha a küldöttség hatóságának megbirálása. Meglehet. hogy ez nem mind úgy lesz, de az is meglehet. hogy a küldöttségre bizás a dolog sikerét akadályozná.

1836. márczius 28-án a kisajátítási törvény tárgyalásakor:

Gróf Széchenyi István azon őszinte kivánatból indul. hogy vasútak hazánkban valósággal létesűljenek. s necsak egy theoriai czikk szaporítsa különben is tisztes terjedelmü törvénykönyvünket. És mintán a dolog elannyira új. hogy bármi sokan szóljanak is hozzá. gyakorlatilag igen kevesen tudják felállítani a sarkelveket: másrészről az érdemes gróf úgy vélekedik. hogy alkotmányos állásunkra csakugyan szükség tekinteni. s igy más nemzetek példája (kivévén talán Angliát s Északamerikát) mintául nekünk nem egészen szolgálhat. a bochnai legalább bizonyosan nem: mert Ausztriában korlátlan hatalom országol. nálunk ellenben korlátolt. A két említett szabad alkotmányu nemzeteknél nincs is törvény a kisajátításról. hanem minden ily egyes vállalat esete a törvényhozó hatalom elébe kerül. Nálunk azonban igen nagy különbség fekszik abban. hogy országgyűlés csak minden 3 évenként tartatik: a vasútak, általában a jobb közösülési eszközök pedig nem a jobb lét. hanem a sürgetőbb szükség körébe tartoznak hazánkban. s e helyzetben 3 év vesztesége kipótolhatlan kár lehet. mert az alatt változik a kedv. gyöngü az állhatatosság. s bár sok pénz forog is a világ piaczán. azonban tartani lehet. hogy a vasútak iránt feléledt közönséges túlhévre lankadtság következend. a mint történt 1823-ban a bányász actiák viszketegségével Angliában. úgy. hogy alkalmasint elmondhathatjuk: ha 3 év alatt nem. Isten tudja. mikor létesül egy vasút is hazánkban. Miután tehát megbocsáthatlan hiba lenne. a kedvező alkalmat s a részvét hevét nem használni. azt pedig bátran hihetjük. hogy kormánytól lefelé nem lehet egy ember. a ki a nemzeti ipar ezen nagyobb kifejlését tárgyazó dolgot előmozdítani nem akarná. a szóló gróf úgy vélekedik. hogy ámbár nem látja az egészt a legjobb kerékvágásban, bocsájtanák mégis fel a Főrdek. a mint van. annyival inkább. mivel a legfensőbb felügyelést egészen kizárni. úgy látszik. a Rknek sincs szándékában.

Márczius 29-én a Hid lévén napirenden, gróf Majláth Antal után:

Gróf Széchenyi István magyarázni kezdé, hogy a közönséges kisajátítás közbejöttével a dolog ugyan megváltozott világban áll, mindazáltal a kárpótlási biráskodásra nézve egy különbség van a dologban. Amott átláthatja a szóló gróf, hogy a küldöttség, mely a vonalt ki fogja jelelni, egyszerismind bíró is nem lehet, de itt magát a vállalatot már az ország gyűlése elhatározá, az ország választmánya tehát a kárpótlás kérdését csakugyan elitélheti.

Ápril 11-én az adó ügye tárgyaltatván az alsóháznál izgalmas jelenet volt Torna megye két követe, az ellenzéki Ragályi s a kormányhoz hajló Jakabfalvy közt. Ezenkivűl még Baranya, Liptó, Sáros, Verőcze és Vas megyék követei is »elidálták« egymást.

A Rendek Izenete átküldetvén a főrkhez, ott nyomban tanácskozás alá vétetett.

A tárnok és az országbíró után

gróf Széchenyi István ily értelemben szólott: Évrajzaink mutatják, hogy ámbár sok törvény van, mely három évenkint parancsol dietát tartani: e törvények mégis igen szokszor s már a mi életünkben is, pedig merem mondani, nem leghelyesb okok miatt, meg nem tartattak. Másrészt, tudjuk, miként más alkotmányos nemzeteknél akkor alkottatnak jobb s biztosító törvények, midőn vagy oly gyenge a kormány, hogy az erősb nemzetnek engedni kénytelen, vagy oly atyáskodó, hogy a nemzeti jussoknak a törvényes biztosítást megadni önként nem idegenkedik. És én ezek szerint igen meg tudom fogni, hogy a Rk is, nem mintha a kormányt gyengének s magokat erősbnek képzelnék, hanem éppen azért, mivel kormányunk oly loyalis, a mint tapasztaljuk, a sokszor meg nem tartott törvénynek nagyobb garantiát igyekeznek szerezni. De én a dologban egy magasb szempontból indulok. Akármennyire emlegettük is a kormány iránti bizodalmunkat s bár miként provocálgattuk is a kormányt viszonyos bizodalomra, én magamról itélek, magamon pedig még

katonai pályámon is úgy tapasztalám, hogy ámbár mindig hű embere voltam a királyomnak, de keblemben mégis ült egy tövis mindenkoron, mert bár okát nem tudtam is, de sejdítém s hivém, miképen a kormánynak végső czélja csakugyan oda vág, hogy minket az Istentől nyert nemzetiségből kivetkeztessen; s e hiedelemre meg lehet az vezetett, hogy mentől melegebben ragaszkodánk nemzetiségünkhez, a kormány emberei, fájdalom! magunk között is igen sokan, az ugynevezett magyarismust, mintegy bélyegét a durvaságnak gúnykép s sarcasmussal emlegeték, s úgy látszik nekem, hogy 1790 óta sokakban mintegy vetélkedénk, melyik rész fortélyosabb s ki tud némi győzelmet a másik felett kivivni. De az idők Istennek hála megváltoztak, és meg kell itt említenem (ámbár talán nem is igen jól hangzik az öndicséret), hogy én magamat oly jó hazafinak tartom mint akárki más, jobbnak nem; de kell tett, de kell áldozat, magam elébe mást nem engedek. Én azonban a hazafiságot a szükség feletti házsártosságban nem helyeztetem s az örökös oppositiónak barátja nem vagyok. Ezeket előre bocsájtva megvallom ugyan, hogy ha törvényben lenne azon biztosítás, melyet a Kk és Rk megszerezni akarnak, sokat áldoznék érette; de miután ifjú koromnak szebb álmait, melyeknek valósultát soha se reménylhettem, teljesülni látom, miután új virradtát szemlélem e szegény nemzet életnapjának, és látom a magyarnak magyar nemzetiségét újolag megállapíttatni, már csak az által is, a mit minapában a fenséges nádornak közbevetésére kinyertünk, [1]) s amiért majdan, ha ennek következményei kifejlenek, még akkor is, midőn mi már rég hamvadni fogunk, a késő maradék a magyar nemzet újonszületésének alkotóját fogja benne tisztelni. (Éljen! Éljen!) Én valóban, valamint ha kitér a kormány a törvényes ösvényről, semmitől, még a hóhér pallosától se tartva, tisztelettel s alázatosan, de férfiasan ellene fogok a törvénytelenségnek dolgozni; úgy különben törvényes uramért s királyomért halni is kész vagyok. És kérdem én azok után a miket tapasztalánk, most van-e ideje bizodalmatlan-

[1]) Czélzás a febr. 19-diki ülésre (1836), melyben a nádornak a magyar nyelv ügyében Bécsben kivívott sikerei általános lelkesedést keltettek.

ságot mutatni? Én azt mondom, nincs ideje s oda szavazok, szólítsuk fel a tekintetes Rket, hogy azzal most felhagyni méltóztassanak.

1836. ápril 14-én főrendi ülés. Tárgy: Ludovica academia, Muzeum.

Gróf Széchenyi István meg nem foghatá, miképen lehet a Rknek szemére vetni, hogy az ajánlgatások sine nobis de nobis történnek. Egy részről az utasítások készítésében a Fődek is befolynak, befolyhatnak legalább, s ha nem teszik, saját hibájok: mert a ki ön javáról s hasznáról nem disponál, más fog felőle disponálni: és én cum signo exlamationis szeretném hozzá tenni: méltán! — Másrészt nálunk a mágnások születésüknél fogva közvetlen befolyást nyernek a törvényhozásba, s gyakorolhatják ama felséges just, melyet alkotmányos nemzetek mindennél főbbnek tartanak, és valóban lehetetlen nem fájlalni, midőn látjuk, miképen (hogy mást ne mondjak) nincs annyi becsületérzés, hogy a jus, melyet a kiváltságolt osztály tagjainak a születés vak története megadott, teljes becse szerint gyakoroltatnék, ámbár azokhoz hasonlítva, kik bátorságos dombról nézvén az ütközetet, gáncsolják a hadi fordulatok hibájit, éppen ezek szokták legélesebben kritizálgatni az országgyűlés cselekvéseit, melyekből magokat részvétlenül elvonniok legalább is szégyen. — Ily jussok, ily befolyás mellett tehát méltatlan a panasz, hogy a Kk és Rk sine de nobis bőkezüsködnek. De nem is tanácsos a másik táblának indítványi jussába aggatózni: mert sokaknak eszükbe juthat, egy kissé bele tekinteni a mi jussainka, s a nemesség majd tán nagyobb jussal kérdeni találja: minő igazsággal kivánhatják a a Fődek, hogy a követválasztásban, utasításadásban is részt vegyenek, s azon felül még itt is személyes befolyást gyakoroljanak. — Ezeknél fogva a szóló gróf azon véleményben volt, hogy az ajánlások tárgyai vegyes küldöttségek nélkül is munkáltathatnak. — Mi a második thesist illeti: megvallja az érdemes gróf, hogy midőn a Fődek izenetét olvasná, keserűség szállotta meg kebelét, hogy pirulást ne mondjon. Mert a hazafiságról egészen más véleményen van, mintsem elismerhetné, hogy béke idején

a hon javára subsidiumot határozni nem lehet. És ámbár egyrészről tudja ugyan, hogy a magyar, ha simogatják, könnyen elalszik, mégis a hazafiságot szerfeletti bokrosságban, házsártoskodásban nem helyezi: úgy másrészről a hon javára szánt áldozatot nem csak háború, de béke idején is, s nem csak a külső ellenség, de az ennél is kártékonyabb előitéletek legyőzésére, közelőmenetelre, virágzásra oly szoros hazafi kötelességnek ismeri, miszerint, ha maga marad is, soha sem fog abban megegyezni, hogy kik az alkotmánynak, kik a honnak minden javaival a legbővebb mértékben élnek, a haza javára áldozni ne kötelesztethessenek.

Az országbíró után, a ki nem tagadva bár az alsóház kezdeményezési jogát, a módok és eszközök megválogatására nézve a felsőházat is illetékesnek vitatja, a nemzeti vagyon depositáriusának nevezi, s a vállalandó terhekben, dicsérve bár egyesek nagylelküségét, igen nagy óvatosságot ajánlott,

Gróf Széchenyi István. Az előttem szólott országbíró beszédének vonásaiban lehetetlen volt személyemre nem ismernem, s azért kénytelen vagyok megjegyezni, miként valódi keserűséggel látom, hogy említést is alig érdemlő 1825-iki tettem által egy józanabb systema ellen argumentumul szolgálok. Az a tanács, hogy per libera oblata szabad adakozni, a kinek tetszik, nem nagy köszönetet érdemel: mert arra, hogy a magáéból adjon valaki, Istennek hála engedelmet senkitől nem kérünk. Én bocsánatot kérek, ha ezen ügyet melegebben veszem: de itt principiumról van szó s igen sok függ az első benyomástól. Már ismételve hallánk magasztalva említtetni, hogy mi tömérdek szép és dicső történt 1790 ólta. Meglehet, ennyi fény némely szemeknek elég: de 800 esztendős szabadság és alkotmányos élet után kérdem én: hol van az a nagy csuda, a mivel dicsekedhetünk? Az ephemer alkotmányu apró külföldi nemzeteknél annyit lát az utazó, a mi közhozzájárulással létesült, hogy örömtől dagad az ember kebele. No nézzünk szét hazánkban! csak e teremre vessünk egy pillanatot, a fővárosra, az egész hazára: mink van? Az a kis academia? ennyi idő után! Roskadó félbe lévő múzeum? Ő Excellentiája a főpohárnok attól fél, majd sok lesz

a fizetni való a jövő dietáinkon. — Boldog Isten! mi különböző dolgoktól félnek az emberek! — Lám én attól félek, hogy nem lesz. — Ő a fizetéstől, én a nem fizetéstől borzadok. Sokat gondolkoztam én a hazafiságról, s azt pénzben bizony nem keresem, hálás szivvel áldom az Istent, hogy többet adott nekem, mint sokaknak: mert bővebb mértékben kóstolhatom azon mennyei örömet, melyet érzünk, midőn hazánknak szolgálunk. — Jól tudom én, e beszédre sokan azt mondják: phantasta vagyok! pedig én bizony nem mindég lovaglok a pegasuson. Midőn pesti hidről, gőzhajóról van szó, azt igenis hideg kereskedői szemmel nézem, s azt tartom, nem kell reá subsidium, sőt oblatum sem, ezt majd elő viszi a nyereség hatalmas rugója; de vannak tárgyak, melyekre tisztán hazafi szemmel kell tekinteni. Ha látjuk hogy e nemzet, melyet az Isten megsemmisülésre talán azért nem kárhoztatott, mert annyi gaz közt egy-két becsületes ember találkozott, kiért a mindenható az egészt veszni nem hagyta, — ha látjuk miként bünhődött kinos küzdések közt, azért, hogy szentségtelen lábbal maga magát tapodta s most, midőn loyális kormányunk alatt újonszületése virrad a nemzetnek, midőn fenséges nádorunk közbenjárása egy új aerát nyit számára, melynek valódi becséről a jövő kor fog igazán méltányolva beszélni, hogy ily körülmények közt a Kk. és Rk. által felszólíttatván, adakoznánk édes honunk javára, mi azt vitatgatjuk, hogy mixta deputatio, meg terv, meg Isten tudja mi kellene: ez valóban helytelen! mert valamint vannak az embernek pillanati, melyekben szükség, hogy csak gazda legyen, úgy olyanok is vannak, melyekben csak hazafinak kell lenni.

Az eredmény az ezen országgyűlési XLIV. t.-czikkben nyert kifejezést, mely az országgyűlés költségeinek szabad ajánlásképen viselését a nemességre rótta.

Ennyiből áll Széchenyinek, mint országgyűlési szónoknak, e hosszas és korszakalkotó hongyűlés alatti szereplése.

Azon beszéde, melyet első kötetünkben megemlítettünk [1])

[1]) Gr. Széchenyi I. Naplói 297.

s melyet, midőn a titkos feladóknak neki rontana, a nádor félbeszakította, sőt meg is vonta tőle a szót, nem nyilt ülésben, hanem zárt conferentián volt mondva (julius 6.), mit helyreigazítólag kell megjegyeznünk. Nem sokkal előbb kapta meg a róla is Metternichnek beküldött személyes informatiót.

Tudjuk különben, hogy Széchenyi nagy tevékenységének aránylag mily parányi része esik az üléstermekben tartott beszédekre. Ő, Wesselényivel ellentétben, e részben is nagy haladást, sőt felforgatást jelzett kulturtörténelmünkben, a nagy szavak értékét, s a csiszolt beszédek kétes csillámát mind alábbra szállítván a tettekben s fenkölt érzületben nyilatkozó valódi hazafiság mellett, a parlamenti vitatkozások terén pedig úttörője levén az ugynevezett parlamenti conversatiónak, mely kért és adott felvilágosítások utján rövid perczek alatt előbbre viszi az ügyeket, mint a tapsok által ragadtatott pathetikus szónoklatok, vagy elméletekbe mélyedő hosszas értekezések.

A legközelebbi 1839—40-diki országgyűlés alatt végre behozatván a főrendi Napló, s igy a beszédek kedvelőinek megbizható hiteles források fogván megnyilni, következetesen eddigi módszerünkhez, előbb a közben történteket fogjuk — de csak igen röviden — érinteni. Külön megjelöljük ismét a beszédes napokat, az áldott censurára hárítva a felelősséget, ha részletesb felvilágositással nem szolgálhatunk.

Tudnunk kell, hogy Széchenyi még az országgyűlés alatt kezdett irogatni a Jelenkorba, (april 13. 1835), mely utóbb annyi életrevaló eszméjének letéteményese lőn.

Julius 27. a hires Allgemeine Zeitung jól »lerántja.«

Ez a lerántás csak arra vonatkozhatik, hogy mellesleg a régi magyar büntető procedurát tulzottan rikitó szinekkel festi, csak azért, hogy az ujabban — minden téren — tervezett reformokért a kormányt annál inkább megdicsérhesse.

Azon évi február 13-iki számában ugyanez a lap a Hidvám alkalmából nagy méltánylattal emliti Széchenyit, mint a közös fizetés elvének kivivőjét, ki ezzel egy uj érdemkoszorut szerzett magának. „Der Erzh. Palatin nahm sich der Sache lebhaft an. Hauptsächlich aber verdankt man die Annahme dieser

wichtigen Bill den unablässigen Bemühungen des edlen Grafen Stephan Széchenyi, der sich dadurch eine neue Verdienstkrone um sein Vaterland erworben hat stb (Ausserordtl. Beilage.)

Sokat kell czivakodnia a pestvárosiakkal a Hid végett, főleg a népszerü Kolbbal.[1])

*Augustus 3-án 5-én Pesten, 7-én Budán vereséget szenved.

Szeptember 2-án különvéleményt nyujt be a vele tartókkal (Takácsy, Valero, Vrányi stb.).

*Szeptember 13-án Akademiai ebéd a casinóban. Széchenyi alkalmi felköszöntőjében, mint irja, két bakot lő. A királyé után, a nádor egészségére iszik, de ülve: aztán elfelejti felköszönteni magát a t. társaságot.

Szeptember 23. Hozzák Erdélyből az aranytollat. (Horváth Ferencz és Farkas S.)

Szeptember 27.—október 4. Aldunai ut.

1836. Február 4. Házassága.

» Május 2. Országgyűlés berekesztése.

Wesselényivel és miattai tépelődéseit eléggé ismerjük. Széchenyi bizonnyal többet szenvedett mint maga az üldözött, ki stoikus méltósággal türte sorsát.

Májusban Tormássy, Lovassy stb. ifjak elfogatása. Az országban nagy felháborodás e miatt.

Junius 26.—augusztus 25. Aldunai ut.

Távolléte alatt Pest m. közgyülésén Szilassy halála alkalmából, inditvány tétetett, hogy Széchenyi a koronaőri állomásra ajáltassék; de ez most visszhangra nem talált (Julius 4.).

*Augusztus 30. Pest megye gyűlésén beszél.

A megye az »Ifjak« dolgában tüstént feliràst intézett a királyhoz, de választ nem kapván, e gyűlésen egy külön küldöttséget nevezett, melynek tagjai közt gr. Károlyi István, Ráday Gedeon, Fáy András mint első inditványozó stb., szónoka pedig Szentkirályi Móricz, egyenes Bécsbe felmenendők voltak, ismételve kérni, »hogy ő ffge a vádlott ifjakat a törvényes polgári

[1]) A városnak az ő hidjövedelme megmentése, illetőleg kisajátitása érdekében természetesen harczolnia kellett.

hatóság őrizete alá általadatni, az igazság kiszolgáltatását a felvett szokás szerint egész nyilvánossággal gyakoroltatni s végre a II. rész 6. cz. értelmében kegyesen megrendelni méltoztassék, hogy a védőknek a védelem előadásában szinte azon tehetőség adassék melylyel a vádló van felruházva.« [1])

Széchenyi, a szólók sorában utolsó, óvatosan tartózkodott az ügy érdemére nyilatkozni, de a törvényes formák megtartását s a nyilvánosságot, mint a kormánynak saját érdekében állót (!) sürgeté. A küldöttség tagjai között nem volt.

Beszédét Kossuth Törvényhatósági Tudósításai igy adták

Gróf Széchenyi István nem szeretvén nemzet és kormány között divergentiát, s a szokatlan lépések orvoslására elővett szokatlan módokhoz nyulást minden bal magyarázattól megóvni óhajtván, kivánta, hogy a felirás elvei meghatároztassanak. A szóló gróf szigorú törvény alatt szeret élni, de csak törvény alatt, s úgy hiszi, hogy mentől több lélek, több élet s tán némi túlság is mutatkozik a hazában, annál inkább kell a törvény szigorúságához ragaszkodnunk. Ő tehát azon szempontból veszi fel a dolgot, hogy a megye rendei nem annyira a dolog mint a formában látnak törvénytelenséget, s ennélfogva óhajtá a felirásban kimondani, miképen mi korántsem kivánjuk, hogy rendbontóknak szabad s büntetlen út nyittassék, s ha vétettek a vádlottak, nem akarjuk őket mentegetni; hanem hogyha kisül, hogy mindezek alacsony lelkű ocsmány árulkodások következésében s alap nélkül történtek, óhajtjuk a kormányt arról meggyőzni, miképen ilyenek után a házi s hazai csendet feldúlni nem a legjobb politica.

Úgy legyen tehát a felirás szerkesztve, hogy nyilván valóvá tegye, miképen mi csupán a lehető legnagyobb nyilvánosságot sürgetjük, mit a nemzet mindig élénkebben követel, s melyeknek ellene szegülni a kormánynak saját java tekintetéből sem kellene. Európa előtt is igazolva lészünk, hogy nem a rendbontás édelme, hanem a kölcsönös bizalmat, egyetértést öregbitő nyilvánosság követelése vezetett bennünket.

[1]) A védő ügyvédektől eskü kivántatott, hogy az egész tárgyalást örökké titokban fogják tartani. Ezt Enzsel és Perger megtagadták.

Ezen nézetek vezérelvén – így végzi Kossuth – a megye rendeit is, feliråst határoztak, melyet Szentkirályi Móricz t. főjegyző tett fel.[1])

E gyűlésben t. k. szóba jött még a nemzeti szinház ügye, a Grassalkovics-telek stb. Ez mind nem úgy indult, mint a hogy Széchenyi óhajtá.

Neheztelt Földváryra a kerepesi-úti épitkezés miatt, Wesselényire Kossuthnak a n. casinóba bevitele, s Fáy Andrásra, Kossuthnak akadémiai tagul ajánlása miatt.

Augusztus 31. Fáklyás zene a Fehér hajónál.[2])

Szeptember 11. Akadémiai ebéd közgyűlés után.

Október 30. Metternichnél. Ez őt, az ellenzékkel már zsörtelődőt, a bekövetkezett és még bekövetkezendő bajok erkölcsi szerzőjének nézi, s azonosítja az akkori politikai üldözöttekkel

1837. Márczius 16—28. Aldunai út.

*Április 22. Pest városánál leverik. Kolb pártja hatalmasabb. Indulatba hozzák.

Május 5. Kossuth elfogatása.

Május 22. stb. Pest megyénél. »Földváry a nap hőse.« Beadta t. i. lemondását a másodalispáni hivatalról, de a rendek kérésére ismét megtartá azt.

*Junius 6. Pest megyénél beszél. Tapsolnak.

A kormány a megye végzéseit megsemmisitette. Ebből ismét új sérelem, stb.

A Balog per.

*Junius 20. Városnál.

*Julius 5. » Kolbhoz közeledik.

Augusztus 22. Nemzeti szinház megnyitása. Elhibázott vállalatnak tartja. Szörnyen únja magát.

*Szeptember 10. Akadémiai ebéd.

*November 14. Pest megye gyűlése. Beléptekor éljenekkel fogadják, mit meghallva hirtelen megfordul a sarkán s otthagyja

[1]) Lásd Törvényhatósági tudósitások. Földváry 1879. – Ennél több beszéde Széchenyinek, a különben oly tartalmas gyüjteményben, melynek Kossuth elfogatásával vége szakadt, nem is foglaltatik.

[2]) Ez nem Széchenyinek szólt.

a termet. Az orsz. gy. utasítást készítő bizottságból Prónay kifeledi, Ráday közbevetésére utóbb beveszik. Visszatérve felszólal, s noha a sajtószabadság ellen (?) beszél, tapsokat arat.

A Ráday per.

1838. Márczius 10. Városi gyűlés.

Az árviz! . . .

Szeptember 30. Vas megye gyűlésén. Éljenek.

Orosz ellene kezd irni.

*Deczember 19. Pest városánál indítványokat tesz. Határjárás stb.

Deczember 22. Pálfy megy. Nagy öröm!

1839. február 1. Wesselényi elitélve.

» 22. Pest városánál.

Széchenyinek a város átalános feltöltése s szabályozása iránti inditványa külön bizottsághoz utasíttatik.

Márczius 4. 5. 6. Pest városánál.

A város szabályozása iránti javaslattal megbizott küldöttség, melyben Széchenyinek kiváló része volt, beadta terjedelmes jelentését. Nehány pontját, a közgyülési jegyzőkönyv nyomán, érdekes lesz tudomásul venünk. 1. Ezentul ne oly hanyagul s rosz anyagból építsenek. 2. Palota-soroksári nagy töltés. 3. Ellenben a váczi és országuti hordassék el. 4. Szemetet ne öntsék a Dunába. 5. Ez a jó alkalom egy átalános szabályozási tervre esetleg egy hajózható csatorna medrének kitüzésére is. [1])

*Márczius 7. Pest megyénél.

» 19. » » Szólásszabadság stb.

A Fáy András által inditványozott (első) Takarékpénztár, s egyuttal egy takarékmagtár tervei megvizsgálására Dubroviczky elnöklete alatt küldöttség neveztetik, melyben Széchenyi neve is szerepel. E kezdemény fontosságát mindazonáltal, úgy látszik, nem eléggé méltánylá! [2])

[1]) A bizottságnak Széchenyin kivül ezek voltak tagjai: Staffenberger, Gomóry, Mandl, Glückwerth, Wurm, Onhaiser, Takácsy, Szilágyi, Grosz, Viezer, Kappel, Trifonovitz, Karolyi, Perger, Sartori, Gozsdu.

[2]) Ezt a tárgyat szabad volt, kivételesen, a Jelenkornak is (marcz. 2[illegible] sz.) megemliteni, azzal a megjegyzéssel, hogy a fényes nevek már elore

Márczius 20. Pest megyénél. Nógrádi körlevél a Hid érdekében. Széchenyi beszél. »s magával ragad.« . . .

Márczius 21. 26. Hid »győz«!

Április 16. Minimum bukik.

A jegyzőkönyv e pontja igy szól: 8. Nemesi ingatlan örökségnek 50 holdon alul osztály alá nem eshetése iránti törvényjavaslat hosszabb vitatás után is többséget nem nyerhetvén, a követi utasítások közül egyáltaljában kihagyatott.

Április 17. Kamat kamatjáról.

Ez a csődtörvény a hitelezők biztosítása, telekkönyv stb. alkalmából jött szóba, de visszhangra nem találván, jegyzőkönyvbe sem vétetett.

Április 20. Zsidók »ellen« beszél.

Jegyzőkönyv. 20. Inditványba hozatván a Sidóságnak Hazánkban is más Nemzetek példájára Polgári jogokkal megajándékozása, mielőtt ezen oly sok oldalu tárgy a közgyűlésen tanácskozás alá vétetett és iránta a dolog velejét illető határozat hozatott volna, megfontolás és véleményadás végett az országgyűlési tárgyakkal foglalkozó küldöttséghez utasíttatott.

A májusi városi közgyűlést nem említi, melyben pedig a követeknek adandó országgyűlési utasítások állapíttattak meg. Főpontjai: Városok rendezése. Központi vasut. Polytechnicum, Codex Cambio-mercantilis.

A városi jegyzőkönyv e pontja német szövegű. [1])

Junius 9. Pozsonyba, országgyűlésre.

Az országgyűlés megnyittatott egyszerűen, mintha semmi törvénysértés, semmi politikai üldözöttek, és semmi elégületlenség az országban nem lett volna. Wesselényi elítélve, s kegyelemből Gräfenbergben mintegy internálva, az Ifjak s Kossuth elitélve, bebörtönözve, Balogh s Ráday perbe fogva, Pest megye választása megsemmisítve, a sajtó és a szabad szó elnyomva, megfélemlítve!

---

kezességül szolgálnak, hogy a terv oly figyelemben fog részesülni, milyet fontossága s európaszerte bebizonyult jótékonysága kíván.

[1]) A városi jkvek az időben vegyesen három nyelven, ú. m. németül, magyarul és latinul vezettettek.

Deák mérsékletének, s bizonynyal Széchenyi befolyásának is köszönhető, hogy mind ennek jó vége lett.

A királyi előadások mindössze három pontból állottak.

Első: Ujonczok állitása a magyar ezredekhez.

Második: Katonaság élelmezése és elszállásolása. (Orsz. küldöttségi munkálat.)

Harmadik: Duna és egyéb vizek szabályozása.

Mintegy ráadásul, a mult országgyűlésről elmaradott Sérelmekre és Kivánatokra kegyelmes kir. válaszok helyeztetnek kilátásba. . . .

Az elért eredmény, melyet e fejezetünk végén látni fogunk, meglepő ellentétet képez e program soványságához, s egy nevezetes adattal többet arra, hogy a kormány, bármennyire bizalmatlan volt is az ellenzék iránt, nem tartotta magát a kezdeményezés, a vezérlés szerepére hivatottnak, s szivesen megosztá ennek minden dicsőségét az ellenzékkel.

Az előrebocsátottak után, miknek bővebb megvilágítása nem tartozott ezuttal feladatunkhoz, áttérhetünk Széchenyi szereplésére az 1839—40-diki országgyűlésen.

Felszólalt, hosszabb-rövidebb indokolással:

Vallás ügyben 8-szor.

Urbéri » 3-szor.

Mezei rendőrségi ügyben 1-szer.

Napló (országgyűlés rendezése) ügyben 2-szer.

Vasut (jobb- és balparti) ügyben 3-szor.

Viz-szabályozási ügyben 4-szer.

Hid-ügyben 1-szer.

Hitel » (telekkönyv) 3-szor.

Kamatszámítási ügyben 2-szer.

Szólásszabadság ügyében 2-szer.

Magyar nyelv » 1-szer.

Városok rendezése » 2-szer.

Ujoncz-ajánlás » 1-szer.

Indigenák » 3-szor.

Mindössze a hivatalos Naplók szerint vagy harminczhat-szor (?)

Megbizatást három országos küldöttségbe kapott, u. m. az ujonczállítási, a szinházi és a dunaszabályozási küldöttségekbe.

Ezeket megelőzőleg, Széchenyi saját naplójegyzetei szerint, felsőházi és vegyes ülésekben még mintegy tizenkétszer szóllalt fel, és pedig sérelmi ügyekben (Ráday, szóllás-szabadság, kormányfelelősség, stb.) vagy hétszer, mikről hivatalos adataink nincsenek. Ezekről tehát csak eddigi tapogatódzó módszerünkkel fogunk, általános hivatkozással az első kötetünkben már emlittekre,[1]) egyet-mást még elmondani, meg-megvilágítva azokat itt-ott Széchenyinek előttünk tárva levő személyes benyomásaival. Azután biztosan mehetünk majd át azokra, miket az 1840. február 25-én kezdődő Főrendi Naplóban kényelmesen megtalálhatunk.

1839. Junius 20-án a főrendeknél a Ráday-ügy tárgyaltatott vagyis az úgynevezett pesti sérelem.

Tudjuk, mennyit tépelődött e miatt Széchenyi. Úgy látta, hogy Rádayt a személyes hiuság bántja, hogy hiressé és népszerűvé akarja magát a közügy rovására tenni, stb. Ráday, kit egy gyűlésben tett nyilatkozatáért a kormány perbe fogott, Pest megye, éppen az elv megmentése végett, megválasztott egyik követének. A kormány, következetesen az első hibához, sietett elkövetni a második hibát is, s megsemmisitette ezt a választást. Igy a szólásszabadságon elkövetett sérelmet még egy ujabbal, a megyei önkormányzat és szabad választás jogán ejtett sérelemmel súlyosbitotta. Széchenyi legkevésbé sem helyeslé ugyan a kormány ez eljárását: de nem tartá szükségesnek ily összeütközéseknek mintegy szándékos előidézését. Rádayra, ki nem személyeért, hanem az elvért küzdött, s egészen elvbarátainak rendelkezésére bocsátotta magát, annyira neheztelt, hogy szeretett volna »egy pár golyót váltani vele.« De az ellenzék kényszerhelyzetbe jött, mert a kormánynak azt a jogát, hogy a neki nem tetsző országgyűlési képviselőket vissza utasithassa s haza küldhesse, semmi áron el nem ismerhette. Sok keserű vita támadt ebből.

[1]) Gr. Széchenyi I. naplói.

A kérdés a főrendeknél napirendre kerülvén, a terem zsufolásig tömve volt, ugynevezett hallgatókkal, de kik mindent inkább tettek, csak hallgatni nem akartak. Hiába inté őket az immár vezérszerepre hivatva volt Deák, hiába ijesztegeté kizáratással a nádor, hiába emeltek panaszt éppen a szólásszabadság t. i. az övék ily elnyomása ellen a kormány emberei: a lárma, az izgalom, a karzati s utczai terrorismus majdnem folytonos volt. Széchenyi most azt kezdé észrevenni, hogy a szabadságot s a békés alkotmányos kifejlődést, melynek ő életét szentelte, nem annyira felülről mint alulról jövő veszélyek fenyegetik. Oly határozottan, mint később a Kelet népében, ez alkalommal még nem lépett ugyan fel, de hogy mindaz a mit mondott egyik félnek sem hizelgett, az naplója lakonikus jegyzeteiből eléggé kitetszik. Beszéde, ugymond, meglehetősen (passable) sikerült, s állásával (!) összhangzásban állott. (Im Einklang mit meiner Stellung.) De Majláth Györgyre »rossz hatást« tett, ki pedig mind a két fél szélsőségeitől távol szokta tartani magát. Utána Dezsewffy Aurél beszélt, »jól, de egy kissé hosszasan.« A főherczeg megintette őt. Ennyi az egész.

Valószinü, hogy indokolásában s beszéde egész folyamában az ellenzéket korholgatá, s a végén oda vágott a kormánynak s szavazatával pártolá a rendek sérelmi izenetét.

Még jobban sajnálhatjuk, hogy julius 2-diki beszédéről is csak szintoly keveset tudunk. Ismét a Szóllásszabadság forgott szőnyegen, mely ügyben már az előző országgyűlésen a két tábla közt nem kevesebb mint tizenhét Izenet váltatott. A nádor, házszabály nem létében, különben is bölcs belátása szerint intézve és fékezve a vitatkozásokat, azt az újitást akarta behozni, hogy mindenki csak egyszer szólhasson, de a mi ellen, úgy látszik, gróf Zichy Jenó és Szapáry Ferencz azonnal tiltakoztak. Széchenyi ez ülésben mintegy politikai hitvallását mondotta el. (Mache eine Art profession de foi.)

Ha számba veszzük mindazokat, miket Metternich, gyakori találkozásaik alkalmával, oly behatólag lelkére kötögetett: ha visszaemlékezünk Wesselényi miatti hányattatásaira, aggodalmaira, hogy már a mult országgyülésen is anarchiáról beszélgetett, mely-

től, mint mondá, csak egy lépés választ el, s hogy az ettől való megóvást minden kormányzat első és legszentebb kötelességének vallá; ha tudjuk, hogy mintegy prófétai lélekkel látott a jövőbe, melyet minden kortársa még csak legártatlanabb mosolygó szinben tudott képzelni magának: ha tudjuk, hogy bús sejtelmei között maga is tulságokba esett, rontó zivatart sejtve minden legkisebb szellőben, mely a mozgás és az élet feltétele volt, hogy p. o. ha Wesselényi Kossuthot a casinóba, Fáy András az akademiába viszi be, ő mindjárt e két kedvencz alkotásának szétrobbanásától retteg: ha még hozzá vesszük ama minden nemesb léleknek vele született önérzetét és büszkeségét, mely egyéni szabadságának korlátozását vagy tiszta szándékának gyanuval illetését zokon veszi s általa daczra indittatja magát: úgy alig lehet kétségünk az iránt, hogy Széchenyi e »politikai hitvallása« csak mindannak némi bevezetése és előérzete volt, mit később Kossuth ellen a Kelet népében irt, s mit pályája végeig következetesen hirdetett.

Julius 24-én, ismét ez a tárgy forogván fenn, a conservativekkel, u. m. Majláthtal és az elnöklő nádorral jött összeütközésbe. Igazi alkotmányos felfogással ketté választotta a fejedelem személyét, mely szent és sérthetetlen, a kormánytól, melynek minden kritikát el kell türnie. — Főfájással jött az ülésbe és sokáig tünődött magában, vajon szóljon-e? vagy hallgasson? Végre feállva egy hosszu beszédet mondott, melylyel meg volt elégedve, s mely hogy hozzánk nem jutott el, azt alkotmányos fejlődésünk minden barátjának csak sajnálni lehet. Eltelve volt Deák bámulatától, s annak egy-egy kijelentését, p. o. azt a leghiresebbet, hogy nem a fejedelem ad jussokat a nemzetnek, hanem a nemzet a fejedelemnek, — mélyen szivébe véste. Magasztos érzelmektől vezettetve s mindig egy szent kötelességet teljesítve, hol fel-, hol lefelé fordulva mondott keserű igazságokat. Ezuttal Majláth állott fel czáfolatára, kinek nyomban felelni is akart. Ezt azonban a nádor nem engedte meg s feloszlatta az ülést.

Csak másnap 25-én, mikor a felsőháznak immár negyedik izenete olvastatott fel, sikerült neki, úgy tiltakozását, mint czá-

foló ellenészrevételeit egy ügyes közbenszólással érvényesíteni, még pedig teljes »diadallal«![1])

A kormányfelelősség elvének amaz ülésben még egy védője akart gr. Zichy Ödönben, a ki a nádort sarokba szorítá: a fejedelem inviolábilis, de a tanácsadóit feleletre lehet vonni. stb. »A főherczeg semmit sem felelt.«

Szeptember 9. és 10-én még mindig a Ráday-ügy foglalkoztatta a főrendeket. Majláth az elsőbbik napon beszéde közben olyformán nyilatkozott, hogy lehetnek esetek, midőn ő maga és mindnyájan ismét ellenzékiek lesznek és a sérelmek tárgyalását elébe fogják tenni a királyi előadásoknak és minden másnak, s hogy ilyen idők voltak p. o. 1790-ben s 1825-ben stb. Ez a nyilatkozat legalább annak elismerését foglalá magában, mire az ellenzék oly nagy súlyt fektetett, hogy t. i. nem mindig a királyi előadásokat kell előbb tárgyalni, amint a főrendi ház többsége vitatni szerette. Mire Deák azzal az érveléssel felelt, hogy akkor a sérelmek orvoslására majd sohasem kerülne a sor stb.

A főrendek izenete másnap felolvastatván, Széchenyi is hozzá szólott, s az elv megmentése végett azt kivánta, hogy az országbiró (Majláth) tegnapi kijelentése tétessék belé a szövegbe. Ezt nagyon zokon vette ő n. méltósága, s hevében a többség jogaira hivatkozott, azon utalással, hogy majd ha az ellenfél jő majoritásba, akkor diktálja a végzéseket, mely kifakadását Haller azzal a megnyugtatással tetézte, hogy az nem igen lehet, mert több regalisták az ország gyűlésre nem is hivattak meg. Ez aztán felháborítá a szintén regalista Széchenyit. Ha a kormány azt hivja meg a kitakar, úgy mi csak árnyék vagyunk, s alig érünk többet mint egy »Postulaten-Landtag«!

Az ülés további folyamát adatok hiányában nem tudhatjuk.

Ezen évi november 11-én Elegyes ülés tartatott, melyben a Magyar Nyelv érdekében leérkezett s a nádor személyes köz-

[1]) Ülés után Szerencsynél ebédelvén Pulszkyval egy üveg pezsgőben fogadott, hogy most már a Junctim (a Sérelmeknek a királyi előadásokkal együttes felterjesztése) keresztülmegy.

benjárásának tulajdonitott kedvező kir. válasz hirdettetett ki. Nagy lelkesedés.

A hivatalos Jegyzőkönyv szerint:

Mielőtt a Rendek tulajdon termökbe átköltöztek volna, Széchenyi István gróf, valódi örömtől lelkesíttetvén, azt inditványozta, hogy ezen örömnapnak örök emléke fentartása végett Ő cs. k. főherczegsége, az ország mélyen tisztelt és szeretett nádorának a honi nyelv dolgában tett fáradozásai és magas pártfogása háladatos köszönet jeléül Törvénykönyvbe iktattassék, mely előadását a szóllónak valódi öröméрzetből eredett éljenkiáltások követték.

Paloczy az eredményt egyenesen Széchenyinek tulajdonította s ezt neki, nem üres bókként meg is mondá.

Széchenyi jegyzetei szerint, a nádor iránti amaz udvariasságát sokan rossz néven is vették. Ő tudta, mit csinál.

Mikor a felső és az alsó táblánál egy időben tartattak az ülések, az alsó tábla országos üléseiről, valamint az elegyes ülésekről vezetett hivatalos jegyzőkönyv legalább nyomára vezet annak, hogy miről lehetett egyrészt a felsőháznál, másrészt a kerületi ülésekben szó. De mikor az egyetlen hiteles forrás csak annyit tudat velünk hogy: 1840 január 4. 7. 8. 9. 10. 11. 13. 14. és 15. napjain csak a főrendek tartottak ülést, úgy, ha az azonkori magántudósítók is cserbe hagynak, már csak az Irományokból vonhatunk ki némi következtetést az ezen időközben végzett munka tömegére és tárgyára.

S éppen ily időközökre esnek Széchenyinek az 1840. év elején, január 2. 7. 3. 4. 11. és 15-ki felszólalásai, melyek némi nyomai az ő naplójában vannak, szokott rövidséggel, megörökitve.

Végeztek a főrendek a következő ügyekben: Részek (Partium) visszacsatolása, Szóllásszabadság, Vallás, Katonai kihágások, Országgyűlés költségei, Urbér, Magyar nyelv, Jobbágyok örökösödése. Lett ebből kilencz Izenet.[1])

Január 2-án a sorozat első tárgya lehetett napirenden.

Széchenyi naplójában csak ennyit olvasunk: »Mágnások

[1]) Orsz. gy. Irományok 104—117. sz.

ülése. Majláth J. ellenem, jól megczibálom. Károlyi és Andrássy a főherczeg ellen, mivelhogy senkit sem hagy jól kibeszélni magát. Teleky dans son brillant. Judex nem szólt.« »Károlyi Eötvös, Batthányi, hozzám jönnek a Napló végett.«

Január 7-én a Hatheti oktatás jött szóba. (Áttérés esetében.) Széchenyi, a buzgó de felvilágosodott katholikus, ennek ellene nyilatkozott. Én, ugymond, még testemet sem submittálnám az önkénynek: hát még a lelkemet! Végül kérdést intéz a főherczeghez »hogy mily értelemben veszi ő a főfelügyeletet.« Vajon a nádor válaszolt-e akkor e váratlan interpellatióra, azt nem tudjuk: de máskor elég bő alkalmat vett magának nézeteinek nyilvánitására, melyek szabadelvűsége az ott jelenvolt főpapságét mindig jóval megelőzte.

A kérdés, a gyermekek neveltetésére s iskolaügyre nézve, a következő napon, január 4-én folytattatván, Széchenyi ismét szabadelvü szellemben nyilatkozott. Többi közt ezeket mondá:

Ha fejedelmünk egyedül csak constitutionális országok feje volna, még akkor sem ismerném el hatalmát a nevelés ügyében a törvényeken tul, stb. De hát még mai állásában, mikor a trónhoz közel állóknak tanácsa szerint, szinte kötelességszerüleg absolut elveket terjeszt, bizonynyal annál kevesbbé! stb.

Leverjük, — igy folytatja naplójában, — Szt. et Co.[1]) Zichy János ma először, és velünk. Ülés után a főherczeg sok vivátot kap.

Január 11-én: Szólásszabadság. Naplója ennyit: Háromszor beszéltem. A hallgatóságnak nagyon tetszett; magam nem voltam megelégedve magammal. Apponyinak s végül Jósikának egy jókorát adtam. Károlyi egészen velünk van.

Január 15-én: hevesen kikelek az Urbárium ellen. Félreértenek . . . De nagyon zavart is voltam. »El kell égetni, stb.«

Január 16. két Resolutio. (Dunaszabályozás. Élelmezés) Palóczy quasi insultál. Deák reám förmed. . . . mert hogy minden tettöket nem csodálom.

Ezzel véget érnek találgatásaink.

1) [illegible]

Ezentul a főrendi Naplót fogjuk beszéltetni. Zilált szerkezetét részben az akkori szerkesztők vagy gyorsirók járatlanságának rójjuk fel.

Február 26. A nádor figyelmeztette a főrendeket, hogy most már, miután a Napló be van hozva s igy a mondott szavak nem röppennek el nyomtalanul, lehető szabatosan nyilatkozzanak s a kitérésektől tartózkodjanak.

Volt alkalmunk megemliteni, hogy a legszabadelvűbb szónokok, a mily őszintén óhajtották a nyilvánosság tekintetéből a Napló behozatalát, úgy, mikor végre megkapták, nem nagyon örültek, mert nézeteiknek fesztelen pongyolasággal előadásában genirozta őket, s néha később a saját szavaiknak ellenök felhordása és reájok olvasása is, mint dialectikai fegyver, bajt okozott nekik, különösen Széchenyinek is.[1])

Tán ennek tulajdonitandó részben, hogy Széchenyinek többnyire igen rövid nyilatkozatai örökittettek meg, főleg kezdetben, az új közlöny hasábjain.

A nevezett napon, a Reversálisok ügye tárgyaltatván, csak annyi:

Gróf Széchenyi István: Nem kecsegtethetem magam, hogy én itt valakit capacitáljak, röviden a koronaőr Ő Excellentiájával kezet fogok, s indítványát egész kiterjedésében pártolom.

Gróf Keglevich koronaőr az olyan reversálisokat, melyek »jó lélekkel erőltetés nélkül keletkeztek«, jövőre is fentartatni kivánta. A többség ezt el is fogadta.

Azon ülésben szintoly röviden pártolta Széchenyi az alsóház izenetét a vegyes házasságból született gyermekek neveltetésére nézve. A többség itt is vele volt.

Február 28. Az Átmenetel kérdésében:

Gróf Széchenyi István: Nemcsak vallási tekintetben, de constitutionalis tekintetben is, hol a suprema inspectióknak annyi s oly kényes árnyéklatai vannak, — a KK. és RR. izenetét pártolom egész kiterjedésben: ha ettől elüttetném, Mélt. Gróf Batthiányi Lajos inditványához csatolom magamat.

Batthyányi még a előző napon a kir. felügyeleti jogot kör-

[1]) Ich rede seit Diarium sehr kurz. Napló, febr. 27.

vonalozta, s az áttérés eseteit nem »határozat« végett, hanem »jóváhagyás« végett, t. i. csak formaság szempontjából, kivánta felterjesztetni.

»Ich gewinne quasi die Schlacht.« irja Széchenyi naplójába.

E napon az alsóháznál egy fontosabb kérdés, a Vasut tárgyaltatott; este pedig a Casinóban váratlan összeütközése volt Batthyányival. [1])

Márczius 9-én az Urbér némely §-ai tárgyaltattak.

Gróf Széchenyi István: Mondhatom, hogy a mit Andrássy Károly Gróf előhozott, hogy szereti a törvényeknek s általában a discussióknak tisztaságát, mert úgy tartja, hogy megeshetik sokszor, hogy egyszerre valami, miről soknak legkisebb, legtávolabb ideája nem volt, mint valami lett dolog, napfényre jön — ebben vele egyetértek. Nem tudom: jelen volt-e a Mélt. Gróf akkor, mikor itt az elv elfogadtatott, — hogy az jó-e, rosz-e? erről bővebben nem akarok discussiókat tartani, — de csudálom, hogy a Mélt. Gróf azt — clandestine történtnek állítja, a mi fényes napvilágnál történt, és igy csudálom, hogy csak most veszi észre a Mélt. Gróf, hogy az ősiségen valami csorba üttetett! Így, ha azt is elv gyanánt fel akarjuk állítani, hogy, ha ezen két Tábla egyszer már valamiben megegyezett, attól ismét hátralépést lehessen, ez természet szerint nagyobb zavarra fogna vezetni, mint az ősiségnek végképi eltörlése. E szerint most oly helyzetben vagyunk, hogy akár akarjuk, akár nem, nem tehetünk mást, mint hogy a kérdéses biztosságról gondoskodjunk: annál fogva a Koronaőr és Országbirája Ő Excellentiájok vélekedéseikhez csatlakozom.

Az örökváltságról volt szó (permissive), s némelyeknek aggálya támadt, hogy esetleg egy illetéktelen birlaló, p. o. bérlő, vagy zálogbirtokos, vehetné fel a váltságbért, az igazi tulajdonos

[1]) Kis casinóban. Batthyányi: A mit a két urak rólam meséltek és regéltek stb. Én: nem szokásom a regélés és mesélés, kérek más kitételeket. Batthyányi: Nem huzom vissza szavamat. Én: Nekem ily conferentiában részt venni lehetetlen. S ezzel távozok. Némelyek tartóztatni akarnák, nem hagyom magam s sztkozódva megyek el. — Sunt certi denique fines. (Napló, febr. 28—29.)

rovására. Mire az országbiró azzal felelt, hogy: Vigilantibus jura! Az Ősiségnek pedig, anyagi fejlődésünk e nagy akadáyának, eltörlése Széchenyi s a reformpárt egyik sarkalatos eszméje volt.

Márczius 11-én a Vegyes házassági ügy (váradi és rosnyói püspökök körlevele), tárgyaltatván,

Gróf Széchényi István: Ezen fontos tárgyhoz nem szólottam, sérelem-e, nem-e? arról nyilatkozást nem tettem, — azon reménységben, hogy talán ezen dologról nem is fogok szólani, s hogy ide többé nem kerülend: mert azt hiszem: ez oly tárgy, melyről azt lehet mondani, hogy mennél kevesebb vitatkozással végeztetik-el, annál jobb: — de a jelen esetben, hogyha a dolog igy tűhegyre állíttatik, megvallom, hogy én sokkal több roszszat látok, s oly dolgokat kifejlődni, melyeket előre alig lehet kicalculálni. S valamint én sok másban »ad fractionem panis«-nak nagy barátja vagyok, és — nem szeretem a palliativát: úgy e tekintetben irtózom mindentől, mi a dolgot tűhegyre állítja: s így, miután a többség eldöntötte, hogy a jelen kérdésre nézve nincsen sérelem, noha akkor vélekedésemet épen nem adtam, hódolok a többségnek, s kivánom, hogy a szerkesztés maradjon meg úgy a mint áll; mert sokan talán más és más elvből mennek ki, talán többen a dolgot egyenesen oly állásba akarják tenni, hogy a Háznak két része vallási dologban úgy álljon egymás ellen, mint az olló két élével: — mások pedig azt gondolják, hogy ezt szükséges kimondani azért, mert végzés volt, de azt nem calculálják, hogy ennek mi effectusa lehet. Minden vélekedéseket tisztelek, de van kérdés, — melyet szeretnék most legsimábban elvégezni, — ez volna az; azért a szerkesztést pártolom.

Az izenet olvastatván, az itélőmester e kifejezésére: a püspök körlevele a törvénynek se betüjét se szellemét nem sértette:

Gróf Széchényi István: Bocsánatot kérek, — nem tudom, minek tesszük a szerkesztésbe a betüjét és szellemét.

S ez csakugyan kihagyatott. A főrendek egyszerüen »nem láttak törvénysértést« a dologban. Satb.

Márczius 12-én a jobbágyok örökösödéséről.

Gróf Széchényi István: Az egésznek básisát nem szeretem,

mint minap is kijelentettem: de ha a basist már elfogadta e Tábla, nem látom át, hogy a superaedificátumot miért ne fogadná el. A kettő szoros összeköttetésben van egymással. Mi pedig azon aggodalmat illeti, hogy azon leányzó, ki már 30 éves korában férjnél van, ne részesüljön a szerzeményekben, melyek megszerzésében egyáltalában részt nem vett: azon könnyen lehet segíteni, ha a gondoskodó atyák testámentumok által őket ebbeli örökösödésből kirekesztik: a veszély tehát nem lesz oly nagy, mint sokan hiszik, és azért a KK. és RR. izenetére szavazok.

Márczius 13-án a Kerületi Napló tárgyában, melyet a Rendek sürgettek, s melyet Batthyányi azzal a csipős megjegyzéssel pártolt, hogy, ha valami a közvélemény félremagyarázására s elbódítására eszközül szolgálhatna, úgy ennek czélszerűbb eszköze nem lehetne, mint a Karok és Rendeknek mostani országgyűlési Naplója, stb.:

Gróf Széchényi István: Jóllehet a T. KK. és RR. hatalmában áll, az érdekesebb tárgyaltatásokat a regnicoláris sessióba hozni, s ekkép inkább az ottani Diarium volna javitandó: azért még is pártolom a RR. izenetét egész kiterjedésben, s pedig azon okból, mert az országgyűlésnek coordinatióját kivánom. — Ezt azonban rendszeresen és egyszerre soha sem fogják eszközölhetni, hanem egyedűl részletesen és lépésönkint; már pedig erre nézve egy lépés sem volna czélrevezetőbb, mint épen a kerületi Napló, mert ez által a mostani országgyűlések helyébe lassanként a kerületi ülések állnának; s ekkép — mint mondám — pártolom a Rendeket.

Ugyane tárgyban másodszor:

Gróf Széchényi István: Lehetetlen, hogy az itt mondottak után az országgyűlés coordinatiójához ne szóljak egy két szót. A coordinatió, úgy hiszem és ha kebleinkbe akarunk nyulni, nem tagadhatjuk közkivánat. Én legalább semmit sem óhajtok inkább, mert a jó rendnek vagyok barátja, s vajmi sajnosan látom és tapasztalom, mily iszonyú időveszteséggel és mily nehéz körülmények közt születik itt valami, s ezt, úgy hiszem, mindenki, ki a rendet és Hazánknak előmenetelét őszintén ohajtja és mellékes czélokbul zavart nem akar, úgy érzi, mint én. De hát miért

nem coordináltaték az országgyűlés eddig, vagy miért nem történtek komolyabb lépések e czélnak elérésére? lehetne kérdezni. Azért, mert a két illető fél, t. i. a Nemzet és a Kormány sejdíték, és attúl félték e részen, hogy vagy igenis nemzeti, vagy igenis kormányi tekintetben fognak kisülni a coordinatiók, azaz vagy igenis absolut, vagy igenis szabad szellemű alapra lenne állítva az uj rendszer. (*Egy valaki felkiált: »Rem acu tetigit!«*) S miután ez most is így áll, s ezentúl is így fog állni, és nem hihető, hogy a két illető fél valaha is oly aequilibriumba jöjjön, miszerint viszonlagi bizodalommal foghatna az országgyűlés elrendezéséhez, — ennek csak successive lehet sikerülni. Mi volt a kerületnek kezdete? s mennyire fejlődött ki ekkoráig? nem láthatni-e abban a lehető legnagyobb progressiót? s nem is állapodik meg, mig a KK. és RR. magok nem választják elnöküket. — Fontossága felette nagy. Igaz, hogy a Kerületnek hivatalossága fictione juris tán nincsen; de hogy de facto bizonyosan van, az kétségen kivül fekszik. Factumokat a XIX-dik században pedig nem tagadhatni. Gróf Dessewffy Aurél, mint mondásábul értettem, azt hiszi, hogy a kerületi *Napló* megállapítása épen ellenkező következést vonna maga után, t. i. hogy gátolná a diaeta elrendelésének utóbbi kifejlődését, mert a T. KK. és RR. ha azt megnyernék, többé nem akarnának előmenni. Ebben én nem foghatok kezet; mert hiszen nekünk, a Fő-Tábla Tagjainak is lesz tán egy kis szavunk hozzá és általán véve nem hiszem, hogy egy ily, jóllehet fontos, de még is csak egyoldali lépés által már absolválva lenne oly coordinatio, melyre szükségünk volna, s mellyet legalább én teszek fel. Most se a votumok, se a Tagoknak mennyisége tisztában nincsenek; a törvények hónapokig, sőt sokszor esztendőkig forognak kérdésben, s végkép az országgyűlésnek befejezésével rendszerint nyakra főre kevés órák alatt készülnek s. a. t. Mindennek változni, javulni, de csak successive változni és javulni kell és lehet. — De még a sajtónak tekintetében is pártolom a Rendeket és a kerületi Naplónak eltiltását egyenesen sérelemnek tartom. A Nemzet soha tul nem adott a sajtó szabadságán, ezt mindig úgy tekintette, és ma is úgy tekinti, mint tőkét, melyet szükség szerint költ. — Igaz,

hogy Magyarországnak körülményei ideig-óráig mindig olyanok voltak, és institutioinknál fogva még ma is olyanok, hogy a köz értelmességnek parányi voltát is ide értve — mai nap azon lehető legjobb s legnagyobb áldás, a tökéletes sajtószabadság, fájdalom! körülményeinkhez bizony még nem illik. De a mi a kerületi Naplót illeti, ott már jónak itéli a Nemzet ezen szabad tőkének használatát, s annál is inkább, mert, mint Mélt. Gróf Károlyi György bölcsen mondja, szinte mindenki tart magának irót, s ekkép úgy is tudatik, mi fordul elő, s mi mondatik a kerületekben, csakhogy hibásan, sokszor contradictorie, és ekkép sokkal nagyobb kárral a közvéleményre nézve, mint ha rendes kerületi Napló létezne, melyet ezért is ismét és ismét pártolok.

Márczius 14-én a Mezei rendőrségről.

Gróf Széchényi István: Én Gróf la Mottéval kezet fogok, csak azt szeretném vélekedéséhez tenni, hogy ne csak azon vizeket ne lehessen használni kenderáztatáshoz, melyek a közönségnek szükségesek, de még azokat sem, melyek a közönségnek commoditására szolgálhatnak, s ekkép még azon kisebb tavakat s forrásokat sem, melyek jóllehet szorosan nem szükségesek, de közellétök miatt még is nevelhetnék a Publikum kényelmét, például itatásra. De hogy oly vizek szabad használásával is hátráltassék a birtokos, és más önkényétűl függjön, melyek a közönségnek se nem szükségesek, se azt méltólag nem illetik, arra nem állok. Előbb divatban voltak, és nagy költségekkel ásattak úgynevezett angol kertekben a békatavak. Most ismét divatkivűliek: már ha ilyeseket például a tulajdonosok kenderáztatásra akarnának használni, minthogy már meg vannak ásva, mire annyi részrűl szólíttatunk fel, s mely industria Magyarországnak körülményeihez tán igen illenék is, ha mondom, tán erre akarná használni a birtokos: nem cselekedheti szabadon, s tán épen nem, ha valaki mástul függ a dolognak hátraltatása, mi kis körben, mint ma űzetik a dolog, nem képzelhető ugyan, de nagyobb körben, midőn az érdekek sokszor oly erősen csapkodnak össze, felette könnyen megeshetnék: nem, ennyire

senki által nem kivánnám megköttetni akár a nagy, akár a kisebb birtokost.

Marczius 21-én. Sérelmek és Kivánatok.

Ez utóbbiak közt Pozsony kérelme a dunabalparti vasut iránt, mely mint a jobbpartit veszélyeztető, nagy ellenzésre talált.

Gróf Széchényi István: A szőnyegen fekvő tárgynak két oldala van, popularis és impopularis. A popularis: minden vizsgálat nélküli pártolását sürgeti a pozsonyi postulatumnak, midőn az impopularis oldalhoz nem csak azok számittatnak, kik simpliciter félrevetni kivánják az érintett postulatumot de még azok is, kik tisztán látni óhajtván e felette nagy érdekü tárgyban, azt komolyabb vizsgálat alá venni tanácsolják. S pedig, mert azon komolyság s hideg vér helyett, melynek e tárgy taglalásában uralkodnia kellene, oly ingerültségig fejlődtek ki a szenvedelmek, hogy legyen négy szem közti, legyen nagyobb számu e tárgy feletti tanácskozásokban, valóban sokszor előlegesen szinte *pisztolokat* jó lett vala önvédelem miatt a zsebekbe tenni. Én azonban, akár populáris, akár nem, mit mondandó leszek, elmondom: mert azt hiszem, törvényhozói állásban mindenkinek kötelessége magát személyes és provinciális érdekek felibe helyezni, s mi a populusnak hibás irányzatát illeti, az ellen épen úgy vivni, mint a hatalomnak kicsapongásai ellen. Minél magasabbra emelkedik az absolutismus, annál inkább illik a törvényhozóhoz a nyilt és bátor szó, annál inkább illik az akkor is, midőn a közvéleménynek forradalma legmagasbra hág, és az saját nézetével leginkább csap össze. Nem eléggé csudálhatom, hogy a legislatio e tárgyat, valamint a könnyebb közösülési általános kérdést is, eddigelé komolyabb figyelemre s tárgyaltatás alá nem vette. Pedig hitel, ingatlannak birhatása és jó közösülések, oly fontos kérdések, melyeknek józan elrendelése, mi mindenütt a tapasztalás által eléggé bebizonyul — a legfőbb hazai áldásoknak kútfejei. Mi magyarok annyira bálványozzuk a szabadságot, s eddigelé — úgy látszik — még sem igen jutott eszünkbe — min nem csudálkozhatni eléggé, — hogy jó közösülések nélkül nem egészen szabad az ember. Tudjuk, miképp több árnyéklatokon keresztűl, Apollo végkép majomhoz

hasonlít. Igy áll a kifejlett nemzetek közösülési könnyüsége egész a négy fal közti börtönhöz, az árnyéklat lánczolatát a magyar út tévén; sőt megesik, — ha igaz, mit az éjszakamerikai *penitentiary* kellemiről mondanak, — hogy egy magyar csárdába szorult, kocsiját törte, vagy árokba dőlt magyar e tekintetben legalább még nagyobb rab, mint amaz. Ez is többek közt egy hiányos felfogása a szabadságnak, miszerint sok magyar, ha Pegasusán nyargalhat, s dús képzeletének tengerében kalandozhat, már szabadnak véli magát. S igaz, ez legolcsóbb ára volna a szabadságnak, és a lehető legnagyobb kincs; mert ki ily tulajdonokkal van ellátva, még börtönben is szabadnak képzelheti magát, csakhogy ily képzelgések felette szaporán törnek ketté. Én legalább ily szabadsággal be nem elégszem. Tudom én is becsülni a léleknek eledelét, s vágyok utánna, — de a testnek is meg kell adni a magáét. — Azonban hadd térjek a tárgyhoz vissza. (*Bizony jó lesz!*) Tudva van, hogy csak néhány évekkel ezelőtt pénzes ember — ilyenek pedig vállalatokban nélkülözhetlenek — semmi magyar vállalatba bocsátkozni nem kivánt. Most azonban, — hála az égnek! — többen versenygenek. Már ennek igen nagy hasznát lehetne venni, és ez lett volna az orsszággyülés feladása; mert Magyarországban, melynek szinte negyed része mocsár, a legjutalmasabb vállalatok lehetségesek. Azon kellett volna tehát lenni, hogy *inter duos litigantes* végkép az Ország nyerjen. Most azonban tán úgy fog kiütni, hogy mi vagyunk némi ügyesek, vagy ügyészek által felingerelve, a litigansok, és ekkép talán nem mi fogunk örülni, de mások, kiknél a papirosok emissiója a legtöbb czél, midőn több évek lefolyta után — ne adja az Isten — tán azt fogjuk tapasztalni, hogy hosszas közlések helyett, melyek ugyan napi renden lettek volna, mit sem nyertünk a Hazánknak, mint egy rövid vasutacskát *Gaenserndorftól* Posonyig. — Pozsonynak érdeke azt kivánja, nem tagadom, de ha ez Magyarország érdekével üt össze, egy Városnak az érdeke egy egész Országéval: akkor azt, valamint egyesek érdekei is hátrább állnak a közönségéinél, tekintetbe nem vehetni; s azért vajmi keserü *mea culpát* kellene nekünk egykor elmondani, ha hibás felfogás miatt egy Városnak érdekét pártoltuk volna csak, egy egész Országnak kárával. Én

pedig igen félek — nem tagadhatom, — hogy végkép, midőn a szenvedélyek egyszer megszűnnek, s a mindent felvilágositó nap el fogja szélyeszteni az e tárgy feletti mesterséges ködöt, csak bizony így fog kiütni a dolog, mint mondom. — Én legjobban szerettem volna, ha az egész mind a jobb, mind a balparti tárgy az országgyűlés elébe kerül, hadd látta volna az Ország, a vállalkozók közül ki mit szándékozik, ki mit igér, ki hogy kezeskedik, egyik a másiknak nem árt-e, s a kettő tán egyeztethető-e? vagy ha azonban ez nem tetszik, ám használta volna mindegyik rész a törvényt, s végzette volna az egészet a végrehajtó hatalom, hová az, gyakorlatilag véve, mint technicai tárgy, tulajdonkép leginkább tartozik. A Rendek azonban másképp cselekedtek, s egy eddig hallatlan záradékkal terhelték meg a pozsonyi postulatumot. — Megvallom, igen csodálkoztam a határozat végeredményén, s nekem úgy látszik, mintha itt tán véletlenűl valami penna-csúszásnak kellett vala történnie; mert arra kárhoztatni egy társaságot, hogy ne használhassa a már tán elébb felépített gänserdorfi vonalt, igen is tulságos lenne: de mi legfuresább a dolognál, és egy valóban igen különös phaenomenon az: hogy mind a két rész megelégszik a végzéssel, minek basisa azonban nem egyéb, hanem hogy a jobb partiak azt hiszik, mikép a fenforgó záradék kötelességgé fogja tenni a balpartiaknak, valósággal megkészíteni a vasútat, legalább Pesttűl Pozsonyig, s ekkép az Ország ki nem lesz játszva egy rövid gaenserdorf-pozsonyi vasúttal, mire reménylhető, hogy atyáskodó Kormányunk felügyelni fog: a balpartiak pedig azért elégesznek meg — s itt egy kis indiscretióval fogok élni, de ezt egy balparti ismerősöm minden tekervény nélkűl szemembe mondta — mert így okoskodnak: csak menjen fel egyszer a postulatum, s vesse az Ország a pondusát a balpartra, fogunk aztán tenni, a mit akarunk: s ime, Fenséges császár kir. Fő-Herczeg és Mélt. Fő Rendek! többek közt ez fő oka, miért nincs de legkissebb bizodalmam is az egész balparti vonalhoz. — S itt megint egy más kis esetet kivánok előadni: Minap így szólott hozzám — engem nyugtatólag — valaki: »A Gróf ugyan miért búsul a balparti vállalaton? — A vasút Pesttűl kezdve vagy fog épülni, vagy

nem. Ha épűl. akkor ugyan hogy neheztelhet miatta? Hiszen Pestnek felvirágzását annyira viszi lelkén, miképp ez lehetetlen. Ha pedig nem épül. akkor azon gyönyörűségben fog részesűlni, melyet érezni szoktunk. mikor azt tapasztaljuk, hogy valaki azon verembe esik, melyet másnak ásott.« — Ez azonban korántsem nyugtatott meg. Én egészen máskép látom a dolgot: — s pedig ha épűl. ki örülne azon jobban. mint én. mert hiszen igaz, Pestre szegeztem magamat, hol se rokonom, se jószágom, se semmi különös dolgom. s hova legkisebb vonzódásom nincsen, s hol híven részesülök porban sárban, s pedig azon okbul. hogy Hazánk központjának kifejléséhez. honnan itéletem szerint az egészre áradna a civilisatio jótékonysága. én is járuljak csekély tehetségem szerint. Egyébiránt ha lelnék is ebben némi kis lelki és keserü gyönyörüséget. valóban nem igen látom. *miképp* eszközölhetném azt. mert eddigelé legalább nem tudom. ki az. kit üdvözölhetnék annak idejében. ha sikerül a vállalat. vagy viszont kinek vethetném szemére. ha mégis — mitül igen félek — nem lenne belőle semmi. Mert valóban Báró Rothschild, Myrbach ezredes, Ullmann ur, Báró Dietrich. vagy az ideig-óráigi választmány firmája és kezessége alatt megyen-e e tárgy. vagy kié alatt? bizony nem igen tudtam felfogni. s ekkép igen tartok. ha végre még is úgy sülne el, hogy nekem lenne igazam, s az egész közösülés — a pozsony-gänserndorfi vonalt kivéve — csak papiroson maradna. — igen tartok mondom. hogy akkor ezen collectiv kormányzásnak egyik tagja a másikra tolná a hibát, s nem tudná senki soha is. kit illet tulajdonkép a szemrehányás. — Nem vagyok én a balparti út ellen egy cseppet is, hátráltatni *crimen laesae nationis* volna. egy Debreczentűl Pozsonyig menő közösűlést. de legkisebbé is hátráltatni akarni: — nem vagyok én az út ellen. de egyenesen csak a mystificatio ellen. az ellen tudniillik: ha egyedűl a pozsony-gänserndorfi út készülne el, a többi pedig csak papiroson maradna. Ez az. mitől félek. s mitűl megóvni kivánnám a Hazát. — Azonban nem akarom én itt azt mondani. hogy nem bizom *bona fidesében* a vállalkozók némi tagjainak: Isten őrizzen! de azt hiszem. ők alkalmasint tudtok nelkul magasb. de titkos hatalmaknak. kiknek szándékuk nem

oly tiszta, – szolgálnak eszközül, s ekkép legjobb akaratukkal is ki lesz játszva a Haza. – Akár készakarva, akár szándék ellen gyujtja fel valaki a házat, annak, kit ér, mindegy – mikép a tiszta szándék józan felfogás nélkül a közjónak előmozdítására még nem elég. – Igen szeretem, s örülök ma azon, hogy Naplónk van, legalább a jövő kor fogja átlátni, ha felingerültsége miatt a mai nem látja, hogy valamint igazam volt a magyar szinház dolgában, hol hasonlókép a felingerült és szenvedelmes többség rontá el a tárgyat, mely felette bádjadt lábon áll, min azonban, reménylem, segíteni fog ezen országgyűlés; úgy tán most sem hibázok, ha – mint elébb mondám – azt kivántam volna, hogy az országgyülés komoly figyelemmel vizsgálja meg az egészet, mielőtt egy vagy más részre hajol. Miután azonban a RR. azon záradék által, melyet a pozsonyi postulatumhoz ragasztottak, eléggé bebizonyitották azon bizodalmatlanságot, melyel a balparti vállalat iránt viseltetnek, én is megnyugszom benne, és pártolom az izenetet.

Ugyane tárgyban, gróf Dezsewffy Aurél után, másodszor:

Gróf Széchenyi István: A Mélt. Gróf (Dessewffy) igen ékes, de felette hosszas beszéde által a balparti ügynek gyengeségét bizonyítá be inkább, mint valami egyebet. Oly elhatározott s hangos »*maradjon*« után, melyet e házban még egy alkalommal sem tapasztaltam, – a Mélt. Gróf bizony megkimélhette volna magát, kivált midőn a balparti vállalat biztossága ellen, a Mélt. szathmári Főispány Báró Vécseyvel, szinte egyedűl én szólaltam fel. – A Gróf a XXV. t.-czikkelyre provocál.[1]) Én is azt teszem. De mit parancsol ez? Azt, hogy a törvényhozás a Haza közjavát előmozdító magányos vállalatok iránt a legközelebbi országgyűlésen okvetetlenűl kimerítőleg rendelkezzék. És igen kár, hogy ezt a *diaeta* a kérdéses tárgy kifejtésére végre is nem teljesíté. A Gróf csodálja, hogy én nem látok biztosságot a

---

[1]) Az 1836 : XXV. t.-czikk egyelőre nem kevesebb, mint tizenhárom irányban veszi oltalma alá a közlekedési ügy rendezését, ú. m. Pest-Bécs, Pest-tengerpart, Pest-Zimony, Pest-Morva és Szilézia, Pest-Galliczia, Pest-Kolosvár, Pest-Nagy-Szeben, Bécs-tengerszél, és Eszék s Törökország, Bécs-Krakó, Kassa-Krakó, Miskolcz-Galiczia és Sziszek-tengerpart felé.

balparti útban, én pedig azt csudálom, hogy a Gróf lát. Azt mondja továbbá, hogy a jobbparti vállalat sem ad biztosítékot. Ez igaz. De hiszem a jobbparti vállalkozók nem esedeznek semmiért is az országgyűlés előtt, s tőlük senki biztosítékot nem kért. Én jobban szeretem, ha valaki semmi biztosítékot nem ad, mint olyast, mely nem biztosíték. S itt szükségesnek tartom azon 8½ nyomtatott iv körül, melyben a balparti útnak biztosítéka fekszik, véleményemet egyenesen kimondani. Látok mindenekelőtt egy magyar Mágnás nevét, ki a dolgot, mint valami felette jót pártolja, és ajánlja. Tisztelet, becsület, de ezt garantiának nem vehetem. Olvasom — később Báró Rothschild nevét, hogy t. i. ő jót áll, csak pártolják a RR. a pozsonyi *postulatumot*; jót áll, mondom, s én már látom őt, mikép dolgozik szinte Debreczenmél, hogy egy év leforgása, sőt kisebb idő alatt elvégzi, — ugyan mit? az egész vonalt Gränzerndorftúl a magyar határszélekig! Valóban szép garantia az egészre nézve! Tapasztalom végre az érintett 8½ nyomtatott ivben, hogy Báró Dietrich, vagy az ideigóráigi Választmány — pártolják a RR. csak addig is a pozsonyi postulatumot — mindjárt megkezdeni igéri Pesttűl fel- és lefelé a vasút vitelét, midőn a Helytartó-Tanácscsal e tekintetben megegyez, s a körülmények engedik. — Már hogy ilyféle garantiák, — melyeket a balparti vállalat feltalált, — bennem a bizodalmat nem igen emelték, sőt még azt is, mi volt, egészen megsemmisitették, nem tagadom. Azt mondja tovább a Gróf: hogy hasznosb a balparti út az Országra nézve. Már ha Debreczenből Pozsonyig megyen — ezt tagadni nem kivánom, — t. i. ha valóban létez, és nem marad a papiroson. Ettűl pedig nagyon félek, kivált ha Pesttűl Párkányig a Duna partján látom a vasút vitelének szándéklatát, — egy oly folyamnak, melylyel semmi vasút a világon a legnépesebb környékek közt sem concurrálhat, kivált az egy kissé úgyis igen hosszadalmas kanyarulatában a folyónak. — Egyébiránt épüljön. — Hazudtoljanak meg a vállalkozók. Én igen fogok örülni, ha Pesten egy derék Bahnhof támadand, és töltése az útnak, ha nem is a gőzkocsiknak, de legalább a Duna kiöntései ellen fog szolgálni. Áll a Napló, és a jövő kor fogja eldönteni nekem, vagy a Grófnak volt-e élesb

belátása a jövendőbe? Ha épül az út, és mi egymással gőzkocsin utazunk az érintett vonalon, akkor én hódolok a grófnak; ha pedig tán mégis gyalog lennénk kénytelennek menni Visegrád átellenébe, akkor megint én állandok magasban — s ezt itélje el a jövő kor. — Végre azt állítja a Gróf, hogy az ingerűltség mind a két részrűl nagy és egyforma. — Ezt tagadom, ez nincs úgy, s azon rész, mely látni sem akar, s az érintett postulatumnak felterjesztését minden módon sürgeti, annak szemére nem lobbanthatja az ingerűltség és szenvedelem vádját, mely rész tisztán látni kiván, s ha ettűl eltiltatik, gondosságban legalább oly záradékot ragaszt a pozsonyi postulatumhoz, mely szerint biztosítva legyen az Ország minden kijátszástúl, mi körül, úgy reménylem, egy atyai Kormány gondoskodni fog. Egyébiránt — mint mondám — többet nem tehetek, mint a Rendeket pártolni.

E napi benyomásai, naplója szerint:

A főhgnél voltam. Nem teheti, hogy az ülést a vasut végett elnapolja. Ám »maradjon!« — Vécsey, Kulmer és én úszunk az ár ellen. Dezsewffy összefoglal fényesen, de gyalázatosan. (Glänzend, aber schimpflich.) Majláth György Batthyányi Lajost mellékesen jól megmosdatja.

Másnap előveszi csüggetegsége, nyugtalan álmok gyötrik stb.

Márczius 28-án: a királyi előadások harmadik pontja. (Dunaszabályozás.)

Gróf Széchényi István: Akármily nagy előitélet van is Országunkban ellene: de mégis ki kell mondanom, hogy én is az adósságcsinálás mellett vagyok, a Duna és Országunk egyéb vizeinek elrendezését illetve. S pedig, mert valamint egyeseknél, úgy egész Országokat tekintve is, adósságokat bizonyos esetekben nem csinálni, épen oly czéltalan, lehet mondani esztelen, mint czéltalan és esztelen adósságokba keveredni minden ok és haszon nélkül. Így, ha valaki pénzt kölcsönöz, hogy azt játékba veszítse, s elpazérolja, az bizonyosan esztelenül cselekszik; az is, ki például 4, 5%-el nem veszen fel pénzt — ha t. i. kaphat — ki azt 10, 20, sőt 100%-el elocálhatná, az az: ki ingatlanait ily

nyereségre javíthatná. Már pedig, valamint legtöbb földesúr Magyarországban a pezsgő kereskedés daczára elégséges és biztos kölcsönök által legalább tizzel öregbíthetné jövedelmeit: úgy biztosan merem állítni, 50-el is nevelné a Duna és egyéb vizek elrendezése nemzeti kincsünket; mert hiszen Hazánknak több mint 1000 □ mértföldét borítja undok mocsár. Már ilyeseknek legnagyobb haszonnal virágzó telkekké átvarázslására pénzt venni fel, nem csak nem volna esztelenség, sőt a lehető legböl-csebb tett. Azon idea, egy nagy nemzeti fundust állítni Honunkban, melylyel mindent el lehetne végezni, s melyről ma is volt itt szó, oly eszme, mely gyakorlatilag ki nem vihető, s melylyel végkép fel kell hagynunk, ha Honunkat magasb virágzásra akarjuk emelni. Nagyon jól mondja Gróf Andrásy Károly, hogy igen kellene félni, mikép ily nagy tőke felülről igen összeolvadozna, mihez én azt teszem, hogy az alulról tán még jobban olvadozna, és azt kérdem: mikép lehetne ily roppant tőkét melyet 80 millió ezüst forintra számítani épen nem volna tulzás befizetni, s azt mily módon lehetne manipulálni? Teljes képtelenség! És azért valóban ideje már a regnicoláris fundusoknak az elavult iskolákba való theoriájával felhagyni. Pénzt vegyünk fel vizeink elrendezésére, ez lett volna legjózanabb, de ettől ezuttal elestünk, s pedig, mert közbenvetőleg legyen mondva a Dunaszabályozási kérdés nem az Ország részéről jött, hanem egyike a kir. propositióknak vala. Ez akármily visszás s alaptalan állításnak látszassék, mégis praxisban így áll. S megvallom, mint villám futotta át lelkemet, s tisztán állott előttem, hogy a dolog el van hibázva, mikor az érintett kir. propositiót legelőször hallám. Ilyes dolgoknak, ha sikerét akarjuk látni, az Ország részéről kell indítványoztatniok, mert csak így lehet azon megrögzött előítéleteken diadalmaskodni, melyek a sikernek utjában állnak, és melyekkel magyarjaink még annyira telvék. Sokszor a tudatlanságot tudta nélkül és akaratja ellen kell saját javára vezetni, sokszor azzal úgy bánni, mint atya gyermekével, ki ennek akaratja ellen bevéteti vele az üdvös gyógyszert, mit, ha eleinte ellenz, utóbb háladattal köszön. Ezuttal nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy sokan, midőn vizek regulatiójá-

ról van szó, mindig azt emlegetik, és sokszor ezen ürügygyel hátráltatnak mindent, hogy az csak alulról eszközöltethetik. Már, ha ez áll: akkor mi magyarok Dunánk elrendezése körül semmit nem tehetünk, mert hiszen *Orsován* alól kellene a munkát kezdeni, minthogy a fekete tengerben van vége. De még itt, t. i. a tengerbe szakadásánál, sem lehetne tenni semmit is, minthogy a fekete tengeren át oly folyam van, miszerint fogadok: 12 palaczk közt, melyet — teszem — Pestnél vetnének a Dunába, 10 magától is elmenne Konstantinápolyig, ha t. i. azokat utközben ki nem halászná senki. Vizeink regulatiójával ily formán tehát Konstantinápolynál kellene kezdenünk? Korántsem. Mert hiszen a Marmora tengeren, a Dardanellákon és az egész közép tengeren szintoly erős a folyam, miszerint a Hercules *nec plus ultrájánál*, t. i. Gibraltárnál, kellene megkezdeni a magyar vizek szabályozásit. — Adósságokat csinálnunk legüdvösb lett vala, mi okból pártolom is egy országos választmány kiküldetésének indítványozását. Adja Isten, hogy elfogadtassa az Ország által az érintett eszmét, mit azonban nem remélek, minthogy — mint érintém — nem az Ország, hanem a kormány részéről tétetett e tekintetben az első lépés.

A vita bezárása előtt másodszor:

Gróf Széchényi István: Bizonyosan nem szólalok másodszor fel, ha ő Excellentiája Gróf Széchen nem veszi kérdésbe állításomat: hogy tudniillik én azért nem remélem Honunk korlátlan vizeinek szabályozását, mert ennek eszközlését a kormány pendíté meg. Miután azonban Ő Excellentiája az általam érintett különséget nem látja, tisztábban kivánom néhány szavakkal a tárgyat kifejteni. S ugyan is most mikép áll a dolog? A közönség nagyobb része most, miután megtudta — a mit egyébiránt előre lehetett látni, — hogy a kormány semmit nem fog tenni a dolognak végbevitelére, — annak megpenditésén kivűl, mosolyogva így szól: ugyan minek erre királyi propositio, ha nem adnak pénzt, s minek arra felszólítás, mit, ha akarjuk, saját tehetségünkkel magunk is elvégezhetünk? És akárki mit mond, bizony csak felette kelletlen világban s felette impopularis mezőn létez a dolog. — Ha ellenben a Nemzet részéről jön az indítvány,

akkor mily felséges választ adhat a kormány! s pedig: »indítványtok felette bölcs és valóban gyakorlati eszme: mert Magyarország vizeinek elrendezése minden tekintetben emelni fogja jobblétünket. Pénzt azonban magam privát ládámból, vagy valami adó által, melyet Ausztriára, Morva, Cseh Országokra s a többi kiirnék, nem adhatok, mit hiszen méltánylag ugysem követelhettek: gondoljatok hát ti, kedves fiaim, valamit ki: mikép viselhesse Magyarország e magyar vállalatnak terhét legigazságosabban, vagy inkább, hogy az által senki ne terheltessék, de — a biztosan várandó haszonban mindenki lehetőleg egy aránybau részesüljön?« Kicsinynek látszik a különség, Nagyméltóságú Fő-RR.! — megengedem — de mégis mint eldönthetetlen igazság fog mutatkozni: hogy a dolog azon vágásban, melybe a kormányi propositio által tétetett, sikerülni nem fog: mert merem állítni: soha adósságokat nem fog akarni tenni a Vármegyék többsége, ez pedig nélkülözhetlen: valamint más oldalról vizeink szabályozását ha egyesek által részletesen nem, — nemzeti erővel soha nem fogjuk végbe vinni, hanem ha adósságok által: holott most lett volna pillanatja, a Nemzetet ezen eszmével megbarátkoztatni mi, — ha a Nemzet részéről esik az indítvány, — alkalmasint meg is történik, és hihetőleg — mennyire én ismerem a mezőt — el is dül Honunk legnagyobb áldására a régi adósság elleni előitélet. — Mert valamint Honunk némely ábrázatlan pusztái soha nem fognak undokságikból kilábalni, mig pénzzel nem lesznek elégségesen saturálva: úgy Honunk sem fog kiemelkedni alacson állásából örškleg, mig megelőző emeltyűt nem használand, azaz: mig adósságokat nem csinál. — Méltóságos Gróf La Mottenak röviden azt vagyok bátor válaszolni: több évek előtt valami fiatal földink elkisért bizonyos utamban: az Ocean pontjaira érvén, jóllehet ösmerte a dagály és apály tüneményét: még is csudálkozott, midőn a vizet estve a kikötőbül ki-, reggel megint befelé sietni látta. — Gibraltárnál is így van a dolog: 6 óráig ki-, 6 óráig ismét befelé, s így folyvást: de azért egészben még is kifelé tolúl a középtenger az Oceánba. Ha azonban Nagyságod referense, ki ellátta Nagyságodat az érintett dátummal, hogy tudniillik az Oceán a közép tengerbe foly, — azt

talán csak azért gondolta, mert akkor, mikor ott volt, épen befelé vitte az apály a tengernek folyamát, arról én nem tehetek.

Az elnöklő nádor e nyilatkozatat megelőzve formulázta már a ház határozatát, és pedig két irányban. Egyik, hogy egy országos választmány küldessék ki, melylyel ő tlge a szabályozási terveket és adatokat közölni fogja, hogy a legközelebbi orsz. gyűlésre véleményt adhasson. Másik, hogy az ország fővárosának vizáradás elleni biztosítására készült terveket és adatokat ő tlge még a jelen országgyűlésre leküldeni méltoztassék. Ez utóbbira nézve megnyugtatásul felemlíté a bécsi »nemzeti« bankkal kötött kölcsönüzletet.

Ugyanaz nap, a Rendek egy izenete alkalmából, a Jezsuiták felett fejlődött ki egy érdekes eszmeere. A bőbeszédü gróf Majláth János, rövidre szorítkozva bár, felsorolta a jezsuiták érdemeit, azon vád ellenében, hogy a magyar nyelv felvirágzásának ők voltak akadályozói, felhozva Rajnist, baróthi Szabó Dávidot, Faludyt, Kúniesot s végre Pázmán Pétert, kinek Prédikáczióit, épen magyarság szempontjából, a főrendeknek olvasásra ajánlotta. A püspökök derekasan kitették magokat, mig Eötvös csak azért nem bocsátkozott mélyebben e tárgyba, mert meg volt győződve, hogy azon jezsuiták, kik valaha léteztek s azon érdemekkel és hibákkal birtak, melyek itt felhozattak, feltámadni jelen századunkban többé nem fognak.

Széchenyire kerülvén a sor, e rövid nyilatkozatot tette:

Én még rövidebb leszek, mint Gróf Majláth János Ő Méltósága, s annak bebizonyítására a szőnyegen lévő postulatumot — mert hiszen csak postulatum — egész kiterjedésében pártolom.

Márczius 30-án, a budapesti Álló Hid tárgyában, gróf Dezsewffy Aurél szóba hozván a tartalékalapot, melyről a törvény megfeledkezett, de melyet az országos választmány dicséretes gondossággal a b. Sinával kötött egyességbe bele foglalt.

Gróf Széchényi István: Mit Gróf Dezsewffy a tartalékpénz-alaprul felhozni és az iránt javaslani méltóztatik, nem csak hogy nem ellenzem, de pártolni vagyok köteles; mert nem tagadhatni, hogy a hid iránti szerződésben oly világosan nincs kitéve Báró Sinának ajánlata, mint ő azt 1838. september 11-kén költ

nyilatkozásában szándékolta. Ez uttal azonban még valami másra is bátorkodom a Nagyméltóságu Fő-Rendeket figyelmeztetni. Ugyanis midőn az országos Választmány, melynek én is valék egyik csekély tagja, legelőször foglalatoskodott Báró Sina ajánlásainak és követeléseinek megfontolásával, Báró Sina – valamint ez a hivatalos jegyzőkönyvekből látható – többek közt azt is kivánta: hogy az országlás a felállítandó közlekedési eszköz mindenkori szabad használásáért, egyszer mindigre, általán véve 300.000 pengő forintot adjon, ezen egész summa helyett azonban a budai parton a Vizi-város kezdeténél, az uton felül és alul fekvő országos raktárokat, az egész helyzetnek szabad, mindazáltal a szükséges s kényelmes járás-kelés sérelme nélküli használása jogával együtt, 150.000 pengő forint pedig készpénzben fizessen ki. Ez iránt azonban a választmány, mint tehetsége körén kivül létező dolog iránt, a vállalkozó urat a legfelsőbb kormányszékhez utasítá, bizonyossá tévén egyuttal, hogy a vállalkozó urnak kivánata annak idejében ajánltatni és pártoltatni fog. Az országos Választmány második összejövetelekor pedig a kül Országban készítendő erőművek s műszereknek szintugy, mint az egész építmény tökéletes végrehajtására megkivántató vasnak és vasrészeknek vámnélküli szabad behozatását kérte. Mire, mint hasonlólag körén kivülire, azt válaszolá az érintett Választmány, hogy ezen kivánságot annak idejében, midőn tudniillik e tárgy egész kiterjedésében Ő Felsége kegyelmes jóváhagyása alá terjesztetik, alázatosan ajánlani fogja. – Pártolását igérte a Választmány, s mondhatom – s itt egyenesen annak Elnökét a tisztelt Fő-Lovászmester Ő Excellentiáját hivom fel tanubizonyságul – abban az értelemben tétetett az, mikép annak idejében az országgyülés fogná eszközölni azt. – Volt is erről a Választmány utólsó összejövetelekor szó, mikép a beadott jelentésben az Ország Rendei pártolásra szóllíttatnának fel; de mint felesleges – olvas, mit az országgyülés úgyis eszközleni fogna, minden felszólítás nélkül elmellőztetett. – Kérem ezen okból Fenséges cs. kir. Fő-Herczegségedet és a Mélt. Fő-Rendeket: méltóztatnának a Választmány igéretét teljesíteni. – Nem hiszem ugyan ezen közbenjárást szükségesnek, mert bizonyos

vagyok, hogy a kormány is, mely annyira pártolja a materiális érdekek előmozdítását, nem fogja magát azon pillanatban a fenforgó nagy vállalat végbevitelének felsegítésétűl visszavonni, midőn az országnak nemessége oly számos évekre függeszté fel örökös kiváltságait. Jóllehet azonban nem tartom — mint mondám — az Országnak ezen közbenjárását szükségesnek: azért mégis, úgy hiszem, illő volna teljesítni azt, mit a Választmány igért, s miben a vállalkozó bona fide meg is nyugodott.

Végzés: a Rendek izenete, gr. Dezsewffy és Széchenyi módosításaival elfogadtatott.

Nevezetes és örvendetes napja volt ez Széchenyinek, ki minden szellőtől féltette építményeit. Ellene csakis két Szapáry nyilatkozatt, azzal a gúnyos megjegyzéssel, hogy e vállalatból a »közvélemény szerint« b. Sinának szerfelett nagy haszna lesz.

Még az nap az Unitáriusok iránti Izenet is napirendre kerülvén

Gróf Széchényi István: A KK. és RR. izenetét egész kiterjedésében pártolom: ha pedig attól elüttetném, akkor a tisztelt Koronaőr Ő Excell. véleményéhez járulok.

A Rendek egyszerűen egyenjogosíttatni akarták ezen főleg csak Erdélyben virágzó hitközséget; gr. Teleki József koronaőr pedig az elvnek előleges kimondása mellett egy külön bizottságra vélte az egész viszony kimeritő rendezését bizandónak. A papság, természetesen, ez elhalasztás mellett volt.

Ápril 1-én, és azt megelőző napon, a zsidók polgárosítása tárgyaltatván, Széchenyi minden beavatkozástól tartóztatta magát; ellenben egyik kedvencz themája, a kamatok kamatja mellett felszóllalt. Lonovics után, ki ellene volt:

Gróf Széchényi István: Én pedig tökéletesen pártolom a T. Rendek izenetét. — Nem hiszem ugyan, hogy a felhozott provisio egészen kipótolná a hitelnek básisát: de arról tökéletesen meg vagyok győződve, hogy addig is, míg ez felállíttatik, igen-igen javítná a földbirtokosok sorsát, kik leginkább szüköl-

ködnek pénz nélkül, kiken csak félig meddig segit a váltójogi törvény — ha t. i. életre kap — s kik egyedül egy jól elrendezett hypothecale systema által boldogulhatnának. — Mit Báró Orczy Lőrincz Ö Exc. mond, hogy t. i. miképp fizesse az a kamatnak kamatját is, ki még a kamatot sem fizetheti meg? igaz ugyan: csakhogy nem mindig áll a dolog így, sőt sokkal többször nem azért nem fizet az adós, mert fizetni nem tud, hanem mert nem akar, s merem állítni, sokkal több nyomorúság fejlődött s fejlődik legalább Magyarországban naponkint a kamatoknak nem fizetéséből ki, mint támadna, ha az anatocismus igazságtalansága töröltetnék el. — Mi az általam igen tisztelt Csanádi Püspök okoskodását illeti: bocsánatot kérek; de azzal — jóllehet igen megegyez a keresztény szeretet és jótékonyságnak elveivel — nemzeti kifejlést anyagi tekintetben egyáltalában nem eszközölhetni. A T. KK. és RR. javaslata egyébiránt nem parancsoló, de csak permissiv: s így igen kérem a Nagyméltóságu Fő-Rendeket, méltóztatnának a szőnyegen lévő javaslatot elfogadni.

Sőt, a dolog fontosságához képest, Scitovszky püspök után másodszor is felszóllalt:

Én annyi jót látok eredni Hazánkra nézve a T. Rendek által javaslott rendszer elfogadásából, hogy ismét kérem Fenséges csász. kir. Fő-Herczegségedet és a Nagymélt. Fő-Rendeket, méltóztassanak már elébb előadott kérésemre hajlani. — Valóban, Nagymélt. Fő-Rendek! mindig az adósokat pártolni, annyira az igazságon tul vagy inkább az igazság ellen pártolni, mint az Honunkban még mindig divatoz, igen is a régi elavult iskolák köreibe való, és se Honunk mostani állásához, se egyáltalában a 19-ik század szelleméhez többé nem illik. Mélt. Gróf Andrássy György eleven szinekkel festette azon nyomorúságot, mely keletkezhetnék, midőn a szegényt, ki még csak adósságát sem képes fizetni, nem csak a kamatok, de még a kamatoknak kamatja fizetésére is lehetne szoritni, — s hány család pusztulna el ily provisio által?! És ez igaz. De most méltóztassanak felvenni a képnek más oldalát is egy kissé — és ez Magyarországban a többszöri eset — mikor azt vagyunk kénytelenek tapasztalni, mint didereg hidegtől, és mint sinylődik

minden szükségben számtalan *bonae fidei* szegény hitelező, s csupán azért, mert adósa, kinek felvilágosított palotáját mint egyedüli consolatióját bámulhatja estvénként, kezeiben lévő tőkéinek kamatját nem fizeti. S hány szegényebb családnak hozhatnánk fel elpusztulását egyedül az okból, mert se a hátramaradt kamatnak kamatja, se a kamat rendesen nem fizettetett. A tőke rendszerint nagyobb szorgalomnak vagy jobb szerencsének gyümölcse, s oly tulajdon, mint az ingatlan birtok, és épen annyira megkivánja a legislatió figyelmét és pártolását, mint amaz, úgy hogy ha ezek hibáznak, minden pénzes ember kerüli a Hazát, vagy annak elhagyását forgatja eszében. S ha eddig fenállhatott azon anatocismusnak valóban felette igazságtalan törvénye, midőn már napról napra mindinkább világosságra derülnek a józan elvek: azt csak annak tulajdoníthatni, hogy ez előtt jobbadán, vagy szinte kirekesztőleg a vagyonosok valának a hitelezők, s ekkép a törvényhozás, midőn az anatocismust fentartá, a szegényebb sorsuak létét pártolá. Most azonban, mikor a közönségesb szorgalom s a tulfényüzés által egészen megváltozott a dolog, s most megint jobbára a szegényebb sorsuak a hitelezők, most az anatocismus többé semmi mód nem állhat fen: mert még azon plausibilis ok sem vív mellette, minthа általa a közönségnek szegényebb része pártoltatnék. A mélt. Gróf tovább azt méltóztatik felhozni, mikép a Rendek által javaslott provisió most nem volna többé szükséges, minthogy a törvényes eljárás annyira javult. Erre azonban azt vagyok bátor felelni: igaz ugyan, hogy a törvényes eljárás nagyon javult: de még meg kell várni, a javított procedura mikép fog müködni alkalmazásában, mi a fő dolog. Egyébiránt hol a hitel oly igen rosz lábon és oly igen rosz szagban áll, mint nálunk, ott arra kell leginkább figyelmeznünk nem hogy mit tartunk mi jó biztosságnak pénz dolgában, hanem mit tartanak annak a külföldi pénzesek: már pedig, hogy az executionak szaporább lefolyása mindaddig nem igen fogja biztosítni a nagy tőkékkel birókat, míg biztos hypothekát nem adhatunk, az tagadhatatlan: midőn a hátramaradt kamat kamatjának fizetése, addig is, míg jobb hitelt adhatunk, véleke-désem szerint, annyi bizodalmat fog sokba önteni, mikép Magyar-

országban több pénz gordülend össze, mint magunk is gondolnók: mert hiszen Magyarországban semmi nem vesz el, és a törvénykezés minden tekervényei és késedelmei között végkép mindenki megkapja a magáét, úgy hogy, ha a Rendek által javaslott rendszer következésében kölesönöz valaki pénzt, nyugodtan várhatja be az executiónak hosszadalmit. Ha 20 – 30 ezer forintról van szó: úgy — sok futkározás és munka után — tán a mostani provisio szerint is kaphatni pénzt: de ha milliók forognak kérdésben, nem hiszem, hogy a mostani elégséges. S pedig nem mondok sokat, ha 60 – 80 milliót állítok azon summának, mely korántsem volna sok mind azon ingatlanok investitiójára, melyek elégséges tőke miatt a culturának legalantibb fokán tespednek Honunkban. Az adós, ki nem fizet, vagy *malae fidei*, vagy *malae combinationis*, vagy *malae fortunae*; már akármelyik is ezek közül, a legislatio rajta nem segíthet. Meg is kell szüntetni azért a mostani systemát, mely szerint most a csalárd, rosz velejű, vagy szerencsétlen pártoltatik. A két első nem érdemel pártolást, ha ez lehető volna is: a harmadik pedig, jóllehet szánakozást gerjeszthet, szintugy a legislatio körén túl esik, annyiban t. i. hogy a legislatio az egyiknek — ki itt hitelező — tulajdonát nem rabolhatja el valaki másnak felsegélése végett. Mit Ő Excell. a bihari Főispány állít, hogy sehol sem fizettetik a hátramaradt kamatnak kamatja, és hogy ily provisio által ki lennének játszva a *bonae fidei* creditorok, kik elébb intabulálták magukat valami ingatlanra: részint nem áll s részint nem értem. Ő Excellencziájának a pozsegai Főispány megfelelt az elsőre, mihez csak azt teszem, hogy Hollandiában nem csak a kamatnak kamatja fizettetik törvényesen — ha t. i. ilyesre kötelezték magukat a szerződők — de akármi magas kamati lábra kötelezheti le magát törvényesen akárki. Mi pedig a másodikat illeti — jóllehet nem fogtam fel Ő Excellentiájának okoskodását egészen — hol *concursus*, hol sequestrum létez, ott úgy is kijátszattathatnak a *bonae fidei* creditorok mindig, mikép a Rendek javaslata nem szül uj veszélyt, sőt azt nem is neveli, midőn más részről minden bizonnyal számos földbirtokost pénzhez juttat, ki a kérdésben lévő provisio nélkül pénzt soha nem szerezhetne. S hát a funda-

tionális tőkék mikép állnak a mostani rendszer következésében? Tudok több esetet, hol 10—12 évi kamat maradt fizetetlen; 12 év leforgása alatt pedig — mint tudjuk — kétszerezi magát a tőke: ily esetben tehát az adós, kit érintek, a tőkének több mint egy harmadát gazdálkodja meg, ha t. i. a kamatnak kamatját nem fizetné, mit egyébiránt miért ne tenne, ha a törvény úgy szólván megengedi, s ily eselekedetet sanctionál? De mely kártékony befolyása van ilyeseknek a fundatiókra s egyáltalában a közhitelre nézve, igen könnyen elérthetni, és nem szorul argumentumokra. Mi végre a pécsi Püspök — bocsánatért esedezem — alamizsna-systemáját illeti: ilyesek, mint már előbb érintém valóban igen szépen hangzanak lelkipásztorok ajkairól, de alapját jobb hitelnek s ebből fakadozó nemzeti jobblétnek nem alkothatják, — mikép ismét és ismét esedezem a Rendek indítványának elfogadásáért, mi valójában nagyobb hasznot árasztana ezen Fő-Táblának Tagjaira, mint a T. Rendekre.

— ·

April 6-án a Váltójoggal összeköttetésben levő törvényjavaslatok tárgyaltatván, gr. Széchenyi István két beszédet mondott. Az első így hangzott:

Gróf Széchenyi István: A t. Kk és Rk által indítványba hozott modificatiója a betáblázásnak, megvallom, engem tökéletesen meg nem nyugtat; mert hiszen ilyes provisio alatt most is vagyunk. A szerkezetnek eredeti textusa, hogy t. i. a többség határozza el egy egész megyének felméretését, ki nem vihető, s nem is igazságos: mert hogy róvjon a többség valamely terhet azokra, a kik a betáblázásnak hasznaival nem kivánnak élni! Én tehát azt bátorkodnám javasolni, mikép csak úgy történhessék egy megyének általános felmérése, ha ezt a közmegegyezés előzi meg. Azt mondhatni ugyan erre, hogy az sohasem fog megesni: én pedig azt hiszem, lesznek megyék, hol ez végbe menend: mert vajjon mi hátráltathatná ezt? Semmi egyéb, mint előitélet, és azon költség, mely a dolog végbevitelével össze van kapcsolva. Az elsőn, úgy hiszem, diadalmaskodhatni: valamint a másik ellen sem lesz tetemes kifogás, ha azt a jobb birtokuak vállalják ma-

gokra. Az egész megyének felmérése a közönségnek bizonyos kontrollját feltételezi, mely a hitelezőkre nézve nagy nyereség. Városokban a földkönyv, tudjuk, mily nagyon növeli az egyesek hitelét: minthogy a hitelezők mindig több garantiát lelnek azon kontrollban, melyet az ily dolgok iránti nyilvánosság szül, mint a hatóságok eljárásában. Már, kérdem, miért akarjuk mi magunkat, nemeseket, földbirtokosokat büntetni s hitelünket e tekintetben is a városi polgárok hitele mögé állítani? Mi nemesek úgyis sokkal rosszabb hypothecát vagyunk képesek adni, mint a városiak; miért nem akarjuk hát legalább az ő betáblázási jobb rendszerüket, mennyire lehet, sajátunkká tenni? Azon modificatio, melyet a Rendek javaslanak, sehogysem javít hitelünkön. Ha a Városokban is csak az conscribáltatná mindenét, ki épen akarja, s nem volna egy rendes földkönyv, mely mindenkit, úgy szólván, egyformán érdekel, bizony azokban sem volna annyi hitel, mint most van. Esedezem tehát javaslatom pártolásáért.

Utána a tárnokmester, b. Eötvös Ignácz czáfolólag szólalt fel, kinek beszéde után gr. Széchenyi István, másodszor, ezeket mondá:

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek, hogy még egyszer felszólalok e tárgyban. Nem akarok mind arra válaszolni, mit Ő Excellentiája a Tárnok előhozott: de azon példa, melyet Csehországról méltóztatott felidézni, tán inkább mellettem viv. Több mint kétszáz év előtt hozatott be a betábláztatás Csehországba — úgy mond Ő Excellencziája — több jeles urak által, s lassanként közönséges lett. Ezt elhiszem, s nem tagadom, miképp ilyes példáknak Magyarországban is lészen sikere, csak hogy igen félek a több, mint két egész századtól, — kivált, ha meggondoljuk, hogy Csehország felvirágzása csak közelebbi idő szüleménye, — s nekünk magyaroknak, ha szaporább sikert eszközölhetünk, kár volna annyi időt vesztenünk. Kegyelmes úr azonban két okoskodásomra nem méltóztatott válaszolni. Tudniillik azon controllra, melyet most harmadszor hozok elő, melyet a hitelezők legnagyobb garantiájának tartok, s mely soha nem létezhet, míg, valamint a Városokban, földkönyv van, úgy nem hozatik be a Megyékbe is egy rendes, minden ingatlan kimérése

utáni általános birtokkönyv, s aztán, hogy az egyes városiaknak sem volna annyi hitelük, ha csak egyesek vagyona és nem az egész városi birtok volna felmérve, conscribálva és evidentiában tartva. — Ne büntessük magunkat, Nagyméltóságu Fő-Rendek! hiszen a *Cambium mercantile* úgy is felette kevés birtokosnak használand: javítsuk tehát addig is, míg a körülmények jobbra változnak, legalább betáblázási rendszerünket. Ha azonban azt fogadjuk el, mit a Rendek javaslanak, akkor abban maradunk, minek ususában már ma is vagyunk, s ekkép legkisebb előrelépést sem tévén, magunkon legkisebbé sem segítünk. Mert fundationális pénzek felvétele alkalmával szinte mind azon conscriptiók és formalitások alá vettetünk, melyeket a Rendek izenete tárgyaz. Sokan különbséget a Rendek izenete és javaslatom közt nem látnak; de jót állok, fog látni nagy különbséget a hitelező. És nekünk — mint már bizonyosan többször érintém — azon kell lennünk, hogy ne csak mi találjuk jónak azon hitelt, melyet felállítunk, de főként azok találják azt biztosnak, kiktől tőkéket várhatunk. — Méltóztassanak tehát javaslatomra hajlani. Ha ez azonban nem tetszenék, méltóztatnának mind a Rendek indítványát, mind az én javaslatomat elfogadni. Lesznek Megyék, reménylem, hol közmegegyezéssel el fog fogadtatni az eszme: hol pedig nem, ott mindig fennmaradt az egyeseknek, magokat az izenet szerint conscribáltatni.

Utána szóló gr. Zichy Ferencz arra czélozván, hogy egyes vármegyékben a többség —

Gróf Széchenyi István közbeszól: Kérem, nem többség, hanem egyetértés.

E közbeszólás elnöki intést von maga után. A főajtónállómester folytatva beszédét kiegészíti mondatát: Azt soha sem lehet mondani, hogy oly egyetértés legyen valamely tárgy iránt, hogy abban valamennyien megegyezzenek; s így azon részre, mely a felméretést nem kivánja, a törvény mindenesetre kényszerítő lesz.

Gr. Teleki József és Dezsewffy Aurél felvilágosító megjegyzései után, a rendi izenet értelmében mondatott ki a határozat.

April 11-én a Vegyesházassági ügy ismét nagy hullámokat

vert. Első lépett fel a komáromi főispán, gr. Nádasdy Lipót. Inditványa három pontból állott: 1. említtessék fel csak egyszerűen a factum, melyet különben Bihar megye is már felterjesztett; 2. az aggodalom, melyet az egyházi rendelet sokaknál szült; 3. ő tlge saját belátása szerint nyugtassa meg a kedélyeket.

A főpapok semmi felterjesztésnek szükségét nem látván: Kopácsy herczeg-primás után

Gróf Széchenyi István: Ezen tárgyban még nem szólottam, mert mindig annak valami módoni elsimítását reménylettem, mi tán legkivánatosb is lett vala. Egyes esetek, kivált hol személyek forognak fenn, és ezeket az elvnek feláldozni kell, könnyen keserűségre vezetnek. Én tehát hallgattam, és mélyen érzettem azon szavaknak igazságát, melyeket Gróf Dezsewffy e tárgyrúl minap mondott, midőn a kérdést *meddőnek* nevezte. Valóban meddő az, mi, ha egyébként nem is volna, semmi esetre jó gyümölcsöt nem hozand: de ha valamit fog burjánzani, az nem leszen egyéb éktelen gaznál. Én is tudakoltam magamban, mint a Gróf: miért s mi okbúl történt, és épen az országgyűlés előtt, azon kelletlen eset, mely a fenforgó, felette kényes kérdésnek nemző oka? De nem tudtam magamnak felelni, és a dologba nem avatkozva — félvén, hogy a sok szakács többet ront, mintsem használ — annak complanatióját másoknak hagytam át. Báró Eötvös Józsefnek felfogását is tudtam méltánylani a dolog körül, ki a váradi Püspök tettét azért nem tekinté sérelemnek, mert a betünek szoros értelme szerint a tisztelt Lelkipásztor ugyancsak nem is sértette a törvényt. És ha a törvényeknek szoros, betü szerinti magyarázatát lehetett vala minden esetekre elérni az által, ha az országgyűlés a váradi esetet elmellőzi, és a sértett törvény orvoslását egészen Ö Felségének hagyja át, akkor ezen utolsót tán én sem ellenzem: mert a törvénynek általános betü szerinti magyarázata ránk nézve kimondhatatlan nyereség volna, és mind a szabad választási, mind a szabad szólási kérdéseket már rég elintézi, mi a fenforgó tárgynak feláldozásával elég olcsón lett volna megvásárolva. A Nagymélt. Clerusnak állását is méltánylottam, s valóban csudálkoztam, mily önmegtagadással iparkodtak mosni öt, annál inkább elfeketíték magokat.

minthogy azon tettét az érintett nagyérdemű Püspöknek, melyet annyira mentettek, a jelenvalók közül egy sem kezdé, és egy sem utánozta. — Végre magának a köztiszteletben lévő váradi Püspöknek cselekedetét is feltogtam, s azt bizonyos határig még magámévá is teszem. Ugyanis, ki az közülünk, ki mint család elnöke nem érzi magában azon kötelességet, házasulandó vagy férjhez menendő magzatihoz így szólni: »Választásaitokban nézzetek a tiszta erkölcsre legfőkép, és aztán jó egészségre, a születésnek — mennyire lehet — egyforma fokozatára, tán egy kis pénzre is, mert az mitsem árt, s végre, hogy egy vallásuak legyetek. — Ha azonban szavaitokat adtátok, becsületetek, lelkiesméretetek köt, ám egyesüljetek akárkivel, ha gyepmesternek lenne is ivadéka, s ha tanácsom egy feltétele sem lenne általok teljesítve, — helybe nem fogom hagyhatni, lelkem búsulni fog, de áldásomat azért bizonyosan tőletek meg nem tagadom. — S ha ily tanácsokkal járul egy Püspök keresztény hiveihez, azt kiki fogja méltánylani, sőt dicsérni is, csakhogy végre az áldásnak sem kell elmaradni. Megváltónk, tudom, meg nem tagadja! Mind ezeket fontolóra vévén, hallgattam, mondom, s a dolognak elsimítását reménylettem. Most azonban, midőn az mondatott itt ki, hogy a kérdésben lévő eset sem betü szerint, de még szellemileg sem sérelem, — most, midőn a Nagymélt. Clerus, mintha valami uj elvet akarna felállítni és megnyerni, a váradi tettet sanctionálja és az egész kérdést tűhegyre állítja, mikép alkalmasint minden Püspök az országgyűlés bevégeztével az adott példát követni szándékozik, — most hallgatni többé lehetetlen. — Ezen helyen hozta minap az érdemteljes csanádi Püspök az angolok »*no popery*« jelszavát fel, melyet én most ismétlek. És valóban no popery! Az apostoli magyar király mindig meg tudta constitutionális Nemzetével óvni magát Rómának suprematiájától: a Főmélt. Clerus *status in statu* soha nem volt és soha nem is lehet, s valamint inkább s inkább fejledezik Honunk constitutionális elvekben, annál összeütközőbb, s így annál türhetetlenebb lészen egy külső hatalomnak ilyes befolyása Nemzetünkre. Hol a törvény a Nemzetet még Fejedelmének önkényétül is biztosítja, mikép lehessen az idegen önkénynek alája vetve. Ötven évig gyako-

rolta a magyar Clerus vegyes házasságokban azon áldást, melyet a váradi Püspök most egyszerre megtagad. S ugyan mily ürügy alatt? Az alatt, hogy az áldás nem szükséges, s annak nem adásával a házasságok épen nem gátoltatnak. Istenért! nyuljunk kebleinkbe, s tegyük fel ezen esetet, hogy egy atya egybekelendő gyermekétől megtagadja az áldást, s azt állítja, miképp ő nem gátolja egybekélését: valjon el fogjuk hinni, hogy ez nem gátlás? Bizonyára nem, és valóban még csak átoknak kellene jönni hozzá, hogy egész világosságban szökjék szemünkbe, mit kellessék tartani ilyes állításokrúl. És így bánik a Nagymélt. Clerus vegyes házasságainkban! És azért most semmi tekintet nem tarthat többé vissza a felszólalástól, sőt ez kötelességgé válik. — Az mondatik itt, hogy a váradi eset nem okozott aggodalmat. Ez meglehet, Primás-Herczeg! hogy az érintett eset nem gerjesztett aggodalmat az indifferensekben: de mi, kik mint buzgó catholikusok vallásunk tiszta szellemében imádjuk az Isteni, mi valóban aggódunk, s hogy ne aggódnánk, kérdem, ha egy 50 évi törvényes szokás, s nem az egész Clerus, de csak egyetlen egy Püspök által minden ok nélkül egyszerre megváltoztatik? Mit gondoljunk mi arrúl, hogy miután 50 év lefolyta közben megáldotta a cath. Clerus a vegyes házasságokat, most egyszerre áldását többé adni nem akarja? — Én dogmákhoz nem tudok s nem is kívánok azoknak tömkelegébe bocsátkozni: de tudom, hogy Krisztus Urunk áldásával nem fösvénykedett, mert még ellenségeit is megáldotta, sőt azokat is, kikben — mint mondják — a gonosz lélek lappangott. Ugyan miért nem követik ezt Lelkipásztoraink is? — Az is mondatott itt minap a tisztelt szathmári püspök által annak mentésére, miért ragaszkodik a Nagymélt. Clerus ma az 1791 : XXVI. törvényczikkelyhez, melyet annak idejében ellenzett: hogy azt korán sem azért cselekedé a Clerus, mintha a református vallásuakat ki akarta volna rekeszteni valami jogokbúl, vagy mert hatalmát kivánta volna terjeszteni: hanem egyedül, mert az 1791 : XXVI-ik törvényczikkelynek némi pontjai dogmáikkal meg nem egyeznek. — Mire én azonban ezt válaszolom: hogy ezen inconsequentiába a Clerus egyedül azért esett, mert 1791-ben a most idézett törvény által igen érzette a

reciprocitásnak elvét felállítva lenni, mit — keresztény szeretete és türedelme szerint — mindig iparkodott hátráltatni: most ellenben — midőn azóta kifejlődtek az idők és a szelidebb türedelmi eszmék — ismét az egyszer kelletlen törvény némi szavainak magyarázgatása által reményli fentartani, sőt nagyobbítni hatalmát, minthogy a Clerus soha meg nem szünik »*militans*« lenni! — Végre azt hallottam Torontál Vármegye Főispányátúl felhozatni, mintha a fenforgó tárgy az országgyűlés elébe való sem volna, s ekkép azt egyenesen a kormánynak kellene elhatározás végett áthagyni. Ezen, megvallom, nem csudálkozhatom eléggé. Mit? Az ne lenne az országgyűlés elébe való, és azt még tanácskozás alá sem volna szabad venni, mi a fél Országot forradalomba hozta? — Ha ez áll, akkor jobb: inkább nem is tartanunk országgyűlést többé, vagy egyenesen feladnunk az egész constitutiót. Valóban kár, hogy ily állítások az elméket felingerlék, s kivált a Nagymélt. Clerus, mely *par esprit de corps* bizonyos fokig dicséretesen védhette volna a Nagymélt. váradi Püspököt, a kérdésben lévő tárgyban nem fejtett ki a annyi tactust, mint a mennyi tactust mutatott ezen országgyűlés egy más, nem kevésbbé fontos tárgy eldöntésének alkalmával. — Ezeket előre bocsátván, nehogy túlterjedelmű beszédem által én is járuljak minden discussiónak végképi lehetetlenné tételéhez, — röviden oda szavazok, hogy a T. KK. és RR. izenetét egész kiterjedésben pártolom: ha ettűl azonban elüttetném, Komárom Vármegye örökös Főispányával szavazok, kérvén a Nagymélt. Clerust, hogy áldásaikkal szűkkeblűen ne fösvénykedjennek: mert bizonyára így felette könnyen megeshetnék, hogy rájuk is az Istennek áldása felette gyéren szállna.

Utána a nádor felhivá a mlgos főrendeket, hogy e fontos tárgyban, valamint a mult alkalommal, úgy most is, minden oly kifejezésektől tartóztassák magokat, melyek a már a nélkül is létező ingerültséget előmozdíthatnák, hanem csak a tárgy érdeméhez szóljanak.

Hosszas érdekes vita után, melyben az oroszlánrész Lonovics csanádi püspöknek jutott, s az elnök erős kézben tartá a gyeplőt, — a többség a komáromi főispán nézetét fogadta el.

Széchenyire. ki ekkor egészen Albach atya predikáczióinak varázsával volt eltelve. t. k. gr. Szapáry Antal hivatkozott. Ő maga nem volt beszédével megelégedve. noha barátai dicsérgették.

Panaszkodik testi és lelki erejének (képzelt) hanyatlásáról. s leszámolva eddigi életével. egy nagy »deficitet« lát maga előtt.

Jó nehány napig nem is halljuk szavát.

April 22-én ismét »nevezetes« ülésök volt a főrendeknek. a Szólásszabadság tárgyában. Az ülés 10 órától 6½ óráig tartott. Szólottak. többnyire hosszasan. b. Vay Miklós. gr. Pálffy József. kinek beszédére az elnöknek megjegyzése volt. gr. Nádasdy Leopold. b. Eötvös József. kinek fényes beszédére. a nádornak ismét egy közbeszólása következett. gr. Berényi János. gr. Batthyányi Lajos. ki után ismét a nádor szólt közbe. gr. Teleki László. gr. Apponyi György. b. Ambrózy Gy.. gr. Esterházy Kázm.. gr. Viczay H.. gr. Tihanyi F.. gr. Teleki Domokos. b. Perényi László. gr. Zichy József. gr. Esterházy Pál, gr. Majláth János, gr. Szapáry Antal. Mindezek után

Gróf Széchenyi István: Alázattal esedezem. méltóztatnék Fenséges cs. kir. Fő-Herczeg megengedni. hogy tán holnapra halasztatnék a mai tanácskozás. Igen sokan vagyunk. kik még bővebben kivánunk szólni a dologhoz: de már késő az idő: s így azon kellemetlen dilemmában vagyunk: hogy vagy a Nagymélt. Fő-Rendeket. s kivált Herczegségedet leszünk kénytelenek fárasztani beszédeink által. vagy azt csak félig mondhatjuk ki. mi kebleikben van.

Nádor ő cs. kir. Fensége: Csak tessék beszédét előadni. nincs az iránt semmi nehézség.

Gróf Széchényi István: Engedje az Isten. hogy mind azt. mit érzek. oly tisztán adhassam elő mint az lelkem előtt mutatkozik. s hogy szavaim ne szolgáljanak alkalmul félreértésre. balmagyarázatra. vagy szinte tán megbántásra is. Czélom conciliatio: s nem csak azon pártok közt. melyeket a mai tanácskozást megnyitó tisztelt Szónok érintett. de conciliálni az országyülések két Tábláját. s conciliálni Nemzetünket a kormánnyal; mert hiszen csak igy eszközölhetünk valósággal hasznost Hazánkra

nézve. — Mióta a szólásszabadsági tárgy legutólszor volt tanácskozás alatt, egy kegy. kir. leirat jött közbe. Ez sokakban megszüntetett minden aggodalmat: sokakban viszont nem csak meg nem szünteté azt, sőt némileg még nevelte is. Bennem — és ez akármily paradoxnak látszassék is lenni — a kir. leirat a most érintett s ellenkezni látszó mindkét érzést szülte. Örültem annak tiszta szivemből, és hálaérzéssel tölt azok iránt el keblem, kik azt eszközték: mert minden sorábul kitünik a jó szándék, az atyai indulat, s közbejötte után nem csak reménylenünk, de hinnünk szabad, hogy mindazon kelletlen esetek, melyek aggodalmainknak gyökérokai, egész kiterjedésben, minden kivétel nélkűl meg fognak szüntetni. Más részrűl pedig — nem tagadhatom — aggodalmamat a kir. leirat még nevelte; mert mindaz, mi lejötte előtt még bizonytalan állásban volt, s ekkép még reménylení lehetett, általa szinte sanctionálva lőn. Ezen contradictióban lenni látszó felfogásnak mi pedig oka? — semmi egyéb, hanem hogy absolut vagy is ausztriai szemüvegeken és constitutionalis vagy is magyar szemüvegeken keresztűl is nézhetni a dolgot. Ki az elsőken néz keresztűl, az meg lesz nyugtatva a kir. leirat által: ki pedig az utóbbiakon, annak aggodalmai az érintett ok miatt még nőni fognak. — Ha mind az, mi Magyarországban esett, s mi mostani bajainknak gyökéroka, Ausztriában vagy Ausztriának egyik örökös Tartományában történik, és a felhozott kir. leirat jön rá, azt hiszem, nincs senki, ki hálaadattal teli nem lett vala, s tökéletesen megnyugtatva nem érzené magát; holott itt Magyarországban — s mi tagadás van benne? hiszen mindenki által tudva van — csak egy két votumnak többsége eszközlé országgyűlésünk valahárai megindultát. És ez Bécsben keserüséget okoz, s mindaddig azt fog szülni igazi Pandora-szelenczeként, melyből kiszámíthatlan félreértés, viszontorlás és baj forradoz, míg meg nem szűnő bajainknak gyökérokára le nem ereszkedünk. Az egyik rész, például, zöld üvegeken néz keresztűl, a másik ellenben kékszinüeken, s mindegyik bona fide maga szinét tartja az igazinak, — s felingerűl, boszonkodik, és valami becstelenséget talál benne, ha a kék üveges nem lát mindent zöld szinben s viszont. Igy a Nemzet nagy vagy legalább constitutionális része

a kormányban rossz szándékot tesz fel: a kormány viszont a Nemzet constitutionális részében rosz akaratot és sok, - irgalmas Isten! túlhevültségében még valamely separativ szándékot is. És ennek, ha Hazánk javát kivánjuk, meg kell szünnie. Ez pedig csak úgy történhetik, ha mi is kötünk néha néha absolut szemüvegeket fel, - mit igen szeretek tenni, mert igazságos kivánok lenni, mikép felfoghassuk kormányunk szándékát: de viszont a kormány is kösse fel constitutionalis üvegeinket, s tartsa szemein; mert ő is csak így érthet viszont minket. -- De nem csak a kormány, sőt magunk közt is létez sok, ki nem néz constitutionális üvegeken keresztűl, s tán sejditlen; így például s valóban nem akarok megbántani - Mélt. Gróf Apponyi Ő Nagysága az ékesszólást felette veszedelmesnek tartja, következményei -- ha jól fogtam fel beszédét — sokszor károsbak, mint maga az árulás, s mint azt előre könnyen kiszámítni lehetne. S ebben tán van némi igazság. De ha lebilincselni akarjuk az ékesszólást, ám tiltsuk el inkább a szabad vitatkozást: mert középút ilyesekben — ítéletem szerint — nincs. A Mélt. Ur szeretetre, bizodalomra állítja közlétünknek biztosságát és azon relatiót, melynek kormány és Nemzet közt léteznie kellene. Én pedig, jóllehet mint egyes személy - - mint már többször érintém itt határtalan bizodalommal viseltetem kivált a kormány némi Tagjai iránt, úgy annyira, hogy szivesen és minden határ nélkűl submittálnám saját nézetimet magasb s bölcsebb felfogásuknak, s felette tudom méltánylani bokros állásukat; s azért őszintén kivánom befolyásuk és hatásuk növekedését, én mint törvényhozó, sem szeretetre, sem bizodalomra nem állítom Nemzetem létét: de ennek básisáúl egyedűl csak a kölesönös szerződések szent fentartását és a törvények szerinti szigoru eljárást tekinthetem. A Mélt. Gróf a kormányt és Fejedelmet ugyanegynek tekinti: mert ha e kettő közt különbség van, akkor ugymond *impune* minden mocskot, minden piszkot lehet a kormányra gördítni: de mi ennek ellenkezője? mit a halhatatlan Montesquieu minden kétségen tul megmutatott, hogy ott, hol a Fejedelemnek szent személye és az őt környező tisztviselők, t. i. a kormány, synonimummá váltak, ott megint mindent elkö-

vethet impune a kormány, a nélkűl, hogy csak legtávolabbrul is kérdésbe lehetne venni eszközléseit. Ebbe azonban tovább ereszkedni nem kivánok, hanem ujra ismétlem — valamint már többször előadám, — hogy bajainknak okát nem az emberekben, de heterogen összeköttetésünkben találom, t. i. hogy nekünk alkotmányunk van, Austriának pedig nincs. De épen mert ez így áll, valamint kötelességünk alkotmányunkat szeplőtlen épségben tartanunk fen: úgy a kormánynak is kötelessége volna, és ez legnagyobb érdekében is állana — ha t. i. velünk harmoniában akar élni — hogy ő is constitutionális kifejlésünket őszintén segítse elő. Ezt azonban nem cselekszi, mit csak az által is tapasztalhatunk sajnosan, hogy ezen országgyűlésnek kezdete óta annyi rágalmakat enged, sőt parancsol ellenünk iratni, fizetett emberei által, mikép tisztán láthatjuk szándékát: hogy a külföldnek opinióját iparkodik ellenünk gerjeszteni. — Ha visszatekintek mind azon méltatlanságokra, melyeket e diaeta alatt azon érzéssel valék kénytelen olvasni külföldi lapokban, hogy ezekre egész kiterjedésben s tökéletesen megczáfolólag nem lehet, nem szabad válaszolni: akkor — megvallom — forrott ereimben a vér. Az vala többi közt egy sora ezen ingerlő czikkelyeknek, hogy csak bizonyos zsilipeket volna szükség felhuzni, s vége volna az Ország egész privilegiált aristocratiai részének s. a. t. — Valóban gyönyörű modor az összebékéltetésre, kivált ott, hol annyiszor hozatik elő a legitimitás szentsége! — Ha visszatekintünk Mária Therézia idejének egy bizonyos pillanatára, mely következménye vala az el nem korcsosodott régi magyar szellemnek; vagy ha az ujabb kornak eseményeit akarjuk emlékezetünkbe idézni, mikor Európának óriás hódítója kisértetbe akará hozni Nemzetünknek Fejedelméhez vonzó hűségét, akkor tán mi is mondhattuk volna: csak bizonyos zsilipeket kellene felhuzni és — a Nagymélt. Főrendek értenek, mit akarok mondani! De Honunkban egyetlenegy gyalázatos sem találkozék, ki ily gondolatra fakadt, mit nemzeti büszkeséggel említek, egyuttal kijelentvén, hogy minekünk magyaroknak se kikopott fizetett poteák, s vándorló Herczegek tanácsára vagy intésére szükségünk nincs, hogy kötelességünket teljesítsük Fejedelmünk s Honunk iránt. Ha Mélt. Gróf

Nádasdy ez alkalommal a hid dolgát elő nem hozza, valóban a Nagymélt Curiarul nem szólok; miután azonban a Mélt. Ur a szőnyegen lévő tárgyat azzal egybehasonlítni méltóztatott, nézetimet ez uttal annál inkább elő akarom adni, mivel az e tárgybani több hetek előtti kifejezésim — mint okom van gondolni — némi félreértésekre adtak alkalmat. Tisztelem én a Nagymélt. Curiát, s több Tagjait, kiket közelebbrűl van szerencsém ismerni személyesen is, mindenek felett becsülöm: de azért mégsem felejthetem el, hogy a gonosz léleknek incselkedései felette veszedelmesek, és én a Curiát nem csak alulrul, de felülrül is tökéletesen független állásban szeretném tudni, miszerint azt ohajtanám, hogy a Fejedelem által kinevezendő birák semmi más hivatalt ne viselhessenek, magasb hivatalra spherájokon kivűl ne emeltethessenek, az általuk hozott ítéletek végett ne csak hivatalaiktól el ne mozdíttathassanak, de illyesek miatt legkisebb resensusnak se legyenek kitéve, s hogy jóval nagyobbított fizetésük őket még materialis tekintetben is lehetőkép független állásba helyezze. Mi pedig a Mélt. Grófnak egybehasonlítását illeti: ha valahol, bizony itt áll, hogy: *omnis similitudo claudicat.* Ugyan is ha a hidi Választmány a törvény ellen cselekedett — mit én egyébiránt soha el nem fogok ismerni — tettének következménye kirekesztőleg I. krajczárrali több vagy kevesebb fizetésben, vagy a kiváltságnak néhány évvel több vagy kevesebb voltában áll: midőn a tanácskozásban lévő eset körüli törvénytelenség vagyon, élet s becsület felett határoz. S ha a Nemzet megbocsátá a hidi választmány hibásnak vélt eljárását, azt tán azért tevé, mert sejdíté, hogy a hidvállalat által nem szándékoztatik egyéb, mint hidnak építése a Nemzet jóbblétére: midőn a másik esetben oly hidakat vélt szemlélni, melyeknek építésén személyes előmenet végett munkálkodának némelyek. Én a mai tárgyban szóló két Mélt. Birót felette tisztelem, és őket minden gyanun magasan felülemelkedetteknek vélem, jóllehet Mélt. Gróf Nádasdy a hid dolgában kelletinél több szenvedelmességet fejtett ki, mit ítéleteiben egyébiránt bizonyosan nem tesz. De hogy visszatérjek a tárgyhoz, és a Nagymélt. Fő-Rendeket — miután ugyis annyira haladott már az idő — hosszadalmas beszédek által ne untassam,

oda nyilatkozom, hogy a T. Rendek izenetét kivánnám felterjesztetni egész kiterjedésben *»per non moramur,«* s pedig mert csak ily módon jöhet a Nemzet nagy lehet mondani, nagyobb, részének aggodalma Ő Felsége eleibe a nélkül, hogy azért erőt tegyen magán a Mélt. főrendi Tábla többsége, – mit én soha nem is kivánnék; mert valamint én követelem, hogy vélekedésemet őszintének tartsák, s azt csorbátlan hagyják, úgy mások nézetei tiszta voltában és józanságában én sem akarok kételkedni. – *»Non moramur«* által sohasem akarni felterjesztetni semmit is, mint itt többektűl hallottam, ítéletem szerint nem jó theoria. Hány eset van, valamint itt, úgy privát életben is, hol a két rész nem tud megegyezni, s hol végkép egyik rész, jóllehet legkisebbé sincs meggyőződve, még is enged? Ha pedig ily engedés a Nagymélt. főrendi Tábla méltóságával meg nem egyez – mit szintén hallottam itt több izben más alkalmakkal előhozatni – akkor hogy mehetett épen *»per non moramur«* csak kissé ezelőtt például az adó dolga fel? Hiszen kik csak szólottak akkor, mind különböző vélekedéssel voltak, mint a Rendek, és mégis feleresztették a Rendek izenetét. Ha ez oly fontos dologban történhetett, mint az adótárgya: ugyan miért ne történhessék a szabad szólás dolgában is? — Menjen tehát a tárgy Ő Felsége eleibe, hadd ítélje meg szent személye aggodalmunkat, és a Kormánynak is adassék alkalom, azon pontrul nézni honi dolgainkat, melyről mi szemléljük azokat; mert csak így szakadhat vége azon felingerűlt állapotnak, melyben többet kevesebbet minden részek vannak. És ha ez megtörténik, akkor van pillanatja egy meggondoltabb és józanabb kezdetnek mind a két részrűl. Minekünk meg kell győződve lennünk, hogy kormányunknak szándéka tiszta, – meglehet, nem elég constitutionalis: – de tán ennek is az az oka, mikép egy kifejlettebb alkotmányra nem egészen vagyunk érettek, miszerint minden módon kelletik belbecsünk súlyát nevelni; mert azon tisztelet is, melylyel illettetni fogunk, mindig csak azon arányban fog állni, t. i. nőni vagy apadni, mint a milyenben nagyobbítjuk, vagy kisebbítjük azt. Fel kell hagynunk mindazon violentiákkal, melyekkel sokan popularitást vadásznak, vagy jobban mondva: meg kell szüntetnünk a popularitásért való licitatiót

violentiák által: mert ez homlokegyenest az önkénynek békóiba vezet, minthogy a tulságok tőszomszédok. Francziaországban a tudós, erényteljes *Bailly* egy *Camille Desmoulins vilentiai* által egészen elveszté hatását, *Camille Desmoulins* pedig Danton violentiái által, míg végkép ez is árnyékba tétetett Robespierre által, kinek ephemer népszerűségét csakhamar a legelhatározottabb önkény váltá fel. Keressünk ennekokáért nehogy nálunk is így menjen a dolog abnegatio s igazi hazaszeretet által popularitást, neveljük mindenek felett a közlelket, fogjunk kezet, vessünk vállat, szóval: becsültessük meg a »*Magyar*« nevet még ellenségeink által is! A Kormány viszont, valamint felhagyott minket elnémetesítő ideáival, úgy hagyjon fel minden amalgamatiói szándékkal is: mert ezt többé nem eszközölheti.

Meggyilkoltathatunk tán, de a többi ausztriai Tartományokkal egybeolvadni többé nem fogunk; sőt az is kérdés: meggyilkoltathatunk-e? Én nem hiszem: mert Nemzetünknek jövendője van, ilyest pedig, egyesek, vagy egyes combinatiók meg nem semmisithetnek. Midőn 15 évvel ez előtt e teremben úgy szólván legelőször hallatott magyar szó, mennyire mentünk előre azóta? s mily fordulást tőn Nemzetünk csak az utolsó évtizedben? S valamint akkor (bocsánatot kérek, ha személyemrűl szólván, megsértem a szerénységet,) mikor a Nemzet -- s itt is vannak számos és dicső kivételek - két részre oszlott, és az egyik csak állati örömök után esengvén, s szemei előtt egyedűl saját kis hasznát tartván, igen-igen méltóvá tette magát Cicero azon mondására, melyet tisztelt barátom Eötvös József hozott elő [1]) s melyhez én halhatatlan Berzsenyinkkel azt csatlom: hogy *»rakott palotát heverő kényének:«* más része a Nemzetnek ellenben, s lehet mondani jobb, jóllehet talán nem legelegánsabb része, csak a multban kereste Nemzetünk fényét, s azt hitte:

---

[1]) Nagy beszédének e passusa így szól: Vannak emberek, kik, mint Cicero mondja: nummulos curant, villulas, hortulos, non Rempublicam. Ezek veszélyeket láthatnak, ezek remegjenek. De a kormány, ha szándéka, mint reménylem, tiszta, ha czéljai, mint hiszem, nemesek, bátran nézhet a jövő elébe, — s ha majdan a kormány maga ajánlkozik haladásunk vezéreül, a nemzet tapsolva fogja követni, stb.

Mohács térein van eltemetve minden nemzeti létünk, mikép közmondássá is vált: hogy »csak sirva vigad a magyar,« – én akkor mint kilépett katona és készületlen dilettans iró – úgy szólván inspiratióbul – tán egyik a legelsők közül azt mondám, hogy Magyarország eddigelé nem volt, hanem még csak »*lesz,*« – úgy, mint mikor mind ezeket – szinte inspiratioként – nyilvánítám, úgy érzem ma, hogy Nemzetünk még nagy szerepet fog játszani, és neki van fentartva azon éjszak-ázsiai nemzetségeknek civilisatiói képviselőjét játszani itt Occidensben, mely nemzetségekbűl Oriensben vevé eredetét, s ha erről néha kételkedem is, oly napok, mint a mai, s oly felvillámlások, mint Mélt. Báró Eötvös József mai beszéde volt, bizonyossá tesznek, hogy tisztán látom a jövendőt. És ezen a kormány se kételkedjék, s ő is bizzék bennünk s emberséges szándékunkban, valamint mi bizunk. Tökéletes regeneratióra van szükségünk, s kételkedhetik-e ezen valaki, ha fontolóra akarja venni, mily állapotban vannak Megyéink? mennyire szükölködik az Ország nem csak külföldre szolgáló, de még belső összeköttetésekben is? mily kevés pondussal birnak Városaink? s még szavok sincs az országgyűlésen s. a. t. Mikép induljunk azonban Nemzetünknek oly annyira szükséges regeneratiojában biztosan, ha mi nem értjük a kormányt s a kormány nem akar érteni minket? Itt van az egyesülésnek ideje, s azért is, míg minden bajaink orvoslás alá jutnak, legyen legalább a szólás szabadságán ejtett sérelem felterjesztve.

A nádor ismét közbeszólott. Ciceróra hivatkozás történvén, ő is egy jellemző mondatát (in libro de Republica) hozá emlékezetbe: s ez a leczke nyilván nem csak Széchenyinek, hanem Eötvösnek is szólt: Quod illi tantum sint libertatis capaces, quibus libertas periculum non infert, qui hac debite uti sciunt, nec abuti consveverunt, stb. Megrója különösen a Francziaországra való hivatkozást, melynek erőszakos forradalmai ellentétben állanak Magyarország historiai fejlődésével, mint melyben a szabadság mindig fenállott, stb. Erre magát mintegy igazolva

Gróf Széchenyi István: Igen sajnálom, hogy oly hibásan fejeztem ki magamat, mikép egészen félreértett Ő cs. kir. Fensége; de én a franczia Nemzet forradalmiból felhozott példát

korántsem utánzás végett idéztem fel, hanem épen ellenkező czélból. t. i. hogy óvakodjunk popularitás-hajhászattul violentiák által: mert ez valamint a francziákat, úgy minket is zsarnokságba döntene.

De a mlgos főrendeknél még: longus erat ordo, idem petentium decus. Igen sokan állottak fel pro és contra. Miután gr. Károlyi Gy., gr. Dezsewffy Aurél, gr. Erdődy S., b. Majthényi A., gr. Andrássy K., gr. Batthyányi K., gr. Zichy Ödön s többen hosszabban nyilatkoztak, utoljára a nádor felhivására conservativ részről még vagy harminczketten jelentkeztek résztvenni, ha kell, a csatában, nyilván csak azért, hogy az elnök, kinek röviden nyilatkozó országbiró szinte »isteni béketürését« magasztalá, jó lélekkel kimondhassa a többséget, mely korábbi álláspontjához mereven ragaszkodott.

April 23-án a Városok rendezése tárgyában:

Gróf Széchenyi István: Praescindálok attúl: az e részben kiküldött választmányok mit műveltek? valamint attúl is: van-e és mennyi votumok a királyi Városoknak országos gyűléseinken? de egyenesen factumokra hivatkozván, azt vagyok bátor állítani, hogy a Városoknak országgyűléseinken nincsen oly állásuk, se oly pondusok, mint a milyent s mint a mennyit én óhajtanék azoknak, s miknek elérését azon intelligentiánál fogva, melyet repraesentálnak, méltán is követelhetnék. És ennélfogva — mert nagyon kételkedem, hogy mai coordinatióikat tekintve, nagyobb jogokat nyerhetnének az országyűlésen a Nemzet részéről, mint a milyenekkel jelenleg élnek — a T. KK. és RR. izenetét, mint azon egyedűli módot egész kiterjedésében pártolom, mely által talán valósulhatna azon őszinte kivánat, hogyvégkép a Városokra is terjesztessék alkotmányunk jótékonysága, illő arányban, még országgyűléseinken is, s pedig a nélkül, — mi a fő dolog — hogy ez által közállományunk lenne koczkáztatva. — Mi pedig azt illeti, hogy az ezen Tábla méltósága ellen volna, ha a szőnyegen lévő kérdés végett — mert a körül már két választmány munkálódott — még egy harmadik Választmány is küldetnék ki, azt csekély eszemmel felfogni egyáltalában nem

vagyok képes, és azért, mint mondám, pártolom a T. KK. és RR-et.

Ugyane tárgyalás folyamában másodszor

Gróf Széchenyi István : Azt, mit a tisztelt Országbirája az ujságokról felhozott, egyenesen személyem ellen érzem irányozva lenni, és azért még egyszer kényteleníttetem felszólamlani. — Ha az ujságczikkelyek fulánkja egyedűl személyemet érintné, azt még akkor is meg tudnám bocsátani és feledni, ha nem is volna viszonzásra szabadságom: de midőn azt vagyok kénytelen türni, — mint jelenleg — hogy ezen országgyűlés kezdete óta minden módon ócsároltatik s legalaptalanabb rágalmakkal érintetik a Nemzet, vagy jobban mondva, a Nemzet független s mindenre bókolni nem tudó része, a nélkül, hogy méltó viszontorlással élhetne, s visszafizethetné a kölcsönt, akkor — megvallom — ereimben forradoz a vér. — Nem az ujságczikkelyek ingerlenek engem, — korántsem; mert hiszen legyen szabad a vitatás; de épen azért, hogy ez szabad legyen, lobbanok fel, ha látom, hogy csak ócsárlóinknak engedtetik szabad tér, minekünk pedig nem. Tiszta előttem, hogy terv szerint a Kormánynak fizetett emberei s a kormány legfőbb személyeinek kedvenczei által minden elkövettetik, bizonyos odiumot vetni a Nemzet azon részére, melyen én is állok, oly szinűekre, mint mi vagyunk, mintha a kormányi embereknek valami kiváltságuk volna, egyedűl hű jobbágyoknak tartatni, holott velem együtt mind azok, kik Hazánk poraiban s undokságaiban hűn vesznek részt, de viszont mindent elkövetnek annak felemelése végett, bizonyára nem kevesebbé hű alattvalói Fejedelmünknek, mint ezen Táblának akármelyik Tagja, s szinte oly készek vérüket ontani érette, mint akárki. És erről mint régi katona tettleg adtam bizonyságot, s most sem hagyom magam Fejedelmem iránti hűségemben senki által is megelőztetni, csakhogy constitutionális szellemben érzem azt. Én is tudnék irni, s hiszem, jobb szinben volnék képes Nemzetünket állítni, mint a milyenben festik azt Nemzetünk ellenségei: de ezt, tökéletes kiterjedésben, csonkítlan nem tehetni, miről van tapasztalásom, és ezen érzés, szüntelen megtámadva látni a Nemzetet, és fegyvert nem ragad-

hatni, — sebeket venni, és még a védelemtől is eltiltva lenni — oly lelki kín, melyet csak az türhet el béketüréssel és felingerültség nélkül, ki előtt egyenlő, akármily szinben álljon is a Nemzet közvélekedésben. Többnyire, bizonyára nem szólamlok fel, ha a kegyelmes Országbirája engemet erre, úgy szólván, nem kényszerít, és ha a kérdésben lévő tárgy nincs oly szoros összeköttetésben mind azzal, mit mondék. Keservesen esik a felszólamlás, bizonyosan inkább hallgatok: de mivel kényszeríttetem, ám ki akarom nyilván tárni, mi fekszik — nézetem szerint — a dolog legbelsejében. S ugyanis a városoknak mind a kormányi rész, mind a Nemzetnek haladó része több befolyást kíván országgyűléseinken adni, csak hogy az egyik azon czélból, miszerint nevelje bizonyos votumainak számát (*Az Ország birája fölkel.*) — A másik pedig, hogy alkotmányunk jótékonyságát városi polgártársainkra is terjeszsze, alkotmányunkat mind tágasb mezőre állítsa. — Ez okból hivatkoznak sokan — mint ma is hallánk — arra, mintha a Városok *de facto* megfosztattak volna a nemesség által votumaiktól. — mely *provocatio* egyébiránt leginkább bizonyítja, mily kevés basisa volt ezen votumi jognak, minthogy attól oly könnyen meg lehete fosztani az illetőket. — Őket senki nem fosztotta meg semmitől is, Fenséges cs. kir. Fő-Herczeg és Méltóságos Fő-Rendek! de természetes — és ezt minden polgárember is meg fogja engedni, ki méltánylag itél a dologról — hogy mióta és mindaddig, míg nem a Város, de a városi Tanács — melyre mind a kamarának, mind a Helytartó-Tanácsnak, sőt úgy szólván minden felsőbbségnek oly nagy befolyása van, — küldi követeit az országgyűlésre. — hogy azóta és mindaddig a városi votumoknak nagyobb pondusa nem lehet, mint a mennyi ma van. Mert lenne csak a Városoknak mai coordinatiójokban *20* vagy csak *10* votumok is, és okvetetlen postulat-gyűlekezetté válna Országgyűlésünk, mit senki — úgy hiszem — nem kivánhat. De e felett mi van a dologban s mikép függ az össze az érintett ujságczikkelyekkel? Nem mintha hátráltatni kivánná valaki a dolgot, hanem az által, hogy a kormány e tárgyban is mint egyedüli forrása tekintessék minden jónak, és a városi polgárok csak a Kormánynak köszönhessék, vagy csak

attól remélhessék magasb állásukat; mi pedig, a Nemzetnek — öntudattal mondom — nem legrosszabb része, ez alkalommal is mint olyas testület, vagy olyas párt állíttassunk a köz *opinio* itélőszékének elébe, mely csak magáról gondoskodik, és másoknak kirekesztésével mindent magához kiván ragadni örökleg; mert másképp, kérdem, hogy lehetne oly erővel egy puszta Választmány kiküldetését ellenzeni? mire — legalább tudtomra — eddigelé országgyűlésünkön példa nincs. Hiszen a rendek az előbbi munkálatok figyelembevételét nem csak hogy ki nem zárják, de arra egyenesen utasítnak. Hogy pedig akarat ellen is ily gondolatra könnyen fakadhatni, nem csuda, midőn egy alkalommal maga az Ország birája is e teremben azt állítá: hogy a nemesi Rend mások vérével kivánja nevelni szabadalmait és nevelni hatalmát.

Az országbiróért, kit Széchenyi megbántott, maga a nádor vette fel a keztyűt. »A szólót, úgymond, ki magának a hazáról sok érdemeket szerzett, figyelmeztetem, hogy e helyen fontolja meg azokat, miket mondani akar, s ne sértse meg sem ezen tábla egyes tagjait, sem az egész testületet,« stb.

Széchényi maga is némi szemrehányást tett magának, szokott modorában vádolva magát, hogy akármit tesz, semmi se jól van téve. De az országbiró e ripostra mintegy felhivta őt korábbi beszédében.

Az ujságokra nézve, a nádor felhivta azokat, a kik magokat sértve érzik, hogy irjak meg czáfolataikat, s világosítsák fel a közvéleményt, mert arra neki semmi adata nincs, hogy a kormány fizetett emberek által irat czikkeket a külföldi lapokba.

A Dunát a Tiszával összekötő csatorna a főrendeknél april 24-én tárgyaltatván, Széchenyi rövid közbeszólásai:

Gróf Dezsewffy Aurél a szerkezetet olvasván,

Gróf Széchenyi István: Az egyik a csatornának csak bizonyos részére, a másik pedig az egészre értetődik.

Ezt épen megfordítva érti Dezsewffy.

Majláth országbiró közbeszólására

Gróf Széchenyi István: Példát mondok: ha — teszem — a társaság felépitené a csatornát Pesttől Szegedig, és tovább nem tenne semmit, ekkor 25 évek leforgása után másoknak joguk van a többi kijegyzett vonalokat felépíteni, ez áll a 2-ik §-ban; a 3-ik §-ban pedig az áll: ha pedig ezen vonalra nézve semmi sem történik, akkor 15 év alatt megszünik a *privilegium.*

Gr. Andrássy Károly egy észrevételére

Gróf Széchenyi István: Nem gondolom, hogy szükség volna arra, mit Gróf Andrássy mondott, mert ez olyan hibás canalis volna, hogy magától összebomolna; de ha mégis a Méltóságos Grófnak valami aggodalma volna, nem ellenzem, hogy kivánata a törvénybe belé tétessék. — De nekem egy más észrevételem van; én ezen elvet szeretném hozzá tétetni: *clara pacta,* vagy: *expressa docent.* — Egyébiránt ezen szakasz első pontjára nézve Gróf Andrássy Károly Ő Méltósága véleményét elfogadom.

Hogy t. i. a halászatot a társaság birja s a privatusokat kármentesítse.

Gróf Teleki Domokos után

Gróf Széchenyi István: Azt szeretném, ha a 4-ik §-ban az lenne, hogy annak rendelete ne csak a vizi csatornára és annak partjaira, de az illető vontató-utakra, a csatornai vizek leüllepedésére netalán kivántató melléktavak ásására is kiterjesztetnék; ezt talán hozzá lehetne tenni.

B. Eötvös Ignácz. Talán apasztására? Mert a leüllepedés magától jön.

Gróf Széchenyi István: Én ez által csak azt akarom, hogy a csatornában a viz tisztíttassék, stb.

April 25-én a Vasut feletti vita öltvén nagyobb mérveket gróf *Széchenyi István* rákezdi: Midőn Nagy Sándor

A nádor belevág: Jó lenne, ha mlgod felhagyna előadásával, hogy minél előbb tovább mehetnénk.

De *Széchenyi* folytatja: Midőn Nagy Sándor Achillesnek tumulusánál állott, irigylette sorsát, hogy neki oly remek historicus jutott. Én jóllehet csak csekély és szerény tagja vagyok az Akadémiának, épen így sohajtok fel: Vajha oly nagy historicus, mint ő méltósága, illustrálná, mi bennem a rubrum s a nigrum, és

azon csekélységet, mit tevék és Isten segítségével Hazánkért még tán tenni fogok; – mert így halhatatlanságom bizonyos.

Utána gróf Majláth János: Ha a mlgos ur a biographiáját reám bizza, én azt irni fogom, s meg fogja látni, hogy én valódi érdemeit úgy tudom tisztelni, mint akárki. Egyébiránt, mivel ő mlga a historiáról beszélt, tehát mindjárt arra is emlékeztetem, hogy Nagy Sándor Achilles halmán nem azért sirt, hogy neki nem jutott olyan historiographus, mint Achillesnek, mert Achillesről nem historicus irt, hanem költő.

Gróf Széchenyi István: Költőt nem akartam mondani. (Mély meghajtással köszönetét fejezi ki; közkaczagás a teremben.)

Széchenyi naplójegyzetei szerint, Dezsewffy Aurél a tegnapi határozat ellen tett indítványt, s blamirozta magát vele. E szirten vagy fennakad — mondja róla – vagy még magasabbra emelkedik. A hivatalos Napló szerint csakugyan bevallá, hogy bona fide megszavazta a felirási javaslatot, de azt soha sem látta. [1]) Hogy is gondolhatta valaki, hogy e csatornát tárgyazó feliratban az oda teljességgel nem tartozó jobbparti vasut mellett csusztassék be egy nyilvánítás, még pedig a pár héttel ezelőtt kelt határozattal merőben ellenkező! – Behatóan birálgatja ezután az eljárást, maga részéről nem akarván következetlenségbe esni, stb.

A nádor nem engedé meg a hozott határozatnak ujra tárgyalását; vigilantibus jura! de nem is látott ellenmondást abban, hogy ha az ország mind a két vasutat, a jobb- és balpartit egyaránt óhajtja, mert mind a kettő a lakosságnak csak javára fog válni, stb.

Gr. Zichy Károly azt az indítványt teszi, hogy az ülésben felveendő tárgyak előre legalább az országház kapujára függesztessenek ki; mit a nádor azonnal meg is igért.

Ezek Széchenyi fentebbi felszólalását megelőzték.

Követte pedig gr. Batthyányi Lajos rövid kijelentése, miszerint ő sem helyesli az ily átcsúsztatásokat; de hisz a Neme-

[1]) Akkor még nem volt szokásban a tárgyalt iratok kinyomatása és szétosztása.

zisben, s emlékezteti az illetőket a magyar közmondásra: a ki másnak vermet ás, maga esik bele.

Széchenyit — tudjuk naplójából — az ily czélzások mindig megrendítették. E benyomásnak nyomát hagyta most is, bár ő maga és a pártok ama véletlenül elejtett szavaknak sokféle értelmet tulajdonítottak.

E napon különben még nem kevesebb, mint egyszerre öt királyi válasz érkezett le s olvastatott fel.

Az országgyűlés vége felé közeledett; ilyenkor sietni szoktak!

April 29-én a Honositások tárgyaltatván Széchenyi Ehrenheimnek, a ki Csáky leányt vett nőül, votum és taksa nélkül felvételét pártolta.

Május 2-án, ugyanily ügyben, gr. Dezsewffy szabatosb szerkezetét mint különben rövidebbet is fogadta el.

Különben azt veszi észre, hogy mágnástársai, mintegy tromfból, egyik a másik pártfogoltjára tesznek csipős megjegyzéseket. A honosítást ezen az országgyűlésen harminczkilenczen nyerték meg.

Dezsewffynek, kit Széchenyi mindinkább becsülni kezdett, a május 10-diki ülésben volt egy nevezetes felszólalása. A kir. előadások első pontjára kelt rendi Izenet tárgyaltatott. A rendek a katonai szolgálat meghosszabbítását büntetésképen nem tartották megengedhetőnek. Dezsewffy, Wellingtonra hivatkozva, ki a korbács megszüntetésének a hadseregnél logikai következményeképp a halálos büntetések szaporodását állítá fel, nem ellenzé ugyan a feliráast; de saját nézeteit meglehetős pontossággal adta elő. Szerinte igazságtalanság nincs abban, ha az illető előre tudja, mi vár reá bizonyos kihágások után; a szolgálati idő meghosszabítása azonban a létszámot növeli s az ország jussát érinti s így ennek esetei ez országgyűlésnek tudomására hozandók.

Széchenyi, mint kiszolgált katona, tapasztalásból szólhatott e kérdéshez. Beszéde, ezen országgyűlésen az utolsó, ez volt:

Gróf Széchenyi István: Én egy szót nem szólanék, ha Gróf Dessewffy Aurel Ő Méltósága hosszas beszéde által nem tapasztalom azt, hogy némileg itt a felirás sikere azon okok által,

melyeket előhozott, talán meggyengíttetnék. Mondhatom, hogy szintén mindenekben megegyezek, miket a Mélt. Gróf előhozott; mert igen régi tapasztalásból tudom, hogy talán szelidebb s mégis sikeresebb mód ezen büntetésnél nincsen a desertiók meggátlására, mint ha a capitulatiónak évei meghosszabbíttatnak. De ha tekintjük, hogy a desertio-bünnek mennyi árnyéklatai vannak, és ebben a militaris törvények — de legkevesbbé tisztában nincsenek, hanem igen sokszor a körűlményektől és azoktól függnek, kik a Kriegs-Rechtben ülnek, miszerint van oly eset, hol egyetlenegy desertióért az embert agyonlövik, de van oly eset is, hol két desertióért sem lövik agyon; ha már a desertiót az által akarják büntetni, hogy a capitulatio meghosszabbíttatik, akkor minden árnyéklatokra szolgáló *codexet* kell kidolgozni. Például az első elszökésre 3 évi meghosszabbítást tennék, ha pedig ez valami oly bünnel volna összekötve, mely a desertiótól külön válva áll, ha például azon szökött katona, hogy magát jobban elrejthesse, subáját elveszi annak, kivel az uton találkozik, mi által már nem simplex desertor, hanem utonállóvá és rablóvá lesz, ezen vétek pedig a capitulatio meghosszabítása által egészen nem lesz megbüntetve: és így — mint mondám — itt árnyéklatok vannak, és azt hiszem, hogy ha a törvény itt a büntetésnek módját változtatni kivánja, azt annak módja szerint az Ország Rendeinek a királyi előadásokban terjessze elő, ha tudniillik sikeresíteni akarja a büntetésnek ezen szelidebb nemét, és hozza elő mind azon árnyéklatokat, melyeknek következtében egy, két, három vagy több évekkel hosszabbíttatik a capitulatio ideje, — akkor a T. KK. és RR. egészen más szinben fogják venni a dolgot, és annak jótékonyságát átlátandják. De midőn az ajánlás egyenesen csak tiz évre történik, akármely súlyos legyen is az, a régi rendszernek meg kell maradni, és a T. KK. és RR. mást nem tehetnek, mint mit tettek; és így azt hiszem, hogy Gróf Dessewffy Aurél Ő Méltósága által előhozott — mint általános nézetek igen megállanak; de a felirás erejét egy cseppet sem gyengíthetik.

Két nap mulva, május 13-án volt a szentesítés.

Megelőzte ezt, május 1-én az Amnestia. A politikai foglyok szabadon bocsáttattak.

Felesleges emlékezetbe hoznunk, hogy Széchenyi ezen egész idő alatt, mindenféle országos, párt- és magánértekezleteken, hol a nádornál, hol mágnási, hol követi körökben, hol Bécsben úgy igénybe volt véve, hogy alig maradt nehány szabad percze.

Nagy szerencsének kell azt tartanunk reá nézve, miután tudjuk, hogy ily perczeket sőt, álmatlan éjszakákon át, hosszu terhes órákat önkinzásra, saját életpályája, köz- és magánélete, de méginkább a haza sorsa s jövője feletti szomorú töprengésekkel szokott eltölteni. Nem egyszer villant át lelkén az öngyilkosság gondolata vagy az őrület bús előérzete. Mindezekről első kötetünkben komoly tisztünkhez képest eleget, tán sokat is mondottunk el. [1])

Deákban bizott leginkább. Ő legyen, mondá, a mi centrumunk; félre minden irigységgel: adjuk néki az elsőbbséget.

Nem levén feladatunk az országgyűlések történetirójává lenni, csak röviden említjük meg az ezen országgyűlés végével szentesítést nyert törvényczikkeket.

Ezek száma ötvenöt. Az utolsók, melyek még két nyelven, latinul és magyarul irattak, az előbbi csak fordításnak tekintetvén.

Legfontosabbak: az Örökváltság (VII. 9. §.), Váltó- és Csődtörvény, a Dunaszabályozásról (orsz. küldöttség), a Zsidókról (bár csak félrendszabály), Mezei rendőrségről, Hidról (az előző 1836: XXVI. t.-cz. folytán), a nemzeti szinházról, az országgyűlés költségeiről (bár minden vonható következtetések nélkül), végre a hitel emeléséről és a gyorsabb igazságszolgáltatásról szóló s megannyi haladást jelző intézkedések. [2])

---

[1]) Gr. Széchenyi Istv. Naplói. Hit és Kétségbeesés stb.

[2]) Deák Ferencz ismeretes Követjelentésére utaljuk ez olvasót.

A NEGYVENES ÉVEK.

A negyvenes évek.

Hogy olvasóinknak, e munka tervéhez képest, vezérfonalat adhassunk kezébe, mely az előző 1839—40-diki és következő 1843—44-diki országgyűlések közötti szünidőt összekösse, s Széchenyink életpályájának megszakítás nélküli átnézetét megkönnyítse: jobbat alig tehetünk, mint ha első kötetünkre utalunk.[1]) Az örökös ismétlések vádját, melyet oly gyakran kénytelenek valánk magunkra venni, még tán legkevesbé súlyosbítjuk, ha e kor kimagasló két eseménye, a Kossuth Pesti Hirlapjának megjelenése és ennek ellenében Széchenyinek a Kelet Népével határozott állásfoglalása mellett csak rövid jelzőkkel soroljuk fel, még pedig, a mennyire lehet, chronologiai sorrendben a történteket.

Hosszasb kitérést csak ott fogunk megengedni magunknak, a hol vagy e kötetünk cziméhez képest »beszédet« kell adnunk, vagy valamely érdekesb adatnak jutottunk birtokába, mely esetleg további kutatásoknak szolgálhat alapul.

Tudjuk, hogy az országgyűlés bezártával Széchenyi, egy czenki rövid kirándulás után, Pestre ment, s itt az ifjuság részéről fáklyás zenével és egy nemzeti zászlóval tiszteltetett meg. (Jun. 4.) Minő beszédek mondattak ez alkalommal, azt, hála az akkori sajtóviszonyoknak, titok fedi.

Figyelme különben a Lófuttatás, Casino, Hid, Kikötő, Gazdasági egylet, Gőzmalom s egyéb vállalatok között oszlik meg.

Sopronban, hol a Selyemtenyésztő egylet elnöke lesz, a megye teremében lelkes üdvözlésekkel fogadják, a mellett, hogy

[1]) Gr. Széchenyi Istv. Naplói. 402—424.

Deáknak, mint az országgyűlés volt bölcs vezetőjének, szavaznak köszönetet. (Jul. 13.)

A jegyzőkönyvnek Széchenyire vonatkozó pontja így szól: Ez alkalommal a gyűlésen személyesen jelenvolt gr. Széchenyi István előadta, hogy miután ő ezen (Selyem) ipar ágából a hazára nevezetes hasznot reménylene, sőt azt czélszerű intézkedések utján bizonyosnak tartaná, s így, miután a tisztelt gróf, a selyemtenyésztés alapját képező eperfáknak mivelésében már több ideig fáradozván, hosszas tapasztalásain épült nézeteit és ezekre alapított czélszerű tervet kivánna a megye eleibe terjeszteni, annak előleges meghányására egy számosabb tagokból álló küldöttséget kér kineveztetni.

Ennek következtében a városi tanács által előhozott indító okoknak és fenforgó kérdéseknek megvizsgálása, úgy a gróf Széchényi István úr által előterjesztendő nézeteknek és tervnek felvétele s az egészről teendő véleményes jelentés végett gr. Széchenyi István úr elnöksége alatt, gr. Festetics Vincze, gr. Zichy Miklós, gr. Viczay Károly, gr. Viczay Adolf, gr. Viczay Hedrik, Jankovics Izidor kamarás, Niczky Sándor, Fiáth János, Bezerédy Pál, Lunkányi János, Ihász Imre, Szemerei Sándor, Vághy Ferencz táblabiró, Rohonczy Ignácz fő-, Simon János aljegyző és Konkolyi Lajos főbiró urak kiküldetnek. Talabér István levéltárnok a szükséges irományoknak a megye levéltárából kiadására utasíttatik.

Deák Ferencz, a nemzet választottja nemsokára, t. i. István napján (aug. 20) ezenki kastélyában üdvözli a Világ iróját s világosság terjesztőjét, s köztük a viszony elég szivélyesnek látszik.

Szeptember elején részt vesz, sőt elnököl is az akadémia ülésein, s tanuja a Wesselényi fáklyás zenéjének, nem minden aggály nélkül szemlélve a »vastagnak« szoros barátságát Kossuthékkal.

November 19-én volt az a gyűlés, Pest megye termében, melyen Kossuth őt, mint a nemzetnek óhajtott vezérét, a »legnagyobb magyar«-nak nevezte, mely jelző örökre rajta maradt.

Az ezt megelöző napon, 18-án, Kopácsy primás, valamint

Klobusitzky kalocsai érsek, Barkóczy fehérvári s Nádasdy váczi püspökök körlevelei olvastattak s nagy animositással tárgyaltattak. Mérsékelten csak gr. Károlyi György és Széchenyi beszéltek, de nyilván kevés hatással.

A főpapok hosszasan fejtegették s igazolták álláspontjukat, nagy sulyt fektetve arra, hogy az áldás megtagadása nem jelenti a vegyes házasságok megakadályozását, de még kevesbbé azt a nemét a vallásháborításnak, melyre a törvény büntetést szabott. A »vezérmegye« rendei mindezekben nem láttak egyebet a már máskor is, különösen az utóbbi országggyűlés alatt, felhozattak ismétléseinél, korábban hozott határozataik mellett megmaradtak s Ulászló XVII. dekretumára és az 1647 : XIV. t.-czikkre hivatkozva, a primást rangjától és javadalmaitól megfosztatni kérték, fentartva minden fentartandókat, ú. m. egyfelől az országos graváment, másfelől az illető ellenszegülő papok perbe fogatását [1]) stb.

Jutott e munkából aztán még a következő országgyűlésre is elég!

Széchenyi majdnem egyenlő buzgósággal osztotta meg magát Pest megye és Pest városa közt. Legérdekesebb gyűlésein úgy a vezérmegyének, mint az ország fővárosának, többnyire jelen volt, értve az utóbbi alatt a »választott polgárok« testületét, melynek tagja volt. E tisztet nem kivánta puszta czimnek tekintetni, hanem komolyan vette s lelkiismeretesen betöltendő hivatásnak nézte.

Lelkéből örült, ha a polgárságot emelkedni látta, kereste társaságát egyes kitünőbb tagjainak, résztvett anyagi vállalataikban, s minden alkalmat megragadott az önkormányzat, a »selfgovernment« gyakorlati életbeléptetésére. Nem is unta, ha apró helyi érdekekről, p. o. vizszivattyuról, mezei rendőrökről (1840. novemb.), városi poroszlókról, ispotályról, kényszer-dologházról, parti jogról, bárminő gazdasági ügyekről, adókivetésről, telekkönyvről, vagy épen közpénzek elsikkasztásáról s azok szi-

[1]) Az eljárás Simpl váczi és Király ráczvárosi plebánosok ellen meg is indíttatott. Lásd Pest vm. jegyzőkönyveit.

gorubb ellenőrzése módjairól folyt a vita (márcz., apr., jul., decz. 1841.), akár ha biztosb siker végett »in corpore« kellett valahol megjelenni.

Megőrzi a decz. 21-diki jegyzőkönyv egy nevezetes indítványát, mely, bár német fogalmazásban, magyarán s tanulságosan mond el némely, most már csak történelmi érdekü dolgokat. Nem merő ujítási vágy, — úgy mond az indokolásban — a melyet különben nálunk a legüdvösebb s legnemesebb törekvésekre is oly könnyen ráfognak, nem is a tanács jogainak s hatáskörének megszorítása, hanem a polgárság és adófizető közönség érdekei vezetik, mint melynek pénzeit hűtlen kezelés vagy megbocsáthatlan hanyagság a leggaládabb módon elprédálják stb. S az állandó bizottságnak, mely ez irányban a felügyelettel és ellenőrzéssel megbizandó volt, hatodmagával Széchenyi választatott első tagjává.[1]

Az egyleti életnek társadalmi téren úgyszólván ő az egyedüli kovásza; mindennap »fog« valakit, s nála nélkül nem megy előbbre semmi. Azért látja czélszerünek Kossuth is, egy Polytechnicumra gyüjtött 20,000 frtjával őt keresni fel s tanácsát kikérni.

A tervelők mind hozzá folyamodnak, tiszteletből vagy számításból.

Decz. 28. Deák éji zenéje s nevezetes nyilatkozata, melyet minden párt a maga részére igyekszik magyarázni.

Az 1841. év folytán felcsapott Sz. journalistának is, hogy e téren ellensúlyozza Kossuthot. Rendes közlönye, — mint tudjuk — a Helmeczy Jelenkora lett.

1841. febr. 3-án beszélt a megyei gyűlésen, a szerencsétlen vegyes házassági ügyben. Kossuth ragyogott. Széchenyi inkább tréfálódzott, de nem birta kijózanítani főleg Szentkirályit, ki legszenvedélyesebb volt, s Szaniszló kanonok »édes táblabiró úr« megszólítására azzal vágott vissza, hogy ő bizony nem édes,

[1] A választott polgárság jelöltjei voltak: Széchenyi 44 (Takácsy és Burgman ellenében), Ulman 45, Valero 55, Károlyi 53, Sartory 26 és Borsodi 42 szavazattal. L. Jkv.

hanem nagyon is keserü stb. Széchenyi beszédéből még egy ily phrásis sem maradt fenn! Pedig, úgy irja, egészen áthatva volt egy szent lelkesedés hevétől: az »ár ellen uszni«. . . .

Irta már a Kelet népét, melyet tán — Lélekharangnak fog nevezni.

Ez nem akadályozza részvételét a farsangi mulatságokban. Egy piknik-ebéd alatt Záborszky felközönti őt, kivel aztán szintúgy sincerizál mint Oroszszal; ő maga gr. Károlyira emel poharat s toastjában megbecsülendőnek mond »minden embert, a ki saját lábán tud állani.« — (Febr. 26.) Egy casinói ebédnél viszont Batthyányi Lajos köszönti őt fel, »mint vezért« s négyszemközt lebeszélni akarja, hogy ne irjon Kossuth ellen (márcz. 12.). Ugyanezt próbálta Klauzál Gábor, kivel a sopronmegyei közgyűlésen találkozott (máj. 21.). Bezerédj István egyre törte magát s még később is sokat fáradozott a kibékítés eszközlésén. Féltek a szakadástól; jósolgatták: »meg fogja bánni.«

Június 8-án kész volt a Kelet népe!

» 14-én az Aldunára.

A Kelet népére az ifjuság azzal felelt, hogy Kossuthnak fáklyás zenét rendezett. Következtek a többi feleletek.

Sopronban julius 26-án a Szeder-egylet tart rendkivüli népes ülést, Festetich V. elnöklete alatt. Százon felül az ebédnél. Széchenyi egy »jól sikerült« toastot mond az uralkodó egészségére.

Következtek nem sokára a Pest megyei gyűlések, november hóban.

Az országgyűlési Utasítások mellett, Nyáry főjegyző reformtervei foglalkoztatták a rendeket s adtak dolgot a kormánynak. Nagy vita fejlődött ki a megyei önkormányzat és a kormányi felügyelet határai körül, de még inkább a közigazgatási és a törvényhozási hatáskör összezavarása vagy szabatos különválasztása felett. Ki volt ugyan küldve egy országos bizottság, s szorgalmasan dolgozgatott is az egész magyar büntető rendszer tüzetes átalakítása tárgyában. Részt vett e munkában, mint tudjuk, Deák, részt vett maga Széchenyi is. De Pest megye rendei nem akartak várni; hanem saját hatáskörükben tanácskoztak is,

intézkedtek is. Elhatározták: a közigazgatásnak a birói hatalomtól külön választását, az eddigi évnegyedes sedriák helyett állandó törvényszéket rendes és felelős birákkal, úgyszinte a szolgabirói jogszolgáltatásnak kerületi törvényszékekkel helyettesítését: elhatározták a nyilvánosság behozatalát, a másod alispánnak rendes törvényszéki elnökké tételét s a biráknak egy-egy évre választását stb. stb. A Helytartó tanács eltiltotta a megyét ezen, a törvényhozás körébe tartozó intézkedéseknek foganatba vételétől. Uj sérelem! Sok gyűlésen át megujult e felett a vita, s nem kevesebb tudománynyal s elmeéllel, mint szenvedélylyel folytattatott. Maga az elnök, Prónay főispáni helytartó, óvást tett, mely mint »el nem fogadott óvás« említtetett meg a jegyzőkönyvben, mire aztán az is végzésbe ment, hogy jövőre ilyes, a többség akaratába avagy a törvénybe ütköző óvások, mint semmi érvénynyel nem birók, a jegyzőkönyvben még meg se említtessenek.[1] Ezen szigoru eljárásnak kell tán tulajdonítanunk azt is, hogy egy igen beszédes és törvénytudó táblabirónak, Réső Ensel-nek indítványa is, miszerint Széchenyi a megürült tárnokmesteri hivatalra ajáltassék, mint visszhangra nem találó eszme, nyomtalanul hangzott el (nov. 26.).

Széchenyi minde vitákban részt vett, s hol komoly, hol tréfás, hol szerte áradó, hol csipős, hol melegítő, hol kaczagtató közbeszólásokkal, de többnyire hosszan tartó s nagy figyelemmel hallgatott beszédekkel kisérte és fűszerezte azokat. Neki szabad volt minden.

»Leránthatta« Nyáryt, ki különben unalmas szónok volt, kiönthette epéjét Kossuthra, kinek minden szava gyujtott, sansculottenak nevezhette Szentkirályit, s a faképnél hagyhatta az egész kormányt s főleg annak minden fullajtárait. Beszélt, a miről akart, előhozhatott régmult dolgokat, tehetett a napirendtől elütő indítványokat, s érv helyett akár saját tekintélyét, akár tréfás adomái valamelyikét vethette a mérlegbe: az mind jól volt.

S mégis oly kevesen tartották érdemesnek feljegyezni a hallottakat s megőrizni a kiváncsi utókor számára!

---

[1]) Lásd Pest m. Jegyzők. 1841. nov. stb.

»A Kossuth liga nagy számmal jelent meg.« Igy ir nov. 19-én. »Meglehetősen beszélek. A nyilvánosságról volt szó a megyei törvényszékeknél, procès-verbal stb. Én: az nagyon jó lehet, de nem tartozik a vármegye hatáskörébe. Mindnyájan ellenem fordulnak. Hegedüs, Nyáry stb. Másodszor is beszélek. Derekasan lerántom őket. Majdnem fiscális actiót kapok. . . Nem vonok vissza semmit, megtartom nyugalmamat, – mégegyszer is elmondom. . . Semmi se lett belőle. — Kossuth, a kit én megdicsértem, à la lettre megleczkéztet. . . Bizonynyal máskép venné fel, ha őtet bántanák meg. Az én nézetem mellett csakis Dezsewffy, Zsedényi, Gyarmathy és Hegyessy nyilatkoznak, a többi mind oppositióban. — — Igazán, nagyon boszantott.«

Másnap, 20-án, is folytattatott vagy megujult a vita. Széchenyi ismét beszélt, s megint a közhangulat ellen. Prónay indítványt tett, hogy az ügy terjesztessék fel a bécsi udvari kanczelláriához. Ezt Széchenyi ellenzé, mint a már hozott határozathoz képest merő következetlenséget; mihelyt a többség azt tarja, hogy ez az intézkedés a megye saját municipális jogkörébe tartozik, úgy ám tessék azonnal végre is hajtani stb. A megye ki is jelenté, hogy határozatai foganatba vételétől magát visszatartóztatni nem engedi, mert ez annyi volna, mint nem ismerni saját hatóságát és kötelességét.

Széchenyi e szereplése szorosabban fűzte őt a conservativekhez s különösen Dezsewffy Aurélhoz, a ki viszont a nádor bizalmát igyekezett mind jobban megnyerni számára. E jó barátjától, fájdalom, nem sokára megfosztá őt, megfosztá a hazát a halál († febr. 9. 1842.).

A nov. 24-én folytatólag tartatott közgyűlésen a földesúrnak községi biró jelölési joga felett volt Kossuthtal és Nyáryval disputája. Beszéde hatásával ő maga meg volt elégedve.

A Helytartó tanács közel volt; hamar leérkezett tehát a megye ellenzéki határozataira a felelet. Nyáry visszautasítá ezt a felülről jövő »hatalomszót.« Kossuth erősen kikelt ama testület ellen, melynek csak »lefelé« van bátorsága, míg fölfelé nyájasan tud csak hajlongani; mi onnét jő, az mindig törvényes, mi alulról jő, az soha sem az. Szentkirályi is úgy találta, hogy merő

gúnyt űznek belőlük, s ha valami inyökre nincs, még válaszra sem méltatják stb. »Alig lehet már kiállani,« sóhajt fel Széchenyi, »mindig csak ez az ujjhuzási systema!«

Otthon aztán álmatlan éjeken át gyötrődött magában.

E napok után történt, hogy Deákot fáklyás zenével kereste fel a sokaság, melyet ő mérsékletre s egymáss szabad véleményének tiszteletben tartására intett. [1])

Széchenyi mindinkább megerősödik azon hitében, hogy Deák lesz a centrum embere.

Decz. 22-én részt vesz a városi közgyűlésen és sürgeti az Extravillanumok fölméretését.

1842. január 17. az utczai koldulók, főleg gyermekekre hivja fel a gyűlés figyelmét.

Jan. 19. kiszemelik a Kerepesi- és Váczi-út közötti tért Szedresnek. Ennek költségeit a magáéból ajánlja fel 24-én.

Az 1842. márcziusi közgyűlésen ismét Kossuthnak és Széchenyinek volt egy nevezetes találkozása.

Az ezt megelőző januáriusi közgyűlésen Széchenyi jelen volt ugyan, de nem szólt, csak élczeket szórt jobbra-balra.

Márczius 15-én Kossuth ellen beszélt. A hus-limitatio volt napirenden. Ez nem akadályozá a két nagy ellenfelet a politikai manifestatiókban. Kossuth bókkal viszonzá a gáncsot, s miután a nemzetnek, mint mondá, egy vezérre van szüksége, nehogy minden törekvése szétforgácsoltassék, ez a vezér nem lehet más, mint Széchenyi. Ő az, a ki körül mindnyájunknak egyesülni kell!

Különben ez ülésnek avatott tollból, boldog emlékü Pompéry Jánostól birjuk egy bár töredékes leirását, melyet olvasóinktól nem vonhatunk meg.

Vajha példáját követnék más kortársak is, és ne vonnák meg tőlünk jegyzeteiket az akkori pestmegyei gyűlésekről, melyeknek vitatkozásai végtelen érdekesek, s az ország közvéleményére irányadó befolyásuak voltak.

Fáy András, kinek életrajza, ha megiratik, [2]) a legbecse-

[1]) Erről bővebben első köt. 413. stb.

[2]) Tudtunkkal egy hivatott és szorgalmas ifju tudósunk foglalkozik e hálás feladattal.

sebb adalékot fogja szolgáltatni müvelődési történelmünkhez, jegyzeteiben ezeket mondja:

Pest megye, mint helyzeténél fogva középponti, mint egyike a hon legterjedelmesebb megyéinek, mint gyülhelye a kereskedésnek és mint székhelye a törvényszékeknek és dicasteriumoknak, hivatva volt arra, hogy némileg vezérszerepet játszszék a haza megyéi közt; a minthogy játszott is. Sok megye leste Pest megyének határozatait, sőt az utolsó években hírvivőket is rendelt közgyűléseire, némi irányul vevén ezeknek határozatait. Pest megye közgyűlései, a sürgetősebbeket kivéve, rendesen vásárok alkalmaival tartatván, többnyire, kivált a fontosabb tárgyakban, oly népesek, sőt tömöttek valának, hogy országgyűlési nagyobb ülésekkel vetekedhettek. Képviselve volt azokon mindenféle pártszínezet s az érdekek és vélemények minden tarkasága. A dicasterialisták és törvényszékek tagjai kormány előtti érdemszerzésre jártak be arra, az ügyvéd támogatni és benevolentiát captálni a vice-ispányoknál, kik előtt dolgaik, pöreik folytak, a megye táblabíráiés birtokosai saját érdekeik tekintetéből, az idegenek kiváncsiságból, a számos ifjúság mintegy spectaculumra, kakas- vagy bikaviadalra jelent meg, hogy harsányan éljenezze meg azon szónokokat, kik kedélyére, divateszméket őrölgető malmára szólának; megjelentek a galérián a mészárosok is, lesve a húslimitatio tárgyánál, miként fognak működni a szónokoknál és tisztviselőiknél elosztogatott ajándékaik. Gyakran piperés nők is lepték el a galériákat, kik mintegy szinházi látványra gyültek össze, gyönyörködni kegyencz szónokaikban. Gondolhatni, mennyire liberalis volt e szép sereg! S hol ez érdekelteti magát, ott nem marad messze a divat. — E szerint természetes volt, hogy a többi megyék minden pártszinezetei hallhatók itten, s felhasználhatók otthon minden tárgynak pro és contra argumentumai; a szónokok pedig tág és jeles tért nyertek a pestmegyei közgyűlésekben magok kitüntetésére, akár a kormányi, akár az oppositiói részen. A minthogy Pest megye szónokai meglehetősen ismeretesek valának a hazában. Ugyane körülményeknél fogva természetes volt az is, hogy az oppositio szónokai csaknem oly kedvező terén

forogtak a hiúságnak, taps-, éljen- és tombolásvadászásnak, mintha diétai követek lettek volna.

Az 1832—6. diéta két fő categoriát állított fel és hozott divatba az elvekben, u. m. a liberalist és illiberalist. Ezen kettő lett ott és másutt. ekkor és később az általános criterium, mely a szónokoknál életet és kárhozatot osztott. Minden inditványnál, nyilatkozatnál az volt az eldöntő kérdés s jelszó a pártfogásra vagy ellenzésre: megvan-e rajta a liberalismus fénypora vagy sem? Beállt ezen divat a pestmegyei közgyűléseknél is. Szó és vita alá került itt minden liberalis s még annál túlságosabb s körülményeinkhez még igen is korai elve a politikának, s hősködött mellette olyan is, ki meglehetősen fázott annak életbeléptetésétől, sőt épen azért hősködött, mert tudta, hogy nem létesülhet, s olcsón szerezheti meg a csatázás ideiglenes dicsőségét stb.

Tapasztalhatni világszerte, hogy az oppositio közt mindig nagyobb, élénkebb a vetély és egymás közti surlódás mint a kormánypártiak közt. Ez természetes, mert az oppositio népszerűségért, dicsőségért küzd, s e részben közvetlenül állnak egymás utjában, míg a kormány különféle hivatalokkal, kitüntetésekkel bir jutalmazni. Igy volt ez Pestmegye oppositiójánál is. Megvolt közte a pártkapocs, de barátság kevés, s kölcsönös kegyeletes méltatás, becsülés még kevesebb, a gyanusítások napirenden.

Ezen gyanusítás és úgyszólván antagonia legszembeszökőbb volt Széchenyi István gróf ellenében. Ez időtájban divatba kezdett jönni a hon ifjuságánál, mely tüzes vérével szívesen jár a szélsőségeken, hogy az oppositio férfiai közül némelyeket túlságos hévvel vett kegyébe, azokkal mondhatni bábozott egy ideig, fáklyás zenékkel tisztelgette őket minduntalan, s ha rájok unt, vagy ha egyszer nem ínyére szónokoltak, ismét letette őket s másokat vett föl. Természetesen a legtöbbet igérők, a politikai sziklákat repesztgetők valának választottjai.

Hazánk nagy férfiai közt mély belátása, józan számítása, emberismerete, erélye, áldozatai, egy szóval érdemei által Széchenyi néhány év alatt annyira kitünt, hogy az elfogulatlan kénytelen volt a polgári pályán hazánk csaknem legnagyobb fiának ismerni el. Az 1825. diéta után, melyben Széchenyi a tudóstársaság megalapí-

tását eszközölte, felkapta őt a közvélemény, bálványa lett a hon ifjának, vénjének, felmagasztalások versben és prózában, különféle tisztelgések, sőt apotheozisok is dicsőítésére napirenden valának. Azonban az 1832—6. diéta után már fészkelődni kezdett ellene az irígység és rágalom, előítélet és avatatlanság annyival inkább, hogy mindezek némi anyagot vagy legalább ürügyet találtak Széchenyi működéseiben arra, hogy érdemeiből levonhassanak, őt gyanusíthassák s nagyságából levonhassák. Köpenyt fordított! kiáltának többen; kormánypártiak, sőt, miután excellentiás czímet nyert, kormányi megbizottnak gyanusítgatták, s egész ellenzék képződött ellene, mely sehol sem volt nyilvánosabb, élénkebb és leverőbb mint Pest megye közgyűlésein stb. [1])

Ezeket egy öreg, tapasztalt figyelő és bölcsész mondja, a ki irodalmi, politikai és társadalmi téren minden történteknek nem csekély részese volt; most beszéltessük az ifjú Pompéryt, ki akkor még csak a karzaton foglalhatott helyet s jóval később léphetett csak mint hirlapiró és orsz. képviselő a küzdhomokra is:

Pest vmegye rendkivüli közgyűlésén 1842. márcz. 15. és következő napjain, nagy kaczaj közt olvastatott fel a helytartó tanács azon intimatuma, melyben a disznóhús árultatása iránt intézkedik, rendelvén, hogy a vidékiek közül sertéshust a rajta fütyögő szalonával csak az árulhat a pesti hetivásárokon, ki hiteles bizonyítványokkal be fogja tudni bizonyítani azt, hogy a disznót maga nevelte. — A megyei ügyész a népre roszul kiható ezen intézmény ellen óvását tette meg.

Ilkey jó tapintattal egybehasonlítá a falúról bejövő s rőf számra áruló zsidainkat parasztainkkal, az élelmi articulusokat a fényűzési czikkekkel; s ha a zsidónak szabad nem öngyártott s az életre nem annyira szükséges luxusczikkeket szabadon árulni, mért ne volna szabad adózó népünknek az életnél nélkülözhetlen élelmi szereket árulni?

Nyáry Pál: a határszéli vámfák már sok rosszat szültek, megtaníták t. i. a cselt csellel kijátszani, mi demorisál; így teremt az intimatum is bünt, mert ha disznóhúst árulni csak

[1]) Eredeti kézirat a n. muzeumban.

annak leend szabad, ki azt nevelé s ki ezt bizonyitványnyal erősítheti, akkor bármi áron bizonyítványt igyekszik szerezni, mi csel, következőleg demoralizálás leend, mi bűnt teremt. — E rendelet törvényben nem alapulván, az ipart korlátolja; így nem teszik meg azt a mire Pest városa által a megye felszólíttatott és az intimatumot sem fogja publicáltatni.

Szentkirályi Mór: E helytartósági intézményre, mint állíttatik, visszaélés adott akot, fedezze fel tehát a helytartó tanács e visszaélést: s ha visszaélés történt, egyért mindenki szenvedjen? mert a kéz lopott, a kéz vágassék el? s mert egy ember keze lopott, minden ember keze vágassék el? Ebben látja a szónok a centralisatió kifolyását, mely szerint a helytartó tanács minden felett szeretne rendelkezni. De lássuk, mit jelent philologice e szó: disznót »tartani«? Nem mást mint disznót »nevelni,« s ha disznóhúst árulni jövőben csak annak leend szabad, ki a disznót tartja vagyis neveli, akkor a henteseknek sem lenne szabad azt árúlni, kik a disznót nem nevelik, hanem kik felnevelve veszik, hogy meghizlalják.

Domby és Réső Emil után

Kossuth (ünnepélyes modorában): a helyt. tanács intézményének szétdarabolt s egybeférczelt részeiből egy czifra harlequin köntöst állított elő, melynek bő újjából a limitatió és hentesek körme mutatkozik, s melyből alól a centralisatió mephistophelesi lába tűnik elő. Igen kivánja, hogy nagy tiszteletben tartassék a kormány tekintete: és így óhajtható lenne, hogy ne képtelen theoreticus intézményekkel áraszszon bennünket el, mi csak tekintetét csökkentheti. Utasíttassék a tiszti ügyész, hogy, ha megyénk valamelyik lakosától a disznóhús elkoboztatnék, procedáljon a város, mint erőszakoskodó ellen, mert nem engedhetjük meg, hogy azon limitatió és czéhrendszer, mely már is annyira nyom, még inkább megszorító legyen, hanem annak tágítását kivánjuk.

Zsedényi kir. tanácsos mérséklést s méltánylást közvetítő szellemben nyilatkozva a helyt. tanács jelen intézményében semmi centralisatiót nem lát, hanem csak Pest városa egyoldalú felter-

jesztéséből eredt rendeletét; minél fogva kivánatos, hogy Pest vgye is hallgattassék ki.

Kossuth a centralisatiót azon tendentiában látja, minél fogva a nemzeti test legkisebb izmai is egy drótrántás által kormányoztassanak: s a jelen esetből az következhetik, hogy végre a vajat is, mely eladatik, egy kormányegyén előtt kellene köpülni.

Gyarmati, a »Sion« szerkesztője: visszaélés – mondá — az, mi a czéhen kivűl történik: ezen intézmény által semmi demoralisatiót nem lát okozhatónak, sőt a kiszámolt következményt sem tartja demoralisatiónak.

Szentkirályi Mór megjegyzé, hogy ez második eset, melyben a RR. ellenében a tisztelendő úr azt mi immoralitas s így bűn tagadja, hogy immoralitás és bűn. Ha, mint a városnak ügyésze állítja azt, hogy a városnak erre joga van, minthogy jogot kettő: u. m. törvény vagy a törvénynyel össze nem ütköző privilegium adhat, mutasson a város törvényt vagy kiváltságot, mely által a népre sulyos és káros e visszaélését igazolhatná. — És így köszöni meg Pest városa a nemzet vagy is a provinciák azon sympathiáját, melynél fogva minden erőnek Pestben összepontosításával akarja, hogy Pest felviruljon, hogy legyen szíve az országnak, melybe a vér be-, és melyből a vér ismét kiszivárog. De ha a város czéhrendszerekkel álland elő az ország ellenében, szűnni fog iránta a sympathia, s nőni az igyekezet, hogy Pest kicsi és oly jelentésnélküli legyen, mint bármelyik provincialváros. — Ezen helyt. tanácsi intézmény azonban a megyei lakosok 10 évi gyakorlata után helyén nincs. De a főtisztelendő úr mondá, hogy mi a czéhen kivűl történik az kihágás, minthogy a nép e czéhen kivűli tette már 10 éven keresztül gyakoroltatik, következik, hogy a helyt. tanács a nép e kihágását 10 éven által hallgatásával kanonisálta.

Széchenyi szokott modorában incisum özönével: Sertéshús-discussiókba nem ereszkedem, mert Magyarország pillanatai drágak, s így e vigalom óráját is félre tehetnők. A centralisatió irány ellen hallottam szót emelni, szükséges hogy a szőnyegre jött eszmék ez időszakban tisztuljanak, mit csak az idő

hozhatna magával, kell hogy azt elősegítsük. Ez ország soha sem volt concentrisálva, atyáink jeles intézményeink mellett is egy eszmében soha sem forrtak öszve, ezért egyik jobbra, másik balra huzott. Nemzet-életünket a municipális rendszer mentette meg; de most haladásról kell gondolkoznunk. A limitationalis körömre nézve Kossuth tbiróval kezet fogok; de mi ennek ellentéte? az 52 lábú lény! Igyekezetemnek is egyik ága volt e város virágoztatása, hogy az itt összehalmozott sok intelligentia által concentrice dolgozhassunk. Concentrátiót látok abban mi ránk zsibbasztólag hat; mi pedig concentráljuk az eszméket, ne gyanusítsunk. Így a fenti intézvényben mephistophelesi lábat s valamely ördögi tervet nem látok, de semmi tervet sem látok. Az ország-gyűlésen bizonyos dologban egyik követ »non satis usitata manu,« másik pedig »minus usitata manu« kifejezéssel akart élni. A helyt. tanács azon tagjai is, kiket mi is szeretünk, s kik, mint mi, éjjeleznek, non satis usitata — (elharapta). Tudják a RR. 15 év előtt mennyi apály és dadály ellen kelle küzdenem; néhányan irigylék sorsomat, mások azt igazolák, de az óta sok változott, az ember más, mája, tüdeje rossz, s szép időben, minálunk aequale záporeső, kimegy sétálni, bár egy orvos, neve most eszembe nem jut, gondolom Dr Pangloss, ellenzi is. (A mult országgyűlésen politicai surlódás s discussió közben Majláth János gróf igéretet tőn, Széchenyi Istv. gr. életeirását kiadja s az előfizetést erre el is fogadta. A könyv mind eddig meg nem jelenvén, Dr. Pangloss az Athenaeum f. évi egyik számában Pest városa járdái iránt jutalomkérdést tevén, pályadijul Majláth érintett munkáját, vagy annak a kérdés megfejtése határidejéig meg nem jelenése esetében az előfizetési nyugtatványt tűzte ki. Erre látszik czélozni Széchenyi, miután Majláth a gyűlésen jelen volt s a szónokhoz közel állott.) S íme sétánkon temérdek koldus támad meg, s kisér lakásunkig, a város tehát lakosainak kéjelmét igyekezzék előmozdítani, és ne adjon okot hason intézvényekkel disznóhús-discussiókra. Olvastam valahol, hogy pamutgyárt akarnak emelni (erre Kossuth hivta fel a hontiakat), de erre nézve capitalistákat kell ide csalogatnunk, mert ha Indiába s az Amazon partjaira költöznek, mért ne jönnének ide is. Mint választó polgár erről

hallgattam, mert bajos beszélni ott hol nincs, ki az embert megértse. Igen én a Cencentratió barátja vagyok (s innen ugrást tesz az Indiákra s folytatva előbbi félbeszakadt gondolatát), de az ember nem csak pénzbül él, hanem szükséges, hogy ha kerék törik legyen falusilak, mely befogadja az idegent sat. — Szeretem hogy a férfiú erős testében a lélek táguljon. — Többi vállalataim közt egy sétahelyt akarok felállítani még pedig politicai szempontbul, mert mi mindig csak várunk s végre soha rá nem érünk, úgy hogy sok ember sirkővére kellene vésni: »*rá nem ért.*« Nem elég t. RR »et voluisse sat est.« siker kell! Ha az utczán sétálunk (itt látszik ismét folytatni a sétánynál megszakadt eszmét), s egyik a másikának nem köszön, haragszunk s mint az olló két éle állunk egymás ellenében; a sétatéren azonban probálunk először köszönteni, később a más cigarrójáról gyujtjuk meg cigarrónkat, s végre surlódunk, ismerkedünk. Én mondám egykor azon obsolet példát a nagyságos urról és kéményseprőrül kik külön foglalkozásban és járásban éjjel találkozván egyik a másikat ördögnek és léleknek képzelte és találkozván a sétatéren látták, hogy az ördög a kéményseprő s a lélek a nagyságos úr volt. — (A vigalom órája, minden theoria ellenére s Magyarország drága pillanatai mellett is, elérkezett, mert mi nevettünk.)

Elnök: A helyt. tanács politiai inspectiójánál fogva mindig hozzászólhat az élelmi szerek árulásához, azonban *határozatul* kimondatik: a helyt. tanácsnak feliratik. Zsedényi megjegyzése szerint, e felirásban a nép 10 évi gyakorlatára leend hivatkozás, a város azonban minden erőszaktételtől eltiltatik.

Kossuth: A centralisationak a gróf által nyilvánított elveiben teljesen egyet értve, megvallom, hogy municipiumunk oly kincs, melynél fenségesb eszmét a statustudomány alig tudhat kigondolni, mert csak ez képes a létezőnek conserválására. Igen, haladásunkban legyen concentratió, hogy ne eldiribolva legyenek az erők, hanem ez nem egy harmadik korlátozása, de az önmagából kifolyó elem által történjék. A concentratió legyen vonzó erő az ország fővárosa iránt. Szükség van gondolatra, férfiúra, kiben concentráljanak a haladás baráti s *mind eddig is volt ily férfiú*

és ez Széchenyi István gr. volt (éljen), *úgy azzá maradnia csak rajta áll, s kit a nemzet követend s én legfőkép.«*

Széchenyi: »Et voluisse sat est« ezt ki szeretném törülni a szótárból; (tüzzel) siker kell, drága hazafiak! siker, senki sincs ki félre ismerjen; de tisztába kell hozni az ország helyzetét a kormánynyal. Ez előtt 25 évvel, midőn Bécsben laktam, mily megvetve néztek honunkra; s éreztem, hogy az ország hátra van: mondtam: adjatok segédkezet, de mondták, nem kell egy téglát is megmozdítani, mert az egész épület összeomlik. És így, kik az ország jövőjét kezökben tartották, még azon gondolatnál sem voltak, hogy kell tenniök; rothadásnak indult az egész s ha a rothadt rész ki nem vágatik, az egésznek apodictice el kell veszni: és minthogy az országnak fizetett Protomedicusa nem segíthetett, szakácsai mit sem tettek, én magam főztem mintudtam, s alig közelíthetém meg a nagyságot, mely után lelkem sóvárgott. Mások azonban most a kor igényei, de erről hallgatok, mert félreértésektől félhetek, ha nem itt, máshol. Nekem tán a kormány ellen kikelni legtöbb okom van. Mert nézzük a pestbudai hidat, ha ez felépül, legremekebb lesz e föld hátán; de mi a nemzet constitutiója? az, hogy mi magunk akarunk dolgozni — (itt, minthogy az alispányok beszéltek, el akart hallgatni, de halljuk! halljuk!) a budai magazineket a hidhoz nem akarák ide adni, egy és fél év után végre ide adják, miután én vagy 5 holnapot ott töltöttem Bécsben, s senki sem kivánja, hogy pénzemben kárt szenvedjek: s én még sem keltem ki a kormány ellen. Ha Austria mappáját nézem, a szinek azon tarka vegyületét, látok benne egy politikát, de ha alkotmányunk elleni rosz akaratot látnék, akkor tovább nem tűrnék, fejem, vérem menjen. Én már öreg legény vagyok, s meggondolom, hogy mit tennék én is Austria helyén; a loyalitás elvénél fogva, s a compillált machina (Austria) természete ösmeretében mondom ne gyanusítsunk, mert könnyen ott is gyanusítva, combinálva reactió születhetik. Sikerre törekedjünk. Éberség minden megtámadás ellen, kimélet gyarlóság ellen.

De, ezen marczius 15-diki ülés emlékét fentartotta a Kostsuth Pesti Hirlapja is, melynek tudósítása sokkal érdekesebb, semhogy azt olvasóinktól megvonhatnók. Ez így szól:

Ad vocem *Marhalms* de omni scibili et quibusdam aliis beszélgettünk. Vitatás közben említteték t. k., hogy egy részben ez is azon centralisationalis hajlam következése, mely minden legcsekélyebb parányi dologban is egyenes intézkedést vágyik gyakorolni. Ez alkalmul szolgált gr. Sz. I.-nak nézeteit a Centralisatióról vagyis inkább a Concentratióról fejtegetni. O ugyan a felolvasott Intézvényben centralisationális hajlamot nem lát s azt inkább annak tulajdonítja mit bizonyos rescriptumról még a deákos időkben egy országgyűlési követ mondott volt.» Egyébiránt szükségesnek látom — mond a nagyérdemű gróf – kimondani, hogy én a Concentratio embere vagyok. De minő Concentratiót értek? Azt hogy egy helyben igyekezzünk minden eszmét, minden értelmet, akaratot concentrálni s egyesített erővel dolgozni, mert másképen sikerrel nem haladhatunk. Én pedig sikert kivánok, sikert hazámfiai! Én a Nemzetnek mostani bajait annak tulajdonítom, hogy ereje értelme akarata concentrálva nem volt, hogy irigységtől, apró szenvedelmektől szaggatva, egyik jobbra másik balra huzott. Hogy municipális institutiónk tartotta fenn annyi viszontagság közt életünket, azt elismerem; de most nem fenntartásról, hanem haladásról van szó. És itt, valamint igaz, hogy igen nyomoru létele volna azon nemzetnek, mely mint az arlequin csak úgy s csak akkor mozgatná tagjait, midőn és miként a centrális hatalom a sodronyt meghuzza; de viszont mi ennek az oppositumа? Az, hogy ha egy testnek 52 lába van, s egyik erre, a másik amarra mozdul, bizonynyal nehezen fog előre menni. No tehát azt mondom, kell valami helynek lenni, a hol az eszmék concentrálódjanak, s azt hiszem azon helynek Buda-Pestnek kell lenni, melyen kivül én e hazában sehol ily concentrationális pontot nem lelek sehol. Ily értelemben én a Centralisatió embere vagyok. De Pest városának iparkodni kellene az ittlakás kellemeit, kéjelmeit növelni, hogy a gazdagok ide jöjjenek és örömest itt maradjanak, miszerint asztalukról majd a szegénynek is hulljon valami. De mit tett e tekintetben a város mindekkoráig? Igazán mondhatom, némileg a maga jövendőjét is megrontotta. Beszélünk gyárakról, vállalkozásakról: és valóban én is azt gondolom, hogy ha akad ember a ki haszonért elmegy az Indiákra, az Amazon folyam partjára: méginkább

akadna a ki ide eljő. De az embert nem csak pusztán a haszon vezérli, a ki gazdag, az már egy kis kéjelmet is kiván magának, családjának. No már, eljő ide egy gazdag angol fabrikás, ki annyi comforthoz szokott, s ki akarja vinni gyermekeit egy kissé a szabadba. Hova menjen? Ha kocsija van s kerekei a kövezeten el nem törnek, csak kiviszik a gyermekeket valahová; de ott aztán kiteheti őket a homokra. Az ilyen állapot nem igen édesgető, nem igen alkalmas az értelmet, gazdagságot ide concentrálni. Pedig az ilyen concentratió az a melyet én ajánlani szeretnék, s mely most is szemem előtt lebeg, midőn itt a fővárosban, — mondhatom: politicai tekintetből, — egy sétatért akarnék állítani. Az embereknek egymáshoz kell simulni. De az erős, a ki vezérnek született s ki erre tehetséget érez magában, hogy a mit akar egyedül, a többiek segítsége nélkül is keresztül viheti, az nem igen simul; míg a gyáva közlegény örökké elbuvik s összezsugorítja magát. Össze kell hát őket hozni egymással. Az ily összesimulásra egy tisztességes sétatér, a hol mindenféle szinü ember összejő, a legalkalmasb eszköz Ma köszöntik egymást, holnap egymástól cigarrót gyujtanak, s végre majd észrevétlenül úgy járnak, mint a kéménysepről irva van, a ki a folyosón találkozott egy pongyolán öltözött urral, s hirtelen megijedtek mindaketten egymástul, ez amazt fekete ördögnek, amaz viszont ezt fehér kisértetnek nézve, míg az ablakon egy sugárka belövelvén, egymásra ráismertek, — aztán békével ment mindenik tovább a maga dolga után. Kérem tehát alázattal a tettes Rendeket, méltoztassanak engem, — és pedig mondom politicai szempontból — egy sétatér felállításában pártolni.«

E tárgy bevégeztével, a marhahús stb. — De ezen gyűlésnek legfőbb tárgya most is a Bünvádi eljárás volt, stb.

A Pesti Hirlap hallgatással mellőzi, vezérszerkesztőjének s a megye első szónokának ugyanez ülésben Széchenyihez intézett egy ujabb apostrophját a vezérség iránt, mely őt mások felett megilletné.[1]) Ezt nemsokára derekasan el is vitázta tőle.

Az érdekes ülésnek, másnap, márczius 16-án még érdekesb

[1]) A »legnagyobb magyar« elnevezést l. 200. Ugyanerről: gr. Széchenyi I. Naplói, 400. l.

folytatása lőn. A Helytartótanács megsemmisíté a megyének a törvényhozás körébe vágó határozatait. A nádornak ezuttal egy első magyar levele olvastatott fel, a minek tünő jó hatását hamar eltörlé az »uj sérelem.« Széchenyi szakgatott jegyzetei e napról így szólnak:

»Olvastatik a decretum, a főhg magyar levelével. Zsedényi először triumfál. Szentkirályi, Nyáry miserable. Eötvös unalmas. Patay gyenge. Én Kossuth után és ellene beszélek, igen hosszadalmasan, de nem igen jól. Politikai bünt követ el a megye, a melyért lakolni fogunk. Ismét egy gravaminális diétánk lesz! Én nem vettem részt e bűnben. Ám vezessenek ki aztán azok, qui nobis haec otia fecerunt.«

A gyűlés, mitsem törődve a felsőbb tilalommal, a törvénykezési reformjavaslat részletes tárgyalásába bocsátkozék, s pontonként veszi fel ezt.

Ennek folytatása volt márcz. 17-én.

Erről Széchenyi: »Erős vágásokat osztogatok. Kossuth fájdalmas hangba megy át. — Zsedényivel sokat nevetünk. Védő és támadó szövetséget kötünk.«

A jegyzőkönyv szerint is hosszas vita fejlődött ki a nyilvánosság körül, s a többség megmutatta, hogy a nyilvánosság Magyarországon törvény által van már régen behozva, s így a megye határozata, nem hogy törvényellenes volna, de még ujításnak sem nevezhető, s a megyében tényleg még 1784-ben is divatozott, stb.

Még a következő nap, márcz. 18-án is részt vett Széchenyi, s erős főfájása daczára egy hosszu és tartalmas beszédet mondott. Sőt 19-én is felszólalt, még pedig oly határozottan Kossuth ellen, hogy ez, daczára pár nap előtti nyilatkozatának, és daczára Deák csitító szavainak,[1]) hevesen kikelt ellene s azzal fenyegetődzött, Pataynál, hogy ezentul már mint ellenséget fogja nyilván megtámadni.

Márczius 21-én a kormány azon szükkeblü határozata keltett nagy indignatiót, miszerint az uj Iparegyesületnek, Kos-

[1]) »Nagyon szerencsés keze van« mondá D.

suth művének, alapszabályait nem engedé kinyomatni. Nyáry, Kossuth, Szentkirályi hevesen kikelnek, de, Széchenyi szerint, »ügyetlenül,« s ő szép csendesen kellő »kerékvágásba« zökkenté az ügyet.

A Pesti Hirlap szerint az elvi vita a körül forgott, hogy a kormány az egyesülési jogot az alapszabályoknak felterjesztéséhez s általa leendő jóváhagyásához kötötte, míg a megye rendei azt ily formaság nélkül is föltétlenül követelték a közönségnek (!). Az elnök egy finom megkülönböztetéssel próbált kievezni, a felsőbb jóváhagyást legalább is ott tartván szükségesnek, a hol és a mennyiben köztisztviselők közreműködése is szükségesnek mutatkozik.

Ezt, a Pesti Hirlap szerint, tagadá gróf Széchenyi István, Kossuthtal teljesen egyetértvén az iránt, hogy a szabad egyesülhetés, úgy mint Angliában is divatozik, egyik oszlopa a nemzeti kifejlődésnek, sőt a haladásra okvetlen szükségesnek látja, hogy az egyesületek egészen szabadon mozoghassanak. Csodálja, hogy az országban még egy igazi egyesületet sem lát (?), mert az eddig létezők inkább csak egy-két embernek összeállása, meg sem közelítő a külföldi ezerek egyesülésének hatását. Reméli, a kormány engedni fog e kérdésben, engedni a közkivánatnak annál inkább, mert érdekében fekszik mentül tágabb tért nyitni a nyilvános egyesületeknek s általok a titkos társulatokat elfojtani.

Történt ennek ellenében hivatkozás az 1840 : XVIII. t.-cz. 55. §-ára.[1]) Erre is volt felelete Széchenyinek.

A hivatkozott uj törvényben, úgy mond, bizony sok javítni való van, mert némelyek a mi hiteltörvényeink közül hirtelen hozattak, kellő megfontolás nélkül. Ő igen örül, hogy az Állóhid iránti szerződés megköttetett ama törvény előtt, mert a szerint tán soha sem fog vala az létrejönni.

A Rendek, hivatkozva többi közt a Szederegyletekre is, felirtak a jelzett értelemben.

A következő napon is ott van Széchenyi s figyelmére méltatja a megyeház roskadozó állapotját. Kérdi, lesz-e erről valami

[1]) A közkereseti és részvénytársaságokról, melyek a váltótörvényhez felterjesztendők.

gondoskodás? Mert valóban nevetséges volna, ha az alatt, míg itt e teremben a haza alapköveit rakogatjuk, hegyünkbe dűlne maga a ház. A megye csakugyan gondoskodott is a baj orvoslásáról.

Ezután már az országgyülési utasítások fogván napirendre kerülni, Széchenyiben az a gondolat támad, hogy az Ősiség eltörlése vagy módosítása iránt valamely billt (így fejezi ki magát angolosan) dolgozzon ki s terjeszszen elő.

April 2-án a pestvárosi közgyűlésen hallatja szavát, adókivetesi ügyben, oda dolgozva mindig, hogy a polgárság azzá váljék, a minek lennie kell. Havas biztatja, hogy e körben igen népszerü, s mindent ki fog vinni, a mit akar.

Sokan már azt rebesgették, hogy Széchenyit kell a főváros polgármesterének megválasztani.

Örömmel veszi e hirt tudomásul a Hirnök. Ily lord-mayort nagy nyereségnek tartana. Ha nem hozná meg ezt az áldozatot, az csakis azért lenne, hogy majd a felsőháznál fejthesse ki bölcs és üdvös eszméit.

April 9-én ugyanott a város felméretését, s a városi házak adóztatását hozza ismét szóba. Ez ügyben 13-án küldöttséggel megy a Tanács elébe s közvetítő szerepet vállal.

April 20-án a város körül huzandó hajózható csatornát indítványozza.

April 23-án Borsodival van összeütközése Bozda végett stb. stb.

April 29—május 6. Aldunai ut.

Az alatt itthon a kormány karhatalommal akadályozza meg az uj bűnvádi eljárásnak tettleges életbeléptetését. Előleges, sérelem!

Borongó kedély. Walhalla! . . .

A jan. 7-diki megyei gyűlésen jelen van, de nem szól.

A benyomások közt, melyek Széchenyi fogékony keblére szinte rohamosan törtek, el nem hallgathatjuk t. k. Kossuth egy megdöbbentő nyilatkozatát a horvát kérdésben, vagyis, mint akkor nevezték, az illyr izgatások ügyében.

Széchenyi naplójegyzeteiben a *Repeal* szóval jelzé azt. Pest

megye majdnem egyhangulag fogadá el junius 12-én úgy az indítványt, mint az indokolást, s csak utólag szólaltak fel halkan egyesek ellene. [1]) Szabadulni ez alkalmatlan tehertől, mely saját haladásunkban s főleg nemzetiségünknek itthon kifejtésében örökké gátol, s szítja ellenünk a gyülöletet stb. — Elvben nyomban elfogadták, s a többi törvényhatóságoknak is körlevél utján ajánlották azt az elválást, s csak a módozatok felett időztek egy kissé.

A legközelebbi, juniusi gyűlés határozata ez volt: Tétessenek a jövő országgyűlésen lépések, miszerint a köztünk s horvátok közti Szövetkezés olyképen módosíttassék, hogy ők mitőlünk közigazgatás és *törvényhozás* tekintetében elválasztatván, minden egybefüggésünk jövőre csak abban álljon, hogy Horvátország a magyar szent korona tartománya maradjon.

Jun. 16-án Almásyhoz mennek testületileg, mint városi biztoshoz. A gyűlésben felszólal: Nem lehet többé bizodalmunk a Tanácsban. A ki vétkes, annak bünhödni kell. Nekünk emberekre van szükségünk, és ha in gremio nem találjuk őket, ott fogjuk keresni, a hol megtalálhatjuk. (Nem talál viszhangra, a barátok buzgalma fagyponton alul száll.) Erre aztán, úgy mond, indignatióját fejezi ki az egész választó polgárság felett, mivelhogy nyolcz nap óta egyikök sem mutatta magát a városi adóhivatalnál! . . .

18-án ugyanott kifakad a közügyek iránti részvétlenségök ellen, mert a közgyűlésen alig egynehányan jelentek meg. Indítványa különben elfogadtatott.

A tisztujítási mozgalmakban élénk részt vesz: de még inkább érdeklik a követválasztásra való elékészületek. Óhajtja, hogy az országgyűlésre választandó képviselők a város lakosságának igazi képviselői, ne pedig, mint eddig, egyszerüen a tanács megbizottjai legyenek. Örökös torzsalkodások voltak a két testület, úgymint a választott polgárság és a tanács közt. Egyszer ez ragadta magához, egyszer amaz a kijelölési jogot, s a másik ilyenkor csak azzal a világos óvással fogadta el az ajánlott egyé-

[1]) Lásd az akkori hirlapokat.

neket, hogy, mivel — quasi véletlenül – épen azok valának, a kiket ő is óhajtott!

Julius 18-án Sopron megye közgyűlésén szerepel. Jegyzetei szerint kétszer szólalt fel, először a mesterlegények vándorkönyvei, másodszor az akkor oly nagyfontosságu Ősiség kérdésében ajálva, hogy ez iránt, meg az Adó- és a Vegyes házassági ügyben a megye határozatai függőben tartassanak. A jegyzőkönyv erre vonatkozó pontja így szól: »Ezen alkalommal (Rohontzy alispán elnöki jelentése után) a KK. és RR. egyetemes kivánsága következtében a gyűlésen jelenlévő jeles hazánkfia gróf Széchenyi István ur a választmány (követutasító) munkálódásaibani részvételre felszólíttatott, mely felszólítást a tisztelt gróf örömmel fogadván, a választmány munkálódásaibani szives részvételét ajánlá ugyan, e munkálatok megkezdését azonban a jelenleg napirenden lévő s hazánk átalakulását tárgyazó kérdéseknek az irodalom mezején szenvedélylyel vegyített vitatása tekintetéből utóbbra halasztani indítványozá. Mely indítványt a KK. és RR. egyhangulag elfogadván, a választmány munkálata utóbbi végzésig felfüggesztetik.

Nem foglaltatik-e ebben elismerése egyrészt ugyan a sajtó hatalmának, melynek hivatása a korkérdések megérlelése, de másrészt a központi Pest megye vezérszerepének, mely, e kérdéseket az ország első capacitásainak részvételével folyvást napirenden tartá?!

Egyidőben a Szeder-egyletnek is gyűlése tartatott, s a 70 teritékü banket nem minden politikai czélzások nélkül folyt le. Rohonczy kezdé, Klauzál mélyebben bele ment, Henking, mint »sansculotte.« az Égalité és Liberté jeligékkel dobálódzott. »Es ist entsetzlich, wie die Leute dumm sind,« volt mindezekre Széchényi kritikája. Hogy toastban elmondotta-e? annak nyoma nincsen.

Az alatt Szombathelyen is megemlékeztek róla. Hasonló alkalommal tartatott társas ebéden háromszor ittak a bár távollevőnek egészségére.

Visszatérve Pestre, folytatja a városi gyűléseken tevékenységét.

Augusztus 24-én a Hid alapkőletétele.

Este fáklyás zenét kap, tiltakozása ellenére. De kap egyuttal Kossuth is. S ez fényes beszédet tartva ezen alkalommal inditványozza a lánczhidnak Széchenyi nevére keresztelését. Széchenyi nem mutatta magát: helyette Kiss beszélt valamit.

A *Pesti Hirlap* Kossuth ékesszólásával hirdeté ama tény jelentőségét.

És így már most a Hid nem hypothesis többé; alapja letéve, s vele egyszersmind egy nagy *elv* lőn szentesítve; mert institutióinknak ezen legelső találkozása az örök joggal, legelső közét tevé le a *polgári egyenlőségnek*, legelső lépést lőn a terhek egyenlő viselésére. És e hid, melyet annyi küzdés várakozás után végre csakugyan létesülni enged a magyarok istene, legyen intő kéz, mely előttünk az ember és polgár kötelességének ösvényére mutasson. Eljövend egy szebb kor, midőn annyi küzdelmek, melyekkel jövendőnk előkészítésében megvinunk kell, nem igényelendnek többé az utónemzedéktől ily erőmegfeszítést, midőn a jelennen kivetett magnak érett gyümölcseit élvezendik az utódok, és akkor a hid emlékül álland egy lehunyt nagy időre emlékeztetve az utókort, midőn a polgárnak lemondással és a jelennek nélkülözésével kelle a boldogabb jövendőért harczolnia; és akkor ezeres fényben ragyogandnak azon jelesek nevei, kik soha nem csüggedő lélekkel munkálódának e hon jövendőjén, és millió ajak magasztalandja nevét a nagy honfinak, ki a tespedés és elaljasultság korában merészen emelvén fel férfi szavát, villám gyanánt szórta az igazságot az alvó nemzet közé, ki fáradatlan munkássággal ügyekezett jólétet teremteni e honban, s ki sikerrel koronázott tetteivel dicsőbb emléket épített magának, mint minőt nekie a művészet nyujthatna.

A *Jelenkor* pedig, mely ez időben a két kitünőség között közvetítni óhajtott, az éji zenéről így referál:

24-én este Széchenyi I. gr. lakása előtt éji zenével tisztelgett a joggyakorló ifjuság egy része, a nemes gróf azonban nem volt hon, s így nem lehete tanuja a hódolatnak, melyre a lánczhid-talpköve letételének ünnepélye szolgált alkalmul, azon lánczhidnak, mely nélküle alkalmasint sokáig csak jámbor óhajtás maradt volna.

Ezután egyuttal Kossuth L. urat tisztelé meg zenével az érintett ifjuság éjfél tájban, névnapja előestéjét akarván ez által ünnepélyesítni.

Kossuth népszerűségét emeli az első magyar Iparkiállítás, melyet Széchenyi nélkül, sőt majdnem ellenére, rendezett. Az egész elfért a redoute-termekben: de azért hatása, úgy politikai, mint közgazdasági tekintetben, nagy volt, s elismerésre készteté ellenfeleit is.

Széchenyi egyre dolgozik a »Garat« czimű munkáján, melynek utóbb ki nem adására határozta megát. Kedélye annyira háborog, hogy az őrület vagy az öngyilkosság kisértő rémeitől alig bir szabadulni. Ritkák az öröm, a lelkesedés perczei.

Minden szinezetü emberrel tanakodik a helyzet s a teendők felett. Legtöbbet Deákkal és a nádorral. Ez Metternichnek merő ellentéte, abban, hogy maga nem beszél, hanem kihallgatja az embert.

October 24-én kezdi irni hires akademiai beszédét.

Ez nem akadályozza szokott életrendében vagy rendetlenségében. Szédítő a tárgyak sokasága, melyekkel foglalkozik. A mellett nyilt házat tart: gyakoriak az ebédek, estélyek, tanácskozmányok nála.

A beszéd csak november 18-án volt kész: 25-én felolvasta Tasnernak.

A novemberi megyei gyűlésen ismét szerepel, még pedig több napokon át egymásután.

November 16-án a megye, szem előtt tartva mindig az ő, vezérszerepét, az Adókulcs fontos kérdését tűzte napirendre sorba véve: 1. a földbirtokra, 2. a személyekre s 3. a kereset különböző nemeire kivetendő adókat, s ez utóbbi rovatban főleg a renyhe tőkepénzesekre czélozva, kik pénzes ládáikon ülve kényelmesen lóggatják lábaikat s nevetik a többi polgártársak verítékes napi munkáját.

Széchenyi sokáig hallgatá a kifakadásokat: végre felállott. Beszédét, bár rövid kivonatban, a pozsonyi Hirnök tudósítója után közöljük.

E fontos tárgyra — mond az idézett hirlap — előadá

véleményét gr. Széchenyi István is. Nem örömest szólok e tárgyban. Néhány év előtt az angol parliamentben Sir Robert Peel szájából hallám, hogy mindent alá kell vetni; mert a mostani angol adórendszer akkor készült. Erre azt jegyzé meg valaki, hogy t. k. azokat is meg kellene róvni, a kik nagyon hosszú beszédeket tartanak vagy haszontalan dolgokat mondanak. Most én is azt szeretném mondani: fizettessük meg azokat, a kik mozdulni semmikép sem akarnak, a kik, a hányszor valami üdvös reformról van szó, mindig nagyon sokat fontolgatnak, vagy a kik különféle politikai charlataneriákkal untatják s ámítják a jó közönséget. Nem akartam, mondom, szólni, mert amúgy is a gyanusitások korában élünk. Én oly szerencsétlen voltam, hogy többször nem pártolhattam e n. megye indítványait, s azért szinte óvakodnom kell, nehogy engem is a fontolva haladók közé számítsanak. Ámbár a fontolás szó szerint igen jót s szépet jelent. Én haladni akarok, s a mindent megölő örökös Maradjont utálom. De ennek is, úgy látszik, anathema ereje ujabb időben megszünt már. De nehogy a tárgytól nagyon eltérjek, szólok most az Adóról. Mi ebben is nagyon elmaradtunk más nemzetek megett. Ez különben olyan szövevényes tárgy, hogy tökéletes megoldásához csak közelíthetünk, magát a tökélyt, a teljes igazságot soha nem érhetjük el. Mikép oldjuk meg e kérdést? Mi magyarok azt hiszszük, hogy már mindent tudunk: de ép azért semmitse tudunk. Specialitásokhoz, mi ily dolgokban annyira szükséges, sohasem érhetünk el. De némi vigasztalásul az elmaradóknak az jut osztályrészül, hogy mintegy az aratásnál foghatják meg a többi nemzeteket. Mások tapasztalásait hasznunkra fordíthatjuk. Sokat irtak már az Adóról, de abban a szakemberek mind megegyeztek, hogy a tőkepénzt nem kell megadóztatni. Egy gőzhajó-kapitányának könnyű ám az egyik partot kikerülni, de úgy kormányozni hajóját, hogy a másik partba se ütközzék, az már kissé nehezebb. Itt is vajmi könnyű a megtudható tőkéből pro momento egy kis hasznot húzni, de a hasznot az egész intézkedésre kiterjeszteni, az már nem könnyű. A pénzre vetett adó növeli a kamatot, s azonnal felrugtatja a pénz árát. Nem a tőkepénzest sujtjuk tehát, a ki a ládán

ül, hanem az adóst, a ki kénytelen tőle kölcsön venni. Mi ilyen liberalisok vagyunk. Fölfelé emelkedünk; lefelé azonban nem nézünk. A botot eltöröljük, de arról nem gondoskodunk, hogy mivel fogunk hát anélkül kormányozni stb. Hosszú beszédemért engedelmet kérek, s rövidebbre fogom szorítani, mert, ámbár adó embere vagyok, nem szeretnék mégis beszédemért adót fizetni. Mi nagyon lelkesek vagyunk; és sokan azt hiszik, hogy nem nagy észszel, de egy kis lelkesedéssel is elég messzire haladhatunk. E teremben is, ha körülnézek, úgy sejdítem, hogy több szép lélek van, mint teli ész. De én azt javaslom: kimélet, s ne egymásra tolás által próbáljunk előbbre menni. Minden osztály a maga hibáit ismerje el s azokat javítgassa. A papok is, magokba szállva, mondják el egymásnak, hogy bizony azokból a gazdag egyházi javakból jó volna valamit a népnevelésre is fordítani stb. De ha tekintjük azt a ládába heverő pénzt; miként jött az oda? Bizony szinte csak több munka és némi kis szerencse után. Hagyjuk ki az adóalapból a tőkét, mert ezzel csak még drágább lesz az, s ily rendszer által a külföldi pénzes embereket nem hogy bekecsegtetnők, hanem inkább kiszorítjuk hazánkból.

A többség aztán — az idézett lap szerint — el is állott a javaslat e pontjától.

A hires szónok (kétségkivül Kossuth) kijelenti, hogy csak azért pártolta, mert nagyon szeretné már az adófizetést megkezdeni: s minthogy az adósok többnyire az adótól annyira irtódzó nemesek szoktak lenni, a hitelezők ezekre hárítanák át az adót stb.

Je suis sur mon beau dire, mondja Széchenyi. Ostorozom és fésülöm a triumvirátust (17-én).

A megyei budget is ekkor állapíttatott meg (összesen 170,383 pfrt). A triumvirátus alatt Kossuthot, Szentkirályit és Nyáryt kell értenünk. Mind a három mennyire különböző irányokba tereltetett később, mikor bekövetkezett az, a mit Széchenyi megjósolt, de elháritani nem bírt!

Az akadémia évi közgyűlése 21-én kezdődött s 27-én tartatott meg a zár- és diszülés a megye teremében. A beszéd, melyet Széchenyi, mint elnök, állva két óránál tovább olvasott,

gyűjteményünk egyik legjellemzőbb darabját képezi, s szó szerint itt következik. [1])

Tisztelt gyülekezet! Valamint káros, sőt némi esetekben valódi átok, ha társasági és emberi viszonyinkban összekevertetnek a szerepek, szintúgy burjánozhatik csak rosz, sőt veszély oly intézetekbül, melyek irányaikbul esnek s czéljaikat vesztik. Mert egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jobblét, s egyedül saját határaik közt szorosan mozgó intézvények érhetik el teljes virágzásukat. – Tiszta fogalmakat terjeszteni, zavartakat pedig salakjaikbul lehetőleg kitisztítni szintoly kötelesség tehát, mint szükséges minden egyes intézvénynek szoros határit lehető legnagyobb szabatossággal tűzni ki, hahogy a köz élet mezején munkás részt venni bátorkodunk, és több roszat nem kivánunk életbe hozni, mint jót, és ha ábránddal be nem érjük, de sikert óhajtunk.

Legyen szabad ez okbul, tisztelt gyülekezet, előterjesztenem itt, mi lebegett én előttem, és mily czélnak elérése után sovárgott én lelkem, mikor némi nagylelkü eldődinknek már rég megpendített utmutatása nyomán, kedvezőbb sorsonnál fogva nekem is jutott azon szerencse: e jelen intézet felállításához járulhatni némileg. Legyen szabad pedig legfőkép azért tárni itt fel most keblemet academiánk hivatása fölött őszintén és határozottan, mert – mi tagadás benne – veszély, nagy veszély fenyegeti még mindig sőt növekedőleg fajtánk nyelvét, s ez által nemzetiségünket, minél drágább kincsünk nincs, minthogy csak ennek kiemelése, ennek művelése által léphet nemzet sajátságos fényében a disznek fokára, mely varázskörön künt tenghet ugyan ember, sőt gyarapodhatik is hosszu évek során keresztül, mint napontai a példa, ámde csak az egy kissé lelkesbnek keble örökkén szomjan marad, a lelkileg kitünő pedig csak kinos epedések unalmai közt költi életét. Itt azért ideje, úgy hiszem, hogy mind

[1]) A beszéd hatásait s az ellene nyomban intézett támadásokat első kötetünkben említők. (L. 422. Helyreigazítandó, hogy nem deczember 1-én, hanem november 27-én volt elmondva.)

Megtartottuk Széchenyi eredeti orthografiáját, melynek megigazítását ő mindig zokon vette.

azon ábránd, roszul fékzett keserüség s álfelfogásu vitézség ellenére, melylyel nem egy hazánkfia buzgólkodik nemzeti ügyünk körül, kivált legközelebbi időkben, végre tisztába jőjön: oly drága, de oly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajátság, némi biztossággal, és a siker némi hihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növeszteni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Midőn 1825-ben fennálló académiánk eszméje ujra megpendült, ujra mondom, mert hiszen, mint érintém — s becsület azoknak, kiket becsület illet — rég elismerték hazánknak némi messzebbre látó már most elhunyt hivei, hogy nyelvünk körül forogna nemzeti létünk, és ekkép ennek gyámolítása volna a teendők legaggasztóbbika; sokan, igen sokan nem birták felfogni, a teendők oly hosszú sorából mikép lehete épen egy tisztán philologiai intézetet szemelni ki előlegesen, s körülte annyi szorgalmi, idői és pénzi erőt úgy szólván fecsérleni el, miután, mint állíták: »Valamint önámításokban, úgy szavakban is untig gazdag volna már a bőbeszédü magyar; annyi másban, kivált a természettudományok sokágu mezején ellenében oly szegény, oly szánakozásra méltó szegény, mikép inkább másra, s kivált erre illett volna emelni hazafiui oltárt s áldozatot, minthogy a természettudományok kifejtéséből, és a polgári életre alkalmazásából háramlik legtöbb műveltség, tudomány, és így valódi erő a népekre; a függetlenségnek, köz szabadságnak s nemzeti disznek pedig erő volna egyedüli, valóságos és tartós sarkalata.« — Mások megint, s tán legtöbben, sejtvén, vagy tán egészen tisztán is érezvén, mikép kivételes körülményeinknél fogva, mégis tán nyelvünk biztosítása volna mindenekelőtt eszközlendő, átlátták ugyan, mikép nyelvére kellene ügyelni a magyarnak mindenek előtt, ha élni akar, és ekkép őszintén tapsoltak, hogy mindenek előtt oly intézetre pontosítánk össze csekély tehetségeinket, melynek közvetlen befolyása volna nyelvünk ügyére, és ekkép, habár közvetett, mégis nagy hatása nemzetiségünk kifejtésére; de abban nem láttak czélirányost, hogy intézetünk nem annyira nyelvünk terjesztése, mint inkább annak — ha így mondhatni — *becsemelése* végett lőn felállítva. »Mit ér s mit használhat oly

intézet – így okoskodának megint ezek, — mely négy fal közt, és ekkép a világtul és köz élettül elszigetelve, jobbadán csak szókat gyárt, mondatokat simít, beszédköröket illeszt; mert bármily tökélyre vigye is a nyelvet, nemzetiségünk biztosítására és feldicsőitésére, bizony vajmi kis haszonnal járuland mégis, minthogy mindaddig, míg nyelvünk nem terjed s a palotáktul kezdve, a lakosok minden árnyéklatin és szinezetin keresztül általjánossá nem válik, mindaddig segítve rajtunk bizony nem lesz; nyelvterjesztő tanodákat kellett volna tehát inkább állítni, mint philologiai tudós társaságot alkotni, tanítókat képezni inkább, kik elszélesztve a hon külön ajku népségei közt a magyar nyelvet terjeszték vala, mintsem oly intézetet szerkeszteni, mely egyedül tudósokat egyesít, s egyedül szógyártókat nyugpénzel.«

Nyomadékos észrevételek, nem tagadhatni, és felette csábítók; csábítók pedig azért, mert Magyarország, a mesterség, művészet, tudomány bármily ágaira vessük szemeinket, valóban hátra, felette hátra van, mi ugyancsak kevéssel ezelőtt alig volt közfigyelem tárgya, most azonban oly általjánosan el lőn ismerve, mikép többek közt nem egy kérdezi azt is magában, tán még azok sorát sem véve ki, kik az academia felállításához járultak, vagy azt legalább megtapsolták: valjon nem lett volna-e jobb s czélszerübb, inkább akármi olyas másra, mi a gyakorlati életbe vág, például polytechnicum felállítására egyesülni, mint annyi kiállító erőt költeni puszta philologiai társaság megindítására, s kivált, miután, főleg ujabb időkben, úgy is annyira nőtt s mindegyre nő Magyarországban a szólási viszketeg, mintha egyedül a nyelv működése által akarna kibuzogni a magyarnak minden energiája, tettre nem maradván semmi. Mily eset nem ritka: mert ismert dolog, hogy valamint például oly igazgatásnál, hol határon túl sokat ülnek, sokat irnak, annál kevesebbet s felszinesbet cselekszenek; hol a törvénycsinálás és egymásra halmozás már kimerítő nyereségnek tartatik, ott rendszerint a végrehajtás hiányos; s hol a képzelő erő gamón jár, ott az itélő tehetség fekszik rendszerint porban: úgy szinte kivétel nélküli dolog, mikép az, ki szóval erős, tettben gyenge szokott lenni; vagy máskép kitéve: ki minél többet szól, annál kevesebbet teszen, mint-

hogy általján véve egy bizonyos tehetség túlcsapongó, felcsigázott gyakorlata annyira kimeríti a gyenge ember erejét, mikép aztán mi e kis erőbül megmarad, nem elégséges bármi egyébre. Nemzetiségünk pedig, ha épen nem is megyen hátra, és egészen nem is pangó – mi még kérdés – minden esetre oly bágyadtan, oly észrevehetlen léptekkel halad, mikép nem csuda, ha e tekintetben megint szinte sokak előtt az mutatkozik, mintha valóban oly intézvények érdemlettek volna az academia fölött elsőséget, melyek gyorsabban terjeszték vala nyelvünket, s e szerint ilyesekre lett volna kötelesség egyesíteni azon erőket, melyekbül tudós társaságunk támadt.

Igen elérthető ennélfogva, ha sok előtt nem nagy haszoni hitelben áll academiánk, minthogy mondom a cselekvési tespedésnek közepette annyi haszontalan szóvita, szófirka közt, melyben fuladozunk, bizonyára oly kitünő csábbal mutatkozik minden olyan intézet, mely gyakorlati életre, s az általjánosságokból kiemelkedve egyes talpra esett specialitásokra képezné a magyart, mikép valósággal árnyékba esik academiánk, ha helyébe például egy életbe vágó polytechnicumot képzelünk; valamint — ha már nyelvnek tulajdonítatik az elsőség — oly intézet is sokkal kecsegtetőbb szinben mutatkozik, mely nyelvünket terjesztené, hazánknak legtávolabbi ereibe gyorsabban lövelné, mint academiánk, mely csak belterjüleg működik, és ekkép csak felette lassu léptekkel s közvetve hat nyelvünk közönségessé tételére.

Vizsgáljuk azonban a dolgot egy kissé mélyebben. Mi annál szükségesb, mert valamint akkor, midőn academiánk születék, nem egy, mást eszközlő, félre vonó javaslat gördítetett előnkbe, s mi minden megmutathatás nélkül szinte csak úgy győzhetének azok nagy tömegén, hogy t. i. mi sem mást, mint philologiai társaságot, sem különbet, mint belterjüleg működőt, állítni nem akarnnk, sőt ajánlatinkat visszahuzni vagyunk inkább készek: úgy hallik ma naponta innen amonnan, majd suttonban, majd nyilvánosan, de növekedőleg nem egy megbánás, nem egy gáncsolás, hogy mégis valósággal csak jobb lett volna valami mást állítni, mint nyelvészeti társaságot, vagy ha már ilyesnek, szinte

mintha valami makranczbul történt vala az egész, teljességgel kelle születni, annak csakugyan nem nyelvünk kifaragása s kireszelése, hanem annak terjesztése körül lett volna hasznos működni, minek most már áldott gyümölcseit éldelnénk, holott az academia már úgy szólván divatbul esett. Midőn, mondom, most is efféle hallatik, szükség, hogy végre tisztába jőjön a dolog, vagy legalább kisértessék meg annak tisztába hozatala, mert ha ily nézet véleménynyé kezd alakulni — s mint látszik, valósággal azzá kezd alakulni — s szalmatűz-alkotta intézetté aljasul academiánk is, hacsak különös testületi szellem, éberség és becsület nem hajtja keresztül minden tagját, minthogy ily egyeztető, egymást felbátorító zománcz nélkül, vajmi kevés ember oly szilárd és állhatatos jellemü, kivált honunkban, hol a szapora beleunás akármibe is oly közönséges jelenet, az állhatatosság viszont oly nagy ritkaság, hogy saját magára hagyatva, a köz vélemény nyájas itélete nélkül sőt ellenére is, azon lelkesedéssel járjon el tisztében, melynek hijával létezhetik intézet ugyan és több ideig fenmaradhat, de mintegy lelkét vesztve, veszti minden varázserejét is, s ez által azon hatását, mely nélkül, habár él is anyagilag, erkölcsileg okvetlen a holtak sorába sülyed.

Hadd mutassam tehát meg, hogy kivételes állásunknál fogva, sem egyéb, sem máskép működő intézet nem volt oly sürgetőleg napi renden akkor, mikor academiánk felállítaték, mint épen académiánk. S ha ebben sikerrel járok el, úgy hiszem, ismét köz méltánylat tárgyává leszen az; ha pedig ezt megmutatni nem vagyok képes, mi felette hihető, mert nem csak tehetségem határzott, de mai felcsigázott állapotunkban nem nagyon kedveltetik a lassabban érő gyümölcs, s ekkép könnyen gyanussá tétetik a mellette emelt szó: akkor nem igen sokat várhatván a nagy közönségtül, intézetünk minden tagját ezennel ünnepélyesen felszólítom: legyen azon szent kötelesség érzetében kettőztetve éber, melylyel minden tag tartozik, kivált akkor testülete iránt, mikor az közvélemény künti, sőt elleni kezd lenni, s öltse magára azon zarándoki komolyságot, mely hivatásának emlékezetét ne engedje soha is figyelméből esni, irtsa gyökerestül ki a viszálkodás legkisebb szálkáját is kebléből, s melegüljön őszinte kéz-

fogára, szilárd vállvetésre minden bajtársával, mi nélkül testület még boldog napokban sem igen ér czélt, annál kevesebbé, mikor borúra, sőt zivatarra kezd sötétedni az idő; ha pedig e feltételeknek nem felelhet meg, vagy megfelelni nem akar: lépjen inkább ki s hagyjon magunkra. — Heterogen szálka ne sértse egylelkü testületünket, mert ki tudja, oh nagy isten! távol van-e még tőlünk azon gyászidő, s nemzeti életek mértéke szerint nem borul-e szaporábban ránk, mint gondolnók, mikor csak testületünk fogja tán ereklye gyanánt vagy inkább bágyadtan pislogó lámpaként őrizni azon nyelvet, melyet legdrágább kincsének, nemzeti s függetlenségi alapjának elismert ugyan a magyar, de forró vérétől hajtva, bálványaitól elszédítve, nemcsak őrizni nem birta, hanem saját lábaival tiporta el.

»Valami gyakorlatira kellett volna egyesítni erőnket, olyasra, mi az életbe vág, s nem valamire, minek legjobb esetben is csak szó és szó marad eredménye.« — Ugyan úgy? Ámde mibul támad emberek közt legtöbb zavar és ekkép legtöbb nyomoruság? kérdem. Tán abbul, mert szivtelenek, roszak? Valóban nem; hanem legfőkép azon felette egyszerü okbul, mert nem értik egymást. Száz eset közt tán nincs tiz, hol valami kifejlett bajnak alapját szántszándékos gazság tenné: félreértés, ebbül eredő szenvedély, ezt követő boszu, s innen folyó gyülölet és roszakarat, meg vakság képzi szinte minden emberi nyomornak sarkalatát, azaz: hogy nem értik egymást. De ugyan miért nem értik egymást? Legfőkép azért, mert az emberi nyelv — s itt egy nyelv sem érdemel tökéletes kivételt — oly kevéssé kiképzett, oly kevéssé határzott, hogy nem ritkán egyetlen egy roszul definiált szó még a legrégibb jó barátokat is rögtön heves és engesztelhetlen ellenségekké változtatja. Már most, ha igaz, miként a köz jólétnek, köz boldogságnak elérése végett mindenek előtt a zavart és ebbül fakadó nyomort kellene, valamint a legnagyobb, úgy a legkisebb emberi társaságbul lehetőleg kirekeszteni, és ennél nincs sürgetőbb teendő; s ha továbbá igaz, mikép legtöbb zavar és ezt kisérő nyomor, félreértésekbül ered, melylyeknek hibás, természet elleni rendszer okvetlen következése: akkor, úgy látszik, nincs nemzet a szerencse és előmenet oly ma-

gas fokán még, mihez képest kedvező körülményei daczára is lehetne valami józanabbat eszközölnie, mint mindeneket félre téve, előlegesen nyelve javítását venni munkába. S úgy van ; mert valamint nagyobbszerü munkát, mint például a szemeink előtt épülő dunai hidat, csak úgy folytathatni akadatlanul és aránylag könnyü szerrel, ha, bár látszólag mily nagy költséggel és idővesztéssel is, minden előmunkák előlegesen jól rendezvék szintugy egyedül csak előleges, szorosan meghatárzott definitiók következésében lehet nagyobb szövevényü fejtegetések- és vitatkozásokban, aránylag könnyen vagy csak átaljában is, czélhoz jutni, t. i. az igazságot teljes világba helyezni, s ekkép rábeszélni s győzni. Mi okbul nemcsak látszólag, de valósággal sem lehet nemzetnek sürgetőbb és komolyabb tenni-valója, mint nyelvét lehetőleg közel vinni a szoros tudományok szabatosságához : mert csak oly nyelvvel, mely ehhez leginkább közelít, lehet aránylag legtöbbet legszaporábban saját érdeke körül felvilágosítni, a hatalom mind bel-, mind külviszonyokra nézve pedig ott van, t. i. azon nemzetnél van legfőkép mai felvilágosult időkben, mikor egyedül a való győzhet, minthogy anyagi diadal nem győzelem, hanem elnyomás — hol a legnagyobb számot legszaporábban lehet saját érdeke körül összepontosítni. Mit aránylag könnyen egyedül kiképzett nyelvvel eszközölhetni ; és ekkép ennyi és nem kevesebb felsőséget rejt kiművelt nyelv magában. Minélfogva nem is lehetne most a szabadabb vitatkozás századában, egyes nemzetekre, úgy mint a köz emberiségre nézve bármi érdekesb, mint oly nyelvnek szerkesztése, mely, valamint a stenographia bizonyosan tökéletesb a közönséges irásnál, jóllehet még a stenographia is oly felette nagy javításra képes, úgy haladná túl mai nyelveinket mind rövidségben, mind szabatosságban : minek kivihetősége egyébiránt épen nem ütközik a lehetőség szabályival össze, és az emberiség kifejtése nem egy előfutójának agyán villant már keresztül, kikről azt szokták mondani : megelőzte nemzedékét.

Habár egyedül előmeneteli és hatalomnövesztői szerként veszszük is az emberi nyelvet, az előadottakbul, azt hiszem, elég világos s tán ebben mindenki megegyez hogy, ha nem

legelső helyet foglal is annak kiképzése a nemzetek előmeneteli lépcsőzetén, legalább a lehető legfontosabb ügyek közé tartozik még oly nemzeteknél is, melyek az önfertőztetés és elkorcsosulás undok bűnétül menten, saját tisztaságukban emelhetik fejüket az egek felé.

De ha ez áll, és a nyelv kiképzése minden nemzetnél a lehető legfontosabb ügyek közé való, bármily szilárdul és bármily szűzességi fényben álljon is ott nemzetiség és nyelv: ugyan legyünk őszinték, mikép és mily szinben mutatkozik nálunk magyaroknál, ezen ügynek sürgetős aggasztó léte még? kérdem; nem épen oly tantalusi kinok közt-e, mint szélvészszel küzdőnek a révpart, a határtalan sivatagban eltévedtnek menedék, börtönben sóvárgónak a megszabadulás, a végvonaglásban fuldoklónak levegő; és mind ezeknél több, sokkal több, becsületvesztettnek a becsület visszanyerése? És ugyan, tisztelt gyülekezet! nem ily aggasztó szinekben mutatkozik-e minden elfogulatlan előtt nyelvünk és ezzel oly szorosan egybefüggő nemzetiségünk ügye még mai időkben is? Mert mi tagadás benne, nem világlik-e még most is oly gyengén és oly bágyadtan köztünk azon nemzeti életszikra, mely kevés kivétellel nem sokkal ezelőtt egyedül szalma födelek alatt pislogott vagy kirekesztőleg a tudományok szűk körére szorítkozék, vagy csupán mintegy kivételként köz helyeken időszaki alkalmaknál lobbant lobbant fel, és innen is egy darabig egészen ki vala tiltva már? Ámde, ha az egy kissé előrelátóbb még ma is remeg nyelvünk és nemzetiségünk sorsa fölött, mikor törvény védi azt, és nem egy magyar nézett az elkorcsosulás és önfertőztetés tükrébe már, s maga magán eliszonyodva, buzgólkodik minden módon helyrehozni vagy legalább felejtetni eldődei bűneit; ha még mai időkben is remeg az előrelátóbb, legdrágább kincsünk fölött, mely mindent elérhet a magyar, nélküle pedig semmit: ugyan kérdem, tizenhét évvel ezelőtt lehetett volna-e ezer bajaink közt aránylag oly kis tehetséggel akármi czélirányosbat is eszközölni, mint hazánk elhunyt, de a messze távolba néző hiveinek utmutatását követve, csekély erőnket is előlegesen nyelvünk védelme körül pontosítni némileg össze; tizenhét évvel ezelőtt, mikor az 1823-ki gyászos esetektől felrá-

zatva, aggasztólag kétes jövendő borult honunkra; mikor nyelvünk törvényesitése messze háttérben azon merész remények képében mutatkozék előttünk még, melyek megvalósítása körül kétségbe esve, nem egy hű kedély törött meg, s nem egy lett volna annak életbe léptét szivvérével megvásárlani kész, de elesvén, mielőtt ismét élet felé fordulna a magyar, vigasztalatlan lehelé ki jobb sorsra méltó lelkét; mikor, mint az irodalom mezején, úgy a társasági viszonyok közt, ha nem is fertőzteték a magyar nyelv, a magyar nemzetiség az aljasság bélyegével többé és pedig ennyire hagyták eldődink sülyedni létünk és becsületünk ezen drága és oly annyira nemes zálogát! – oly divat künti vala mégis a honi hang, és még mindig oly heterogen elem kiképzettebb köreinkben a magyarság – oh hozzuk csak emlékezetünkbe e kinos napokat, – hogy alig ismerhetett csak hazájára is, és rendszerint a távol idegenben volt kénytelen vélni magát a lelkesb, anyaföldének közepette, s ha ráismert is őt szülte földére néha, mint koszorus lantosunk *magyar költője*, ki szavakba foglalá minden hű magyarnak őszinte érzelmit: egyedül saját néma keserviben lelhet irt és vigasztalást.

Cselekvési logikánkat, mint sok másban, úgy ebben is, sokan fel nem foghatják, és azért rendszerint különösöknek, viszásoknak tartják lépteinket. De ily körülmények közt melyekről azonban csak az itélhet méltánynyal, ki előtt nemzeti sajátság, nemzeti egészség, nem puszta hang, s ki önámítás nélkül fel birta fogni, rothadásnak mennyire indult legyen vérünk már ily körülmények közt, nem lehete, oh bizony nem lehete sokat tétovázni, de rögtön parancsolólag mutatkozott előttünk és ehhez nem kivántaték sem különös ész, sem felette nagy közgazdasági kiképzettség, hanem egyedül *hűség* mikép csekély tehetségünkkel nekünk is okvetlen nyelvünk megmentéséhez kelle járulnunk mindenek előtt, minthogy a becsületnek tisztába hozatala mindenek elibe, és így még a mindennapi kenyér elibe is való; korcsosulásnak induló nép pedig főkép, ha ennek tudatában él, és még sem vesz magán erőt becsületet, ha saját nyavalygó álmaiban nem, bizony, sehol sem lel a világon egyebütt.

Felüdülési nagy kérdésünket tekintve nemcsak ferde logika

után nem indultunk tehát, de kirekesztőleg azon egyedüli szerint, melyet valamint becsület, ugy saját nemzeti fentartás, és ekkép a legszentebb kötelességérzet jelölt ki. Egészséges nemzet nem kénytelen efféle álszínben mutatkozó lépcsőzet után járni; kiléphet az legott, a műveltség bármily fokán álljon, egyenesen a cselekvés mezejére, a nyavalygónak azonban egészség kell előbb, a némának szó, mielőtt neki józan, neki szabad volna, egészséges népek lépcsőzetit követni mindenben. S ím ez kulcsa — mert hiszen nemzetiség dolgában még most is távol vagyunk a teljes egészségtől, sőt nagyobb mozgalmak közé állítva, még tán veszélyesb állapotban mint ezelőtt — miért kever oly és kivált a lelkesb magyar bármibe is annyi nemzeti fellengzést, miszerint őt mind azok, kik állásának titkaiba nem hatának — s ugyan magyaron kivül, de még született magyarokat is ide értve, hány van, ki erre elég időt s fáradságot szentelt, vagy kinek erre elég tág lelke volna — oly ábrándteli lénynek tartják, kivel teljes lehetetlen a gyakorlati élet bármily kérdését is, minden utbólvágás és mellékes tekintet nélkül, egyszerűen fontolóra venni és oldani fel. Ámde ki sokáig élt becsület nélkül, és azt visszanyerni kezdi, részint viszanyerte már, az százszorta féltékenyebb kincse körül, mint az, ki ily erkölcsi agonia közt soha nem élt. Nem ritkán házsártos lesz ez okból az, és a megbántásnak de csak árnyékát is véresen megboszulni hajlandó, ki azelőtt igen is hanyag vala e kincse körül. — Szintígy van a magyar, nyelvével, nemzetiségével. Hol más nemzet egyedül loyalis versenygést lát, ott közűle legtöbb, kivált most, midőn egy idő óta minden szenvedelmek úgy szólván elvileg és rendszeresen felkorbácsoltatnak, elnyomást, utbanállást, tűrhetlen sérelmet gondol észrevehetni. Midőn más nemzet — jó egészségű emberként, ki sem öltözetére, sem eledelére nézve tulgonddal nincs — egyedül a dolog jósága után hajol, nem igen aggódván, mily oldalról s mi formákban jő az: addig a magyar mindent, a legnagyobbat úgy mint a legkisebbet, magyar köntösbe akar ölteni, és mi nem ebben jelenik meg, már gyanús előtte. Míg más nemzetű, imáiban az egek uránál gazdagságért, hatalomért, vagy erényért és bölcseségért esdeklik, hadd árassza a menny ezeket fajtája fölött el, azalatt

nem egy buzgó magyar térdve esve azért sovárog az egek felé, bárcsak a magyar nyelv válnék általánossá; és annyira megy, tisztelt gyülekezet, e féltékenység, mikép még testületünkben is — és nem hiszem, hogy csalódnám — tán a nagyobb rész tisztán fel nem fogva az emberi szózat legdicsőbb czélját: lelkünk legmélyebb érzelmit lehető legvilágosban tárhatni ki, épen oly mértékben örül az uj, habár homályosabb kitételnek, legyen csak magyar, mint a legvilágosbtul kész megtagadni a honosítást, ha idegen. — Ennyire emeli tán legtöbb tagtársunk, nyelvünknek nemzetiségünk kifejlésével egybefüggő szeplőtlenségét annak gazdagulása fölé, ennyivel magasbra a szüzesség rideg ideálját mind azon bőségnél, gazdagságnál és ebbül folyó uralkodói hatalomnál, mely Minerva minden lelki tehetségének tárt agyábul háramlanék ránk.

És szintígy emeli a lelkesb magyar megint a magyarság külszinét is nem ritkán magasbra, mint a dolgok velejét, ha idomuk nem magyar.

De ugyan mit mutatnak és minek jelei mind ezek? Tán aggasztó symptonák, láznak kitörései, mikor hagymázra hevül a velő s minden eszméket összekever, vagy tán a végvonaglás kapkodásai már? Korántsem: sőt épen ellenkezőleg nemzeti életerőnknek kezességei, hogy t. i. vérünk jobb része a megsemmisüléstül visszaborzadva, nem csak mindaaon öldöklő méreg ellen, melyet nemzeti testünk magába szítt, küzdeni elég fogékony, henem az élet egy javát, egy kéjét sem hajlandó félelembül magába venni, ha nem viseli a honi színt, csakhogy idegen elemektül még inkább elszédítve, minden nemzeti sajátságibul kivetkezve, ne dűljön örök enyészetbe. Nemcsak nem érdemel e féltékenység ennélfogva gúnyt vagy épen szánakodást, melylyel még született magyarok részéről is — oh szégyenteli vakság — oly sokszor érintetik: sőt még csak tévedésnek sem lehet nevezni azt: minthogy egyedül nemzeti hűségben veszi eredetét, azon szent hazafiui lelkesedésben, mely ha nem is erény, mint sokan állítják, hanem egyedül csalódás, mégis a legszebb erényeknek senkitől soha kérdésbe nem vett alapja, és az emberi ábrándoknak habár nem leghasznosbja is, minden esetre legnemesebbike,

s melynek legalább mi magyarok köszönhetjük, ha eddigelé minden jellem nélküli szolga gyarmattá nem sülyedtünk. — Üdv nektek s áldás rátok ez okbul ti hivek, kik ily érzelmektül, ily lelkesedéstül hevítve, hű kebellel őrködétek nemzeti létünk fölött, mikor az már hajszálon függött. Titeket illet a legdicsőbb polgári koszorú: mert ha vajmi derék tett is sikeresen szembe szállni a halállal, vagy ennek karjaibul kiragadni embertársat, mennyivel derekabb még a végveszély óráiban egy egész népet megsemmisüléstül óvni meg. Igen, titeket illet az örök dicsőség, midőn mi ujabbakra, kik legnagyobb veszélyeitül megmentve vettük át nemzetiségünk ügyét, s kikre hasonlíthatlanul kedvezőbben fordultak az idők, azon szent kötelesség szállott: meg nem rontani otromba kézzel, sőt mint szemünk fényét, mint lelkünk üdvét, óvni minden hátraeséstől, s ápolni erőnk szerint azt, mit annyi veszélyek közt egyedül a leghűbb, leggyöngédebb anyai kedély birt megmenteni, minthogy egyedül hasonló érzelem, hasonló türelem háríthatja el a magyarnak végenyészetét ezentul is, és egyedül ezekben rejlik azon feltámadási életszikra és erő, mely fajtánknak jövendőt igér.

Nemcsak ócsárlani nem fogja a nemzeti üdülésünk szövevényébe mélyebben tekintő, ha köröm szakadtáig küzdünk nemzetiségünk ügye fölött, és e kérdés körül semmiért a világon alkura nem lépünk, bár a legfényesb csereajánlatot soha el nem fogadjuk: sőt dicsérni vagy legalább becsülni fogja e lelkületet, midőn honunknak azon, fájdalom! nem kis számát — mely álneveléstül, idegen iránytul elferdítve e lelkületet tudja mily ábrándnak nézi, és üdülésünk e nyelvét nem érti, felfogni nem képes — ha meg nem szánandja is, meg nem vetendi is, legalább soha azon forrásnak, melyből a magyar uj díszben kiforrjon, és soha azon alapnak, melyen a magyar nép nemzetté alakuljon, bizonyára tartani nem fogja. És valóban itt ideje már, felvilágosítni, vagy határozottabban mondva: azon régóta főt talppal cserélt és így hevert eszmét helyreállítni elvégre, hogy korántsem az a szánakodásra, megvetésre, kikaczagásra méltó magyar, ki véréhez, fajtájához hű, mégis ezer méltatlanságnak vala és van kitéve, azért, mert külföldi csín és nyelv nem ékesíti őt, hanem megfor-

dítva egyenesen az érdemle szánakodást, megvetést és kaczajt, ki — mert nemzeti hűség helyett némi külföldi elsőséget öltött magára kiváltságilag — ezer méltatlansággal érinthetni gondolá és gondolja honfitársát büntetlen.

Ámde azért, tisztelt gyülekezet, mivel minden kétségen tul egyedül azon féltékenység és soha meg nem törhető lelkület alapján fejlődhetik nemzetté a magyar, melynél fogva lelkesbje mindent alája rendel a nemzetiség angyalának, azért korántsem következik még, hogy ezen féltékenység, ezen lelkület, jóllehet csak ezekben rejlik feltámadási erőnk, nemzeti kifejlésünk alapjául is szolgáljon okvetlen: nem, de csak még az sem következik, valljon e féltékenység, e lelkület nem fogja-e előbb sirba dönteni a magyart, mint pislogó élete maga magától alutt volna el; s pedig nem következik azért, mert valamint például az erő sem áraszt mindig áldást, sőt nem ritkán átokká fajul, jóllehet erő az egek legbecsesb adománya, és minden élet ebbül buzog: szintúgy ront a legszüzebb féltékenység, a legszebb lelkület is kimondhatlan többet, mintsem használna, sőt még a legigazságtalanabb gyilkossá is válhatik, ha mértéken tul csapong és szenvedelemtől hevítve, maga ellen bőszíti a visszahatás kérlelhetlen boszuját.

Legyen szabad ez okbul, tisztelt gyülekezet, ezen még hosszabbra terjedő előadást, mennyire a kérdés életbe vágó léte engedi, lehető rövid vonásokban azzal folytatnom: mikép lehet — saját, tán hibás, de őszinte felfogásom szerint — legbiztosabban, sőt tán kirekesztőleg nemcsak enyészettül megóvni nyelvünket és nemzetünk ezzel szorosan egybefüggő létét, hanem szilárd állást is szerezni mindkettőnek a nagy világ színpadán.

»Praeparandiákat kellett volna állítni, inkább közvetlen terjeszteni a nyelvet, mint ennek becsét, méltóságát, és ez által a nemzet legdrágább kincsét emelni.« De ugyan feleljünk egyedül azon egyszerű kérdésre, mely körül forog a csalódás, és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtön le kellene esni a legvakbuzgóbb szemeirül is a fátyolnak, hogy valljon: ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, mikép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia? Mert ha így, ám akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül *nyelvmeste-*

rekre, sőt legyünk rögtön magunk is mind azokká, *hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ*, s meg lesz mentve s feldicsőítve fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajátságot, ily felette könnyü szerrel azonban, én legalább úgy hiszem, még csak biztosítni sem lehet, s annál kevesebbé szilárdabb s tágabb alapokra állítni: minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek, és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is, korántsem magyar még.

Ki nem látja itt a különbséget, és ki azon elfogúlt, ki előtt nem világlanék tisztán fel, mily ezer sajnos tévedések közt botorkál oly sok magyar e lehető legfontosb ügyünk körül.

Csüggedni érzem erőmet, tisztelt gyülekezet, és tehetségem parányiságának tudata görcsbe vonja keblem, midőn ezen oly felette kényes életkérdés taglalásába bocsátkozom, mi már ezelőtt is nem egy ízben történt, noha siker nélkül: s pedig kivált, mert valamint — tudom — nem egy capacitás saját vallomása szerint nem bir a dolgok mélyébe hatni, mielőtt gondolatinak szót tudna találni, úgy én korlátozottabb tehetségü megint gondolatimat nem vagyok képes mindig szavakba foglalni, főkép ha annyira áradoznak belsőmben azok, mint a jelen oly felette fontos kérdés körül.

Axiomatisztaságban vélem látni érzetem kirekesztő helyességét: midőn más részről tapasztalni vagyok kénytelen, hogy hazánknak még leghűbb fiai s legkitünőbb tehetségei közül is többen, mintha nézetem csalódás volna, felette kevés kivétellel mind más, sőt épen ellenkező utakon járnak azon czél felé, melynek eléréséhez szintúgy s oly őszintén kötöm én is fajtánk megmentését és egykori feldicsőítését, mint, teljesen hiszem, ők. Egyeztető, közép utat ez esetben pedig nem látok. — Mily kínos epedések közt nézek én ennélfogva nemzetünk jövő sorsának elébe, kiki elértheti, ki fajtámhozi hűségemben bízik, minthogy vérünk egy részét nemzeti ügyünk fölött még mindig halálos fagyban szenderegni látom, és esküdni mernék, hogy bizony ez, sem megmenteni sem magasbra emelni nem fogja a hazát; midőn más részről azon irtózatos kép áll előttem — és itt lelkemet

merném rákötni, hogy e kép nem tünemény, hanem valóság — mihez képest mind azon gyönyörű érzelem és szent lelkesedés, mely hazánknak, hála az égnek! számra mindig növekedő hű fiaiban buzog, s mi a legnagyobbnak, legdicsőbbnek lehetne apadhatlan forrása, nemcsak nem fogja magasbra emelni, de még csak biztosítni sem a hont, sőt egyenesen meggyilkolni azt előbb, mint gondolnók, ha, mielőtt késő, legalább vérünk jelesbjei nem okulnak azon mesterségben: oly drága, de oly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajátság, némi biztossággal, és a siker némi hihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növeszteni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Mint fentebb bizonyítám, senki nálamnál tágabb kört nem enged azon féltékenységnek, mely nemzeti hűségből eredve, bármit is nemzeti színbe ölteni vágyik. Ha jobban buzog a magyarnak vére, mint akárki másé, honának puszta említésén is; ha már mennyekbe ragadtatni véli magát, mikor a magyar hölgynek ezelőtt oly sokáig néma ajkán a nemzeti hang zengedez; ha életét koczkára bocsátani kész, mikor vére mentőjét csak megkarczolva is gondolja: mind ez, jóllehet sok által még most is egyedül nyavalyás kitörésnek tartatik, felette helyes s vajmi örvendetes jelenet, mert ez egyedül a visszatért becsületérzés és a magához hű erőnek eredménye, s csak ebből pezsg élet és fejlik jövendő. Ennélfogva még a kelleténél többet tenni buzgó fiatalság tulzásit is némileg megbocsáthatóknak tartom: mert ki szegheti szárnyát az élet tavaszkorában azon lelkesedésnek, mely eget kér, hol megégeti ugyan néha magát, melynek híját azonban fiatal kebelben semmi a világon nem pótolhatja ki: mert az isteni szikrának nincs surrogatuma. S jaj, százszorta jaj azon fiatalnak, kinek lelke testében mindig megfért.

Férfitul azonban többet lehet, többet szabad követelni, s kivált olytul, ki vezetői szerepre emelkedik. De itten búba merül lelkem, mert én legalább, felette kevés kivétellel, alig ismerek egy valóban buzgó magyart is — és ezen őszinteséggel tartozom szent ügyünknek, melynek minden személyes tekintetet alája vetek — ki, bármennyi ősz haj fedné is fejét, bármily tapasztalás és életbölcseség redőzte volna is egyébiránt velejét, mint elmeté-

vedett, ha rögeszméje (fixe Idee) pendítetik meg, többé kevesebbé ki ne vetkeznék a kölcsönös méltányosság, sőt az igazság szabályaiból is némileg, ha nyelvünk s nemzetiségünk ügye kerül szőnyegre. Ily alkalomnál a leghidegebb vérü elragadtatik, a legélesebb látásu vaksággal van verve, és a különben legméltányosb, legigazságosb is, hajlandó felejteni, sőt néha valóban egészen is felejti az örök igazságnak soha nem változó még azon legelső szabályát is — melyet egy alkalommal sem volna szabad szembül szalasztani — miszerint másnak soha olyast ne tégy, mit tőle sem fogadnál örömest. S annyira megy ez elfogultság, ezen felingerült állapot, mikép mindennapi eset, kivált mostani, a természetesen tul még mesterséggel is felcsigázott napokban, épen azok kikeléseit és gyanusításit hallani legsértőbb változatokban, ha más ajku, egyenesen csak példájukat követvén, önvére mellett buzog, kik legcsiklandósbak saját nemzetségük körül. Valóban szomorú, szívrepesztő látvány. Boszútlan egy hajszált sem enged fején csak érintetni is, és ez helyes; ámde mást üstökénél ragadni hajlandó, és ez is egyes viadalban vagy verekedésnél, mikor ember áll ember ellen, és anyagi erő s állati bátorság határoz legtöbbet, felette helyes lehet: nemzetnek békés ujjászületési működésében azonban ha nem is gyávaság, valóban felette nagy bűn, és a legkimélőbb kitétellel minden esetre nem kevésb, mint szánakodásra méltó, maga magán uralkodni nem tudó pajzánság; melynek, tisztelt gyülekezet, ha a mélyebben gondolkozók tapintata, és általján véve a nemzet súlya, mielőtt késő volna, féket, zablát nem vet: bizony mondom, a magyar nem *lesz*, mint azt többen oly gyönyörtelien álmodánk, de rövid idő mulva egyedül a négy betű: *volt,* fogja illustrálni valahai létét; s pedig mert a nemzetek békés átalakulási működésében, mikor minden, bár a legkisebb erőszak is ellenhatást, és egyetlen egy igazságtalanság ezer megboszulót szül, semmi nem győz, mint egyedül lelki felsőbbség és az örök való.

A kérdés — hogy t. i. kirekesztőleg csak egy mód által biztosíthatja a magyar nyelvét és ezzel elválhatlan nemzetiségét — előttem oly egyszerűnek, oly kézzelfoghatónak mutatkozott mindig és mutatkozik ma is, mikép soha nem tudtam eléggé

bámulni, és bámulatombul ma sem tudok kivetkezni, honnét jöhet az, hogy én e kérdés körül úgy szólván, isolálva lelem magamat.

Sokszor tölték legfeszültebb elmélkedésben napokat, éjeket ez életkérdésnek tisztába hozatala iránt: mert tudja az ég, könynyelmű, hirtelenkedő, nemzeti ujjászületésünk szent ügye körül soha nem voltam. Kétkedtem, epedve habzottam, szigorún veték magammal számot, hogy valljon — mert vérem hidegebb, béketürésem több — tán nem szeretem annyira hazámat, mint kik mindig forrnak, lelkesedéstől egy huzomban áradoznak: vagy hogy tán nincs annyi bátorságom, mint azoknak, kik mindenben az oroszlán szerepét játszani hajlandók: vagy hogy végre tán hiusági viszketeg, különczködési szesz, vagy épen megcsontosult makacsság homályosítják nézetemet, minélfogva nem tudnám helyeselni, sőt egyenesen kárhoztatni volnék kénytelen azon utat, melyen, felette keveset kivéve, mint mondám, a legnagyobb rész, külön árnyéklatokban ugyan, sőt hazánk némi legkitünőbb capacitásai buzgólkodnak közelítni azon czélhoz, melynek elérése saját szívemnek is legforróbb vágya: fajtánknak t. i. nemcsak biztosítása, de egykori feldicsőitése is. Azonban soha nem tudtam s most sem tudom magamat e kérdések körül hibáztatni: és ekkép vagy velőm beteg, vagy azok nézete hibás, kik véleményemet nem osztják. — S most lássuk:

A magyar mélyen alutt. E közben nyelvét felejté, nemzeti színét veszté. Sok azt hitte, nem eszmél már fel többé, s el van olvasztva. De a magyar felébredt: mily halovány színben, mily torzalakban, kiki előtt ismeretes. Alig van nemzetek közt ily iszonyatos példa. Sok ezt azonban fel sem vette, sőt álfényében, mint Armida kertjében, még tetszett is magának. Többnek azonban türhetlen volt az önmegismerés e keserű képe, ámde erő nem szilárdítá keblét: kétségbe esett, s magára hagyta a hont. Voltak végre olyasok, kik dagály s szélvész daczára nem gyengültek el, s férfiak maradtak a veszély óráiban. — S ismét élet felé kezdett fordulni a haza. Oly hervadólag tengett azonban szerencsétlen vérünk, hogy lehetetlen vala, miképp mi ujabbak folyvást pirulván feddetlen, aljas létünkön, az előttünk oly ragyogó példák utmutatása szerint ne ébredeztünk volna azon szent kötelesség érzetére,

hasonlólag járulni hű kebellel köz anyánk ápolásához. És e nemes érzet nőttön nőtt, s hála a nagy istennek, már oly szép gyökereket vert, mikép a legszebb virágzásnak bizton elébe tekinthetni, hahogy a visszahatás *felhőszakadása* nem sodorja azokat ismét tőstől ki. Ámde itt a baj, és a veszély aggasztólag mutatkozik.

Az ujabb kor, buzogva a legszebb lelkesedéstül s vágytul: minél előbb ragyogni a nemzeti egészség fényében, nem bírta szellemdús hevében felfogni, hogy javulási lépesőzetünk okvetlen csak halk lehetne, mert sülyedésünk sem vala rögtöni; felejtvén e fölött: nemzeti tekintetben mennyire javultunk legyen már, eliszonyodott csigalépteinken, s fajtánk más nemzetekhez képest még mindig oly alacsony állásán. S így lőn, hogy legtöbb magyar vak hevében úgy jutott azon tévutra, melyhez képest magán kivül keresett segítséget, valamint a hullámokkal küzdő is, ha magában nem bízik, mindent megragad, mire csak kezét teheti. »Jaj, mily kevesen vagyunk — így sopánkodának — lehetetlen, mikép ennélfogva a roppant számu német- és szlávban el ne olvadjunk; terjeszteni kell tehát a nyelvet s nemzetiséget mindenek előtt.« És ez felette helyes, csakhogy a *mikép* körül forog a siker, minthogy nem minden modor vezet czélhoz, sőt a mostan divatozó attul egészen eltávolít. Engem soha nem ijesztett *csekély számunk,* de fennmaradhatásunkért annál erősebben rettegtem mindig, azon okból — s ezt ki kell végre mondani — mert fajtánk anyagi mint szellemi léte oly *felette könnyü.* Itt a baj, és essünk át elvégre az önmegismerésnek ezen legkeserűbb adagán — mert csak ez után javúlhatunk teljes egészségre — mikép t. i. nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata, s e szerint épen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk oly parányi. És ezt sok magyar sejti, és azért tüzeli saját magát s másokat törhetlen bátorságra, mi felette dicsőséges, csakhogy itt megint más csalképzetbe bukik, mi annak jele, hogy ha felébredett is már nagy száma, azért mindnyája korántsem ábrándult ki még; s a multat a jelennel s Magyarország azelőtt és mostani bajait összekeverén, oly hangulattal ül lovára most is, mintha jelenleg is törökkel vagy francziával kellene vivnia, észre sem vévén, hogy az nem

kontyos, se nem veres sipkás, kivel dolga van, de egyenesen a civilisatió, melyen kard nem fog, s mely előtt a legtündöklőbb vitézség is térdre esni kénytelen. S ugyanis a bátorság több árnyéklatu. Van t. i. olyas, mely mindent megrohan, és még az ágyuszájtól sem fordul el; meg van olyas is, mely kitürni tud, s minden handabanda ellenére bevárja az alkalmas időt, meg a polgárok hevével szembeszállni, s hirtelenkedésünknek gátot vetni kész. Mindkettő maga helyén arany. Sok azt hiszi: az elsőben több anyagi tán állati vegyület, a másik neműben ellenben több lelki vegyület van, s hogy az elsővel birók e földön rendszerint — s legtöbb esetben a nélkül, hogy tudnák — gép gyanánt szolgálnak; midőn azon másik nemű bátorság tulajdonosai viszont rendszerint a gépforgatók. Már ez bármikép legyen is, tagadhatatlan marad, hogy azon katonai bátorság, ha úgy nevezhetni, melyhez képest a hős bárminek is neki rohanni kész, mit egyébiránt egy pohár pálinka, mint tudva van, igen elősegit, még korántsem elég oly szövevényes s rendszerint oly hosszadalmas munka sikeres folytatására mint egy egész nemzetnek ujjászületési működése, hol az enthusiasmus ritkán használ, a hóbort pedig mindig árt, de egyedül a józan, a kiábrándult felfogás, és kirekesztőleg csak az összevető s kiszámító felsőbbség győz.

A nagyobb számban vélnek lelni üdvöt — boldog isten! — mintha bizony például 30 millió barbár népben több magához vonzó, több magához olvasztó varázs volna, mint bármily kis számban is, ha ez a civilisatió kincsétől felcsordul. Ha ökölre, botra kerül a dolog, akkor megengedem, a nagyobb számban az olvasztói varázserő, a felsőbbség. De csak háboruban sem mindig, mert a néhány macedoni bors megtöri a számtalan persa borsót, és a kis számu hellen dicsőíti fel Marathon síkjait: még csak háboruban sem mindig, s hát minél kevesbé még a lelki tehetségek szabad surlódási mezején, s kivált mostani századunkban, mikor az erőszak előbb-utóbb egyedül saját magának ássa sírját. De ha egyenlő körülményileg a nagyobb számban a nagyobb erő, mit senki nem tagad, ugyan azt hisszük: nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is, ki épen kezeink közé jut, mint például meszet falra, vagy mázat fazékra? És azt hisszük: parancs már elégséges, hogy valaki nemzeti

sajátságából kivetkezzék? Ugyan mi magyarok türnők-e ezentul – ezentul mondom, mert egyszer már majdnem hogy megtették rajtunk, és igen is engedelmesek lettünk – türnők-e, mondom, ha bármily hatalom akarna is minket úgy minden legkisebb czikornya nélkül saját mintájára kaptázni, kivált ha e minta felette messze felkünnék a tökélyesbtől, s valljon engedelmeskednénk-e oly parancsnak, sőt még oly törvénynek is, mely ha nemzeti hűtlenséget egyenesen nem követel is, sokak alkalmazása, és kivált tartalékgondolatja által mégis zsarnokká válnék? Azt remélem, azt hiszem, még akkor sem engedelmeskednénk, ha főről főre mind megegyeztünk volna ily szabályban, s annál kevésbbé, ha ez nem történt vala így: mert e világon elidegeníthetlen sajátok is vannak, miket tilos áruba bocsátani, mi ugyan nem egy hazai reformatornak peng ajkán, vajmi sok esetben vajmi pompásan, csakhogy rendszerint vagy nem oly sajátokra alkalmazva, mint például: becsület, erény, nemzeti hűség s több efféle, miken valóban soha és semmi esetben túladni nem szabad: vagy egyedül saját érdekeinket méltatva, másokéit azonban régi, de néha néha mégis feltünő Döbrögi-szellemben, fitymálva, sőt gyanusítva.

Mondják ugyan, hogy törvényeink nemzeti nyelvünk ügyében semmi ilyest nem követelnek. És ezt tudom, mert törvényeink egy hajszállal sem rendeltek többet, mint hogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen, és a köz igazgatás nyelve azon faj nyelve legyen, melytől nem csak az ország vevé nevezetét, hanem mely az alkotmányos létnek is törzsöke. Minél semmi sem lehet igazságosb, méltányosb. És ha szorosan, de valósággal szorosan és nemcsak önámítgatásilag, ennél marad a magyar, és ha nem fénylik is legkedveltebb, legnagyobb divatu szinben még — mi egyébiránt semmi esetre nem lehete nehány rövid évek gyümölcse, mert hiszen kifejlett nemzetiség nem rögtön termő növény — vérünk legalább nem áll a maga ellen felbőszült szenvedelmek aggasztó veszélyivel szemközt, úgy, mint ma, mert hiszen: »Nemzetnek fentartási, kifejtési küzdelme, hahogy másban is méltányolja azt, miért maga vív, oly gyönyörteli, oly dicső látvány, mikép nincs a világon oly aljas kedély, oly durva

kebel, melyet ily jelenet őszinte rokonszenvre ne melegítne« ; midőn viszont nem lehet semmi borzasztóbb, elidegenítőbb, mint fuladás közti kapkodót látni, ki, ha feleszmélne, saját erejével menthetné meg magát, de e helyett más életébe kap, s visszalökve elsülyed.

És most kérdem, s hazánk fő heveseitől kérdem: ugyanannál maradtak-e, mit a törvény parancsol, t. i. hogy a latin szó helyébe lépjen a magyar, vagy kalandoztak-e ezen határon néha túl? Régibb intézetek s egyesülések körébe, hol nem magyar volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkuak, ugyan nem tolta-e a magyarság magát itt-ott máról holnapra erővel be? Némi gyülemben, némi vigalomban – oh boldog isten, nem gyermekek vigalma-e ez? — nem lőn-e a magyar kedvéért — igaz, csak kisérlet végett – kiküszöbölve gyakrabban minden egyéb nyelv, mint mirígy? Ugyan hány szent szónoklat nem vala elvileg s s parancsra intézve magyar nyelven oly hallgatókhoz, kiknek tizedrésze sem veheté be azt lelki táplálékul? Bár a legkisebbe, mi időhiány és szövevény miatt máról holnapra magyarrá át nem alakulhata, ugyan nem furta-e magát be a magyar nyelv nyakra főre, s ha erre gyenge vala, magas goliátként nem hangoztatá-e nemzetboszulói haragját a nyilvánosság nem egy organuma? S hány lenézésre, hány méltatlanságra adott alkalmat az, ha valaki az elmezavar ez árjától mint lelketlen törzsök nem hagyá magát egészen elsepertetni e hazában, hol épen azok részérül hallatik nem egy fellengős szó: a kitürni-tudásrul, az emberi méltóságrul, a szabadságnak boszú nélkül fertőzhetlen létérül stb., kik ily zsarnokságok, ily rögtönzések fő papjai? S ugyan e mindent egyszerre elárasztani akaró magyar hév nem növekedett-e már annyira, hogy az, ki elég bátor bármily szerényen is emelni szavát, mintha egy kis kimélet, egy kis béketürés, tán messzebbre vezetne és jobban érlelné a hazai növényt, mint a most divatban lévő azon szünetlen korbácsolás, melynél sok még a kancsukát sem tartja roszabbnak, ugyan nem növekedett-e, kérdem, e tulhév már annyira, miként az, ki ily alakban látja a dolgot s bátran fel is szólni mer, ne legyen kitéve, a rosz, a gyáva hazafiság, sőt a hazaárulás legémelygetőbb piszkaival is azok részéről minden

változatokban bemocskoltatni, kiknek — mint mondják — minden csepp vérök a kölcsönös méltánylat és az egészen szabad elmesurlódás elve mellett buzog, s kik a gyanusításnak komoly ellenei?

Az előhozott viszketegek, melyek — megengedem — jobbadán a legnemesb, csakhogy egészen még ki nem ábrándult kedélyekben veszik eredetüket, azonban altalján véve oly csekélybe vétetnek — t. i. a magyarok által, és *mert hiszen nem magyar törvény elleniek,* és itt lappang a bökkenő, hogy t. i. fél és biró egy kalap alatt áll, és a méltánylat, loyalitás és bölcsesség törvénye még vajmi sokat tilt, mit a magyar törvény nyilván nem ellenez — mikép, mintha Mátyással valóban kimult volna Magyarországbul az igazság, legtöbb fel sem foghatja, mi nagy megbántást és sérelmet lelhet mind ezen kicsiségekben (!!) a más vérü, a más ajku; sőt nem egy magasztos lelketű, nemzetönállási ábrándiban bona fide még bámul is: egyenesen kegyelemnek miért nem veszi mind azt, például a szláv, mit érette és vele tenni szándoklanak, és ha kelleténél hevesebben védi vérét, miben anynyi magyar szintugy hibáz, s sokszor vajmi erős példával jár elő, mert mindennek megvan saját határa, ezt neki korántsem bocsájtja meg, de midőn oly gyanún szinte dühre hevülve, és méltán, melyhez képest valaki róla azt mondaná: »Minden, mit véredért teszesz, csak ürügy, és a köz birodalomtuli elszakítás lappang kebledben,« sarkán fordul, és keleti komolysággal — s hozzá lehet tenni, keleti igazságszeretettel is — minden lelkesedését csak ürügynek mondja, és a legocsmányabb czimborasággal kész vádolni őt. — Ugyan férfiui, lovagias-e ez, s hozhat-e áldást?

Ámde isten előtt mind azon kisérletekben, melyekkel a tulhév vérünket terjeszteni és ekkép nemzeti létünket biztosítni buzog, nem kénytelen-e látni Magyarországban minden más ajku — s kérdezzük meg őket, hadd szóljanak ők — sokkal többet, mint a magyar nyelv törvényesítését? Legyünk végtére igazságosak. Mert valóban az emberi nemre is mindinkább rávirrad a mennynek azon napja, midőn egyedül a igazságosak házája fog gyarapulhatni. Álljunk helyökre, ugyan ki hagyja csak hajszálát

's kirántatni erőszakkal, ellenszegülés nélkül: mi nagy csuda tehát, ha vérük tulbuzgói még a törvény ellen is szegülnek? Mi nagy csuda, mondom, minthogy eldönthetlen, mindenütt s mindenkor tapasztalt tény — melyet nem hagyhatni ugyan helyben, mely azonban mindenütt így fejlik ki — hogy minden törvény, melynek alkalmazása szellemi körén egy rész által tulhajtatik, az által helyzi magát aránysúlyba, mikép az egy rész által viszont szigorún meg nem tartatik.

Nem elég mai időkben törvényeket irni: de azok iránt sympathiát is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvénynek nem hódol, mely előtte gyülöletes, melytől természete visszaborzad: sujthatja őt a betünek szigorusága ugyan, de czélját veszti: mert martirt emel, ez pedig fanatismust szül. És ha mindenki rögtön nem hódol oly törvénynek, mely csak idővel s egyedül szeretetre méltó lét által vesztheti el sanyaruságát: illik-e, sőt szabad-e nekünk magyaroknak minden átallás, minden illetődés nélkül olyasokra anathemát szórni, kik ily bűnökbe esnek? Mi oly anynyira kristálytiszták vagyunk-e? Nyuljunk keblünkbe s feleljünk őszintén: illik-e, szabad-e nekünk ilyest tenni, kik szinte nemcsak pirulásra méltó hanyagok vagyunk törvényeink végrehajtásában, de még azoknak sem engedelmeskedünk mindig és mindnyájan, melyek hozatalában nemzeti lelkesedéstül forrott vérünk, vagy ilyest legalább affectált a nagyobb rész.

Valóban akarat ellen is elfordulni kényteleni ily szomoru jelenetektül a kiábrándult, s mély buba sülyed lelke: ha tapasztalja, hová vezethet vak hév és roszul fékzett lelkesedés, s hogy egyesek bűnös tulzásai néha mily rosz világba s ferde helyzetbe állíthatják a nagy közönség legszentebb érdekeit.

Oh vajmi jól tudom felfogni, mily kimondhatlan irigységi szinben mutatkozik nemzeti nagyság a nemesb kedély tükrében, s mily kinokat kénytelen érezni honunk minden hűbb fia, ha parányi, sötétségtül körülvett, maga keblében duló vérünket ama szerencsésb fajtákkal hasonlítja elfogulatlan össze, melyek a civilisatiótul környezve, vagy azzal napontai érintkezésbe léve, nagy nemzetekké alakultak, s hol, habár náluk sincs kiküszöbölve minden aljas — miből halandó tökéletesen kilábolni soha nem

képes — mégis nagy és kicsi, boldog s boldogtalan csak egy nagy családot képez, s hol legalább fő vonásokban egy érdekért, egy hazáért élve s halva, mindent már csirájában meg nem ront, meg nem gyilkol a viszálkodás, az irigység daemona. Ily boldogság, melyhez képest anyaföldünk körül, bármennyi szinre oszoljunk is egyébiránt alább rendelt lépcsőzeteken, mindnyájunkat csak egy nagy érdek fűzne össze egy családba; ily boldogság azonban távul tőlünk. Ezt el kell ismernünk. De azért sem kétségbe esnünk nem szabad, s ellankadva a vak sorsnak átengednünk jövendőnk kifejlését, sem önhittségtül felfúva, s minden hatalmakat felbőszítve és ellenszegülésre kihíva, erővel törekedni az után, mit kirekesztőleg csak bölcseséggel, t. i. élet- s nem egyedül szoba- és könyvbölcseséggel érhetni el.

Köztünk — azt hiszem — nincs, ki, ha épen szívvérét és életét nem is akarná adni — mik egyiránt úgy is szinte csak harcz mezején bocsáthatók áruba haszonnal — legalább ne volna kész, ideje, fáradsága, értelme, vagyona, szóval: tehetségének kisebb vagy tán nagyobb részét is áldozatul hozni, miszerint nemzetisége ne csak tengődve éldegéljen, de mindinkább terjedve s nemesülve, vagy inkább *nemesülve és terjedve* — mert ez a kifejlési logica — elvégre nagy, hatalmas és dicső nemzetté váljék is vére.

Ámde ezt, jóllehet saját bennünk nemcsak a feltámadási, de még a fölemelkedési erő is, soha el nem érjük, ha csak lelki felsőbbség által nem. Ennek eléréseért kötelességünk tehát buzgólkodnunk.

S ím ez az egész titok, mikép menthetjük meg fajtánkat a bukástul, s mikép emelkedhetünk nagy, hatalmas, dicső nemzetté. Felsőbbség által, vagy sehogy sem.

Könnyebb volna, elhiszem, s hasonlíthatlanul kényelmesb, s sokkal kevésb fáradsággal s előzvényekkel járó, ha úgy, quia sic volo sic jubeo, a honnak már minden lakosa rögtön magyarrá is válnék, vagy ha már azért magyarrá vált volna, mivel három, négy nyelv mellett szólani még magyarul is tud. Ily kényelmesen a dolog azonban nem megy: mert valamint egyetlen egy kiképzett emberi velőben több magához vonzó, több magában olvasztó

erő van, mint ezer üres vagy zagyvateli főben, épen úgy terjeszthet nemzetiséget is egyedül felsőbbség és semmi egyéb; midőn a legszentebb buzgalom, a legdicsőbb vitézség, a legszilárdabb akarat, melyekkel jól irányozva — megengedem — ezer csatát lehetne nyerni, nemcsak hogy egy hüvelyknyivel sem mozdítják elő a magyarság ügyét, de épen ellenkezőleg a lehető legaggasztóbb veszélybe bonyolítják azt, hahogy ezen felette nagy dicséretre méltó tulajdonok hátterében nem világlik az erkölcsi felsőbbség ellentállhatlan súlyával a civilisatiónak varázshatalma. — Minthogy, hála az égnek! e földgömbön — hol nemcsak fajtája, de egész neme érdekét köteles szívén hordani minden jobbra törekedő ember, ki, mert vérét bálványozza, más fajtáját azért meg nem veti — e földgömbön, mondom, nem a jobb olvadoz az aljasban, de megfordítva s ármány daczára, az aljas a jobb-ban: miszerint minden nép, egyet sem véve ki, csak magában, t. i. fiaiban hordozza az élet s dicsőség, vagy a halál s szégyen csiráját.

Erkölcsi felsőbbség mindig s mindenütt győzött erőszakon. Még China félénk népe is magába olvasztá győzőjét, a hajlatlan tatárt, mert nagyobb, jóllehet aránylag oly csekély erkölcsi felsőbbséggel bírt. — S így akárhány a példa, jóllehet eddigelé úgy szólván csak a sötétség és erőszak időkorát élte az emberiség, úgy hogy ha már a multban, az anyagi erő korában is, győzött a lelki felsőbbségnek hatalma, alig lehet bizonyosb, miszerint annak ezentul még könnyebben s még bizonyosabban kell uralkodnia mindenen, miután már már kezd szürkülni azon hajnaltámadat, mikor a felszabadult gondolatnak ereje mind sérthetetlenebb világba állítandja a valót, mely előtt valamint le fognak omlani az előítéletek bálványai, úgy fog elhaloványulni minden zsarnok hatalom is okvetlen.

Ne keressük ennekokáért mentőnket sehol is egyebütt, mint saját, vagy inkább *személyes* erényeinkben s lelki felsőbbségünkben: személyes tulajdoninkban mondom, mert nemzetnek erénye s felsőbbsége csak annyiban van, a mennyiben lehető legtöbb egyes tagja ugyancsak betölti saját helyét fértiulag és szeplőtlen.

Képzeljünk magunknak habár csak egy millió főből álló

nemzeti családot, melyben annyi értelmi súly, polgári erény, szép szokás, izlési varázs, kimívelt tudomány, életbölcsesség, gyakorlat tapintat, s több efféle elsőbbség volna felhalmozva, mikép mindenben segédkezet, helyes útmutatást, bölcs tanácsot tudna adni, minden készítményei tökélylyel volnának végezve, körében akaratlanul is jól és kellemesen érezné kiki magát, mert mind családi, mind társasági viszonyai bájteliek volnának, s mely mintegy bölcsője s kincstára volna minden emberi találmánynak és előmenetelnek, intézményeinek jótékony voltát pedig kiki egyaránt éldelhetné, szóval: melyről értelmi felsőbbségénél fogva azt lehetne mondani: az oknak népe. S meg kell engednünk, — hahogy az emberiség előmeneteli, tökélyesülési vágyát kérdésbe venni nem akarjuk — mikép ily ideal népben lassanként mind annak el kellene olvadnia, ki azzal szorosb érintkezésbe jő. Maga magától, s a nélkül hogy tolakodó volna, nőne és terjedne az; mert midőn mindenben mintául szolgálhatna s példakép vétetnék, természetes, hogy lassanként mindenben utánozva is lenne, s ekkép mind nézetit, mind szokásit, és ezekkel mulhatlan érzelmit is — mert jó példa: jó tett, és ez általján mindig hálát arat — lassanként azokra ruházná, kik vele érintkezésbe jőnek, mi által nyelve is terjedne mulhatlan: mert ébredjen csak egyszer érzet, s bizony ennek tolmácsa, a rokonhangu szó, sem marad sokáig el.

Képzeljünk magunknak ily ideal népet, s kérdem: nem leszünk-e kénytelenek megvallani, mikép ilyesben határ nélkül több olvasztói varázs rejlenék, mint bár negyven-, ötvenmillió fejletlen s tudatlan egyajkuban: s hogy e szerint minden nép, és így a magyar is, sokkal nagyobb olvadási veszélyben van, ha minőségi súlylyal jő érintkezésbe, mint ha egyedül a nagy számmal volna dolga, mely elárasztthat, feldulhat, sőt meg is gyilkolhat, de elolvasztani, megsemmisítni soha nem képes: midőn más részről világos, hogy minden nép, és ekkép a magyar is, egyedül minőség és nem szám által olvaszthat más vért magába.

Ily ideal nép azonban soha nem létezett, igaz, de azért még sincs egy nép is, mely közelebb vagy távulabb ez ideálhoz ne állana, azaz: mely más népnek átellenében, olvasztó vagy olvadó ne volna. És ím ez tárja fel előttünk az emberi események

mult és jelen titkait, hogy valljon miért nőttek és olvadtak, s miért fognak nőni és olvadni nemzetek. Minek legkomolyabban szívre veendő tanulsága az, hogy a mely nép élni akar, annak okvetlen olvasztói szerepre kell emelkednie: mert elgyengűlése és kora halála ellen e földön nincs más ír.

Olvasztói felsőbbséggel kell bírni. Igen. Ámde bir-e ilyessel az, ki szeretetre méltóság és rokonszenvgerjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinort varr, s mindent veres, zöld és fejérrel eltarkit, már azt hiszi, szíveket bájolt s velőket hódított? Vagy bír-e az olvasztói felsőbbséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? Vagy tán az ért e mesterséghez, ki hős ellenét, mert oly lelkesedéssel vív vére mellett, mint ő saját véreért, a helyett hogy lovagias szellemben magához emelné, pogányilag sujtja, s hír-nevét alacsony gyanúval bemocskolni nem pirul? Vagy tán az a mély felfogású olvasztó mester, ki nyughatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotjában, mielőtt elfogadhatóvá, izletessé vált volna, mindenkivel rögtön bevétetni akarja? Vagy tán az, ki hatalomcsalódásai közt, mint oroszlánt, a síkra kiállítja a még fejletlen magyart, mikép minden erőt, minden hatalmat ellene bőszítsen, ellene riaszszon? Vagy tán az ért e gyöngéd mesterséghez, ki könnyebben s szaporábban nyerhető fény végett, prókátori szeszélylyel mindent gáncsol, mindent ellenez, a helyett, hogy inkább a hon bármily késő javát is tűzné ki magának szempontul? Vagy tán az jár ez életkérdésben hűkeblüleg és mély felfogással el, ki . . .

Ámde nem szükség, tisztelt gyülekezet, folytatnom e festvényt, mert a mondottakból, mennyire képes vagyok kitárni keblem érzetit, azt hiszem, eléggé kiviláglik, nézetem szerint mily tengely körül forog létünk, és ekkép valamint nyelv, úgy nemzetiség ügyében is, mi a hivatása sőt legszentebb kötelessége nemcsak társaságunknak mint testületnek, de honunk bármily nagy, bármily kis fiának is.

Nincs a haza terén egy, ki nemzetiségünket ne terjesztené, vagy azon csorbát ne ütne. Ki erkölcsileg bármily kicsinynyel is felsőbb, az terjeszt: midőn a bár hajszállal alantibb, csorbít. És

e körülmény közt nemcsak a magyar vér létezik, de honunk minden ajku lakosa. Mert valamint nem ritkán inkább az ellenség hibái fűznek hirkoszorut a győzőnek homloka körül, mint személyes elsőbbségei: úgy emeli a magyar vért is e hazában minden más ajkunak alantisága, tulzása s viszont.

S ha ez áll, mit nem igen vonhatni kétségbe, hahogy a lélek fölötti uralkodást nem zavarjuk össze a test fölött gyakorolható zsarnoksággal, és azon ámításban nem élünk, mintha már szellemileg is hódítottunk volna, mikor anyagilag győztünk: akkor az önismeretnek tükréből, feltéve, ha őszintén és mélyen vettetik abba tekintet, sok előtt tán a legváratlanabb igazságok fognak visszasugározni. Nem egy lesz köztünk még az itt jelenlevők sorában is, s annál inkább a haza tág területén, megvallani kénytelen, hogy tán épen akkor ütött legnagyobb csorbát fajtánkon, mikor a sokaság lelkesedésétől felmagasztalva és elszédítve leginkább volt azon édes hiszemben: mily óriási léptekkel, sőt sasreptileg mozdítá legyen azt elő; s egyedűl azon pillanatokban munkált terjesztése körül egy kicsit, mikor magába vonulva és keves tanuk előtt, bármily kis erényeiért is sympathiát és utánzási vágyat ébreszte. Ez egyébiránt bármikép legyen is, s bármennyit s mi által járult legyen is kiki vérünk gyarapításához vagy olvasztásához: annyi igaz marad, mikép az általam most felhozott eszme mindenkinek csalhatlan hévmértékűl szolgálhat, melynél fogva, ha saját magával őszinte s szigorú számot vetni akar, kiki csalhatlanul azon becses tudomáshoz jöhet, vagy valljon vérének olvasztásán működik-e szerencsétlenül, vagy szerencsésen másokat olvaszt-e abba: honnét száraz igazságilag az foly, mikép nemcsak mulasztás, de tulhév által is lehet olvasztgatni a hazán, vagy más szavakkal: hogy nemcsak a *semmit nem tevők, álgyöngyörök közt élők, a haza zsírját ingyen szívók* hosszú serege járul köz anyánk gyengítéséhez és végképi meggyilkolásához, de hasonlólag a magas paripán ülők azon parancsoló osztálya is ront a hazán, mely indiscret negédtül hajtva, elég előkészület nélkül, minden erőkkel szembeszállni buzog, és ekkép úgy veszélyezteti hazánk felmagasztalási díját, mint minden fejletlen erő okvetlenűl legyőzetik, ha versenygésnek indul. Mikből elvégre az világ-

lik ki, hogy alkalmasint azon kevesek ápolják, dajkálják és növesztik fajtánkat leginkább, kik tőlünk tán nem is ismerve, keveset említve, s épen nem méltatva, minden pompa, zaj és követelés nélkül, szerényen, de hiven járnak el isten-rendelte mindennapi hangyamunkáikban.

Ha azonban ezen hiveknek, de azért mégis gyakorlatiaknak mely tulajdont azért emelem itt különösen ki, mert sok előtt csak a fellengős a haza hű fia — csekély számát tekintjük, kik jóllehet nagyobbak mint körük, mégis oly kétkedő szigorúsággal töltik be helyüket, mintha arra kettőztetett erejük sem volna elégséges és ily ember emel hazát, és nem ellenkezője — ha, mondom, ezen helyüket tökélylyel álló hiveknek csekély számát s pedig mindenben tapasztaljuk — kiknek mennyei vigasztalás lebegjen halántékik körűl — akkor lehetetlen nemzeti olvasztó erőnk parányiságától vissza nem borzadnunk.

Marie-Jeanne Roland franczia hölgy végepedéseinek emléke tűnik ilykor akaratlanul is előttünk fel. E szerencsétlen, mint tudva van, mikor legnemesb ámításibul a rideg való göröngyére kilökve, éltének — melyet bevégeznie kelle — tavaszkorában elérkezett volt a vesztőhely tövéhez, történetesen a szabadság szobrával, melyet néplelkesedés emelt oda, találkozék szemközt, s helyzete iszonyatosságáról mintegy felejtkezve, elérzékenyült kebellel így rebegett az egekbe: »Oh szent szabadság, te égi malaszt, mennyi aljas, mennyi igazságtalan, mennyi embertelen bitorolja szent nevedet!« S így kiálthatunk mi is vérző szívvel, söt piruló arczczal fel, ha előnkbe tátong azon nemzeti önfertőztetés-ásta mélység, melyet már régóta iszonyatosan feltárva látott köztünk nem egy, mikor a legmélyebb de legveszélyesb álmot alutta még sok, s melybe még mindig örökre s könnyebben elmerülhet a magyar nemzetiség, szabadság és becsület, mint valaha. Valóban vérző szivvel, piruló arczczal így kiálthatunk fel:

Oh dicső hazafiság, te az egek legnemesebb magzatja, ki a halhatlanok sorába emeled az anyag fiait: mennyi rút, mennyi aljas bujik tisztes palástod alá, s hány ocsmány szégyenti, mert ajkán nemzeti szó peng, ékeskedik czímeddel!

S tisztelt gyülekezet, ha igaz, hogy egyedül az önmegisme-

rés keserü gyümölcse által nyerheti el teljes egészségét az emberi lélek; s ha igaz, hogy egyedül ennek egészséges léte emelhet valamint embert úgy nemzetet valódi hivatásának fényfokára: akkor ürítsük a megismerésnek keserü serlegét fenékig ki, s valljuk meg, hogy tán nincs ország e földön, hol annyira össze volna zavarva a hazafiságnak magasztos eszméje a hazai nyelvvel, mihez képest nem egy gyalázattal megrakott, erkölcsi fekélytől émelygésig rosz szagu vérrokonunk tartatik mentségre s kiméletre méltónak, sőt nem ritkán még a legjobb hazafiság hitelében is áll, s pedig egyedűl: mert magyarul jól pereg nyelve, nagy szónok s ügyesen tudja viselni a magyar szerepét; mintha a hazafiság e küljelei már elégségesek volnának a hazafiság legveszélyesb mirígyeit eltakargatni. Mi nem egyebet jelent, mint velő elibe tenni külsőt, lényeg elibe szint, élet elibe halált; minthogy nincs elidegenítőbb, nincs semmi visszataszítóbb, méltó antipathiát gerjesztőbb, mint az üres, nyavalyás, bűnös kebelre rámázolt hazafiság.

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember, mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány ily külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert épen nincs más tulajdona, és a vak hév által mégis felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanussá teszi, homályba állítja, sőt ellenük antipathiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebellel, minden efféle undok salaktul menten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolvák vérükhöz. — S ím ez fő oka, miért áll a magyar hazafiság sokkal kisebb becsben, sőt nem legtisztább fényben a világ nagy színpadán, s miért nem képes civilisatiói sympathiát s hódító közvéleményt gerjeszteni a legmagasztosb magyar polgári erény is oda kün. Ám mert annyi bitor fényü álhazafiságtul van környezve és elrutítva, mely tapsot arat s bálványul emeltetik ide ben.

De forduljunk most el ez undok képtül, hol a maszlagos fény üli bitor ünnepét, s habár iszonyattal vagyunk is kénytelenek látni, a rothadásnak mennyi jeleit viseli nemzeti testünk, azért ne csüggedjünk, sőt bizzunk magunkban, s fordítsuk reményinket egy vigasztalóbb kép felé, mely szinte tárva előttünk,

mert noha számban kevesek, s ezek sem mind tiszták, azért megtörve még nem vagyunk, s nem egy hű kedély, nem egy nemes erény viraszt még vérünk mellett. S ha igaz, mikép egyetlen egynek erényeiért százezrek bűneit boszulatlan hagyja az egek haragja, miért nem volna remélenünk szabad, hogy mindazon hűség, mely vérünkben most is él, s mind véres küzdelmink, mind halálos nyugvásink közt, habár végre egyes lámpaként csak pislogva is, mindig élt és tökéletesen még soha el nem alutt, ne volna szintoly képes azon átkot is elhárítni fejünk felől, melyet hazánknak — fájdalom mondani — a legrégibb időktől fogva máig nem egy hűtlene, nem egy álbölcse, mintha szándéklottan idézett vala ránk.

Bizzunk magunkban, bizzunk erőnkben, készületlen azonban soha ne lépjünk síkra, s erőnkkel jobban gazdálkodjunk mint eddigelé: mert hiába, nemzetnek regeneratiói működésében, hol minden, s kivált az idő oly drága, és minden léptek annyira gátolvák, vajmi többet mozdít a szerény méh, a munkás hangya, mint a sok szópompa, meg a sok lelkesedési zaj. S legyünk meggyőződve, minél közelebb emelkedhetünk minél többen azon nép-ideálhoz, melyet felhozék, annál biztosabban s szaporábban éri el vérünk földi üdvét: midőn viszont annál bizonyosabban és hamarább dől sírgödrébe, mennyivel inkább s többen távozunk attól, miszerint, tisztelt gyülekezet, féltékenyen óvakodva, hogy ne ártson, s törhetlen állhatatossággal működve mikép használjon, köztünk többé kevesebbé mindegyik, sőt hazánk minden fia: vérünk mentője, népcsaládunk jótevője, nemzetünk feldicsőítője lehet. Örömteljes öntudat: s azért töltse be helyét minden magyar, hű sáfárilag. S ha nem használ, de buknunk kell, s emberek előtt ki is leszen törölve emlékünk, legalább azon láthatatlan tanúk végett, kik előtt tán nem egészen megy veszendőbe mind az, mi az emberi nemet felmagasztalja, mutassuk meg, hogy volt fajtánk közt nem egy, ki nemzeti fenállásért, nemzeti felnemesítésért utolsó lehelletig lankadatlan küzdve, szebb sorsra lett vala méltó.

És most, miután nem vagyok oly botor hinni, mintha előadásom csak fogékony kebelre talált vala, sőt teljesen meg

vagyok győződve, mikép nézetim igen távul esnek a mai népszerű eszméktül, mert sem a nagy tömegnek nem hizelkednek, sem tulságokra fel nem hivnak, és ekkép jóakaróim (!) csekély számát tán még inkább gyérítendik, mit azonban tűrnöm kell: legyen szabad a még mondandókat nem ugyan kirekesztőleg, de mégis különösen a magyar tudós társaság tisztelt tagjaihoz irányoznom.

Lelkesedés nélkül csak félig-meddigi tökélylyel sem megy semmi, bár a legkisebb is. Hála ez okbul, hogy hazai lelkesedésünk felébredt immár úgy, mikép külbefolyás nem sülyesztheti vérünket régi fagy-álmaiba többé, sőt minden ellenséges beléavatkozás, mint inger, csak nevelni, szilárdítni fogja azt; hála, mondom, mert innen buzog népekre élet, s innen fejlik rájok jövendő. Lelkesedés azonban nem mindig egészséges állapot, s vajmi sokszor tör nyavalyás lobba, lázba ki, s ekkor többet s szaporábban ront, mint maga a tespedés; hiszen valamint a Pest-kerepesi szinházat felrögtönzé, mert Magyarország pillanatait drágáknak tartá, s már most szinte elérte a végczélt! a csudalovat is hasonlókép csak a lelkesedés vonta be Ilionba, és a tíz évi drámának véget vetett csakhamar. Fajtánk, vagy legalább annak igen nagy része egy tulságbul a másikba esett, és így hihető — s bár ne volnánk kénytelenek ezen legeslegkeserűbb serleget kiűrítni, hogy bizony helyes példákat követni, s rossz példáktól óvakodni nem igen tudó vérünk is csak saját kárán fog tanulni, s pedig mert valamint azelőtt előmenetelünk legsürgetőbb kérdéseit csak papirosra tudta mázolni, s életbe hozni nem birta a tespedés: úgy compromittálta már eddigelé is és fogja még inkább compromittálni a tulhév, hazánk némi fiainak nyavalyás lelkesedése ujraalakulásunk legsürgetőbb, legéletbevágóbb érdekeit; miszerint jövendőnk valóban aggasztóbb, mint bármikor ezelőtt. Közelébb állunk ugyan azon komoly kérdés eldöntő napjához, hogy valljon leszünk-e vagy nem; ámde, mint minap olvasánk, *sziklacsucsra* felcsigázva, honnét ugyan hátra többé nem, de előre épen oly kevéssé léphetünk okvetlen nyakszegés nélkül, hahogy nem lépünk a lehető legnagyobb óvakodással, minden ámítás-, felhevülés- s szédelgéstől menten, mihez, megvallom, nekem nap-

rul napra fogy reményem. mert ezerszer tapasztalt és soha máskép ki nem fejlett tény, hogy hol mértékentuli erőltetés és zaklatás makacs ellenszegülést szül. ott a viszontorlások elmulhatlanul mindig bekövetkező hada közt annyira felhevül, s oly vak s makacs szenvedélyességre fajul a nagy közönség, mikép bármily óvakodást gyanusítva, bármily okot félre lökve, felbőszült, fékeibül kibontakozott árként mindent magával sodor a megtámadási párt. hahogy erősb: vagy csontmerevedtségre. halálos mozdulatlanságra ridegűl a haza. s nincs ok, nincs rábeszélés, mely csak egy hüvelyknyi tágítást is eszközölhetne, ha viszont az ellenszegülési osztályzat győz. Mihez képest, minthogy valóban és a szavak devalvatio-szüksége nélkül *sziklacsucsra* felcsigázva, ily hangulati, ily érzési körülmények és viszonyok közt kel és alkonyodik felettünk a kétes nap: vagy bukni fog vérünk előbb, mint gondolnók. vagy magasztos. de vajmi éhes és sovány sasként ülhet a civilisatiótul elszigetelt szikla kupján a magyar, míg nyavalygós, öntulbecsülési álmainak vége nem szakad: mikor aztán már minden késő lesz talán.

Ily helyzet közt. kettőztetett kötelesség. azt hiszem, hogy kiki lélekismeretesen betöltse helyét, s abbul ki ne kalandozzék: mert a lehető legnagyobb bölcseség is egyedül csak így képes. a tespedők zátonyai s a tárogatók felbőszült elemei közt. diadalosan elérni a nemzeti üdv partját.

II. Fridrik porosz fejdelem fiatal korában így beszélik szer feletti hévtül hajtva. bizonyos csatában lovasságával a józanság elvein annyira száguldozék tul, mikép rutul visszacsapva, távul a csatatértül bizonyos hid alatt lele menedéket, hol azonban végre ráakadott s szerencse nem az ellenség. hanem azon örvendetes hírt hozó küldött. hogy míg ő compromittálta a csatát. addig lépten lépve előre nyomult törhetlen phalanxával. melynek minden tagja helyét állá, ösz Schwerin. s a fiatal hévnek daczára nagy nehezen ugyan. de mégis valamikép csak kiesikarta a győzelmi babért.

Legyünk mi. a magyar tudós társaság tagjai, s egyáltaljában társaságunk is mint testület. ily phalanxnak kiegészítő része: Ha igaz. hogy nemzetiség és alkotmányos haladás azon egye-

düli két factor, melyen emelkedhetik vérünk, dolgozzunk rendíthetlen állhatatossággal, de itt is óvakodva, nehogy a régi előítéletek s szokások rabjait kétségbeesési ellentállásra felbőszítsük, nyelvünk lehető legmélyebb s legtágabb kifejtésén: mert habár nem is szüli a szó a gondolatot, hanem a mély gondolatbul fejlik az alkalmas szó: mégis kimondhatlan varázszsal jár a rövid, szabatos, gazdag nyelv, s ha mint nyelv közvetlen nem is bír nagy terjesztési hatással, mégis kimondhatlanul drága kincs, mert magában rejti a nemzeti fennmaradásnak zálogát.

Őrizzük tehát e kincset, tisztelt tudós társaság, s ápoljuk soha nem lankadó hűséggel: mert hiszen a most felhozott tulkalandozási vétekbe, melybe még az érintett nagy fejedelem is esett, épen úgy belévergődhetnék nemzetalakulási küzdelminkben legjobb akaratja ellen is nem egy honi vezér, s akkor, hahogy aggódásim még sem volnának tulgondnak, tulféltésnek szülöttjei, de szerencsétlenül én látnék tovább, akkor egy jobb, egy szerencsésb kornak, mely a kiábrándulás sanyar iskolájában a vesztett boldog napok kínteli visszaemlékezete közt, tán egészen megsemmisítve még nem lesz, tán jól fog esni, ha jóllehet csak már négy falak közé szorítva is, még tökéletes némaságba nem dült légyen a honi nyelv.

S ím e szomorú kép, mely koránt sincs a lehetőségek körén kün, lebegett lelkem előtt, mikor több évvel ennekelőtte, noha teli a legszebb reményekkel, még sem tudtam magamat vérünk felette kétes állása körül soha is elámítni, és akkor gondolám: tiszta lélek, tiszta szándék is siker, vagy legalább: hűségi becsület.

S mélyebb értelemben, a nélkül, hogy társaságunknak legtávulabbról is valami politikai színt tulajdonítni ohajtanék, felfogásom szerint, e nemesb czélt hittem, hű sáfárkodásunk határin nemcsak tul nem fekünni, hanem hogy társaságunk csak úgy jár el valódi szerepében, s hivatásának csak úgy felel meg magasb szellemileg, ha a magyarnak nyelvkincse körül annál anyaibb gonddal viraszt, és annak becsét, méltóságát emelni annál inkább buzog, minél kétesb jövendő borul nemzeti önállásunkra, s minél nagyobb s nagyobb sülyedési veszélyekbe bonyolódik a hon.

A legderültebb napokban is jó a biztos menedék, s így

tán honi körülményink közt sem épen felesleges nyelvünkre nézve a biztos kikötő.

Ez azonban legroszabb eset, melyet az egek ura távolítson, és melyet tán távolítni is fog tőlünk; hiszen vajmi sokat követhet el az ifjuság aranykora büntetlen, mit férfiaknak meg nem bocsátnának a mennyei lakosok, vérünk pedig bizony ifju, kétségtelenül igen ifju, mert hiszen nincs az ifjuság egyetlen egy hibájának is híjával, és ez egyedüli, de semmi által ki nem pótolható kincse, t. i. kifejthető léte. - Reméljünk tehát legjobbat, s dicsőség a sikeres vezetők fejére, ha kis intézetünk háttérben, és nyelvmenekedési tekintetben, szükségtelen, hasztalan marad örökleg.

Miután egyébiránt ok nélküli remény vajmi gyönge alapon áll, s isteneket nem annyira a szónak mint a tettnek imája indít, s ideje volna már, ha elvégre járszalagok nélkül vágyunk haladni, a férfiui kornak körébe lépnünk: könnyítsük s segítsük mi is elő legjobb tehetségünk szerint a haladók magasztos pályáját: — buzgólkodjék ennekokáért társulatunk minden tagja nyelvünket a definitiónak lehető legtisztább fokára állítni, mi által felette sok veszélytől megmentjük az igen is gyors léptekkel haladókat, mert hiába — s vegyük a dolgokat mint azok vannak, és nem mint azoknak lenniök kellene - igen sok ember csak úgy bír tiszta logika után cselekedni, ha tisztán eszmélhet; tisztán pedig csak akkor képes eszmélni, ha tiszta, határozott szavakba öntheti érzelmit. Gazdagítsuk tehát tiszta, határozott szavakkal a haza nyelvét, s e szerint ha szerencsésen csak egyetlen egy kitételre tudna is alkalmas szót fellelni az academia, úgy mindazáltal, hogy azt necsak gyülöletessé ne tegye, sőt általa tetszetővé is váljék az eszme: egyetlen egy szót, melyet a német így tesz ki: *Klugheit*, és azt hiszem, már már megtette vala kötelességének jó részét társulatunk, s ha ma bukik, egészen hiába már nem élt, mert bátran kiléphet nép a nemzeti verseny disz-, de veszélyteli terére, ha elegendőleg felfogta az érintett szó egész jelentőségét, s a gyakorlati életnek mezején, hol minduntalan kineveti a tény az elveket, annak parancsát teljesítlen soha nem hagyja, minthogy ez azon tulaj-

don, melylyel valamint ember, úgy nemzet is, habár elibe vág is eleinte a lelkesedés, villogó ész, elragadó szónoklat, széles tudomány, elvégre mindenen győz, s mely tulajdonra ekkép minden nemzetnek nagy szüksége van, s így annál inkább fejletlen, fegyver közt többé nem, de erkölcsi surlódásban annál veszélyesebben forgó vérünknek.

Azon szónak azonban, mely az érintett eszmét kitenné különösen kedvesnek, különösen rokonszenvet gerjesztőnek kellene lenni, tisztelt academia: mert jaj, ha be nem fogadja a honi kebel, minthogy akkor valódi méreggé válik, s pedig mert nincs csábítóbb, nincs közönségesb, és – fájdalom – nincs napi renden levőbb semmi is, kivált nálunk s kivált most, mint gyanusítni s a nevetség színpadára állítni mindent, mi a mérséklet, óvakodás s türelem színárnyéklatát viseli bármily gyengéden is, mikre mind a gyávaság, félénkség, szűkkeblűség, sőt roszlelküség bélyegét süti, vagy legalább olyannyira hajlandó sütni a fiatal hév, a magát tulbecsülő viszketeg, meg nem ritkán a polgárok lelkesedését mellékes czélokra ügyesen használó ravaszság. – Kedves, bájoló kitételt kellene feltalálni, mondom, mikép azon nehéz, sulyos erény gyakorlata lehetőleg könnyítessék, mely a feltalálandó bölcsesség-árnyéklatu szónak életbe léptéhez van kötve; minthogy az embereknek határtalanul nagyobb, kivált az élet tavaszkorát élő része, sokkal hajlandóbb gyakorlani oly tulajdonokat, melyek számos tanu előttiek, rögtön tapsot nyernek, és ha semmi mással nem, legalább honfiak meleg kézfogásival tüstént jutalmazvák, mintsem zarándokilag oly erényeknek élni – és azért nevezém az ilyeseket nehezeknek, sulyosoknak – melyek fel nem fogva, félre értve, gyanusítva, sőt néha a rágalom és gyűlölet legkeserűbb mérgével illetve, rendszerint egyedül az életnek fagyszakán aratnak hálakedélyt, sőt oly sokszor egyedül a sírhant alatt.

Mozdítsuk tehát elő, könnyítsük, ha bármily kicsiben is, az ily erények gyakorolhatását, mennyire csak bírjuk, mert kialakulásunk hosszadalmas, szövevényes, göröngyteli pályáján egyedűl ezek által tarthatjuk magunkat fen, s emelkedhetünk más népek fölé: és azért keressünk azon annyiszor gyanusított tulajdonra,

helyes, alkalmas, magához édesgető kitételt előlegesen, mely minden erények közt legtovább vezet tán megszereti és szert tesz rá, ki még híjával van, mely mindnyájunk előtt, mint érintém, a »Klugheit« szó alatt ugyan eléggé ismeretes már, csakhogy mindnyájának cselekvési szótárában valamint magyar szóval nincs kitéve eddigelé, úgy soknak csak eszméjében sem foganzott még: mihez képest e kis szócska életbe hozása, e kis ige testté alakítása által is járuljunk ahhoz, hogy Magyarország ne csak külsőleg és ámítólag jószínünek, megelégültnek, gazdagnak, fényesnek lássék;

ámde mindig növekedve s hosszú időkre terjedve belsőkép is, valódilag jó egészségü, boldog, dicső és hatalmas legyen.

Az akademiai beszédnek úgy előtte, mint utána Széchenyi szorgalmasan részt vett nem csak a megyei, hanem a városi közgyűléseken és bizottsági ülésekben. Ez utóbbira nézve jeligéje: Figere pedem. Ellenzé t. k. a tervezett két milliónyi kölcsönt s a budget-bizottságba beválasztatta magát.

Egészségével folyton rossz lábon állva, hálát ad istenének, hogy baja olyan, mely nem akadályozza a munkálkodásban! (decz. 30.)

Orvosa Balogh váltig ajánlja neki a nyugalmat. Hol vette volna ő azt!?

Még fekve is irogat rajzónnal.

Helmeczyvel már megegyezett, hogy felcsap ujságirónak. E téren fogja a Jelenkor hasábjain ellensúlyozni Kossuthot. Majd a Világot fogja átvenni.

Barátokat toborzana maga körül, de majd mind az ő ellenfelének adnak igazat. Nem szeretne meghalni így, mielőtt rendszerét egészen kifejthetné, s honfitársait úgy szándéka tisztaságáról, mint számításai biztos voltáról meggyőzhetné. Lehet-e, kérdi, ily complicált helyzetet tovább türni? ezt a feje felett függő Damocles kardját?! . . .

Az 1843. év elején (márcziusban) Bécsben a kanczellárral, Bartallal és Szögyényivel »quasi« szövetségre lép, egy nagyobb szállást fog Pozsonyban Ürményi számára (ennek tudta nélkül)

fogadni, hogy ottan pártértekezleteket lehessen tartani. Dezsewffy Emil is velök lesz. Kolovráth miniszter ellenben őt okolja, hogy a csehek közt slavismus támad! Batthyányi pedig perfidiát lát a kormány eljárásában s nem hiszi a közeledést lehetőnek.

A felsőbb körökben Széchenyit átalában ünneplik, különösen kitünteté az özvegy császárné; de oly ügynek vélik megnyerhetni, mely iránt kezdettől fogva bizonynyal nem lelkesült. Schwarzenberg herczeg egy arista legiót óhajt együtt látni, a »Gesammtstaat« érdekében stb. Közlik vele az országgyűlésre szánt kir. propositiókat. Ő még a Polytechnikumot kivánja beletétetni. Metternich most sem szün meg régi szemrehányásaival, s óva inti, hogy Magyarországon nem jó a fáklyákat lobogtatni, mert majd tüzet gyujtanak.

Ily izgalmak és készülődések közt közeledett az országgyűlés.

Mielőtt oda felment volna, résztvett a pesti választó-polgárok azon mozgalmában, mely a követválasztásra nézve inkább az eddigi, bár rossz gyakorlathoz ragaszkodott, semmint a tanács félszeg reformjait fogadta volna el. Azt hitték, hogy ily úton előbb és biztosabban érik el az igazi képviseletet, a polgárság szabad és közvetlen választása utján. A Helytartótanács tetszésökre bizta, hogy a régi mód szerint vagy szélesbített alapon hajtsák végre e most még csekély jelentőségü alkotmányos ténykedést; de később, a közhangulatra hivatkozva, határozottabb állást foglalt.

Széchenyi, ki a felterjesztést fogalmazta, megdőbbenve veszi észre, hogy a tömegeket hozzák mozgásba ellene, s ezer számra gyűjtik az aláirókat, egyelőre csak 150-et, de a kiket ő, felindulva, szemtől szembe óhajtana látni.

Kétséget nem szenved, hogy az irottakat élő szóval is elmondotta, s így gyűlési beszédei közt méltán helyet foglalhat, az akkori helyzetre különben meglepő világot vet az okirat.

»Ámbár legforróbb vágyunk az, hogy az országgyűlésre küldendő követeink választása olykép szabályoztassék, miként azok valóban az összes polgárság választottjai gyanánt jelenhessenek meg, s ily minősegük az ország többi rendei által elismertessék; s ámbár a m. Helytartó tanács april 15-én kelt rendele-

téből mély hálaérzettel győződtünk meg arról, hogy a mi czélunkat a választási alap szélesbítésére s szabályozására nézve a magas kormány is bölcs előrelátással helyesli, sőt azt némileg megelőzni is óhajtja: mindazonáltal a fentdicsért decretum szellemében, mely nekünk szabad választást enged, akár az ott említett módosítások elfogadása, akár pedig a régi mód megtartása közt, mi ez utóbbihoz érezzük indíttatva magunkat inkább ragaszkodni. És pedig azon oknál fogva, mert alázatos véleményünk szerint, tekintve ezen az ország középpontján levő városnak sajátságos helyzetét, melynek oly nagyszámú népessége van, melyben az ország egész kereskedelme összpontosul, és az értelmiség oly magas fokon áll, egy a magistratus kijelöléséből eredő választás, még bár 52 választónak hozzájárulásával is, semmi nevezetes avagy bármelyik részt is kielégíthető különbséget nem tesz s nem indokolhatja a régi usustól való eltérést: sőt inkább úgy vagyunk meggyőződve, hogy a választási módnak előleges, jól átgondolt és minden érdekeket kielégítő szabályozása nélkül, főleg a jelen pillanatban, hol épen a tiszutujítás küszöbén állunk, hevenyében 52 egyénnek választása könnyen idézhetne elő olyas ingerültséget, mely később, kellő felvilágosítás utján, minden bizonynyal elmellőzhető lesz. Ennélfogva mi addig, a míg erről törvény nem fog végleg intézkedni, nem óhajtjuk követeink választásánál az eddigi gyakorlat bárminő változtatását behozva látni.«

»Hogy azonban a m. kormány atyai gondoskodását részünkről is legjobb akaratunk és tehetségünk szerint előmozdítsuk és semmit el ne mulaszunk a követválasztásoknak kellő szabatos formában rendezése és a magas országgyűlés szine előtti kellő tekintélyre emelése érdekében, hogy az ilykép az ország közjavának leginkább megfelelhessen: a legmagasb trón elébe akarunk egy alázatos kérelemmel járulni, s előadni megkisértjük a módját, miként véljük mi mint Pest városa választó polgárai, a kik igen fontos érdekek képviseletére vagyunk hivatva, a legczélszerűbben végrehajtandónak a kérdéses választást, miszerint a magas kormány szándékainak is megfelelhessünk, s a lakosság általános megnyugvását és elégedését is elérhessük. (April 22-diki közgyűlés.)

Széchenyinek, mint mondám, aggályai támadtak az iránt, vajjon, legjobb akarata mellett is, ezuttal »jól keverte-e a kártyákat?«

Rövid napok mulva, 26-án, megjött a válasz egy magyar intimatum alakjában, mely elég jó kerékvágásba terelte a dolgot.[1]) Tizenkét polgárral járt ez ügyben Széchenyi informálni Budán.

Az eredmény az volt, hogy a választó polgárság már a kijelölésben is befolyást nyert. A mellett, jövőre nézve, óvást is kellett tenni, melyet ismét Széchenyi fogalmazott.

A május 3-diki gyűlésben Széchenyi vitte a szót. Ő hozta javaslatba a következő neveket: Tretter, Szekrényessy, Gozsdu, Károlyi, Császár, Koller. Károlyi leköszön, utána Borsodi is, kiknek Staffenberger kénytelen helyébe lépni.

Május 6-án volt a követválasztás, Széchenyi döntő befolyásával. Kétszer felszólalt. Elsőbben megdicsérte a tanácsot loyalitásáért, önérzetesen hivatkozva a diadalra, melyet a választó polgárok állhatatossága e kérdésben aratott. A hat közől négy bejött a canditatióba, s a másik kettő úgyis leköszönt; tehát mind a mi embereink: »hic est vis rei.«

Azután külön beszédben ünnepelte azt az 52 polgárt, a ki a legszebb alkotmányos jog gyakorlatában ezuttal először vett

---

[1]) Maga az april 26-án gr. Keglevich Gábor és Csathó János aláirásával kelt Intézvény eléggé érdekes, hogy szövegét ide csatolva megismertessük:

Betsületre méltó értelmesek és gondosak!

Maga a választott polgárság, mint a többieknek is képviselője . . . kivánván a fennállott Rendszabályok körén túl terjesztett változást az országgyűlésre küldendő követek megválasztásánál már ezen alkalommal eszközölni, s annak következtében láttatván el . . . . kir. Szabályozó — eddig más királyi városok által mélto hálával fogadott utasítással, ettől pedig — — annál kevesbé lehetne elállani, minél kitünőbbek már annak jelei, hogy a helybeli polgárság is követeli az ebbeli királyi engedély használhatását, ennél fogva — — meghagyatik, hogy a fentemlitett rendelethez szorosan ragaszkodva a követválasztást a szerint intézze stb. — A kormány nyilván felhasználta a jó alkalmat, hogy e kérdésben szabadelvűbbnek látszassék a Rendeknél.

részt. Vigasztalta őket, hogy nem sokára több jogot is nyernek stb.

A tanács négy jelöltje, ú. m. Tretter, Szekrényessy, Gozsdu és Koller közt a választás Tretterre (123 sz.) és Kollerre (73 sz.) esett.

A városi jegyzőkönyvben, melyből a fentebbi adatokat kiírtuk, megolvashatók amaz első 52 polgárok nevei is, kik e választáshoz a polgári zárt testületen kivül hozzájárultak s kiket Széchenyi haranguirozott.

Egy fél lépés volt ez is — előbbre: Széchenyi az ő sikerei közé számította azt.

Ily sokféle benyomások között, melyeket Metternich herczeggel való ujabb hosszas beszélgetései egészítettek ki, egészben véve levert kedélylyel érkezik fel Pozsonyba. Metternich nyilván kimondá, hogy egyelőre tiszteletben kell tartani az ő független álláspontját: de aztán utólag minden nemével a kitüntetéseknek halmozni el. Junius 30-án a »baloldalon« foglal helyet a főrendiházban: de szinte idegennek érzi magát.

Borongásai közt Magyarországot ismét csak halva vagy haldokolva látja!

Ezek előrebocsátása után kezünkbe vehetjük ismét a főrendiház Naplóját, s eddigi tapogatódzásaink helyett ismét hivatalos adatok nyomán közölhetjük Széchenyinek az 1843—4-diki országgyűlésen mondott beszédeit, s többé-kevésbé fontos felszólalásait vagy közbeszólásait.

Az 1843—4-diki országgyűlés.

Az uj országgyűlés, mely a hozzákötött nagy reményeket oly igen kis mértékben valósítá, május derekán nyittatott meg.

Átalános tájékoztatásul nem mellőzhetjük a már Széchenyi némi hozzájárulásával is készült királyi előadások rövid ismertetését.

A Pozsonyban május 18-án Szögyényi által aláírt királyi előadások a következő nyolcz pontokból állottak:

I. Az utóbbi országgyűlés által kiküldött országos bizottságok munkálatai.

II. A megyékben tapasztalt korteskedési kihágások s visszaélések elleni óvszerek, hivatkozással az 1790-ki előadások egy pontjára, s a Corpus Juris III. r. II. cz. 8. §-ára és az 1723 : LVIII. t.-czikkre.

III. A szabad kir. városok szavazatának megadása addig is, míg maga az országgyűlés (1790 : LXVII. és 1825 – 7 : VIII) rendeztetni fog.[1])

---

[1]) A hivatkozott törvényczikkeket, melyek a további haladás alapjaiul vétettek, nem lesz felesleges röviden ismertetnünk:

II. A III. r. II. cz. 8. §-a a sz. k. városoknak, valamint a megyéknek határozathozási jogát a józanabb rész (Sanior pars) beleegyezéséhez köti.

Az 1723 : LVIII. t.-cz. De modo Celebrationis Congregationis Comitatuum, meghagyja a nyilvánosságot s kellő mérsékletet, jegyzőkönyvek vitelét s a szavazás módjára nézve a törvényes szokást. (Ratio Legis et Consvetudinis.)

III. Az 1790 : LXVII. t.-cz. kilenczféle országos bizottságot (Regnicolaris Deputatio) rendel, egy emberöltőre szóló munkaanyaggal. Ennek mintegy természetes következménye az 1827 : VIII. t.-cz., mely ama rendszeres munkálatok tárgyalását a »legközelebbi« országgyűlésre halasztja, s az illető bizottságokat kiegészíti.

IV. A közlekedési ügy rendezése s egy e czélra szükséges pénz alap teremtése.

V. Hiteltörvények. (1836: XV. t.-cz. tovább fejlesztése.) Olcsó tőkék beszerzése a földmívelés emlésére.

VI. Földhitelintézet. Hivatkozással az 1840: XXI. t.-cz. 19. és 20. §-ára.

VII. A pozsonyi házbirtokosok kárpótoltatása az eddig ingyen adott országgyűlési szállásokért.

VIII. Ismét a kincstári előlegek visszatérítése, melyek immár 488,566 frt p. p. és 24,313 frt v. cz. »nevezetes« összegre növekedtek fel!

A baloldal, melyen Széchenyi az ülésteremben helyet foglalt, akkor a kormánypártot jelenté.

A gróf Keglevichnél tartatott pártértekezleteken Széchenyi kezdettől fogva megjelent, sőt a szót vitte. Mindjárt az első ülésben határozottan a kormány emberének vallotta magát, s kijelenté, hogy mindenekelőtt a karzatok fékezését fogja követelni, azután pedig az alsóház kezdeményezése ellenében a felsőház beavatkozását már az előkészitő bizottsági munkálatokba is. Kiviszi e körben az Ősiség »változtatását« is. Az Adó a megyékben, főleg a Deák elleni mozgalom folytán, megbukván, Széchenyi a közös teherviselés elvének más, kerülő utón, tovább fejlesztésére, s egyuttal egy országos alapnak, a kezelés felelősségével, megteremtésére ujabb terveket készít s actiót indit, mely úgy az országgyűlésen, mint a megyékben visszhangot gerjeszt ugyan, de sikert utóvégre is nem fog aratni.

Első beszédjére az ellenzéki gróf Pálffy József adott alkalmat, főleg az Alsóház számára követelt kizárólagos kezdeményezési jog iránti nyilatkozatával.

V. Az 1836: XV. t.-cz. A pénzbeli elmarasztaló itéletek végrehajtása módjáról szól s 21. §-ból áll. Az elárverezett nemesi birtokot birói zálognak tekinti stb.

VI. Az 1840: XXI. t.-cz. a betáblázásról szól. A 19. §. egyesek nemesi javaikra nézve megengedi egy a városihoz hasonló rendes telekkönyvnek (mint Széchenyi sürgette) behozatalát. A 20. §. addig is a különösen kijelölt birtokra történt betáblázás érvényét biztosítja minden vevő irányában.

De lássuk a Naplót.

1843. jul. 7. Szóbeli izenete a Rendeknek az előleges sérelmek, kir. előadások és a vallás tárgyában érkezett kir. leirat iránt.

Gróf Széchenyi István: Én a tárgyhoz magához nem akarok szólani: hanem miután épen oly időszak van, melynek alapján nemzeti ujjáalakulásunknak működnie kell, vannak bizonyos kérdések, melyek egészen tisztában nincsenek: ilyen p. o. az 1791: XIII-ik törvényczikk.[1]) mely szinte nincs egészen tisztában: hogy csupán a ts. RR-nek van-e kezdeményi joguk? — mert méltóztassanak megengedni, — ha más nemzeteknek kifejlődését tekintjük, vannak oly tárgyak, melyek tán egyenesen ő Fölségétől függenek, mások megint egyenesen a KK. és RR. részétől: de bizonyosan vannak, lényegök és természetök szerint, olyasok is melyek megint a mélt. Fő-RR. köréből volnának eszközlendők, és megindítandók. Ezt előrebocsátván, úgy vélem, hogy talán gr. Pálffy József abban, mit itt mondott, diplomaticai erőt helyezni nem akar: szeretném mégis, hogy itt legalább a naplóban legyen jele: hogy én a dolgot mint tökéletesen bevégzettet nem tekintem, s miszerint nekünk az iránt semmi legkisebb reclamatiónk ne lehetne *in sempiternum,* óvást teszek ez ellen: mert lehetséges, hogy az utóbbi discussiók fölfejtésében, midőn lassanként oly rendszerre fog menni nemzetünk, mit mindnyájan szeretünk, — ez is oly dolog lesz, mely a teendők sorába esik. Csupán azért szólottam, hogy itt a naplóban nyoma legyen annak: hogy én a kezdeményi jogot diplomatice s örökre elveszítettnek nem tekintem.

Közben sürü conferentiák tartattak a kis és nagy casinóban, s végre Keglevicséknél. Dolgozgat egy emlékiraton Metternich számára. Ez egyelőre annyit tudat saját nézetéről, hogy az Adót, vagyis a nemesség megadóztatását, bármi czim alatt szivesen látná, de a kezelés nyilvánossága s a kormánynak országgyűlés előtti felelőssége oly eszmék, a melyek ellen tiltakoznia kellene. Más elvbarátok korainak látják még ezt a kérdést.

[1]) A királyi előadások tárgyalásáról és minden sérelmeknek okvetlen orvoslásáról szól, és a vitákban sokszor idézve volt. Széchenyi tiltakozásában a kezdeményezési jogra nézve Batthyányi is osztozott.

Nyilván erre czéloz a következő beszéd.

Julius 10-én ugyanaz a tárgy.

Gr. Széchenyi István: Ha vissza emlékezem a 25-diki évre, mióta országgyűlés alkalmával e helyen ülök és meggondolom az utolsó tizennyolcz év leforgása alatt mennyit ültünk, mennyit munkáltunk, mennyit izzadtunk, és mennyi eszme, mennyi vállalat keletkezett: és másr észről fontolóra veszem, mily nyomorúlt eredményeket vivtunk mind e mellett ki: valóban azt vagyok hajlandó kérdezni magamban, van-e haszna alkotmányos létünknek, vagy legalább a magyar constitutiónak? Mi lehet ennek oka? Ezer tényezőket tudnék e kérdésnek megfejtésére fölhozni; legfőbbek azonban ezek: hogy semmire nincs elég pénzünk, és semmire nincs elég időnk. Mi az elsőt illeti: erről most nem szólok; ám legközelebbről lesz szerencsém némelyeket körülte ujságlap által közhírre tenni; méltóztassanak azt figyelemmel olvasni, és lesz pénzünk — addig is ezen dolgot jól eleve a nm. Fő-RR. grátiájába ajánlván. — Mi pedig az időt illeti: ebből alkalmasint azért fogyunk ki rendszerint, mert fölötte ingerlékeny nép lévén, néha oly tárgyak körül, is melyek erre nem érdemesek, kelletén tul sok puskaport szoktunk elpuskázni, s aztán, mert igen bőbeszédűek vagyunk. Becsülöm én a sok bőbeszédű embert egyébiránt, és ezt tennem kell: mert hiszem magamat sem becsmérlem épen, noha saját hibám is a bőbeszédüség: nehogy azonban ez alkalommal is cselekedetem egybeütközzék szavaimmal, röviden az a kérésem: vegyük tárgyalás alá a ts. RR. felirási javaslatát: s ha azután velük egyetértünk — mert hiszem még nyiltan áll a közös tractatusnak mezeje — akkor küldjük fel e felirást az adressel vagy junctim, vagy egy nap, vagy előtte, vagy utánna — az előttem egyenlő, ebben legkisebb súlyt nem helyzek, mert itt sem elvet, sem a 13-ik articulus lényegét veszélyeztetve nem látom: és ezért én nem akarom a ts. KK. és RR. kivánatát akadályozni.

Julius 11. Vallás ügy.

Gróf Széchenyi István: A kereszténység tiszta szellemében én mindenekelőtt türelmes, és nem csak szóval, de tettleg vagyok türelmes. Ennélfogva minden felekezetüeket tisztelvén.

tisztelem annálinkább az evangelica vallásuakat. Föl is szólottam e szerint mellettük mindenkor, és föl fogok szólni mindaddig, mig a reciprocitásnak elve, s nem csak szin, de lényeg szerint, kivíva nem leszen; minden, a mi innen marad, keblem vágyát kielégíteni nem fogja. — Ámde azért, mit csupán csak az idő hozhat gyökeres tisztaságba, és a min a mostani bonyodalmak és emberi szenvedelmek közt a legnagyobb bölcsesség is hasztalan munkálna, azt mostanság nem hiszem kivivhatónak: én a lehetőt kivánom biztosítni. A szóban levő kegyes leirat, mint én magyarázom azt, annyi jót foglal magában, mennyit most az ausztriai közbirodalomnak annyi tekintetet érdemlő körűlményei közt a fejedelemtől várni lehetett. A királyi leirat, ha a dolgok mélyeibe hatni birunk, annak a stylusától praescindálván, egy valóságos philosophiai oklevél, melynek tökéletes igazságos voltát, valami igen jó barátom szerint, az is mutatja, hogy egy résznek sem tetszik. Már pedig az igaz, hogy a népek akkor lesznek boldogok, mikor a philosophia fog ülni a fejedelmi széken és lelkesítni a kormányokat: akkor örülök, hogy oly időben engedett élni a sors, mikor ily philosophiai leiratok, mint a jeleni, keletkeznek a fejedelmi székekről. A leirat azonban egy résznek sem tetszett. Én ezen, megvallom, nem tudtam eléggé csudálkozni. Hogy a catholika félnek része egy kis aggodásba sülyedhete, azt felfogom ugyan: de miért magyarázta azt az evangelica felekezet is roszra, azt nem értem. Mert hogy az ugy is tulságos ingerlés a kegyes leirat által még nagyobb fokra nőtt, mintha tudja Isten mi nagy veszély érte volna a hazát, az senki előtt nem titok. Tán az volt ennek oka, hogy ez esetben is, mint felette sok másban, kelletén túl meg vala töltve a puska. Ez engem igen elszomorít: mert ingerültség és szenvedelmek közt honunk javát eszközleni nem fogjuk, honunk javához pedig nekem is annyi jogom van szólni és járulni, mint bárki másnak a tág haza terén; mihezképest nem is hagyhatom helyben a királyi leirat okozta felingerlést, mely leiratban a jót föl kellett volna lelni, mit azonban, szenvedelmektől felhevítve, és meg akarom engedni, a hosszas és nem egészen világos stylus következtében a ts. RR. nem tudtak vagy nem akartak látni. Többnyire, valjon mi a teendő? Én radicális

gyógyszert, a jelen kérdést tekintve, nem látok sehonnan, és ekkép nem keresek egyebütt, mint az emberi nem perfectibilitásában, és az időnek végre mindent elrendező hatalmában. Most, minden érdekek szembentartásával — ha csalni nem akarjuk magunkat — csak palliativákkal segithetünk a dolgon. A föladás most nem egyéb, és minden körülményeket tekintetbe vevén, nem lehet egyéb, mint a bajt türhetővé tenni. Ezt azonban ki eszközölheti inkább, mint a fejedelem? Eddig is ugyan ki rendelte el vallási vitatkozásainkat? Mi magunk? Sehogy sem, noha elvégre kardélre is jött a dolog. S mert ennyire, és mi több, hasztalanúl jőni nem akarunk, — terjesszük fel a dolgot Ő Felsége elébe minél előbb. Én ennélfogva, jóllehet a ts. KK. felirási javaslatában igen alaposaknak tartom azon észrevételeket, — melyeket Borsodnak tisztelt helyettese tett, és magamnak is volnának észrevételeim; azért azt mégis egész kiterjedésében pártolom, és pedig pártolom azon okbul, mint mélt. Gróf Zay Károly bölcsen észrevenni méltóztatott, nehogy sok ide-oda küldözgetések után tán ismét felhevűljenek a már nagyobb higgadtságra tért kedélyek.

Julius 12. Előleges sérelmek és kivánatok (Initiativa).

Gróf Széchenyi István: Én az országgyűlésnek elején a tanácskozásokban nem vehettem részt, és megvallom, hogy az eddigi munkálatokra vonatkozó irományokat talán egészen nem is hoztam még rendbe: de két választmányon kivűl azt látom, hogy más választmányok eddigelé nem is neveztettek még ki. A tegnapi ülésben volt szerencsém előadni, hogy már legalább magamra hivatkozva azt hiszem, hogy nekem országunk javára és vérünk fölemelésére, — hozzájárulási s hozzászólási tekintetben — épen annyi jogom van, mint itt az igen tisztelt tábla bármely tagjának, vagy az országos rendek minden tagjának, mely Magyarország tág terén lakik. — Azt hallom, hogy most a ts. KK. és RR. része eltávozik, minthogy teremük némi változtatások által czélszerűbben fog berendeztetni: és azért épen most kérdem: annyi idő óta miért nem küldöttek ki országos választmányokat — mint eddig szokásban volt? hogy némi életbevágó tárgyakat kissé közelebb hozzák azok sikeres kifejlődéséhez — mert megvallom — mint igen tisztelt országbírája tegnap mondá

— én is nagy barátja vagyok a sikernek: mert több ízben jelentettem ki csekély irataimban, hogy a *»voluisse sat est«* soha nem volt inyemre, mert én sikert kivánok: azért azt vélem, hogy igen nevezetes életbevágó tárgyakra nézve szükséges volna országos választmányt küldeni ki, példáúl a kereskedés dolgában, a városok rendezése ügyében. Mi az ősiséget illeti, azt tartom én voltam az első, ki annak megváltoztatása szükségét szőnyegre hoztam; és megvallom, hogy politikámnak úgyszólván ez sarkköve: nem mondom, hogy politikám helyes, vagy hogy helyesebb nem lehetne; hanem csak azt mondom, hogy politikámnak úgyszólván tengelye az ősiség. Eltörültessék vagy hiányai kijavításával módosíttassék, az nekem mindegy; mert az eltörülésben is vannak bizonyos módok: eltörülni lehet egy házat ágyúkkal, vagy ahoz értő kőművesek által, annak egyik kövét a másik után leszedvén. Ezeket előre bocsátván, azt tartom, hogy a ts. KK. és RR. talán föl lennének szólítandók, hogy azon nevezetes tárgyakban, melyeknek csak néhányát soroltam elő, kűldenének ki országos választmányt, hogy ezután mi is részünkről tagokat kapcsolván ahoz, egyes erővel és értelemmel mozdítsuk azon tárgyakat elő. Még egyet vagyok bátor ezekhez hozzá toldani. A minapi ülésben mélt. gr. Pálffy előhozta azt, miszerint egyedűl a ts. KK. és RR. táblájának volna kezdeményi joga: akkor csupán óváskint akartam itt ellenkező nézetemet előhozni, mert különben megvallom, hogy én az egész törvényhozási procedurát, mint ma áll, és mint a régi tapasztalás mutatja, hiányosnak tartom: és abban is, felfogásom szerint, valami nagy változásoknak s javitásoknak kellene történni; hanem addig is, míg ez megtörténendik, óvásomat a naplóba irattam. Itt azzal nem vala szándékom kivivni azon elvet, mert — *dato non concesso*, — hogy a ts. KK. és RR-nek van egyedűl kezdeményi joguk, azt vellificálni nem kivánom, hogy itt közösen munkálódjunk oly tárgyakban, melyek talán ezen táblát szint annyira érdeklik, és melynek hozzájárulása nélkűl talán a dolog némileg el lenne hibázva. Annál fogva azt kivánom, hogy a ts. KK. és RR. barátságosan és minden illedelemmel lennének felszólítandók, hogy ezen igen nevezetes tárgyra és talán még többekre nézve is — *pro hic et nunc* az initiativa jogát kérdés alá

venni nem akarom — országos válaszmányt küldjenek ki, hogy azután a dolgokat annál bizonyosabban hozzák szerencsés kifejtésre. Ez volna alázatos véleményem.

Ugyan jul. 12-én Széchenyi inditványa, miszerint a kerületi választmányokhoz a főrendi ház tagjai közül is választassanak.

Előtte szóló Teleki László kissé kiméletlen volt iránta. Nemcsak páposztaságnak (Häferlguckerei) nevezte ezen beavatkozást, hanem szemére vetette azt is, hogy szerfelett sokat beszél önmagáról s ad nauseam dicsérgeti magát, stb.

»Őt megtapsolják,« jegyzi fel Széchenyi, »engem lepisszegnek. Hagyján, fel sem veszem. Úgy látszik többségben vagyok.«

Beszéde itt következik.

Gróf Széchenyi István: Legyen szabad nekem, miután én tettem az inditványt, és azt semmi okokkal eddig nem támogattam, ezen igen nagy tiszteletre méltó táblának tagjai engedelmével, azt egy kissé bővebben előadni. Én inditványomat csak arra szorítám — mert hiteles tudományom nincsen, hogy ezen tekintetben valami történt-e vagy sem — hogy egyenesen a ts. KK. és RR. lennének csak felszólítandók, hogy országos választmányt, mint eddig szokásban volt — jó, rosz sikerrel, más kérdés — küldjenek ki: hanem tisztelt barátom gr. Teleki László és b. Eötvös József urak beszédeiből azt veszem ki: hogy már ilyes provisiók történtek, és hogy már alkalmasint, mint a mult országgyűlésen történt, választmányok küldettek ki a kerületi ülésekből. Méltóztassanak tehát megengedni, hogy egyenesen a dologra nézve azon suppositumban, hogy a méltóságos uraknak arról tudományuk van szólhassak. M. Fő-RR.! Igen örülök, hogy tegnap és tegnapelőtti napokon, nyiltan és őszintén megvallom, azon gőz, azon valóságos gőz, melyet tapasztalék itt, hogy szerencsésen légbe repült: és így távol vagyok attól, valami inditvány által uj gőzt csinálni akarni. — nem ez volt intentióm: legkisebb ingerültség nélkül akartam nézeteimet előadni. — B. Eötvös József szokott ékesszólásával előhozott némelyeket, melyek igen tetszettek: de megvallom, azokat épen nem tartom gyakorlatiaknak. — Épen azt méltóztatott a tisztelt báró mondani, hogy a ts. KK. és RR. inditványát vagy munkálatát is itten módosítani

vagy ellenezni lehet: de kérem, hogy reménlhetem annak hatását, miután inditványomat még meg sem akarják hallgatni; hanem minden okoskodást azért tartanak rosznak, mert első tekintetre népszerűnek nem látszik! Kérdem: tettem e a hazára nézve valaha rosz indítványt? Ha tehát itt e helyen nem erőtetésnek, nem annak helye van, hogy egy bizonyos opiniónak, törik szakad, keresztűl menni kell: legalább azt hiszem, hogy oly inditványnál, melyet teszek, — személyemnek nem adok bizonyos pondust, nem is becsmérlem egészen magamat — még is úgy gondolnám, hogy szavaimnak e tekintetben még is lehetne némi hatása. A váltótörvényeket hozta föl a méltóságos báró és azt mondá: hogy szivesen fogja fogadni, hogy ha e részben javítást indítványozok (felkiáltás: gr. Zichy Ferencznek mondatott az): azt hittem, hogy az én szavaimra mondatott, — de mindegy, és azt állítom: hogy mi engemet illet, elég észrevételeket tettem a mult országgyűlésen a váltótörvény javaslatra nézve: a szenvedélyek azonban föl voltak ingerűlve: mind a mellett megmondám: hogy a váltótörvények hiányosak, — megmondám — tudja isten, mi lesz abból: megmondám, hogy azokat változtatni kell; — de a felelet az volt: a dolgot nem kell akadályoztatni. Én mind ezeket előre megmondottam, de capacitások azt válaszolák, jól van így is; kötelességemet mindig teljesíteni fogom, és ilyes dolgok iránt mindig föl fogok szólalni: de kérdem, lesz-e felszólalásomnak sikere? és van-e ember, ki magában annyira bizhatik, hogy végre el ne gyengüljön? Alig hiszem! — A jó tanácsot csak akkor fogják fogadni, ha már késő. — Azt mondá továbbá m. báró a váltótörvény dolgában, hogy nem lehet a kerületi választmányt vádolni, miután a váltótörvények a kormányig fölmentek, mert így azt is hasonlókép vádolni lehetne. Ez is semmi nem egyéb, mint egy gyönyörű előadás, mely a legnagyobb effectust szüli: de ha gyakorlatilag vesszük a dolgot: akkor az máskép áll; mert ugyanis kérdem: ha a kormány oly dologról, melytől annyi magyar ujjászületését várta, azt állította volna, hogy rosz, vagy valami észrevétett tesz — és azt híszem, tett ennél több alapost — ugyan mily indignatiót szült volna?! Nem mondották volna: hogy a kormány mily mostoha, mikép semmi olyasra rá nem áll, mi

az országnak anyagi jobblétét eszközölné?! Én magamat practicus embernek tartom, mások azonban másképp látják a dolgot; én e szerint távol vagyok azt erőtetni akarni, csak hogy inditványomat hallgassák meg béketüréssel: mert mint mondám, a gőzt szaporítani nem kivánom, úgy is elég van. Gr. Teleki László inditványomról azon szép hasonlatosságot méltóztatott mondani, miszerint azt »Häferlgukerei«-nak nevezte; én igen távol vagyok attól magamat megsértve érezni, — igen igen távol vagyok attól: ezt személyességnek venni: és a m. gróf ezen hasonlatosságot bizonyosan nem tette rosz szándokbul; de megvallom, hogy ha én vissza emlékezem vagy 20 évre ezelőtt, midőn gr. Teleki László tisztelt barátom még igen fiatal ember volt — irigylem tőle bár ne volnék oly vén, — már előre feltettem róla akkor is, hogy mennyire fogna egykor engem okokkal legyőzni; de azt, hogy inditványomat, úgyszólván első inditványomat, melyet e teremben tevék, úgy megtámadja, s ilyen hasonlatossággal, azt tőle nem vártam volna: mert, úgy hiszem, nem volt szokásom a »Häferlik«-be kukkantani: és ha valamikor tettem, azt kötelességem érzetéből tettem, és ez által talán sok keserű levesnek vettem elejét. Ezen »Häferlgucker« kitételhez csak az hibázott még, a melylyel tegnap egy igen tisztelt tag élt: miszerint a clerust fogadatlan prócátorral hasonlította öszve: és így ezentul attól tartok, hogy ha ezen táblának valamelyik tagja valamin segíteni fog akarni, róla is tüstént azt fogják mondani, hogy fogadatlan prócátor: ily körülmények közt jóllehet lesznek olyasok, kik kiállják a sarat; — de vagynak ám emberek, kik a haza kedveért ilyest mégsem fognak türni *(a szónok egy ideig hallgat)*. — Azt véltem, hogy követség jő, azért hallgattam: de mivel nem jő, ha meg engedik a m. Fő-RR. folytatom beszédemet. Azon egyetlen egyet kérem, hogy elhigyék a m. Fő-RR. miszerint részemről más argumentumot nem ismerek és azt hiszem, hogy az, ki valaha csak olvasta, és figyelemmel olvasta a »*justum et tenacem propositi virum*«-ot, alkalmasint köztünk senki sincs, ki itt másnak engedjen, mint indokok — helyes indokok — sulyának; megvallom tehát, propositiómat korántsem szándokom erőtetni: ha elvettetik, nem bánom; én jónak tartom, mert előre látom, hogy

annak idejében hasznot fog tehetni, én hasztalan munkát nem szoktam tenni, és a mit teszek, előre ki szoktam calculálni.

(Ekkor a ts. KK. és RR.-nek követsége megjelent, melynek távoztával.)

Gróf Széchenyi István (folytatva): Előrebocsátván mélt. Fő-RR., hogy akkor, midőn mint vén ember gróf Teleky Lászlóval már igen jó barátságban voltam, s mintegy már előre persvadeálva voltam, hogy elmebeli sulyával, több ismeretével, olvasottságával engem a veteránt minden alkalommal le fog győzni, és pedig okokkal »hanc veniam damus petimusque vicissim.« De megvallom, nem igen látom, mintha inditványom által igen is a fazékba akarnék nézni. Ámde bár kissé mélyebben néztünk volna 1836-ik országgyűlésen a fazékba, midőn a kis dézma elvétele napirenden volt: és akkor egyenesen a »*jus proprietatis*« megtámadtatott: bár néztünk volna akkor a fazékba: de nem lehetett, mert ha néztünk volna mélyebben bele, ám azt mondották volna, hogy »Häferlgucker«-ek vagyunk, s kinevettek volna, azt pedig nem minden ember szereti. Én tisztelt barátomnak, miután azon hasonlatosságot tette, mint házas ember csak azt mondom: hogy a férfi ne legyen »Häferlgucker«: de ha látja, hogy élete társa a házassági élet szabályait sarkaiból kiakarja fogatni, s oly lábra akarja azokat állítni, mely nem gyakorlati: akkor legyen szabad azon dictionariumból, melyben a »Häferlgucker« van irva, nekem is egy szót kivenni — t. i. a »*szimandlit*«: mi által csak azt akarom mondani, hogy azért, mert valaki »Häferlgucker« nem akar lenni, még nem következik, hogy a »szimandli« szerepet játsza. Ezeket előrebocsátván, tiszta lelkemből mondhatom, hogy, ha valami inditványt teszek, azt nem azért teszem, hogy a dolgokat nehezítsem, hanem hogy könnyítsem: a módokban csalatkozhatom, s azért okoskodásoknak, indokoknak szívesen engedek. Én első felszólalásomkor mindenekelőtt azt mondám: hogy én a mostani pertractatióját a törvényhozásnak nem tartom helyesnek, mert azt vélem, hogy akár kerületi ülésben készittessék valami, akár pedig egyvelten a mi testületünkkel együtt: annyit talán még sem fogunk kiállítani, mint a mennyit egy jól készített angol bill foglal magában: de kérdem: hogy a mostani

időben, midőn a ts. KK. és RR. hosszab időre el fognak menni, kivált oly dolgok iránt, melyek közelebbről érdekelnek, a régi országgyűléseken gyakorlott mód a legjobb sikerrel most is nem gyakoroltathatnék-e? Azt mondá b. Eötvös József, hogy egy küldöttség nem szokott határozni, hanem csak javaslatot tesz. — Ez igaz; de jól tudja a m. báró velem együtt, hogy mennyire szokta a dolgokat a választmányi munkálat praeoccupálni, s annálinkább, midőn az ellenvéleményekre, mint magam is tapasztalom, alig méltóztatnak figyelmezni; mert ha gyakorlatilag veszszük a dolgot, ha a választmányi munka ezen táblához jő, mi lesz annak következése? Ha itt ezen tábla reá nem áll, s azt mondja: nem fogadja el, azt fogják mondani, hogy ezen tábla a dolgokat örökké csak akadályoztatja, a vetónak, úgy látjuk semmi fokozata nincsen; s az lesz a következés, hogy azon beleszólás, melyet b. Eötvös József ajánlott, igen jó lett volna ugyan, de bizony nem hallgattunk reá, az elhangzott; s mikor aztán megbukott az ügy, akkor az irántai tanácsot már elfogadnánk, hanem az ám a baj, hogy a politikai életben elkésik a jó tanács, ha el nem fogadtatik akkor, midőn adatik. Ismétlem, s a dolog sikeresítése végett azt kivánom: hogy előleges országos választmányra bizassék ezen nagyon érdekes tárgy kidolgozása, mert a kerületi választmányok csak egyoldalú munkálatot fognának késziteni, melynek ha alapelvei nem állanak meg, az egész el fog vettetni. Sokat lehetne pro et contra mondani. Ha javallatom el fogadtatik, azon örvendeni fogok; ha elvettetik, azt sem bánom, mert isten tudja mi legjobb: ez vélekedésem.

Julius 13-án a fentebbi inditvány tárgyalása folytattatván,

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek, ha félbe szakasztom egy ideig a tanácskozást; de miután megtettem az indítványt, mondhatom, hogy inditványomat — bár elfogadtatik bár nem — igen igen ártatlan természetűnek hiszem; csak azt bánom, hogy úgy szólván két napi tanácskozásra adott alkalmat, és azért bátorkodom röviden — mert úgy hiszem, hogy az minden oldalról meg volt vitatva — megjegyezni azt: hogy én a kezdeményi kérdést ez alkalommal szőnyegre hozni nem kivántam; tegnap is, mennyire észrevettem, épen ezen elv, — mint Ugocsa

megye főispánja is mondá — nagy surlódást szült, de hogy tűhegyre állíttatott volna, nem tapasztaltam; én azonban diplomaciai erőt a dolognak nem tulajdonítok, és ezen eset csak akkor volna, ha a m. Fő-RR.-nek a ts. KK. és RR.-hez küldendő izenetében lenne erről emlités. Megvallom, az, mit gróf Andrássy Károly előhozott, lelkemből volt véve, mert azért tettem az inditványt, — hogy egyenesen megvalljam, — mivel én igen is a haladásnak, a szapora haladásnak vagyok embere; de azt tapasztaltam, hogy két út és mód van valami helyre el nem jöhetni: egyik ha nem indulunk el — a másik, ha a lovak elragadják a kocsit és árokba dűlünk. Én csak az elvet kivánom fentartani, mert vannak dolgok, melyek belátásom szerint felforgatják az alkotmánynak fősarkalatait, és nemzetünk fennállasát veszélyeztetik: és ekkor húsz-harminczszor, bár százszor, ha okokkal nem felelnek a KK. és RR., ezen táblának semmi esetre engedni nem kell. Előre láttam vagy sejditettem, hogy bizonyosan lesznek oly munkálatok, melyek elveiknél fogva talán oly természetűek lesznek, hogy ismerve ezen m. főrendi táblának szellemét, talán tetőtűl talpig félre fognak vettetni. És volt oka, hogy azt kivántam, mint azt mai napon országunk birája ő excja is előhozta, miután conciliationis szelleme nincsen köztünk, hogy talán ily vegyes választmányokban okkal móddal engedni, és az által a czélt előmozditani lehetett volna; de előre gondoltam, hogy talán a ts. KK. és RR. erre nem fognak reá állni. Mi volt tehát szándékom? azt mondottam: hogyha kevesen vagyunk, vagy ha magam maradok is, meg lesz a naplóban jele annak, s hogy annak idejében azt fogjuk mondhatni, ime mi ezen inditványt megtettük, és akkor hozzájárulásunkkal ezt a helytelen dolgot elő nem segitettük. Most tehát ne méltóztassanak rosz néven venni, hogy mikor — mint itteni tanácskozásinkban sokszor történt — a legnevezetesebb tárgyak elhamaríttatnak, akkor nem akarjuk, hogy ezen tábla magát azon veszélynek kitegye, hogy csupán vetót kivánjon gyakorolni és majd semmi törvényt valami könnyen által ereszteni nem fog. Azt gondoltam, ha kevesen leszünk is az inditvány mellett, nyoma a naplóban meglesz, és annak az által még nagyobb nyomatéka lesz, mit ő nmltga a kamarai elnök előadott.

Soha nem volt szándékom más, hanem ha többséget nyerne a dolog, igen egyszerű izenettel a KK. és RR.-et hozzájárulásra felszólítani, hogy így, ha lehet — mondom — ezen demonstratiónak nagyobb nyomatéka legyen. Mit fognak a ts. KK. és RR. tenni, azt előre nem tudom: talán nem fognak felelni? — azt nem reménylem mégis, mert ezen táblának tekintete a feleletet megérdemelné: vagy praetereálni, elmellőzni fogják a dolgot, ez itéletem szerint mindegy: hanem — bár állnak reá bár nem — nyomatékot ad a dolognak az, hogy ha a naplóban is megneveztetnek azok, kik a dolog mellett szólottak: és nagyobbat mindenesetre, ha a KK. és RR. egyszersmind fel is szólíttatnak e tekintetben. De nem is ujság ez, mint ezt az országbiró ő excja előadta. Akár így akár úgy dűl el a dolog, tiszta szándokból tettem az inditványt, és csak azt bánom, hogy tegnap ingerültséget okozott: ismétlem tehát, hogy nagy pondust nem helyzek benne.

Széchenyi mindazonáltal nagy elégtétellel vette tudomásul a nézetének kedvező eredményt. Nagy többség volt mellette: s az ellenzék csak 11 szavazatra vitte. Batthyányi Lajos sem volt ezek közt.

Ugyanaz nap: Országgyűlési szállások.

Gróf Széchenyi István: Távol vagyok attól, hogy ismét hosszú discussiókra akarjak nyujtani alkalmat, — de én ezen kérdést más szempontból tekintem, és azt kivánom, hogy országgyűlésünk az ország közepén Budapesten tartassék; és ezen okból nem gondolom helyesnek, hogy a tek. KK. és RR. és a mélt. Fő-RR. az országgyűlési lakásokat itt Pozsonyban fizessék: okaimat megmondom egyszerűen, és ezen előadásomat csak azért teszem, hogy az naplóba jöjön, mert tudom, hogy a dolog el van határozva, és ekkép csak óvásként szólok. Ő Felségének azon joga van, hogy az országgyűlést — mint voltak példák — nem csak Pozsonyba — hanem Sopronba, Aradra, vagy Fejérvárra teheti át, és így ő Felségének azon jogát, hogy az országgyűlést Posonyba hozza, legtávolabbról sem tagadom: de e mellett megvallom, hogy, ha országunknak kifejlődését és jövendőjét tekintem, és a conciliationis szellemnek szükségét: ha tekintem, hogy csak

elmesurlódás által fog előre léphetni haladásunk; hogy sok országgyűléseink lesznek, és azok hosszasabban fognak tartani, ha az országnak fölvirágzását igazán kivánjuk: azt csak úgy érhetjük el, ha az országgyűlések Budapesten tartatnak. Ha egyébiránt ő Felsége saját nagyobb kéjelme tekintetéből azt kivánja, hogy az országgyűlés Pozsonyban tartassék: arra ő Felségének teljes joga van, ezt tagadni nem akarom; de hogy ezen ő Felségére nézve kényelmi és kedvezési okból mi — kik annyi terhekkel, költségekkel jövünk ide — mi fizessük a szállásokat, azt nem tartom méltányosnak; valamint azt sem, hogy a pozsonyiak azért szenvedjenek. Én nem vagyok az, ki ő Felségének cassájával disponálni szeret, és meg fogom mutatni, hogy nem vagyok idegen a fizetéstől, sőt jó mélyen kivánok erszényembe nyulni, s ujra recommendálom a mélt. Fő-RR.-nek egy e részben teendő inditványomat. — Ha az országgyűlés Budapesten tartatik, szivesen fizetek akármennyit; hanem akkor, mikor ő Felségének nagyobb kényelmeért az országgyűlés itt Pozsonyban az ország határán tartatik, bizonyosan ő Felségének cassáját veszem contributióba, s akkor azt mondom, ő Felsége méltóztassék fizetni. — Nem arról van itt szó, hogy a pozsonyi lakásokat kell-e fizetni vagy nem? hanem arról: hogy azokat ki fizesse? Itéletem szerint az igazság azt hozza magával, hogy az fizesse, ki a kényelmet élvezi; t. i. mi, ha az országgyűlés Budapesten tartatik, — vagy ő Felsége, ha azt magára venni méltóztatik.

Julius 24-én Sopron megye tartott közgyűlést, melyben Nagy Pál a korteskedők ellen hevesen kitelt. Felszólalt Széchenyi is. Őt azonban leginkább az ő Telekdijja foglalkoztatá, s azt többekkel közlé.

Szederegyleti gyűlés. Aztán Bécs.

Azalatt itthon berendezték az alsóház üléstermét. A hallgatóság külön helyet nyert, stb.

Augusztus 18-án Magyar nyelv. (Horvát-illyr mozgalmak stb.)

Gr. Széchenyi István: Ha valaha, most veszem háladattal fenséges Nádorunk intését: és minden félreértés nél-

kül legyen mondva — korántsem félelemből: mert midőn haza javáról forog a kérdés, akkor sem erőhatalom, sem sokaságnak zsarnoksága engem nem tántorít: de jól esett annyiban az, mert annyira felingerültnek érzem magam, hogy akaratom ellen is talán tovább és messzebb ragadna a hév, mint illő volna: és nemcsak mint illő, hanem mint kötelességem volna. Ha fenséges elnökünknek bokros helyzetét becsületes emberkint méltányolni akarjuk, azt hiszem: hogy ennyi divergentiák között, hol mindenki közöttük buzog a haza javáért (megengedem, hogy mindenik más-más mód szerint): ha — mondom — fenséges elnökünk bokros helyzete becsületes emberileg mindenki által nem könnyíttetik: mathematice nem fogom fel, hogy fogunk üdülésünkre az országgyülésen de csak egyetlen egy sikeres lépést is tenni? Tehát — mondom — bármi nagyon sajognak belsőmben az érzések, iparkodni fogok, követni és hálaadatossággal veszem fenséges elnökünknek azon intését: hogy — a mennyire lehet — csendes vérrel, és csendes kedélylyel tanácskozzunk a szőnyegen levő kérdés fölött. Fölteszem, hogy itt közöttünk egy sincs, ki csak legtávolabbról is hazaárulás, vérünk elleni hivtelenség mocskával lenne bélyegezve: mindnyájan egyet akarunk, azt t. i. hogy vérünk ne csak becsültessék, és valaha erős nemzetté viruljon fel, — de azt akarjuk: hogy nemzetünk lassankint, bár számra kicsiny, de még is azon nemzetek sorát elérje egykor, melyek az emberek évkönyveiben mint olyanok ragyognak, kiknél több volt a lélek, mint állatiság. Azt hiszem mindenki köztünk ezt kivánja. Ha visszatekintek — bocsánatot kérek, hogy ismét magamról szólok — valami 15 évvel azelőtt Horvátországban voltam és örömmel láttam: hogy mennyire iparkodtak az ottani lakosok nemzetünk nyelvét sajátukká tenni, nemzeti öltözetünket viselni, úgy hogy köztük, úgy szólván, versenygés volt, hogy ki haladhatna abban előbbre, tudom, hogy a kis gyermekek ambitiót találtak abban, hogy magyarul tanuljanak. — tudom, hogy több magyar helyeken, jelesen Szombathelyen, alig lehetett lakást találni, annyi horvát ifjak voltak ott azért, hogy a magyar nyelvet tanulják. Ha az akkori pillanatot hasonlitjuk össze a maival — midőn már oly közel voltunk a kikötőhöz, mely uton czélunk

nem az, hogy nemzetiségünket és vérünket erővel terjesszük, hanem hogy nyájasság és felsőbbség által mind többeket és többeket magunk családjába olvasszunk, ha mondom az akkori időket összehasonlítjuk a maiakkal, kérdezem: kinek hona drága, lehet-e annak vigadni, mikor ügyünk ilyen roszul áll? Azt mondom, nem! — Nagy, halálos epedés foglal el, ha azon egykori viszonyokra gondolok, és látom mennyire mentünk azóta hátra! Bocsánatot kérek, azt hiszem, kötelességemnek, hogy itt némelyeket előadják, mert úgy látom most hátrább estünk mint valaha voltunk. De tudjuk, mint báró Kulmer Ferencz is bölcsen előadta, hogy minden bajon csak úgy lehet segiteni, ha azt minden titok nélkűl kitárjuk. — Mi publicitásnak vagyunk barátai, és méltán: — és így azokat, kik más véleményben vannak, hallgassuk ki, mert föl nem tehetem, hogy oly nemzetben, — mely annyi erőt mutat ujjáalakulási kérdéseiben, csak egyetlen egy is volna, ki hazaárulás és vérünk hűtlenségének mocskával legtávolabbról is be hagyná magát piszkolni. Vizsgálnunk kell tehát ezen reactiónak okát. Nem akarok hosszas lenni, és megengedem, hogy a nemzet összevéve oly lépést sohasem tett, melyből egy méltányos, és hidegvérű biráló előtt valami ellenségeskedés magyarázható volna a horvát nemzet irányában: de más részről kérdem: hát a horvát nemzet, mint nemzet, mily méltatlanságot követett el? Mi egyesek tettei után hevülünk föl: ők is egyesek tettei után jőnek ingerültségbe; mert valamint mi, úgy ők is, nem hideg vérű birák, és azt merem mondani — ámbár paradoxnak látszik: hogy hála istennek, hogy nem vagyunk igazságos birák, mert ha, kivált fiatalabb korunkban, el nem engedjük magunkat ragadtatni, midőn nemzetiségünkről van szó: nem hiszem, hogy mint öreg emberek hűk legyünk a nemzethez: elragadtatnunk kell, midőn ezen nagy kincsünk: nemzetiségünk! oly nagy veszélyben forog. — Ha ezt tekintjük, és keblünkbe nyulunk, és tudjuk s ismerjük, hogy mennyire sülyedt ezen nemzet? lehet mondani a koporsóig! Ezt akárhány könyvben, s ujságlapokban olvastuk mindnyájan, be is vallottuk: mert valóban Magyarországnak élete olyan volt, mint egy halállal küzdő kétségbeesettnek állapotja: oly állapotban minden méltányos ember előtt akármely tulzásai az

egyeseknek megbocsátható szinben jelentek meg, és méltányos birák levén nem is analysálták a dolgot, mert az ember természetében és keblében megvan: hogy minden fentartási kérdése a nemzetnek oly bajoló kép, hogy lehetetlen, hogy méltányosabb embernek lelke attól minden sympathia nélkűl elforduljon: azért bármily tulzásunk az előtt, midőn nyelvünk még törvényes nem volt, csak sympathiát gerjeszthetett: de azon pillanattól fogva, midőn nyelvünk törvény nyelvévé vált, midőn azt lehetett mondani, hogy nemzetünk meg van mentve, — midőn nemzetünk oly kétségbeesett küzdésben nem volt többé: folytatása mind azon zaklatásoknak épen reactiót volt kénytelen szülni: ezen fordulat: feltámadásunk, vagy bukásunk! — Eleget irtunk, szólottunk, de lehetetlen más alapra állitani, mint erre: — mert oly nemzetnek, melynek élete nem biztos, minden extravagantiákra szabad fakadni: de oly nemzetnél, mely törvény által úgy szólván örökre biztosította nyelvét: ennek tovább terjesztése csak idő, méltánylás, és lépcsőnkinti előmozditás után sikerűlhet: különben elkerülhetlenűl szükséges, hogy reactiót szüljön: ezt mindenkor szem előtt kell tartanunk! Ezt előrebocsátván, miután csakugyan hátra mentünk, hogy módok vannak felfogásom szerint azt, mit elvesztettünk, ismét visszanyerni, és ismét előre menni: bővebben több alkalommal előadtam: most ezen pillanatban úgy tekintem magam mint részt. Én itt ezen teremben mint magyar soha többet kivánni nem fogok, mint hogy azon kapocs, mely minket a szláv, és horvát nemzetségekhez köt, legyen *magyar*, és szeretném ennek ünnepét megülni. Mint régi katona több csatákban voltam horvátokkal, és mint barátok vivtunk, és mint barátok vigadtunk együtt a győzelem után: ruházatban s minden legkisebb árnyéklatokban meg szeretném nemzetiségöket hagyni, ide értve a nemzeti és municipális tendentiákat, — mert valamint azt szeretném, hogy minket soha senki ne háborgatna, valamint kivánom, hogy legyenek mindnyajan irántunk méltánylattal: úgy viszont őket sem kivánom háborgatni: de mi azon kapcsot illeti, melylyel összekötvék velünk: miután ez legkevesebb, ennél többet sem kivánok, hanem hogy egy oly nyelv helyett, mely úgy sem az övék, a mi nyelvünket fogadják el: ezen értelemben báró *Eötvös József*

javaslatát elfogadom. Azt vélem, hogy most, mint a dolgok állanak, valamint a törvényhozásban egyesek sokat tehetnek, úgy ott is egyesek döntendik el a dolgot: mert bizonyos vagyok, hogy a törvényhozás — ideértvén ő Felségének sanctióját — soha valósággal olyanra vetemedni nem fog, mi a horvát nemzetnek fájhatna; de egyesek itt kibékitőleg dolgozhatnak, és visszalökőleg is sokat tehetnek. Azt kivánom, hogy Eötvös javaslata olvastatnék föl: én részemről általánosan véve egészen kezet fogok vele, mert ennél kevesebbet mi, mint a magyar törvényhozásnak egy része, nem kivánhatunk. Az egyes pontokhoz annak idejében, midőn stylusról lesz a szó, észrevételeimet meg fogom tenni: s ez vélekedésem.

September 5-én Reversálisok.

Gr. Széchenyi István: — Az eddigi tárgyaltatás között különösen két igazság tünt fel előttem: — ugyan is első, melyet tegnapi napon gróf Pálffy József előadott, és mely köztetszéssel, és méltánylattal fogadtatott: t. i. hogy nem vagyunk többé azon időkben, hol a vallásokat rablánczokba lehet kötni: és egy más igazság szinte feltünt előttem, melyet gr. Teleky László előhozott, hogy itt e helyen nem úgy állunk, mint egy vagy más vallásnak felekezetei; de egyenesen úgy, mint törvényhozók. Azt vélem, hogy a két méltóságos urnak mondását jól fogtam fel. Különösen örülök, hogy tiszt. gróf Teleky László itt azon distinctiót előhozta, — mert többször érintett themámnak igazolására igen szolgál: hogy a legkövetkezetesebb ember is néha oly árnyéklatokban van helyeztetve, hogy mint atya, vagy viszont mint fiu, mint földes úr, vagy viszont mint jobbágy, mint vallás felekezetű embernek, vagy törvényhozónak bizonyos árnyéklatokbani állása különböző, és mondásai, tettei is bizonyos árnyéklatokban különbözők lehetnek a nélkül, hogy a következetesség ellen vétkeznék. Visszamenvén azon két igazságra, melylyel itt találkoztam, hogy t. i. nem vagyunk többé azon időkben, hol vallási és lelkiisméreti dolgokat rabigába kötni és úgy legázolni lehetne, ha ezt felfogjuk, és más tekintetben hozzá teszszük azon talpigazságot: hogy itt úgy állunk, mint törvényhozók: szükséges, hogy minden hajlamot, minden hangulatot félretéve — egyedül a dolog lényegét úgy

tekintsük, hogy mennyiben egyeztethetők azok össze politikai sociális tekintetben? Már mi az elsőt illeti: hogy t. i. nem vagyunk már mi azon időkben, hol a vallásokat rabigába lehetne fűzni, — és hogy egy közös tolerantia, és lelkismeret tökéletes szabadsága a mostani időnek jelleme – oly általános igazság, melyet, azt hiszem, hogy minden jobb ember vall. De méltóztassanak a mélt. Fő-RR. megengedni, az applicátiója a dolognak sokszor elhibáztatik; sokszor hallánk általános elveket, hanem az applicatióba történnek a hibák. Ismerek egy igen jeles férfiut, ki magát igen toleransnak tartja, s miután több érintkezésben voltam vele, azt tapasztaltam: hogy a cath. templomba ritkán ment, és ha oda is ment, félig-meddig mind azon czerimóniákat, miket ott látott, afféle hokusz pókusznak tekintette; a reformátusok és evangelicusok egyházába szinte elment, — s itt is még sok nevetségest s hiábavalót talált; az izraelita czeremóniákban szinte kaczagásra méltókat talált; a töröknél pedig – mint tudjuk, ott is vannak külön szertartások – – a lehető legnevetségesebb kábaságokat látta. De ez felfogásom szerint nem tolerantia, melyet itt szem előtt kellene tartani; mert a tolerantia azon méltánylat, mely szerint mindenkiben, ha lehető legnagyobb abberatiókban is küzdene, az anyagi részt lebilincselve, a szellemi részt kitisztítva, s így azokat egymáshoz közelebb hozva, respectálni tudjuk mindenkor a lélekisméretnek szabadságát!
Már most, mint törvényhozó, azt hiszem, itt nem arról lehet szó: vizsgálni, hogy egy vagy más vallásnak elve és gondolkozásmódja a mi nézeteink szerint helyesek-e vagy nem helyesek? felfoghatók-e vagy nem felfoghatók? az elvek is különbözők-e a mieinktől vagy nem? — hanem csak mennyiben ütköznek tényleg össze más vallási felfogásokkal és gyakorlatokkal? Már a cath. vallás — ha tekintem azt mint törvényhozó — ki kell mondanom itt tisztán, lelki dolgokban oly elveket foglal magában, melyek lelkileg, szellemileg szólva — minden reciprocitást vagy legalább tökéletes reciprocitást egyátaljában lehetetlenné teszenek. — ez előttem axioma. Hogyha tehát áll az: hogy itt csak úgy állunk, mint törvényhozók, és azt mondjuk: hogy itt a lelkiismeretet rabigába szorítani nem lehet, maga magától következik

az: hogy nem lehet a revelatio utján a cath. vallást lényegében, elvében sérteni: de nem a cath. vallást, hanem nem lehet akármily vallást sem, mely létez és létezni fog a legnagyobb absurdumban, annyiban sérteni, mennyiben annak külső gyakorlata össze nem ütközik a status socialis czéljaival. — Ezeket előre bocsátva — azt hiszem, a mostani állapotban, miután mint törvényhozók állunk itt, azon reménység fejében, hogy az emberiség, mely mindinkább világosodásnak indul: a nagy istenhez nem csak szűk és egyes utakon, hanem mind a revelatiónak utján, mind a felszabadult gondolatnak reformatiója mezején, mind más számtalan utakon fog közelíteni a tiszta lélek, — és így reménylem: hogy ily mondások, a milyen »a sola salvifica« nem azon gyülöletes értelemben fognak vétetni, hogy minden más ember azért ki volna az örök üdvösségből rekesztve, hanem hogy minden ember a maga utján küzdjön magasb lények felé, és ne a maga vallását tartsa egyedül jónak. Meg fognak jőni az idők, hogy oly nagy kábultságok: hogy t. i. csak egyetlen ösvényen lehetne eljutni az istenhez, — melyet minden tisztelettel legyen mondva, az anyaszentegyház jelöl ki, — idővel ezek szerint kifejlődni és rectificáltatni fognak. De mind addig, míg a dolgok így állanak, a törvényhozónak, felfogásom szerint, és így ezen táblának, mint a törvényhozás egy részének, nem lehet itt más hivatása: mint azon természetes lélekhalászat, melyet nem csak vallásban, de minden más tárgy körül is eszközöl, a melyről az ember becsületesen meg van győződve. S ez, úgy hiszem, nem csak a szabadszólás, a szabad értekezés, de még a sajtószabadságnak is lényegét teszi. Mondám tehát, a lélekhalászat, a proselyta-csinálás a törvényhozónak szinte hivatása, melyet sok ember gyülöletesen veszen ugyan fel, de mely a dolog természetéből foly: miszerint az, kinek meggyőződése van, másokat is azon meggyőződéshez csatolni és magához fölemelni kiván. A törvényhozás itt csak annyit tehet: hogy mindez ne történjék más vallások megbotránkoztatására, csorbítására, a közállomány sociális kötelékének tágításával vagy pedig megsértésével. Ezeket előre bocsátván — azt hiszem: valamint most állanak a dolgok, bizonyosan egy lépés közelébb tétetnék gróf Apponyi indítványa által, és azért

pártolom azt. Nem tudom, hogy gr. Teleky László annak elfogadását mily föltételekhez kapcsolta: ezeket egészen nem fogtam tel; azt hiszem azonban, hogy azok az indítványba benfoglalvák. Egyébiránt még egyet vagyok bátor előhozni, mit itt gr. Batthyányi Lajos is előhozott. A mélt. gróf ugyanis a törvénynek világos voltát, ha collisióba jő más utilitási tekintetekkel, csak azért, hogy valami dolog mozduljon, soha koczkáztatni, sérteni nem kivánja. Megvallom *in thesi* tökéletesen kezet fogok Ő Méltóságával: de a jelen esetben megvallom, hogy mégis egy különböztetést látok, t. i. azt: miszerint az, mi nem törvényes, azért még nem törvénytelen: itt egy nagy különbség van. — A mélt. gr. azt mondá tegnap: hogy gr. Apponyi György indítványát meg tudja egyeztetni a következetességgel, — miért? mert gróf Apponyi György törvényeseknek tartja a reversálisokat, tehát ennek utján indítványa helyes; de nem tudja viszont azoknak következetességét állítni, kik nem látják a reversálisokat törvényeseknek, mégis indítványához állanak. Részemről ezen esetben vagyok és magamat mégis következetesnek tartom: mert én nem tartom egészen törvényeseknek a reversalisokat, hanem mindazok után, melyek itt már bőven elősoroltattak és ujabban Bács megye főispánja által előadattak, — hogy azok épen nem törvénytelenek, akár a praescriptiónak, akár a privát szerződésnek szellemét fogjuk fel. Hacsak a cath. vallás szellemét és azon lényegességet, miszerint tökéletes reciprocitás nem létezhet, nem akarjuk szintén rabigába kötni: és ha azon általánosságot nem csak mondjuk, hanem applicáljuk is — azt hiszem: lehetetlen, hogy a reversalisokat a multra nézve simpliciter eltöröljük: mert akkor, ha talán csak egyetlen egy van is, ki ily kötés alatt áll és annak erejénél fogva protectiót kiván a törvényhozástól, lehetetlen, hogy arra nézve eltöröltessék. Egyébiránt ez egy oly intézkedés, mely néhány év alatt magától fog megszünni: most pedig csak arról van a kérdés: hogy *pro hic et nunc* mit tehet a törvényhozás ily heterogen vallások között? — mert mondjuk meg, — fájdalom! — hogy isteni túlbuzgóság által úgy elágaztak a keresztény vallások, hogy a legbölcsebb ember sem tudja azokat viszonosságba hozni — nemcsak szellemi, de még politikai viszonosságba sem! Ezt

röviden előadván — azon szellemben, mint Erdélyhon tisztelt kormányzója, gr. Apponyi György indítványát és előadását pártolom.

Szept. 6-án. Átmenetel. (Vallásügy.)

Gróf Széchenyi István: Nem kivánok a jelenlevő tárgy szövevényeibe ereszkedni, s azért elvileg megvallom, hogy a KK. és RR.-el egyetértek, mert az én gondolkozásom módja szerint, valamint nem érzek magamban hivatást, valakit olyan jó messze utra dicsőségesen és szerencsésen vezethetni, milyen a másik ország: úgy mondhatom, hogy ha valamiről tökéletesen meg vagyok győződve, nincs hatalom, mely a vallás dolgában engemet elvemben háboríthatna, hogy ahhoz két kézzel ne ragaszkodjam. Annál fogva felfogásom szerint bizonyosan nem volna az országlásnak lehető jobb és józanabb alapja, mint a hol legkisebb formasággal talán egyedül feljegyzési műveleteiken kivül egyszerüen mindenkinek szabad volna akármely vallásra, melyben üdvét reményli, átmenni. Hallottam még egy axiomát, melyet lehetetlen nem méltányolnom: azt Marmaros megye főispánja méltóztatott előhozni, és azt szivemből vette: hogy a törvényhozásnak nem az a kötelessége, puszta theoriákban a lehetőségig legjobban szemelgetni és a theoria szerint legjobbat elérni akarni, de hogy mindenekelőtt a kivihetőséget kell tekintenie. Tudom, azon értelemben vette azt, hogy nem épen oly expediensek által kell valami javulásnak indulni, melyek az embert visszalökik és végcéljától eltávolítják, hanem hogy a haladás elvén csorbát ne üssön. Valami mást is hozott elő, mi szintén nagy figyelmet érdemel, t. i. mindazon hivatkozásokrúl, melyekről azt mondjuk, hogy ezt vagy amazt vérrel szereztük. Meg kell vallani, hogy szépen vannak azok mind előadva, és nagy átalánosságban mondva, igen-igen tisztességesek lehetnek: de a mai világban, mondhatom, egyátaljában én a szabad egyezkedés utáni pactumokat, habár tentával vannak is aláirva, magasabbra állitom mint a vérrel kötött szerződéseket; mert Brennus kardjával, vérrel egyetmást lehetne szerezni olyat is, mi ellen igen-igen protestálnánk, és szivesen hivatkoznánk inkább azon valóságos tentával irott szerződésekre, melyek szabad emberek közt mai időben oly fontosak. Ezen sarkigazságot előre bocsátván, minden idő-

vesztés nélkül gr. Apponyi indítványához szólok, és erről szólván itt tisztelt barátomnak gr. Esterházy Józsefnek többszöri mondására kell emlékeznem, a ki több beszédeiben azt mondá, hogy itt úgy szól, mint magyar: ahhoz kapcsolva, mit tegnapelőtt gr. Teleky László mondott, hogy itt mint törvényhozók ülünk: el ne felejtsük, miszerint most nem arról van szó, bár a legnevezetesebb kérdések körül is, hogy azon kicsiny — engedjék meg, hogy huszárosan mondom — puskaport, melylyel birunk, egymás ellen ellövöldözzük, hanem két kézzel és köszönettel fogadjunk mindent, bár Apponyi György, bár Pálffy József vagy akárkinek részéről jő, a mi azon két hadat, mely mint az olló két élével egymás ellenében áll, valami oly határozatra birja, mely kivihető; mert mint szivemből szólva ő mlga az ország birája méltóztatott mondani: istenért! ne ássuk alá a szabadság szent templomát túlhévtől elragadtatva önmön magunk alatt, meg fogjuk bánni. — mert igaz, mit mondott: hogy rend ugyan lehet szabadság nélkül, de szabadság rend nélkül nem lehet: és azért, hogy szabadság legyen, a rend szükséges, hogy legyen. Már részemről mondhatom, mi saját lelkem sugálását illeti, én köszönettel fogadom gr. Apponyi Györgynek azon fáradságát, miszerint méltóztatott valamit előadni, mi legalább egy lépéssel előre fogja vinni a dolgot. Majd egyszer a dolgok ugy ki fognak fejlődni, hogy maga magától elintéződik sok, mi ma nehezen menne keresztül: de addig is, míg az elvnek életben alkalmazása tökéletesen megtörténik, ezt is elfogadni lehet. Örömmel hallottam Borsod megye tisztelt főispáni helytartójától, hogy dicsérve hozta elő a királyi leiratot, melyben a viszonosságnak philosophiai felfogását észrevette: és tudom, hogy ő mltga az első pillanatban is észrevette — csak azt bánom, hogy épen azon királyi leiratra történt hivatkozás, mely itt lent egyáltaljában nem gerjesztett nagy tetszést és el sem fogadtatott. — mondhatom, igen sajnálom, hogy azon jó elvek első pillanatban sokak által nem méltányoltattak: csak méltóztassanak a mélt. Fő-RR. tekintetbe venni, mi felingerült állapotban vagyunk, és a mellett megvallom, sok embernek, a helyett, hogy a haza és csak a haza állana mindenekfelett előtte, vagy a nagyravágyás vagy hivatalszomj

kissé obscurálja szemeit, hogy igy a hazát aztán nem is látja: de viszont van másokban oly irtózatos popularitási szomj, hogy ez által valami mámorba jövén, ismét nem látja a hazát. Én minden parliamentáris és népsurlódásoknál tapasztaltam azt, mit a német ekkép szokott kifejezni: »die Eitelkeit der Schwierigkeitsmacherei,« miszerint vannak csak ezen czélból akadékosságok; mindenben, akármely oldalról jő, szerintök veszedelem van, lappang valami és a többi, azt mondják, nekik sokkal mélyebb felfogásuk van, ők hatnak a dolgok mélyébe: és így történt, hogy a királyi leiraton voltak sokan, kik, nem tudom, őszintén vagy nem őszintén, — tán ily popularitás mámorától elragadtatva az akadékosság, az úgynevezett »Schwierigkeitsmacherei« ama hibájaba kissé bele estek. Ezeket előre bocsátván, azt hallottam itt gr. Pálffy úrtól mondani: hogy nem állhat gr. Apponyi György javaslatához azért, mert először átlátja, hogy az egyházi rend ezentúl is belé avatkozandik, azaz: hogy abból az egyházi rend nincsen kiküszöbölve, másodszor az által az átmenetel gátoltatik, hogy harmadszor a jus supremae inspectionis abban ki van tűzve, mi által egyenesen a régi hatheti oktatás még jobban stabilisálva és megcsontositva lenne. Tisztelt barátom gróf Zay Károly hozott elő némelyeket, melyek felvilágosítják, hogy gr. Pálffy József úr ezt mily szempontból vette. Távol vagyok itt gr. Zay Károlyrúl, kit barátaim közé számlálok, de legtávolabbról is valami formák elleni ellenséges czélzatot tenni fel: hanem (mint magam is néha azon helyzetben vagyok) hogy az ülés sokáig tartván, kissé nagyon röviden mondá ki véleményét, és nem egészen meríté ki a dolgot azt gondolván: hogy az úgyis magában értetődik — szóval: nem akar indiscretus lenni és hosszasan beszélni. A m. gróf szórúl szóra ezt mondá: »*nem kell oda sem pap, sem Consilium*«: később, midőn ő cs. kir. Fensége szokott béketürése és nyájassága szerint azt mondá: hogy csak mégis egy kis kiméletességgel legyünk, miután ő maga a Helytartótanácsnak elnöke volna — azt felelte a mélt. gróf: hogy addig, míg ő cs. kir. Fenségének magas személye ott van, nincs baj, de idővel jöhetnek más elnökök stb. Ez alkotmányilag véve jó elv: de vegyük fel philosophiai állását a dolognak: ha ezen kamrában a Helytartótanács-

ról mindent föl lehet tenni, és oly intézmények ellen, melyek részint idő, részint törvények által megállapított sociális intézmények, mint gr. Pálffy Józsefnek, Apponyi György grófot felhiván, ismét a Cancelláriára egyet sujtani tetszett, miszerint ő, mint egyszeri tagja a Cancelláriának, legjobban tudja, miként mennek ott a dolgok: azt modom, hogy ha itt e mélt. főrendi táblánál, hol a méltánylatnak és minden formák megtartásának volna helye, lassanként egy-egy lépéssel nem valami tabula rását akar csinálni, s mint a német mondja: »*Alles über Bord werfen*« (erre nincsen, hála istennek, még szavunk) — ha itt a méltóságos Fő-RR. tábláján csak így könnyen bánunk mindazokkal, — méltóztassanak megengedni, én ezt csak mint kapcsolatot akarom ragasztani ahhoz, mit mélyen tisztelt országbirája mondott: hogy istenért! ne ássuk alá a szabadságot, — úgy azt bátorkodom előre mondani: hogy majd lesznek mások, kik meg azt fogják mondani: »nekem nem kell megye, nekem nem kell alkotmány!« És kérdem ekkor: mi fogja érni honunkat, ha mi már in thesi úgy beszélünk: ez meg ez nem kell!? Tudom, erre azt fogja mondani gróf Zay Károly: hogy azt csak ezen esetre értette; de lesznek emberek, kik más esetre is fogják érteni; és természetes ez, mert in *thesi* fölvéve a dolgot, azt fogják mondani például: hogy a fejedelem visszaélt jogaival, tehát a monarchia nem ér semmit; vagy visszaélt hatalmával egy respublicában két-három ember, azt fogják mondani: tehát a respublica nem ér semmit; az aristocratiának némely része lesülyedt: tehát az aristocratia nem ér semmit; a democratia mindent rontásra vezet: tehát a democratia nem ér semmit. Azt kérdem: hogyha a törvény világosan kijelöli, hogy ő Felségének *supremae inspectionis jussa* csupán csak a formákra nézve terjesztetik ki, — mi történhetik? Az, hogy a dolognak alkalmazásában itt-ott tán hiba lesz, ezt megengedem: emberi dolgok közt hibák mindenütt léteznek és létezni fognak. Csak az a kérdés, hogy minél kevesebb hibák legyenek, vagy legalább kevesebbek, mint most. Én felteszem azon esetet, hogy azon törvényjavaslat szerint, melyet gr. Apponyi György előadott, valakinek közülünk épen kedve volna a protestans vallásra átmenni: megvallom, én abban annyi aka-

dályt nem látok. Látok egy kis ceremoniát, mint például: nekem is, ha külföldre akarok menni, passust kell kérnem, és elmenvén a viceispánhoz, őt nem lelem hon, másnap ismét hozzá megyek, s azt mondják: falura rándult, utána kell mennem, — ez mind formalitás és alkalmatlan, de nem oly dolog, hogy azt egy okos ember oly szörnyűnek tartsa! Méltóztassanak fölvenni gyakorlatilag a dolgot, hogy most, midőn a kormány azon elvet követi, hogy minket cselekedni enged, mert midőn a kormány cselekedett, akkor nekünk igen sok észrevételeink voltak ellene; most tehát azt mondja: cselekedjetek magatok, majd meglátjuk, magyarán szólva, mit fogtok kifőzni? Őszintén megvallom, e pillanatban nem vagyok kormány embere, de annyi igazság lakik bennem, miszerint én, ha ott ülnék, annyi baj közt, mi itt-ott történik, elismerem, hogy az embernek a feje foroghat; de természetes is, mert Magyarország ezelőtt mély álomban volt, melyből csak nem régen ébredett föl, de még magán viseli régi halálos álmának symptomáit, és kapkod mindenfelé; de ha megemészti a crisist, mind ezek jóra vezethetnek, ha t. i. magunk átlátjuk: hogy febrilis állapotban vagyunk, és magunkat egy vagy más tekintetben nem a galleriákhoz fogjuk szabni, és nem a nagy általánosságok mellett maradni, melyek a galleriáknak tetszenek; de ha a dolog mélyébe akarunk hatni, el kell ismernünk, hogy azt, mit kivínunk lehet és kivíni fogunk, bizonyosan mindenkit nem fog kielégíteni; de az okos embert ki fogja elégíteni azon gondolat: hogy egy lépéssel tovább mentünk, és azon remény: hogy ez által a további haladásnak utja elzárva nincsen. De alkalmazólag gróf Apponyi György indítványára, hogy ha valakinek épen kedve van áttérni más vallásra, és valósággal tétetnék a Helytartótanács által oly akadály, melytől gr. Zay Károly oly igen fél, azt hiszszük, hogy most, midőn, hála istennek, a publicitás sokkal tágasabb mezőn áll, midőn az oly élénk mozgásban van, hogy azon ember nem ütne oly nagy lármát, hogy a kormány — isten bocsássa meg bűnömet, — hogy a kormány ilyen meg olyan akadályt tesz az átmenetre nézve? Legalább én, ha kormány volnék, nem tennék akadályt, sőt ha valaki Fausttal magával akarna kötést tenni, tessék, én ugyan azt nem hátráltatnám: és ez practicai

része a dolognak. Arra nézve pedig, hogy a kormány itt isten tudja mit fogna kéz alatt csinálni? előre tudom, hogy erre gróf Pálffy József alkalmasint azt fogja felelni: hogy majd a papság, mely lelkeket vadász, suttonban egyet-mást elkövetend; de méltóztassék megengedni, ha annyira gondolja a gróf, hogy ármánykodik a clerus, és mindent elkövetend suttonban, nincsen-e ez gr. Apponyi Györgynek javaslott propositiója által úgy szólván meggátolva? (Gr. Pálffy József: »nincsen.«) Bocsánatot kérek, ezt méltóztassék azután elmondani. Azt tartom: igen! Mert a törvényjavaslat azt mondja, hogy két lelkész legyen jelen (Kassai megyés püspök Óeskay Antal: »kérem egy lelkész«) – igen jól van, hát csak egy lelkészről szól a javaslat. Szeretem, hogy elhibáztam, mert így jobban mutatkozik a dolog. Ha azt mondjuk: hogy a lelkésznek ebben részt venni nem szabad, holott, bocsánatot kérek ezen triviális összehasonlításért, *»chacun a son métier«* – ha mondom, nem oda való azon lelkész, midőn valami vallásnak változtatásáról van szó, hisz ez tulajdonképen igazi provinciája: – de ha törvény ezt tiltja, éppen gr. Apponyi György felfogása szerint, és azon véleménynél fogva, melylyel van az egyházi rend iránt, bizonyosan az fog történni: hogy akkor, mikor az az ember, ki vallását változtatni akarja, oda megy azon forum elébe, már jókor reggel visiták jönnek, s mind csupa papok, és őt próbálják suttonban a cath. vallásban megtartani, – ezt lehetetlen kizárni. A persvásiónak helye van mind vallási, mind politicai dolgokban, s szabad úton és módon az igazságnak valódi kitüntetése által mindenkinek szabad, sőt sokszor kötelessége. Ez teszi lényegét a szabad szólásnak, a sajtószabadságának: de minden, mi ezen körön túl van, – minden csábítgatás pénzzel vagy efféle erkölcstelen módokkal, már nem helyes, nem szabad, s ezt a törvényhozásnak fékezni kell. De ha tovább megyünk, absurdumra vezetjük a dolgot, mert ha valaki arról, miről belsőleg meg van győződve, nem beszélhet, felebarátjával nem közölheti azt, mi tisztán áll velőjében: akkor megfeledkezünk azon mondásról, melyet gróf Pálffy multkor igen bölcsen mondott: *»quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.«* – E tekintetben mindenki tegyen, mit akar. De hogy rövid legyek,

még egyszer köszönöm gr. Apponyi Györgynek, mi személyemet illeti, hogy indítványával annyi fáradságot vett magának és oly indítványt adott elő, mely egy lépéssel előre vezet. Nem vagyok azon ember, ki magát egy párt által megnyergeltesse, vagy mint portéka használtassa, – nem, soha! hanem mint független ember úgy, mint mindig is, a mennyire lehetett – és gr. Esterházy József férfias mondásához képest, mint magyar, a mostani állapotban, melyben mindenki száján hordja honunk átalakulási eszméjét, de vak hevében ellene cselekszik, — kénytelen vagyok nyiltan kimondani: hogy mindenki, ki ezen túlhévtől el nem kábítva, vakítva az egymás ellen levő pártokat egy-egy lépéssel közelebb hozza, az országnak jövendőbeli átalakulása működésén könnyíteni fog, nem pedig az, ki a Schwierigkeitsmacherei hiuságában tetszik magának, s ez által kivánja nevelni popularitását. Ez vélekedésem, pártolom gr. Apponyi György indítványát.

Szeptember 7-én a tárgy folytattatván,

Gr. Széchenyi István: Saját felfogásom szerint a mostani időkben, valamint felfogásomat én senkire, úgy tudom bizonyosan más a magáét másra erőltetni szintugy nem akarja; mindenki jótáll a maga nézeteiért, és így felfogásom szerint valódi indiscretio volna, hogyha a kérdésnek mostani stadiumában hosszasan beszélnék olyanokról, mik nem egészen a dologhoz tartoznak. Mondhatom, az egészet hallgatással mellőzném, de némelyekre, a mennyire lehet, rövid válasszal tartozom. Nagy köszönettel fogadom ugyanis báró Jeszenák János urnak felfogását: miszerint tegnapi kijelentésemet akként magyarázta: hogy azért, mert a legutolsó kir. válasz el nem fogadtatott, azt mondottam volna: hogy az »Schwierigkeitsmacherei« lett volna. Én a mélt. Fő-RR.-et szólitom fel, hogy ugyan ezt alkalmazólag egyenesen a kir. leiratra mondottam-e? – Itt van idején, hogy mindaz jőjön tisztába napvilágra, miről a sok ingerültség, habár talán lehet mondani, a lehető legjobb szándok némi elferditéseket teszen. Már méltóztassék a tisztelt bárónak elhinni, én soha nem leszek és nem vagyok azon vélekedésben, hogy akármely kir. leiratot, mielőtt felolvastatik, vagy ha felolvastatik is, mindjárt egy Postulaten-Landtag módja szerint alleluját énekelve, fáklya-

muzsikákkal, vagy kivilágítással ünnepeljünk; — de nagy különbség marad még itt fen s e részben gyakran eltévesztjük a dolgot, s fájdalom! — épen ez legtöbb bajainknak oka. Mindenki legjobban tudja magában és sok el is mondta a *mea culpát,* mert vannak őszinte emberek, kik vélem együtt, midőn hazafiságról van a szó, elragadtatnak; de aztán ha kialusszák magukat megvallják: a magyar vér kissé elragadott minket. A kir. leirat jött; én, mint alkotmányos ember, a gyanusítást veszem az alkotmányos élet alapjául, — de azért, hogy valaminek örülök, vagy valamiben roszalásra látok okot, még vak nem leszek; de hogy esett, lehet-e tagadni: hogy épen némi előkészületek után találtak abban a kir. leiratban, lehet mondani tán gyülölségből, vagy csak valljuk meg, egy kis nehézség vadászata miatt oly sok rosszat, és semmi jót? Erre alkalmaztatom azt, hogy épen azon jó, mi benne van, nem méltányoltatott, és pedig nem a diaetalis tagok nagy többsége, hanem bizonyos emberek által, kik maguknak tekintélyt tudnak adni, és mindenre, mi felülről jő, legelőszer is gyanusításokat öntenek. Nem mondottam én, hogy azért nem fogadják el a kir. leiratot, mintha ez csupa *Schwierigkeitsmachereiből* történt volna — isten mentsen ettől: hanem fohászaimat az égre bocsátván, csak azt mondám: hogy nagy bajunk az, hogy sok ember sophismákban, szőrszállhasogatásban, — ezek is nyavalyánk symptomái, — és azon Schwierigkeitsmachereiban találja erejét, és hogy kis dolgok körül nagyokat látnak, és hogy a népszerűségtől vonatják magukat. Nekem nem elvem bármely kir. leiratot vakon ostromolni vagy elfogadni: de azt sem helyeselhetem, hogy másokat előleges roszalás által praeoccupáljunk, s tegyük kezünket keblünkre s valljuk meg: nincsen-e köztünk sok, kinek elve: hogy gyanusítsa mindig azt mi felülről jő, mert ez népszerű! Egyébiránt távul vagyok a tüzbe olajt önteni akarni, s mondhatom, hogy valamint b. Vay Lajos igen józanon intett, hogy a puskaport ne pazaroljam: én elfogadom intését köszönettel, mert nincs is sok puskaporunk, drága is, néha nem is jószagu, mint tudjuk. Egyébiránt, hogy a puskaport épen elvbarátim ellen szoktam lövöldözni és pazérolni? azt bizonyosan tenni nem fogom; és legalább nem engem illet a puskapor pazarlása vádja, mert

meg kell vallanom gyengeségemet, a német közmondás szerint: hogy nem én voltam oly szerencsés, hogy azt feltaláltam volna! Mit gróf Batthyányi Lajos mondott, hogy én egy idő óta a népszerűséget egészen megvetni látszom, arra azt jegyzem meg: igaz, hogy ez is a hiúság bizonyos neme, azért a grófnak köszönettel tartozom érte, mert magam is gyarló ember lévén — talán hibáztam, és épen talán ebben látszom hiúnak lenni; hanem valamint tegnap bátorkodtam mondani azt: hogy én soha senki által magamat megnyergeltetni, portéka gyanánt használtatni nem hagyom, és így — minden tisztelettel legyen mondva — mint veterán katona még fejedelmem által, sem annyival kevésbbé egy felhevült publicum által, úgy azt vélem: hogy egy oly stádiumban, a melyben a gróf méltoztatott ezen dolgot előhozni, már maga is sajnos példáját tapasztalhatta, hogy még egy oly népszerű hazafi is, mint a milyen a gróf, kis votumát alig tudta előadni a nélkűl, hogy a felbőszűlt sokaságnak violentiáját tüstént tapasztalni kénytelen ne lett volna. Mint alkotmányos ember igen is tudom azt méltányolni, hogy 1790-ben bagolyt festettek a tarsolyokra, mi azt jelentette: légy éber magyar, és el ne aludjál! de más részről ha látom, hogy a kormány épen ezen nagy kérdés körűl, melyet mindig fejtegetünk, nemzetünk átalakulása kérdésében, barátságosan és önkéntesen jő előnkbe, s hogy akkor is, midőn a kormány a lehető legjobb szándékát mutatja, hogy ezek nem vétetnek annyiba, mint vétetniök kellene felfogásom szerint, — valamint a mélt. gr. a minap mondá, hogy az ő veleje úgy látja, az enyim pedig így látja, úgy — én infallibilisnek magamat soha nem mondottam, — hanem valamint itt, mint régi, disciplinában felnevelt katona ember, nem átallom és nem átallottam soha a kormány ellen is, mint becsületes ember, kikelni, — és minden alkotmány és nemzet elleni kicsapongások ellenében, minden emberrel a versenyt kiállva, felszóllalni, bár lássa át azt a tömeg, bár nem: de valamint ezt teszem, és mint férfiu tenni fogom addig, míg inaim birnak: másrészt megvallom, hogy pusztán a népszerűségre, mely, mint látjuk, oly jeles embert is mint a milyen *Deák Ferencz* ugyszólván sárba tud gázolni, ily népszerűségre, megvallom, semmit sem adok.

November 23-án: Kerületi napló kinyomatása.

Gr. Széchenyi István: Azt hallom sokszor, hogy nincs oly tárgy, mely a lehető legnagyobb publicitással nem volna vihető, és annak hasznát igen sokszor hallottam demonstrálni; én pedig mégis mind e mellett némi esetekben az igen nagy világosságtól félek, és azért megvallom, épen e tárgyban ma kivánok felszólalni, mert igen kevesen vagyunk, s nem is látok valami külföldi stenographot, ki azt mindjárt elvinné Európa minden széleibe és határaiba. — Ugyanis tiszt. barátom gr. Teleky b. Majthényi Lászlónak válaszul adá, hogy az angliai példa ide nem alkalmazható, mert Angliában nincs a kormánynak valami direct befolyása, hanem tud magának szerezni indirect befolyást, és hogy helyes volna, ha ezt a kormány nálunk is utánozná. Már m. Fő-RR. ha igazán meg akarjuk vallani, mi tanácskozásainkban a magyarországi megyék állapotját igen-igen egészséges állapotnak gondoljuk: de már most vegyük, hogyha igazán volna egy kormány, és közbevetőleg legyen mondva, itt egy igen tisztelt barátom Mephistophelest hozta elő — bizony ne igen sokat citáljuk, mert megjelenik, — mondom, ha volna egy kormány, mely magának valami befolyást akarna szerezni, mint azt gr. Teleky László jónak hiszi, a megyéknél — hol, valljuk meg igazán, pénz, bor, pálinka szinte mindent eldönt — ugyan akkor hogy állnánk? És azért mainap az ilyeket, mint a franczia mondja, en famille szeretem előhozni, mivel a franczia közmondás szerint: a szenyest csak családi körben kell mosogatni és nem úgy mint sokan, kik egyik tulságból mennek a másikba át, mindent minden lehető legnagyobb publicitással dobra vernek. Rendetlen állásunk abból is látszik, hogy mindnyájan és mindenki más uton, noha szeretjük hinni, mindenki becsületes felfogása szerint iparkodik valami jobb helyezetre vergődni: ez bizonyitja, micsoda nyavalyás állapotban vagyunk. Méltóztassanak felvenni: itt sok anomalia van: ha mindazokat felbolygatjuk, mi nincs rendin, bizony nehéz lesz bármit is elrendezni. A kérdés csak az: hogy mit kivánunk? Vannak emberek, kik talán természeti hajlamok, vagy isten tudja micsoda okok miatt egyenesen mozdulatlanságra korbácsolni kivánják a dolgokat: — én megvallom, noha nincs köszönet

benne, mégis conciliatiónak embere vagyok és ha nem tudom elérni azt, mi után vágyok, elég morális erőt érzek magamban, mint nyilvános statuspolgár, s e helyen némileg statusember elfogadni azt, mit körülményeinkben elérni lehet. Már ml. Fő-RR, vegyük fel azt, hogyha most nem sokára innen az országgyűlésről eloszolnánk, vagy pedig 5 –6 hónap leforgása után — és lehet mondani, hogy a nemzeti életben úgy vagyunk, mint a privát életben, noha a lehető legjobb akarat mellett egy kissé hevesebb vérrel felhevítve a dolgot másként látjuk, mégis azután, midőn kialusszuk magunkat, azt látjuk, ha őszinték vagyunk, és ha nem is mindenkinek, de magunknak, midőn épen tükörbe nézzük magunkat, azt mondjuk: »bizony kár volt némi tekintetben a dolgokat egyenesen csökönösségre és mozdulatlanságra hajtani: ugyan nem bánnánk-e meg, ha minden eredmény nélkül mennénk haza? - Már mi a jelen kérdést illeti: megvallom, hogyha a sajtószabadságnak valaki barátja, bizonyosan én vagyok, ezt többször több helyen elmondottam. In thesi a sajtószabadságot a lehető legnagyobb jónak tartom, és csak azt bánom, hogy nem minden nemzet és talán a magyar sem érett meg igazán a sajtószabadságra, de bizonyosan meg fog érni maga a sajtószabadság által, mely azonban legutolsó országgyűlés óta ha nem is fejlett tökéletes szabadságra, mégis annyira tágult, hogy mi a jelen kérdést illeti, kérném a m. Fő-RR.-et: hogy a KK. és RR.-et szólítsák fel, hogy ettől ezuttal álljanak el és pedig mert az ugyis hova hamarébb s maga magától kifejlik, és mert ha van valami, ez az, mi felhevült és annyira megváltozott állapotunkban egyenesen azon mozdulatlanságra kényszeríthet, melyet kerülni kivánnék, és melyre az utasitások természete állítja az országgyűlést; - az utasítások hasznát talán szükségét is vizsgálni nem akarom, ezt én in thesi megengedem; de miután az utasítások most sokkal rendszeresebben és nagyobb pontossággal dolgoztatnak ki és bizonyosan még inkább fognak kidolgoztatni: mondhatom csudálom, hogy itt annyi időnek elfecsérlésével oly hosszu dictiokat hallunk, mert emberek beszéljenek bár 10 napig, hol egyszer utasítás köt, az mindegy, mert ott minden capacitationak vége van. Vegyük a dolgot gyakorlatilag, ha követ volnék,

és én sokat akarnék Magyarországra nézve elérni, és hogyha majd sorra jő egy és más, és kitünend, ki fog többet, ki keveseb bet áldozni a közjóra, tudom hogy barátim tettel is fogják bebizonyítni szónoklatuk által annyira kitünő hazafiuságokat — mert örömmel hallom és tapasztalom, mennyire mélyen avatkoznak a közdolgokba: — de ha követ volnék, azt mondanám: az istenért valamivel csak menjünk haza mégis, mert ha visszatekintünk 50—100 évekre, mily körülmények közt volt Magyarország, midőn egy két lépéssel előre és egygyel mindig hátrább ment, s ezen haladás nem inyem szerinti, de a status körülményei közt sokszor nem lehet máskép haladni, — de még az ily haladást is jobban szeretném mint a pangást, mert ennek többnyire hátramenet, hátralökés a következése. Ha követ vagyok, ismétlem, azt mondanám: itt utasításom! az oly világos és szoros, hogy azt itt mint becsületes ember egyenesen fel fogom olvasni; — de már most ha igaz, hogy miután sokkal többen avatkoznak a publicumokba mint azelőtt — és ez életnek jele, — az utasítások által a követek úgy meg vannak kötve, hogy a deliberatio már szinte lehetetlen és minden ember úgy is fogja tudni a publicitás által, hogy mi történik, ekkor mind hijába, mert bár törik, bár szakad, nem lehet egy hajszált engedni. — mondom ekkor, ha követember vagyok mit teszek? Azt gondolom, hogy talán kötelességemet abban teljesíteném, ha éjjel nappal haza irnék, — mert látjuk, hogy némi kisebb kérdés miatt sokszor nagy bajba teszszük magunkat, és azután midőn egészen kialusszuk magunkat, megbánjuk — én tehát azt iparkodnám kieszközleni, hogy mozdulatlanságra hajtó utasításom megváltoztassék! Méltóztassanak felvenni, mint Nádor ő Fensége oly gyakorlatilag fogta fel a dolgot, ki annyi országgyűlésen az elnökséget viselte (zajos éljen!) méltóztassanak felvenni, mi fogna lenni, ha még ezen egyedüli helyről is hol az emberek egymást capacitálhatják, hol esetleg azt mondhatják: ime megakadtunk, az utasítások erősek, írjunk haza, világosítsuk fel küldőinket — kérdem mi lenne, ha még ezen helyről is ki volna rekesztve minden capacitatio lehetősége? Mélt. Fő-RR.! én tehát egyenesen azon értelemben vagyok — mint már kijelentettem: hogy a KK. és RR.-et szólíta-

nók fel, hogy ettől mi úgy is maga magától hová hamarébb megérik, ezuttal álljanak el. Én megvallom, hogy sajnosan esik, ha az ember vélekedése miatt subsummáltatik, csak olyan szavak által is, mint a milyeneket gr. Esterházy József igen tisztelt barátom ejtett, t. i. hogy az neki nagyon fáj, ha ez most itt keresztűl nem megy és quasi ismét vétót gyakorol ezen ház, és oka lesz, hogy semmi sem fog létesülni. Én mint nagy tisztelője és barátja a mlg. grófnak, kérem az istent, hogy a mélt. grófnak házi körében és mint publicus embernek, kivált ha a publicumunkat sürün fogja járni ennekutánna, de nem csak Pozsony megyében, hanem a tiszaháti megyékben is, soha semmi jobban ne fájjon mint az, hogy erre ezen tábla nem áll rá, vagy pedig hogy én ez iránt más vélekedésben vagyok. Ha valaki nemzetünk kifejlődését figyelemmel kíséri, meggyőződhetik, hogy ez nem oly igen igen aggasztó dolog, ez maga magától fog elintéztetni, csak adja isten! hogy kormányunk mindig oly loyalis legyen, mint a mai, mivel akkor, ha gróf Teleky László úgy szólván felhivására vagy szellemidézgetésére megtörténnék, hogy magának a kormány csakugyan többséget akarna szerezni, s nem csak az országgyűlésen, de a vármegyéknél is: akkor megvallom, hogy azt mondanám, fáj lelkem! és rettegek az alkotmányért és nemzetiségemért!! És azért inkább köszönjük addig, míg idő van, hogy oly loyalis kormánnyal van dolgunk, mely oly kir. előadásokat terjeszte az országgyűlés elibe, s melylyel még sokat végbe lehet vinni, és egyességre lépni, úgy hogy csak azt óhajtanám, hogy a magyar, kinek az volt nyavalyája, hogy vagy aludt, vagy megszökött, vagy pangott, vagy tulzási lázba esett, most egyszer meg ne bánja, hogy a jó alkalmat el hagyta szalasztani. Egyébiránt, tisztelt barátim, higyjék el, hogy mind azon ébredési jelenet, miszerint köztünk mindenki iparkodik kis mákszemnyi erejével a közhazai épülethez egy téglácskát hordani, gyönyörű egy látvány; de másrészről vannak oly dolgok, melyeket nagy általánosságokban és in thesi igen-igen szépen elő lehet adni, de applicatiójukban azok előtt, kiknek egy kissé több idő fordult el szerencsétlenségükre hátukon, átlátják, hogy szép kivánatok, de egy lépéssel el nem érhetők. Egyébiránt, megvallom, hogyha valami-

bizony az idő drága! Azt látom, hogy itt köztünk sokan, de olyan féltékenységgel vannak, hogy azt vélik, hogy ha nem az övék az utolsó szó, mint a német mondja: »das letzte Wort,« akkor bőrükön valami szégyen vagy szeny marad. Én részemről a közjóért sokat eltűrök, az időt becsülöm, és azért csűrjék-csavarják szavaimat bár mikép, én a discussiót viszonczáfolatokkal hoszszabitni nem fogom, mert ha mint eddig, úgy utóbb is meg nem szünőleg czáfolgatjuk egymást, bizony mondom el fog perdülni felettünk a drága idő, és eredménye bizony lesz semmi, vagy legfeljebb, igen félek, valami igen piczi.

1844. február 29-én. Városok rendezése és szavazata.

Gr. Széchenyi István: Én azt hiszem, hogy nevezetesebb, életbevágóbb tárgy bizonyosan nem lehet, mint a városok elrendezése, melyet egyenesen és tökéletes összefüggésben látok a szavazati jog szaporításával s kiterjesztésével: de más részről practice fogván fel a dolgot, azt hiszem, hogy alig lehet egy-egy oly szövevényes tárgy, mely épen szövevényessége miatt annyi akadálynak és netaláni hajótörésnek ki legyen téve; azért ha valahová illik azon franczia országlási tan: simplifier c'est l'art de régner, épen ide való. Felfogásom szerint nem birom átlátni ezen mély discussió okát: mert azt hiszem, hogy közöttünk a lehető legnagyobb többség azon vélekedésben nincsen, hogy a királyi városoknak mostani úgy is igen-igen modest részét a törvényhozásban szorosabb szigetre szorítsa; más részről azt vélem, hogy a lehető legnagyobb többségnek nincsen szándékában a királyi városoknak előbbi jogát most feleleveniteni, ugyszólván gyámokul felhozni, hogy csupán annak bázisán eddig gyakorlott szavazati joguk szaporíttassék; de practice mindenki azt állítja, hogy itt bizony a belszerkezetben némi hathatós változásoknak kell történni, hogy ha már t. i. elvvel be nem érjük, hanem a practicus élet mezején igazán haladni akarunk. Ezt előrebocsátván, ha összehasonlítani akarnám valami jószágnak túladásával a most szőnyegen fekvő kérdést, és azt kérdeznék tőlünk: hogy ingyen fogjuk-e adni, vagy pénzért a jószágot? azt fogjuk mondani ingyen nem, de pénzért, és itt a dolog lényege pénzben fekszik, habár a summa mennyiségéről még tisztában nem vagyunk; így

bizonyosan ezen munkálatban, melyet a tek. KK. és RR. hozzánk átküldöttek. a dolog természete szerint némely változások tétetni fognak, t. i. a mélt. Fő-RR. talán egyik másik pontot tekintve, azon számban bizonyosan nem fognak egyetérteni. és ez semmi egyéb, mint tractatus utján fog kifejlődni úgy. hogy részemről nem látom át. hogy miért ne mondjuk ki egyenesen. hogy mi a királyi városoknak szavazati joguk kiterjesztését felfüggesztjük a kir. városok belszerkezetének némi változtatásától. mely iránt azután meg fogunk egyezni. Mert ha valaki azt teszi fel. hogy itt talán bizonyos arrière-pensée van. ezzel csak a dolog elintézése nehezíttetnék; s így ha ezen kérdést sikeresen elrendezni. és mielőtt késő volna. biztos öbölbe vezetni akarjuk. bona fidessel kell előmenni: azért azt hiszem: hogy bizonyosan senki nincsen. ki azt mondja. hogy akkor. ha nem tudnánk in ultima analysi megegyezni, azon régi jogát a városoknak fölébreszteni akarnók: hanem úgy hiszem. hogy mindnyájan abban egyetértünk. hogy ők szavazati jogukat illetőleg ne állíttassanak ugyan hátrább, de előbbre is csak úgy, ha belszerkezetük tetemesen javítva lesz. Többnyire essünk keresztűl — ezen közönbös kérdésen. melylyel, ha akár most, akár később annyi időt töltünk el. úgy csak igen későn fogjuk elérni azt. hogy ezen fontos kérdés gyakorlatilag életbe lépjen. Adjuk meg tehát a t. KK. és RR.-nek azon biztosítást, hogy mindenesetre csak a kir. városok belszerkezetének összeköttetésével kivánunk szavazati jogot adni a kir. városoknak. Tegyük ki ezt nyiltan és akkor bizonyosan minden aggodalom megszünik.

Márczius 11-én Országos választmány iránt izenete a RR.-nek az ország közjavára való költségek tárgyában.

Gr. Széchenyi István: Nem akarok abba hosszasabban bocsátkozni, hogy tek. RR. által most javaslott országos választmánynak mily következményei lesznek. Én azonban épen úgy, mint előttem gróf Andrássy Károly úr azt mondom: hogy mostani körűlményeink között. ha a pénz nem is panacea ugyan. mely minden sebeinkre irt fogna hozni. azért mégis a kellékek legsürgetőbbike bizony csak a pénz. s mindenekelőtt a pénz! Én e szerint méltóságos Főrendek azt vélem. hogy. miután ezen

főrendi tábla fel van hiva, hogy maga részéről is választmányt küldjön ki, mely a tek. RR. részéről kiküldött választmánnyal egyetemben a honnak anyagi és szellemi kifejtésére nézve némi javaslatokat tegyen: hogy az ellen legkisebb kifogást tenni nem lehet; és így csak arról van szó: valljon ezen választmány valami utasítással láttassék-e el, vagy hogy ezen választmány csak legtávolabbról is valamire figyelmeztessék-e? Részemről mind az egyiket, mind a másikat nem csak szükségtelennek, hanem egyenesen károsnak találom, mert azt vélem: hogy ezen választmánynak legfőbb feladata a' lesz, hogy fővonásokban és főelvekben a lehető legszaporábban adja be véleményét: mert ha a legjobbat fogná is adni, midőn azt késő időre halasztaná, kiki átlátja, miután — mint most minden oldalról mondják, — Magyarországnak pillanatai drágák! a legjobbnak legkevesebb sikere semlesz, ha későn jő. Mondom tehát, hogy azt kivánom, hogy azon országos választmány a lehető legnagyobb szabadságban mozoghasson, és azt sem valami figyelmeztetés által praeoccupálni nem szeretném, — sem arra figyelmeztetni: hogy javaslatját valami kedvencz tárgyra pontosítsa össze: és megvallom, hogy az általam igen tisztelt ugocsai főispán urnak indítványát ezen utolsó sorba állítom. Méltóztassanak megengedni, ha a dolgot practice vesszük, a tek. RR. ezen izenetében — mert tudjuk, ezen izenet sokak előtt úgy tünik elő, hogy ezt: és amazt rejti magában — én nem látok egyebet, mint általánosságot, de rubrumában egyenesen látom azt: hogy ezen országos választmány, ha azt fogja mondani, »már ide pénz kell, pedig sok pénz — tehát minő kutforrások léteznek?« és ekkor természetesen gyakorlatilag szólva, ezen országos választmány azt fogja mondani: »ime ezen kútforrások gyengék, azoktól sokat kivánni nem lehet — s így azon kutforrásokat pótolni kell.« és ime — miután a kereskedési munkálatban némileg ki van dolgozva a hypotheca-bank — bizonyos vagyok, hogy az országos választmány ezt méltatni fogja, és suo tempore reá is jő. De ha már most mi ezen országos választmányt figyelmeztetjük, akkor, ha az országos választmány ezen figyelmeztetésre nem hajol, épen ott állunk, hol akkor állanánk, ha ezen figyelmeztetést nem tennénk; ha pedig ezen országos választmány azon

figyelmeztetésre hajol: akkor megvallom őszintén, azt vélem, hogy az egészet bajba fogja keverni — *bajba!* — Azt hallottam én is Temesnek tisztelt grófjától, hogy azon okból is pártolja ő méltósága Ugocsa megye tisztelt főispánjának inditványát, mert 35 megye követeli a hypotheca-bankot. — Megvallom, hogy ha most tekintünk vissza a váltótörvényekre, mondhatom, azokat nem igen dicséretre méltólag hoztuk, s miért? mert — mint már minap volt szerencsém előadni — akkor nem mert az ember ellene szólani, — mert igenis azon indokból indultunk ki: hogy ez már »vox populi«: és ha az ember reá nem állott, gyanúsíttatott. Akkor báró Eötvös József barátommal sokat beszéltünk erről és szerettem volna, ha az ország akkor bizony egy kissé szárazabban fogta volna fel a dolgot: de Bécsben hogy állottak a dolgok? — azon sok statusember között, kik közül egyet hallottam ma felhozatni és idéztetni, volt olyan ki azt mondá: hogy ebből a váltótörvényből nem lesz sok haszon ha tudniillik össze nem köttetik Bankkal: de tudok sok statusembereket, kik úgy vélekednek, és ebben ajánlkozom akár mindjárt rigorosumot kiállani, hogy a váltótörvény, ha Bankkal köttetik is össze, de egyuttal még más dolgok nem történnek, akkor sem fog hitelt teremteni. Sokan azt állítják, hogy a váltótörvényben leginkább a vox populinak, — azon kis kényszerítésnek már most is keserű gyümölcseit érezzük, és ezért már mostani felfogásom szerint — mert mint a magyar mondja: »hogyha más tapasztalásán nem akarsz tanulni, tanulj magad kárán« — oly gyenge indoknak tartom azt, hogy mivel 35 megye Bankot kiván, azt protegálni kell: mert bátran merem azt jelenteni ki: hogy e teremben bizonyosan nincsen öt, vagy tíz percent, a ki tudná valósággal mi a Bank? — és hogy azon 35 megyében sok ember votizál a Bankra, ki azt sem tudja: *»mi a menkű lehet az a Bank«?* (tetszés.) — Egy oly országos választmánytól, melytől én várom a hazának boldogságát, nem azt kivánom, hogy valamely népszerűség miatt magát a vox populi által vezettesse, hanem hogy azon választmány a vox populinak adjon irányt (tetszés). Én ezt kivánom!

Mi a Bankot illeti: mondhatom, bizonyos vagyok, miként azon tisztelt országos választmány, mely ki lesz küldve, lehető

legnagyobb szemügyre fogja venni a dolgot: mert okszerűleg kibocsátott pénz — mint tudjuk — csudákat mivel: de más részről tudjuk annak is következményeit, hogy mily fatalitásokba sülyeszti az embert a nem okszerűleg kibocsátott pénz: mert ez olyan, mint a puskapor, mely sziklákat repeszt; de más részről a lehető legnagyobb vészeket okozza, - olyan mint a tűz, vagy a víz, melyek jól alkalmazva az élet fentartására szükségesek, de ezen elemeknek kibontakozott rendetlen működése a lehető legnagyobb emberi átok. – Ha nekünk magyaroknak egyet nem szabad tenni, bizonyosan experimentumokat nem szabad tenni. Nekem a minap egy ember azt mondá: hiszem-e, hogy az adó kérdése keresztül fog menni Magyarországban ingadozás nélkül? — és azt tette még hozzá: hogy ámbár tudjuk és látjuk, mikép másutt csak vas kéz, vagy vasvilla vitte keresztül, hogy gondolhatnám, hogy ezt nálunk lehessen keresztülvinni barátságos uton? Én azt mondám: meglehet, ha az emberi perfectibilitásban bizunk, - ha tudjuk, hogy a sajtó, melynek mi tán egész áldását sok okokból nem élvezzük, tán nem is vagyunk képesek élvezni, mégis Angol-, Franczia- és Némethon eszmecseréit élvezzük, nálunk is mily nagy hatással lehet: és ha azt nem reménylenéni, hogy a kibontakozott emberi ész a lehető legroszszabb állapotból minden ingadozás nélkül fog átvezetni egy jobba: akkor azon remény, mely mindig táplálja keblemet, csökkenni, kialudni fogna bennem. Bár süker legyen, bár nem — a dolgot megkisérteni békés uton mindenkinek kötelessége. Ha mi az országos választmányt valami utasítással el akarjuk látni, vagy pedig figyelmeztetések által annak directiót adni akarunk: akkor méltóztassanak — nem ellenzem, azt, mit Ugocsa megye tisztelt főispánja mondott, betétetni az izenetbe; de akkor más részről azt is kivánom, hogy azon országos választmánynak még emez utasítás is adassék: hogy ne felejtse el azt az esetet, midőn egy híres financier 1716-ban, ki angol, és neve Law volt, elárasztotta az országot papirospénzzel, az emberek nagyon megőrültek, mert az ember nagyon szereti elkerülni a munkát, az izzadtságot, és azt a könnyű módot, mi által azt elkerülheti, örömest megragadja s így vajmi könnyű papiros-emissióval

bolonddá tenni sokat! Az országos választmány vegye figyelembe, hogy mind azon nyomornak, mely Francziaországnak szétbontását okozta, legfőkép az erkölcsileg megromlott francziák voltak okai; és vegye figyelembe, hogy mily aberrátiokba buktak egymás után. Vegyünk példát ujabb időkben nálunk is, az úgy nevezett fekete bankókról: bizonyosan azt mondják: akkor jó világ volt! — Igen, — azon állapot olyan volt, mint a felhevítő ital, mely felserkenti az életerőt, de utánna következik a reactió! — Tudjuk a devalvátiónak kínos következéseit; igaz, hogy azok, kik szenvedtek, az árvák és özvegyek, is azokhoz hasonlíthatók, kik az árviz által vesztek el, mert néma csend van sírjok felett; de fel vannak irva azon betük az egekben: »hogy a ki ily esetben mást vezetni mer ahhoz megkivántató kimerítő tudomány nélkűl, az a lehető legjobb akarattal is bizony nyomasztó vétket követel.« Fölszólítanám tehát az országos választmányt többek között arra: hogy mindenek előtt azon úgyszólván örökségűl mintegy apáról, nagyapáról, ősapáról reánk maradt bujósdi ajtócskákat melyeket majd le fogok írni — melyek mind megannyi nem fizetési ürügyül szolgálnak, — dugja be, hogy lássuk azután — mint irtam is — »ki a száj-, ki a tény- hazafi? és ki akar munkálódni ezután, és ki akar nélkülözni.« — Ha azt hallom: »vegyük fel legelőbb a kereskedést, majd ha pénzünk lesz, akkor fizetünk«; ekkor már azt mondom: itt hátulsó kaput szagolok *(zajos tetszés).* — Midőn azt hallom: majd fizetünk, csak a sorompókat és vámokat szakítsuk be, hűm! már itt (két ujját orra alá tevé) itt nem jól van; ha valaki azt mondja: *ex asse* kell a dolgot tárgyalni, felelőség kell, tudni akarjuk hová fizetünk? és több effélék: akkor ismét azt mondom: »én ezt nem hiszem«! — *(zajos tetszés).* Nem akarom hosszabbítani ezen képet, hanem én részemről — a jelen kérdést illetőleg — kettőbe pontosítanám össze a teendőket, t. i. a munkával és izzadtsággal meg kellene barátkozni egy felől — nem úgy mint a rosz katona, ki mindig hátulról megy, hol nem lőnek, hanem egyenesen és bátran menjünk neki; a másik a nélkülözés. — Azt mondjuk: — »majd fizetünk majd ha lesz«? — Úgy van! — méltóztassanak megengedni, ha a fényűzést tekintjük, nyuljunk csak keblünkbe; de ki azon koldus

Magyarországban, ki egy pohár pálinkát egy esztendőn álta nem tudna nélkülözni mely egy krajczárba kerűl! (hangos tetszés). Nem akarok senkít gyalázni, de felhozom Berzsenyinek versét a *Palotákról*, stb.,[1]) nem tudom épen a szavakat, de mélyen fekszenek azok keblemben. — Ha innen most az országgyűlésről elszéledünk, mindenki kastélyában kéjelmesen pezsgővel él, és luxust folytat; mit én ki nem rekesztek, hanem csak azt mondom, hogy valami kínos fájdalom nélkűl lehet még nélkülöznünk igen sokat. E tekintetben szemrehányást tenni nem akarok: mert méltóztassanak — philosophice véve fel a dolgot, kérdem: miért van ez így? azért: mert — valljuk meg — még nemzetiség tekintetében, mi mindig eddig úgy éltünk, és oly érzések közt, mint azon horvát ember, — nem Horvátországról szólok itt, — ki ha le égett a háza, korcsmába megy, ott leissza magát, de desperátiójának nincs sükere. Azt mondom én: fojtsuk-el bár keserű érzésünket akármivel — legyen az luxus, pálinka, bor, vagy szerelem: hazafiságnak, nemzetiségnek azért sükere nem lehet; de érezze csak egyszer a magyar a sükert! Ha a szerencsének, boldogságnak iskoláját philosophiai szemmel nézzük, mindig a körűl látjuk forogni, hogy megelégedés, szerencse után vágyik mindenki; de ennek nincsen nemes iránya nálunk: mi többet, kevesebbet raffinirtabb bójér-féle emberek, sybaríták vagyunk: és természetes — mert mind annak, — mit eddig tettünk a hazaért, mi sükere lett? — A fundátiók devalváltattak, és egyebek miket tettünk — oly kisszerűek, hogy az ember lelkét nem emelik: mert ha valami egyenesen zsebeinket nem tölti, legalább lelki örömöt szerezzen: az is szép, s szerezzük meg ezt is, azt is magunknak! És most méltóztassanak megengedni, egy kis anekdotával szeretnék élni. — Több évek előtt Árpád gőzösünket Decemberben próbálni akartuk, — akkor csak négy gőzöse volt a társaságnak — és fövényre akadt Dobrszeg tájékán Pozsony megyében közel Komáromhoz. Tél volt és hideg, igen rossz helyen akadt meg a hajó, és sehogy sem lehetett megszabadítni: jöttek azután molnárok Komáromból, és máshonnét is

[1]) Hazája feldult védfalából
Rak palotát heverő helyének stb. (Óda a magyarokhoz.)

sok emberek, de csak nem tudták megmozdítani a hajót. Engem úgyszolván kétségbeesés fogott el, mert biztosítva sem volt a hajó, és ha elvesztette volna azt a társaság, nagy kárt szenvedett volna; mert ma már annyi gőzösők mellett, ha vesztene is egy hajót, — ezen veszteségét könnyen kipótolja, de akkor a keletkező vállalatra nézve ez életkérdés volt. Szerencsénkre több hajóvontatók jöttek, és vagy száz ló befogatott azon hajóba, de oly alkalmatlan helyen volt az, hogy a kötélnek 5–6 száz ölesnek kellett lennie, mert a tulfekvő parton voltak a lovak és többször elszakadt a kötél; a viz pedig mindig apadott és már mondhatom, hogy csügedő lélekkel gondoltam, hogy azon hajót is fel kell áldozni; de még egyszer megpróbáltuk; és midőn legjobban desperálok, egy német Anführer állott előttem, kinek jó szeme volt, és azt kiáltá: Jetzt gehts!; Észrevette t. i. — hogy a lovak érezni kezdették, mikép a hajó indult, és akkor már nem engedtek, hanem minden erejöket megfeszíték; és a sükernek többé semmi ellent nem állhatott. És akkor lobbant fel előttem: hogy ha ily oktalan állat érzi a sükert, és arra minden erejét megfeszíti, hát az ésszel bíró embernek, — a magyarnak, — midőn a sükert látja, annak teljes kivivásánál mi állana ellent?! (Hangos tetszés.) — Azért felszólítom a méltgos Főrendeket: küldjük ki ezen országos választmányt szórul szóra úgy, mint a tek. RR. és ne combináljuk a dolgot: azok, kik ki lesznek nevezve, férfiúi szilárdsággal, mint becsületes emberek munkálódjanak a haza ügye mellett, — és ez legyen az egész utasítás, ennél többet nem adhatok (hangos tetszés és zajos éljenzés).

Ugyanaz nap másodszor

Gr. Széchenyi István: Úgy látszik, hogy nem beszéltem elegendőkép fenszóval, pedig első pillanatban azt gondoltam, hogy igenis nagyon kiáltoztam; hanem úgy látom, hogy sokan nem fogták föl beszédemet, és azok között Prónay Gábor ő méltósága sem, ki azzal kezdé beszédét: hogy úgy látja mikép nem kedvelem nagyon a bankokat. Megvallom, hogy igen nagyon szerelmes a bankokba — mint a mélt. úr lenni látszik — nem vagyok; de mondhatom, s elég fenhangon azt mondám: hogy irtam a bankokról is, és kivánom azoknak alkalmazását, — de azután össze-

hasonlítottam a tüzzel, a vizzel stb. — s ebből a mélt. báró mikép tudta kivenni, hogy én a bankokat nem szeretem? Ez alkalmasint onnan történt — mind mondám — mert elég fenszóval nem szólottam. Részemről magamat egészen exculpálni akarom, hogy én egyáltaljában a bankok ellen nem csak nem vagyok, hanem hogy azt mondom, azok hazánknak egy főkellékét teszik; de részemről egész okoskodásom csak a körűl forgott, hogy én nem tartom szükségesnek, mikép a tek. KK. és RR.-et arra figyelmeztessük; — és Ugocsamegye főispánja előadására is azt mondám: hogy az olyféle utasítást szükségesnek sem látom, sőt károsnak. És most megmondom az okát, hogy miért látom károsnak? Ha ezen tábla figyelmezteti a választmányt, mely oly átalánosságban van kiküldve, hogy bizony nem csak a Bankot, hanem még más kérdéseket is fog tárgyalni, kérem: mi különbség van az ily figyelmeztetés között, és a között, ha az üzenetbe tesszük? Ez úgy szólván utasítás: mert ha ezen figyelmeztetést seponálja a választmány; akkor a tisztelt főispán úr nem fogja tagadni, hogy ezen figyelmeztetés egészen szükségtelen volt; de ha a választmány méltányolná ezen figyelmeztetést: épen azon furcsa eset történhetnék minálunk is, mi történt Angliában és történt Francziaországban is. Ép azon kifejlődésben elsőbb ugyanis Angolhonban, nemsokára pedig Francziaországban a papiros emanatioja — azon szerencsétlen minister alatt kit imént említettem — a franczia propaganda tanai szerint oly kedvencz eszmévé vált, hogy az ellen kikelni vagy azt meggátolni egyáltalán nem lehetett: és így, ha ezen eszme a küldöttségben is helyet kap, egyenesen minden hátulsó kaput bedugna, és nem munkára, izzadságra mindenek előtt pedig nélkülözhetésre pontosítaná össze minden erejét; és én ezt, ujra megvallom, egészen károsnak találnám. Egyébiránt a választmány hű eljárásában és felfogásában bizom, mely bizonyosan, ha valami terheket az országra kivetni fog, — mint első beszédemben mondám — oly forrásokra is fog utalni, melyek még most kevés cseppekkel mutatkoznak a haza oltárán: de azt fogja mondani: ime ezeket bővíteni kell! Menynyiben fog az egészhez illeni a bank eszméje, azt vélem, hogy az országos választmány ezt is szemügyre fogja venni. Arra, mit

Ugocsa megye tisztelt főispánja mondott, még vissza fogok térni; de most közvetőleg szükségesnek tartom, összeköttetésben azzal, mit Borsod megye főispáni helyettese előhozott, miszerint a sorompókat és azoknak cassatióját hozá föl, hogy ezeket ő hátulsó kapunak el nem fogadhatja, e tekintetben, megvallom, szükségségesnek tartom, egy kissé rectificálni eszmémet, és nem szeretném, hogy azon gyanu — miután Ugocsa megye főispánja azt mondá, hogy gyanusításoknak nem barátja — rajtam maradna, és valaki azt gondolná, hogy én ezen sorompókat in sempiternum meg akarom tartani. A mit már más alkalommal is volt szerencsém előadni, — hogy úgy, mint Liptómegye tisztelt főispánja előhozta: itt majd örökre fogunk adózni s már minden ember előre tudhatja, hogy úgyszólván le van pecsételve, én erre azt mondom, ha p. o. többek között ezen országos választmány azt javaslaná, hogy mindenekelőtt Magyarországnak superfluumával, az alföldi terményekkel a felsőbb vidéki városokat el ne öntsük, egy kis kivezető kanálist, vasutat a tengerparthoz Fiuméhoz építsünk, ha ebben pontosúlna össze a választmány véleménye, ha valami biztosítás nem történnék az iránt, hogy a kiviteli vám legalább in statu quo ne maradna, mindig azt mondanám: részemről ily feltétel alatt nem fizetek — és így, hogy előre magunkat lepecsételjük, azt épen nem látom: de igen különösnek tartom, megvallom, hogy azon pillanatban, midőn itt a Bank több Urak által, — a tengerparti kormányzó, temesi gróf és Liptómegye főispánja által, — mintegy igen nagy motivumul felhozatik, hogy a nélkül a nemzet örömest hallani nem fogja a fizetést, melyre felhivatik, hanem ha a helyett azt fogja hallani, hogy ezen fizetés örök időkre megállapíttatik, bizonynyal még nehezebb lesz őt fizetésre birni. Valljuk meg, a megyéknél sok ember nem tudja, hogy miről van a discussio és mégis votizál. Méltánylom, ha ez talán oly kecsegtető volna, hogy vele többséget lehetne szerezni; fölteszem, hogy a többség erényes, akkor ezen politikát jónak tartom, — de nem capiálom, hogy mi tactika fekszik abban, előre azt mondani hogy: urak! most már ne mystificáljátok magatokat, mert örökre fogunk ám adózni! ime látjátok, örökre lepecsételtek. — Felséges eredménye lehet ezen

introductio rubrumának! — Bizony, nem fog épen jó sükert szülni. — Én azonban ezt egyenesen tagadom, és azt mondom, nem fogjuk örökre magunkat lepecsételni, ezt csak feltételesen fogjuk tenni. — És valamint a mai nemzedéknek kötelessége az, hogy nélkülözzön, izzadjon és vigyen ki mindent, mi a haza javára szükséges, és ne keressen jobbról-balról hátulsó kaput, hanem egyenesen aggrediálja a dolgot őszintén, — és ezt csak nélkülözés által lehet elérni: úgy remélem, viszont a jövő nemzedék ismét fogja a maga kötelességét teljesiteni; és ha nem teljesítené, rajtunk hiba nincsen. Részemről itt hosszas vitákba ereszkedni nem akarok; de mindenesetre azt hiszem, hogy, ha a küldöttséget életbe léptetni akarjuk, úgy, hogy annak sükere is legyen, ne kössük meg előre annak kezeit, és mindenek előtt ne figyelmeztessük semmire. Mert, mondhatom, ha ezen tábla akármire figyelmeztetné, természetesen sok tagja azt fogná gondolni, ezen figyelmeztetésnek némileg eleget kell tenni; holott a küldöttség bölcsesége bizonyosan e nélkül is meg fogja azon kellékeket találni, melyek a czélra szükségesek. Ne complicáljuk tehát a dolgot s ne méltóztassanak — mi a váltótörvényt illeti, talán még annak hibáit is felvéve — kivánni: hogy a küldöttségnek működése még arra nézve is terjedjen ki, hogy egyuttal a váltótörvénynek hiányait is rectificálja. Ezen tekintetben én más gyógyszert ajánlanék, t. i. azt, hogy minden oly munka, melyet annyi részletek között részint túlhajtás, részint plánumok divergentiája miatt mint összhangzás nélküli egészet producáltunk, csak egyenesen egy hozzáértő embernek adassék át, és ez tegyen iránta javaslatot, melyhez aztán szóljon hozzá az ország; így ennek a törvénynek rectificatióját is még csak két emberre se bizném, hanem csak egyre! — Sokat szeretnék mondani, de kár az időt vesztegetni. Az utolsóra mégis, mit Ugocsa megye tisztelt föispánja mondott, hogy t. i. a gyanusításnak nem barátja, egy rövid megjegyzést tenni akarok. Én is megvallom — a gyanusításnak barátja nem vagyok; és mi különösen az adót illeti, minden iratimban és most is kijelentem: hogy semmiféle suprisenek, dögönyözésnek, korbácsolásnak barátja nem vagyok, hanem egyenesen az okok kifejlódéséhez kapcsolom a tárgyat; és mint a

minap is mondám, úgy most is ismétlem: ha én képes volnék egy bűvész-vesszővel tervemet az egész ország által elvállaltatni, ahhoz még sem állanék: mert én capacitálni akarok; és pedig azért nem, mert actióra reactio következik. Én minden praecautióval leszek azok iránt, kik gyanusítanak; de mind a mellett vannak hazánknak sok fiai, ne tagadjuk, kik vagy rosz felfogásuk szerint a szabadságot nem fizetésnek tartják, vagy épen azt gondolják: hogy a hazának haszna csak személyök körül forog. Mint eddig tettem, ezentúl is fogom, bár tartsanak gyanusítónak, bár nem, — hanc veniam damus petimusque vicissim — én az álarczot mindenki képéről sans cérémonie le fogom rántani, hogy az ország legalább tudja, ha sülyednie kell, -- mitől azonban azt hiszem, hogy messze állunk, – ki által sülyed! — A pénz, bár ezt oly panaceának nem tartom, mely egyedül mentené meg hazánkat, *de, stantibus his rerum circumstantiis,* ha tekintjük, hogy az 1791-diki országos választmányi tervek és javaslatok mind hasztalanul hevernek, mert nincs pénzünk: akkor mindenki át fogja látni, hogy a pénz azon kellék, mely nélkül nekünk tenni semmit sem lehet. Ugocsamegye tisztelt főispánja az általam felhozott példát úgy értette, hogy azon szegény barom, ha vesztét érzi, akkor dolgozik. Úgy látszik, ismét igen gyenge hangon hoztam azt elő: mert én nem úgy mondám, mint ő méltósága előadásomat felfogta: hanem azt mondottam: mikép érezték azon lovak azt, hogy a hajó már indulni kezd, vagyis, hogy erőltetésüknek sükere van, és ennélfogva iparkodtak minden erejüket megfeszíteni; s ezen példát alkalmaztam hazánkra. Igy szinte ő méltósága azt, mit a vizről és tűzről felhoztam, nem azon értelemben vette, mint a melyben felhoztam; én azt mondottam, hogy valamint nem hiszem, hogy volna koldus, ki egy pohár pálinkát egy év alatt nem tudna a hazának áldozatul hozni: úgy köztünk sincs senki, ki egy fölösleges karddal, más egy-két collectióval, a harmadik isten tudja mivel, mi őt tán csak untatja, a haza oltárára ne járulhatna. S végre megvallom, miután Fiuménak kormányzója ismét csak azt hozta fel indokul, és úgyszólván azon egyedüli indokot, hogy a hypotheka-bankot a nemzet igényli és felkarolta: megvallom, hogy azon indokok után, melyeket itt előhoztam, úgy

látszik, mint ha ez ide nem igen illenék: mert a megyéket a bankra nézve competenseknek nem tartom. Ha valaki, bizonyosan a mélt. kormányzó úr át fogja látni, hogy a megyék e tekintetben nem competensek; és minden megbántás nélkül legyen mondva, de nem látom át, hogy miként illik az, mit ő méltósága mondott arra, mit én mondék? És így ez csak arra emlékeztet, mit egy franczia követ egy pajtásának mondott, midőn ez neki azon ellenvetést tevé: hogy az, a mit mondott, nem illik beszédére; s erre ezen feleletet nyerte: tudom, hogy az, mit mondék, nem illik beszédedre, de felhoztam azt azért, mert előre elhatároztam magamban, hogy mindenesetre el fogom mondani, bár illik rá, bár nem.

Márczius 12-én sz. kir. városok rendezése.

Gr. Széchenyi István: A mit gr. Apponyi György ő mltga mondott, hogy az áldozat, melyet a nemesség most hoz, valódi nagy áldozat: e részben tökéletesen kezet fogok ő nagyságával. Hanem én még egy más szempontból is nézem ezen kérdést; én ezt a legnagyobb és — lehet mondani — a legéletbevágóbb kérdések közé tartozónak mondom. Itt egyenesen arról van szó: hogy mi a progressiónak mily határokat akarunk engedni, — vagy pedig némi tekintetben nem akarunk-e csontmerevedettségben maradni a réginél? vagy pedig — a mi szintén oda üt — ha azon eszmék által, melyeknek nagy részét itt elősorolni hallottam, nem fogunk-e mindazon tulságokra okot adni, melyek szivemnek annyi keserüséget okoztak, és melyeket én tehetségem szerint mondhatom — eléggé keserüen is birálgattam? — Én itt az egész okoskodás folytában — ha magasabb szempontból veszem fel a dolgot — oly nézeteket hallottam elősoroltatni, mintha a magyar alkotmány valami megcsontosodott, minden elasticitás nélküli — már egészen megállapodott és semmi tekintetben sem bővíthető valami volna. — Bács megyének igen-igen tiszt. főispánja a többek között az 1741: VIII. t.-czikket idézte. Az igaz, ha ezen törvényt veszszük szóról-szóra, az azt mondja: »*nullatenus extendenda.*« [1]) De méltóztassék megen-

[1]) De Clausula Diplomatis: Prout super eorum usu et intellectu

gedni, épen, ha azt szóról-szóra veszszük és nem magasabb philosophiai felfogással: akkor természet szerint törik, szakad — mi minden emberi eseményeknek a természetes lefolyása. S épen, a mire hivatkozni méltóztatott tiszt. főispán úr, lehet-e azt mondani, lehet-e az igazság megtartása mellett mondani: hogy ezen sarkalatos törvény már többször nem változott? — Mert 1741 óta a mi constitutiónk igen-igen sokban, sőt legtöbbekben némi változásokat szenvedett, és Istennek hála! azon néminémü bővítések is történtek. Már kérem, ha valaki azt mondja, hogy ezek oly régi intézvények, melyeket per tangentem nem lehet javítani, hanem hogy azokat *ex asse* kell felvenni, akkor úgy látom: hogy épen az természet szerint tulzásokat akar. Ilynemü tulzások azok is másrészről, melyek így hangoznak: »hogy nekünk nem kell *gratia*, ha ilyes javakat nekünk gratiából akarnak adni, nem fogadjuk el, hanem jogot kivánunk, jogot követelünk« stb. — Ez természetes processusa minden innenségnek, hogy t. i. tulságokat szül. — Igen sokat szeretnék még mondani — de az idő messzire haladott — épen azon veszélyről, mikép legtöbb tulságok nem csak itt, de mindenütt azért keletkeztek: mert, mikor bizonyos dolgoknak történnie kellett, a helyes pillanat elmulasztatott és az mondatott: ugrásokat tenni nem lehet: valamint az is mondatott: *ex asse* kell tárgyalni és akkor természet szerint, hogy az idő elhaladt, és hála az égnek! hogy a progressio megvan az emberi nemben, ekkor természet szerint mindenütt, a mi igen szük, akár törvény legyen az, akár más, a mi azt zsarnok hatalmával körül fogja és körül bilincseli — törik és szakad! Épen ez feladása az országgyűlésnek, hogy ezt kerülje ki és más nemzetek tapasztalásait használja fel. Kérem, mi nem vagyunk ő Felségéhez chartával kötve: ő Felségéhez viszonyaink egyáltaljában charta által nincsenek kimutatva szóról-szóra: de a mi egész szabadságunk és jólétünk a história mindig maga magát bővíthető agregatumának eddigi eredménye: s ha ezt mltgos gr. De la Motte az igen jó alkotmányok közé sorozza,

diaetaliter conventum fuerit ad — Immunitates et Praerogativas SS. et OO. nullatenus extendenda. A nemesek adómentessége tehát soha még tárgyalás alá se vehető!

legalább azok közé, melyek némileg megmutatták meglehetős zománczukat, az által, hogy oly sok és zivataros időkben absolut szomszédságokkal körülvéve is megálltak: annak legtöbb okát abban fogjuk találni, hogy ime ennyire vastagodott törvénykönyvünk, és némi fődolgokban megalkudott a nemzet a körülményekkel és idővel (tetszés). Én azon egyetlen egy practicus kérdést teszem magamnak: ha vajjon én, mint polgár-ember, mint városban lakó, ezen uj provisiónak alávetem-e magamat? Erre azt felelem: hogy a szabadságot talán más ember is annyira szereti, mint én, azt megengedem, hanem hogy azt valaki, mint az Istennek legfőbb adományát nálamnál nagyobbra becsülhesse, még pedig nem csak magára, hanem minden embertársaira nézve is: azt tagadom. Én rendszerető ember vagyok, és ha csupán azt látom is benne, hogy a rendbontók sujtatni fognak: ám szivesen aláirom és belsőmben sanctionálom; ha pedig, a mint azt m. kassai püspök úr felhozta, bajba keveredem, midőn azt kivánom, hogy a törvénytől mindenki egyenlő távolságra essék, bizony azt is aláirom, hogy ha elfelejteném magamat, büntettessem úgy, mint akárki más. Azt hallám itt, hogy hisz a városi rendőrség becsipi az embert válogatás nélkül, és akárki az ő foruma előtt majd lakolni is fog. Mondhatom, hogy én pirulás nélkül nem merném ilyet mondani: és ha kényszeríttetném, néhány férfiut meg is fognék nevezni minden ceremonia nélkül, kik a lehető legnagyobb büntetés alá kerültek volna, ha a pergament mögé nem bujtak volna, melyet Bács megyének tiszt. főispánja oly magasra helyez. A pergamentek és pacta conventák szentek előttem is; de szentek csak akkor, ha látom, hogy az alkotmány, mely ezen pergamenthez köttetik, oly directiókat nem vesz, hogy t. i. sok ember a pergamentek mellett, melyeknek oly nagy hatást és súlyt tulajdonítnak, némi tekintetben személyes hitelét is veszíti és decadentiába esik, mert jaj a nemzetnek, ha más garantiája nincs, mint a pergamentek! Azért vegyük gyakorlatilag a dolgot. Ha mi Magyarországnak fölvirágzását kivánjuk, s ha azt mondjuk: fizetünk szivesen, de legyen egy kis kereskedés, manufactura stb. aztán, ha egy külföldi egyik-másik városban le akar telepedni, és azt kérdi: van-e ott személyes és vagyonbeli tökéletes bátorság, de nem szó

szerinti gratiából, ha t. i. más valaki épen jó humorában van, hanem hogy minden rendbontó ellen a városi hatóság jót állhat-e, hogy személyének semmi baja, és családján semmi sértés nem fog történni? mit fogunk erre felelhetni? Azt fogjuk mondani: hogy meg lehet, ha tán nem lakik a városban sok olyan ember, a ki hat lovon jár, négy elő van fogva, kettő hátul, és gázolja rendre az embereket, — tudnék száz példát! Azután megcsipi valamikép a rendőrség, t. i. akkor, ha az olyan ember nem kedvencz embere a publicumnak, mondom, hogy néha meg is meri csipni: mert elbizottságunk messze megy, ha a publicumnál hatalmas emberek vagyunk. Hogy kivánhatjuk azon külföldi fabricanstól, hogy nálunk mégis letelepedjék?! mert ilyes szavak: »Mein lieber Herr! Sie werden sehen« stb. egyáltaljában nem elégségesek, szóval: mind addig, míg felfogásunkban Verbőczynél egy kissé magasabb szempontra nem tudunk vergődni, — mind addig, míg azt mondjuk, hogy valami más van, mire kötelezzük magunkat és alkotmányunkat, mint a »sine nobis de nobis«: akárhogy csürjük-csavarjuk, mindaddig az igazi szabadságot, és azzal szoros összeköttetésben levő ország felvirágzását nem eszközöljük. Nem tudom, azt a darabot hogy hivják, de úgy hiszem, Ludas Matyiban, igen jól előadatnak a kényuraskodási gavalléri protectiók. Addig, míg a 10 millióról lesz szó, mint a főispán úr mondotta, — s míg a városoknak több jogot adni nem akarunk, — megvallom, én a gyanusításnak vagyok barátja; és látni fogjuk, midőn 10 millióról lesz szó, hogy hányadán vagyunk, ha azok, kik most a városoknak jogot nem akarnak adni, vajjon ott is fukarkodni fognak-e a jogok kiosztásában? Tudjuk, hogy az, a ki *vive sperando*, mikép szokott meghalni! — Lehetnek localis érdekek, a hol bizonyos körülmények és egyes esetek azt parancsolják, hogy a mostani helyzeteket fenn kell tartani; de ha az egész hazát tekintjük, a mint gr. Apponyi György helyesen mondotta, a félig-meddig tapasztalt ember látja, mily bonyolódottak körülményeink és mily összeköttetésben vannak a tárgyak; s ha azokat mi *ex asse* akarjuk tárgyalni, higyük el: végét nem érjük a dolognak, és az élet kineveti ezen igen-igen szövevényes munkát, ezt a részletesen mindent ex asse kimeríteni akaró viszke-

teget. Mert 4—5000 ember, és annyi municipium között, hogy én általuszhatom ezt a vizet, és azon pontra jőjjek ki, a melyre akarok, azt nem remélhetem: annyi divergentiák között így is elég, ha az üdv partjához eljutunk, és annál valahára kikötünk. Ha a városok rendezéséből ezen sarkfordulat kimarad, megvallom, felfogásom szerint ezen munkálat a többivel együtt nem egyébnek, mint fidibusznak jó. Ne felejtsük el, hogy alkotmányunk históriai műtétel és valami igen elasticus, s hogy ne törjék, bővítsük itt-ott, a többi maga magát fogja elrendezni. Ha honunkban a kereskedést és a gyároknak fölvirágzását akarjuk, ha azt akarjuk, hogy egyes capitalisták itt üssék fel sátoraikat stb., akkor azon kell munkálódnunk, hogy itt oly biztosság legyen, miszerint minden ember elmondhassa: »hogy noha alacsony állásu ember vagyok, de véres verítékkel és tenyeremmel dolgozó embernek, nekem akár a legmagasabbtól, akár a legutolsótól is semmi gratia nem kell, — és bár süvegemet alázattal leveszem minden ember előtt: de bennem is él azon öntudat, hogy én is meg vagyok hiva a szabadsághoz, és hogy oly polgár vagyok, mint bárki más.«

Márczius 13-án ugyan az a tárgy folytattatván,

Gr. Széchenyi István: Én a városi kérdést két szempontból fogom fel: először egyenesen gyakorlati szempontból, hogy t. i. Magyarországban, felvirágzás tekintetében, mennyire szükséges a városok elrendezése? — és a többi között épen ez azon sarkkérdés, itéletem szerint, mint tegnap előadtam; és másodszor: politikai magasabb felfogási szempontból, ha úgy lehet mondani, szellemi szempontból. Mi az elsőt illeti: legyen szabad itt némi óvatossággal egy történetet — nem is mondhatnám anekdotának, hanem olvasminek, mi egynap sokszor megtörténni szokott — valami következetlenségnek példáját előadni, hogy ezt itt felállítván, némely gyámokokat vonhassak a városok elrendezése anyagi vagy Bentham szerint, utilitási oldalának kimutatására. Egy igen mély felfogásu tekintély bizonyos alkalommal igen panaszkodott, hogy a gyapjunak semmi ára nincsen, és tőlem kérdezte: Angliában és a Szövetséges államokban hányadán vannak a dolgok? mert ha mi, szegény magyarok, a gyapjut nem tudjuk eladni, nagy

csorbát szenved jövedelmünk. Délután épen azon, más dolgokban egyébiránt igen éles elméjü, tekintély szörnyen scandalizálva találta magát, hogy most még a lovakat is betakarják bizonyos gyapjuneművel, a mi nem posztó ugyan, de mit épen pokróculak sem mondhatok. — Mondom, ezen tekintély azt nagy scandalumnak tartotta, pedig ez valóban mégis nagy ellenmondás a délután — és délelőtti nézet között: mert elsőbben a gyapju nagyobb fogyasztását óhajtotta épen azon tisztelt uri személy délután pedig épen azt, mi fogyasztaná a gyapjut, nem tartotta helyesnek, reggel a jövedelmi kútforrásnak igen gyér csepegését sinylette, délután pedig azt is be akarta tömni, mi talán bővebb forrásnak megindulását eszközölhette volna. Anyagi tekintetben a városok elrendezésénél épen így áll a dolog. Mi kereskedést s fölvirágzást kivánunk és akarunk. Kiki tudja pedig, hogy ilyeneknek kezdete egyenesen csak a városokban történhetik és indulhat meg. Már méltóztassanak fölvenni, ha mi igazán kereskedést akarunk, és a külföldieket, kik nagy capitalisokkal szeretnének ide jőni, hazánkba édesgetni akarjuk, erre a véletlen, és hogy úgy mondjam a jó szerencse, melyet sokan közőlünk igérgetnek, nem elég: mert ha Damokles kardja függ felettök csak legtávolabbról is, akkor bár szép phrasisokkal kecsegtessük· bizony nem fognak ide jőni. Egy hires philosoph egykor azon megjegyzést tette: hogy még az oktalan állatok is, mint teszem a kásztor, nem szeretnek ott épiteni, hol őket bolygatják: épen így vannak azon kereskedők, kivált a külföldiek. Pedig sok volna, ki nagy tőkével, és mi ennél több, nagy intelligentiával szivesen eljőne az országba, ha oly kevés biztosságot, mint tegnap előadám, nem találnának; és ez a fő ok arra, hogy itt épen nálunk és mindenekelőtt leginkább a városokban szükséges azon lehető emberileg szólván lehető legnagyobb biztosítások fölállítása, miszerint bizony akárkit, ha vét, minden ceremonia és minden bujósdiajtók nélkűl megragadják, s megbüntessék. Hogyha a városi hatóság az itélethozásban hibázott, hisz ott van a fölebbvitel: ebben én nem látok semmi nehézséget. És ez a dolognak anyagi része, úgy, hogy ha valaki felvirágzását kivánja e honnak, és ha azt véli, hogy felvirágzás nem lehet kereskedés nélkül, és

azt is átlátja, hogy belfabrikák nélkül az nem existálhat: ez nem tudom, mily következetességgel hátráltathatja azt, a mi javasoltatik. Mert megvallom, hogy illusió azt gondolni, miszerint a mostani körülmények között a városokban tökéletes bátorság volna mind azokra nézve, kik nemesi pergamenttel ellátva nincsenek. — De már most átmegyek a dolognak szellemi részére. Mi a szellemi része? — Azt hallottam itt felhozatni, hogy »ne ad normam Provinciarum gubernemur« — és ezt mindenkép kerüljük el. Én is tökéletesen ez értelemben vagyok; hanem melyek az eszközök és módok? Részemről azt hiszem: hogy épen, ha, mint Ugocsa megye tiszt. főispánja méltóztatott mondani, azt a bizonyos kellő pillanatot nem ragadjuk meg, akkor az, a mi megérett, maga magát fogja expediálni: akkor úgy lehet mondani, egy biztos alkalmat látok arra, hogy az emberi tehetség, úgyszólván, fennakadjon, és a dolgok annyira összebonyolódjanak, hogy végre önmaguktól rendeződjenek el, de csak úgy, mint a folyamok, midőn kiöntenek, s törik-szakad, mindent magukkal sodornak: de ezt az emberi eseményekben revolutiónak nevezik! — Igen tisztelt gróf De la Motte Károly urnak bátor vagyok felelni: hogy mi revolutiót nem akarunk, — mi nem akarunk, mint más provinciák kormányoztatni; de ép azért, mert nem akarunk úgy kormányoztatni, hanem alkotmányilag magunk akarunk bele szólani: magunknak kell tenni azt, mit vagy az idő hatalma, vagy pedig más hatalom végbe fogna vinni, és végbe visz mindenesetre. Ma is azt mondom: hogy ha magyarabb szempontból fogjuk fel honunk diagnosisát, és ha valaki azt kérdi: hogy valljon annyi complicatio, annyi bonyolódások közül ki fogunk-e bontakozni? és egy szebb létre fogjuk-e vinni hazánk jövendőjét? — akárki mit mond, bizony néha felette mély kétség támad minden gondolkozóban; és hogy ha ennek okát taglaljuk, és t. i. ha látjuk, hogy más nemzeteknél miért nem szoktak ily dolgok békesen menni, miről azonban nálunk, mint tegnap is mondám, még nem desperálok, azt fogtuk tapasztalni: hogy az sokszor épen némely szavaknak nem elég helyes felfogása miatt szokott történni, mint ma is láttuk példáját. — Mélt. gr. Esterházy József, tiszt. barátom, azt mondja: hogy ő egyet és mást előbb planirozni kiván;

ezt én is kivánom, megvallom, és mi több, gróf De la Motte Károly úr is, habár még azon szótól is irtózik, szinte planirozni akar; és azt teszem még hozzá, hogy mi hárman bizonyosan meg fogunk egyezni: mert csak jól definiálnunk kell ezen szót, mi a planirozás? – Megvallom, hogy ha márul hónapra mindig így experimentálni és régi institutiók között egészen új építményeket akarnánk fölállítani, mintha alkotmányunk valami tabula rasa volna: ez nem menne. – Itt más körülmények között vagyunk, egy 800 éves épületnek falai állnak előttünk, melyeket egyszerre eldönteni nem lehet, azt lépcsőnként kell tenni; más részt a mi alkotmányunk nem egyszerű gép, nem olyan, mint példának okáért Francziaországé; itt más körülmények is vannak, ezt is tekintetbe kell venni: mert habár igen-igen kecsegtető álomnak venném is egy 30 millió ép nemzetnek tagja lenni, ha vannak oly geographiai helyzetek, hol podgyászomat vizbe dobván, mint Franczia- és Angolországban, ez szinte magától kimegy a nagy tengerre, mondom, ezek szép álmok; de a mi feladatunk nem oly egyszerü minekünk, mint az angol mondja: »az adott viszonyok közt a lehető legtöbb hasznát kell venni minden körülménynek.« Mi egy oly időszakban, hol Magyarországnak fölvirágzását mindnyájan kivánjuk, — hol némelyek talán csak azért nem hajlandók fizetésre, mert azt mondják: *legyen elöbb, azután fogunk adni!* — oly pillanatban élünk, hol mindenki, akár akarja, akár nem, egy eszmét magától, de egyáltalában el nem lökhet. A mennyiben létünket s alkotmányunkat mintegy morális és anyagi tekintetben teljesen elkészült, és ezentúl már semmiben sem változható gépezetnek nem tekinthetjük, nagy hiba volna be nem látni, hogy annak nagy elasticitása van, és így, hogy sem arról nem lehet szó, csontmerevedettségben *csökönösödni,* de viszont arról sem lehet szó, hogy a dolgot szakadásra vigyük. Épen azon elasticitásnál fogva, melyet alkotmányunk mindig elfogadott, — mert az nem mai fabricatum — mennyi sarktörvényeink töröltettek el simplicissime, melyekben a nemzet egykor palladiumát gondolta, és a haladó idő némely törvényeket nevetségesekké tett, úgy, hogy itt van még a törvény, de az életre hatása többé nincs! Mind ezt kellő figyelembe vevén, még egyszer azt mon-

dom: hogy ha mi az időnek engedni, és egy részről sem törni, szakítani, de más részről pangani sem akarunk: akkor természetes, hogy csak úgy fogunk boldogulni, ha némely kitételeket nem állítunk mindjárt tűhegyre, és mindenek előtt, ha a históriai adatokban kissé nagyobb szigorusággal járunk el: mert az igaz, hogy – teszem — midőn már Francziaországban egy köz-conflagratióba ment minden át, hogy ekkor a nemesség a lehető legnagyobb áldozatokra vala kész, és annyira ment — mint tudjuk — csupa szivandalgások és az egyenlőség eszméje utáni vágyból, hogy egy kamara lett a kettőből; de már akkor késő volt! — ezt előbb kellett volna tenni. — És épen így vagyunk mi. Előbb, hogy egy IV. Henrik mit tett, mit nem tett, vizsgálni nem akarom: de hogy ha XIV. Lajos uralkodására tekintünk, ott egy kis számu nemesség, úgyszólván, minden volt, a többi pedig még csak katonai hivatalra sem alkalmaztatott, bár mennyire érdemes volt, routuriernél nem emelkedhetett magasabbra; és ha visszatekintünk ugyanott a vallási dolgokra, a nantesi edictumokra stb. tanulságot vonhatunk arra, hogy az idő int minket is, mint Ugocsamegye t. főispánja mondá — megragad az idő! — Mit kivánunk mindnyájan? Nem egyebet: hanem csak azt, hogy a város, ha ott lakni akarunk, épen azon törvényhatóságot gyakorolja felettünk, melyet most a megye gyakorol, ez az egész. Már részemről így szólok magamhoz: *Széchenyi István*, tetszik-e ez neked? Felelek: tetszik bizony! meg vagyok vele elégedve. Hát másnak miért nem tetszik? — Valljuk meg, mert ez legtöbb bajainknak oka, hogy a magyar senkinek magát, úgy szólván, submittálni nem engedi: mindenki vezér, úr akar lenni, és ha épen jó órában van, maga alatt felrugja a port és azt mondja: *ez a világ közepe*, hol én állok! Erre a tulajdonságra sok ember azt mondja: »es ist mit den Leuten nichts anzufangen«; — én pedig azt mondom: »es ist sehr viel anzufangen.« De hát valljuk meg, hogy eddig, ha tagadni nem akarjuk, bizony csak kard volt mesterségünk, csak katonák voltunk: most más kellékek vannak előttünk, és mint számtalanszor mondám, épen azon nemes hév, azon férfiui öntudat akadályoz, hogy magunkat bizonyos rendszernek alá vessük. Már mi öregebbek talán némileg ki estünk

abból, mert sokan és talán magam is azon állapotban vagyok, bármi hangosan szólalunk fel minden hatalmaskodás ellen, és azt kárhoztatjuk, meglehet, fél óra mulva magunk esünk ugyanazon hibába: nevelésünk el van hibázva! — Mi rendszerető emberek nem vagyunk, ezt a qualificatiót még aquirálnunk kell: és ehhez épen első lépés a város. Ki oda megy, becsülje meg magát, mert másként becsipik, ha pedig be nem csipik, ott sem fabrika, sem kereskedés jó sikerrel bizony menni nem fog. — Ezeket előre bocsátván (hangos és hosszasan tartó kaczaj) — — — magamat a méltóságos Fő-RR. további gratiájába ajánlom.

— —

Időközben megfordult Széchenyi Bécsben, Pesten, hol az országháznak nézeget helyet, majd Sopronban is a Szeder-egylet ügyében, s mindenütt igyekszik az ő »Adó és két garas« tervének hiveket toborzani. Az országos küldöttség tárgyalja is; ápril 26-án kilenczedik ülésében 24 szóval 17 ellen elfogadja a »közös teherviselés« elvét.

Hosszabb szünet után, május 19-én, napirend:

Országgyűlés évenkinti tartása. E tárgyban felirás és törvényjavaslat.

Gróf Széchenyi István: A mik eddigelé e tárgyban elmondattak, azok csekély vélekedésem szerint oly gyenge, oly *bágyadt* argumentumok voltak, hogy részemről megvallom, nem csudálkozhatom eléggé még oly férfiak részéről is oly argumentumokat hallani, kiktől én magasabbat vártam volna és várok ezentúl.[1]) Nem akarok én ez által legkevésbbé sértő lenni; mert ha egy részről az eddigelé előadott argumentumok igen gyenge és bágyadt voltát meg is fogom mutatni, más részéről igen átlátom, hogy a dolog sok és okos emberek előtt oly szinben állhat; és ennek eszközlésére legyenek cs. kir. főherczegsége igen tisztelt Elnökünk, és a mélt. Fő-RR. azon kegyességgel nekem megengedni, hogy egy kis indiscretiót kövessek el, és hogy némelyeket, mik a coulissák mögött történ-

---

[1]) »Sur mon beau dire« irja naplójában. Ez volt az ismeretes tréfás alkalom, mikor az előtte szólott gróf Dezsewffytől kölcsönzé a szót a német *matt* kifejezésre, melyet nyomban reá alkalmazott.

nek, mint azok előttem feltünnek, itt elősoroljam: hogy t. i. miért van itt igen sok embernek az országgyűléseken egyáltalában szinte valami nauseája, és hogy azt miért hozzuk elő még többször? holott elég keservesen esik sok érdemes embernek, ki úgyszólván kinpadra vonatik, az országgyűlésnek minden három évben is tartása, és ép ezen helyzetben van a kormány is. Mindenek előtt átmegyek azon okokra, melyeket itt hallottam, és azután bátor leszek előadni: hogy mikép tünik sok ember előtt az országgyűléseknek még többszöri tartása valami rémképben elő? melyet, a mennyire lehet, szeretne az ember inkább ritkítani, mint — minek psychologiai oka van — szaporítani? és épen azon okok azok, melyekből vajmi könnyen megbocsáthatólag a többszöri tanácskozásoktóli idegenkedés származik, és melyekből indulva ki, fakadtak sokan a tegnap hallott indokokra. Többek közt azt hallottam, hogy a minden évi országgyűlésnek haszna csak az által is kétségbe vehető volna, mert épen akkor, midőn a mohácsi nagy catastropha lecsapta nemzetünket, úgy szólván lábairól, a mohácsi vész összeköttetésben volt volna az akkor minden évben tartatott országgyűlésekkel! Mondhatom: sokat hallottam: hogy miért huzta a magyar ottan a rövidebbet? Részint Zápolya irigy fondorkodásának tulajdonítom azt, némileg talán Tomory igen-igen nagy hevességének, sőt, mint mondják, az ország nagyai tökéletes elpuhultságának, miszerint kocsin — vagy akkor még csak szekereken — mentek az ütközetbe; másrészről tulajdonítom a török akkori, lehet mondani ellenállhatlan bátorságának; de mert minden évben országgyűlés tartatott, hogy az lett volna oka a veszélynek, mondhatom, azt soha sem gondoltam. És most is azt mondom és bátran kijelentem — értsük egymást! jóllehet, hogy panaceát nem ismerek: de valamint egy nagy status-férfiu azt mondá Angliában: maradjon meg a sajtószabadság, és mindent feláldoz annak, mert kiviv ez mindent, mi hátra lenne, és rövid idő alatt minden azon helyen leend ismét, hol előbb állott; így mondom én: hogy csak tanácskozhassunk szabadon, sokszor és rendesen, és én kész vagyok még az adó kérdését is feláldozni; pedig ezt én nem szivesen tenném most, főkép, midőn egy igen nagy — legalább felfogásom

szerint — igen kedvező symptoma mutatkozik nemzetünkben, mely egykori jövendőnknek jobb voltát, nemzetünknek egykori nagyságát némileg sejteti, legalább azon kebellel, mely még reményleni szeret, hogy t. i. mi épen ellenkezőleg a lengyelekkel, kik sok esetekben a legnagyobb barátságban jöttek össze országgyűléseken, és hosszas vitatkozások után úgyszólván mindig harczban távoztak el egymástól: mi emigy jövünk az országgyűlésre, és bizony, mondhatom, elég hosszasan játszuk a macska, és a többi komédiát, de végre azután kibékülünk, — s tanácskozásaink eredménye mindig az lőn, hogy az országgyűlésnek berekesztésével közelebb állunk egymáshoz, mint azelőtt állottunk. És bár csupa országgyűlésektől bizony nem is fog támadni nemzetünk felvirágzása, kivált simpla országgyűlések tartásával nyerni sokat nem is fogunk; de azt tartom, hogy a minden esztendőben tartandó országgyűlés épen azon effectussal fog birni, mint egy jól elrendelt officina: *»eine gute Arbeitsstube, oder eine gute* — nem is tudom hogy mondják — *Werkstätte,«* — melyből majd ki fog kerülni minden. Tegnap hallám itt, és reá ismertem azon általam igen sokszor használt hasonlatra a gépről, hogy kár egy, jóllehet sokkal jobb, gépből kivenni egy karikát, és azt a régi gépbe beilleszteni, mert akkor az nem forog, hanem egy egészen uj és jól összefüggő gépet kell venni egyszerre; de mondhatom, a rendes tanácskozás nem olyanféle gép, hanem épen: *»die Werkstätte,«* melyből a gépnek ki kell kerülni. — Hallottam és azt hittem, az eddigi systhema ellen volt irányozva, azon indokot is, hogy mi sokszor nem tudom 74, vagy 89 hónapokig is tanácskoztunk, és azután eredmény mégis kevés volt. Ebből azt következtetem, hogy ha az eddigi systhema mellett még 89 hónapig sem volt siker, s hogy ennek haszna nincs, tehát valami másforma országgyűlés után kell esengenem. Az mondatik továbbá: hogy az évenkinti országgyűlés jó lesz egykor, midőn az országgyűlés rendezve lesz, az utasítások megszünnek és provisio történik, hogy a közigazgatás ne lankadjon azon idő alatt, míg az országgyűlés tartatik, hogy az igazság kiszolgáltatása is rendében legyen stb., *»majd akkor lesz annak ideje!«* de Istenért! ez azon circulus vitiosus, melyből nincsen kibuvás, melyet annyi-

szor ezer formában hallottunk. — A köznépet emeljük magunkhoz, engedjünk neki szabadságot! lehetetlen, mondják, mert nincs még nevelve. Emeljük tehát a népnevelést, mondjuk mi. Nem kell az embereket nevelni — felelnek, — boldogok ők így is stb. Mindig úgy vagyunk, hogy a vizbe majd csak akkor megyünk, midőn már jól tudunk uszni. A minden évben tartandó tanácskozás még ott is szükséges, a hol már egy nagy regeneratiónak mutatóján által esett egy nemzet: hát kérdem ott, a hol még minden a teendő, ott nem volna-e az szükséges? — Méltóztassanak elhinni: ott szükséges! Egy példát hozok fel: a *cambium mercantile* ellen sok embernek most, miután megszületett, sok kifogásai vannak. Méltóztassanak elhinni, hogy annak idejében, midőn a világra jött, – mind azok, kik fáradoztak körülötte, és sokan, kik igen-igen fáradoztak körülötte, kiket itt ez országgyűlésen tisztelni nincsen szerencsénk, — velem igen átlátták, hogy még éretlen, és hogy egészen nincsen megfőzve, és hogy még tovább kellene főzni rajta; de akkor azt mondották: hogy ha a dolog el nem fogadtatik, úgy, mint áll, mit fog mondani a nemzet? — nem ironice mondom, — a többség a dologhoz nem ért, és azt hiszi, hogy ezen *cambium mercantile* — mint tegnap mondatott — *panacea*. — Voltak sokan, kik azt mondották: ha nem ment volna keresztül azoknak akaratából, kik átlátták, hogy nincs eléggé kifőzve, és kik ezt a legjobb intentióval tették, — bizonyosan a sokaság azt mondotta volna: ime ezen emberek nem kivánják! és azon gyanu kenetett volna reájok, hogy azért játszák a valóságos alkotmányos embereket; mert egyenesen a kormány nevezi ki a váltó intézetekhez tartozó egyéneket, és azon gyanú terjesztetett volna az országban, hogy önzés miatt háttérbe tették a haza javát. És mi történt? épen az, mi a szegény katonával akkor, midőn rajta ütnek, de étke még meg nem főtt, — mit tegyen? félig nyersen lenyeli étkét, mert azt gondolja: tudja Isten — mikor lakhatom ismét jól! Három év egy nemzet életében, hol a teendők száma oly roppant, mint nálunk, sok: az ember ekkor nem scrupulizál annyira és rááll olyanokra is, mik azután a közvárakozásnak meg nem felelnek: — ha pedig minden évben rendes országgyűlés tarta-

tik: akkor természet szerint 8 hónap leforgása alatt az ember egy kissé koplalhat, és bevárhatja a végzések hatását, mert 8 hónap után ismét vissza kapja az alkalmat, — és épen akkor azon sokaság, mely rosz intentiót és tulságot gyanított, meggyőződik utoljára, hogy mégis becsületes emberek voltak, kik a dolgot jobban kifőzték, hogy jobb izű legyen! és minden ember a *cambium mercantilet* most jobb izűnek találná, ha így mentek volna a dolgok; ellenben, fájdalom! most sok magyar embernek csömört okozott. — mi természet szerint mostani rendszerünknek elkerülhetlen következése. — Igen sokat tudnék mondani ezen szükség mellett, hogy mily hasznos, ha az ember rendesen tanácskozhatik, és kivált tanácskozhatik akkor, midőn saját dolgainak sulyát némileg elvégezte: mert köztünk többet, kevesebbet mindenki azon állapotban van, hogy a haza előtte néha nem a legelső, — családi és más körülményei vannak, melyeket az ember el nem hagyhat: ha tehát a nyári, tavaszi és őszi hónapokban elrendezzük a magunkét, mindjárt nagyobb kedvvel fogunk munkálkodni olyasokkal, melyek azután ellentétbe nem jőnének saját érdekeinkkel. De van még valami, mi ezen minden évi országgyűlésnek tartását igen ajánlja, t. i. azon psychologiai körülmény, hogy igen jó, kivált kissé életbevágó dolgok körül, hogy az ember magát kissé kialudja. Hogy jövünk az országgyűlésre? *Ceremonia* egy nagy része, — és azután még megismerkedünk, gyanúsítjuk egymást, czivakodunk pártérdekek körül, és legtöbb időt elvesztünk, egyik a másikat rágalmazza, noha oly gyengék vagyunk, hogy közvállalatok által alig tudnók mindnyájan együtt véve is, ellátni a haza szükségét, — és mégis szakadások vannak köztünk, és ez az, mi zsibbasztja az egészet. — s legyünk igazságosak: ily körülmények közt legtöbb idő pereg le. Már most csak supponáljuk a jelen esetet, ha még két vagy három hónapig ad summum ezen országgyűlés tart, némi fő dolgokat, mint a kir. városok elrendezése kérdését, elvégezendjük, — és bocsánatot kérek! — de minthogy az indiscretióban benne vagyok, kimondom: hogy akármikint állunk szembe egymással mint ellenségek vagy barátok, igaz marad: hogy a magyar hazafiak csak összes kézfogások által fogják eszközölhetni ha-

zánk virágzását!! — és pártoskodások s pártszellem által oly bizonyos, mint 2 × 2 = 4, lesülyedünk. Többször mondottam: szomjazom véremnek és fajtámnak nemesebb és kifejlettebb voltáért: de én is, ha bukik: »*mitgefangen, mitgehangen,*« — más sorsot nem kivánok, mint a többinek lesz; de ha az országgyűlés most két vagy három hónap alatt véget érne, és előre tudnók télre, miután — mondjuk ki — unalmas itt ülni mindig (*medicina pejor morbo*), s alig várja mindenki, hogy kimenjen az *Auba*, főkép most, midőn a szép napok jőnek, — még midőn rosz idő volt, könnyebben lehetett dolgozni; de ha az ember előre tudja, hogy nyolcz hónap mulva ismét össze fog jőni, azt mondja az ember: »egyet és mást *per Pausch und Bogen* ne vigyünk által a Rubiconon«: főzzük a dolgot ki jól. Mert oly nemzet, mely a török igának lerázása óta, nem egészen maga hibája által, — hanem »peccatum intra et extra muros« — 150 évig pangott, most iparkodik, hogy egy kissé helyrejőjön, — és az axioma, hogy a nagy pangást heves mozgás váltja fel, és ha ezt mérsékelni nem lehet, ismét valami lázba megy által a nemzeti test, a mi szinte oly veszélyes! — Mi a panaceát illeti: magam is sokszor estem azon hibába, — ha t. i. egy rész valamitől igen sokat vár, hajlandóbb vagyok azt panaceának tartani, ha t. i. azon rész azt gondolja, hogy azzal minden absolválva van: úgy tegnap azt hallám, hogy a minden évi országgyűlés tartásával sok ember azt hiszi, hogy minden bajoknak vége lesz: és azon kérdés tétetett hozzánk: vajjon gondoljuk-e, hogy ha négy hónapig minden évben országgyűlés lesz, akkor egyszersmind minden bajoknak vége is leend? Ezt, m. Fő-RR.! senki nem gondolja. Az mondatott: hogy ezt oly orvosságnak veszik, mely kicurálja minden betegségét a nemzetnek: ezt nem gondolja senki: hanem azt én is gondolom, hogy oly officina lesz, melyben az orvosságok készíttetni fognak, melyek ezen nagyszerü beteg és bágyadt testületet helyre fogják állítani. Azt hallottuk továbbá: hogy coordinálni kell némelyeket, tudja Isten mit! de kérdem: hát a jövő országgyűlésen a fák nem úgy fognak-e állani, ha csak ki nem fogják vágni, mint most? A promenade nem épen úgy lesz lampákkal kivilágítva, mint ma? és akkor minden, mint a har-

mat, magától az égből fog-e leesni? — Reménylem, hogy általunk s velünk fog történni ezen coordinatio, vagyis legalább nélkülünk nem; — és természetesen hol fog történni? Itt az országgyűlésen, a nemzeti officinában, másutt nem is történhetik; de melyik officinában fog ezen coordinatio sikeresebben eszközöltetni? három évről három évre történt országgyűléseken-e, hova mindig uj tagok jőnek, hol annyi idő fecséreltetik el? vagy minden évben tartandó officinában? De természet szerint nem panaceaképen mondom én ezt. A minden három évben tartandó országgyűléseknél is tudjuk, miként megy a dolog; — lassan forog a gépezet, és az utolsó hónapban, midőn a praeclusi terminus jő, és az országgyűléstől meg kell válni, az többnyire oly helyzet szokott lenni, mint a hajótörésnél, hol mindenki mindenfelé kapkod és iparkodik, hogy paklijával meneküljön. Én, mélt. Fő-RR.! igen sokat tudnék még erről szólani; hanem engedjék már most meg, hogy komolyabb oldalait vegyük a dolognak: mert hogy a dolog így áll, azt egy kissé nehéz volna tagadni; és még annyi argumentum van; hanem azoknak úgyis igen nagy hasznuk nem lévén, kár volna azokkal a mélt. Fő-RR. figyelmét fárasztani. Mint practicus emberek, mi azt mondjuk in thesi, mert sokszor hallom: a minden évben tartandó országgyűlés, ha nem is panacea, de oly officina, hol készülni fog egy és más is; és ismételve bátor vagyok a mélt. Fő-RR.-et emlékeztetni azon gyönyörü symptomára, melyet hazánkra nézve tapasztalunk: miszerint míg a lengyel nemzet rendszerint kibékülve jött az országgyűlésre, de ott kardot rántottak egymás ellen, és ily állapotban oszlott el az országgyűlés; mi pedig körmökkel jövünk egymás ellen ide, és azután, míg az országgyűlés eloszlik, kibékülünk egymással. Ezt én a jó intentio legnagyobb symptomájának tartom. In thesi — mondom — mindenki átlátja, hogy a tökéletes szabadsággal végbeviendő tanácskozásoknak ez oly kelléke, melynek legalább én minden többi kérdést alávetek. Vegyük a dolgot gyakorlatilag: miként akarjuk ezt elérni? és most bocsánatot kérek! hanem én igen vigyázni fogok, mit mondandok, és lehetetlen, hogy azokat, ha igazán a dolog velejébe akarunk hatni, el ne fogadjuk. Már miután a kormány és egyenesen a

fejedelem felkent személyének jóváhagyása s hozzájárulása nélkül ezen törvényt, mely most egész becsében áll, hogy három évről három évre országgyűlés tartassék, egy évre tenni nem lehet; most, mondom, méltóztassanak megengedni! de úgy tapasztaljuk, hogy nem ugyan rosz intentióból, — mert ezt senkiben fel nem teszem — hanem tudja Isten mily okokból? de azt tapasztaljuk, hogy itt a kormánynak emberei erősen megtámadtatnak. Vegyük fel csak a kir. előadásokat: mi régibb emberek tudunk arról itélni: mert 20—25 évvel ezelőtt sok keserveink, sok nyomoruságaink között csak ennyit sem álmodtunk; és mondhatom, azon megtörhetlen türelem volt az, mely annyira birta a kormányt, hogy lassankint átlátván jobb érdekét, alkotmányosság és nemzetiséghez kezdett hajolni: mondom, látván a kormány emberei, hogy itt vakmerően támadtatnak meg, és a támadók, mint tegnap is láttuk, köztetszést nyertek — mi azonban bennem legnagyobb szomoruságot okozott, — ne várjuk, psychologice véve fel a dolgot, azt, hogy évenkinti országgyűlés tartását óhajtsák ők, kik bár szolgálatban őszültek meg, és itt mégis kinpadra vonatnak és meg nem emésztett szavakkal sértetnek; ne higyjük, hogy keresztül fogjuk vinni, — mi most sok embernek oly keserü medicina, — az országgyűlés minden évben tartását. És ez forrása a bágyadt argumentumoknak: mert azokat in thesi alkalmazzák. Mélt. Fő-RR.! tiszteljük, becsüljük meg egymást; mert addig, míg itt bizonyos része a mostani nemzedéknek — mert távol vagyok attól, hogy mindnyáját kárhoztatni akarnám — úgyszólván censurálni akarja az országgyűlést: egyiknek fényes fáklyás zenét, másiknak macskamuzsikát csinál, — ily körülmények közt miként lehessen a kormánytól várni azt, hogy azt, mi valósággal némileg scandalum, annyiszor repetálja: és erre nézve három év is sok, és — legyek rosz próféta, ámbár a vak sokaság járjon holt testemen keresztül! — azt mondom, hogy ebben hongyilkolás van. Mi magunk igen jól tudjuk, hogy ez semmi. — jól tudjuk, hogy egy oly tanácskozás között, melyben 500 ember vesz részt, lesznek többen, kik meg nem gondolván, mit mondanak, lerontják könnyelmüleg azt, miért mi annyi éveken becsületesen fáradoztunk, és könnyelmüleg eldöntik, leszaggatják egyszerre azt, mit forró

hazafiság és jellem épített. De vegyük összefüggésünket: az ilyeseknek nem nagy hatása szokott lenni nemzetünkre, hanem ily egyes kifejezésekről, melyeket magamévá tenni nem akarok, melyeket visszataszítok magamtól, bizonyos helyen azt gondolják, hogy ez a pártok szelleme és ez oka annak, hogy oly dolgok, bár magunk között alkotmányos életünkben csekélységeknek látszanak, de mások képzelete előtt óriási alakban mutatkoznak. Ha tehát azt akarjuk elérni, hogy országgyűlés minden évben tartassék: mutassuk meg azt is, hogy rendet tudunk tartani ott is, hol tökéletes szabadság létezik. Reám nem hatnak ilyen mondások: de vannak emberek, kikre hatnak, kiknek körülményeik olyanok, hogy bizony -- valljuk meg — nekik coquettirozniok kell egygyel is, mással is, és ezeknek azon discussio, hol mindig lakolniok kell, nem fog tetszeni. — Nem akarok tovább szólani. — ki érteni akar, érteni fog. — Ezeket előrebocsátván, megvallom, sajnálom, hogy a tek. RR. izenete oly formában jött hozzánk, t. i. oly formában, hogy okot is adhatott azt mondani: itt minden évi országgyűlés és minden évi követválasztás synonymon: mert ha ez: akkor megvallom, mégis jobban szeretem a mai zavart, mint minden évben országgyűlést, ha t. i. ezt csak úgy lehetne megvásárolni, hogy minden évben követválasztás is történjék: mert -- ismét sértés nélkül legyen mondva -- Magyarországban sok eszes ember van: de gyakorlati ember, azt tartom, nincsen ország, hol kevesebb volna, mint itt. Már, ha oly kevés a gyakorlati, politikai intelligentiával biró egyén, tudósokkal sem bővelkedünk oly igen nagyon, hogy azokat ne tudnók megolvasni, — ha az időt csak egymás elleni agitatióra fordítjuk, és ez megtörténik minden évben, és a pártok mindig egymás ellen állanak, úgy, hogy minden embernek eszében csak a pártérdek forog, és a hazának ügye háttérbe vonul: akkor én az évenkinti országgyűlés tartását — noha különben a lehető legnagyobb jónak tartom, -- oly drágán nem szeretném megvásárolni. Azért azon bölcs megkülönböztetés szerint, melyet fenséges és mélyen tisztelt Elnökünk felhozott: hogy fel kellene szólitani a t. RR.-et, azon hozzáadással, hogy mi ugyan megegyezünk az országgyűlés évenkinti tartásában, -- de hogy a választások

maradjanak három évről három évre, mint most, — én is a RR. izenetéhez járulok. Van még egy a RR. izenetében, és ez a Pesten tartandó országgyűlés. Én részemről azt hiszem, tanácskozni kell a lehető legnagyobb szabadsággal, minden erőszaktétel nélkül; de morális erőszak is van. A kényelmes tanácskozás is szükséges; már pedig mármarosi vagy krassói embertől lehet-e méltányosan követelni, hogy minden évben Pozsonyba jőjön? Ez valóban nagy nehézség volna az évenkint tartandó országgyűlések ellen: és így természet szerint egyenesen Pestre gondolnám az országgyülést tétetni. Ez tehát erre nézve előttem *conditio sine qua non*. Egyszer bátor voltam e tekintetben már kifejteni véleményemet és nézetemet, mely, fájdalom! csak egy-két barátomnál talált viszhangra. Én ugyanis mindig az ellen voltam, hogy az országgyűlési lakásokat itt Pozsonyban a nemzet fizesse; de sokan úgy vélik, hogy nagy igazságtalanság fekszik abban: mert hogy lehetne az idevaló házakat ingyen használni engedni? de ezek nem jól vették fel: mert itt nem az a kérdés: hogy fizetni kell-e? hanem, hogy ki fizessen? Természet szerint ő felségének jogában van Aradra, Sopronyba, Fehérvárra vinni az országgyűlést: és ekkor természet szerint, ha az országgyűlés ő felsége felkent személyének kényelme végett tartatik itt, azt hiszem, más cassából, mint a nemzet zsebéből kell fizetni az országgyűlési lakásokat: mert a méltányossággal megegyeztetni nem tudom, hogy például a mármarosi ember, ki nagy ügygyel-bajjal felmász Pozsonyba, azon kellemért, hogy itt van az ország határa szélén, — még fizessen is: azonban, ha az ország közepén van az országgyűlés, méltányossággal lehet kivánni, hogy a nemzet fizesse az országgyűlési szállásokat. Azért méltóztassanak minden évben rendes, és minden erőtetés és morális kényszerítés nélküli országgyülést kivánni, — s ha lehet, Pesten. Ez alázatos véleményem. (Zajos tetszés.)

E tárgyban másodszor

Gróf Széchenyi István: B. Mesznil Victor magát némi szerénységgel ujoncznak mondja, minek példáját ma is adta az által, hogy fel nem fogta beszédemet: mert én azt mondottam, hogy

azon szerencsés különbséget látom a lengyel és magyar nemzet között, hogy a lengyelek eleinte mint jó barátok jelentek meg, s utóbb kardot rántva egymás ellen távozának el az országgyűlésről: mi magyarok pedig eleinte körmökkel állunk szemben egymással, és végre kibékülünk: azonban b. Mesznil Victor ő mltga épen megfordítva fogta fel előadásomat. Már most méltóztassék tőlem, mint ki sok évig a közdolgokban fáradozám, egy őszinte szót fogadni: ha a mélt. gróf! (felkiáltások: *»báró!«*) ha mondom, a mélt. gróf (felkiáltás *»báró!«*) bocsánatot kérek, de mindig azt gondoltam, hogy azt mondják: *»bravo!«* A mltságos báró többször felszólalván, úgy látszik, azt véli, és épen azért mert ujoncz véli azt, hogy, valamint jó katona az, ki minél mélyebben vág, annál jobb a politicus is, minél mélyebben vág: hanem itt nem mély vágás, hanem mély felfogás az, mit becsülünk. Már tegnapi beszédében a mélt. báró nem egyenesen a mélt. Fő-RR.-ről, hanem egyenesen a kétfejü sasról s a tekenőbékáról szólott: én ezeket mint régi katona szó nélkül eltürni nem tudom: mert a kétfejü sas alatt sok évekig büszkén harczoltam. Már ha ily dolgok jőnek elő itt, minden gondolkozó ember azt fogja kérdeni: hol lesz vége a dolognak? Nem akarok tanítani és oktatni: hanem vegye a mélt. báró ezen őszinte tanácsomat: méltóztassék előkelő és érdemdús egyéneknek sok évi fáradozásait méltányolni: Nem akarom én azt vakmerőnek, hanem merővaknak nevezni, kinek legkisebb felfogása és tiszta belátása nincs, ki oly erős kifejezésekkel, mint a mélt. báró bennünket és ügyeinket annyiszor compromittálja: mert a világon nagyobb baj nincs, mint a tulzók, kik legjobb szándékuk mellett oly dolgokat állítanak fel, hogy az ember megijed tőlük. Nem is akartam ma szólani: mert megvallom, oly tulzókkal, mint a mélt. báró nem szeretek egy sorban ülni és maga a mélt. báró, ha jobban meg fogja gondolni a dolgot és magának több tapasztalást szerzend, azt fogja mondani, hogy nem a mély vágás, mi alliciens lehet a publicumra, hanem a mély felfogás azon kellék, melylyel Magyarországnak felvirágzását eszközölni lehet: és valamint mondám, hogy körmökkel állunk, de csak kezdetben egymással szemben: úgy most a m. bárónak őszintén barátságomat ajánlom.

Időközben Széchenyi mindenfelé utazgatott. Hol Czenken és Sopronban, hol Bécsben, hol Pesten találkozunk vele, mindig valamely közügy érdekében fáradozva. Ha Pozsonyba betér, az többnyire az országos küldöttség ülései végett van. Ezt két garasos vagy tréfaképen zsebelő választmánynak is nevezik, s vigasztalást várnak tőle a megbukott házi adóért.

Végre augusztus 10-én ismét részt vesz a főrendiház tárgyalásaiban. Napirend: izenet a börtönrendszer tárgyában — a halálos és testi büntetések iránt.

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek, miután a discussio már annyira terjedett s kissé késő van, hogy bátorkodom felszólalni; és minthogy, mint szememre vetik, — és meglehet, hogy igaz, — szokásom az, hogy néha digressiókat teszek, ha megengedi elnök ő nagyméltósága, fogok némileg tán e jogommal élni. Én igen is azt hiszem, hogy most, az átalakulási kérdéseket tekintve, ha valamit, talán experimentumokat, nekünk tenni nem kellene; pedig, ha a más nemzeteket szemügyre veszszük, melyek a civilizatióban sokkal előbbre haladtak, mint mi, azt fogjuk látni, hogy némely egyeseket kivéve, de melyeknek sokkal szelidebb természetök van, a lehető legjobb akarattal is a testi büntetést egészen elmellőzni még nem tudták. Vegyük fel, hogy minden jobb kedély irtózik attól, kivált ha tudja, mily hatása van a szellemnek az ember anyagi részére; de akárki mit mond, vannak oly esetek, hol az anyagi rész az embereknél praevaleál, s így ezt kell fenyíteni, mert a szellemi részére nézve ily emberre a fenyítés nem hat. De most tegyük fel általában — mint mondám, digressiókat fogok tenni, — hogy a testi és halálos büntetés, supponáljuk, hogy egyszerre meg fog szüntettetni, s azok, kik azt indítványozák, e tekintetben többséget nyernének: mi fogna történni vajjon? Mondhatom, e tekintetben vannak bizonyos kúttők, melyekben gyönyörü theoriák és igen philanthropiai elvek foglaltatnak, melyek oly varázserővel birnak, de melyekből, a status reformatióját tekintve, oly dolgok szoktak kiburjánozni, melyeknek következményeitől rettegek: kivált, mivel oly furcsa természetem van, hogy ha esténkint egy kissé megterhelem gyomromat, a legkomolyabb álmakkal szoktam éjjelemet tölteni. Ezen

kérdésnek egykor oly nagy popularitása volt, hogyha egy vagy két évvel ezelőtt valaki itt a testi vagy halálos büntetes eltörlése ellen beszélt volna, annak aligha helye leendett e teremben; de ez is kiment a divatból, és sok ember a meddő theoriák sorába állította! De könnyü is ám szép szavakat a vásárra vinni, kivált ha előre tudja az ember, hogy kisebbségben marad. Hogy azon bizonyos kútfőkről szóljak, bátor vagyok azt is elmondani, hogy épen ma éjjelen igen furcsa álmom volt. Valami magasabb szellem mindíg unszolt — mivel a nemzeteknek is, ugy mint egyes egyéneknek, vannak bizonyos pillanatai, melyekben a szerencse mutatkozik, és hogy ha legott az egyes vagy nemzet azt meg nem ragadja, azt örökre elveti magától — és ez az én kicsi digressióm — unszolt tehát a szellem, hogy miután sajnosan tudjuk, mikép Csehországban a szegény Izraelitáknak jelenleg igen rosz dolguk van, hogy talán most volna azon pillanat, melyben az emancipatiót vinnök keresztül, mert akkor természetesen bizonyosak lehetünk, hogy mind azon Izraelita egyszerre itt teremne, és ha teszem, hogy némi manöverek által Gallicziában is a szegény Izraelitákat sanyargatná a katholikus rész, midőn nálunk emancipáltatnak, onnand is egyszerre kijönnének. S oly szépnek mutatkozott ez ország kivált nemzetiség tekintetében, ha azok mindnyájan itt fognának egyesülni, ez az ország melynek népessége oly csekély, ily uj elem által még a magyarságot is elő fogná mozditani, és a köz csinosodás is mennyire gyarapodni fogna, hogy e czélnak bizonyosan leendő elérése végett a törvényhozásnak épen e pillanatot meg kellene ragadnia. — Így álmodtam. S ezzel összefüggésbn, ha még egyuttal a halálos büntetést is abrogálnók a testi büntetéssel együtt, akkor természetesen, mint ma hallottam, lenne nálunk: »*Freiheit sogar im Kerker!*« Miután az ilyes experimentumok még egy országban sincsenek tisztába hozva: ha valamely nemzetnek, minden bizonnyal a magyarnak a régi nemzetek tapasztalását nélkülözni nem volna szabad. De mind ezek helyett mi épen most kiszámitottuk a 400 kubik láb tiszta levegőt, háromszori napi eledelt, némi más kéjelmeket, mint a milyenekről gr. Cziráki János szólott, stb. Ekkor ezen néptelen ország ismét más speciesekkel fog szaporit-

tatni. mert egy részről a lengyel és cseh izraelita Á-tól Z-ig. más részről pedig egyéb országokból mind azok. kik a fenyítéstől félnek. ide Magyarországba tódulnának. és ime a nemzet kifejlődésének. reformjának és ujjá alakulásának, — kivált magyar szellemben. — egy uj aerája keletkeznék! . . . Ezt álmodtam: és ezzel csak azt bátorkodnám kifejezni, hogy ne csináljunk experimentumot. hanem lassankint tegyünk mindent arra. hogy azután egészen más rendszerre mehessünk át. Nem tudom. igaz-e. mit nekem mint kis gyermeknek mondottak. hogy t. i. egy megyében — nem akarom megnevezni. — az lett volna a szokás. hogy ki a megye házába ment — természet szerint, ha nemtelen volt — mindjárt egy két huszas számu. nem akarom mondani mivel. laktatták jól. hogy bizonyos üdvös félelme legyen a megye házától: és ez által a megye némi tekintetbe álljon előtte. Vannak esetek. magam is rég voltam katona. hogy csupa passióból minden vizsgálódás nélkül égbe kiáltó igazságtalanságok követtettek el. és mondhatom. az nem volt jó. és minden ember. kiben jobb kedély létezett. irtózott tőle. De ebből most mi a másik tulzásba estünk. miszerint a nélkül. hogy más nemzetek példájára a dolgot meggondoltuk volna. merész experimentumokat teszünk. Azt tartom. successive kell az átmenetelnek történnie. kivált oly országban. hol annyi az anomália. hol a nemzetnek egy része a testi büntetés alól ki van véve. és oly durva. hogy ő reá épen úgy illenék a testi büntetés. mint másokra. Ez igazán baj: és azért. ha egyszerre megszüntetik a testi büntetés. ott fogunk állani. hogy az országban alig fogunk létezhetni: a példák nyomósan tanusítják. hogy ily rögtön a transitiók mindig veszélyt hoztak. s azért én csak a gyakorlat utján kivánok maradni.

E tárgyban a felsőháznál b. Eötvös József és gr. Teleki László vitték a szót szabadelvü irányban s némi csodálkodásuknak adtak kifejezést. hogy Széchenyi. mint a haladás első zászlóvivője s épen az. a ki Magyarországban legtöbb experimentumot tett. ellenök van. Szükségesnek látta tehát. a különben igen népetlen gyülésben. másodszor is felszólalni.

Gróf Széchenyi István: Legyen szabad nézetemet bővebben felvilágositani. és talán nem jól magyaráztam ki magamat. mert

én ezen szót *experimentum* nem azon értelemben vettem fel, mint azt tiszt. barátom, mltgos gróf Teleky László úr, vette. *Experimentumnak nevezem mind azt, mit más nemzet még ki nem próbált, hanem miben a magyar mint quasi uj inventor akar első lenni és olyat akar experimentálni, mi még sehol a világon nem sikerült.* Mit a m. gróf a hidról mondott, az nem experimentum, mert az angolok már régen építettek olyan hidakat; a jobb- és balparti vasut szinte nem experimentum, mert látjuk Angliában és Francziaországban, hogy jobb- és balparti vasutak vannak, jelesen Francziaországban Versaillesnél szinte jobb- és balparti vasut volt, és egy sem sikerült, s meglehet, hogy talán itt is úgy lesz; a két garas szinte nem experimentum, hanem régibb nemzetek nyománi működés. A különbség mi köztünk csak az: hogy a mélt. gróf talán experimentumokat oly még eléggé meg nem érett kérdésekben szeret tenni, s úgy tesz, mint azon lelkes ember, ki tört út nélkül hófuvatokba bukdosik és életét sem sokta ilyenkor tekintetbe venni: én pedig hivatkozom a mltgos grófra, mint t. barátomra, mondja meg: vajjon azokban, miket eddig javasoltam, vannak-e Magyarországra nézve olyanok, melyeknek előzményeit nem tudnám megmutatni vagy Anglia vagy Francziaország szabadság után kapkodásai között? Ha olyas valami volt, mi más nemzeteknél kiállotta a viz és tűz próbáit, akkor azt mondom, ahhoz bátran kell nyulni, és ez által csak azt akartam mondani, hogy nekünk magyaroknak, kiknek, mint jól hozta elő a m. gróf, állásunk problematicus élet és halál között, épen az ily kérdéseket nem szeretném koczkajátékra tenni, hanem régibb nemzetek tapasztalásai nyomán akarok inkább indulni. A mit más nemzetek hosszas idő alatt fokozatonként tudtak kivíni, azt mi minden ingadozás nélkül rögtön és egyszerre kivíni ne akarjuk. Bizonyos vagyok benne, hogy m. gróf Teleky László úrral egyet fogunk érteni sokakban, ha az experimentumnak ezen magyarázatát fogadjuk el, és vannak — fájdalom! — politicai életünkben sok oly dolgok, melyek valósággal sehol nem léteznek, és melyekről, ha őszintén szólunk, magunk is átlátjuk, hogy ki nem vihetők, de mivel azok alkudozás tárgyát teszik, azért szoktuk e dolgokat oly magasra feszíteni.

Azért én nem is veszem betü szerint oly szigorun, hogy oly igen sokan volnánk köztünk. kik a gyakorlati mezőt elhagyva egyedül csak elméletekben akarnának repdesni.

Augusztus 14-én 2-ik izenete a RR.-nek az országgyűlési szállások iránt.

Gróf Széchenyi István : Én nem voltam akkor jelen, midőn ezen tárgy szőnyegre került, és megvallom, nem tudom eléggé bámulni, miszerint épen akkor, midőn a monopoliumok és limitatiók ellen kelünk ki, neki megyünk és limitálunk valamit, és ez azon régi magyar adagiumra emlékeztet : »én más rőffel mérek másnak, mások más rőffel mérnek nekem.« Mert ha egyet és mást szabad alkura akarunk hagyni, miért volna itt kivétel, kivált, ha igazán szándékunk az országgyűlést Pestre vinni ; mert, mondhatom, épen ott hallottam, hogy hideg vizet öntött ez az ott való lakosokra, kiknek egy részében az utolsó vizözön úgyis elzsibbasztotta az építési kedvet, és mint tudjuk, azon város hátramaradt, s most lassankint kezdett csak ismét emelkedni. Ha azonban azt mondjuk, hogy limitáljuk az országgyűlési szállásokat, ha oda jön az országgyűlés, akkor mily compensatiót adjunk? Azt mondjuk, hogy hát valamivel többet kell fizetni, és mint itt hallottam, hogy ha a szokásos három hónapnak első napjában történik is a felmondás, a szállásbért ezen fertályra ki kell fizetni? Ez mindegy, ez rosz compensatio. De minthogy a dolog — mint hallám — el van döntve, a basis igazságtalan, ez azon régi zavaroknak egyike, melyek a limitatio és monopoliumból szoktak származni, s akár így, akár úgy döntjük el a dolgot, csak zavar fog belőle burjánozni, és igazságtalan lesz a birtokosokra nézve, és azokat sujtani fogja. A két rosz közől, minthogy választanom kell, felfogásom szerint az, mit a t. KK. és RR. javasolnak, mindent felvéve, mégis sokkal kimélőbb, azért inkább ahhoz állok.

A kormány az alatt, látva a tárgyalások lassu menetét, s félve a további összeütközésektől, jónak látta egy terminus praeclusit tüzni ki (nov. 10.), s ezzel siettetni az országgyűlésnek,

mely biztos vezető nélkül eredménytelennek mutatkozott, befejezését.

Megdöbbenté ez a hazafiakat, kik a haladási kérdéseket nem örömest látták ismét elodázva, sem a felelősséget, az országgyűlésnek eredménytelen voltáért, magokra vállalni nem voltak hajlandók.

Maga Széchenyi is, ki tömérdek egyéb dolga mellett, éjjel-nappal az ő Telekdijával, vagy két garasos tervével álmodott, megdöbbenve látta fáradozásai nagy részének füstbe menését, holott ambitiója volt, hogy azt, a mit Kossuth az ő tulhajtásaival, Deák az ő visszalépésével, az egész ellenzék az ő taktikátlanságával (legujabban ismét a védegylettel!) elrontott, ő, kerülő úton, ügyesen kieszelt sakkhuzásokkal fogja jóvá tenni.

Egy országos alapnak megteremtése, a közös teherviselésnek és egyuttal a kormány felelősségének, nem elméleti, hanem gyakorlati uton életbeléptetése, nem is említve a nagymérvü országos beruházásokból eredendő hasznot, mindenesetre oly feladat volt, mely hazánk reformátorához méltó s dicsőségének késő időkre magában is elegendő biztosítója leendett.

Nem irigyelte tőle ez érdemet az ellenzék, melynek első jelesei szivesen hozzá csatlakoztak, s az országos bizottságban, mint a megyékben kezére dolgoztak. Tette azt Pest megye is, melynek augusztusi közgyűlésére lerándult.

E nevezetes napokról Naplójában ezeket olvassuk.

Augusztus 27-én. Igen roszul vagyok. Congregatióba. Kossuth — bringt ein Breites und Langes vor. Ich spreche später mit Laune, Lauge, Witz. Ungemeiner Applaus. . . Ich halte sie 2 Stunden lang lachend stb. [1])

Augusztus 28-án. Congregatio. Indítványomat megteszem - 2 garas ügyet, — megelőzni! Matt. Kossuth és Besze mellettem. Indítvány keresztül megy stb.

Mind a mellett, hogy az ülést egészen Kossuth és Széchenyi töltötték be, az akkori hirlapokból vajmi keveset olvashatunk a köztök folyt érdekes eszmecseréről.

---

[1]) Kossuthtal is beszélt s bizalommal látszottak egymáshoz közeledni. Lásd első köt. 438.

Kossuth (t. i. az előző napon) másfél óráig mennydörgött a kormány és a felsőház ellen, melyek minden haladásnak akadályai stb. Utána Széchenyi beszédjét a Jelenkor igy adja:

Most felszólalt a nagy hazafi, gr. Széchenyi István, kit, mint mondá, egyedül e gyülés hozott le Pozsonyból. Mindjárt érdekes beszéde elején megemlíté politikai bajnok ellenét Kossuth Lajost, hogy bár sokban egyértelmü is vele, de a jelen gyűlésen tartott beszédében előadott szempontoktól nézetei egészen eltérnek. Ajánlá a türelmes kitartást, nem izgatni tehát a főrendi tábla ellen, vagy aut aut-ként nyakra-főre törni, hanem elvárni a kedvező pillanatot, s akkor rántani fel a vitorlákat. Jeles s elő nem adható (!) képekben rajzolá a nemzetet, s helyzetét, hasonlítván azt oly lábadozó beteghez, melynek még erősítő szerül egy kis tokajiba mártott zsemlyét adogatnak üdülés végett. Mi lenne belőle, úgy mond, ha türelemmel el nem tudnók várni tökéletes lábrajöttét! Szükség meggondolni, mi volt csak az imént s mi most. Már a tudós Herder eléneklé felettünk a soha fel nem ébredés siri énekét; pedig lám, mégis meg vagyunk, s őneki nem volt igaza. Nem osztozik Nyáry Pál nézetében sem, ki azt mondá, hogy a jelen országgyűlés eredménye semmi stb.

Kossuth indítványa különben, egy ő felségéhez intézendő felirás, elfogadtatott, az elnök kivételével szinte egyhangulag; Széchenyi csak bejelenté az ő másnap teendő indítványát.

Másnap, augusztus 28-án, kissé későn került reá a sor.

Megvallá azonban, miszerint tünődék magában, be kell-e szavát váltania, s indítványa el nem fogadása esetében az időt vesztegetnie, annál inkább, mivel úgy véli, hogy e teremben uralkodó nem kis hőség szavai elfogadására nem épen alkalmasokká teheti a kedélyeket. De nem kis örömmel látván egyszersmind, miről a mult napon is meggyőződék, hogy az itt összesereglett RR. között vannak még jóakarói, s kihallgattatás előtt nem fog kimondatni reá a kárhoztatás, mi egészen más térre állítja őt, mint Pozsonyba áll (?!), hol a fiatalabbak már kiszorítják, s hol fáklyás-, éji- és macskazenék, éljenzések és pisszegetések az előitéletek sugalmai szerint váltogatják egymást, — indítványával fellépésre csakugyan eltökéllé magát; ámbár tudja, hogy divatból

kikopott tárgyról szólani csiklandós dolog. Itt azonban a szabad tanácskozás még egész épségben áll, minek szivből örvend, noha ő állítá fel köztünk az elvet, hogy valakinek akár eszét, akár szándékát becsületes értelemben gyanusítani kell, úgy azonban, hogy tér is adassék a gyanusítottnak az önvédelemre és igazolásra. Nyilvánosság barátjának vallja ugyan magát: de azt is véli, hogy nem mindig jó előre kidobolni a dolgokat, nehogy a roszakaratuakat mintegy felhivjuk szándékunk meggátlására. Hanem őt ez sem riasztja vissza a felszólalástól s indítványa előadásától, mivel sokat mert már eddig is s merni fog ezentul is. Kiemelé ezután, hogy a háziadó, szinte egyike sürgősb teendőinknek, megbukott: hogy a telekdij, – egyike azon réveknek, melyben hazánk kétes jövendőjü bárkája a még távoli czél felé evezéskor kiköthetne, talán mert a fizetés mindig keserves manipulatio, — kivált hol, mint nálunk, fizetni alig van miből, — szinte meg fog bukni. Így tehát ismét körültekinteni kénytelen a hazáját szerető s felvirulását őszintén óhajtó kedély, hol volna azon vis motrix, melylyel pangásából ki lehetne emelni anyaföldünket! E körültekintésnél a financziális országos választmány munkálatával találkoznak szemei, mely a haza közszükségeire nem ugyan öt milliót, mint elejénte a gróf, hanem csak hármat, ezt is 35 év helyett csak 4 évre véleményez megajánlandónak. Az ilyen 12 millióra növekedő összeggel lehetne ugyan valamicskét lendíteni, de tagadhatni-e, hogy az, nevezzük bármikép, az üdvtelen subsidiális rendszernél nem fogna egyéb lenni, mely ezen valamicskét is a lassan beszivárgó fizetés, itt-ott pedig olvasztó kezelés miatt életbeléptiben jó messzire fogná tán hátralökni. — E szerint remélhetni-e, hogy az országos választmány által négy évre megajánltatni véleményezett évenkénti három millió virulásra fogja, s teendőink roppant halmazából kiemelni honunkat? Főleg, ha meggondoljuk, hogy az országos választmány 40 ivnyi munkálatát a követek még előbb küldőikkel közlendik, megyéinknél az előbb az utasítás készítésével megbizott választmányhoz, ettől a közgyűlésre, mely bizony nem fog rögtön s mohón megtartatni, vánszorgand szokott lassusággal, arról sem feledkezvén meg, mennyi ármányt, mennyi fondorkodást követend el fizetni nem akaró hazánkfiai

sáska serege, hogy megmenthesse szűzvállát valamikép a teherviseléstől, melyet anyaföldünk igényel hű fiaitól; ha meggondoljuk, mennyi időbe kerül még, feltéve a legjobb esetet, hogy kedvező utasításokat kapnak a követek. Ez ügyben kivétel nélkül — valamiben csak megegyezend Pozsonyban épen a tehetősbek, s így fizetni képesebbek osztálya; végre s mindenek felett, ha meggondoljuk, hogy october 15-ike, az országgyűlés berekesztésének határnapja, már küszöbünk előtt áll: jóstehetség nélkül is elmondhatni, hogy ezen közügy ismét elcsücsül s mi ujra nem fizetünk! Melegíttessék fel a porták szerinti kivetés: mivel azt tán igazságosnak nem találják, tehát ujra: nem fizetünk! A dunántúli megyék aránytalanul megterhelteknek hiendik magokat, hát nem fizetnek. A kezelésre felügyelést kormány és nemzet egyaránt követelvén magoknak, e miatt ismét nem fizetünk, s mennyi kibuvó ajtócskát találunk még, főleg a választmányi 40 ivre terjedő munkálatnak redőiben, csak hogy ne fizessünk! Azonban valamit tennünk mégis csak kell, ha mindenben hátramaradásunkat növelni, tetézni nem akarjuk. Ő (a szóló gróf) az adóról sokat irt már, de parányi foganattal; az országgyűlésen, subsidiumot nem fogadva el, adóért vitt; de jelen állásunkban kész most már alkudozni is a körülményekkel, s elfogadja a három milliót s csak négy évre is, és úgyis mint subsidiumot! — Hogy tehát anyaföldünk közterhei mindenki által arányos hordozásának igazságos, honunkra pedig egykor áldást, üdvöt hozandó szent elve a fenyegető elsülyedéstől lehetőleg megóvassék, a gróf, ki azt akarja: Gleiche Rechte, gleiche Lasten! egy megyei választmányt kér kiküldetni, mely még most e gyűlés folyama alatt, ha úgy tetszik, itt e megyei teremben akár nyilvánosan tanácskozván, véleményt terjeszszen a RR. elibe, miként lehetne ezen ügyet föleleveníteni, s e fölelevenítést innét a haza szivéből az egész országra szétsugároztatni, hogy míg Pozsonyban az egyik rész rendszeres adót sürget, a másik meg csak subsidiumot ajánl, s annyi időpazarlás után egymáshoz majd csak valamikép közeledik: míg az egyik fél várvivó, a másik fél várvédő szerepet játszik, mi a tulsó kapun a vivók segedelmére berontva a majoritást részökre győzelmesen dönthessük el. A

megyei választmány véleménye azonnal megvizsgáltatván, a RR. által, az így keletkezendő határozat nemcsak az országgyűlési követeknek volna megküldendő, hanem a haza összes testvérmegyéivel, sz. kir. városokkal s kerületekkel is közlendő.

A választmány az ő tárgyalásait rögtön a legnagyobb buzgósággal megkezdé, úgy, hogy éjjeli s nappali munkája eredményét már augusztus 30-án bemutathatta.

Ennek alapján Pest megye az ő követeinek pótlólag a következő öt pontot adta utasításul:

Rövidség okáért elhagyjuk a különben igen érdekes és tanulságos indokolást.

1. A mint az országos választmány munkálata bemutattatik, annak azonnali tárgyalását indítványozzák, s azon esetben, ha a közös adózás elvét fenn nem tarthatnák s a subsidiális eszme terére szoríttatnának, szabad ajánlásképen a négy év alatt évenként fizetendő három millió pfrtra is szavazzanak reá.

2. A mennyiben az eddigi, igazságtalan, kivetési kulcs (Porták) helyett más igazságosabb dolgoztatnék ki, azt eszközöljék ugyan; de ha nem lehet, úgy a régi alapon is fogadják el a fizetést.

3. Ha a kezelésre nézve az alaputasítás elve ki nem vihető, a felelősség s ellenőrzés elve az illető számadásoknak országgyűlési vizsgálat alá terjesztésével biztosíttassék.

4. Az így alakítandó országos középénztár rendeltetését részletesen elő nem sorolják, de az illető közczélokat az országgyűlés fogja kitüzni.

5. Mégis mint kiválóbbak felemlíttetnek a fiumei és bécs-debreczeni vasut, s a szegedi csatorna. Magánvállalkozók biztosíttassanak, valamint törlesztés utján a nemzet tulajdoni joga.

6. Minden ily vállalat ellenőrzésére egy-egy országos biztost az országgyűlés válaszszon.

Mindez egyhangulag elfogadtatván, Széchenyi kivánatára, hogy diadala teljes legyen, még a következő három eszmével toldatott meg. 1. Az első pont szerint beszerzendő összegből előre nem látott közszükségek fedezésére egy bizonyos rész (tartalékalap) félre tétessék. 2. Pestről, mint középpontból, kisugározandó

töltött utak 5 (mondd: öt) mértföldnyi távolságra építtessenek. 3. Ötvenezer pfrt a lónevelés gyarapítására fordíttassék.

Több napot töltött Széchenyi ezen s egyéb ügyek kedveért Pesten, hova Szentkirályi is leérkezett, kinek nagy oka volt az ő fáradságos művét, a városok rendezése iránti törvényjavaslatot a bukástól félteni.

Ment az alatt nagyban a védegyleti agitatio is, mely Széchenyinek álmatlan éjeket okozott.

Pozsonyba szeptember 2-án érkezett vissza.

E hó 8-án volt az utolsó ülés a Kétgaras ügyben. Csupa vota separata.

Szeptember 24-én: Váltótörvény módosítása.

Gróf Széchenyi István: Megvallom, tegnap némelyeket máskép értettem, de abban, mit igen tisztelt grófja Temesnek ma előadott, inkább megtudnék nyugodni, mert ugy látom, hogy nem a váltó megszoritására méltóztatik czélozni, pedig azt hiszem, itt egyenesen a körül forog a szó, hogy a váltóképesség megszoríttassék-e vagy sem? mert hogy semmi módosítás ne tétessék, azt senki sem akarja, s ez ismét más mezőre viszi a kérdést. Hanem megvallom, hogy tegnap a mélt. temesi gróf egészen lelkemből szólott, midőn oly képét mutatta a váltótörvénykezésnek, melyet lehetetlen, hogy szivünkre ne vegyünk. Ma azt hallottam mondani, hogy ezen egész intézkedés egy kissé el volt hamarkodva annak idejében, mi tanuságul szolgál arra, hogy akkor, midőn ily gyökeres reformkérdésekről van szó, azokat igen igen át kell gondolni. Csak valljuk meg, ilyeseknek jók vagy nem jók, homlokára van irva: *nunquam retro;* hátralépés itt már nem lehet. (Tetszés.) Ugy, mint tegnap a temesi gróf szólott, már akkor is, midőn született ezen váltótörvény, igen sokan beszéltek, s azt kérdezték, mi lesz ennek következménye, kivált nemzetiség dolgában? Megvallom, hogy *sangrinicus* reményekkel, mint Bács megye igen tisztelt főispánja, soha nem voltam, miszerint azt reménylette ő mltga, hogy tudja isten mennyi pénz fog a váltótörvény következtében hazánkba gördülni, hogy a gőzhajók sem fogják azt elbirni. Én egy hires financiális emberrel jöttem össze, ki szivén hordja Magyarországnak, kivált nemzetiség

tekintetében kifejlődését, az összecsapta kezeit s azt mondá: micsoda! — az urak cambio-mercantilét akarnak felállitani mostani körülményeink között? mit gondolnak, hisz ez egyenesen a nemzetiség rovására fog történni!! az urak jó emberek, de nincsen financialis tudományuk, és igy egy egészen más osztály fogja venni hasznát minden intézkedéseiknek, az t. i., mely a pénzzel jobban tud bánni, mint az urak, — az urakat pedig régi dicsőségükön heverve veszély fogja érni, mert ez oly lépés, mely sok családokat megrontand, a kis nemességnek is kárt fog tenni, a szegény adózót pedig, ki bort iszik, érette váltót ád, s azután exequáltatik, tökéletesen tönkre fogja tenni. Ekkor megvallom, én is sok scrupulusok között azt mondám, és többen is azt mondották, talán jó volna a dolgot, a mennyire lehet, kissé félretolni, mert oly országban, hol telekkönyv, executionális törvény és több effélék nem existálnak, mindjárt ugy szólván ebéd nélkül confectet, csemegéket rakni fel asztalra, némi czélelleniség volna. De azon időben, ha egy kissé erősebben szóltunk, és azt mondottuk »*igen ha*« azt felelték »*semmi ha*«, tehát azt mondottuk »*igen de hát*« — ismét azt felelték: »*semmi hát*« — nem kelletvén tehát a *ha*, nem a *hát*, ugy lett meg a törvény, mert egy része a közönségnek, az ifju óriásnak, nem tudván miről van a szó, sepertette magát, a másik rész pedig, mint látjuk Bács országban, azt hitte, hogy a cambio-mercantile talán majd hajókon hozza a banknótákat az országba, a harmadik osztály viszont, melyhez én is tartozom, noha nem kérkedem azzal, hogy szakember vagyok, de olyan, ki csak egy kissé forgolódott a világban s az életről gondolkodott, átlátta, hogy az oly nemzet, melynek hitele nincsen, mint egy hires iró mondja, egy oly test, melyben tökéletesen hiányzik a *turgor vitalis*, sőt olyan, mely enyészetnek, rothadásnak indul, ergo oly nemzetet, melynek hitele nincsen, mely enyészetnek és rothadásnak indul, nem kell uszásra, gymnasticára tanitani, hanem inkább egészségét kell előbb helyreállitani. Most is azt hiszem tehát, hogy alphája minden reformnak egyenesen a hitel. Oly emberek is voltak, kik azt mondották: »furcsa nemzet a magyar! nem kezd semmit az első lépéssel, hanem a másodikkal.« Teszem, ha annak idejében

az utak csinálását hoztuk volna elő, többséget nem nyerünk vala, hanem híddal kell kezdeni, melyre ha utakat nem csinálunk, nem lehet majd rámenni, kiváltkép ha t. rendi tábla bizonyos fizetésekre nem fog reá állani, akkor ez a híd, mint valóságos scandalum, és tanusága antilogicus modorunknak fog ottan állani, mert senki a rosz utak miatt hozzá nem férhet (zajos tetszés.) Én voltam az elsők közül, kik azt mondották, hogy egy kis telekkönyv behozatala, az ősiség módositása szükséges; de igaz! nem mertem mondani, hogy módositsuk az ősiséget, mert jobban tetszett az »el kell törülni gyökeresen az ősiséget«, mi természetes, mert a magyar nemzet századokig aludt, s most felébredvén, kapkodni kezd; de ennek is le fog periodusa peregni. Így tehát kénytelenek voltunk az első lépés helyett a másodikat, harmadikat tenni, mely azonban maga után fogja majd rántani az elsőt is. Így látjuk már most, hogy a logica egészen el van hibázva, és velem együtt azon emberek, kik azt hiszik, hogy hitel nélkül egy ország rothadásnak indul, azt jól láttuk, — de coûte qui coûte, akár törik, akár szakad, az egyik rész sepertette magát, a másik pedig azt hitte, hogy a cambio-mercantile megtöltendi erszényét, a harmadik *coûte qui coûte* hitelünk nyomorú állapotát nem tűrhetvén többé, reá állott; — de mind azon következéseket, melyek történtek, előre láthatta sok ember, miszerint sok meggondolatlan madár hurokra kerülend és a lépvesszőre ragadand, és hogy ezen madarak között több magyar madár lesz, mint más, azt is tudtuk. Már most az a kérdés, hogy ezen antilogicai lépéssel mit csináljunk? Azt hallám, hogy az istenért, gondoljuk meg a következményeket, s szoritsuk meg a váltóképességet. Méltóztassanak megengedni, ezen okoskodást azzal hasonlítom össze, mint mikor valakinek baja van a lábában, és egy kissé öreg orvos azt mondja, vajjal és ludzsirral ki lehetne talán gyógyitani, a fiatal orvos ellenben azt mondja »amputalni kell,« s a többség is rá mondja »amputalni akarjuk;« s midőn már amputáltuk, és még csak egy kis darabon fityeg, akkor hirtelen megakadnak és ismét ludzsirral akarják kenegetni (hosszasan tartó zajos tetszés). Már most egyenesen az a mottónk »*nunquam retro,*« és ha már a reformnak, melynek leg-

sürgetősebb szükségét mindenki átlátja. á-betűjén keresztül mentünk, még csak a b-ről a quomodo-ról lehet szó. Természetes, hogy minden radicalis lépésben el kell készülve lenni crisisre: így, ha a lehető legroszabb gazdaságból átmegyünk a lehető legjobb gazdaság formára, a közben eső idő sokkal roszabb és kevesebb jövedelmet hozó lesz, mint a lehető legroszabb gazdálkodás volt az előtt. Azt hallám most kérdeni: mily hitelt szült a váltó-törvény? hisz még a crisisnek nincs vége. Azt véljük, hogy a lex in codice már elég, hisz az nem egyéb, mint rejtett arany a mélységben, melynek még becse nincsen. Az, kinek pénze van, előbb látni akarja, mikép működik ezen törvény. Ha például az ujságban olvasnók, hogy Bulgáriában jus cambio-mercantile állíttatott fel, és ha azon állapotban volnánk, melyben van Frankfurt irányunkban arra, hogy oda küldhetnénk pénzeinket, bizonyosan előbb tapasztalást szerezni és egy kissé látni akarnánk, mikép működik ott a törvény, mit csinál vele a basa, és a mufti? fizetnek-e ott az emberek rendesen? (szünni nem akaró zajos tetszés.) A hitel dolga oly valami, hogy sok évek kellenek annak megszerzésére: egy megfertőztetés, és mindennek vége! Magyarországban vannak példák, pedig egy-két példa mint mondám elég, hogy még sem exequáltatott a váltó oly szorosan: és ez már 20 évre hátra löki a hitelt, mert természetesen azon pénzes ember, ki oda kün két és fél, legfellebb három procentet kap, ha ezt látja, miután még is már nem *terra incognita* Magyarország, hanem már *tandem aliquando* róla is beszélnek, és jelét adja annak, hogy hála isten! meg nem halt, mondom, ha azt látja, hogy Magyarországban 5 percentet is lehet kapni, és neki vágya van több kamatot is nyerni, csodálkozunk, hogy miért nem hozza ide pénzét. Miért? mert nem igen bizik az uj erőműben, és természet szerint egy darab ideig látni akarja, mikép működik, és hogy nem lehetnek-e oly esetek, hogy hát ha valami megyében kell valamit exequalni egy hatalmas ember ellen, ott nem exequálják az itéletet. Az ily dolgok miatt azután ne csodálkozzunk, hogy hitelünk nincsen, mert egy megfertőztetése, mint mondám, elég a hosszas évek során századokon át nagy bajjal szerzett hitelt egyszerre megdönteni. Azt vélem, hogy ha igazán

reformálni akarunk, és átlátjuk, hogy a *status quo* egyáltalában fenn nem tartathatik többé, hogy akkor az alkotmányt tágítani, bíztosítni minden egyénnek sorsát, napi renden van! De oly annyira, hogy ha elmulasztjuk a mai napot, meg lehet, a holnapi nap már késő, és ily esetben, mondom, a »*nunqua retro*« az intézkedések homlokára van írva. Nem arról van tehát szó, hogy visszalépjünk, hanem arról: hogy ezen antilogicai lépésből eredett kárt némileg enyhítsük. Mindenesetre azt hiszem, hogy nekünk egyenesen és ünnepélyesen ki kell mondani, hogy a váltóképességet megszorítani semmi esetre nem szándékozunk, hanem inkább messzebbre akarjuk terjeszteni (helyeslés.) Két eset lehetősége van itt. Azt mondják, sok ember meg fog romlani; de azt gondoljuk-e, hogy ha a váltóképességet róluk leveszszük, segíteni fogunk rajtok? Oly embernek, ki meg akarja magát rontani, lehetetlen, hogy az ország korlátokat péczézzen, mert az bizony előbb-utóbb beleesik a gödörbe. Vannak emberek, kiknek pénzre szükségük van, és ha a váltóképességet el fogják veszteni, azért mégis kénytelenek lesznek magoknak pénzt szerezni, és pedig dupla uzsorát fognak a kapott pénzért fizetni. Mit mond a külföld? Valljuk meg, hogy ha hitelünk külföldön meg nem gyökereztetik, az, mit mi itthon egymásnak fogunk kölcsönözni, nem sok lesz. Mi ugyan igen derék emberek vagyunk, de pénzünk, kölcsönözni való pénzünk nincsen, s így arról van a szó, hogy a külfölddel kedveltessük meg a dolgot. Külföldön egy intézet sincs, mely Magyarországnak adna pénzt, sőt a statutumaikban is benn van, hogy épen csak a magyar nemesnek nem szabad kölcsönözni, és a magyar polgárnak e tekintetben még jobb a dolga. Valóban a magyar nemes igen generosus, ő ezen nagy jótéteményt, a pénzkölcsönzést, másnak engedi át, és maga generositásának, nagylelküségének uj tanuságát adja itt is, hogy ő egyedül az, ki az országban pénz nélkül marad. A külföld tehát a lehető legrosszabb vélekedéssel volt Magyarország hitele iránt, és midőn egyszerre azt hallja, hogy magyar is felült a paripára, és hitelt akar, és mivel kezdi? »*cambio-mercantiléról!*« — »*Jézus Mária!*« De mégis azt látja, hogy a szilárd akarat bennünk meg van régi állapotunkból »coûte qui coûte« kiemel

kedni. És azt bizonyosan minden ember, ki mind azon akadályokat ismeri, melyeket Bács megye főispánja előhozott, körülményeink, bonyolódásaink, geographiai helyzetünk stb. viszonyainkat, méltányolván, azt fogja mondani, hogy ime ezen emberek inkább hogy semmit se tegyenek, a második lépéssel kezdik meg a dolgot, és ha a legjobbat el nem érhették, megtettek annyit, menynyit tehettek! És ez becsületünkre válik, és reményünk lehet, hogy a külfölddel pénzbeli összeköttetésbe jöhetünk, és hogy reánk is biborodik a reggel, miután nemzetünk a polgárosodás egyik kellékével felruházta magát. S ime egyszerre, mint a falusi borbély, ki beadta az orvosságot, és midőn az valósággal operált, a helyett, hogy bevárta volna a sikert, látván, hogy a patiensnek kissé fájt, antidotumot adott neki, úgy akarunk mi is most tenni, a helyett, hogy minekünk is a crisist be kellene várnunk. — És valóban, mi egy lépést sem fogunk életbe vágót tenni, mely crisist ne huzna maga után. Azt hiszszük-e, hogy oly állapotból, milyen a mai, egy jobb állapotba minden jaj és kellemetlenség nélkül juthatunk?! ha azt hiszszük: akkor a »*reform*« szót egyenesen törüljük ki szótárunkból; akkor maradjunk mocsár és homok között, mi eddig izlésemet mindinkább felémelygeti. Ha itt a főrendi tábla ezen szerepet játszaná, hogy épen, midőn működni kezd a szer, azután mert tán éget, mindjárt az antidotumot is be adja, mikép gondolhatjuk, hogy a külföldi pénzes, ha látja, hogy a nemzet akarna, de a főrendi tábla mutat tétovázást, kapkodást, valamint egy franczia mondás tartja: »*ordre, contre ordre, desordre*« majd a pénzét nekünk idehozza! Azt vélem, hogy e tekintetben nem tehetünk egyebet, s hogy itt máskép segiteni nem lehet, mint ki kell türni a crisist, béke türéssel kell lennünk, és minden más hitelintézetünknek megvetni alapját. Itt van az ideje, hogy az ősiségről és minden egyéb eszközökről szóljunk és tegyük meg mind azokat, miknek első lépésnek kellett volna lenniök. Mert úgy vagyunk, mint mondám, a híddal, mely majdan felépűl, de utakat is kell hozzá csinálnunk, mert különben kinevet a világ. És azért méltóztassanak, alázattal kérem, azt tán más alkalomra utmutatásul emlékezetökben tartani, hogy oly nagy dolgokat meg kell fon-

tolni, és hogy azokat, kik magokat sepertetni nem hagyják, és tán egy-két vonással tovább tudják kicalculálni a politikai sakkjáték huzásait, nem kell mindjárt gyanusítani. Bevégzem hosszura terjedt beszédemet azzal: hogy ha valamit izenünk a t. RR.-nek, egyenesen izenjük meg azt, — nem tevén mindezekre a t. RR.-et figyelmetessé, mert ők szinte oly jól tudják a dolgok fekvését, mint mi, mert vannak oly scandalumok, melyek kivált ujabb időben történtek, melyek oly világosak, hogy itt figyelmeztetés nem szükséges — mondom tehát, ha valamit izenünk a t. RR.-nek, mindenek előtt jelentsük ki: hogy a váltóképesség semmi forma, semmi módositás, semmi ambiguitás által szűkebb szigetre ne szoríttassék. Ez alázatos véleményem (zajos köztetszés és helyeslés.)

Szeptember 25-én. A törvények kötelező erejének a kir. megerősítés napjától kezdődése.

Gróf Széchenyi István: Az igaz, hogy ha mind azon eseteket fel akarjuk számítani, melyek történnek, az által, hogy valaki a törvények tudásába jókor nem jutott, igen súlyosak azok, és lehetetlen, hogy a törvényhozás figyelmét elkerülte volna, hogy, a mennyire lehet, lehetőségig minden embert azoknak tudomásába juttasson. De természet szerint vannak emberek, kik a törvényeket soha nem fogják ismerhetni, kiknek nincsen oly felfogásuk, hogy a törvényeket értsék, és hogy azok csak oly erős törvényeknek, melyek nagy táblákon függnek, hódolnak. De Liptó megye főispánjának felfogását nem tudom magamévá tenni, s e tekintetben az ő szokott elmésségét kissé hibában találom; mert az igaz, hogy ha a törvény kötelező azon pillanattól fogva, midőn publikáltatik, igen sok ember ezen törvénynek ismeretében nem lesz, s azon esetek, melyeket ő méltósága előhozott, alkalmasint történni fognak: de vegyük gyakorlatilag a dolgot, látjuk, hogy sok emberek vagynak, kik sem ujságot, sem semmit nem olvasnak, kik közhelyre nem mennek, s így annak eszközlésére, mit a főispán úr kiván, úgy szólván, házról házra kellene a publikátiót vinni, különben az embereknek a törvény tudtára nem jöhetne. A törvények kihirdetésével némileg úgy áll a dolog, mint a perbeidézésekkel. Az is igazságta-

lannak látszik, hogy ha valaki perbeidéztetik, és nyugtatványt sem kérnek tőle az idéztetés felől, ha meg nem jelen, mégis elitélik; az embernek tehát ébernek kell lenni, különben pórul jár. Így jár az, ki nem figyel, nem vigyáz, mert azt a törvény lehetetlen, hogy megoltalmazhassa, de káros is volna és butaságot öntene a népbe az ebbeli szerfeletti óvakodás, mert utoljára senki sem gondolkodnék. Ilyen példák vannak Nagy-Brittaniában, a szövetséges országokban a bankóczédulákkal. Helyesen érinté gr. Majláth János ő mélt., midőn azt mondá: az egész populus régenten csak per fictionem juris volt jelen, mert ha százezer nemes meg is jelent volna Rákoson, hiszem és gondolom, hogy eleink igen erős és jó mellü emberek voltak, de lehetetlen, hogy szavuk az egész országba elhatolt volna, s így legnagyobb része az országnak azon állásban volt, melyben most vannak azok, kik az országgyűlésen jelen nincsenek; sőt akkoriban az ország zászlósainak is legnagyobb része irni-olvasni sem tudott, s így szeretném tudni: mikép jutottak akkor a törvények tudományába? Most a publicitás oly nagy, hogy nem lehet oly pedanticus ülés, melyben az ember mégis a gallerián embereket nem látna. Látunk itt olyanokat, kik megismertetik az országgal azt, mi itt történik, és a ki félig-meddig tud olvasni, a ki csak kávéházba, de többet mondok, korcsmába, de még többet mondok, kurta-kocsmába jár, tudhatja törvényhozásunk egész kifejlését. — Azon, ki mindezek után sem tud elmenni, segíteni senki e világon nem képes, legfölebb egy dajka, a ki kézen fogva vezeti őt. S így e tekintetben inkább egyes áldozatokra vagyok kész, mintsem hogy egy ily főelv koczkáztassék, *casus nocet domino*, habár épen úgy hurokra került egynémely ember mint a madár. S így miután napról naprat. terjed a nyilvánosság, s mindenki, a ki a törvények tudomására jutni akar, azt könnyebben eszközölheti, mint ez előtt, midőn Rákoson tartattak országgyűléseink: azt hiszem, hogy ezen kérdésre nézve provisiót tenni nem kell, és a főeszmét kell tekinteni s nem a kivételeket, s így az, mit cs. kir. Főherczegsége fenséges elnökünk mondott, meg vagyok győződve, hogy oly axioma, mely ellen egy szót sem lehet emelni.

Közben gr. Cziráky János indítványozza a végrehajtási záradéknak az illető t.-czikkekbe iktatását. Erre viszont

Gróf Széchenyi István: De ha ezt ismét nem olvassa senki az időhatár alatt, akkor úgy állunk, mint azelőtt. Méltóztassanak tekintetbe venni, itt az országgyűlésen annyi emissionarius, comis voyageur és másféle ember van, miszerint, a ki tudni akarja és megismerni a törvényt, annak elég módjában van azt eszközölni; bizonyosan lesznek eumberek, kik a törvényck tudományába hanyagságuk miatt soha kellő időben jőni nem fognak, s ez által áldozatjai lesznek a törvénynek; de ezen eseteket összevéve, bizonyosan sokkal kevesebb baj fog történni, mintha a törvények azon pillanatban, midőn sanctionáltatnak és kihírdettetnek, ne ruháztatnának fel kötelező erővel. E szerint tehát, miután módja van minden embernek a törvényeket megtudni, miután ezt tanítani fogják, mint ma is tanítják, csak az lesz áldozata ezen intézkedésnek, ki hanyag; a hanyagot pedig pártolni nem akarom.

October 1-én. A zsidók iránti törvényjavaslat.

Gróf Széchenyi István: Ha az ember tekinti, hogy Magyarországban ezen szerencsétlen népfaj egy idő óta mennyi ipart fejt ki, lehetetlen, hogy az ember valami sympathiát iránta ne érezzen, és hogy itt és más alkalommal érettök felszólalások történnek, s hogy méltóságos gróf *Zay Károly* minden jogokkal felruházni kivánja, felfogni tudom: de más részről megvallom, hogy ha a nemzetiség dolgát igazán akarjuk pártolni, akkor nem tudom felfogni a tekintetben azon igen nagy engedékenységet. Nem akarom most azt vitatni, hogy a nemzetiség dolga mennyire érdekes, meg lehet, hogy nagy részben talán aberratión alapul meggyőződésem, hanem nemzetiség, kifejlett nemzetiség nélkül nekem, megvallom, minden más progressio nem kell, erre állítok mindent, e nélkül mondhatom, egy zagyvalék nép leszünk, melynek talán több pénze lesz, a dögbőröket talán drágábban eladhatjuk stb., de ez engem nem mozdít: mindenelőtt áll előttem: hűség a fajtámhoz. Uj bizonyságat adja a magyar tágkeblűségének, miszerint néha bizony épen azon helyzetbe teszi magát, mint az, ki maga alatt vágja

az ágat, a nélkül, hogy észrevenné, vizbe esik s később megbánja a dolgot. A magyar nemzetiség még nem rég oly körülmények között volt, hogy bizony csuda — és abban látom a legnagyobb garantiát a nemzetiség jövendője iránt, hogy t. i. annyi erővel és életszikrával birt oly közel a sirhoz, miszerint az élet felé fordult; s akkor ugyan intoleransok voltunk. Igen természetes, hogy egyik tulságból a másikba esünk. Most az összes emberiséget, az embereket a zsidókkal együtt szivünkhöz szorítjuk, és most a legnagyobb liberalisták vagyunk; ámde a mi helyzetünk e részben nem oly kedvező, mint például az angoloké. Az angol nemzet ugyanis elibertálhatta a zsidófajt, mert ha például én egy palaczk tintát töltök egy nagy tóba, azért annak a vize nem romlik el, és mindenki ártalom nélkül megihatja; a nagy angol elemben a zsidó transeat, s ugyanez áll Francziaországra nézve is; de ha a magyar levesbe az ember egy palaczk tintát önt, megromlik a leves, és azt meg nem eheti az ember. Más példát is hozok fel. Ha egy bárkában ülök és abban van gyermekem és más gyermeke, és ha a bárkába bejő a viz, s előttem apodictice áll, hogy ezen két gyermeket benn nem tarthatom, az igaz, ha a magamét lököm ki és a másikat benn tartom, azt az ujságban fogják hirdetni, de biz én inkább a magam gyermekét conserválom és a másikat kilököm. E tekintetben tehát a liberalismus egyenesen a nemzetiség rovására történik, és ez nem vélekedés, mert apodictice szám szerint be lehet bizonyítani, hogy minden ilyféle kedvezés csorba a nemzetiségre nézve. Tehát annak, ki a nemzetiséget őszintén pártolja, lehetetlenség, hogy most oly elemnek, melynek több intelligentiája, több szorgalma van, a nemzetiség rovására kedvezéseket nyujtson. Megvallom, hogy csak néhány évvel ezelőtt mindenféle tolerantiának a lehető legnagyobb ellensége voltam, mert nem akartam magammal következetlenségbe jőni, átlátván, hogy nemzetiségünk csak egy hajszálon függ, valamint másra a magunk terhét lökni nem akartam, úgy másnak terhét magamra sem kivántam vállalni; de más részről tapasztaljuk, hogy egy idő óta nemzetiségünk szilárdabb alapon áll, kivált azóta, hogy a fejedelmi szó és minden viszony, mely nemzet és fejedelem között létez, magyar. Mond-

hatom, hogy talán egy kissé tágult bárkánk, úgy, hogy másokat is lehet már abba beléptetni: ámbár ebben is van némi veszély, mert a nagy biztosíték következtében az emberek ezentul — legalább, ha a közdolgok mind magyarul fognak menni, ismét elalusznak, és azt hiszik, hogy már meg van mentve minden, s így a házi köreinkben nem fognak annyit tenni, mint akkor tettek, mielőtt ezen biztosíték létezett volna. De mind e mellett nem vagyok az ellen, hogy úgy, mint nemzetiségünk szilárdul, bárkánkat egy kissé tágítsuk, mert most például némelyekre nincs oly szükségünk, mint azelőtt volt; teszem azelőtt a sarkantyut a világért le nem vettem volna a csizmámról, mert ebben is láttam a nemzetiségnek egy kis garantiáját, eddig a bajuszomat a világért le nem vettem volna, most, ha boszantja az orromat, meg lehet, hogy leveszem, de mondom, ezelőtt le nem vettem volna, mert ebben is volt a magyarságnak egy kis symboluma. Mindezeknél fogva vélekedésem az volna, hogy ne tegyünk hátra lépést, de igen nagy előrelépést sem kivánnék tenni, és legjobban szeretném, ha azon nyomot követnők, melyet a mult országgyűlés alkalmával követtünk, és csak azon törvényjavaslatot fogadnók el, melyet a mult országgyűlés alkalmával ő felsége elibe terjesztettünk: ez által a hosszas tanácskozást, mely csak keserűségre vezethet, el fogjuk kerülni. Mert még azt hiszik utoljára, hogy itt az ember a zsidóság ellen van, holott én részemről az istennek minden teremtményét tisztelem, és bizonynyal a zsidóságnak sem vagyok ellensége, sőt méltánylom előmenetelöket, és azt, mit a nemzetiség dolgában tettek, — azért ismételve mondom: maradjunk annál, mit a mult országgyűlés alkalmával ő felsége elibe terjesztettünk, és minden hosszas tanácskozással hagyjunk fel. Ez vélekedésem. (Közhelyeslés.)

(Gr. Zay czáfoló rövid közbeszólására, másodszor is

Gróf Széchenyi István: Senki nem kételkedik azon, hogy mélt. gróf Zay Károly ur bizonyosan a nemzetiség dolgában sokat tett, és e részben ő méltóságát legtávolabbról is érdekelni nem akartam: de megvallom, e tekintetben azt vélem, mikép a méltóságos gróf magával nincs egészen tisztában, t. i. a nélkül, hogy gondolná és kivánná, a viz mégis be fog folyni a bárkába.

és míg a panslavismus ellen bástyákat huz a mélt. gróf, addig más oldalról a magyar bárka egészen más elemekkel fog megtöltetni és elmerülni. Azt mondá továbbá a mélt. gróf, hogy nem tart attól, miként egy pár nyomoru zsidó tudná a magyar nemzetiséget veszélyeztetni. Megvallom, hogy én egy egész osztályról, mely annyi birtokkal s oly tiszteletre méltó férfiakkal dicsekszik, így szólani nem mernék, és a zsidókat általánosan nyomorult embereknek nem merném nevezni: valóban, ez egy különös neme a protectiónak, és nem tudom, valljon ezen protectióért nagy köszönetet fognának-e mondani a mltgos grófnak! Habár a mltgos úrnak azon mondása, hogy egy pár nyomorult zsidó nem fogja megrontani a magyar nemzetiséget, itt helyeslést nyert, és gróf Zichy Ottó úrnak is helyeslését hallottam, mégis bátor vagyok a mélt. Fő-RR.-et figyelmeztetni Berzsenyinek a »magyarokról« irt szavaira, melyben az mondatik: »lásd a kevély tölgy, mely századoknak ádáz ostromát kiállotta, most belsejében rágódó kis férgek által enyészik el.« — Legyünk tisztában magunkkal: igen természetes, a magyar ezelőtt mélyen aludt, és most kapkod, és ez természetesen másképp nem lehet; de ha mi azt mondjuk, hogy a nemzetiség az alap, melyre mindent akarunk rakni, magunkkal ne jőjünk ellenmondásba, és ne gondoljuk, hogy ezen elem már oly igen erős, hogy halálos ágyából kiemelkedett, s hogy Magyarország már oly szilárd, mikép minden más elemeket magába felvéve, azokat megemészteni tudná. Méltóztassanak a régibb orvosoknak hinni, hogy oly reconvalescens nemzet minden nemzetiséget hátára nem vehet. Nincs arról szó, hogy az istennek akármi teremtését jogokból kirekeszszük, mert felfogásom és vallásos érzelmem szerint azt szeretném, hogy e hazában minden ember, ki az isten képére van alkotva, egyenlő jogokkal birjon és egyenlő terheket viseljen; és bár mondhatná mindenki valláskülönbség nélkül: nekem is van itt hazám! Ez az ultima tendentiám, ez a kikötőm, mely felé vitorlázok: de mint hű tagja a magyar fajnak, megvallom, hogy túlliberatismus által, egy túlzó indulat által vezettetve, magam gyermekét dobjam ki a bárkából, ezt másokért tenni nem fogom soha, és ezen hűséget minden más nemzetben tudom becsülni; de miután ma-

gyaroknak teremtett az alkotó, legyünk is azok, és legyünk tisztán magyarok. Ez vélekedésem.

Oct. 3-án a főrendeknek rendkivül izgatott ülésök volt. A városok rendezésének legkényesebb kérdéséről, az akkor ú. n. Felügyelőkről volt szó. Gr. Széchen Antal szerint nem kormány kérdése volt ez, hanem monarchicus kérdés, de nem monarchicus kérdés csupán, hanem a rendnek, a haza egységének kérdése. Gróf Andrássy Károly (korát megelőzve) a felügyeletet az illető megyék főispánjaira vélte bizhatónak, és sajnálatát fejezte ki, hogy a főrendi tábla ily kérdésekben depopularizálja magát. Legkeményebben törtek lándzsát a rendek mellett, sőt túlmentek rajtok Zay Károly és Pálfy József. Ez nem talált elég erős kifejezést a »szótárban,« a hazai érdeket annyira semmibe vevő ilyen felsőház ellen, s maga és elvbarátai számára nem látott sürgősb feladatot, mint a csecsemős gyermekbe is már beleoltani az irántai idegenkedést, s annak eltörlésére agitálni. (Zajos tetszés a hallgatóság részéről.)

Elnök országbiró erélyes rendreutasítása után, még gróf Esterházy József szólott, s utána:

Gróf Széchenyi István: A politikának pályája hasonlít nagyon az életpályához, melyen, midőn kedvezők az idők, akkor mindenki jó széllel könnyen halad: de valamint az egyes ember családi körben, úgy a politikának mezején akkor mutatja ki szilárdságát, midőn az elemekkel küzdenie kell. Mikor atyai jó kormányok igazgatnak, akkor a hazafiságnak azon tiszte, mely a nemzet jogát őrzi, könnyü: de viszont, ha oly kormány ül felettünk és rendelkezik a teendők felett, mely a nemzet jogait sérti, akkor mutatkozik a hazafi, ki vihar és szélvész ellen küzdeni mert! Épen úgy, midőn a nemzet oly irányokat vesz, melyek vesztére válnak, midőn a nemzet némi kedvencz eszméktől felhevülve, tévirányokat vesz, akkor van ideje a hazafinak kimutatni szilárdságát, s részemről azon hires franczia minister szavaival mondom: »*megtörtétek ugyan erőmet, de lelkületemet nem*«; használván még egy mondását egy hires, és csak most nemsokára még ismeretesebbé váló amerikai embernek, kiről a napokban méltóztattak bizonyosan olvasni, a ki azt mondá: »hogy vannak

pillanatok, melyekben barátság, párt s legrégibb viszonyok megsemmisülnek, midőn t. i. a haza veszélyben forog.« Részemről megvallom, hogy szivesebben veszem a dolgoknak mulatságos és nevetséges részét; de vannak pillanatok, hol a legjobb akarattal sem birom magamat annyi abnegatióra, hogy ne szóljak, kivált, midőn gondolom, hogy felszólalni kötelességem. — Midőn beléptem — és bánom, hogy méltóságos gróf Zay Károly ur egész beszédét nem hallottam - mert épen a kutyabőrre jöttem ide; a méltóságos gróf ezen kutyabőrt favorit themájának látszik tartani, mert sokszor variált körülte, szükséges tehát, hogy ezen tárgyban is tisztában legyünk. Nehány nappal ezelőtt, midőn a zsidók emancipatiójáról volt szó, akkor is, megvallom, azon logicát meg nem tudtam fogni, hogy az, ki a nemzetiséget pártolja, oly könnyen ejthet azon csorbákat, és megengedheti, hogy azon csorbák ejtethessenek; — ezt mély felfogásnak, engedelemmel legyen mondva, nem látom, s vélekedésem szerint a kutyabőr accurate ezen forrásból ered. Magyarországban a teendők között a nemzetiség a legelső. Most napirenden van egy idő óta a főrendi táblát, az aristocratiát sárba levonni, s megvallom, ha mi egy compact nemzet volnánk, melytől, számát és geographiai helyzetét tekintve, bizonyos kifejlődést nemzetiség tekintetében az ember várhatna, nem átallom kinyilatkoztatni, mint azt már többször tevém, hogy én Magyarországnak status quo-ját igen émelgősnek találom: mert itt az egyoldalu privilegiumokat, elszigeteléseket, lenézetését egyik rendnek a másiktól stb. szivemből gyűlölöm, és igen fel tudom fogni, hogy az, mit méltóságos gróf Pálffy Jozsef előadott, a ki hinni akarom, hogy legtisztább szándékból és hazafi indulat nyomán ezen egész táblát eltörülni kivánja — becsületes szándékból ered, és hogy ezzel ő méltósága magasabb czélt akar elérni; de ekkor — engedelmet kérek, de kénytelen vagyok nyilván kijelenteni — a méltóságos gróf a nemzetiségre nem tart semmit. Mi oly körülmények között vagyunk, miszerint most a magyarság egyenesen a nemességgel és a főnemességgel van összekötve, és valljuk meg, hogy itt minden democratia egyenesen csorbát üt a nemzetiségen. Bocsánatot kérek, nem mondhatnám, hogy én ezen táblába nagyon szerelmes

volnék: én bizonyosan nem vagyok. De azt kérdem: mit akarunk elérni? Alkotmányos és lehető legliberalisabb alaponi kifejtést. De mi szellemben? német, magyar, szláv szellemben? Ha a nemzetiség előttünk nem főszempont, akkor megvallom, hogy méltóságos gróf Zay Károly ur eljárását tudom méltányolni, s azt mondom, »peregjen le az egész, mások fognak helyébe ülni«; — és ismét bocsánatot kérek, lehet talán, hogy azok, kik helyünkbe ülni fognak, becsületesebb, okosabb emberek lesznek, de hogy magyarok nem lesznek, az előttem axioma. Meg lehet, hogy talán ez aberratio; de nyerhessem bár a világnak minden élvezeteit, minden kincseit, én minden kifejlődést, mely nem magyar, lelkemből gyülölök; előttem a nemzetiséghezi hűség, magyarországhozi tántoríthatatlan hűség, alapja mindennek! És így csudálom, hogy egy idő óta - és ez kimondatott már rég, s akkor úgy szólván scandalumot gerjesztett -- nem a nemzetiség szempontjából indulunk ki; nálam ugyanis főszempont nem az alkotmány, hanem a nemzetiség, mert alkotmányt oktroirozni lehet 24 óra alatt a legszabadabb alapon, nemzetiséget azonban kifejteni, — kivált oly nemzetiséget, mely már oly közel volt a halálhoz, mint a magyar, bocsánatot kérek, de higyje el, méltóságos gróf Pálffy bárdolatlan fogásokkal nemzetiségünket hamvaiból felemelni nem lehet. Mélység kell, kevesebb indulat, és szükség e dolognak nem csak egy oldalát felhevült kedélylyel tekinteni, hanem megvallani: hogy bajaink sokkal complicáltabbak, mint azt fiatal emberek felfogni képesek vagy azt felfogni akarják. Belsőm búba merül, és napról-napra mélyebben merül! Minap valaki azt mondá: »hisz Magyarország feltámadt.« Ez igaz! de még nincsen annyi erőnk, hogy uj elemeket vehessünk fel magunkba, hogy terjeszkedjünk. A fiatal viszketegség és elszántság a hadnál szép és dicséretes, mert én csak az oly hadat szeretem, hol minden ember azt mondja: »most rohanjuk meg az ellenséget!« — de más részről kivánom, hogy az eszes visszatartóztassa a hadat, és azt mondja: »gyengék vagyunk, most ne rohanjuk meg az ellenséget.« Mind azt, mit Zay Károly és mélt. gróf Pálffy József uraktól hallottam, méltányolni tudom, és ha visszatekintek azon napokra, hol Magyarország, úgy szólván, el volt temetve, hol

gyenge mellekből csak egy pár deák szó hallatott, és Magyarország, úgy szólván, ki volt küszöbölve; megvallom, hogy ez mind kellemetes jelenség, ez nem botránykoztat, de más részről aggódom még mindig azon, hogy ezen nemzet sirjából kiemelkedni nem fog, és még inkább rettegek, midőn látom, hogy kapkodásaink között még olyanokat is akarunk, hogy ezen tábla simplicissime eltörültessék. Nagy szó az! És már a minap is felhozatott, hogy uj elemeket kell teremteni, mert a mostani elemekkel Magyarország kifejtését alkotmányos szellemben kivivni nem fogjuk. És hogy ha látjuk, miként bonyolódásaink kaján elleneink és a kül intelligentia között, mely zsibbasztólag nyomja vérünket, hogy mily aggasztó állapot ez: hihetetlen, hogy hazafi legyen, kinek szive és melle a legnagyobb búsongásba ne merüljön, midőn látja, hogy annyi honosunk saját pártja érdekét és a haza ügyét nem tudja jól felfogni. Az mondatott, elemeket kell teremteni. Igen, de csak az a baj, hogy az egyszerrei teremtés a nagy Isten dolga és nem az embereké; az emberek csak úgy, mint a hangyák, fáradhatlan hazafi munkásság, nem pedig felhevülés és szenvedelmek által emelhetik a hont magasabb fokra: mert különben lehetetlen, hogy reactio ne szülessék. Méltóságos gróf Pálffy József azt mondá, hogy itt vannak ilyen-amolyan egyének, és nem a legkiméletesebb kifejezésekkel élt; de már most kérdem a méltóságos grófot: eddigi tettei, eddigi élete, egyátalában tulajdonai olyanok-e, hogy ily gyűlöletes censori szerepet vehessen fel? kérdezhetni, hol azon nagy tudomány, azon nagy erény, hogy ezen táblát így legyaláznia lehessen? Tudom becsülni mindenkinek véleményét; de hogy ha itt ezen táblán némelyekben hibák vannak, és ha vannak itt oly személyek, melyeknek itt nem kellene űlniök, – megengedem, talán lehetnek; – de ha magasabb szempontból veszszük a dolgot, ha felveszszük, kik azok, kik a hon javát jobban ismerhetik, azt tartom, velem együtt a méltóságos gróf nem lesz azok közől, kiket egy magasztosabb hatalom, mely Magyarország igazi javát ismeri, kijelölne, sőt azt hiszem, hogy a méltóságos grófot legelsőbben fogná kitörülni (*gr. Pálffy József:* »törüljön ki«). Én ily kitörülést nem kivánok, és ha a mélt. gróf hazáját igazán szolgálni

akarja, csupán szenvedelemből a világ előtt impune — mit könynyű tenni — az embereket lerakni és sárba lerántani, ha mélt. gróf — és talán megjő az idő — ki fog ábrándulni, ha honunk előmenetelét a nemzetiség alapjára fogja rakni, remélem, hogy ily könnyelműleg azért, mivel egyszerre és szóról-szóra nézeteire át nem megy ezen tábla, anathemát reá sütni nem fog. De már kérdem: mi körül forog a kérdés? Az ember azt vélné, hogy itt házról házra, faluról falura, már az egész ország közvéleménye compacte áll, miszerint az mondathatnék: hogy ha a városok dolgában ezen egy pár kérdést keresztül nem viszszük, és azt egy pár fő ur ellenzi, a hazára nézve veszély következik. A méltóságos gróf, azt hiszem, őszintén kivánja hazánk kifejlődését, és ha a méltóságos gróf oly apodictice hiszi, hogy a RR. által javaslott szerkezet a hazára nézve üdvös, és a méltóságos grófnak e részben scrupulusa nincs, én ő méltóságának gratulálok; de én ily szerencsés nem vagyok, és ha a méltóságos gróf, mint Numa Pompilius az oraculumban, ugy bizik meggyőződése helyességében, és ezen kérdésnek keresztülvitelétől a haza üdvösségét várja: átlátom, hogy ily praeventióban heves indulattal meggyőződése fentartására dögönyözéshez, korbácsoláshoz nyulni kész, ezt, mondom, átlátom; de kérdem: tudja-e mind azt a méltóságos gróf így apodictice előre? Én, mint többször mondám, a status quot gyülölöm, és megváltoztatni akarom minden áron, nincs is veszély, melynek némi percentumát viselni nem akarnám, és e részben némi koczkajátékra is kész vagyok; de hogy előre, kivált, mikor a t. RR. táblája egy kis többséggel kivánja csak a dolgot — már pálczát törjek, azt nem teszem. És menjünk faluról falura, házról házra, azt hiszi-e a gróf, hogy a nemzet, melylyel itt parádirozni szeretünk, mondom, a nemzet többsége ezen táblának eltörlését kivánja? Méltóztassanak elhinni, én is tudom, mi történik az országban; sok ember van az országban, ki a nemzetiséget és alkotmányt kifejteni akarja, de mindent koczkára hányni nem kiván, és aggodalommal nézi, valljon ezen tábla fogja-e magát sepertetni engedni? (Tetszés.) Ha az egész tábla — min kételkedem — magát sepertetni fogja, méltóztassék elhinni, méltóságos gróf Zay úr, kit szi-

vemből tisztelek, és gróf Pálffy József, kinek jeles tulajdonait egyáltalában nem tagadom, és kiről azt hiszem, hogy nagy szolgálatot fog tenni a hazának, és kinek őszinte barátja is vagyok, — mondom, méltóztassék elhinni, én sem dictiók, sem akármi más által magamat sepertetni nem fogom engedni. Mi a nemzet többségét, melyet itt gyakran említeni hallok, illeti, Phocion hires embernek mondására emlékeztetem a Fő-RR.-et, ki, midőn a többség mellette hangosan nyilatkozott, és előadását tetszéssel fogadta, azt mondá: »talán valami roszat mondottam, mert a felingerült nép előadásomnak tapsolt?« Nekem felfogásom az, hogy a többség rosz utakon jár. Már most kérdem: mi legyen annak vége? Hogy ha axioma az, miként azon elemek, melyek Magyarországban léteznek, nem elégségesek, és hogy ha a nagy istenek nem segítenek, ne gondoljuk, hogy a magyarságot és alkotmányosságot meg fogjuk menteni. Méltóztassanak elhinni, valóban isten csudája, hogy a magyar nemzet, szláv, német és török elemek között oly sokáig küzdvén, magát fentartani tudta, és ember, kinek szive a maga helyén van, lehetetlen, hogy ily nemzet iránt sympathiát ne érezzen, mely századok óta ily körülmények közt szilárdsága által fenn tudta magát tartani; de midőn a világ népei sympathiát éreznek irántunk, más részről lehetetlen, hogy a jobb kedély a legnagyobb búba ne sülyedjen, midőn látja, hogy azt, mit eddig megmentettünk, mit dicsőséggel és gyönyörrel lehetne fénypontra vezetni, faragatlan kezek megsemmisítik. Ezzel hazámnak tartozom, és reám nézve bármi következzék, sőt, ha ma volna is utolsó pillanatom, azon hűségnél fogva, melyet hazámnak esküdtem, bár holttestemen menjenek keresztül, és magam maradjak egyedül, magam leszek ellene. (Zajos tetszés.)

Ezen szokatlan hévvel mondott szavakat rokonszenves zajos tetszés kisérte, s a beszéd be volt fejezve; csak hozzávetőleg sejtették a hirlapok tudósítói, hogy az a szónok felindulása miatt félbeszakadt.

Utána még gr. *Zay Károly* beszélt, tiltakozva az ellen, hogy ő az aristocratiát el akarná törülni, de tiltakozva az ellen is, hogy az aristocratia tartotta volna fenn a nemzetiséget.

Ennek, szerinte, a historia ellentmond, mely azt bizonyítja, hogy a szegény református predikátorok és a bocskoros nemesemberek viskóiban tartatott fenn a magyar nemzetiség és korántsem az aranygyapjas vitézek s többi lovagrendek nagykeresztesei vagy a belső titkos tanácsosok által.

Ekkor gr. Széchenyi (kifelé indulván) aléltan összerogyott, a részvét és ijedtség (mint a Napló mondja) átalános levén, a tanácskozás hosszu időre félbeszakasztatott, s csak miután a tisztelt gróf mintléte felől megnyugtató hirek érkeztek, szünvén a közijedtség, folytattatott az.[1]

Azután még sokan szóltak a tárgyhoz, t. k. Teleki László kétszer stb. A többség gróf Szécsen Antal indítványát elfogadta. E szerint a főrendek a városi kérdésben az alsóháznak az akkor úgynevezett felügyelők (ma főispánok) iránti javaslatához, mely szerint ezen állás a pártok befolyásától függene, s így az elvet magát mintegy megsemmisítené, hozzá nem járultak.

Széchenyi roszulléte nem volt olyan súlyos, hogy országgyulési szereplését megszakította volna. Másnap már ismét az ülésben látjuk őt. Ülés előtt meglátogatta a nádort, ki nagy részvéttel tudakozódott utána, s azon bókkal fogadá, hogy ő maga akart előbb hozzá menni. — A főrendek is, beléptekor, rokonszenves üdvözlésekkel fogadták. (Brillanter Empfang.)

October 4-én. Rendi izenet az egyetemi tanítás és gazdálkodási rendszernek az országgyülés elibe terjesztése iránt.

Gróf Széchenyi István: (Zajos éljen.) Úgy vélem, hogy a nemzetnek joga van a pesti egyetemnél a dolgot közelebbről vizsgálni; de azt most egyáltalában sem pro, sem contra allegálni nem akarom; hanem egyenesen arra hajlok, mit Zemplén megye tisztelt helyettese, és később gróf Széchen Antal ő nagyméltósága említett, miszerint azt hiszem, hogy azon pillanatban, midőn — csak valljuk meg — a kormány részéről készséget látunk, midőn tapasztaljuk, hogy néhány tanodák életbe léptet-

[1] Lásd erről első kötetünket 453. stb.

nek, pro hic et nunc elég volna ezt tenni, és úgy vélem, hogy a kormány és ő felsége tekintetbe fogja venni azon epochát, melyben élünk, hol — ismét valljuk meg — a nemzet régi álmából felébredve, látja hátramaradását, előre törekedni akar, s igen természetes, hogy ha nevelés dolgában oly nagy sphaerában nem mozoghat, nem kell csudálni, ha oly intézetek által, melyek a kormánynak kellemetlenek, de melyeket akadályoztatni nem lehet, a nemzetnek ujjászületése eszközöltetni kívántatik. És így legczélszerűbbnek tartanám, ha a mélt. Fő-RR. méltóztatnának gr. Péchy Emánuel, gr. Széchen Antal és később temesi gróf ő méltóságuk által motivált vélekedésre átmenni; ez pro hic et nunc elég volna, ezt a RR.-nek barátságosan megizenni lehetne. (Közhelyeslés.)

Octob. 5-én. Rendi izenet a nem-nemeseknek közhivatalokra alkalmazása iránt.

Gróf Széchenyi István: Én azt vélem, hogy nem szükséges arról dictiókat mondani, hogy itt van valahára az idő, hogy a hivatalképesség a hazának minden talentumaira terjesztessék ki. Ha itt jogokkali felruházásról volna szó, hol sokak, kik tudatlanok, kik nem birnak azon higgadtsággal, mely a törvényhozásra szükséges: akkor megvallom, hogy minden lépést óvakodással tennék, és így egy kis lépésben is tán ugrást látnék. De itt választásról van szó; ki választ? Vagy a felsőbb hatalom, ez már úgyis gyakorolja, mint tudjuk, választását, ez tehát nem csak hogy nem ugrás, hanem jövőre megszünik a vele való viszszaélés; vagy választanak a megyék, és e részben Bács megye igen tisztelt főispánja az életből merítve már előre jövendölte, hogy bizony nemtelenek nem fognak megválasztatni; és így ismét ugrást nem látok. — De bocsánatot kérek ezen triviális kifejezésért, hanem egyenesen Sancho Pansa helyzete jut eszembe, ki nagyon örült az ebédnek, de alig kapott valamit belőle: itt is tehát megvallom, hogy azon ugrást, melyet mélt. gr. Andrássy Károly tapasztal, nem látom legkevesbbé is ugrásnak. Mi most az országgyűlésnek, úgy szólván, legutolsó stadiumában vagyunk; én részemről nem akarom állítani, hogy itt a visszaküldés — nem akarok legtávolabbról is senkit gyanusítani, — azért java-

soltatik, mintha ezén sokszor alkalmazott remedium »*qui habet tempus, habet vitam*« lappangna az alatt; de ha a progressio és igazi reform nem csak ajkainkon, de belsőnkben is van, lehetetlen, azt hiszem, hogy erre elvileg ne álljunk reá. Lehet, hogy fognak oly bonyodalmak előjönni, mint azt Liptómegye főispánja előhozta, de vannak oly példák, melyekből feltünő a dolognak üdvös és jótékony volta. Midőn oly régi fabrikában javítgatunk, milyen a magyar, hol egyet és mást nem lehet úgy felállítani, mint tabula rásán, hogy mind legüdvösebb eredménynyel legyen az ujítás, ezt nem tudhatni: de veszélyt a dologban nem látok, miután, mint előre mondám, a kormány választ, s természet szerint a választás csak feltételkép van téve, s a megyéknél alkalmasint el nem fog sülni: mert azt hiszem, hogy a sokaság között fognak – kivált, ha azon nevelési és kifejlődési intézetek, melyek szándékoltatnak, életbe mennek — a nemzetben talentumok szerint egyének feltünni, mint látjuk a históriából, kik annak daczára, hogy nem-nemesek, egy szóval fognak megválasztatni, ezt reménylem. És én legalább ebben veszélyt nem látok; sőt ha főhivatalt a kormány talentumoknak és becsületes embereknek ád, az által sok baj fog megszünni, mely között az emberiség egyátalában sinlődik. Némi aggódással vagyok bátor előadni, mi az initiativát illeti, hogy nem vagyok azon értelemben, mint többször is kijelentém, hogy a t. KK. és RR.-nél volna kirekesztőleg az initiativa; de ezt most vitatni nem kivánom: hanem minden esetre annyira nem terjed a t. KK. és RR. initiativája, hogy némi szavakra nézve, melyeket elég világosaknak nem látok, ne küldhetnők vissza a tárgyat, mint az angol parliamentnél is szokásban van; ennyire nem szeretném terjeszteni a RR. iniatiativáját – miért? mert azon chaosban, melyben némileg létezünk és melyből kiemelkedni kell, mindenesetre eddig is oly hosszadalmasságot huzna maga után, hogy a tárgyalásnak mostani végetlen, és annyi időbe kerülő volta meghosszabbíttatnék: azért, megvallom, én a t. KK. és RR.-nek felfogásom szerint azt mondanám, hogy mi megegyezünk ezen elvben és a dolognak csak kifejtését akarjuk látni. Miért? — mert felfogásom szerint az elv annak alkalmazásával oly szoros össze-

köttetésben van, hogy bizonyos alkalmazással én például az elvet elfogadom, bizonyos alkalmazással el nem fogadom. Úgy e tekintetben, mint mélyen tisztelt tárnok ő nagyméltósága előadá legkisebb nehézséget sem látok, én részemről az elvben egyetértek, de az alkalmazásra nézve egyenesen felszólítnám a t. KK.-at és RR.-et, hogy úgy, mint többen kinyilatkoztatták, az általánosságnál maradjunk. Megvallom, hogy nem tudom, miért van itt kivéve a Helytartótanács és Cancellaria; megvallom: hogy ebben is van egy kis arrière-pensée, és hogy a birói hivatalokra utóbb egy kis monopolium sül ki. Nem tudom, ott mikép forog a tanácskozás? — én tehát így tenném ki a törvényjavaslatban az elvet: »az országnak nem-nemes benszületett vagy honosult, és törvényesen bevett vallásu lakosai ezentul minden néven nevezendő közhivatalokra alkalmatosak«; mert valljuk meg, ezen kivétel azt teszi, hogy más oldalról is lehet kivétel; de ha átalánosságban teszszük ki, akkor természet szerint minden nemnemes minden hivatalokra alkalmas lesz. Még mélt. gróf Teleky László előadására akarok valamit megjegyezni. Megvallom, hogy a mi Magyarországnak reformkérdését illeti, e tekintetben én vele kezet fogok, hogy az t. i. csak lépcsőnkint mehet; és ha ezt teszszük most, mindig megvan azon arrière-pensée bennünk, hogy alkotmányunkat tágasabb alapra kell állítanunk. Vegyük fel a városok kérdését. Ezt egyszer systemák szerint akartuk kidolgozni, s látjuk, hogy nem igen boldogultunk. Mint elébb mondám, én ezen lépésben semmi veszélyt nem látok. Magyarországnak felfogásom szerint egy nagy baja van, t. i. a nemesség napról napra szaporodik, nem fizet és nem engedelmeskedik (zajos tetszés). Már most nem sokára szó lesz indigenátusokról; pedig úgy vagyunk már, mint — szeretek élni azon hasonlatossággal – hogy a bárkában ülünk és a viz szinte ajkainkat éri, s ha az ember felszólalna és azt mondaná: barátim! így nem mehet, jó volna, ha felét ezen bárkából kidobnók; - menjen a dolog sorsra, olvassuk a hajótörési anecdotákat, hogy egyik-másik uszással kénytelen keresni menedékét; ha egy részét, mely nem egészen intelligens s legszegényebb, tömlöczökben sok időt töltő, lovakat hatalmas ügyességgel szerző hazánkfiait a bárkába fel-

veszszük, és a hasonló intelligens embereket a bárkába szinte felveszszük: az egész machina úgy látszik, mintha igazságosabb alapra jőne, és ha uj nemes ember születik, uj nemes csináltatik, mint egy hires könyvárus Bécsben mondta: »az uraknak baja az: hogy igen sok a nemesség az uraknál.« »Wenn ein Neuer gemacht wird, so haben Alle eine närrische Freude«! — a bárkában (ajkait mutatva) eddig megy már a viz, és midőn merül, akkor a koczka vetés esete előáll. Szeretném, ha törvény alkottatnék, hogy azon nemeseken kivül, kikkel a jó Isten szerencsés házasságból úgyis megajándékozza a hazát, ezeken kivül artificialiter ne szaporítanók ezen speciest. De kérdem: mit akarunk ezen most előttünk levő törvényjavaslattal kivinni? Azt: hogy az erényes és talentummal biró embernek, kiben az isteni szikra nagyobb mértékben megvan, a nemesség ambiguitásai között valami kis acquisitióra, valami kis hivatalra remény nyujtassék, melyet alkalmasint nem nyerend meg: mert kitől függ a dolog? szabad választástól vagy nagy uraktól; és így nagy kérdés: lesz-e valami belőle? Igy ezen egész törvényben nem az van: hogy »lesz,« — hanem hogy »lehet«; s mi még ezen elvet is kétségbe akarjuk vonni?! Azt tartom, az országgyűlésnek nem sokára vége van: hagyjuk legalább a tömegnek ezen megnyugvást, melytől semmi argumentumokkal magamat elijesztetni nem engedem, s így engedjük, hogy legalább egy reménysugára maradjon meg a nemtelennek, miszerint az erényes szorgalmas ember, ha mit az Isten adott, kifejti és patronusa van, ki sorsát megszánja, talán mégis egy kis hivatalra juthat: sőt még azon reménynyel is lehessen, hogy még magasabb hivatalokra is fel fog léphetni, mint erre példák is vannak, és hogy a megyékben is azt mondják: »nem nemes, alacsonyan születtél, de magasan áll lelkületed, azért megválasztunk.« Ennek kimondásától egy óráig sem tartózkodom: és így a tek. KK.-at és RR.-et egyenesen felszólítanám, — mellőzve a kezdeményi kérdést, mely iránti elucubratiót más időre hagyon, — azon értelemben, mint azt fentebb előterjesztém.

October 7-én. Rendi izenet a nem nemesek birhatási joga iránt.

Gróf Széchenyi István: [1]) Én szemeimnek alig hittem, midőn ezen igen-igen rövid izenetet először olvastam, s mondhatom, engem oly lelkesedésre bírt, hogy egy igen híres német irónak mottója jutott eszembe: »Es trug ein Vogel einen Saamenkern in ein wüstes Land, und es entstand daraus eine neue Creation.« Mondhatom, hogy ezen pár sorban (a törvényjavaslatra mutatva) Magyarország jövendőjét – úgy szólván – biztosítva látom, s azt hiszem, hogy azt e pillanatban meg nem ragadni több volna, mint bűn, a legrövidebb látásu bűn volna. (Helyeslés.) Mert vannak pillanatok egyeseknek úgy, mint a nemzeteknek életében, a hol a szerencse kinálkozik: utasítsd vissza s többé nem jelen meg. Ezen egy pár sorban nemzetünk regeneratióját látom, és Bácsország igen tisztelt főispánja, ki engem saját fegyveremmel hisz meggyőzhetni, méltóztassék elhinni, nem lesz ez oly könnyű a nemzetiség dolgában, bár minden másban meg lehet, mert én is csalatkozhatom: de mi a magyarságnak kifejlődését és jövendőjét illeti, mi vérembe ment át, senki a világon magammal ellentétbe hozni nem fog. A tisztelt főispán úr veszélyt lát a nemzetiségre nézve, azt mondván: hogy minden idegen meg fogja a magyar földbirtokot venni, és ki fogja vetni a magyart jószágaiból. Méltóztassék megengedni, hogy ha most a világnak minden pénzes embere egész Magyarországot mától kezdve holnaputánig — nem igen hosszú terminust adok — meg nem veszi, meg nem vásárolja, azért nem veszi, azért nem vásárolja meg, mert nem kell neki és mert az idegennek csak egy kis területre van szüksége az indigenatus végett. Hisz minden pénzes ember nálunk nemességet kap, mint látjuk, és majd megveszi akár egész Bácsországot, sőt a főispán úrnak is megveszik minden jószágát, mert vannak oly árak, melyekért az ember utóvégre elád mindent. Tehát segítve a bajon az eddigi rendszer mellett is egyáltalában nincsen, és a különbség csak az: hogy a mostani körülmények között nemességet, és egyáltalában nagyobb jozságoknak birhatását csakis külföldi nyerheti meg; mert mi lelkes nép vagyunk, és igen jeles tulajdo-

[1]) Ich rede mit Nachdruck und führe es durch. (Naplójában.)

nokal ellátva, de pénzünk nincsen; tehát magyar magyartól a jószágot bizonyosan megvenni nem fogja, de meg fogja venni az idegen. Hisz neveket is tudnék elrecitálni. – mert nincsen olyan izraelita, ki meg ne vehetné az országot, és annyi mód van, hogy kiugrathassa a magyart optima forma! Mi tagadás benne? Magyarország nagy mozgalmaknak indul; nem tagadjuk, mi úgy vagyunk, mint egy hajó, melyhez vihar közelít, ugy vagyunk nem sokára, mint mikor az angol commandó szerint azt mondják: »mindenkinek a helyén kell állani!« És mi fog lenni? – Mi a status quo-t illeti: nyiltan kimondom, nem csak hogy gyülölöm, hanem ez a status quo, ha rá gondolok, mindig egyenesen, mint a tartarus emeticus, gyomromat felforgatja. Mi fogja tehát az átalakulást, és azon crisist, melyet lehetetlen elkerülni, árthatlanná tenni? Mert a beteg, ki egészségre fordul, épen azon természetes küzdelemnél fogva lehetetlen, hogy ingadozás nélkül tudjon menni, csak hogy vigyázattal kell élni, hogy a beteg ismét el ne gyengüljön, hogy ingadozása ne legyen olyan, mely életébe kerülhet. Ha régibb nemzetek tapasztalását a magunk javára felhasználni akarjuk, tisztán fog ez mindenki előtt állani. Az előttem szólott igen tisztelt főispánja Bácsmegyének, ha saját proprietását biztosításban látja, bizonyosan nem fogja e reformot ellenezni: és senki sem lesz közöttünk, ki azt ellenzené: mert a becsületesen szerzett tulajdonnak szentségét »conditio sine qua non«-nak teszem és teszszük mindenben. Pedig igaz az a francia mondás: *»les petites propriétés sont les sauvegardes des grandes propriétés.»* Ha az ember nálunk falura megy, többnyire egy kastélyt lát, mely úgy áll a faluban, hogy praeterpropter emlékeztet a bécsi polytechnicumra, a körül több nádviskók és szegényes, roszul tartott házikók állanak. Midőn ilyet látok, akkor megvallom, hogy nélkülözöm azt a garantiát, hogy: »les petites propriétés sont les sauvegardes des grandes propriétés.« Azt szeretem én, ha a kastélyok körül csinos házak vannak, és az emberek szeretik a status quot. Azt mondják: még nem változván meg nálunk ez állapot, miképp lehet eszközölni annak jobbra fordulását ezen egyszerü törvény által? Tapasztalásból szólok! Egy joszágom van, hol rosz a föld, és két forint

pengőnél egy-egy holdért évenkint nem adnak többet: eleim ott egy templom fentartására az allodiumból 40 holdat assignáltak, hogy a község ne restelje, annak jövedelméből tisztán tartani a templomot stb. De azon 40 hold keveset jövedelmezett s eladatott és kivette meg? A paraszt emberek vették meg. A megye (kicsiny volt a mennyiség) nem igen tudta meg a dolgot és különös adót nem vetett reá: és ez a 40 hold aztán kézről kézre ment, és noha benne igazi proprietás nem létezett: mert calcaturák közt feküdt, és az ember azt sem tudta igazán, kié egy-egy darab föld, mely bekerítve sincs? Az ilyen birtok csak »sapit proprietatem« és ezen sajátságos íze miatt, mely praevalens benne, mégis 250-300 pengő forinton adattak ily földek el, úgy, hogy mondhatom, hogy csudáltam, mily varázs ereje van ezen kis szónak: »Enyém«! — Mondám az embereknek: hogy van ez? barátim! hisz ti a földeiteket a tőszomszédoknak olcsóbban adjátok bérbe, közemberek vagytok, tudjátok, hogy a kamatláb 5—6 forint, és mégis 300 frtért fizetitek holdját, melyért 18 frtot fizettek kamatképen, holott nekem nem adtok többet két forintnál. Mi volt erre a felelet? Uram! ismerjük jól a kamatlábot; de mi kereskedők nem vagyunk s jól mondja az ur, hogy 18 forintot fizetünk, sőt 30-at is fizetünk: de az urnak még sem tudunk többet adni, mint két forintot. Hogyhogy? bámultam: s a további felelet pedig ez volt: lássa az ur! ezen föld hypothekás, — azt is tudja a magyar paraszt ember, és az is az előmenetelnek symptomája, ha kereskedni kezd, — azon földre már pénzt adnak, és 50 ft. kapok rája, azért szivesen fizetek 18—30 procentet: de nagyságodnak a földére nekem nem adnak semmit, és azután lássa nagyságod! — ezt mondá egy becsületes öreg paraszt ember — én mondhatom, hogy 10 évig nem mentem korcsmába, éjjel-nappal dolgoztam, és ha meghalok, hát két fiamnak legalább marad utánam valami.« — Ez csak egy jelenet; pedig az országban számtalan oly határok vannak, kivált a Duna és Tisza partjain, mely folyóvizek szabályozása által számtalan földet lehetne nyerni, és ide igazán alkalmazható Jean Paulnak azon fentebb idézett mondása: »Ein Vogel trägt einen Saamenkern in ein wüstes Land, und es entsteht

daraus eine neue Creation.« Annyi van ezen törvényben! Mondhatom, én e tekintetben szinte azon vélekedésben vagyok, hogy ezen törvényjavaslat egy isteni mű, mit talán a legmélyebb emberi combinatio szült: isteni gondviselés, isteni utmutatás valóban! Ha azt meg nem ragadnók ezen pillanatban, desperálnék hazám jövője felett: annyi súlyt helyezek benne. (»Helyes!«) Igazsága van gr. Pálffy József urnak, hogy ha philanthropicus szempontból is veszszük a dolgot, lehetetlen, hogy a legjobb ember meg ne induljon rajta. Mert vegyük fel, mi, kik nem dolgozunk annyit, hogy épen verítékezve, úgy szólván, a vér is részt venne a dolgunkban, hogy más emberi lény becsületesen munkálkodik, erkölcsileg is ki van képezve, családjában leli boldogságát, folyvást faluhelyen lakik, ott éjjel-nappal dolgozik, és mégis azt kell gondolnia: »sajátom sem lehet, melyet csak azok birhatnak, kik véletlenül privilegiummal születtek!« (Tetszés.) Mondhatom, lehetetlen, hogy azt philanthropicus szempontból ne pártoljam; de megvallom, hogy azt nem tartom legerősebb indoknak; hanem én az egoismusnak, az érdeknek, a saját érdeknek, argumentumával esedezem a mélt. Fő-RR. előtt: ne hagyják ezen szerencsés pillanatot elsuhanni: mert az országgyűlés nem vihet ennél nagyobbat haza, akármit vigyen haza. Ne legyünk magunk iránt igazságtalanok. Hány családot mentünk meg, mely maholnap koldusbotra jut? mert egy varázsvesszővel sem tehetni többet mától holnapra, mint ezen törvény által, melylyel a földnek becse 10 perczentre följebb megy. Ne büntessük magunkat. Azon példabeszédet: »der grösste Feind ist der Mensch sich selbst«! legalább a törvényhozásról, legalább a főrendi tábláról ne lehessen mondani. Azt hallám, hogy ezen tárgy össze van bonyolítva, tudja Isten, miféle viszonyokkal? Igaz, hogy ez tán némi bonyodalmakat fog okozni: de nem látok itt is nehézséget: mert ha, teszem, azon hires hollandus, kit már többször említék, ő nagyméltosága Van Peng banquier ur, meg akar venni egy uradalmat, bizonyosan lesz arra módja az ősiségnek minden bonyodalmai mellett is, és nem látom, mi különbséget tesz ez a dologban. Most, ha a családnak pénze van, visszaveszi a joszágot Van Peng urtól, őt kiugratja, kipisz-

kálja, kifüstöli; de ha ezen törvény életbe lép, akkor Van Peng ur megveszi a jószágot nem ugy, mint nemes, hanem mint honpolgár. Már most az első esetben Van Peng ur semmi adót nem fizet; pedig a czél az, hogy mindenki fizesen; — a másik esetben pedig már Van Peng ur fizet; és így, habár azután kiugratják, mégis azon időben, melyben még ki nem ugratták, hasznot hajtott az országnak: és így nem tudom, miben lehetne felakadni? mert hisz ez által még az ösiség és minden a régi állapotjában marad. Lesznek talán némi nehézségek a majorátusokat illetőleg, ezt tagadni nem lehet; de itt is segíthetni a dolgon. Megvallom, hogy én nagy barátja vagyok a majorátusoknak a nemzetiség érdekében: de nem oly majorátusnak, mely az országnak harminczadrészét teszi, a mi ismét egy oly tulság, mely talán több kárt hajt, mint hasznot. — Ezeknek barátja nem vagyok, és e részben könnyen el lehetne rendelni, hogy egy megyének csak egy harmada, vagy fele, vagy tizedrésze lehessen majoratus, a többit pedig eladni lehessen; és ez is nagy javítás volna a mostani álláshoz képest. Ily lépést előbocsátva, ez sokféle más uj, és mintegy az égből lehulló javitásokat fog szülni, miket most hamarjában előre sem láthatni. Ez bizonyos; hanem valamint annak idejében a Cambium mercantile felállításától féltünk, és csuda, hogy annak daczára mégis oly lelkesedés, oly többség volt mellette, ugy itt ezen törvény az országgyűlésen levőket ugy szólván hidegen hagyta; holott ezen törvényczikkely által lehet leginkább előmozdítani a nemzetiséget, a nemzetiséget pedig úgy, hogy az az alsó osztályokba is beszivároghasson. Ha Bácsmegyének igen tisztelt főispánja azt látná, hogy jószágának egy részét, mely távol fekszik, meg akarja vásárolni egy becsületes nemes, vagy egy becsületes magyar adózó: ezen törvény alapján eladhatja azt, és az által egy magyar coloniát könnyen alkothat. Vagy tán azt mondják: a magyarnak nincs pénze? Hisz erre nem kell pénz; és pénz nélkül semmit sem lehet eladni, csak ingatlan vagyont. Mert hát az ember azt mondja a vevőnek: barátom! ezen jószág tizezer forintot ér, hány forintod van? »*Ezer forintom.*« Add ide! Kilenczezer forinttal még tartozol, és ha látom, hogy nem

fizetsz, ki fogsz ugrani. Azt mondják: a magyar nem veheti meg, mert nincs pénze. Az, ki kedvez vérének, ki a magyarságot szivén hordja, könnyen segíthet rajta, és ez lesz az első eset, hol a magyar saját vérén segíthet, ugy, hogy magának is használ. – »Itt van öcsém! ezer forint, – itt bátyám! száz forint, itt egy kis kölcsön,« – stb. Ez teszi ezen soroknak varázs erejét, hogy az ember segíthet az embertársain, még pedig ugy, hogy ezért önmagát jutalmazza meg: – és így a legnagyobb argumentum itt a saját haszon. Parancsolja az ész, az egoismus, saját biztosításunk, parancsolja erszényünknek üres, sorvasztó állapotja, hogy fogadjuk el ezen törvényt: azért ne hagyjuk legördülni ezen pillanatot: mert olyan, mint ez, talán századok alatt sem fog visszajönni. (Zajos hosszasan tartó helyeslés és éljenzések.)

A tárgyalás folyama alatt b. Majthényire kerülvén a szólás sora, az udvariasan Széchenyinek akarja ismét átengedni a szót, mit ez tréfásan ezzel a közbeszólással viszonoz: Méltóztassék csak szólni, még nem vagyok készen.

Utána, a tárgy fontosságához képest, másodszor is felszólal:

Gróf Széchenyi István: Én nem kivánnék ugyan felszólalni, ha azt vélném, hogy a mélt. Fő-RR. RR. izenetét pártolják mert sok a dolog, és, a mennyire lehet, kimélni kell az időt: de némelyeket mégis bátor leszek lehető legnagyobb rövidséggel előadni. Arra nézve, mit Bars megyének tisztelt főispányi helyettese a kidobásról mondott, és gr. Majláth János ő méltósága, ki elhárítani akarná azt, hogy az emberek ne dobathassanak ki, és erre nézve az első lépést az ősiséggel kivánná kezdeni, e tekintetben én tökéletesen kezet fogok vele. Tán én voltam egyik az elsők közül, ki az ősiséget, – mint itt a minap is volt szerencsém érinteni, – nagy bajnak és rosznak tartván, egyenesen eltöröltetni kivántam, noha szándékomban mindig csak annak módosítása volt, t. i. hogy a nemzetiséget fentartván, mégis más uton úgy tágítsunk, hogy minden becsületes, kivált pénzes ember, minden jószágot megvehessen, a birhatás ne legyen egy osztályra szorítva, – és hogy ez által egyuttal a földnek becse növekedjék. Előttem

az, hogy egy becsületes nemesember, ki jószágát eladni kényteleníttetik, ha annak egy részét drágábban adhatja el, abból nagy hasznot fog huzni, előttem nem még felállítandó probléma, hanem már bebizonyított axioma; mert a birhatási képességnek kiterjesztése által, ha esze van azon becsületes embernek — és e nélkül sehogy sem boldogulhat, kivált financiális tárgyban — bizonynyal sokkal könnyebben boldogul. Az ősiséggel hány éve már, hogy kináljuk az országot. Én is azon voltam, és a körül fáradoztam, s ezen eledelt szeretném bekapatni valami módon a nemzettel; hanem úgy látszik, hogy ezen eledel nincsen igen inye szerint: mert akárhogy kinálgatjuk, visszalöki, és mi jóformán azon állapotban vagyunk, mint teszem, mikor azt hittük: hogy a pesti hid a közlekedést fogja szülni, a váltótörvények a hitelnek kellékeit fogják maguk után huzni. Ezen törvényczikk csak egy lépés, és e részben legkisebb kellemetlen megrázást, melytől a mélt. gróf úr tart, bizonyosan szülni nem fog. Igaz, hogy némi megrázásnak tán helye lesz, — ezt nem tagadom: de némi különbség van; — mert méltóztatott összehasonlítani azon erős rázással, melyet a váltótörvények, melyek nem voltak első lépés előidéztek, mondom: ez egészen különböző attól; mert a rázódás az elsőnél, szeretném mondani, olyan volt, mint midőn az erősebb ember a gyengébbtől erővel el akarja venni pénzét, s ez oda adja neki nála lévő bankóczéduláit; míg az, melyről most szó van, oly rázódás, mint mikor az ember, ki csömörben szenved, azt mondja: rázzon meg jól, talán egészségesebb leszek. Ezen megrázástól én nem félek, és azt tartom, hogy a régi csömörből ezután a magyar ki fog vetkőzni. Azt mondá a mélt. gróf úr, hogy ezen intézkedés elejét nem veszi a lehető kidobásnak; ezt tudom én is, mert itt Magyarországban, hol látjuk még az úgynevezett »oppositiót« s több efféle feudális systemába valókat, nem kecsegtethetjük magunkat valami gyors eredményekkel, s nekem oly sanguinicus reményeim nincsenek, hogy a vis fortioris nálunk mától holnapra megszünendik; — de ebben — mint mindenben — alkalmazható azon német mondás: »Zwischen mehr und weniger.« — Pest körül régóta töröm fejemet, hogy azon sok port, mely ott van, mikép lehetne elállítani?

És száz eszméim vannak, és jót állok, hogy ezen nagy calamitásnak igenis lehet elejét venni: de midőn ebben törekedném, egy odavaló becsületes polgár így szól hozzám: »Und Herr Graf glauben, dass dann kein Staub sein wird?« — Azt felelém neki: »Nein! aber weniger; und mein Lieber! es ist überall nur die Rede zwischen mehr und weniger.« — Fogfájás nagy fájdalom ugyan, de egy nagyobb, életet veszélyeztető betegség mellett az ember fel sem veszi. Ha a proprietás csak egy kis osztályra van szorítva, és pedig olyanra, melynek pénze nincs: ez oly nagy baj, hogy minden kis baj, melylyel találkozom, hozzá képest kicsinynek látszik előttem. — Magára a dologra nézve napokig tudnék szólani, de a gyakorlatból, életből kell kiindulni. Tisztelet, becsület, kik nagy politikai és historiai tudományokkal ellátvák; de vannak, kik jobb financierek, mint a méltóságos ur; ezek közé sorozom magamat is, ki tudom, hogy nekem, kinek számos családról gondoskodnom kell, mi hasznos. Nem philanthropicus oldaláról szólok tehát a dolgnak, hanem számokra állított józan calculusból indulok ki, és itt az egoismus, a saját haszon mutatkozik a legnagyobb indoknak, és ezen indokot tüzöm ki: mert a sokaságban több az egoista és hidegen számoló, mint az, ki szivesen osztja meg vagyonát magasabb tekintetből felebarátival. Még egygyel akarom végezni előadásomat; nem tudom, mikép adjam elő? Itt a főrendi tábla némi tekintetben tán — mert azt hiszem, hogy minden emberben van tévedés — némi tévedésben van. Úgy látszik, hogy midőn a t. RR. több tárgyakat átküldenek, — és ezek közt van valami különös, — azt a mlgos főrendi háznak tetszik el nem fogadni. Én is azt mondom: egy hajszálnyit sem engedni ott, hol igazamról meg vagyok győződve. De mi ezen törvényjavaslatot illeti, mely most előttünk fekszik, az egy igen üdvös eszmét foglal magában. Nem tudom, ki tette fel, hogy kinek fejében eredett az? de bizonyos, hogy ez mély combinatiónak, sok meditatiónak vagy valami istenibb sugallásnak eredménye; és valóban, ha én volnék ezen néhány sornak szerzője, alkalmasint minden szerénységem mellett — ha igaz, hogy szerény vagyok — azt követelném, hogy a nemzet nekem statuát állítson érte; ha csak — mondom — azon egy pár sort

készítettem volna (zajos »éljen«). De itt a mélt. főrendi táblánál — minden sértés nélkül mondva — ezen törvényjavaslat lanyhán fogadtatik. Ez természetes; mert hisz tudjuk, hogy a másik oldalról a főrendi tábla annyira korbácsoltatik és fog még korbácsoltatni, hogy ezen ellenzési systema igen természetes; és hogy ezen főtáblában oly valami idegenkedés és önállás fejlődik ki, melynek következtében azután — a mi tán nem egészen árt némi esetben — még a jó és czélszerü is vagy el nem fogadtatik, vagy pedig az mondatik: »Ez onnan jő, — tudja Isten, mi fekszik ebben?! — *Non quid patet, sed quid latet.*« — Vagy az mondatik, hogy az ember a dolgok ily halmaza között, annyi indítvány és indítvány között: man kommt gar nicht zum Athem! Ez emlékeztet azon anekdotára, miszerint régi időkben, midőn egy hires követe Soprony megyének még egy kissé fiatal volt, — 1805-ben vagy 1807-ben történt — Bars megyének egy akkor igen hires követét, ki akkor igen ismeretes ember volt, megkérdezte: »Uram bátyám! ujoncz vagyok, mit tanácsol, mik volnának azok, mikre különösen figyelmeznem kellene?« — azt felelte neki Bars megyének akkori követe: »Uramöcsém! mindent, mit a personális — akkor úgy nevezték — mond, ellenezzen!« És — közbevetőleg legyen mondva — ez nem volt akkor oly félszeg dolog: mert midőn az amalgamisatio, a nemzetiségnek minden módoni gyengítése vagy eltörlése némileg systema szerint üzetett, igen felfogható, hogy az emberek idegenek voltak azoktól, miket a kormány emberei előadtak; de azóta változtak az idők; némelyek most is azon régi systema szerint járnak ugyan el, de nem mély felfogással. Ennek előrebocsátása után kénytelen vagyok megvallani, hogy mi is némileg úgy vagyunk, hogy a mi onnan jő az alsó tábláról, az iránt quasi idegenek vagyunk, — és ezt könnyen átlátom: mert ez azon meg nem szünő korbácsolásnak következménye. Én nem szoktam oly könnyen megijedni, sőt mindjárt inkább kardot szeretek rántani, mint magamat megdögönyöztetni; de *vana sine viribus ira,* és azért azt mondom, mintán bizony gyengék vagyunk, egymást ne korbácsoljuk; s én nem vagyok ama vélekedésben, melyet Bácsmegye főispánjától hallottam, hogy komédia lesz, ha egymást korbácsol-

juk és mulatságos hetz lesz. De kérdem: ki nevet majd rajta? – Istenért! legyen mélyebb felfogásunk! – Mi a t. RR.-ek izenetét és törvényjavaslatát illeti: bizony nincsen abban semmi, mitől idegenkedni lehetne: de más részről vegyük fel, mi van benne? nem egyéb, mint áldás rejlik benne; nincs semmi benne, mint a természetnek azon józan törvénye, mely bilincseket tör, hogy ha az ember maga hasznát fel nem fogva, maga nem tágít azokon. Azért a mélt. Fő-RR.-nek alázattal esedezem: fogadják el azt: mert mondhatom, ebben igen sok helyeztetik.

A végzést az elnöklő nádor így mondá ki: Úgy vélem, hogy a mélt. Főrk. közakarata: miszerint országbiró ő nmlga előadásához képest a KK. és RR. javaslata fogadtassék el.

Széchenyi úgy veszi észre, hogy az ellenzék több tagja nagyon haragszik a végzésért, restelve, hogy egy odiummal többet nem vethet a felső táblára!

October 9-én. Főrendi válasz a birhatási jog iránt.

Gróf Széchenyi István: Ha a dolognak uj discussiójába akarunk ereszkedni, el fogom mondani okaimat, hogy én nem bánom azt, ha azon önkény fog is létezni; és mind azon zavaroktól nem félek, mert bizonyos az, hogy ha csak egyedül arról volna szó, hogy az ingatlan birtoknak becsét emeljük, akkor szükséges volna mind azon nemteleneket, kik birtokot akarnak szerezni, mind azon kellemetlenségektől is, melyekkel most kell küzdeniök, egyszerre megmenteni, sőt tovább kellene menni, és kimondani, hogy minden idegen vehet. Ekkor megengedem, hogy nagyobb becse lenne az ingatlan birtoknak; de részemről azt tartom, bonyolódott állapotunk között legalább politicában a főtényező: *hazafiság, magyarság.* Ezt én mindig előttem tartom, és ha Magyarországot beteggel, magunkat pedig orvossal akarom összehasonlítani, épen itt a nemzeti test bajaiban azon egy az, mit mindig szemem előtt tartok. Ha máról holnapra, azt mondom, hogy mindenki az egész világ hátán, akár honnan jő,

bárhol lakik, ha nemtelen is, vehet nálunk fekvő jószágot; és ha még másodszor azt is hozzá teszem, hogy őt abból soha ki ne zavarhassuk, az ősiséget is most egyszerre tisztába hozzuk, s harmadszor, hogy őt e megye önkényétől is megóvjuk, — higyük el, miután megszokták azt, hogy mi 4—5—6 procenttel veszszük fel a pénzt, a külföldön pedig nagy számmal 2 procent mellett hevernek a tőkék, három év alatt megvásárolhatják az idegenek az egész hazát. És így *pro hic et nunc* azon egy akadályt, philosophiai szempontból épen még hasznosnak is tartom; mert a hazánkban lakó nemtelenek, kik úgyis itt nem oly igen pénzesek, eleinte sokat vásárolni nem fognak, és mindig félni fognak, hogy majd a megye önkénye alá kerülnek! Ez épen politicámmal összevág; mert azok közé tartozom, kik mindig azt mondják: lassan, majd ha egyszer rendbe jövünk, akkor talán ugrást is tehetünk! És így, mint mondám, ezt az önkényt *pro hic et nunc* egy lépésnek tartom a tractatusra. Én, ha ezen tárgy ujabb tanácskozás alá kerül, bővebben szólandok róla, és meglehet, hogy vélekedésem sokak vélekedésétől el fog távozni; de úgy vélem, hogy ha mindent combinálunk, a nemzetiséget ki ne hagyjuk, és pro hic et nunc csak annyit, hogy a nemzetiség ügye ki ne surranjon, ki ne essék, többet tenni most nem lehet. (»Helyes!«)

October 11-én. Rendi izenet a bécs-debreczeni vasut iránt. Első szónok b. Vay Miklós volt, ki a rendi izenet alapján azt indítványozá, hogy az orsz. választmány készítse el tökéletesen az általa már úgyis munkába vett szerződést, adja meg a vállalkozó társaságnak akként a kamatbiztosítást, a mint javaslá; de a párvonal elleni biztosítást semmi esetre meg ne igérje.

A vita igen beható és hosszas volt.

Széchenyi előtt gr. Majláth János, Kiss Pál, Gyürki Pál és gróf Batthyányi Lajos szólottak, többnyire hosszasan.

Gróf Széchenyi István: Azon főrendi napló, melyre gróf Majláth János ő méltósága hivatkozott, kezemben van; hanem nem akarok provocálgatni, a mint azt a mélt. gróf tette, arra, hogy néhány szólók, a kik a jobbparti vasut mellett viaskodtak, azon argumentumot hozták fel, hogy a balparti ut parallel. Meglehet, hogy egyes szónok ezt tán argumentumul előhozta: de ezt

arra, hogy egy egész társaság a Fő-RR. és törvényhozás, vagy az egész világ többé nem élhetne viszont ezen indokhal, hogy t. i. a jobbparti vasut parallel, igen erős argumentatiónak találom. Egyáltalában megvallom, hogy én a naplókönyvekben, régi nemzetek tapasztalásait vevén tekintetbe, nem igen szeretek buvárkodni, és miért? mert nincsen a világon könnyebb, mint akkor, midőn a mostani állás az akkoritól egészen különböző, a naplókból kimutatni egy embernek következetlenségét. E tekintetben nekünk magyaroknak is van egy példabeszédünk, mely azt mondja: »ime a köpönyegét szélnek fordítja!« – Én pedig azt mondom, hogy az ember ezt helyesen teszi: mert ha baloldalról fuj a szél, az ember a bundáját arra, ha pedig jobb oldalról fuj, akkor emerre fordítja, — ez igen természetes. Ezt az oktalan állat is teszi a szabadban, s mégis azt mondják: »mily következetlen az ember, ha egyszer vitorlája jobb oldalon volt, máskor pedig bal oldalon van; de erre minden régi hajós azt mondja: »Lásd, öcsém! a szél megfordult, haladni akarván, a szerint kell vitorlázni.« Így van ez a politicában is: ha ma legnagyobb következetességgel mondok valamit, tán egészen megváltozott körülmények között 10 év mulva annak épen ellenkezőjét fogom mondani; – miért? épen azert, mert a vitorla csak úgy tesz hasznot, ha szélnek fordíttatik! Ha az ember a régi magyar szokás szerint ezt nem teszi, úgy nem halad; én pedig haladni kivánok. Én ezen főrendi naplót azon okból hoztam ide, és olvastam is egyet-mást benne, miből csak azon tanuságot veszem, hogy ismét négy és fél év pergett le azóta, – igaz, hogy ez nem épen oly hosszu időszak; de ha igaz, és pedig igaz, hogy Magyarországnak pillanatai drágák, mégis megvallom, hogy valami szomoruságot gerjeszt bennem azt, hogy itt a naplóban világosan ki van téve nevemmel, miszerint akkor is előre megjövendöltem, hogy egyikből is, másikból is semmi sem lesz, s a mit mondottam, akkor nem tetszett, és mégis úgy lőn! (Tetszés.) Most, hála istennek! úgy látom, hogy valamint akkor, olyan tömött most is ezen ház, és ezen napló szerint akkor is azt mondottam, hogy oly kérdés ez, hogy az ember szinte nem mer az utczára menni pisztoly nélkül; – mert az oly pártkérdés volt, miszerint, ha

más vélekedésben volt az ember, rosz hazafinak tartatott; de, mondom, hála istennek! ezen paroxismusnak vége, és már most hideg vérrel lehet beszéleni; s így reménylem, hogy most már lesz a dologból valami, — és ez az, mit óhajtok. (Tetszés.) - Borsod megyének igen tisztelt főispáni helyettese, mondhatom, lelkemből szólott, midőn a közlekedésnek szükségét hozta itt elő; és mondhatom, hogy valóban arról van a kérdés most, hogy akarunk-e nádban, sárban, mocsárban, homokban ezentúl is ülni, vagy pedig van-e bennünk azon ezer theoria között annyi gyakorlati tapintat, hogy előre lépjünk, és ezen mostani sulyos állapotból kiemelkedjünk? — Midőn ezen két társaság, t. i. a bal- és jobbparti, egymással surlódásban volt, a feleknek legnagyobb argumentuma volt az, hogy az egyik társaság gyalázta a másiknak *entrepreneurjét;* én pedig ebben nagy súlyt nem helyeztetek; mert mindenik a maga spherájában jár el, és a pénzes embernek, ki oly társaságot alakit, főhajlama mindig az, hogy pénzt nyerjen: tehát e részben egyik olyan, mint a másik. De egyet felejtettünk, t. i. hogy az ily tőzsérek nem omnipotensek: mert ha azon — tudja Isten, hogy mondjam? — ideának crisisében valami társaságot meg nem kedvel a publicum, a papirosoknak kelendősége nincs, és ekkor természet szerint a legpénzesebb ember is oly helyzetben van, mint a legjobb hajós, kinek szele és gőze nincs, és könnyen megakad, és ez oka, hogy a győri vasut nem építtetett, s a bochniai ut be nem végeztetett. Az első szembetünőbb volt, mert előttünk esett: a másik másoknak tünik szembe; de természetes, hogy midőn a részvények 100-ról 60-ra, 50-re, söt 40-re leszállanak, nagy befizetések nem történvén, s igy e gépnek szele és gőze nem lévén, megakad a dolog. Nagy szerencse, hogy négy és fél év pergett le, és azon kedv papiros pénzekkel kereskedni meg nem szünt, sőt hogy az ezen pillanatban, azt lehet mondani, szinte növekedett: nekünk azon csak megnyugodni lehet. Egy véletlen eset, háborúra kinézés, egy előkelő személynek halála stb. tüstént hideg vizet önthet a vállalatra, és a szél megfordul, és ekkor azt fogjuk mondani, hogy ezen négy és fél év alatt sokat beszéltünk ugyan pro et contra, de egy kapa vágást sem tudtunk tenni; a dolog depretiáltatni

fog, és mi a közlekedési dologban *in status quo* maradunk, mi — el lehet mondani, és pedig *auxesis* nélkül — valójában pirulásra méltó. Én, ha segítséget adok erszényemből valamely közlekedési vállalatra, oda pillantok, hol a szükség legnagyobb, s azért én a pest-debreczeni és pest-szegedi vasutnak a lehető legőszintébb barátja vagyok: mert itt — akárki mit mond — lagnagyobb a baj: oda kell tehát vinni az előleges áldozatot is. A szőnyegen fekvő tárgyban egyenesen arról van a kérdés: hogy a centrális vasutat garantirozzuk-e vagy se? Részemről azt mondom: nem bánom, sőt szivesen cselekszem azt, mert átlátom, hogy azon készségnek alkalmasint egyszer helye lesz, t. i. az evictorságnak. És ne csaljuk magunkat, hogy ha fizetni fogunk, mi felsőbb megyebeliek bizonyosan nem azon kulcs szerint fogunk fizetni, mely most elfogadtatott, mely tervemtől egészen eltávozott: mert az én ingatlan vagy telekdij eszmém helyett az úgynevezett revenuesteuer jött létre: de mind a mellett nem vonakodom, és azt mondom, hogy az, ki most e hazában csak annyit akar tenni, hogy épen azon portiót, melyet mathematice ki lehet számítani, akarja viselni, de többet nem, az inkább lépjen ki a sorból, mert az nem fog tenni semmit: én, habár tudom, hogy tiz annyit is tesznek majd vállaimra, elvállalom s viselem, mert hazafiságom nem ajkamon, de szivemben él. (Zajos tetszés.) Én, mint tagja az országos választmánynak, a garantiát illetőleg mindig a körül összpontosítottam eszméimet, hogy én csak Pesttől Debreczenig szeretném a biztosítást elvállalni: de itt nem vonakodom az 5 percenttől, és — mint mondom — nem 4 vagy 5, hanem az egész 5 percentet volnék kész biztosítani: mert ekkor bizonyos vagyok, hogy létesülni fog a pest-debreczeni vasut. Erre — megvallom azt birt, hogy én őszintén kivánom, hogy itt történjék valami; ez azon mód, mely bizonyosan megfelelne a czélnak, és melylyel czélt érni lehetne: de teszem azt azon kötelességérzetnél fogva is, melyet Krassó megyének tisztelt főispánja ő nagyméltósága emlitett, és tisztelt barátom, gr. Batthyányi Lajos, is hozott fel, hogy t. i. vannak itt régibb intézetek, hid, gőzhajók, és nekem ok részem van azokban, mert sok embert persvadeáltam hogy fektessenek ezen vállalatokba pénzeiket: s igy kötelességem, őket

védelmezni. — Mit Borsod megyének tisztelt főispáni helyettese mondott, bocsánatot kérek, de az nem úgy áll, miszerint a hid- és gőzhajótársaság nem kivánhatja, hogy exclusivum privilegiuma legyen. Nem is kivánja azt; de miben van a különbség? Hogy ha arról van szó, hogy az alföldi vasut álljon fel, előlegesen az a maga helyén van, ezt sem az egyik, sem a másik vállalatnak jogában nincsen gátolni: hanem másrészt tagadni nem lehet, hogy ha a nemzet biztosítja az egyik társaságot, a másikat pedig nem, ekkor egyik társaságnak fegyvert ad kezébe a másik ellen. Most is azt mondom, hogy akármily hasznos legyen ez a nemzetre nézve, — hisz haramiára is hasznos, ha valakinek pénzét elveszi — de hol van az igazság elve? A hid, a gőzhajó — tudja Isten, miért? — soha nem volt popularis az országban, és pedig mutatnak sikert, különösen a gőzhajók nagy számmal hasítják a Dunát: a többi vállalatok pedig, melyek még csak a levegőben vannak, mégis már is jobban tetszenek és népszerűséggel birnak, — ez az, mire emlékeztet azon mese, hogy árnyék után kapkodva elhagyjuk esni azt, mit már megfogtunk. Úgy hiszem, hogy a felső vidékeknek hasznára bizonyosan legüdvösebb, hogy ha a nemzet egész öt percenttel garantirozza a pest-debreczeni vonalt: ámde sokan azt mondják, hogy jobb volna az egész vonalt garantirozni kettővel. Ha tiszai ember volnék, azt mondanám, jó volna, hogy ha a hidat elkerülve egyenesen Pesttől Debreczenig vinne a vasut: de más szempontból azt mondom: csak legyek egyszer Pesten, honnét annyi mód van, legalább legjobb az országban, tovább haladhatni, inkább szeretném azt hogy legalább ezen vonal bizonyosan létesüljön, mint azon hosszas vonal, mely alkalmasint létesülni nem fog, s méltóztassék (a gyorsiróra mutatva) a naplóba feljegyezni, mondom, hogy nem fog létesülni. Nem vagyok most azon hangulatban, hogy az okokat bővebben előadjam, hanem mélyebben nézvén a dologba, azt meglehetősen előre látom. De m. *Vay Miklós* úr bizonyosan a tiszai vidéknek javát hordván szeme előtt, mint már minap is hallottuk, azt véli, hogy ha 2 percenttel garantiroztatik e vonal, akkor életbe is lép. Ha Pestről Debreczenig vaspályán utazni lehet, ez is már garantia; de én annak bebizonyítására, hogy szivesen cselekszem mind

azt, mi bár nem az én meggyőződésem szerint, czélra vezethető, *in ultima analysi* erre reá is állok. Azt lehetne mondani, hogy ha két pcentet garantiroz az ország az egész vonalra, és nemlesz az egészből semmi, akkor hát nem fizet az ország, és az egésznek vége, s így nincs abban semmi veszély! De az elveszett időről van ám szó: mert arról, hogy valami rosz ne történjék, mi nem is nagy feladat, nincsen szó: hanem hogy azon jó, mely napirenden van, lépjen életbe, arról van szó. Felfogásom szerint, ha nem Pestről Debreczenig garantiroztatik az egész vonal, — méltóztassék betenni a naplóba — úgy az egészből nem lesz semmi, és azt vagyok bátor mondani, hogy igen fogom szeretni, hogy az idő e tekintetben engem megszégyenit, és ha alkalom adatik arra, hogy ezt revocálni kényteleníttessem. Már akkor én nem élek, mert 8 évre van téve az elkészítésnek határideje, ez pedig hosszú idő; de ha élek, én leszek az első, ki ünnepélyesen revocálni fogom ezen kétkedésemet, és örömest első leszek, ha mindjárt beteg is lennék, ki Pestről Debreczenig és Bécsig, ki sem szállva a kocsiból, az első utat meg fogom tenni. — De most átmegyek a jobbparti utnak tekintetbe vételére. Valamint gr. Majláth János az egyes szónokoknak a naplóban levő előadásaira hivatkozni méltóztatott: úgy én is azt a naplót forgattam: de nem tudom, kiket méltóztatik a mélt. gróf ur érteni, mert hosszas ezen napló, s így nem jöhettem arra, hogy ki mondotta volna azt, hogy a palparti ut parallel: de kérdem, mert ezt valaki mondotta, azért ezt minden embernek hinni is kell-e? Más okot is hozok fel, t. i. hogy 1840-ben a balparti társaság azt jelentette ki, hogy építsen bár a jobbparti társaság is, azt nem bánja, csak neki concessiója legyen, sem garantiát, sem megtiltást nem kiván: ezt a balparti társaság a legujabb időben a nagy gyűlésben mondotta: ilyeseket tagadni nem lehet, mert ki van nyomtatva, a hol az elnök azzal dicsekszik, hogy ennél jobb és pompásabb contractus soha társasággal nem köttetett, és hogy e tekintetben ő felségének köszönetet kell szavazni. Voltak sokan, kik azt mondták: de mégis fel van tételezve: de azok talán nem jó barátjai voltak a társaságnak, — mondom: fel van tételezve garantia által, azt mondták erre: nincsen feltételezve stb. Már most kérdem mélt.

gróf Majláth János úrtól, hogy ha következetlenségről szólunk, hogy tekinti ezt, miszerint ezen nyilatkozatok után még a biztosíték sem elég, hanem még monopolium is kivántatik más rovására? Mikép áll a dolog? Ha most a nemzet azt mondja: garantirozzuk a vonalt Pesttől Debreczenig, ez ad summam hét millióba fog kerülni, és ez magas számítás, és akkor meg lesz a lehető biztosíték: — már most felteszem, nem fog semmit is jövedelmezni: lesz 320 ezer forint teher, de itt egy vonal fog létezni. — A jobbparti vasut, nem tudom, hogy Gönyőig, vagy Budáig, vagy legalább Csabáig terjedne-e? mert úgy látszik, hogy gr. Majláth János azt meghosszabbítani szeretné — mondom, ezen jobbparti vasut is felépül, és most, mint gr. Batthyány Lajos ő méltósága mondá, mint én is reménylem, a fiumei vasutból is legyen valami, akkor *pro hic et nunc* azt vélné az ember, hogy meglehetősen áll a dolog: de azt is mondom, hogy ha két percentet garantirozunk, akkor, ha felépül a vonal, 360 ezer frt volna az egész garantia! Ha tehát *bona fide* akarja építeni a társaság az utat Debreczenig, — mit nem hiszek, méltóztassanak engem meghazudtolni! — akkor, ha ennek természet szerint a nyereség, mint azt kiszámították, és ráfizetési summa egy, mi mit nyerünk? Azt, hogy az ut Debreczenig felépíttetik, mert megkapván a garantiát, és beszámítván a debreczeni vonalba a nyereséget, melyet a későbbi vonal hoz, fel fogja építeni Pesttől Debreczenig is a vonalt, ha ugyan börzespeculatio nincsen, és ez által azok is, kik aggódnak a hid iránt, meg fognak nyugtatva lenni. Mi a megtiltást illeti: épen azon categoriába esik ezen eszme, hogy »*qui veût trop ne veût rien.*« Ha azt mondom: »barátom! eddig nem fizettem, ezután fizetni akarok, és nem bánom — többet is, de a kulcs nem helyes: hanem mégis ebben nem vagyok akadékos, és azért legyen nektek is, mert nekünk is van.« s ha a vasut Pestről Debreczenig vitetik: a Tisza és alföld össze van kötve Pesttel, és ez által tudjuk, hogy vidéki vásáraink meg fognak romolni egy darab ideig, és nem vagyok oly ártatlanok, miszerint nem tudnók, hogy e részben magunknak ártunk. De itt van az ideje, hogy a provinciális érdekek háttérbe vonuljanak, — itt az ideje, hogy az egész haza

képét tekintsük, és átlássuk, hogy ha egyik része a hazának sorvad, sorvadásnak indul előbb-utóbb a másik is. Azért azt mondom: ám legyen! de ha azok, kiknek annyit teszünk, azt mondják: jól van! ti becsületes emberek vagytok, felét fizessétek, vásáraitokat úgyis el fogjuk rontani a sok áru által, és ti nem vettétek észre (csakhogy észrevettük), hogy oly kulcs szerint fogtok fizetni, mely sokkal terhesebb: de most pro coronide még erre az egyre is álljatok reá, hogy nektek nem lesz szabad építeni semmit, és mind azon kedvezések által hagyjátok megkötni kezeiteket és lábaitokat: erre oly ember, mint én, azt mondja, hogy ily jó emberek csak még sem vagyunk. *Sunt certi denique fines;* és ha annyira kerülne a dolog, mint Batthyányi Lajos tisztelt barátom mondá, inkább szünjék meg a kérdés: mert magában ez oly igazságtalanság volna, mely, ha talán ideig-óráig használna is az országnak, de melyen az Isten áldása nem lehet, és azért nem is fog az megtörténni. – De összpontosítom eszméimet: azt vélném, hogy mindenek előtt a RR.-et fel kellene szólítani, hogy a mélt. Fő-RR. a Buda-Pestről Debreczenig terjedő vasut építésnél az öt percentre legyen az 7. legyen 8 millió után

reá állanak, ezzel fel lehet építeni, és ettől nem vonakodunk: aztán, hogy Pestről Bécsig építsék a vasutat, ez ellen sincs kifogásunk: de másokat eltiltani nem akarunk. Méltóztassanak emlékezni szavaimra: ez minden börzespeculatiót kirekeszt, ez az országnak legsürgetősb szükségét pótolja. Hogy ha azonban e tekintetben kisebbségben maradnék, egyenesen átmegyek Borsod főispáni helyettesének véleményére, melyet én úgy fejezek ki,

hogy ne legyek kénytelen ismételve felszólalni hogy tüstént, mivel az országgyűlésnek nem soká vége, és az idő drága, küldessék ki azon országos bizottmány vagy más megbizottak, kik az illető urakkal az utmutatás szerint contractust kössenek. Ezt mindig csak azon esetben mondom, hogy ha azon eszme elfogadtatik, hogy t. i. Pestről Debreczenig garantirozzuk a vállalatot, hogy akkor reá állunk a 2 percent biztosításra az egész vonalra nézve, vagyis a 18 millió summára, mely notabene ezelőtt sokkal kisebb volt, mint most, és akkor is elégségesnek mondatott: hanem kikötném, hogy a fizetésnek határnapja csak akkor

álljon elő, midőn Pestről Debreczenig az utvonal valóban fenn is áll. (»Helyes!«). — Sokan azt mondják, hogy az terhére volna a társaságnak. De ha egy társaságban, mely a legjobb nevek aláírásával büszkélkedik, és mely 1840-ben kinyilatkoztatta, hogy neki garantia és vonal eltiltás nem kell, — és ha igaz, hogy az idők javultak a vállalkozási dologban, a minthogy úgy is van ha végkép mind az áll, mi nyilván közgyűlésben mondatott, hogy a társaságnak sem garantia, sem eltiltás nem szükséges, — mondám: ha azon társaságban a legkisebb bona fides van, úgy készségel reá fog állani azon feltételekre. Miért? mert legalább 7—8 millió 5 percenttel, vagy 2-vel 18 millió garantirozva van: és erre reá is állhat. — Még egyet akarok mondani. Miután igaz az, hogy nem arról van többé a szó, hogy valami rosz ne történjék, — hisz már az is calamitas, hogy eddig nem történt semmi, és ezt másokra is szeretném alkalmazni, — ha a fődolog az, hogy a nemzet mind azt, mi gyarapodására, növekedésére, kifejtésére szükséges, mentül előbb magával assimilálja, akkor természetesen azon kell lenni, hogy ha már a nemzet egy társaságot ennyi kedvezményekkel lát el, az meg is feleljen a várakozásnak. Annak következtében azonban úgy vélem, hogy az 1.000,000 cautio nem elég, és ezen cautiót magasabbra tenném. Ha pénzes emberek a társaság tagjai, és *bona fides* van a társaságban: nem látok akadályt, miért ne álljanak reá: mert hisz nem arról van szó, hogy egy nagy summa pénzt tegyenek le, és annak kamatjait elveszítsék, hanem hogy bizonyos pénz tétessek le, és annak kamatját a társaság élvezze; én legalább, ha valamire lekötöm magamat, akár mi vinculumra reá állok: mert tudom, hogy soha nem lesz okom annak megfizetésére. Felszólítanám tehát a RR.-et, hogy kivált a megtiltás eszméjétől méltóztassanak elállani, — »qui vêut trop ne vêut rien«; de ha ez többséget nem nyerne, úgy hiszem, a kormány, melynek igazságosnak kell lenni, melynek pártok felett kell állani, arra reá állani soha nem fog, miután egyszer már kimondá, hogy a jobbparti vonalt parallelnek nem tekinti. (Zajos »éljen.«)

Közben egy »Elegyes ülés« tartatott, [1]) melyek befejezté-

[1]) Ez ülésben hirdettetett ki t. k. a terminus praeclusi.

tével a vita folytattatván, a javaslat ellen leghatározottabb Rudics beszélt.

Teleki László után ismét:

Gr. Széchenyi István: Bocsánatot kérek, hogy, miután még igen sokan vannak, kik nem szólottak, bátor vagyok ezen kérdést illetőleg még egyszer felszólalni: de megvallom, hogy igen aggódom, hogy ismét sok tanácskozások után, – mert az országgyűlésnek talán nem sokára vége szakad, — a balparti utra nézve ismét nem fog történni semmi. Én előadtam nézetemet, és miután úgy látom, hogy a többség alkalmasint Borsodmegye tisztelt főispáni helyettesének véleményére hajlik, mint már az imént mondám, in ultima analysi nem vagyok annak is ellene: mert őszintén kivánom, hogy valami történjék. Igen tisztelt gr. Széchen Antal úr azt mondá, hogy ő nem lát különbséget az egész vonalnak percentualis garantirozása, és a között, mit én mondék, miszerint csupán a pesti és debreczeni vonal 5 percenttel garantiroztassék. Bocsánatot kérek! de nagy különbséget látok a kettő között, és én az egészet nem annyira calculus dolgának tartom. Ha nekem valaki titkot mond, nem szokásom, hogy azt promulgáljam, hanem nekem néhány héttel ezelőtt egy különös esetem volt. Ugyanis egy nagyobb társaságban inter pocula a többi között egy balparti megbizott felszólított, és nem vagyok kötve azt el nem mondani, hogy miért nem veszek én a balparti utra actiát? Erre én azt felelém: azért nem veszek, mert nem bizom a vállalatban. Erre ismét azt mondá ezen balparti megbizott, hogy most az actiák 10–12 percenten állanak. Erre ismét azt mondám én, hogy nekem nem szokásom, hogy actiákat vegyek, úgy, hogy kezembe semmi se jőjjön, hanem csak a differentiát 2–300 forintot zsebembe dugjam: én szeretek ugyan részvényeken nyerni, de becsületesen, hogy t. i. ki is állom a netaláni veszteséget, ha veszthetek, nyerhetek is: itt azonban nem veszek actiát, mert, mint mondám, nem bizom az egészben. Erre ismét azt kérdé, miért nem bizom? Azért, felelém, mert ezen egész vállalatot összehasonlítom a duna-hajózással, a hol, a mennyi nyereséget hozna a hajó Bécstől Zimonyig, annyit az alsó Duna absorbeál, és nem marad nyere-

ség. S úgy azt hiszem, hogy mit a vasut Bécstől Pestig keresne, az Pesttől Debreczenig veszteségbe mehetne. Ekkor sajnálkozva nézve reám, azt mondá az az illető: tehát azt hiszi az úr, hogy mi a debreczeni vonalt építeni fogjuk? — Mondám: hiszem ám, mert miért hoztátok volna javaslatba? Erre ismét azt mondá: hogy oly okos ember, mint a gróf, — tisztelet becsület, meg is köszöntem — (meghajtja magát) ugyan nem tudja azt, hogy suo tempore, mikor — és minden megbántás nélkül legyen mondva — a két vonal közt volt a versenyzés, azt hozta magával a politica, hogy a vonal hosszabbra terveztessék: mert az ifju óriás a közvélemény ezen kapni fog, és mindjárt az ujságokban publikáltatott is, kidicsértetett azért, mert hosszabb a vonal. Erre ismét azt mondám: az urak ezen kötelezést magukra vették, részint a Helytartótanácscsal szerződést is kötöttek stb., részint garantiát is nyertek. Erre ismét azt felelé: igen természetesen, mert mi először felépítjük a Pest és bécsi vonalt, és erre plausibilis ok van: mert azt mondjuk: engedjék meg az urak, hogy először azt építsük, mi jövedelmezőbb, hogy több erőre kapjunk, és azután, ha az elkészült s a debreczeni vonalra kerülne a sor, ekkor azt fogjuk mondani, hogy nem építjük. Erre azt mondám: mi pedig azt fogjuk mondani, nem fizetjük többé a 2 percentet. Erre ismét azt mondá: mi pedig azt fogjuk mondani, hát csak tartsák meg az urak, mert, mint Bácsmegye főispánja mondá, addig a papiros már megtette maneuvrejét, a nyereség már zsebünkben van, és ad impossibilia non datur obligatio. Ime! mi fog ebből következni? Szeretem, hogy fel lesz irva (a gyorsiróra mutatva), hogy a pest-debreczeni utvonal nem fog feleépülni. Nekem egy alázatos kérésem van! Mélyen tisztelt elnökünk ő cs. kir Főherczegsége bizonyosan, miután kimondjuk vélekedésünket, a többséget ki fogja jelenteni, és mindenesetre felfogásom szerint ki fog menni az országos választmány, mely ezen urakkal magát contactusba teszi: már most itt vagyunk az országgyülés végén, és kérdem: hát ha azon urakkal nem fogunk megegyezni, mi történik akkor? Lesz-e elég idő? mert azt vegyük fel, hogy talán azt, mit mi elődunk, a tek. RR. nem fogják elfogadni; és mi fog ekkor tör-

tenni a pest-debreczeni vasuttal? Ez nem úgy van, mint mélt. gr. Szécsen Antal mondá, hogy calculus dolga; mert ha azt mondjuk, hogy Pesttől Debreczenig átveszi a nemzet 8 millióra az 5 percentet, akkor — nem szeretem koczkáztatni szavamat — szinte jót merek állani, hogy fel fog az építtetni; — miért? mert arra fog ember találkozni, és azt fogjuk mondani: itt a szerződés, és ha egy év alatt meg nem kezditek az építést, azt más veszi át: hisz nem arról van a szó, hogy bizonyos társaság építsen, és bizonyos részvények nyerjenek, ezek csak eszközök a czélra; de a czél maga az, hogy épüljön fel az ut. Azt mondják, hogy olcsóbb lesz. Még a calculus szerint sem lesz ez így, és a vállalat problematicus lesz; mert ki fogja hátráltathatni, hogy egyszerre több helyen kezdjük az építést? és nem lehet-e Pesttől Váczig építeni vasutat? mely, ha elkészül, nyerünk rajta, és az a fődolog, hogy azon 8 év alatt, mely alatt épülni fog az ut, a mennyire lehet, az ily pontokat kössük össze minden biztosíték nélkül is, és így majd azt fogják mondani: a debreczenit hagyjuk utoljára, hisz a két percent garantia zsebünkbe marad. Így azon helyzetben fogunk lenni, mint az egyszeri utas, kinek ebédet rendelt valaki, és azt mondá, hogy öt forintot fizet az ebédért, azonban, ha ebédet nem talál, ne busuljon, mert hisz zsebében marad a pénze. De én azt mondom, hogy nem kell nekem az 5 frt, mert én ebédelni akarok: nem kell nekem a 2 pcent garantia, hanem kell a debreczeni ut. A mint látom, hogy a dolog áll: én a többségnek hódolni fogok; csakhogy arról is méltóztassanak tenni intézkedést, hogy hátha nem tudunk egyeségre lépni? mert ha az, mit előadtam, keresztül megy, van alku, nincs alku, a pest-debreczeni ut mindenesetre létre fog jönni. (Helyes.)

Ugyanaz nap gr. Barkóczy után még harmadszor is felszólalván, ezeket mondá:

Gróf Szechenyi István: Bocsánatot kérek, hogy még egyszer felszólalok, de kénytelen vagyok az előttem szólott mélt. grófnak előadására — ki az adó dolgában igen sok helyest mondott, és úgy gondolkozik, mint én — némi megjegyzést tenni. A mélt. gróf ugyanis azon gyanusítást, melyel az idegen tőzsérek iránt viseltetünk, egyenesen reánk méltóztatott hárítani, s

kivált személyemre. A mélt. gróf — nem tudom, mi felfogás szerint? — nekem mindig szemembe hányja, hogy a budapesti hidat pártolom; mintha bizony az valami szennyes bűn volna! — Volt szerencsém e tekintetben a mélt. gróffal többször értekezni, de nem méltóztatott e dolgot átlátni. Nem tudom, mi felfogása van a mélt. grófnak? de úgy látszik, hogy a mélt. gróf localis érdekből indul ki, midőn azon vonalt, mely a mélt. gróf birtokain megy keresztűl, annyi fervorral pártolja; és úgy látszik, mintha ez olyan »Cicero pro domo sua«-féle dolog volna. Nem akarom azonban a mélt. grófot sérteni s e részben egy jó módot találtam fel, miszerint előre bocsátván, hogy nem akarom sérteni a mélt. grófot, de a bunkó azután jő utána, hát én is azon categoriába esném, mint sok ember, a ki úgy fel tudja magát találni; de nem ily találékony minden ember, és így előrebocsátom, hogy a gróf urat egy cseppet sem fogom bántani: de mi a hidat illeti, nekem legtöbb okom van arra, hogy a hid mellett felszóljak: mert optima fide igen sok embert felszólítottam, hogy részvényeket vegyenek a hidra, és így azoknak érdekében, de saját érdekemben is jogom, sőt kötelességem azt pártolni. Mindamellett akármi tétetik a pesti hid érdeke ellen, azt fogja a társaság mondani, ezt tűrni kell, mert itt a körülmények így fejlődtek ki stb., de hogy ha a hid rovására nyujt a status más társaságoknak kedvezést, mi által a hid érdekében gyengíttetik, ebben a szent tulajdonnak megsértését látom. És ebben van egy lényeges különbség. Ha azt mondja valaki, hogy utat akar építeni Pestről Bécsbe: à la bonne heure! Azt meg kell engedni, bár a híd, bár a gőzhajózás csonkul is, és legfellebb azt mondhatjuk, hogy ez sajnos a hid- és gőzhajótársaságra nézve, talán nem is kezdettek volna belé, ha előre tudták volna, de azt mindenesetre tűrni kell; hanem hogy egy társaság a már létező társaságok megrontására, úgy szólván, fegyvert kapjon, azt a proprietas szentségével megegyeztetni nem tudom, és azért, hogy ha a hidat pártolom, és nem tudom, ki sugta a grófnak azon anecdotát? s azt nem is akarom keresni, azt nem szégyenlem; mert hogy ha vállalatot hozok létre, minden gyanusítás ellenére iparkodni fogok azon, hogy a mennyire lehet érdekeit is óvjam s védelmez-

zem. Egyébiránt gróf Barkóczy János úr épen személyemet akarja gyanusítani s épen azon alkalommal, midőn egyenesen kimondám, hogy in ultima analysi b. Vay Miklós ő mltsága indítványát elfogadom: ezt nem látom át, miért teszi? Hogy ha e tekintetben én Bács tiszelt főispánjával fognék kezet, akkor igen capiálnám, hogy mélt. gróf ezen szent ügyben engemet is doronggolt: de én azon a soron állok, melyen a mélt. gróf, és így elég bizonyságát adtam, hogy ezen gyanusítást nem érdemeltem. (»Helyes.«) Gróf Széchen Antal az ebédről felhozott anecdotámra igen elmésen felelt: én azonban azt értettem alatta, miszerint attól félek, hogy ha itt ily határozatot hozunk, ismét nem érünk czélt és ismét csak oly ebédünk lesz, milyent már négy év előtt készíttettünk, de melylyel nem laktunk jól. (Tetszés.) Én az ebédet abban látom, hogy az ember ebédeljen és jól lakjék, s ez a különbség közöttünk. Az idő rövid, és ezen nyomon indulva megvallom, hogy szeretném, ha valami történnék, és kételkedem, hogy talán a társaság nem fog ráállani: hisz látjuk, hogy a törekvés az vala, miszerint a jobbparti vasut eltiltassék. — és akkor mi történik? Azt hallottam, hogy eme contractus megköttetvén, más nem veheti át az építést. Igen, a szerződés megköttetik, de ha annak eleget nem tesz a társaság bizonyos idő alatt, öt pcenttel bizonyosan más fogja felépíteni a vaspályát. — Még egyet vagyok bátor minden alázattal előhozni arra, mit mélyen tisztelt Fenséges elnökünk előterjesztett. Az ugyanis vélemény dolga, hogy azon vaspályák közül melyik jövedelmez többet? Én meg vagyok győződve, hogy a pest-debreczeni vonal alig fog jövedelmezni, mert oly lapos téren, hol legnagyobb része a lakosoknak csak marhatartásból s fuvarozásból él, könnyen háboru indíttatik a vasut ellen; főkép eleinte, ha szinte ingyen fogják tenni a fuvarozásokat, addig a vasut nem fog jövedelmezni. De különben is csak egy pár vásár alatt lesz azon sok járás-kelés, máskor pedig azon hosszú 25 mérföldre terjedő utvonal locomotivja nyugodni fog, míglen a nép ismét eredeti foglalkozására a földmüvelésre vitetik vissza. De még attól is lehet tartani, hogy a vasutat fel is szedik. Azonban e tekintetben subordinálom nézeteimet nádor ő Főherczegsége sokkal

mélyebb felfogásu nézeteinek: de úgy hiszem, hogy ha Pesttől Váczig a vaspálya elkészülend, és azon a vidéken 50,000 ember össze fog tódulni, azon néptódulást hátráltatni alig lehet, és kénytelen lesz a helytartótanács azon vonalon a járást-kelést megengedni. Azért ismételve kijelentem: miszerint báró Vay Miklós ő méltóságával kezet fogok, mikép 2 percenttel az egész vasutvonalt biztosítani kivánom, de nota bene azon bunkóval: hogy csak akkor fizettetik 2%, ha az egész utvonal kész lesz.

October 15-én. Főrendi válasz a pest-debreczeni-ausztria-széli vasut iránt.

Gróf Széchenyi István: Bátor vagyok észrevételt tenni a szerkezetnek azon részére, mely így kezdődik: »Ezen nézetből kiindulva, a magyar középponti vaspályatársaság részéről kivánt azon feltétel, hogy a párhuzamu vonal, stb.«; itt más kitétellel szeretnék élni, és nem mondani: »párhuzamu vonal«; mert sokan a mélt. Fő-RR. közül megmutatták, hogy ez nem párvonal; és így egyenesen ki kell tenni, hogy azért, mert a balparti vasutat biztosítani akarja a nemzet, a bruck-sopronyi, vagy győri vasut el ne tiltassék. Nem vagyok azon vélekedésben, hogy ez párvonal volna; ha pedig úgy teszszük ki a dolgot, mint a szerkezetben van, ez által a főrendi tábla mintegy elismerné, hogy azt párvonalnak tartja.

Elnök Majláth közbeszólása után e tárgyban másodszor:

Gróf Széchenyi István: Ha in thesi el van ismerve, hogy párvonal;...akkor sok eddigi előzmények következtében, melyek Európában történtek, el kell ismernünk, hogy az eltiltás szükséges. Meglehet, hogy a t. KK. és RR. reá állanak a mi kivánságunkra: de ha reá nem állanak, azt fogják mondani: miután a főrendi tábla párvonalnak nevezte a jobbparti utat, miért nem fogadta el az eltiltást?

Elnök tiltakozik a föltevés ellen, mire harmadszor is:

Gróf Széchényi István: (Számosan: »Maradjon!«) (Báró Révay György, turóczi főispán: »Maradjon! maradjon!«). Kérem a méltóságos főispán urat: ne »maradjon«-nal, hanem argumentummal méltóztassék előállani; ha a méltóságos úrtól más argumentumot a »maradjon« felkiáltásnál nem hallok: ezen szó-

val magamat vélekedésem előadásától elüttetni nem engedem. Úgy hiszem, hogy így lehetne módosítani a szerkezetet: »ezen szempontból kiindulva, a magyar középponti vaspályatársaság részéről kivánt azon feltételt, hogy a tek. KK. és RR. által párhuzamnak tekintett vonal ellen biztosíttassék« stb. Ezen hozzáadással a dolog tökéletesen rendében van. A t. KK. és RR. többsége ezen vonalt párvonalnak nézi; és így, ha a méltóságos Fő-RR. azt mondják, hogy párhuzamu vonal ellen nem akarnak biztosítékot adni, ez összeütközik azzal, mi e tekintetben Európában eddig történt, és később azt oda lehetne magyarázni, hogy maguk a mélt. Fő-RR. megvallják, hogy ez párvonal, és még sem akarják azt biztosítani; mert magam is azt mondom, hogy ha ez tökéletes parallel volna, azt nem kellene megengedni: de miután a mélt. főrendi táblának sok tagjai megmutatták, hogy ezt párhuzamú vonalnak tekinteni nem lehet: azon hozzáadást kell tennünk, melyet az imént javasoltam. Nekünk a szavakra különösen vigyáznunk kell: mert a tractatus utján könnyen történik »r -á -rá, fogd rá,« és könnyen indokot lehet huzni arra, hogy a párvonal – miután a mélt. Fő-RR. maguk is annak elismerték – eltiltassék: ha azonban ezen aggodalmam nem áll, szivesen recedálok.

Elnök kijelenti, hogy semmi párhuzamu vonal ellen nem czéloztatik biztosítás adása, annál kevésbbé a nem párhuzamu vonal ellen; mire ujra:

Gróf Széchenyi István: Ez mind áll; de az izenetből – legalább felfogásom szerint, mindenki azt fogja kiolvasni, hogy a méltóságos főrendi tábla azt nem veszi kérdésbe, hogy a jobbparti vasut parallela: mert itt, véleményem szerint, a méltóságos Fő-RR. ennyit mondanak: »ámbár ez parallela, azért még sem akarjuk ellene biztosítani.« Így értette a dolgot egészen gróf Andrássy Károly úr is, ki e tekintetben velem nincsen egy vélekedésen: ennél fogva, ha ez így a tek. KK.-hoz és RR.-hez átmegy, a KK. és RR. azt fogják mondani, hogy a mltgos Fő-RR. ugyan nem veszik kérdés alá azt, hogy ez parallela volna, sőt elismerik, de mégis a haza érdekéből azt nem akarják eltiltani.

Elnök: azon paralleláról van szó, melyet a Rdek annak tartanak: nem pedig azon vonalról, mely ellen biztosítani kivánja magát a balparti vasut.

Gróf Széchenyi István: Megis, vélekedésem szerint, úgy áll a dolog, hogy a méltóságos Fő-RR. implicite azt mondják, hogy parallelának tekintik ezen vonalt, de mégis eltiltani nem kivánják.

Elnök ily szövegezésére: »a Rdek által párhuzamunak nyilvánított«

Gróf Széchenyi István: Ekkor megnyugszom. Fogadjuk el úgy, mint az elnök ő méltósága javaslotta.

De a homály még sem oszlott el. Ismét

Gróf Széchenyi Istán: Bocsánatot kérek, hogy annyiszor felszólalok, és oly szerénytelen vagyok, hogy annyi idejét rablom el a mélt. Fő-RR.-nek! Ha azt tekintem, mit elnök ő nagyméltósága mondott: megvallom, igen átlátom, hogy az még nem eldöntött dolog, valljon a centralis vasut által kijelölt és a jobbparti vasuttársaság által kijelölt vasutak parallelák-e vagy sem? és ezt, mint bölesen felhozatott, tán nem is kellene annak elfogadni: de másrészről megvallom, hogy akármennyire töröm is fejemet, és meglehet, hogy akadékos vagyok, én nem látom eléggé tisztának a dolgot. Mert a mélt. Fő-RR. ezen syllogismus szerint adnak feleletet a t. KK.-nak és RR.-nek: hogy átlátja a mélt. főrendi tábla szükségét és hasznát a pest-debreczeni vonalnak, és kész a pcenteket kettővel biztosítani, de ezen biztosítás a mélt. főrendi táblának felfogása szerint már annyi kedvezés, hogy a parallelák elleni biztosítás iránt már nem akar többet semmit sem tenni. Ha az áll, mit elnök ő nagyméltósága mondott, hogy itt eldöntve még nincsen, valljon a jobbparti vasut parallela-e vagy sem? akkor e tekintetből olyasmit nem szeretnék előhozni, miből kitünjék, hogy erre nézve a tanácskozás függőben maradt. Ezt mi már időkimélés végett is tanácskozás alá akartuk venni, és a többség azon határozatot hozta: hogy akár parallel, akár nem, az ily vonalt semmi esetre eltiltani nem akarja. Én magában ezen két percent biztosítást oly csekélynek tartom a czélnak elérésére, miszerint, ha valaki azt megmutatni

tudja, hogy az a vonal parallel, akkor a dolog előttem más szempontot nyer: és azért azt bátorkodnám a szerkezetben hozzá tenni: »azon szempontból kiindulva, hogy két percent már garantiroztatott, a magyar középponti vasuttársaság részéről kivánt azon feltételt, hogy párhuzamú vonal ellen biztosíttassék, ő cs. kir. Főherczegsége és a mélt. Fő-RR.-ek, a nélkül, hogy annak vizsgálatába akarnának ereszkedni: mennyire parallel, vagy nem parallel a jobbparti vasut, elfogadhatónak nem tartják.« — Ez által nincsen eldöntve a kérdés, s így adatik elő, szórul szóra, mint a hogy történt, a mélt. Fő-RR. az ódiumot elkerülik, és azon kellemetlen benyomást, mely sok emberben támadna az által, ha a szerkezet ugy maradna, mint van: mert sokan azt mondják, hogy nem fog épülni a vasut, ha a jobbparti el nem tiltatik.

E közben egy Elegyes ülés tartatott, melynek bevégeztével a tárgyalás folytattatván,

Gróf Széchenyi István: Arra, mit Krassómegye tisztelt főispánja felhozott minap, midőn szerencsém volt szólani, és hivatkozni reá, hogy jegyezzék fel, hogy ezen vonal épülni nem fog: valamint azokat is felhittam, kik engem ellenzőnek tartanak, hogy hazudtoljanak meg, és én első leszek, ki kalapomat leveszem, mondom, minap is mondám: ezen egy millióban soha garantiát nem láttam. Az utvonalnak felépítése 18 millióra van calculálva: minden rosz birkaakol kétszer annyiba kerül, mint azt az ember kicalculálni szokta: de itt ne menjen annyira: következéskép azt mondom, hogy nem 18, hanem 20 millióra lehet a vasut felépítését calculálni. Már most, ha a papiros leszáll 5—6 percentre, akkor hasznom van benne letizetni az egy milliót: de hát ha még 10—15-ig lemennek a papirosok, akkor annál bizonyosabb, hogy ezen millió nem garantia. Aggodalmam tehát azért van, mert leginkább azt óhajtom, hogy ott, hol közlekedéseink nincsenek, azok létesüljenek: de miután mindazok, kik jobban vannak értesítve, mint én, e tekintetben elegendő biztosítékot látnak, tehát reá állok, hogy maradjon meg az izenet úgy, mint fel van téve: mert általánosságban van kifejezve a dolog, és ha az országos bizottmánynyal alkudozásra fog kerülni a sor, annak

egészen hatalmában leend ezen részleteket biztosítani. (»Maradjon.«)

Ezzel az Izenet hitelesíttetett. [1])

October 18-án. 2-ik rendi izenet a hivatalképesség iránt.

Gróf Széchenyi István: Hogy ha e tekintetben Borsodmegye igen tisztelt főispáni helyettesének indítványa elfogadtatik, hogy t. i. a hivatalképesség elve általánosan mondassék ki: akkor egy szót sem fogok mondani. (Közfelkiáltás: »Elfogadjuk!«) Megvallom, igen bánnám, ha, mit egyébiránt fel sem lehet tenni, az, a mit egy igen hires iró mondott a németekről: »Sie sind entweder Alle Hofräthe, oder wollen es werden!« — majd reánk is alkalmazható lenne, t. i. hogy olyan két categoriába osztatnék a magyar nemzet is!

A határozat, b. Vay M. indítványa szerint, szabadelvü szellemben mondatott ki.

October 22-én. Rendi izenet a vukovár-fiumei vasut iránt.

Gróf Széchenyi István: Megvallom, nem igen szivesen szólok a dologhoz, mert azok közé tartozom, kik sok oldalról azon szinben jelennek meg, hogy nem őszinte pártolói a fiumei kérdésnek. Megvallom, mint százszor is kijelentettem, hogy nekem egyáltalában oly sanguinicus reményeim nincsenek, mint azoknak, kik egy idő óta az egész országnak szerencséjét egyenesen a tengerparti kereskedéshez kötik. De noha én egy pillanatig sem ültem e tekintetben a magas paripán, és szerelmes soha sem voltam e kérdésbe, azért megvallom, hogy, jusqu'à un certain degré, a magyar tengerpartnak lehető legőszintébb barátja vagyok. Mert ha a mappát veszszük kezünkbe, látjuk, hogy tengerparttal nem igen látott el a sors, és azért azt, mit adott, annyival inkább kell utilizálnunk, jusqu'à un certain point! Én lehetőségét ezen utvonalnak soha nem tagadtam, annak hasznát sem; hanem arról van a kérdés, hogy mit nyerünk? s mi áron? Mert technicai dologban, kivált ujabb időkben, minden nehézsé-

---

[1]) Erről az akkor oly igen nevezetes kérdésről lásd: György E. Adalékok az első magyar vasut történetéhez. (Nemzetgazd. Sz.) Fenyvessy A. Az első m. vasut története. (Bpesti Sz.) S főleg: A m. kir. közm. és közl. ministerium kiadványát 1885.

gek superáltatnak. Én épen azért, mert nem vagyok sanguinicus reménynyel eltelve, és nem látok a dologban Eldoradot, mint sokan, és a többi közt gróf Forgách Antal, ki antithesisbe hozza ezen vaspályát a Dunával: ezt én nem teszem; mert bár volna 10, 20 vagy 50 csatorna, és nem egyik a másik rovására, azt mondanám akkor is, hogy a nemzet felette helyesen cselekszik, és arról bővebben szólani nem akarok, hogy valljon buza vagy zab felett vitatkozunk-e? csak hogy utilizálja a nemzet a magyar tengerpartot, a mennyire csak lehet. — Ezt előrebocsátván, miután egy kissé problematicus az egész, megvallom, én egy garast sem szeretnék koczkáztatni reá; hanem más részről nem vagyok idegen nagyobb summát is adni ott, hol a koczkajátéknak vége szakad, vagy pedig, hogy más szavakkal mondjam, hogy miután a kérdés problematicus, egy rendszeres teljes munkát kivánok, nem hogy valami itt is, ott is próbaképen etc. történjék. Én, mint a német mondja, »Ein zusammenhängendes Ganzes«-t kivánok. Ezen egész fiumei kérdés sokáig parlagon hevert, és nagy figyelmet nem gerjesztett, csak ujabb időkben b. Wesselényi Miklós volt az, ki Bukkariban járván, igen nagy hasznot látott a dologban, mit sokan utána mondottak, és egyszerre csak azt látjuk, ezen kérdés oly fokra emeltetett, hogy sokan legszebb reményöket kötötték hozzá. Én nem ily pápaszemen nézek keresztül, előttem a tengerpart mellékes tekintet: a regens idea Magyarország, és ha Magyarországnak előmenetele által a tengerpart gyarapodhatik, azon örülök; de ismét mondom: a regens idea Magyarország. És még azt teszem hozzá, hogy nem vezérel engem e tekintetben Bánát vagy egy pár ottani földesurnak érdeke, kinek úgyis igen sok pénze van, hogy még drágábban adhassa el buzáját, midőn 18 20 millióba kerül ezen vállalat, melynek biztosításához az országnak felső része minden haszon nélkül volna kénytelen járulni. Előttem a kérdés úgy áll: hogy Magyarország a tengerpartot a lehető legbiztosabban és legolcsóbban és szaporábban használni akarja, ez a regens ideám, és ebből megyek ki. Fejem szerint és bocsánatot kérek, ha nem látok tisztábban, ha azt mondanák nekem: rád bizzuk a dolgot, mit fogsz tenni? azt felelném: köszönöm! nehéz

a provincia, az hozzám nem illik.« De ha azt mondanák: »mégis rád bizzuk, tedd úgy, mint tudod.« Erre ismét azt mondanám: hogy a részletekbe nem bocsátkoznám, és nem szólanék 12 vagy 24 krról és egy polturáról stb., én csupa részletekbe nem ereszkedném, hanem mindenek előtt azt kérdeném: minő adatok vannak itt? Valljuk meg, hogy az előttünk lévő tervek a már létező közlekedés szerint dolgoztattak ki: de kérdés: valljon nem hosszas-e az eddigi közlekedés, nem szoktuk-e meg úgy, mint a mezőn a gyalog utat, mely kerülő ugyan, de egyik a másik után megy rajta, és senkinek sem jut eszébe rövidebb utat keresni? — Miután Bukkariban megpendült az eszme, nőttön nőtt iránta a rokonszenv, s nem is lehetett ellene szólani. »Ein verbranntes Kind fürchtet das Feuer«: azt hitték, mivel nem az én eszmém, azért vagyok ellene. Valóban egymás elleni versenygésnek e téren nincsen helye, ettől tiszta vagyok. Szólok, mert ismerem a vidéket. Midőn az insurrectiónál voltam, előfogatokkal össze-vissza jártam azt, ott rendez-vous-im voltak stb. — s midőn a generalstabnál voltam, kocsimban is jegyezgettem. Gróf De la Motte Károly azt mondá, hogy lehet bizni Vallan urban, kihez a hazának bizodalma van. Megvallom, hogy mindenek előtt szeretném analyzálni, hogy mennyi haza és mennyi bizodalom van ebben. (Gróf De la Motte Károly: »Csak annyit mondtam, hogy kiküldetett.«) Úgy méltóztatott mondani, hogy mégis valami tekintély Vallan úr, mert megérdemlette a haza bizodalmát, méltóztassék megengedni! akkor rögtöniben szóról szóra felirtam. Vallan ur igen becsületes ember, én is hiszem, és bizonyosan igen jó mérnök, de soha ily nagy vállalatot véghez nem vitt. Azt mondják sokan, hogy vegyük meg a Luiza-utat, készítsünk csatornákat Sziszektől Károlyvárig, s legalább lesz valami. Ismerem a Kulpa vidékét, sokat jártam ott mint fiatal ember fel s alá, és megengedem, hogy mások jobban ismerik a dolgot, kik azt hiszik, hogy ez által valamit nyerni fognánk: de felfogásom szerint, ha azt mondjuk: a tengerpartot akarja a magyar nemzet utilizálni legolcsóbban és legbiztosabban, akkor azt szeretném, hogy minden egyes érdekek ellenére is készíttessék ott az ut. Azt hallottam, hogy talán jó volna ez iránt valami

előleges tervet késziteni, s fel kellene erre szólítani az első technicusokat, és ezután, ha a terv készen van, lehetne biztosabban hozzá szólani. De gyakorlatilag mikép megy? Egy igazán classicus műértő sok phrasis és szónoklat helyett azt fogja mondani: ime ezen kell közlekedést nyitni és vasutat a tengerpartig épiteni! De ily embereket más körökben kell keresni, s jelesen olyanok közt, kik már hasonló munkálatokat véghez vitték. — Vegyük ismét a dolgot gyakorlatilag: egy még olyan classicus műértő sem fog oly tervet készíthetni, mely épen úgy végrehajtható is legyen! Közbevetőleg legyen mondva, a budapesti hid, mi nagyon positiv valami egy 60 mértföldnyi közlekedési vonalhoz képest, és eddig még senki sem tudott definitiv tervet késziteni, hanem mindig variáltatik a terv a magát előadó nehézségekhez képest. Ily plánumok hasonlítanak azon előre kiszámított csatákhoz, melyeket egykor, mint sokan tudják, a Hofkriegsrath készített a törökök ellen, és melyeket a Generálisnak exequálni kellett; de csupán azon dicső sabaudiai herczegnek lehetett a győzelmet köszönni, ki az ily előre elkészített tervektől elállott. Így áll gyakorlatilag a dolog technikai vállalatoknál is. Könnyü azt mondani: 50,000 forint jutalom mellett készítek tervet; de midőn végrehajtásra kerül az, más lévén az exequens, ez azt fogja mondani, hogy nem ér semmit. Sopronban van egy gőzmalom, de soha nem járt, mert más készítette el a tervet és más vállalta el annak elkészítését. Nem akarok hosszas lenni, s ne szóljunk 12, 17, $24^{1}/_{2}$ krról, ezek detail dolgok; a kérdés csak az: mikép lehet utilizálni a magyar tengerpartot? — Én azt tenném, mi a hiddal történt, s közbevetőleg legyen mondva, nem tudom, hogy ezen hid iránt miért nem mutatkozik több sympathia, holott az igen hasznos és szép mű lesz a haza közepén! Hogy alkottatott ez? Kiküldetett egy országos választmány, melynek kezei nem igen voltak megkötve, ime találkozott vállalkozó! s már épül a hid: s ha egyszer készen lesz, át fogjuk látni, hogy lehetetlen volt ily roppant munkát a nemzetre nézve olcsóbban megszerezni. *(Ocskay Antal, kassai megyés püspök, fejével tagadó jelt ad.)* Noha nem vagyok oly szerencsés, az előttem ülő mélt. urnak képét látni: mégis úgy látom fejének moz-

gásából, hogy velem egy vélekedésben nincsen: azt tartom, szükséges tehát a dolgot bővebben illustrálni. Ha igaz, hogy nekünk magyaroknak mindent tennünk szabad, csak kisérleteket nem: azt tartom, hogy legjózanabb ez esetben is kisérleteket nem tenni. A hid dolgában Angliába mentünk, ott legtöbb hid van, és ott tanultunk. Angliában ilyen hid épült, de soha nem hozott 5 percentet, noha azon soha ingyen nem járt az ember; és azóta minden hidvállalat épen ily bill szerint készült. A budapesti hid 87 év mulva — és adja Isten, hogy akkor egymással szerencsénk legyen rajta átmenni! — szabad és a nemzeté lesz. Ismételve mondom, hogy ezen hidvállalatnak oly kevés sympathiája van. Lesz idő, melyben irigyelni fogják azokat, kik most élnek, s csodálni fogják, hogy mikép épülhetett oly mű, melynek hydraulicai tekintetben a világon mása nincs. Látjuk tehát, hogy egy nagy munka ezen az uton sikerül. A t. RR. azt mondják, hogy tüstént mondassék ki Vukovártól a magyar tengerpartig a vasutnak építése, ha pedig nem sikerülne, küldessék ki e végett egy országos választmány. Sok tekintetben egyetértek gr. Batthyányi Lajossal, de még sem mindenben. Azt mondani, hogy teljes hatalommal küldessék ki egy országos választmány, vagy pedig azt mondani, hogy ne hajtson végre semmit, hanem referáljon a jövő országgyűlésnek, — mind a kettő tulság. Én szeretem mindig azon elvet szemeim előtt tartani, hogy a magyar tengerpart lehetőleg legolcsóbban, legbiztosabban és leghasznosabban utilizáltassék, s azt tartom, hogy legbiztosabban járnánk el, ha egy kevés tagokból álló országos választmányt küldenénk ki, és ha azon pontokra jövünk, melyeket a mélt. gróf említett, s melyeknek nagy részét magamévá teszem, szabad kezeket kivánok a választmánynak adni, de más részről mégis bizonyos korlátokat szabni. Jelenleg arról van a szó, hogy Magyarországot magasabbra emeljük: nem akarom azért magunkat rivalitásba tenni Trieszttel, mint azt a magyar tengermelléki kormányzó igen bölcsen megjegyzé! — Egyenesen felszólítandóknak vélném a t. RR.-et arra, hogy minél kisebb országos választmányt küldjünk ki, mely aztán a magyar tengerpartnak legczélszerübb utilizatióját eszközölje. Nem kételkedem e részben ő felségének atyai

szándokában, hisz a magyar tengerpartnak utilizatiója a közbirodalomnak dicsőségére és hasznára váland. Ausztriának csak néhány kikötője van, — bár volna 20—30! — s így a trieszti és fiumei kikötő is megállhat. Voltak idők, hol Trieszt még nem volt, de Fiume sem volt kezünk alatt: lehetnek idők, — és Isten ne adja, s bizonyosan védelmezni fogjuk érdekünket, hogy oly oly idők ne következzenek el, melyekben azokat ismét elvesztjük: — de ezt nem tekintve, gazdagabb mindig az, kinek két kikötője van, mint az, kinek csak egy van. Mi a biztosítékot illeti: előre mondom, hogy 5%-re semmi esetre nem állanék reá, és ha a középponti vasutnak 4 és 5%-et biztosítottunk, többet biztosítani itt sem akarnék: azonban erre nézve véleményemnek bővebb előadását későbbre tartom fenn. Most még egyet akarok mondani: a küldöttséget a hidküldöttség formájára kivánnám kiküldetni, és a dolgot nem akarnám összezavarni azzal, mit subsidium vagy más alakban a haza oltárára tenni fogunk. A különbség a kettő között úgy is nagy; ott készpénzről van szó, itt egyedül csak biztosításról. — Ez vélekedésem.

October 23-án. Vukovár-fiumei vasut folytatása.

Gr. Széchenyi István: Megvallom, hogy nekem sok scrupulusaim támadnak, s kivált most, mert látom, hogy a főrendi tábla megegyez egyáltalában abban, hogy a tengerparti kereskedés életbe léphessen, és hogy ezért bizonyos áldozatokra is kész. Mondom, most, miután azt látom, hogy jóval közelebb vagyunk a kérdésnek életbeléptetéséhez, nekem némi scrupulusaim vannak. Azokra nézve, miket tegnap itt hallottam elősoroltatni igen tisztelt magyar tengerparti kormányzó, nem különben gróf Apponyi György ő mltgaik által, nem lehetek ő mltgaikkal egy vélekedésben, hanem talán lehetnének mégis némi árnyéklatok, miszerint valami egyességre léphetnénk, és miután, mint tudom, többen a mélt. Fő-RR. közül hajolnak nézeteimhez, azokhoz, miket tegnap előhoztam, bátor vagyok még némi felvilágosításokat csatolni. Aköznapi életben is megszoktuk, hogy, ha valamit javítunk, ha például a régi házat, akármi rosz helyen áll, javítgatjuk, uj toldalékokat építünk hozzá, utoljára mégis kisül, hogy, ha talán az egészet egy kissé kimeritőleg áttekintettük volna, úgy sokkal

olcsóbb és sokkal helyesebb lett volna egy egészen uj házat építeni. Úgy vélem, hogy talán egy sincs közöttünk, ki némileg meg nem bánta volna, ha valami épületet nem alkalmatos helyre állított, vagy a helyett inkább mindjárt nem valami jobbat állított volna fel. Ha itt a fenforgó kérdés egyenesen csak egy vállalkozó társaságnak ügye volna, mely azt mondaná, mi akarunk vasutat Sziszektől vinni Fiuméig, vagy a Luiza-utat megvásárolni stb., és a nemzet részéről semmi egyebet nem kivánunk, csak törvényt, mely minket oltalmazzon, de pénzbeli segítséget nem kivánunk, ekkor azt mondanám, ez bár nem a legtökéletesebb javaslat, de ám boldoguljon vele, mennyire birja. De ha a nemzet egy oly tőkének mint 18 millió, vagy, mint gr. Batthyányi Lajos mondá, 20 millió, melytől különben nem óvakodom, hogy ha, mondom, oly roppant summának bizonyos kamat biztosítását a nemzet magára akarja venni, akkor megvallom, hogy más szempontból tekintem a dolgot, mint gróf Andrássy György, ki szorul szóra azt mondá, hogy most a feladat az, miszerint a lehető legszaporábban történjék valami. Mondhatom, hogy ha magam is maradok, mint ezen tábla egyik tagja, mikor a nemzet végre is áldozatokra kész, hogy itt a pénz feletti sáfárkodást lélekbe járó dolognak veszem, és azért azt mondom, mit többen is mondanak, hogy ha a nemzet már biztosítja azon vállalatot és az életbe lép, és aztán általa a nemzet csalatva lenne, méltóztatnak a felelet terhet magokra venni, a kik ezt meg nem gondolták; én nem irigylem, de én nem merném tenni! Tegnap azt mondám, miként bona fide kivánom, hogy történjék valami előlegesen. Én többször bátran indultam a folyam ellen, és most is mondom, hogy nem Vukovár-Fiume; de más részről, mivel a magyarnak tengerpartja nincs, kész vagyok azt utilizálni, a mennyire csak lehet. Én a sikerért felelni itt egyáltalában nem bátorkodom. Hanem a tárgy előttem oly fontos, hogy mégis azt mondom, és higyjék el, ebben legkisebb idővesztés nem lesz ha czélt akarunk érni, küldessék ki egy bizottmány, mely a szakértőkkel tegye magát összeköttetésbe, és ha az országgyűlés részéről egyenesen oly utasítást kap, mely bizonyos korlátok között tartja, melyeket később elő is fogok sorolni: akkor természet szerint mi fog tör-

tenni? az, hogy néhány hónapi rendes revisio után azt fogjuk mondhatni: most már egészen bizonyos az, mit a nemzet quasi szerencsés tapintatból s inspiratióból mintegy előre elhatározott, hogy a Vukovár és Sziszek közti vonal a legjobb vonal. Mondom, ebben a kérdésben eddig egyebet nem látok, mint egy szerencsés véletlent, quasi nem többet, mint inspiratiót. Ily vonalokra példát tudok: de még Wimpell ur is, ki talán tiz vaspályát épített, azt mondá, hogy midőn helybehagyattak a tervek, és már végrehajtásra került, néha más lineát választott, olyat t. i., mely czélra vezetőbb és jutányosabb volt. Én nem azt mondám, hogy ne legyen Sziszektől Vukovárig vasutvonal; hanem azt kivánom, hogy azok, kik itt egyenesen kimondják, hogy az már a lehető legjobb vonal, azon megnyugtatást is nyerjék, hogy szapora revisio után az valósággal a lehető legjobb is legyen. Ha czélt akarunk érni, egyáltalában nincs más mód, mint bizonyos arra való embereket megválasztani, és azoknak teljes plenipotentiát adni ezen praeter propter feltételek alatt, hogy t. i. a nemzet ad vires 18 vagy 20 millió, és annak 2, 3, 4 vagy 5 percent biztosítása mellett, mint azt a többség elfogadni fogja, a tengerpartot a lehető legolcsóbban használni akarja. A második feltétel az volna, hogy miután igen sokan vannak, kik minden vizszabályozásoktól irtóznak, *caeteris paribus* a lehetőségig, ha győző ellenokaik nincsenek, egyenesen vasut használtassék, és mindenütt locomotiv. A harmadik feltétel az, hogy régibb érdekek, a menynyire lehet, használtassanak fel és a szerzett jogok vétessenek tekintetbe, így a régi összeköttetések is, a mennyire a tulajdonba vágnának, szinte tekintetbe vétessenek: de *notabene* itt is »*sunt certi denique fines*,« mert ha a közjó kivánja, az egyes tulajdonnak háttérbe kell vonulni, tehát csak a mennyire lehet, mondom, azok is szem előtt tartandók. A negyedik feltétel az volna, melyet gr. Batthyányi Lajos itt előhozott, t. i. hogy a szomszédságnak alkalmas vagy alkalmatlan volta is tekintetbe vétessék; mert igaz, hogy most az igen álmos Bosnyák nagy bajt nem okoz, de ha költséges utvonalt akarok készíteni, valamint a testben az arteriák nem szoktak a bőr felszinén lenni, hanem belebb, úgy nem czélszerü, hogy ily utak az ország szélén állíttassanak fel. Az ötödik

feltétel, hogy mindenek előtt itt ne Triesztet, hanem a magyar tengerpartot utilizáljuk. Ez legyen a fő szempont. A hatodik feltétel az volna, hogy itt azon bizottmány egy olyan műértőt használjon, ki minden szép szónoklat helyett be tudja mutatni vizi és vasuti productumait, az ő eddigi fiait, ha úgy akarjuk nevezni. Ez szükséges, mert annyi nepotismus és projectans között a szájas emberre tukmálják az ország dolgait. Hetedik feltétel az volna, hogy a lehető legszaporábban vitessék az egész véghez. És végkép, hogy az illetők, kik kineveztetnek, előre biztosíttassanak, hogy ha becsületesen és szerencsésen sáfárkodnak, nekik a nemzet köszönetet fog szavazni. Még van egy szempont hátra és ez talán a legcsiklandósabb kérdés, t. i. Nro 8-vo, hogy a kormánynak hajlamát meg kell azon ut iránt nyerni, az utnak sikeresítése végett. Megvallom, hogy sokan ezen egész dolgot azon terrenumra szeretik állítani, hogy valamit csikarjanak ki némileg a kormány hajlama ellen. Részemről tisztelet becsület, de igazság is, igen sokat gondolkoztam, hogy Magyarországban a teendők sorát mikép lehet életbe léptetni, és bizony ezen methodust nem vagyok egészen bátor kárhoztatni, mert látjuk, hogy sok dolgok úgy állanak, hogy maguktól nem mozdulnak, és látjuk, hogy a kérésnek complimentirozásnak sokszor sikere nincs; de ha valahol, tisztán mondom ez esetben, ha a kormány nem akarja, akkor hiában teszünk, s akármit akarunk, nem fog menni a dolog. Miért? mivel itt a kormánynak minden tekintetben, ha nem positive, de negative hátráltatni a dolgot annyi módja van, hogy egyáltalában akármit teszünk, czélt nem érendünk, és pénzünket csak elfecserélni fogjuk. Szükséges tehát, és conditio sine qua nonnak tekintem, hogy e tekintetben tisztában legyünk. Trieszti emberekkel beszélvén, — szükséges, hogy e részben is tisztába jőjünk, — azt kérdeztem tőlünk, miért irigykednek az urak Fiume ellen? erre azt felelék: mi nem jut eszébe az urnak, miért irigykednénk, hisz Fiume a miénk, nem az uraké, mert a mi tőkéink és pénzeink vannak ott, és ha lesz Fiuménak kereskedése, az csak a mi kereskedésünket fogja képviselni és gyarapítani. Ez azon adagiumra emlékeztet »fogtam törököt, de visz.« Hogy ha valaki, én sirni szeretnék, pedig keserü könyüket, mert meg-

ismerem kimondhatlan gyengeségünket, kivált ha látom, hogy még azon kis erő is, mely köztünk van, egymás ellen használtatik fel. A trieszti emberek azt mondják: az urak vasutat akarnak Fiuméig, méltóztassanak, mi azon csak örülni fogunk, mert mi fogjuk annak legtöbb hasznát venni, technikai tekintetben ugyan kivihető, de azért Magyarországnak gabonájára nézve soha nem fog Fiume Triesztttel concurrálhatni, mert ha egyszer Fiuméban van az áru, könnyü az állapotunk, a fuvarbér csak 3, 4 krba kerül, mert a tengeren 100 mérföld közelebb vagy messzebb nem nagy szempont stb. S így, ha az urak azt hiszik, hogy ez uttól úgy félünk, mint a kisértettől, csalatkoznak, mert Trieszt elnyeli soroglyástól azt. Hogy ha vesszük az egész ausztriai birodalmat, én legalább azt hiszem, hogy ha Magyarország kifejlődik, az egész birodalom más képet mutat, s így Magyarország felvirágzása fő szempont a birodalomnak felvirágzására. Hála Istennek, elestünk azon régi bilincstől, mely gyengeségbe találta erejét, mely meglehet, hogy régi időben jó politica volt. És ha tekintjük, hogy vérünkben még azon gyönyörü keleti turbulentia van, mely igaz, hogy lehető legnagyobb kárunkra is szolgálhat, de uj kifejlődésnek is teheti alapját, és hogy ha helyesen combinálva egy pontra összesíttetik, oly erőt képez, melynek kivált mostani világban, hol a közopinio nagy szempont, ellentállani nem lehet. Merre megy, nézzük, ezen utvonal? Szláv vidékeken megy keresztül az egész ut mely terveztetik, a véghatár a kormánynak parancsolatától függ, a harminczad vámok úgy állanak Fiuménál, mint Triesztnél: de tekintetet érdemelnek még a birodalmi békességkötések is, melyek a kereskedésre nagy befolyással vannak. Mind ez nem ötlik azonnal szembe: egy pár millió mérő buza pedig nevetség! — Ha utilizálni akarjuk a magyar tengerpartot, tekintsük a dolgot magasabb szempontból. Egy békességkötés megzsibbasztja a kereskedést, ez pedig a kormánynak kezében van: és mindezeknek daczára azt hiszszük, hogy itt a kormány hajlama és akarata ellen valamit tőle kidiplomatizálni és kicsikarni lehet?! Ezt eszemmel nem fogom meg, és szerencsések, kik máskép látják a dolgot. Visszamegyek azon pontra, hogy azon választmánynak mi korlátok közé kellene szoritva

lenni; de még más aggodalmam van. Mi fog ugyanis lenni, hogy ha teszem itt a mélt. főrendi tábla 3 percent biztosításnál fogna megállapodni, és erre a t. RR. is reá állanak? Azt vélem, hogy alkalmasint, mint praeter propter ismerem a terrenumot, 3 percentnyi garantirozásnál nagyobb áldozatot nem tenne e tábla. De supponálom, hogy kimegy a bizottmány, mi lesz teendője? keresni fog pénzes embereket, azokat édesgetni fogja: mert vannak ám hazánkban is vállalkozók, nem akarom őket megnevezni, kik játékot űznek, és azután 3, 4 évig nem látja az ember, és csudálkoznak, hogy született meg a dolog. Ha a bizottmány becsületesen eljár tisztében, megfelel a várakozásnak és teljesíti kötelességét, melyet a nemzet reá ruházott és ő elfogadott, és ezáltal nagy kötelességet rakott hátára, melynek meg kell felelnie: de hát ha végre is nem talál vállalkozót, mi fog történni? Referálni fog a jövő országgyűlésre, és azt fogja mondani: »részünkről semmi nem mulasztatott el, az egyik ment keletnek, a másik nyugotnak, és pénzes vállalkozókat nem találtunk? *Qui vult finem, debet velle media*, ez mindig eszemben forog. Miért nem építene a nemzet maga? és, mint én fogom fel, higyjék el, hogy épen a kormány meg fogja mutatni, ha Magyarországnak érdekét és kifejlődését készakarva antithesisbe nem teszi az egész unióval, hogy, mondom, a kormány is nagy áldozatokra kész lesz. Egyébiránt meglehet, hogy találkozni fog vállalkozó, kivált, ha szaporábban történnék a dolog, mert kedvező az időnek járása, most úgy szólván magára vonta Európa figyelmét, aranybányának képzelik a külföldi tőzsérek Magyarországot, és a papirosnak emissiója könnyebb, és így magam is azt hiszem, hogy fog találkozni vállalkozó. No de ha nem találkozik: ekkor mi fog történni? Ekkor czélszerű volt egy eszmét most oda vetni a mélt. főrendi táblának, mert egészen akarni kell, és nem félig, igen is, nem is. És én legalább akármi vélekedéssel vannak irántam, úgy gondolom, hogy némi elismerést érdemlek, miszerint, ha én valami tárgynak nem is vagyok enthusiasta barátja, de ha soron állok, vitézül teljesítem kötelességemet. Én most a fiumei kérdésnek ilyen bajnoka vagyok, azért kivánom, mint mondám, ha nem találkoznék vállalkozó, oda vetni

azon eszmét: hogy a nemzet maga építse ezen vasutat, és ekkor a jövő országgyűlésig azon választmány oly javaslatot adhatna a nemzet elibe, miszerint tüstént munkához lehetne fogni. Ez igénytelen nézetem e dologban. Hogy ha már a főrendi tábla részletekre, a mint mondják, sur le vieux sentier akar menni, és magára veszi, hogy itt azon antiqua semita lesz, ám tegye; én nem vagyok ezen vélekedésben. De azután, ha sikerül, legyen a tisztelet és a nemzetnek köszönete az övék; ha pedig nem sikerül, emlékezzenek azon szavakra, melyeket most mondok: hogy t. i. nekem száz scrupulusaim vannak, és azért egy műértőnek előleges munkáját nem idővesztésnek, hanem biztosításnak tartanám arra nézve, hogy elvégre a magyar nemzet felvirágzására szolgáló lépéseiben és működéseiben kijátszva nem lesz. És ez nagy szó, mire visszaemlékezést kérek! Ha azt véljük, hogy a fiumei vasuttal már egészen czélt értünk, és hogy itt a nemzet kifejlődésére nézve több tenni való nincsen: akkor inkább visszalépek a politikai pályáról, de még az életről is. Miért? mert akkor azt mondom: e nemzetben legkisebb kifejthetési tehetség nincsen! Nekünk számot kell vetnünk, nekünk azon kell lenni, hogy a nemzet legelső erélyes fellépése bizonyos sikert arasson, és fog aratni methodusom szerint: de azon másik methodus szerint fog-e aratni? az kérdés.

Ugyanez ülésben másodszor:

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek, hogy még egyszer felszólalok: de bátor vagyok megjegyezni, hogy a különbség köztünk, t. i. a temesi gróf és némileg az ugocsai főispán és többek között, kik ezen értelemben szólottak, és én közöttem még gr. Batthyányi Lajos között, csupán csak némely árnyéklatokra vonatkozik, mert én is e tekintetben semmit sem akarok előre kitűzni. De ha pontonkint veszem a dolgot, nem hiszem, hogy oly nagy pedantismussal fogjuk azt vinni. Én többektől hallottam, mint egyik nagy baját a kereskedési viszonyoknak, azt, hogy Károlyvárban és annak ambitusában solid materiálékból nem lehet rakni magazinumokat. Gr. Andrássy György nem fogta fel előadásomat, mert én chartabiancát akarok adni, és az, mit a mélt. gróf úr tervez, benn van az én javaslatomban:

de a mélt. gróf úr javaslatában nincsen az, mit én kivánok; mert a gróf ur Vukovárt ki akarja jelölni, én pedig nem. Hátha szakértő azt mondaná, hogy Eszék volna a legjobb pont, mint mely csak nehány mérföldnyire van a Dunától, és még ezen felül a Drávánál fekszik, nem volna-e akkor gát, hogy most Vukovár jelöltetik ki? — Én, miután azt kivánom, hogy ezen dologból legyen valami, azt hiszem, hogy az alkalmasint úgy fog megtörténni, mint igen tisztelt fenséges Elnökünk mondá, hogy t. i. status költségén fog építtetni ezen vonal, miután vállalkozó nem fog akadni; és tán az országra nézve czélszerűbb is volna, ha az ország építené, mert a társaságnak a nyereséget nem kellvén átengedni, ezáltal is a hazának felvirágzása öregbíttetnék. — Nem is e kérdésen aggódom én, hanem más pont körül. Szeretnék ugyanis tisztába jönni ezen egész dolognak végrehajtására nézve; mert ha — mint többektől hallám — ezen dolog országos választmány helyett azon igazgatósághoz utasíttatnék, mely a financialis munkálatnak kidolgozásával megbízva volt választmány által ajánltatott, akkor, megvallom, féltem az egész kérdést, és nem azért, mintha azt vélném, hogy végkép nem tudnánk valamiben megegyezni, hanem mivel a terminus praeclusi közel van. Ha valaki, bizonyosan én reménylem azt, hogy a financialis munkálatnak eredménye lesz; de hátha az egészből nem lesz semmi, és mi ezen fiumei utat oda kötjük? Akkor természet szerint a másikkal ez is elvész! Ez előttem az axioma: hogy ha kivánjuk, miszerint a fiumei vasutból legyen valami, az a financialis munkálattól — mely felett Damocles kardja függ — elválasztassék. — Őszintén szólok: ha valaki, bizonyosan én, az országos bizottmányoknak nem igen nagy barátja, és azokba — ha szabad azon kitétellel élni — szerelmes egyáltalában nem vagyok, és mindig azt hiszem, hogy ezen mód bizony nem czélszerű, hanem hogy ily dolognak egyszerre a végrehajtó hatalom által kellene végbevitetnie, azt nem látom. Mert kérdem, melyik lesz azon hatóság, mely az egészet mozgásba hozza, és mely a kormánynyal is egyezkedjék? felelet, hogy: »azon testület, mely az egész financialis tárgynak kezelésével fog felruháztatni,« — előttem igen problematicus valami. Alkalmasint

Sziszek és Károlyvárnak fog menni a vonal, és azok, kik az ügynek sikerét akarják, ebben bokrosak lenni nem fognak: de az, hogy ki által fog mozgásba tétetni az ügy, azon időre fog hagyatni, midőn, mint mondám, a financialis választmánynak munkálata és annak külön véleménye fog majd tárgyaltatni. A részletekben alkalmasint meg fogunk egyezni, s köztünk, mint mondám, csak azon különbség van, hogy én az építőmesternek chartabiancát akarok adni; mások pedig azt mondják, hogy a régi vonalból annyit kell megtartani, a mennyit lehet: de a két extremum között van egy czélszerűbb mód, miszerint azt mondom: nem akarom megkötni az építőmesternek kezét, de mégis Vukovárt és Károlyvárt egy kissé respectálja: és ezáltal nem jőne oly zavarba az architectus, hogy ezen két pontnak előre való meghatározása miatt tán nem boldogulhatna. — E tekintetben nem volnék akadékos, és reá állanék arra is, mit gr. Batthyányi Lajos ő mltga mondott. — Gr. Zichy Pál gyakorlatilag a dologhoz szólván, felhozta, hogy Hollandiában utazást vasutakon tett, melyek a csatornák partjain építvék, és ebből azt huzta ki, hogy elsőbbséggel birnak a vasutak a csatornák felett. De azt is mondá a mélt. gróf ur, hogy nem szereti, hogy ha az emberek bizonyos állatokkal összevegyülve utaznak: és alkalmasint Hollandiában is sertésekkel nem szeretnek utazni az emberek, azért építették a vasutat, hogy a személyek azokon, az állatok pedig a csatornákon mehessenek. Higyje el a mélt. gróf ur, hogy e tekintetben nekem is van némi tapasztalásom, és tudom, hogy a csatornák mellett el lehet a vasut is; de én csak azt kivánom, hogy legyen egy commissio, és addig is a temesi gróf és ugocsai főispán vélekedésére átmegyek: és tán azok is, kik szivesek voltak velem szavazni, azon értelemben fognak szavazni, mint én.

Tihanyi, temesi gróf, a sokfelé elágazó vélemények közt ahhoz állt legközelebb, mit *Kiss* tengermelléki kormányzó indítványozott még az előző ülésben, hogy t. i. a Károlyvártól Sziszekig terjedő vonal csak mintegy foglalóul vétessék, de Vukovárnak Fiuméval hovatovábbi összeköttetése átalában sürgettessék a Rendek izenete értelmében, a részleteknek azonban előre való

meghatározása nélkül. A temesi gróf ettől csak annyiban tért el, hogy az Aldunától Károlyvárig, vagyis azon pontig, hol a Luiza-ut kezdődik, egyelőre akár gőz-, akár lóerőre okvetlen építtessék egy darab vasut.

Az ugocsai főispán, b. *Perényi Zsigmond*, a Dunát Károlyváron át tengerparttal mindenesetre összekötni óhajtván, egyuttal a status beavatkozása elvét hangoztatá, hivatkozva e részben a főhg nádorra is, az ügyet az országos bizottsághoz mint előtte még ismeretlen tényezőhöz utasítandónak nem vélte, s kimondta, hogy magánvállalkozókhoz csak szükségből folyamodik, de egy nagyobb országos kölcsön nélkül, minden csak »Flickwerk« lesz.

October 24-én. Folytatása u. a.

Gróf Széchenyi István: Ha azt gondolják, hogy így gyorsíttatni fog a tanácskozás, nem ellenzem: de azok után, mik itten tegnap és tegnapelőtt mondattak, némi feltételeket kellene kitűzni, magát a szerződést pedig azokra hagyni, kik kiküldetnek; mert nem látom, hogy mi ily szűk szerződési pontok felett haszonnal értekezhessünk, kivált midőn a másik fél itt jelen nincs. Legjobb volna tehát bizonyos pontokat és quasi utasítást adni az országos választmánynak, mely szerint a szerződést tegye, és így sokkal czélszerűbb alapra volna állítva a tárgyalás és szaporábban haladnánk előre.

E tárgyban másodszor:

Gróf Széchenyi István: Sajnálom, hogy Liptómegye tisztelt főispánja a pomum discordiaet közünkbe veté: mert látom, hogy az ismét uj tanácskozásra fog alkalmat adni.[1]) Én mindig azon vélekedésben voltam, hogy a méltóságos temesi gróf az országos választmányt csak feltételesen méltóztatott pártolni, azaz: annyi latitudet, mint én, nem kivánt adni: de hogy relegálta volna a tisztelt temesi gróf a kezelést azon testületre, mely az egész financialis tárgyát kezelni fogja, — azt soha nem tettem fel, és e tekintetben egyenesen rá hivatkoztam, és votumához hozzá járultam többekkel, kik szivesek voltak vélekedé-

---

[1]) B. Majthényi liptói főisp. tisztázni akarta a kérdést a kötendő szerződésre vagy adandó utasításra nézve, s homályosnak látva azt, függőben akarta inkább tartatni, míg a financziális munkálat előkerülend.

sem mellett lenni; de azért nem hiszem, hogy a temesi gróf ő méltósága oda relegálni kivánta volna, s ezzel az egész tárgyat megsemmisítni. És e tekintetben felhívom Lipótmegye tisztelt főispánját, és kérdem: mély belátása szerint nem fog-e maga is aggódni, hogy úgy ezt az egész tárgyat megsemmisítené? Én azt mondám: inkább ne tegyünk semmit, mint oda utasítsuk; mert ha olyasmire alapítjuk az egészet, mi még bizonytalan, akkor egész sarkalatát a dolognak levegőre alapítottuk. Én inkább minden reservata nélkül azt mondom: hogy ne legyen az egészből semmi, mert az országgyűlésnek egész stadiumában sem akarok az időből kifogyni; már pedig mathematice meg lehet mutatni, hogy kifogyunk az időből, ha ez ügyet most még a financialis munkálat tárgyalására relegáljuk. — A méltóságos főispán ur azt mondá, hogy semmiféle üdvöst nem vár az efféle országos választmányoktól. Azt én is mondhatom, hogy az ily választmányokba szerelmes nem vagyok, mert a siker csekély, és sokba kerül; azt pedig, mi Magyarországon sok pénzbe és időbe kerül, elmellőzendőnek vélem. De én nem igen capiálom, hogy hát mi fogja mozgásba hozni a dolgot, ha csakugyan bona fide előre akarunk menni? mert ha az ily országos választmány valóban rosz is, bizony valamint az emberi életben a malum necessariumok hosszu sorát tudnám idézni, úgy azt hiszem, hogy azon malum necessariumok között az országos választmány még nem lenne a lehető legnagyobb malum. Azt mondják, hogy összegyülnek az ily küldöttségek, és egy kis országgyűlést tartanak és agitálnak. Merek a hidválasztmányra hivatkozni, mely bizonyosan országgyűlés nem volt, nem agitált, hanem inkább egy igen unalmas testület volt, és mégis a sok rosz akarat és gyanusítás daczára nagy ügygyel-bajjal kivivta a dolgot. — De nagy különbséget látok a dologban. Minap kérdezett valaki: ugyan mit szólana hozzá az ur, ha egyezer vagy kétezer paraszt jönne össze egy tömegben? Felelém: ha tanácskozni jönne össze, azt nem szeretném; de ha munkára, akkor nem bánom, ha négy ezer jő is össze. Az ily választmánynak mi lesz feladása? Az: hogy a mit neki utasításkép adunk, végrehajtsa. Azon országos választmány a helyszinére fog menni — a galleria elmaradván,

t. i. hol az embernek tenni kell, elmarad az, ki csak beszélni szeret — s szépen szaporán dolgozni fog. Mindnyájan bona fide a temesi grófra hivatkozunk; azért felszólítom ő méltóságát: mi értelemben vette előadását? mert ha értetlenül hivatkozánk a grófra, akkor revocálni fogjuk.

Az elnök országbiró felhivására a temesi gróf, kinek értelmében tegnap már kimondatott a határozat, tisztábban kifejté, hogy egy kisebb számu választmányt óhajt, s ezt némi átalános, de minden részletre ki nem terjedő utasítással látná el, de a végrehajtást nem bizza reá.

E tárgyban harmadszor:

Gróf Széchenyi István: Úgy vélem, hogy az utasításnak rubruma talán az lehetne: hogy a magyar nemzet, mely a tengerpartot használni akarja, Fiuménak az al-Dunávali összeköttetéset elhatározta, s ezen czélnak elérése kiküld egy ennyi s ennyi tagokból alló országos választmányt. Nem vagyok egyébiránt, mint már mondám, akadékos arra nézve, hogy a műértőknek bizonyos latitude adassék. Én merném fogadni, hogy a társaság Sziszeket nem fogja elkerülni, mert a Száva torkolatja Sziszek felé megy; és noha egy garast sem akarnék a Száva szabályozására áldozni, mert a másik part nem a miénk, és azon praecarius állapot, mely minden vizek szabályozásánál előjön, még nagyobb mértékben foglalhatna helyt itt: de bizonyos vagyok, hogy jó időben privát társaság által alakított gőzhajókon fog mindig annyi oda jőni, hogy Sziszek mindig nevezetes hely maradand, és nem csak theoreticai, de kivált financiális tekintetben oly hely lesz ez, hogy oda fogják vinni — ha némi kis kerülő volna is — a portékákat. Miután tehát ez a fogalmam, a másik ismét az, hogy úgy, mint Fiuménak tiszt. kormányzója, én is azt képzelem, hogy alkalmasint Vukovár lesz azon pont, melyből a vasut kiindul, és hogy a Luiza-utat is elkerülni nem igen lehet: mind ezek mellett mégis kimondanám az al-Dunát hacusque; mert mégis egész bizonyossággal nem tudhatom: hogy szorosb vizsgálat után nem fogna-e majd Sziszek lenni azon pont, honnan a pálya kiindul? Azt hallám tegnap, hogy mit ér a vasut, ha némely helyekről vizen hordják oda az áru-

czikkeket? és hogy ha befagynak a vizek, nem lehet majd a vasuthoz érni. Ezen ellenvetés gyakorlatilag nem áll; mert habár Eszékről vinne is a vasut egyenesen Fiuméig, mennyire én tudom, a Száván Sziszekig a lehető legnagyobb vontatókkal el lehet jőni, kivált, ha nagy a vize. Tekintetet érdemel az a körülmény is, hogy a vasutakon a szállítás nem olyan könnyü és olcsó a nagyobb tömegü árukra nézve, mint a hajókon. Mi Károlyvárt illeti, kiki tudja, hogy ez vár, és hogy itt költséges magazinumok felépítése nagy bajjal jár. Meglehet, hogy épen a károlyvári határon, vagy ahhoz közel, p. o. száz lépésnyire lesz a vasut; de ha a választmánynak bizonyos latitude itt is nem engedtetik, és tisztán Károlyvár említtetik, annak többé hatalmában nem lesz ebbeli utasításától eltávozni. Mi a Luiza-utat illeti: azt — mint m. gr. Batthyányi Lajos ur mondá — meg kell vásárolni. Ezen megvásárlást egyenesen a méltányosság kivánja; mert igaz, hogy, ha az ut másfelé vitetik, a tulajdon lesz megtámadva. Az ujabb technikai talámányoknál fogva, noha a Luiza-ut 3000 lábnyi magasságu helyeken mász át, mint ő méltósága gr. Keglevich János főpohárnokmester ur előhozta, — ez nehézséget technicai tekintetben ma már nem okoz; itt nem is ez a kérdés, hanem az, hogy a költség nem mulja-e felül a hasznot? És így tehát legczélszerűbbnek tartanám a választmánynak egy kis latudet engedni: például azt mondanám: hogy az al-Dunának a lehető legközelebbi pontjától Károlyvárhoz a lehető legközelebbi ponton vitessék a vasut.

Az elnök figyelmezteti a táblát, hogy a tegnapi határozat csak az Alduna tájáról, bizonyos pontnak megnevezése nélkül szólt.

Gróf Széchenyi István (közbeszól): Én némi általános utasítást kivánok adni coûte qui coûte, melytől a küldöttségnek eltávoznia nem szabad; és ha csak annyit teszünk is, mennyit én javasoltam, mégis némi conflictusba jöhetne a választmány?

Tétova az iránt, valljon Károlyvár beletétessék-e?

Többi közt gr. Forgách Antal figyelmezteti a grófot, hogy Károlyvárott, melyet ő jól ismer, igen szilárd középületek is vannak, s azon felül a külvárosok, stb. Erre

Gr. Széchenyi István: Azért, hogy tisztviselő az előttem szólott gróf, más emberek is szintugy tudják a dolgot, mint a gróf. Így tudom, s előttem többször panasz tétetett, hogy e részben akadályok tétetnek a fortificatio részéről. Annyi felfogásom csak van, miszerint tudom, hogy ott némi épületek vannak, de a mikor parancsolják, hogy azokat rasirozni kell, azonnal meg fog történni. Így jártunk még Pesten is, midőn lőiskolát állítottunk fel, és később azt a muzeumért rasirozni kellett. Miután kivánom, hogy a kiküldendő választmány járjon el tisztében becsületesen és szigorúan, és hogy — mint gróf Batthyányi Lajos mondá — lehetetlenségre ne kényszeríttessék, ezért szeretnék bizonyos latitude-t hagyni a választmánynak.

A részletek tárgyalás folytán ismét:

Gróf Széchenyi István: Én valóban félve szólok e tárgyhoz, mert ha valahová, de minden bizonynyal alkalmazandó azon közmondás: »sok bába közt elvész a gyermek.« — In ultima analysi itt leginkább compromittálni lehet valakiben, mert ez oly dolog, melyről azt lehet mondani: »*Einer muss reden.*« — Én a dolgot így fogom fel: az ország rendei kivánják vasuttal összekötni a tengerpartot Magyarországgal; a KK. és RR. egy szerződést terjesztenek előnkbe, hanem azt mondják: hogy ha erre a szerződésre reá nem állunk, — *praeter propter,* nem emlékezem a textusra, — úgy küldessék ki egy országos választmány, és ha az nem tud sikert aratni, tegyen valamely provisiót. Már én, ki czélt akarok érni, azt mondanám: küldjünk ki egy országos választmányt, és adjunk neki utasítást, melybe a kamatok biztosítását, a tariffát stb. stb. bele tegyük, és mondjuk egyszersmind: keressetek vállalkozót, de ha nem találtok, tegyetek javaslatot és lépéseket az iránt, hogy mikép lehetne azon vaspályá status költségén építtetni? — Ha ezt nem tesszük, — mert minden dolognak meg van a maga epochája, és most vannak a vasutak divatban, s idővel talán nem lesznek, — elszalasztjuk a kedvező időpontot, és e tekintetben nem mellőzhetem azt, mit Liptómegye főispánja tegnap vagy tegnapelőtt mondott, hogy t. i. a vaspálya vagy hajt hasznot, vagy nem: ha hajt hasznot, fog találkozni vállalkozó, ha pedig nem hajt, nem fog találkozni.

Ez in thesi áll; de nem gyakorlatilag. Mert nem az a kérdés, hogy fog-e hasznot hajtani a vállalat? hanem az, hogy sokan hiszik-e, mikép az fog hasznot hajtani vagy sem. Így volt az arany bányákkal Amerikában, midőn eleinte kedvező szél lévén, a publicum megragadta a részvényeket, melyeknek birtokában Rothschild volt, később azonban becsük leszállott. — Volt ujabb időben asfalt-speculatio, — az mind a paroxismustól függ, melyet megragadni kell, — ily vállalatok sokszor egyeseknek ártani szoktak, hanem »*praetor non curat modica.*« — Okos ember a közjóra szivesen áldoz: de speculatiókra, hypothesisekre minden pénzét nem fogja oda adni; így, ha keveset veszíteni fog is, azt nagyon megsinleni nem fogja. Ugy gondolom, hogy a mostani kedvező pillanat sokáig tartani nem fog, az emberek ki fognak ábrándulni, és akkor nem lesz Magyarország a tengerparttal összekötve. Én tehát azt szeretném mondani: »te választmány! előlegesen keress vállalkozót, de ha nem találsz azon feltételek mellett, melyeket kidolgoztunk, adj javaslatot, mikép lehetne országos kölcsön utján azon vállalatot véghezvinni:« különben, ha ezt nem tesszük, nem fogjuk ugyan fizetni a biztosított kamatokat; úgy de vasutunk sem lesz ám. Ha ezt nem teszszük az utasításba, a választmány, mint ilyet sokszor hallottam, lépéseket ez irányban nem fog tenni, mert azt fogja mondani: »ily tág értelemben nem vagyunk kiküldve«: vagy »ezt tennünk nem lehet«; — és ekkor megakadtunk, és csak mindig magunkat büntetjük.

Az elnök ezt különben a rendi izenetben benfoglaltnak véli.

A végzés kimondása után:

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek! nekem az utasításra nézve még egy hozzáadásom volna.

Elnök: Folytatni fogjuk holnap az utasítás feletti tanácskozást.

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek! az gondoltam, hogy az utasítás feletti tanácskozás már befejeztetett.

October 25-én a nádor elnöklete alatt a fiumei vasut folytatván, a vita még igen hosszura nyulott.

Gróf Zichy Károly indítványt tett, hogy a nádor közbenjárásával ő felsége kéressék fel a vasutnak igazi szakértők általi építtetésére.

Ez a fiumei kormányzó örömmel s »határtalan bizalommal« fogadá.

Többek közbeszólása után:

Gróf Széchenyi István: Azt tartom, talán némi felvilágosítással ezen dolgot el lehetne intézni. Úgy látom, hogy némi kifejezések a tanácskozások folyama és heve alatt talán félreértésekre és aggodalomra nyujtottak anyagot, így az igen tisztelt tengermelléki kormányzónak azon kitétele: »*határtalan bizodalom*« sokakban talán aggodalmat gerjesztett. Extremumoknak barátja nem vagyok, kivált alkotmányos országban, és azon kitételt: »határtalan bizodalom« oly kevéssé teszem magamévá, mint akármi tekintetben más részről a határtalan bizodalmatságot: e tekintetben a középutat kivánom követni. Ezt előrebocsátva csak arra szorítkozom, mit gr. Zichy Károly ő méltósága előadott. Én a dolognak practicabilitását így fogom fel: én egészen en famille azt mondom, hogy ha mi a fiumei utat őszintén kivánjuk, de ujjhuzásba teszszük magunkat a kormánynyal, az egészből semmi lesz, mert *vana sine viribus ira,* — kivált pénz dolgában. Mi, az igaz, igen derék és régi nemzet vagyunk, de pénzünk nincs, és mi legtöbb, hogy nem is adnak, akár a trombitás előre, akár a huszár hátul, még sem adnak, és azért, ha valaki azt mondja, hogy: »magamat függésbe tenni nem akarom semmi áron,« akkor mondjon le a fiumei vasutról; én ismerek független embereket, kik inkább nem mozognak, és a mostani émelygős satus quoban maradnak, mintsem elveiket feláldozzák; de ezen nézet nem compatibilis a civilisatiónak nagyobb kellékeivel, melyek viszonyos érdekek megismerésének alapján szoktak képződni, hol semmi különös sympathia, sem különös antipathia, hanem csak közös érdek dönt. Ha tehát most az országos bizottmány kimegy, mi lesz teendője? az: hogy ezen utasítás szerint, melyet itt neki adunk, a vasutat létre hozza

Megengedem bár, mint mondatott, hogy külföldi vállalkozók fognak találkozni: de úgy hiszem, azok mindenek előtt azt fogják kérdezni, mit mond hozzá a kormány? És ha talán a méltóságos grófnak Francziaországban pénzes házakkal ismertsége van, a salónokban könnyen mondhatták, hogy: »a magyar nemzetnek szivesen adunk pénzt« és több ilyes phrasisokat; de ha ad fractionem panis jő, azt is megengedem, hogy nem fogják kérdezni tán egyenesen a kormányt, de mielőtt pénzeiket kezökből kiadják, a bécsi banquierokat fogják megkérdezni, mit mondanak ők? miután közel laknak azon régi Pannoniához, Daciához, mely kivált pénz dolgában előttök terra incognita. És így Rothschildhez, Sinához és többekhez fognak menni, ezek ismét a kormányt fogják kérdezni, és így mindenesetre a franczia házak nem directe, hanem indirecte fogják a kormány nézeteit tudakolni, és ekkor természet szerint, ha a kormány azt akarja, hogy a dologból ne legyen semmi, az neki csak egy szavába kerül, és minden vállalatot megakaszt. De hogy rövid legyek, azt mondom, hogy, miután szótáramban »*határtalan bizodalom*« nem létez, de más részről »határtalan bizodalmatlanság« sem, azt tartom: járjunk el a dologban óvatosan úgy, mint férfiakhoz illik, és mondjuk ki világosan, hogy, miután nem igen bizonyos, hogy valljon a kiküldendő választmány ezen most kidolgozott feltételek mellett fog-e vállalkozókat találni? teljes bizodalommal és nem határtalan bizodalommal járuljon a nemzet ő Felsége szine eleibe, és kérje: hogy ime ezen feltételek mellett, melyek kitűzve vannak, vállalja el ő Felsége a vasut építését, mely nem csak Magyarországnak, hanem a közbirodalomnak erejét, dicsőségét és felvirágzását előmozdítandja, és ha országos választmány contactusba fogja magát tenni a kormánynyal, bizonyos vagyok benne, hogy ő Felsége, ha van lehetőség a dologban, el fogja vállalni, s így legbiztosabban fogunk czélt érni. Azt mondják némelyek, hogy hol a felelősség, ha 3 percentet garantirozunk? A felelősség abban van, hogy ha fel nem épül a vasut, úgy, mint a szerződési pontok vannak, nem fizetünk, és épen azon viszonyban vagyunk, melyben volnánk, magánvállalkozó iránt. Azt mondják, hogy ha a magánvállalkozó nem építi fel a vasutat, akkor is hát nem fogjuk

fizetni a percentet: de kérdem: a vasut hol van? Időt kell nyernünk, és ha a kormány felvállalja, e tekintetben biztosítva vagyunk: más részről pedig legkisebb veszélyt sem látok, és nem tudom, hogy lehet »r—á—rá, fogd rá.« azt mondani, hogy ezért mi statusadósságot fizetni leszünk kénytelenek. Ismételve mondom, a nélkül, hogy sérteni akarnék valakit, ha czélt akarunk érni, szólítsuk fel a kormányt, melyről a legjobbat supponálom. *(»Mindnyájan.«)*

Másodszor:

Gróf Széchenyi István: Miután úgy veszem fel a dolgot, hogy itt nem a nemzet ő Felségével, hanem inkább a nemzetnek kiküldöttei ő Felségének kiküldötteivel fognak értekezni, az eddig elősorolt utasításhoz még valamit szeretnék adni, mit talán sokan feleslegesnek fognak találni, de én igen lényeges dolognak tartok. Ugyanis utasításul kivánom adatni a választmánynak, hogy a dolognak technikai vezetése oly emberre bizassék, ki gyakorlatilag ki tudja mutatni, hogy hasonló munkálatokat már véghezvitt. Tudjuk, hogy e részben sok nehézség adja magát elő a kormánynál, de különféle nexus, sógorság, érdem, rokonság, ezek mind oly dolgok, mik itt figyelembe jöhetnek, és azért e részben tökéletesen tisztába szeretnék jőni, mivel gyakran megtörténik, hogy valaki magasabb állásban van, ismeretes tudományáról, érdemei is vannak, de gyakorlatilag ily munkálatot soha nem vitt véghez: ily ember ellen nem védelmezheti magát az ember, ha csak az utasításban tisztán kimondva nincs az: hogy csak oly egyénre bizassék a dolognak technicai vezetése, ki ügyességét gyakorlatilag kiállított munkálatokban bebizonyította.

A nádor, gr. Zichy Károly indítványának elfogadása után, az utasítás iránti tanácskozást befejezettnek nyilvánítván:

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek! én tegnap is, midőn az utasítás tárgyában a végzés kimondatott, itt a sarokban lévén, azt gondoltam, hogy tán már bevégeztetett a dolog: különben akkor is szólani akartam, de akkor országbiró ő nagyméltósága mint elnök figyelmeztetett, hogy az utasítás kérdése részletekben még befejezve nincs, és hogy észrevételeimet e részben

még megtehetem, — miután pedig alkalmam nem volt azokat előadni, most tettem azt meg.

Az országbiró e hivatkozásra azt felelte, hogy ma igen is volt már alkalom az utasítás pontjaihoz hozzászólani; de a gróf azzal nem élt, talán mert nem volt a teremben.

Erre viszont *Széchenyi:* nem akarja erőltetni a dolgot; de miután itt volt s figyelmezett is a tárgyalásra, de szóhoz nem juthatott, azért szólott most. Egyébiránt építse a vasutat akárki: én mosom kezeimet.

Gróf *Batthyányi Lajos* mellette szólalt fel.

Az elnök nádor ujabban kifejté, hogy a végzés értelmében a kormánynak, ha ez a vasutat építeni akarja, a mondott feltételek alatt elsőbbség adatik, de ha ez nem sikerül, a választmány magánvállalkozókkal fog alkudozni stb.

October 28-án, napirend:

Az ország közszükségeinek fedezése érdemében kiküldött országos választmány jelentése és az országos ajánlatnak mimódoni beszedése s kezelése.

Első szónok volt e nagyérdekü tárgyban gr. *Zichy Ödön,* a ki a mystificatiónak, mint mondá, nem levén barátja, a tárgyat elhalasztatni kivánta,mind addig,míg a kezelés iránt tisztába nem jöhet.

Utána gr. *Széchen Antal* emelt szót. Hosszas, parlamentáris beszéddel indokolá indítványát. Sokalta a Rendek által indítványozott összeget, s ajánlott a nemesség által fizetendő egy milliót évenként, az első évnek kivételével, mely az előkészületekben fog eltelni, nem subsidiumképen, hanem egy országos alap (fundus publicus) megteremtése végett, melyhez aránylag aztán a nem-nemesek is járuljanak. Fősulyt nem általános elvek kimondására, hanem azok gyakorlati alkalmazására fektetve, így akart bizonyságot adni az országnak, hogy annak közjava előmozdításában a m. főrendi tábla egyik leghatalmasabb tényező. (Hosszasan tartó zajos éljenzés és helyeslés.)

Indítványának azon részét, mely a nem-nemesek hozzájárulására vonatkozott, az utána szóló főlovászmester, gr. *Batthyányi Imre*, nem fogadá el, s csakis a nemesség által, »absque aggravio

contribuentis plebis,« és csakis a jövő országgyűlésig alkotandó fundus publicus mellett nyilatkozott.

Ezek után felállott:

Gróf Széchenyi István: (díszes öltönyben, több rendjelekkel és hazafi örömtől derült arczczal annak előtudatában, hogy a közös teherviselés elve elfogadtatik a többség által.) Tizenegy napja és harmincz éve ma, és — megvallom itt, hogy ezen 30 év sokkal kellemetlenebb reám nézve, mert tízenegy nappal nem sokat törődném, - hogy a lipcsei ütközet második napján hős Blüchernek táborába küldettem. Szürkületkor érkeztem oda, és midőn bemegyek, az előszobában találom katonáját a tükör előtt, ki épen haját rendezte és hajporozta: csudálkoztam. Tovább megyek, és találom apródját, ki szinte hajával bibelődik; végre bemegyek az öreg hős bajnokhoz, szinte őt is a tükör előtt haját rendezve és porozva értem. »Uram!« úgy emlékezem, ezt mondám a hősnek, »én azt hittem, hogy karddal és puskaporral fogtok foglalkozni; de látom, hogy a hajpornak is van kelete.« Mire azt felelé a hős bajnok: »Ma azt reméljük, hogy ünnepet ülünk; vannak sokan, kik legszebb ruhájokat paradéra szokták kitűzni, mi pedig mindnyájan legjobb öltözetben és a lehető legcsinosabban akarunk megjelenni ma az ütközetben!« És ugyan az nap a porosz tábornak diadalmi zászlói Lipcse falaihoz jöttek. Sokan csudálkoznak, hogy én ma ünnepruhában jelenek meg itt (zajos »Éljen!«) Sokan különcznek tartanak, és az igaz, nem mindenben járok, kivált Magyarországon, tört uton; sokan névnapokon, processiónál, de még akkor is, mikor sollicitálnak vagy informálnak, szokták ünnepruhájokat felölteni; én pedig ezt akkor teszem, midőn azt hiszem, hogy a nemzet ünnepet fog ülni. (Zajos »Éljen!«) Ezt előrebocsátván, mint egy csekély tagja ugyan a magyar nemzetnek és a magyar törvényhozásnak, én is becsületesen fáradoztam ezen főkérdésben, hogy mindenekelőtt reánk virradjon főkép azon nap, melyen necsak privilegiumokkal dicsekedve és nagy phrasisokkal, hanem áldozatokkal is tettleg járuljunk hazánk felvirágzásához. (»Helyes.«) De még többet mondok: nem csak hogy áldozattal, nem csak hogy hű lelkülettel, de hogy végkép le is tegyük ezen igazán szabad emberhez

nem illő gőgöt, hogy mi, mint minap volt szerencsém előadni, és akkor azon példa igen tetszett sokaknak, hogy a trombitás elől, a huszár hátul, nagy zajjal akarjuk kivíni a csatát. Nem! ha igazán akar a nemzet erős és nagy lenni, szükséges, hogy némi dolgokban egy soron álljunk mindnyájan, hogy kiki, ki a magyar levegőt szivja, mondhassa, hogy: »én is a honnak polgára vagyok!« És ha a casták és összesaraglyázott privilegiumaink szűk köréből végre tágasabb körbe akarunk lépni, és elaljasodott nemzetünknek szebb jövendőt eszközölni, nagy köveket kell emelnünk: ezt pedig nem egyes emberek, hanem mindnyájan, egyik úgy, mint a másik, tegye meg. (»Helyes!«) Miután napszámosa voltam ezen ügynek közlegények sorában csak, de mégis szerényen ugyan, nem elbizva, de magamban bizva, legyen szabad elősorolnom azon tacticát, mely szerint mentem, és most nyilván ki fogom mutatni plánumomat. Mikor a közadó más formában megbukott: átláttam, hogy nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni kellő talentum és tudomány nélkül, mondom: midőn ezen tárgy megbukott, más formában hoztam azt szőnyegre; irtam 100 milliónak fölvételéről, 35 évig 5 milliónak fizetéséről, és sokan azt még keveselték. Ha tervemet kifejtettem volna, a lehetetlenségek közé állíttatott volna, és még sem tetszett volna senkinek. De ezen pénznélküli hazánkban egyszerre nagy terhet magunkra venni egyenesen visszalökés, kivált, mondom, magyarországi szempontból tekintve: mert mi vagyunk a legszegényebbek egyike, s így, ha nagy adót akarnánk magunkra vetni, bizonyosan csorbát ejtenénk a nemzetiségen. Ebben csak egyet tartok szemem előtt, azt t. i., hogy akármily formában, akármi czim alatt, mindegy, csakhogy végre a közös fizetésnek elve valamikép elérve legyen. (»Éljen!«) Azt szokták sokan szememre vetni, hogy én anyagiakra szivesen költök: de azon magasabb szellemit, — sokan azt vélik, hogy ez csak az ő tisztök — mondom: a magasabb szellemi diplomaticát elfelejtem. Most meg fogjuk látni, ki felejtette el, én-e, vagy azok, kik nincsenek azon véleményben, melyben én vagyok? Különböztetést teszek. Magyarország jövendőjének kifejtése egyenesen a közbirodalommal való létető legnagyobb harmoniában van, és így oly esetekben, hol

valaminek elhatározása onnan függ, honnan főkép jő annak eldöntése, hogy így vagy úgy történjék-e? megvallom, hogy én elvekkel paradirozni, elveket előtérbe állítani nem szeretek; miért? mert elvharcz olyanok közt, hol egyik erősebb, bizonyosan az országnak nem hasznára válik. Ha csak olyan elvi kérdésekről van szó, melyek Magyarország jogait és érdekeit lényegökben nem sértik! Elvileg most ugyan miről van szó? Sokan azt vélik, csak fizetni kell; és én is úgy szólottam, hogy fizetni kell, mert ha nem fizetünk, az ország soha sem fog kimerülni ezen állásból, mely nem csak hogy aljas, hanem nekem émelygést okoz. Tehát fizetni! – De más részről sokan azt vélik, hogy ebben fekszik minden erő. Én azt mondom, nem ebben van az erő, hanem a kézfogásban, a vállvetésben van az erő. (Tetszés.) Mi a pénz? Nem akarok hosszas beszédet tartani a politicai oeconomiáról, felteszem, hogy azon fő eszmét sokan értik és sokan nem értik: de úgy hiszem, a pénz nem fődolog, hanem az értelmes központosított, kezetfogó, vállatvető munkában fekszik az erő. Pénz csak ezt repraesentálja. (»Helyes!«) Azért, miután én többször fogok még ezen tárgyhoz szólani, röviden abban pontosítom vélekedésemet most: hogy, mi a főelvet illeti, ha itt nagy várakozásaink után, melyektől annyira devalváltattam, hogy már az országos választmányban is 4 évről s 3 millióról szólottunk, itt végre is oly közönséges subsidium lesz, minővel mindeddig soha semmit sem tudtunk tenni, úgy ezentul sem fogunk tenni semmit, és mi mindig csak azon szűk körben fogunk mozogni, melyben eddig voltunk. Lehetetlen, mondom, hogy ki jobbat ismer, és ki hazáját hordja szivén, nem egyes csatáknak fényét, lehetetlen, hogy azt subsidium kielégítse: mert a subsidium az oligarchismusnak és minden gyülöletesnek szagát viseli magán. Mindazáltal, ha a többség mégis a RR.-kel kezet nem fog, ám akkor a lehető legnagyobb summát kivánnám megajánlani: ha már szellemileg nem lelt lelkem irt, legalább legyen sybaritailag hazánknak nagyobb haszna. Menjünk elő az anyagiban, ha szellemiben megakadtunk. Azokat, kik elfelejtették, hogy elvkérdés forog fenn csak, figyelmeztetnem kell, hogy ez a végczél, a többi mind csupa tactica volt, hogy abba beleszeressenek az

emberek. Itt az elv volt mindig a fődolog, mert én inkább semmit sem akarok, mintsem hogy a közfizetésnek elve ki ne mondassék: ez élet; a többi csak levágott galy és virág, mely addig virágozik, mig öntözik, de gyökeret lehetetlen, hogy verjen. (Tetszés.) Azért azt mondom, hogy ha mindenek előtt a subsidium eszméje megy keresztül, akkor adjunk sokat; ha pedig megvásárolni lehet az elvet, akkor nagy tractatióra vagyok kész: mert hisz nem ezen három év fogja eldönteni az országnak jövendőjét; hanem ha azon mag, melyet itt elültetünk, az életbe vitetik át, a néptömegnek és a sokaságnak érdekét csatolja a miénkhez, mondom: azon maga ad életet! Nincs itt adóról szó; ezen fizetés praeter propter olyan, mint midőn valaki uradalmának jövedelmét annak javítására fordítja: mi hazánk investitiójára akarunk fizetni, s annak, mit fizetünk, nem kell a sorompókon tul vándorolni, hanem az az országba fektettetik. Legyen a kezelés akár így, akár úgy, csakhogy illusio nélkül szabad látása legyen a nemzetnek, mire fordíttatik a pénz? Én alkotmányos szempontból kivánok a kezelési dologban eljárni; de erről később fogok szólani. Most még egyszer a dologra visszamenve kinyilatkoztatom: hogy ma van ideje annak, hogy egy nagy nemzeti kifejlődésnek vessük meg alapját; ha ezen pillanatot elmulasztjuk, tudja Isten! mikor jő vissza ismét? És ez alázatos vélekedésem. (Hosszasan tartó zajos »Éljen!«)

A tárgyalás ünnepélyes, áradozó volt. Nagy és kis emberek egymással vetélkedve vettek abban részt.

Legbehatóbban szónokoltak b. Perényi László, gr. Apponyi György, b. Vay Miklós s élesen a conservativek ellen Teleki László, ki elnöki rendreutasításban is részesült.

Tihanyi temesi gróf határozottan a közös teherviselés elve mellett nyilatkozott.

Kopácsy primás után, ki ugyanily nézetben volt, másodszor:

Gróf Széchenyi István: Miután reám történt hivatkozás, bátor vagyok még egyszer felszólalni, a mi talán szükségtelen is, mert Temesmegyének érdemes főispánja már felvilágosítást adott, miszerint azt mondá: hogy ha az egészből ismét egy szerencsétlen subsidium lesz, akkor legalább az anyagi kifejtésben kivánok

compensatiót nyerni, s ekkor a lehető legnagyobb summát kivánom fizetni: ha pedig azon elvem, melytől sokkal többet várok, mint a pénztől, mert kézfogást és vállvetést fog szülni, keresztül megy, átmegyek a gróf Széchen Antal által indítványozott egy millióra, felfüggesztvén ezt is a kezelési módtól, mert ha azon kezelés nem lesz kielégítő, sem subsidiumot, sem közös adót felajánlani nem kivánok.

A nádor tapintatosan Széchen és Széchenyi értelmében mondá ki a végzet, t. i. hogy egy központi pénztár alakíttassék, és abban nem csak a nemesek, hanem egyáltalában az országnak minden lakosai részt vegyenek. A kezelés kérdését a jövő ülésre tűzte ki.

Ekkor az ülésnek vége lehetett volna: de gr. Batthyányi Lajos szükségesnek látta elvbarátja gr. Teleki László mellett lándzsát törni, a ki semmi contumeliát nem mondott: azonnal hozzá állott gr. Pálffy József.

Kellemetlen feszültség támadt.

Ekkor felállott, motos componere fluctus, —

Gróf Széchenyi István (közbeszólva): Fenséges haza! *Sunt certi denique fines.* Azt tartom, hogy legjobb, ha honunkat szeretjük, hagyjunk fel ezen tárgynak vitatásával: és én részemről annak, ki annyi évekig viszi Magyarországnak bonyodalmai között az elnökséget, éljent szavazok.

Sikerült! Az ülés a legjobb hangulatban oszlott el, és szünni nem akaró zajos éljenek kiséretében ő cs. kir. Főherczegsége a teremből eltávozott.« [1]

October 29-én a fentebbi nagyfontosságu tárgy részleteiben folytattatván, a kezelés stb. beszéltetett meg.

Gróf *Batthyányi Lajos* felszólalására, az Iratok felolvastatása mellőztetett.

Gróf Széchenyi István: Magam is azon véleményben vagyok, hogy sokkal jobb lesz végkép a dologhoz szólani, mert mint a tapasztalás mutatja, kivált nagy események, holmi részletek és némi scrupulusok miatt leginkább szoktak hajótörést

[1] Fördi Napló VII. 140.

szenvedni. Hogy ha a magyar törvényhozásnak kifejlődését e tekintetben, hol oly szorosan elszigetelt casták léteztek, mint nálunk, tekintem, látom, hogy mindenütt, kivált a privilegiált osztályok, saját érdeköket őrzik, tán azon félelemtől vezéreltetve, hogy vagy anarchiába bonyolódik az egész, vagy valami nagyobb hatalomtól elnyomatik. Mennyire kisérém az emberi nem kifejlődését, nem láttam soha példáját annak, mit tegnap a magyar törvényhozás tett ezen háznak határozata által. Részemről egy főregens ideának csak a közös teherviselés megállapítását tudom állítani. Az igaz, sokan ebben nem látnak nagy dolgot, mert a summa, mely itt ajánltatott, nem nagy, az idő sem hosszú, s az általános teherhordás: »*Gleiche Rechte, gleiche Lasten*,« csupán egy tárgyra, investitióra határoztatik fordíttatni: de benn van ebben azon kifejthetőség, melyet azon rész, mely nem fogott a többség véleményével kezet, már előre is látott, csak azon különbséggel, hogy a mi miatt ezen rész busult, épen azon okból örvendek én: mert honunk kifejlődésének előmozdítását egyedül ily igazságos alapon tudom képzelni. Már most természet szerint a kezelés a fődolog. Magam is, mi a kezelést illeti, fentartottam magamnak véleményem előadását, kijelentvén, hogy, ha a mélt. Fő-RR. a közösség elvét úgy fogadják el, mint az itt elfogadva van, akkor én egy millióval évenkint megelégszem, főleg ha még a kezelés is úgy fogadtatik el, mint én kivánom. Bocsánatot kérek, nem akarok senkit megbántani, de mélt. gróf Zichy Ödön ur, ki először szólalt fel, ki, mint tudjuk, ezen dolognak lehető legnagyobb ellenzője, és bizonyosan tökéletes meggyőződése szeint, mon dom, épen gr. Zichy Ödön ur először a kezelést kivánta tárgyalás alá vétetni, mert az is a parliamentaris tacticához tartozik, miszerint, hogy ne sikerüljön valaminek eldöntése, olyasokhoz kötjük, mik a dolgot megakasztják; a kezelést pedig, tudjuk, oly lábra állíthatjuk, miszerint az, ha meg is mozdul itt, megakad másutt, és mi itt a bujósdi ajtón nem tudott kisurranni, kipotyog másutt. Ezt előre bocsátván, azt, mit gr. Teleky László ő mltga tegnap mondott, egész mértékben pártolom és felfogom, hogy most egy oly lépés van előttünk, mely határozni fog: aut aut. Én, ha Magyarország életét veszem mostani állapotjában,

és mind azon szenvedélyeket, sympathiákat és antipathiákat, melyek nemzetünkben kifejlődtek, és melyeknek kifejlődniök kellett a hosszu alvás után: hasonlítanám Magyarország állapotját egy méhrajhoz, mely vagy gyönyörü anyakas fog lenni, vagy pedig megperzseltetik és elveszik mézét. Gróf Teleky László ő mlgának tökéletes igazsága van, hogy ez oly választó pont, és ezt már más is említé, mint Hercules választása volt, jobbra vagy balra fordulunk: egy részről az erény, más részről a bűn, egy részről a kifejthetőség, más részről valami subjectiv! De megvallom, mi az árnyéklatokat illeti, úgy képzelem a dolgot, hogy ha most ezen pillanatban a közteherhordás ügye, s Magyarországnak egész financziális állapotja úgy szólván octroirozva szőnyegen volna, és ennek ma tisztába kellene jönni, akkor azt tartom, hogy tökéletes igaz az, hogy lehetetlen volna elégséges gonddal lenni, de még a legkisebb szavakra is kellene akkor vigyázni, mert vagy életet vagy halált fogna következtetni, mire egy becsuszott hiba vagy észre nem vett szó is elég. De most miként állunk? Előttünk áll egy hosszu munka, és csudálom, hogy ily rövid idő, és annyi munkák halmaza alatt egy ilyes is elkészülhetett. Mert csak gondoljuk meg azt, hogy az országos bizottmány ki volt ugyan küldve, de annyi más dolga is volt hogy mindig csak 6 órakor estve ülhetett össze. Ezen hossza munkálatot most pontonként fölvenni és tisztába hozni bajos, és ha egy részről mondja valaki: nekem a különvélemény tetszik, annyi sok között van szétosztva a jó, hogy bajos e részben is választást tenni. Én megvallom, ha valamely fontos szerződésről van a szó — az pedig 50, 60 §-ból áll mindig szédül tőle a fejem, és legalább időt kivánok arra, hogy a dolgot magamban tökéletesen kifőzhessem. Azt vélem, most is azon helyzetben vagyunk, melyben nemzetünk igen sokszor volt már, t. i. hogy nem fejtetett ki egyszerre valami charta által, hanem historice az idő által. Én most, hogy ha a közösség elve meg van alapítva, miután csak keveset vagy kevés időre fizetünk, nem gondolom, hogy viszont a garantiának épen oly nagynak kellene lenni, mintha az egész financiális állapotra kiterjedő örök szerződést kötnénk. De ha azt mondom, hogy nem kell oly igen nagynak

lenni azon garantiának, nem mondom egyuttal, hogy oly alapra állíttassék, mely aztán lassanként úgy fejlődjék ki, hogy az abból csirázó felelősség szappanbuborékká váljék, hanem hogy oly sarkalatra állíttassék, melynek természetes haladása és ösztöne már magában az oda vetett magban rejlik. Erről később még szólok, midőn a summáról fogunk értekezni. Bocsánatot kérek, hogy ezt előre bocsátottam: de e részben állásom különös, mert sok publicista – nem akarok nevezni senkit – az embert könnyen következetlenséggel vádolja, hogy ha azon dicső római instrumentum malarieskint nem veri falba fejét, hanem idő s körülményeknek enged és alkudoz. Ezek ugyanis azt fogják mondani: mikép lehetett, hogy egy oly planum, mely 100 millióról szólott, mely 5 milliónak 30 évre megajánlását tűzte ki, annyira leolvadjon! Sokan pedig azt vélhetik, hogy ime mi, kik gazdagabb emberek vagyunk, irtózunk ugyan az elvtől, de midőn az erszényünk jó összeütközésbe az elvekkel, akkor sokan közülünk még elveiktől is megválnak inkább, mintsem fizessenek. És hogy ebben mennyi igazság van, mennyi nem? és e tekintetben ez capacitatio volt-e sokaknál? arról hosszasabban vitatkozni nem akarok. Megvallom, nem dicsekvésből mondom, de én oly helyzetben vagyok, — nem magam feje és szerzeményem után — hogy a lehető legnagyobb fizetésnek lehető legnagyobb barátja vagyok. (Helyes.) De visszamenve a kezelésre, röviden azt kivánom, hogy, miután a közösség elve itt elfogadtatott, a summa *pro hic et nunc* három millióra állapíttassék és négy évre, úgy hogy az első évben ne fizettessék semmi, mely csupán csak előkészületekre, és arra is, hogy az emberek ezen eszmével megbarátkozzanak, hagyassék. Ezen három milliónak mire fordítása egyenesen a két tábla által tüzessék ki. Már most a kezelés főalapja az volna: hogy ő felsége nevezzen ki csupán egy egyént, és a kitüzött munkákat léptesse életbe, az ellenőrség pedig a nemzetnél legyen. Felfogásom szerint az alkotmányos biztosítékot mindenütt az executióban látom, a pénznek kezelését illetőleg is, az ellenőrséget pedig a nemzetben. Miben állna pedig a nemzetnek ellenőrsége? — Ha az országgyűlés — és értsük meg egymást, az országgyűlés, azaz a két ház — azon egyénnek, mely országgyűlésről országgyűlésre

köteles minden tetteiről a legrészletesebben számot adni, eljárását helybehagyja, akkor nem lesz legkevesebb ok megrovására vagy elmozdítására; ha azonban a két tábla megegyez abban, hogy kötelességét nem teljesíté, akkor ő elmozdítható, sőt azon esetben, melyet fel tudok fogni, miután egyáltalában nincs kivül a lehetőség körén, hogy, mondom, azon esetben, ha tán maleversatio forogna fenn, akkor törvényes uton perbe is idéztessék, és a hozandó itélet szerint a netalán elrablottat visszatéríteni legyen köteles. Sokan azt fogják mo.ıdani, hogy ez nem elégséges biztosíték. Megengedem, és ha idővel nagyobb lesz a summa, akkor majd nagyobb kiterjedésben lehet azon garantiát is tárgyalni és szélesíteni. Most, mielőtt tovább szólanék, rögtön ezen elveket szeretném megállapitani, és ha azok így vagy úgy dőlnek el, akkor kellene azon részletekbe bocsátkozni, melyeknek egy része már felolvastatott az országos bizottmányi munkálatból. Fentartom magamnak, hogy még később ebbeli eszméimet, ha szükséges, illustrálhassam. Ez addig is alázatos vélekedésem.

E tárgyban másodszor:

Gróf Széchenyi István: Mélt. gróf Zichy Ödön úr azon kifejezéssel élt, hogy ha a mystificatióknak én nem is volnék épen legnagyobb mestere, de csakugyan meglehetős jártosságom van a dologban. Egy igen tisztelt tagja ezen táblának azt mondá tegnap, hogy ő a tacticához nem ért, és miután maga békésmegyei főispán, gr. Károlyi György, ki később nem csak azon provisiót, melyet én e tekintetben előadtam, elégségesnek nem tartja, hanem átmegy egyenesen más vélekedésre, azt tévén még hozzá, mint mondani szokták: »um sich zu verwahren,« hogy az, ki ezt nem teszi, polgári bűnt követ fel, — és miután továbbá gr. Batthyányi Lajos úr, kit szintén nincs most szerencsém itt tisztelni, azt mondá, miszerint én, hogy valami czélt elérjek, tán áruba bocsátanám az alkotmányos biztosítékot is. Mondhatom, a lehető leghidegebb vérrel, — mert, hála Istennek! ezen fontos tárgyban a legnagyobb higgadtsággal szóllottam eddig bátor vagyok erre ellenészrevételeimet megtenni, s ezt csupán azért teszem, mert tán lehetséges volna a véleményeket egyesíteni. Nagy különbséget ugyanis nem látok a között, mit mélt. gróf Teleky

László előhozott, és a mit én javasoltam. De már most, ha polgári bűnről, ha tacticáról van szó, akkor azt mondom, hogy itt ezen országban, — és az egy élő Istenre hivatkozom — ha valaki czélt akar érni, annyi Verbőczy-féle, annyi Lamennais- és père Enfantin-féle ember, annyi megrögzött aristocrata, annyi desperált democrata közt, a minek, ha összeadjuk, mása nincsen széles e világon; nálunk, hol még magyarul sem beszélnek, szóval bonyolódalmainknak olyan képét tudnám felmutatni: hogy mindenki Naxos szigetében gondolná magát helyheztetve lenni, melyből menekvés nincsen, ha csak valamely kellemdus Ariadne fonalát nem nyujtja, hogy az ember Minotaurusnak martalékául ne jusson. (Tetszés.) — Mondom, ha ily körülmények között valaki azt mondja, hogy itt tactica nem kell, azt egyenesen önámításnak, öncsalásnak nevezem. Megengedem azonban, hogy ezen szót tactica mással kellene felcserélni, s hogy rövid legyek, mi a tacticát illeti, igen sok ember van, ki hazájának, ha kárt ugyan nem is tesz, de legkisebb hasznot sem hajt, sőt némelyek igen sok kárt tesznek minden tactica nélkül: vannak ellenben mások, kik a lehető tacticával azon vannak, hogy hazájuknak szolgáljanak, s ezen értelemben, mint gr. Zichy Ödön ő mltga említé, mondhatom, szeretném az embereket mystificálni, szeretném pedig azért, hogy végre, ezen elaljasodott állásból, melyben nemzetem most van, kimerüljön oly állásra, melyet én nagyon élénken tudok képzelni magamnak. (Zajos éljen!) Miután polgári bűnről beszélünk, igen furcsa, hogy azok, kik alkotmányos elvből kiindulva azt tartják, hogy én tulhajtom a dolgot, egy soron állnak azokkal, kik, mint tudjuk, azon zászlóhoz szegődtek, melyen csupán egy felirás van: »fizetni nem akarunk.« Ezek, miután egy sánczból kihajtattak, másikba menekültek, és ha ebből is kihajtatnak, ismét egy másikba vonulnak, míg végkép a túlliberálisokkal kezet fognak, velök egy téren működve: s ezt teszik azért, mert azt hiszik, hogy még elérhetik ez úton a czélt: a nem fizetést. Ha arról, mit én állítok, az mondatik, hogy az polgári bűn, akkor, megvallom, más iránt én sem tudok kíméletes lenni. Azonban hogy gr. Batthyányi Lajos tisztelt barátom ezen értelemben vette volna a dolgot, én nem hiszem,

és nem teszem fel róla, hogy személyemet készakarva oly egyénnek tartaná, ki a czélnak eléréseért az alkotmányt és szabadságot áruba tudná bocsátani. A különbség köztünk, kiki állása szerint, az, hogy a mélt. gróf úr ebben hazánkra nézve valamit elérni akar a kormánynak ellenére: én pedig a m. gróf úr belátásának szívesen hódolok, hanem máskép látom a dolgot. A m. gróf a kormánynyal szembe valami ujjhúzást, bizonyos dacznak szellemét tartja hasznosnak; én reszemről egyenesen az érdekek felvilágosítását és összpontosítását látom czélszerűnek. Gróf Pálffy József ő mtga előállott e részben azzal, hogy ha mi egy magányos, minden függés nélküli ország volnánk, egészen máskép állana a dolog, és akkor nézeteimre némileg hajolna. De m. Fő-RR.! az épen itt a főok, ha már jóslatokról szólunk, mert én azt vélem, hogy ezen m. főrendi tábla teendői közé igen is tartozik előre nézni és tudni, miképp fogunk vitorlázni: én azt tartom, szükséges megfontolni, miképp azon heterogen összeköttetésnél fogva, melyben vagyunk, mit lehet kivinni, mit nem. Erre én tekintettel vagyok és nem találom elégségesnek azt mondani: *et voluisse sat est*, vagy mosom kezeimet akármi lesz belőle. Az nem jó sáfár, ki így cselekszik, hanem az jó, ki mindent elkövet hogy sikert arathasson. Visszaemlékezem 15–25 évre, ha akkor nekem valaki azt mondotta volna, hogy az 1844. évben a magyar nyelvnek tökéletes biztosítását elérjük, azt soha sem hittem volna, noha most, miután megnyertük, sokan, úgy látszik, nem sokat törődnek vele; én azonban abban mindig a legnagyobb palladiumot látom. Ha továbbá látom azt, hogy a szabad birtoklási jog ki van mondva, ha látom azt, hogy a hivatalképességnek elve fel van állítva, s a teher közös viselésének elve meg van alapítva, és főkép ha azt látom, hogy ezen tábla nagy része, és talán többsége, a felelősségnek is alapját meg akarja vetni tettleg, melyért más nemzetek évekig imádkoznának az élő Istenhez: mind ezeknek kivitelét 15, 25 évvel ezelőtt a legsanguinicusabb reményü kedély is alig merte reményleni. És épen ily állapotában a dolognak veszélyeztetni akarjuk az ügyet! kérdem, mi különbség van a között, mit én mondék, és mit gr. Teleky László tisztelt barátom ajánlott? A m. gróf azt mondá, hogy vélekedé-

semmel kezet fog annyiban, hogy ezen igazgató neveztessék ki ő felsége által. Közbevetőleg legyen mondva, itt igen könnyü a dolgot depopularisálni annak felhozásával, hogy egy örökös adót ajánljunk meg. Ez nem örökös adó, hanem oly adó, mely mindig a mi kezünkben van; és ha gr. Károlyi György ő mlga azt mondja, hogy itt a kormány kap valamit, más részről meg kell vallanom, hogy én a kormánynak ezuttal nem akartam adni semmit, hanem egyedül nemzetemnek, melytől nem akarom megvonni semmi ürügy alatt bőkezüségemet. (Éljen!) – Gróf Teleky László továbbá azt kivánja, hogy diffidentiae votum egyik és másik tábla által is kimondathassék, és az igazgató ennek következtében lelépni köteles legyen: én részemről pedig azt kivánom, hogy arra a két tábla határozata legyen szükséges. E részben ismét Gr. Batthyányi Lajosra hivatkozom, és kérdem: hol van itt valami áruba bocsátás? Én nagyobb biztosítékot találok az általam tett javaslatban. És méltóztassanak felvenni, nem fog-e következni az, mit csanádi püspök ő nmlga érintett, t. i. nem fog-e a két tábla között altercatiót szülni ezen kérdésnek vitatása, kivált a mostani időben, midőn minden csak pártoktól függ? És kérdem: hisszük-e, hogy midőn hazánkra nézve egy uj aera kezdődik, ha találkozni fog egy becsületes egyén, ki hazafiui törekvése s ügyességénél fogva bennünket mostani állapotunkból a sárból és mocsárból kisegíteni akar, az magát egy párt által engedni fogja ide s oda hányatni? Én sokat vagyok képes hinni, de hogy ember találkozék, ki ily helyzetben ezen provinciát magára vállalja, nem képzelhetem. De kérdem: mi veszély lappang indítványomban? Legfeljebb az történhetik meg, hogy a két tábla e kérdésben egyet nem fog érteni, és épen ez jó, mert elismert dolog politicai és publicisticai tudományos világban: hogy az egy táblai rendszer nem czélszerű, és azért kelletik egy felső táblának lenni, hogy az alsó tábla rögtönözéseinek, indulatainak és szenvedelmeinek gátot vessen. Ha azonban azt hisszük, hogy a m. főrendi tábla vagyis az országgyűlés egy oly egyént, kit a kormány a nemzetre tól, már azért, mivel azt a kormány tette, habár nem alkalmas is hivatalviselésre, habár a bizodalmat nem érdemli is meg, nem lesz elég erős

kivetni, akkor ma kössünk gyászt, mert ezen nemzetből nem lesz semmi! Ha, mondom, visszaemlékezem évekre, nem reményltem volna, hogy most oly időket fogunk élni, hol a hivatal és birtoklási képesség és a közteherviselés kimondása történik, és a mellett a felelsőség eszméje is kivivatik. Mondom, midőn ily időkben élünk, ily elvek melletti küzdést sem polgári bűnnek, sem egyáltalában alkotmány-árubabocsátásnak nem tartom. Egyébiránt, ha nemzetek történetét olvassuk, azt tapasztaljuk, hogy ily nagy kérdés, mint a közteherviselés, ily jó módjával soha nem ment keresztül. Nekem legsanguinicusabb reményeim sem mentek annyira, hogy itt ezen fő táblának határozata az fog lenni. Hazám jobblétének eszközlésére kivánságaim kimeríthetlenek; de ha csak azt nyerjük is meg, mi eddig történt, és a többi el is esik, azt is nagy szerencsének fogom tartani; de mielőtt elesnék, a m. főrendi táblát alázattal kérem, hogy most, midőn ennyit nyertünk, és oly közel vagyunk egy repraesentativ systema megállapításához, kis differentiák miatt az istenért el ne ejtsük a dolgot! És miután némileg azon veszélyben vagyunk, hogy azon nem fizetni akarók menedéket keresnek a liberális elvek mellett állók táborában, ne adjunk nekik rést arra, és igyekezzünk azon, hogy kisebbségben ne maradjunk ezen ügy kivivásában. Ez véleményem.

Gróf *Zichy Károly* után, ki e tárgyban kissé hevesebben nyilatkozott, s az elv kimondása folytán az adónak majd végtelenig felszaporodásától félt, harmadszor:

Gróf Széchenyi István: Nem akarok általában az előttem szólott m. grófnak, ki engem per Ő titulált, keserűen felelni: s higye el a m. gróf, hogy hazafiságát és polgári állását minden tekintetben oly magasra helyeztetem, hogy magamat legkevésbbé sem akarom parallelába helyeztetni a m. gróffal, és legyen a dicsőség a gróf uré. De más részről tudom jól, nem csak itt, de, hogy ha én egyben-másban fáradok, a tacticának szükségét mindenkor tapasztaltam, mert különben annyi különböző elemek között az ember az illő partra alig köthet ki, hanem van tactica, mely tiszteletes és gyümölcsöt is hoz, és van tactica, mely országos megvetést érdemel. Ki egyébiránt jobban szeret mindent

tactica nélkül cselekedni, ám legyen! keserűséggel felelni nem akarok, és ismételve azt mondom, mindenben a grófnak elsőségét szivesen elismerem.

October 30-án a részletes tárgyalás folytattatván:

Gróf Széchenyi István: Én előttem, mióta Galilei börtönbe záraték, mert azt mondá, hogy a föld kering a nap körül, az, mit gr. Pálffy József ur felhozott, hogy mit hisz a világ, mit nem hisz a világ, nem nagy indok, mert igen kitünik azon példából is, hogy a világ nagy aberratiókban szokott lenni. Ez tehát mellőzve, egyenesen a tárgyra szorítkozom, jelesen arra, mit gr. Teleki László és Batthyányi Lajos előadni méltóztattak. Tökéletesen átlátom, hogy ők e tekintetben valami veszedelmet látnak, és — legyünk őszinték — e tekintetben van is veszély; de vegyük fel azt, hogy szabadság és anarchia, rend és absolutismus oly közel állanak egymáshoz, mikép az, hogy rend és szabadság is legyen, legyen rend, de absolutismusra ne fajuljon, ez oly problema, melynek feloldása, mióta a világ áll, az elmesurlódásoknak legfontosabb thémája volt. Mélyen tiszt. országbiró ő nagyméltósága azt gondolja, hogy tökéletesen felállíttatott azon két sarkalat, mely az országnak biztosságot ad, s mely körül forog egy vagy más státusnak lényege, t. i. vagy felelősség, vagy vis inertiae. Nálunk Magyarországban — nincsen tagadás benne, — ha ezen vis inertiae nem segített volna néha, nem igen hiszem, hogy még Magyarország most léteznék: de mind a mellett — én ezt oly lényegesnek nem tartom a statusszerkezetben, mint hogy ha ez valami positivitást tesz fel. Sokan azt hiszik, hogy, ha a felelőség tisztában van, minden el van érve: igen! de azt tapasztaljuk, hogy felelősség, akár mikép akarjuk azt bizonyos alapra állítani, mégis mindig csak az alkalmazástól függ, t. i. attól, hogy a nemzet és kormány közti viszonyok szilárdak, igazságosak-e? mert a felelősség, mely az ujabb kornak találmánya, soha nem egyéb, mint valakinek elegendő hatalmat is adni kezébe; minden attól függ, hogy a nemzet és kormány közti viszonyok oly erősek legyenek, hogy hatalmával ne élhessen vissza a felelős tisztviselő: s hogy ha azzal vissza is él, mit tesznek vele? Mert ha a ministeriumnak tökéletes felelőssége meg is van, és az

a nemzetet legnagyobb zavarba hozta, a legnagyobb kárba buktatta, s azután azt mondják: bezárjuk vagy vesztőhelyre viszszük a ministert, mi haszna van ebből az országnak? van-e ebben compensatio? Magyarországban egy egészen uj aerának indulunk: szükséges tehát, hogy a passivitásból kilépve a cselekvés mezejére álljunk, s pedig a cselekvés és haladásnak mezejére nem phrásisokkal, hanem tettleg ki kell állani. Hogy ez veszélylyel jár, azt tagadni nem lehet. Itt minden lépést megfontolva kell tennünk. Szeretném mondani, hogy azon különbség van mostani és, úgy szólván, tegnapelőtti létünk között, hogy eddig alkotmány s nemzetiség sánczaiban kellett vivnunk, most pedig a haladás mezejére kell kilépnünk, a mi némi veszélylyel jár; de mind a mellett mai állásunkat jobban szeretem, mint azon előbbi alsó állást, mely szinte egy halálos álomnak viselte szinét. Szorítsuk okoskodásunkat egészen a mai themára. Igen átlátom, hogy ha azt mondják, hogy mikép lehet — mint azt gróf Teleky László ur felfogta — a *»törvényes«* szót kihagyni? Ez igaz, és első pillanatban úgy látszik, hogy ez minden alkotmányos felfogással összeütközik: de ha egy kissé mélyebben megyünk a dolog lényegébe, azt fogjuk tapasztalni, hogy ezen szó: *»törvényes«* oly határozatlan valami, miszerint egyik ezt, másik azt tartja törvényesnek, mint például mélt. gróf Pálffy József ur tegnap azt mondá, hogy bűn, hogy ha mindkét tábla nem egyezik meg abban, mit a hazának érdeke kiván. Ez is igaz: de kérdem: mi a hazának érdeke? ezt egyik így, másik máskép magyarázza, s a mélt. gróf p. o. lehető legjobb szándokkal máskép látja a dolgot, mint én, vagy más: s így a legtisztább kútforrásból meríti azon meggyőződését is, hogy a legnagyobb anomalia, ha ezen *»törvényes«* szó kihagyatik. Mi körül forog minden discussio? Hogy a *»törvényes«* szót egyik így, más amúgy veszi. Menjünk végig nem csak ez országgyűlésen, hanem mult országgyűléseink során is, s tapasztalni fogjuk, hogy a mi törvényes s mi nem törvényes, alkotja örökké discussiónkat. Gróf Batthyányi Lajos ur e tekintetben logicai szerkezetben állítá az egészet öszsze, mint azt igen tisztelt országbiró ő nagyméltósága is említé, és igaz: hogy ha mi a felelősséget azon egyénre nézve, ki a kor-

mány által nevezve lesz, illusiónak tartjuk, akkor természet szerint a dolog egészen más színben tünik fel; mert mindaddig, míg reális felelősség nincsen, meg kell legalább menteni alkotmányunknak s nemzeti állásunknak azon negativ tengelyét, melylyel, igaz, nem igen mentünk előre, s épen csak hogy lelkünk megmaradt a testben. A körül forog tehát egyenesen a kérdés, hogy ezen felelősség illusorius-e, vagy pedig reális? E tekintetben egészen vissza kellene menni a tegnapi határozatra: ezt tenni nem kivánom: de némelyeket mégis bátor leszek érinteni. A különbség csak az, miszerint tegnap egy része a mélt. Fő-RR.-nek azt állítá, hogy ezen felelsőség nem valódi, hanem csak illusorius felelőség: de nem gondolom, hogy ők is ezt tökéletesnek gondolnák, — mert a felelősségnek tökéletessége is a több ezer illusiók közé tartozik, — mondom: azon esetben, hogy ha egyik vagy másik tábla a diffidentiae votumot kijelenti, ez már elégséges volna az illető egyént megzsibbasztani. Az én eszmém pedig az volt, hogy erre mind a két táblának ellene tett kifogása volna szükséges. De hogy fejlődik ki praeter propter oly dolog, melyről azt szoktuk mondani, hogy ennek jövendője van, a másiknak pedig jövendője nincs? Teszem azt, hogy egy oly egyén — tudja Isten mi okból? — elveszti az egyik résznek bizalmát: akkor, ha az ugy áll, mint tegnap vitattatott, hogy már egy tábla megkötheti az igazgatónak kezeit, akkor — ne csaljuk magunkat — a lehetőség során kívül nincsen, hogy a vérünkben levő kissé nagyobb melegség és ingerültség következtében, mely épen keleti fajtánkat némileg jellemzi, mondom, megtörténhetnék, hogy máról holnapra hirtelen felhevülés után egy határozat, és diffidentiae votum kimondatnék. És nincsen a lehetőségek körén kívül, s nem akarok régi időkre, s nem épen ezen országgyülésnek lefolyása alatt némi napokra emlékeztetni, miszerint meglehet-e, hogy mégis oly rögtönzések történhetnének, melyektől a visszalépés egy kissé nehéz volna, és csak némi compromissióval történhetnék, s mint egy igen becsületes ember nekem mondá: néha jó volna, ha nem volna a magyarnak oly meleg vére, s jó volna valami felett kissé aludni. Azért, ha véleményem szerint a másik táblának hozzájárulása is szükséges: kér-

dem: mi fog ez utóbbi esetben történni? Az, hogy rögtönözve olyan bajba nem fogunk eshetni! De más részről nem tagadom, hogy van némi veszély e dologban is: hanem e részben hiában aggódunk: mert, akárki mit mond, olyanok vagyunk, mint a fiatal fecske, melynek, ha nem elég erős a szárnya, Isten nem segít rajta, hanem fészkéből kiesik. Így vagyunk mi. Ha ezen táblában igazán egy a kormánynak engedelmeskedni akaró minden ok és minden igazság elleni olyan szellem fejlődik ki, és ily többség alakul: ez természetesen nagy baj: de vegyük philosophice a dolgot, ha volna oly egyén, mely valósággal megérdemelné, hogy helyét veszítse, azt hiszem, hogy a rendi táblának egyik izenete jőne a másik után, és az szinte semmit sem tenne, míg ezen tábla reá állani nem akarna: és ha valódi oka volna erre, e tekintetben, azt hiszem, hogy itt bizonyos moralis coactiónak lenne helye: mi ezen táblára, akármi alkotmány elleni formákba sülyedne, bizonyosan hatással volna. Én tehát pro hic et nunc a tegnapi határozatunkban oly felelősséget találok, melylyel annyival inkább megelégszem, mivel most csak kevés évre megajánlott csekély summáról van a szó, s azon igazgató egyáltalában nem kezel mást, mint technikai dolgot. Mélt. gróf Batthyányi Lajos ur oly alapra állítá okoskodását, miszerint circulus vitiosust tudott határozatunkból kihuzni; de miután ezen felelősségnek — s méltóztassanak ezen szóra vigyázni — jövendője van, és ez csak első kezdete a felelősségnek, azzal megelégedhetünk most. Ha visszatekintünk csak néhány évekre, kérdem: valjon hittük volna-e, hogy nemsokára lesznek oly tisztviselőink, kik annyira is fognak függni a nemzet befolyásától? Azért én azt is, mit most kivittünk, nyereségnek tartom. Vegyük a dolgot gyakorlatilag. Mi adunk pénzt: de mindenki érzi: »csak Istenért! annak legyen azután sikere!« És a magyar nemzetet, mely mindent inkább szeret, mint fizetni, hogy ha első adakozásának sikere nincsen, nehéz lesz többé arra vinni, hogy ismét fizessen: de első adományunkkal, mely ugy sem sok, melylyel nagy csudákat végbevinni lehetetlen lesz, mikép fog azon szerencsétlen igazgató boldogulni, ha minden hivatalbeli vagy törvényhatóság, melyre a pénznek behajtása vagy az igazgató intézvényei-

nek executiója bizatik, ha ezek azt fogják mondani: »nem törvényes az intézvény, azt félreteszszük.« Ha az a főigazgató hanyag tisztviselő, azt fogja mondani: »én itt 5000 pftnyi fizetést szedek, ez nekem jól esik: én tehát mindenek előtt csak azon leszek, hogy magamat úgy állítsam, hogy helyemből ki ne mozdíthassanak: tehát egy oly vármegyében, hol egy ductus keresztül megy, és se nem fizetnek, se nem dolgoznak, és parancsolatomra azt mondják, hogy az nem törvényes, én azt megköszönöm, sőt fizetnék érte valamit, és azt irásban adatnám ki magamnak, miből ki fogna tetszeni, miszerint annak, hogy semmi sem történt, nem én vagyok az oka.« Bekövetkezik az országgyűlés s a nemzet azt fogja mondani: »ime ezen ember nem végzett semmit!« Ekkor az igazgató azt fogja mondani: »Uraim! de nem engedelmeskedtek ám nekem a tisztviselők és törvényhatóságok,« s ezzel excusálja magát, s minden ember azt fogja mondani: fel kell menteni, mert ha neki nem engedelmeskedett senki, mikép hajthatott volna valamit végre? S ekkor nem lesz oly erő, mely az igazgatót hivatalától elmozdíthatná. Mi azonban mocsár és posványok között maradni fogunk: mert az ő működésének sikere nem lesz. Azért szükségesnek tartom, hogy a *»törvényes«* szó maradjon ki, nem azért, hogy törvénytelenül akarunk tenni, hanem azért, hogy ezen pomme de discorde maradjon el: mert ki lesz azon biró, ki elitélni fogja, mi törvényes, mi nem törvényes? Ez véleményem.

Gr. Pálffy József után az elnöklő nádor közbeszólván, a kormány felelősségét a nagyobb hatáskörhez kötötte, s a két elvet, u. m. a municipális rendszert és a felelősség elvét, mint valamely orvosi mixturát, összevegyíthetőnek nem találta. (Tetszés.) Utána:

Gróf Széchenyi István: Csak egy pillanatért esedezem. Többször történt reám hivatkozás, mintha azt mondtam volna, hogy arra, mit én ajánlottam, a kormány reá fog állani. Ezt távolról sem állítám: mert én, mint ezen táblának csekély tagja s Pest városának polgára, s a magyar académiának másod elnöke, a kormánynak arcanumaiba beavatva nem vagyok. Egyébiránt czáfolatokba ereszkedni nem fogok: mert mint többször mondatott Magyarországnak pillanatai drágák.

A nádor a vitatkozást befejezettnek óhajtván látni,

Gróf Széchenyi István: (»Rendre!«) Csak egy szót akarok mondani! (»Rendre!«)

Helyette Tihanyi Ferencz nyer meghallgattatást.

Az Izenet második részénél gr. Batthyányi Lajos az iránt óhajt tisztában lenni, hogy a közös hozzájárulás elve a többire való tekintet nélkül egyszer mindenkorra ki van mondva.

Gróf Széchenyi István: Én az egészet egy próbának veszem, azért nem is vagyok oly igen akadékos, és a summára nézve is oly igen bőkezű, s egyáltalában a jövő törvényhozásnak nem akarom megkötni kezeit. Ez úgy sem ér semmit, azért *a*-tól *z*-ig neki bocsátom a bárkát, s ha a jövő törvényhozás visszalépne, és ismét subsidiumra menne át, lelkem igen fogna busulni, és csak azt fognám mondani, hogy e honban a liberalis elvek nem azon növények közé tartoznak, melyek itt megteremnek, és azzal kellene consolálni magamat. Igy tehát abban, mit országbiró ő nagyméltósága előadott, megnyugszom.

Az országbiró, viszont gróf Széchenre hivatkozva, oda nyilatkozott, hogy akár subsidium, akár fundus publicus, a ki arról rendelkezik, hogy az tovább is tartson-e, arról is fog rendelkezni, mikép kezeltessék.

October 31-én. 2-ik rendi izenet a pest-ausztriai és debreczeni vasut iránt.

Gróf Széchenyi István: Báró Vay Miklós és gróf Haller Sándor urak őszintén megvallották azt, hogy itt e kérdésben a localis érdekek szolgálnak legfőbb szempontul. De, ab amicis justa sunt petenda, azt tagadni senki nem fogja, hogy a felsőbb és duna-jobbparti vidékeknek az hasznára nem fog válni, ha egy vasut által az alföldnek és az ország termékenyebb részeinek termesztményei a városokra jőnek: a honnak nagyobb érdekénél fogva azonban szivesen szenvedem ezen csorbát; de még, ha azon társulatnak, mely nota bene egyik közgyűlésében nyilvánítá, hogy lehetetlen volna jobb kötést nyernie, garantirozni is kivánja az ország a kamatot, mi minket felföldieket sokkal inkább nyom, — ám legyen ez is! – Mélt. gróf Csáky László ur azt mondja, hogy minden áron kivánja ezen utnak felépítését;

azonban, úgy hiszem, igazságtalanságon és méltánytalanságon azt megvásárolni még sem fogja akarni: ha pedig, mind a mellett, hogy vásárainkon csorba üttetik, s a kamatokat mi is fizetjük, mégis egy kissé sok, hogy mi mind ezen előnyökért, melyek a középponti vasuttársaságnak jövedelmül szolgálnak, még a jobbparti vasutat is eltiltsuk. Ezt sokan méltányosnak találják, mert a localis érdekek az emberek tiszta látását elhomályosítják, úgy, hogy mind ezekben a hazának érdekét látják. Akár így, akár úgy dől el a dolog, minden esetre szükséges, hogy tisztában legyünk, hogy mennyire kivánjuk a pest-debreczeni vasutnak létrehozását. Miután maga a középponti társaság azt mondá, hogy két percent biztosítás az egész vonalra nézve elégséges, úgy vélem, hogy, ha a főrendi tábla egyáltalában oly nagy kedvezést adni nem akar, szükséges elhatározni, hogy mily kedvezéseket ád. Ezektől nem irtózom: de hogy akkor, midőn az ország egy részének felvirágzását előmozdítom, a másikat elnyomjam, ezt minden méltányosság elleninek kell kijelentenem. Azt mondá ugyan mélt. b. Vay Miklós ur, hogy ezen kedvezés nem örökre, hanem csak bizonyos időre kivántatik: ez emlékeztet azon hires Ogulino grófnak halálára, ki nem éhenhalálra itéltetett, hanem csak arra, hogy 14 napig ne kapjon semmit enni. Ha azt mondjuk, hogy 8 évig nem szabad a jobbparton vasutat építeni, hisz tudjuk, hogy az ily kifejlődés az időhöz van kötve, akkor sokkal jobb inkább egyenesen mondani: hogy a jobbparti vonal örökre tiltassék el. Azt tartom, hogy lehetetlen igazságos kormánynak reá állania arra, hogy itt az országnak egy része azért, mert a másik résznek felvirágzását tehetsége szerint pártolni akarja, büntettessék. Itt őszintén megvallom, úgy látom, hogy csak a papirosoknak magasabbra rugtatásáról van szó, és kérdem b. Vay Miklóst és gróf Csákyt is, hogy ha a jobbparti vonal el is tiltatik, és az ország ily áldozatokra kész, felelnek-e arról, hogy a pest-debreczeni vasut fel fog állani? Ez nagy kérdés, és ezt tisztába kell hoznunk. Tervem szerint, melyet előadtam, bizonyosan fel fog ezen vonal épülni, és nem lesz börzejáték, különben három nagy évig fogunk várni, az Unterbau, talieskák nagy biztosítékot nem adnak, és vasut nem lesz. Azért kérem, méltóztassa-

nak előbbi határozatuknál megmaradni, a kiküldendő választmány alkalmasint meg fog egyezni a társasággal. Ha ennyi kedvezésekkel be nem éri a társaság, azt erős alapokon nem látom állani, s ily társaságban miként lehet bizni, azt eszemmel fel nem fogom.

Kezet fog vele nyomban Zay Károly, egy tréfás rövid nyilatkozatban kijelentvén, hogy ő minden monopoliumnak, kivévén a házasságbanit, megrögzött ellensége.

Báró Vay Miklós után ujra szólott:

Gróf Széchenyi István: Az előttem szólott igen tisztelt mélt. ur gyakorlatilag vette fel a dolgot; én is megmondám, mi fog történni gyakorlatilag, hogy t. i., ha ki lesz küldve a választmány minden utasítás nélkül, a nélkül, hogy azon lényeges kérdés el lenne döntve, az fog történni, mit tiszt. országbiró ő nagyméltósága mondott: hogy a két táblának küldöttjei a két táblának külön határozataihoz ragaszkodni fognak, s a többség a t. RR.-nek kezében lévén, egyenesen azon pont körül forogna a dolog, hogy tiltassék el a jobbparti vasut, ekkor a középponti társaságnak megbizottjai oly kecsegtető szinben fogják a dolgot előállítani, hogy t. i. a jobbparti vasutnak eltiltása nélkül a balparti vasut létre nem jöhet, miszerint annak következtében az országgyűlésnek utolsó stadiumában azt fogjuk mondani: »ime csak így és máskép nem lehet középponti vasut!« De akkor mégis mindenki belátja, hogy így még sincs jól, és nem igazság az, hogy az egyik a másiknak megfőzze az ebédet, de maga ne ebédelhessen. Báró Vay Miklós urnak a Ogulin-féle adomára nézve az volt vélekedése, hogy mi kissé tán még koplalhatunk de a példa csak úgy állana, hogy mi felföldiek főznénk, az alsó vidékek pedig jóizűn megennék az ebédet, míg mi eltiltatunk az ebédtől. Igy bizonynyal a legnagyobb odium fog azokra vettetni, kik most reá állanak a jobb partnak eltiltására. Azt fogják mondani: hogy megöljük az országnak uj jövendőjét stb., és vannak köztünk olyanok, kik ékes szavakkal és phrasisokkal tudják ezt elmondani. Ismétlem: ab amicis justa! — s így, miután az országgyűlésnek 10—12 nap mulva vége lesz, ha ki nem akarjuk magunkat tenni annak, hogy akaratunk ellenére berán-

tassunk, most kell elhatároznunk a dolgot; dőljön jobbra vagy balra, nem bánom, csak dőljön el!

October 31-én. Közszükségekre ajánlott pénzek mennyisége és mi czélra fordítása iránt.

Gróf Széchenyi István: Megvallom, midőn adóról és investitióról van szó, mindig azon anekdota jut eszembe, hol azt kérdezték valakitől, hogy miből lesz nagyobb növény: tökből-e vagy makkból? s azon feleletet adá: a tökből, mivel a tök nagyobb, mint a makk. Előttem a közös teherviselésnek elve a makk, a subsidium pedig a tök képében jelenik meg. Én nagyobb kifejlődést kivánok. Igaz ugyan, hogy a nagyobb pénznek nagyobb eredménye van, valamint, ha megfőzzük a tököt, az több eledelt ad, mint a makk: de ha elvetjük mind a kettőnek magvát, a makkból izmos tölgyfa támad, a tökből pedig csuszó-mászó növény. Én őszintén megvallom, hogy e tárgyban némileg meg vagyok kötve, és ezen megköttetésemet a közös teherviselés elvének kivivása végett engedtem meg. Mondhatom, hogy ebbeli megköttetésemet, de annyira élvezetesnek gondoltam, miszerint, ha a t. KK. és RR. is reá fognának állani, én e tekintetben a lehető legnagyobb nyereséget látom, bár köteles vagyok egy millióra voksolni. Az mondatott, hogy szivesebben fognak tizetni nagyobb summát, mert a nagyobb summának több eredménye lesz. Méltóztassanak megengedni, de itt még bebizonyítni kellene azt is, hogy a nagyobb summa oly eredményt fog-e mutatni, mely Magyarországnak képzelt tehetségeivel is pari passu jár? Mert talán sok ember azt fogja várni, hogy minden falu közepén oly magas torony fog emelkedni, mint a milyen a szent István tornya Bécsben; ezt senki ki nem calculálhatja: mert, mint mondám, nekünk magyaroknak sok és nagy képzeleteink vannak. Azonban, ha minden várakozások daczára az egésznek egy subsidium lenne vége: akkor ismét a lehető legmagasabb summára mennék át: mert ha én jövendőre izmos tölgyfát nem várhatok, szeretnék legalább pro hic et nunc tökkel jóllakni. Ezt fentartván magamnak, addig is az egy millió mellett szavazok.

A makkról és a tökről való hasonlítást, úgy látszik, gróf

Batthyányi Lajos és Pálffy József rosz néven vették, mire nézve ujra közbeszólt:

Gróf Széchenyi István: Arra, mit utoljára méltóságos gróf Pálffy mondott, felelni nem akarok, mert drága az idő; de mi azon következetlenséget illeti, miszerint én, ki e tárgyban annyit irkáltam s firkáltam, s oly roppant plánumokkal állottam elő, mikép engedtem magam annyira devalváltatni? szükséges volt igazolásom végett kimondanom, miszerint, ha a közös adófizetésnek dicső elve keresztül nem menne, egyenesen átmegyek a legnagyobb summára, és hozzá tettem, hogy akkor, ha a makkhoz reményem nincsen, a jóizű tál tökhöz nyulok.

Ezután az elnök nádor a liptói főispán nyilatkozata szerint mondta ki a többséget. Ez t. i., kimélni akarván az adózáshoz nem szokott, de eladósodva lévő nemességet a kerek három milliót indítványozta.

A további részletek folytán, t. k. a fiumei kikötő is szóba jött, mely azonban, a nádor kijelentése szerint, a Só felemelt árából volt fedezendő.

A tengermelléki kormányzó a Luiza-utat hozá fel stb.

Gróf Zichy Ottó után,

Gróf Széchenyi István: Igen természetes, hogy miután Liptómegye tisztelt főispánjának indítványát fogadtuk el, nem rendelkezhetünk oly brillant, mintha ad vires 10 millió tennénk felosztást: és így meg kell barátkoznunk azon eszmével, hogy csak 3 milliót ajánljunk fel, és ehhez képest annyit kell tennünk, a mennyit lehet. Három millióval, az igaz, csudákat művelni nem lehet; de az sem áll, hogy 3 millióval épen semmit sem lehet tenni, mert azzal is némelyeket végbevinni lehet, és czélszerü lesz az indítványt a felosztásra nézve még egyszer felolvasni. Én a dolgot úgy veszem fel, hogy a hitelintézetre 200,000 frt meg van határozva. Mi Fiumét illeti: ha 1.300,000 forint Fiuméra és a Luiza-utnak megvásárlására adatik, akkor oly kicsiny summa marad felosztandó, melynek bizonyosan látszatja nem lesz. Én

Fiuméra nézve a határozatot úgy veszem fel, hogy ő Felsége meg fog kéretni, valljon 3 vagy 5 percent biztosítás mellett akarja-e a vasutnak felépítését elvállalni? és akkor, ha ő Felsége elvállalandja, miután 18.000.000-ról van szó, a Luiza-ut eo ipso meg fog szereztetni; mert különben mire való a 18 millió? Ismét azt mondom: »ab amicis nonnisi justa petenda,« — tisztelet becsület, de méltányosság is! már pedig kérdem a magyar tengermelléki kormányzó és gróf Forgách Antal uraktól: ha valljon méltányos-e az, ha három millióból egy millió háromszázezer pengő forint a fiumei vasutra fog fordíttatni? Most kénytelen vagyok felhozni egyet, mi talán nem fog viszhangra találni, de kénytelen vagyok kimondani, hogy mindenek előtt szükségesnek tartom vizsgálni azt, van-e adósságunk? Ha van, a lovagias szellem hozza magával azt megfizetni, minél én szentebb kötelességet nem ismerek. Ez volna tehát első teendőnk. Második, hogy 300.000 pengő forintot Budapestnek biztositására fordítanék; és e tekintetben bocsánatot kérek, de nem tudom megfogni, hogy azt senki sem akarja átlátni, hogy a magyar nemzetnek egy gyülpontra van szüksége; mert tudjuk tapasztalásból, hogy az árvíz végveszélyekkel fenyegette fővárosainkat; és így nem provinciális, hanem egyenesen a hon érdeke kivánja azt, hogy mindenek előtt a hazának szive, fővárosa biztosíttassék. Továbbá felajánlanám a muzeum bevégzésére szükséges költségeket. Nem mondom ugyan, hogy a tárgy elsőséget érdemel: de kedvencz tárgya volt ez a nemzetnek, s azt, mit elkezdett, be is kell végezni: és annyival inkább kivánom ezen pénzösszeget felajánlani, mert úgy is sokba nem kerül. Ugy szinte a gróf Ráday-féle könyvtárt is megvásároltatni kivánom. Ezek után egy milliót utakra fordítanék: mert szükséges, ha vasutakat építünk, hogy azokra reá is lehessen menni. Azon summát, mely a vizek szabályozására van kitüzve, csak azon esetben hagynám meg, ha oly szabályozások történnének, melyek egyáltalában magányosok által végbe nem vitethetnek. Vegyük fel tehát ezon tárgyat pontonkint, és reménylem, hogy hamar keresztül esünk rajta.

A részletek közt Széchenyi aggályosan kérdi, vajon: Budapestnek biztosítására nem tesznek-e semmit a mélt. Főrendek?

E tárgyra később Batthyányi visszatér, kijelentve, hogy »ha Magyarországnak átalában és különösen nemzetiségünknek consolidatióját kivánjuk, annak alapját mindig csak egy fényesb és szilárdabb fővárosban fogja találni.«

Utána nyomban:

Gróf Széchenyi István: Ehhez csak azt ragasztom: hogy méltóztattak egy milliót utakra adni; én ezt helyesnek találom, és alkalmasint, miután Pest körül a lehető legroszabb közlekedés és legtöbb mozgás van, előre látható, hogy azon öszvegnek egy része a Pest körüli utakra fog fordíttatni. De van-e logica abban, ha egy milliót költünk azon városra, melynek léte nem biztos? Mit fog mondani erre egy külföldi ember, ha ezt látja? könnyen képzelhető. Mit ér a közlekedés a fővárosnak biztosítása nélkül? Azért méltóztassanak azon három százezer forintot Pestbudának biztosításától el nem vonni. (»Helyes!«).

Ellenezték azt b. Majthényi László s Aczél Antal, kiknek ellenében a nádor a főváros fontosságát hangsulyozva, a Duna szabályozására ajánlott 400,000 frtot ugy értelmezé, hogy az annak Buda és Pest közötti részére is fordítandó.

November 2-án az alsó táblához küldendő határozatok hitelesítésekor t. k. megtámadtatott a kivetési kulcs, s annak kijavítására módok javasoltattak.

A többség, tekintve az összeg csekélységét is, a status quoban megnyugodott. Erre:

Gróf Széchenyi István: Én is azt tartom, maradjunk csak a tervezett osztályzat mellett.

November 4-én, ismét a kivetés módja hánytorgattatván, gr. Zichy Ödön zsörtelődései ellenében

Gróf Széchenyi István: Arról nem lehet szó, hogy most uj munkálatot készítsünk, azt hiszem, hogy az országgyűlésnek e vég-stádiumában kár volna az időt ilyesekkel vesztegetni. Véle-

kedésem tehát az, hogy menjünk tovább, mert különben az időből végkép kifogyunk. (Maradjon!)

Erre gr. Zichy Ödön, ki a birtokos nemesség folytonos sarczoltatásával sehogy sem tudott kibékülni, mialatt p. o. a tőkepénzesek kisurrannak, felkiált: Ha ugy tetszik, hát maradjon, de: vox faucibus haeret, — többet nem szólok. (Marad.)

November 5-én. Rendi izenet a honosítandók iránt.

Gróf Széchenyi István: Ha többen nem szólanak, az időnek meggazdálkodása végett én sem fogok a dologhoz szólani, különben bátor leszek nyilatkozni. (»Halljuk!«)

Gróf Széchenyi István: Valamint mélt. gróf Esterházy József ur, úgy én is nemzeti tisztaságban helyezem mindenek előtt jövendőnket: és ha már valami purisatiónak kellene történnie, inkább a mellett volnék, hogy némi magyarokat magunk sorából kitörüljünk, mintsem per Pausch und Bogen másokat vegyünk fel (»Helyes!«) Helyesen mondá mélt. gróf Cziráky János ur, hogy a honosításnál fő szempontnak kell lenni, hogy a honosítandónak oly tulajdonai legyenek, melyek által az országnak fénye növekedik, vagy oly férfi legyen, kinek oly hatása van, hogy annak a hon iránti sympathiáját megnyerni magasb politikai tekintetek javasolják. Azonban tapasztaljuk, hogy a t. KK. és RR. az indigenatusnál azon magyar közmondást követik: »te vered az én zsidómat, én verem a tiedet; protegáld az emberemet, és én is protegálom a tiédet, ha Péter Zapfli is.« Gróf Péchy Emánuel ő méltósága azt mondá, hogy vegyük elő a folyamodóknak hosszu sorát és rostáljuk meg azt. E tekintetben akármi kisebb egyesületből is azon szokás már rég kiküszöböltetett, hogy személyek felett vitatkozás történjék, mert nincsen kellemetlenebb dolog, mint egyes személyek ellen nyilatkozni. (»Helyes.«) Ily dolgok mindig titkos szavazás utján mennek: s így itt is a rostálás ellen vagyok, és inkább azt szeretném, hogy mindenkit zárjunk ki inkább előre, hogy sem személyes tulajdonait itt rostálás alá vennők. A nemzetnek azon gyönyörű jogát: érdemeket a honosítás által jutalmazni — senki csorbitani nem

akarja; de kérdem: ki csorbítja ezen jogot inkább, az-e, ki ezen joggal ritkán és valódi érdem esetében él, vagy az, ki ezen jog gyakorlatának igen tág kiterjesztést ád, úgy hogy a honosítás által megszűnik többé jutalom lenni? — Nem tagadom, hogy a folyamodók közt vannak oly érdemes egyének, kik nemzetünknek mind diszére, mind hasznára válnának, ha a honositottak közé igtattatnának; de mikép lehet azt eszközölni, midőn azok ily hosszu sorban terjesztetnek elő, melyben tán olyanok is vannak, kiket az ember nem szivesen lát? — Azért Liptómegye t. főispánjának indítványa mellett szavazok, és a tek. KK. és RR., ha közülök egyet vagy kettőt kitüntetni akarnak, azt tenniök mindig módjuk lesz: de hogy egy-kettőért valamennyit vegyük fel, abban soha meg nem egyezem, és inkább egyet sem veszek fel, és valamennyit visszataszítom. Ez véleményem. (»Helyes!«)

November 6-án. Rendi izenet Pesten építendő Országház iránt.

Gróf Széchenyi István: Legyen szabad nekem minden személyes megbántás vagy gyanusítás nélkül mondani, hogy azon országos választmányban, melynek én is tagja voltam, minden kérdésekben a lehető legnagyobb kisebbségben maradtam, és oly szenvedelem volt azok iránt, miket előadtam, hogy egyáltalában elkeseredett hangulattal távoztam el Pestről: mert a lehető legkézzelfoghatóbb indokok daczára is a többség mindig előadásom ellen szavazott. Midőn az ezer aranyról szó volt, nem tudom, betétetett-e az a jegyzőkönyvbe, mit én mondtam, hogy arra felhatalmazva nem vagyunk, és oly szegény országban, mint Magyarország, az ezer arany sem parányiság,[1] és így azt egyenesen ellenzettem: de már most azt vélem, hogy az országgyűlésnek utolsó stadiumában kár volna időt veszteni e tekintetben, s ezért azt javaslanám, hogy ha a mélt. Fő-RR. azt vélik, hogy itt egyenesen az országos választmányt illeti az evictio, részemről azt kivánom, hogy ne annak elnöke, hanem az egész országos választmány velem együtt viselje e terhet, noha vélekedésem

---

[1]) A tervek készítésére volt kitűzve, tekintettel külföldi vállalkozókra is. Qui vult finem, debet velle media, mondá erre Batthyányi L.

ellen történt az ezer darab aranynak megajánlása; de ennyi loyalitással akarnék lenni a választmány iránt. Különben azt, ha a mélt Fő-RR. *pro hic et nunc* fel akarják menteni az országos választmányt, melytől hiszem, hogy bona fide járt el a dologban, köszönettel fogom venni; de, a mint mondám, ha a választmányt illeti az *evictio*, nekem is legyen részem benne.

A kért felmentés megadatott.

Az e napi kerületi ülésben Széchenyit a nemzeti szinház társigazgatójának vagy főfelügyelőjének kiáltották ki. Ő úgy fogá fel, hogy: »bankárjának,« s e tisztet nem fogadta el.

November 7-én. Vukovár-fiumei vasut.

A rendi izenet felolvasása után, első szónok volt:

Gróf Széchenyi István: Ha valaha — ma szeretnék rövid lenni, mert időt fecsérelni — ha valaha bűn, bizonyosan ma az; de félek, hogy legjobb akarattal is azon kötelességemnek, melylyel ezen háznak minden tagja tartozik, t. i. a lehető legnagyobb rövidséggel nyilatkozni, talán most meg nem felelhetek. Én megvallom, hogy keblemet annyi aggodalom, annyi bú sorvasztja, miszerint, habár néha alkalmam volt ezen főrendi táblát talán szeszélylyel mulattatni, és talán oly szerencsés valék azt kaczagásra bírni az élet unalmai között, és egyik és másik kérdést egy kissé felczifrázni, ma azt hiszem, hogy nevettetni a táblának egyik tagját sem fogom. Mondhatom, hogy az ember mindennel megbarátkozhatik, mitől a sors az embert eltiltja, és a legalacsonyabb állás, a legnagyobb szerencsétlenség is oly valami, mivel az ember végkép megbarátkozhatik; de nagy eseményekkel állni szemben, midőn úgy szólván egy nemzet jövendője nyilik meg előttünk, s annak már küszöbén állva, ismét visszataszíttatni, és mind azt, mit a kebel sorvadozva vár, el nem érni, midőn a czél oly közel volt, ez oly kín, mely engem szinte lábaimról ver le. Azt három vagy négy nappal ezelőtt senki nem képzelhette, hogy mily nagy események fognak közöttünk érleltetni, s úgy szólván már befejezésre megérni, s ime ma van nov.

7-e, s azt mondjuk: egy pár nap és mindennek vége, minden szép reményeknek! Ez kimondhatatlan küzdés és tantalusi kín, midőn oly közel az áhított gyümölcs, attól ismét eltiltva lenni — még egyszer mondom — ez, engem legalább, lábaimról lever! Felfogásom szerint itt van ideje egy barátságos és őszinte közeledés időszakának megkezdésére. Azt vélem, hogy a kormány maga, és ő felsége, ki ezen országgyűlésnek már végét kitűzte, lehetetlen, hogy mind azon gyümölcsöt, mely úgy szólván kész, magától elutasítsa! lehetetlen, hogy mi most, midőn már úgy szólván a bevégzésnek küszöbén állunk, re infecta nyugodt kebellel haza menjünk! Ez lehetetlen: mert egy felébredt nemzetnek pezsgősége, ha józan directiót nem nyer, és most volna arra az idő, inomisse magát fogja és mindazt rontani, mi körülte van. Vannak tárgyak, melyek csak bevégzést várnak; de hol az idő? Én magammal számot vetettem, és ámbár én — mint már többször mondám, — egészen izolálva állok, és egy pártnak embere sem vagyok, de azon szilárdsággal és erővel, melylyel magamban elég lelkületet találtam minden popularitásnak képét magamtól ellökni, midőn elég erővel birtam egyenesen a leggyülöletesebb szinben állani a haza előtt, mert azt mondják: »ime ezen ember, ki az ellenzéknek egyik bajnoka vala, most egész politicáját megváltoztatta!« — én voltam az, ki nem vak bizodalmat, nem valami sympathiát, nem szeretetet predikáltam — ezek oly szók, melyeket politikai szótáromból már régen kitörültem, hanem én voltam az, ki azt mondám: »uj aera kezdődik; vannak a kormánynak oly férfiai, kik magasabb szempontból látják végre ezen szerencsétlen nemzet kifejlődési kellékeit, kik a nemzetiséget, kik az alkotmányt beolvasztani, és mint ezelőtt, bátran mondhatom, lábaikkal gázolni többé nem akarják, hanem látják, hogy ezen nemzet vagy nem tud lenni, vagy csak alkotmányos és magyar nemzet tud lenni,« én, ki elég lelkülettel birok a folyamnak ellenállani, és ki azt mondom, hogy uj aera kezdődik, most az abyssusnak küszöbén állok. Mert megvallom, hogy ha azt tapasztalnám, hogy most, miután sem ő felsége, sem a kormánynak egy embere, sem senki közöttünk nem láthatja, hogy mi eredménydús lesz ez országgyűlés végpontja,

mondom: hogy ha most re infecta bezáratnék az országgyűlés, és mind azon gyümölcsöket magunktól ellökni kénytelenek volnánk: akkor, hogy mind azon bizodalom, mely a kormány iránt volt, mind azon bizodalom, melyet minden kebelbe csepegtettem, megvallom, és fagyos kebellel mondom, igen kisebbednék, nagyon leszállana, talán egészen ketté törnék. Ha a dolognak fejleményeit veszszük: mindnyájan azt mondjuk: mi lesz mind ebből? Nem tagadhatjuk, hogy vannak sokan, kik örvendenek azon, hogy már kifogyunk az időből, mert ime ez azon utolsó sáncz, melyben még biztosítékot reménylenek azon egybesaraglyázott állapotra, — és Isten tudja, mit várnak tőle az ő priviligiumaikra nézve! — ez azon egyedüli horgony, melyre még építik reményeiket. Részemről megvallom, nem kivánom, hogy az országgyűlés hosszasabb időre terjesztessék: mert méltóztassanak elhinni, nagy események, melyek egyáltalában részletek által szoktak megállapíttatni, vagy kevés napok alatt születnek meg, vagy csak évek hosszu folyama után. Itt sok napra szükség nincsen, egy pár napra egy részről; más részről pedig minden akadékosságnak félretevésére: azt vélem, ez fog minket czélhoz vezetni, és semmi egyéb. Ezt előrebocsátván, egyenesen a most szőnyegen lévő tárgyra megyek át. Ha a tek. RR.-nek ezen 2-ik izenetetét átnézem, noha azon reményben vagyok mindig, hogy a dolognak rendes befejezésére fog idő találtatni: mégis magamat azon illusiókban egyáltalában nem tudom ringatni, hogy annyi időt fognánk nyerhetni, hogy a két tábla között a dolog minden részletekre nézve tökéletesen kifejtethetnék. Itt van az ideje annak, hogy nagy eseményeket részletek által meg ne öljünk. Már mi a tengerparti kérdést illeti: megvallom, hogy én annak soha sem voltam sanguinicus barátja, és ha azon kérdés forogna szőnyegen, hogy valjon azon pénzt, melyet a nemzet ezen kérdésnek kifejtésére ajánlani kiván, valami hasznosabbra nem lehetne-e fordítani? arról bővebben lehetne szólani: de ezt most vizsgálni nem kivánom; és miután sokat vár a nemzet tőle, és miután bizonyos, hogy ha a dologban kellő módjával vagy kellő vigyázattal járunk el, ez bizonyosan egy oly kérdés, melyet Magyarországnak a lehető legnagyobb hasznára lehet utilisálni, s nem

tagadom, hogy talán egy oly dolognak hordja csiráját magában, melynek kifejthetése a hazára nézve felette üdvös. Feltevén azt, hogy nekünk rationabilis idő engedtetik, azt vélem, hogy most ezen tárgyat, hogy ha így vagy amúgy, valamikép el nem döntetik, csak hogy felmenjen, lehetlen fog lenni, legalább ez alkalommal, sikerre vinni. Nekem tehát az volna alázatos vélekedésem, és ne méltóztassanak félreérteni, miután a főrendi tábla őszintén osztja a tek. RR. azon kivánatát, hogy a tengerpart a lehető legnagyobb mértékben utilisáltassék, ez volna javaslatom: hogy bizonyos pontokat, melyeket azután tanácskozásba lehetne venni, tűzzünk ki, azokban, mennyire lehet, szélességet, mint többször előadtam, hagyván, szólítsuk fel a tek. RR.-ket, hogy, miután ezen tábla tökéletesen osztja a tek. RR. kivánatát, hogy a magyar tengerpart utilisáltassék, miután azonban az idő oly felette rövid, hogy egyes pontokban talán nem fogna megtörténhetni az egyezkedés, hogy egyenesen biznának meg egy csekély tagokból álló választmányt, melynek utasítás adatik, hogy ám keressen vállalkozókat, kik az építést magukra vállalják. És így a 3, 4, 5 percentnél megmaradnék, és ez volna talán azon lényeges észrevétel, melyet a tek. RR. izenetére tennék; de még ehhez azt csatolnám, a mi a mélt. Fő-RR. első izenetében szinte megpendíttetett volt, t. i. hogy, ha vállalkozók nem találkoznának, tegyen javaslatot az országos választmány, hogy ezen vállalatot a status költségén mikép lehetne végbevinni? Mi volna a dolognak kifejtése, ha ezen tárgy ő felsége elibe terjesztetnék? Ő Felsége vagy megegyezne abban, hogy az országos választmány vállalkozókat keressen, vagy pedig, ha ő Felsége azon pontok szerint, melyekben még meg kellene egyezni, status költségén kivánná az építést elvállalni. Könnyü lenne a kormánynak mondani: »Magyar nemzet! ti, kik a tengerpartot az országgal össze akarjátok kötni, — ezt csak dicsérni tudom, — ne keressetek vállalkozókat, előállok én, és status költségén fogom építeni ezen vasutat.« — Azt tartom, hogy ha ily fővonásoknál maradunk, a részleteket mellőzve, czélt fogunk érni. Midőn egy részt azt reménylem, és Istenben bizom, és azon főkormányemberekben, kikhez bizodalmam tántoríthatlan, kiket az Isten éltessen! más

részt megvallom, hogy a sokféle részletekkel most nem bibelődném. Ez ezuttal alázatos véleményem.

Utána nyomban szót emelt Kiss Pál, mint az ügynek állásánál fogva is legmelegebb szószólója.

Széchen és Pálffy József után, mely utóbbi a tett indítványt a leghatározottabban ellenzé, másodszor:

Gróf Széchenyi István: Valljuk meg, hogy egész anyagi kifejlődésünk, mint egyáltalában minden a világon, némileg két part, t. i. Scylla és Charybdis közt forog. Én őszintén kivánom a magyar tengerpartnak utilisatióját, hanem ha mélt. gróf Pálffy József azt hiszi, hogy azt alkotmányos elvek alkotmányos csonkításával akarom megvásárolni, akkor a mélt. gróf nagyon csalatkozik. Azt mondja a mélt. gróf, hogy ha mi 5 pcentet biztosítunk, vagy ha én ezt adtam volna elő, ezzel siettettem volna a tárgyat. Ha csak arról volna szó, hogy ezen tárgy minél előbb menjen át a t. RR.-hez, akkor legjobb volna conclamálni: »álljunk rá mindenre!« és ekkor tüstént átmehetne a másik terembe; de én úgy vélem, hogy ezen eljárás után vasutunk nem lenne. Én máskép gondolkozom, és azt hiszem, 5 pcent oly nagy summa, melyre ezen táblának többsége egyáltalában állani nem fog, és sokan vannak a mélt. Fő-RR. között, kikhez én is tartozom, kik a 18 milliónak 3 pcentteli garantirozásánál drágábban megvásárolni nem kivánják. Én őszintén kimondom, hogy ha a 3 pcent garantirozás mellett fel nem állhat ezen ügy, magamagától mutatkozik, hogy ez oly természetlen vállalat, melynek csak üvegházi kifejlődése lehet. Sokan vannak, kik oly szerelmesek alkotmányos elvekbe, hogy már azzal is jól laknak; ezek természetesen könnyen elérhetik czéljokat; de ha eszem szerint megy a dolog, részemről ezzel nem levén megelégedve, t. i. alkotmányos elveknek kimondásával, fogadni merném, hogy a tengerpartot össze fogjuk kötni Magyarországgal. De, mint most látjuk a dolgot, nem csak ki fogunk fogyni az időből itt, de megakad még más szirtekben is a dolog, mit előre látok. Mi az én előadásom lényege? Ha igaz, hogy nagy események — és ez oly axioma, melyet lehetetlen eléggé fontolóra nem venni — mindig meg szoktak öletni és megsemmisíttetni részletek által: ugy kér-

dem a mostani kérdésre vonatkozólag: mi a főeszméje a törvényhozásnak? Az: hogy a tengerpartot az országgal összekösse: és e végből ad vires 18 millió pfrt. egy vállalkozó társaságnak a 3, 4, 5 pcentet garantirozza s ezzel az óhajtott kéjelmeket és hasznot, t. i. a közlekedést, az országnak megvásárolja. Már most a kivitelre nézve mit tegyen a törvényhozás? azt in publico, vagy ennyi ember között taglalni nem lehet: mert ezen pontokban vannak oly dolgok, melyekre nézve a legelső technicus, ha egy évig vizsgálná is a localitásokat, még sem merné vélekedését kimondani, és melyen a t. RR. — minden sértés nélkül legyen mondva — cavalièrement galopban hajtatnak keresztűl. Mit mond, kérdem, a nemzet? Azt mondja, hogy mi egy választmányt küldünk ki, s ennek azt mondjuk: ime itt az utasítás, keressetek embert, ki ezen vállalatot felvállalja; ha pedig embert nem fogtok találni, — és ez nem az én véleményem, hanem a t. RR. első izenetében van — mondom: ha embert nem fogtok találni, tegyetek javaslatot, hogy mikép lehet a dolgot mégis életbe léptetni: mert a nemzet életbe akarja léptetni a tengerparti összeköttetést, s felteszi, hogy vállalkozót fog találni a választmány. A mélt. gróf azt mondja, én azt állítom, hogy nem fog találni; nem állítom, meglehet, fog találni, a 3, 4, 5 pcent sok; de »en cas que,« ha nem talál mégis vállalkozót, mit fog tenni ezen szerencsétlen választmány? Azt fogja három év mulva jelenteni: ime itt van a jelentésünk a nemzet lábai elibe terjesztve, de az egészből nem lett semmi! Én, ki ily dologban nem szeretem a phrasisokat, de szeretném, hogy ennyi discussio után legyen valami a dologból, azt mondom, hogy ezen választmánynak azt adjuk utasításba, hogy tegye magát összeköttetésbe a kormánynyal, és lássa, hogy a dolgot mikép lehet végbevinni. Már természet szerint a mélt. gróf azt mondja: »status költségén!« s föl tudom fogni a m. grófnak ezen féltékenységét, hogy itt azonnal összeütközésbe jő a kormánynyal. De épen az előbb mondám, hogy itt volna már az ideje, hogy tisztába jőjünk magunkkal. Itt ezen fiumei utra nézve — talán kellemetlen, hogy kimondom, de magunk között vagyunk (kaczaj) — ismerjük el, ha a kormány nem akarja, hogy legyen belőle valami, annyi módja van

megakadályoztatni a dolgot, hogy még az odium sem fog a kormányra háríttatni; és lehet 5 pcentet biztosítani, s akármit tenni, de ha nem akarja a kormány, hogy létesüljön a fiumei vasut, nem lesz belőle semmi. S miért? azt mondják sokan: ha ha! csak a nemzet álljon jót, akkor Angliából fognak a külföldi tőzsérek ide jönni, és majd lesz pénz?« Ez discursusnak szép; de ha ad fractionen panis jön, ezen külföldi emberek azt kérdik, »a bécsi tőzsérek mit mondanak hozzá, a kik oly közel laknak Golcondához, t. i. Magyarországhoz, hol az arany terem? (Kaczaj.) A bécsi tőzsérek pedig azt fogják kérdeni: »mit mond ehhez a kormány?« És így méltóztassanak a dolgot úgy felvenni, hogy ha mi negéddel azt mondjuk, hogy a fiumei vasutat a kormánynak daczára és annak ellenzése mellett akarjuk létrehozni, méltóztassanak elhinni: »vana sine viribus ira!« szép demonstratio lesz, de hogy a haza összeköttetésbe jőjön a tengerparttal, én becsületszavamat adom, az így soha nem fog megtörténni. Hogy ha czélt akarunk érni — meglehet, hogy sokan rosz logicának tartják — kéressék meg ő Felségét a vállalatnak végbevitelére, és ha ő Felsége nem akarja végbevinni a dolgot, akkor keressünk vállalkozót. Mi számos aberratióink között abban is vagyunk, hogy Béesben nagy komoly képekkel plánumokat koholnak, hogy a magyar vasutat lábairól mikép verjék le. Hisz Fiume is egy kikötője a nagy birodalomnak! s bizonyosan, technicai tekintetből, vegyük csak elő a mappát, ha jó közlekedés megy oda, az oly hely fog lenni, melynek szép jövendője lesz; s így nem látom annak okát, hogy miért irtózunk? Én közlekedést akarok, és még egyszer öszpontosítom beszédemet, hogy mondjuk ki a t. RR.-nek, hogy akarjuk a dolgot, és hogy egy országos választmányt, minél kevesebb tagokból állót kivánunk kiküldeni: mert ez oly dolog, melyről azt lehet mondani, hogy a sok bába között elvész a gyermek. Midőn executióról van a szó, exequens emberre van szükség; és így keressen ily kevés tagokból álló választmány vállalkozót, és ha talál — bravo, bravissimo! s megkezdette munkáját: ha pedig nem talál, akkor egyenesen tegye magát összeköttetésbe a kormánynyal; s meglehet, hogy a kormány azt fogja mondani: »Fiaim! az ország anyagi kifejlődését tökélete-

sen méltánylom, és örülök, hogy ily dologban önként kezet foghatok és vállat vethetek; nem kell vállalkozó, én magam fogom teljesíteni ezen ügyet, úgy, hogy alkotmányos elvekben csorbát ne szenvedjetek!« Ez kölesönös tractatustól függ. Ha ezután nem akarunk menni: úgy részemről, ki felette sanguinicus nem vagyok, s minden gyanusításoknak daczára is a magyar tengerpartnak őszinte barátja vagyok, ki merem mondani: hogy az egészből nem lesz semmi; s ha semmi sem lesz belőle, megmosom kezemet, s nagyon fogom bánni — de ily módon bizonyosan nem lesz belőle semmi.

Azon felfogásnak, miszerint, ha egy bizonyos százalék biztosítása mellett még magánvállalkozó nem találkoznék, maga a vállalat életre valónak ne tartassék, ellentmondott *Teleky László*, mert az ország érdeke kivánhatja azt, habár kevésbbé jövedelmezőnek mutatkoznék is, stb.

A többség már Széchenyi indítványának elfogadását sürgetvén, Teleky ujra felállott, s mielőtt szavazás döntené el a kérdést, annak bővebb felvilágosítását követelte.

Erre:

Gr. Széchenyi István: Azt hiszem, oly hangosan és világosan mondtam el a dolgot, hogy igen bánom, hogy még egyszer kénytelen vagyok felszólalni. Nem tudom, hogy gr. Pálffy József ur mikor talált bennem oly symptomákat, miszerint én az alkotmányos elveket koczkáztatni akarnám? Ezt nem tenném, olyan tárgyra nézve sem, melybe szerelmes vagyok: mennyivel kevésbbé tenném tehát a fiumei tárgyra nézve, melybe, mint többször mondám, szerelmes nem vagyok! Nem akarnám az országnak minden hozzászólása nélkül egyenesen átengedni a dolgot a kormánynak, mert előttem szent azon elv: »nihil de nobis, sine nobis«; — de úgy tapasztalom, hogy sokan azt hiszik, hogy őszintén nem kivánom a dolgot. Méltóztassanak megengedni! nem is érzem magamat jól, azért hosszabban nem is akarok szólani, hanem röviden csak azt mondom, hogy nagy események, kivált oly időszakban, hol lehetetlen a részletekbe alaposan bocsátkozni, részletek által szenvednek leginkább hajótörést. Mondom, a fiumei dolgot őszintén kivánom és azért szükséges,

hogy egyenesen szólitsuk fel a tek. RR.-et, megmondván nekik, hogy mi is kivánjuk ezen tárgynak létesítését, és hogy az időből ki ne fogyjunk, lépjünk egyességre, mely ebből áll: küldjünk ki minél kevesebb tagokból álló választmányt, s annak egy utasítást adjunk, melyben meg fogunk egyezni. Én csak azt az egyet mondottam előlegesen, hogy 5 pcent biztosítására nem állok rá, mit a m. gróf ur szavaimat fel nem fogva — másképp magyarázott; mert azt mondá, mintha állítottam volna, hogy ezen vasut nem érdemli azon nagy percenteket. Ezt nem mondám, hanem azt igen, hogy oly vállalatban, mely 3 percentnek biztosítása nélkül fel nem állhat, nem létezik azon kifejthetési képesseg; mert én legalább azt hiszem, hogy pro hic et nunc ad vires 18 milliónak 3 pcent biztosításánál drágábban ezen imaginarius nagy kincset megvásárolni nem akarnám. De visszamegyek indítványomra, miszerint felszólítani kivánnám a t. KK.-at és RR.-t, hogy küldjenek ki egy kevés tagból álló bizottmányt az itt megállapítandó utasítás mellet, és lássa a bizottmány, talál-e vállalkozót? és »en cas que,« ha nem talál, tegye magát érintkezésbe a kormánynyal, és azon hatalommal, melyet zsebiben fog hordani, lépjen egyezkedésre, hogy a dologból legyen valami. Én azt sem bánom, ha — mint első izenetökben mondák a t. RR. — ezen bizottmány a jövő országgyűlésre jelentést fog tenni, habár ezen három évet sem szeretném minden haszon nélkül lepergetni, mert nem vagyok in ultima analysi a sok szónak barátja.

Nyomban hozzá csatlakozott gr. Batthyányi Lajos, s a nádor ez értelemben mondá ki a többséget.

Pálffy és Teleki azonban s többen ezzel nem tekintvén még a dolgot befejezettnek, ujra felszólalt:

Gr. Széchenyi István: Részemről nem szeretném, hogy a dolog elsiettessék, hanem azt kivánnám, hogy komoly vizsgálat alá vegyük; de az idő rövid, és miután az országos választmányt ki akarjuk küldeni, és annak utasítást kell készíteni, azt hiszem, hogy nem lehet mást tenni, mint a törvényjavaslatot pontonkint elővenni. Azonban ma reggel propria industria valamit igyekeztem feltenni e tekintetben, és bocsánatot kérek! de úgy tartom a dolog sürgetősége tekintetéből a szoros formától eltérhettünk

volna, mert ezen törvényjavaslat oly igen hosszú és szövevényes, miként bizonyos, hogy ha azt mi in pleno elővesszük, felét sem végezhetjük el, mert egynek is másnak is lesz scrupulusa, és mint látom, sokan szeretünk főzni egy meglehetős rosz levest. Azért, ha Nádor ő Fensége megengedné, egy-két ember közöttünk a dolgot combinálhatná, és a holnapi ülésre javaslatot hozhatna, különben Tamás vagyok hogy czélt érhessünk. Ha ő cs. kir. Fensége egy-két tagból álló kis választmányt kinevezve, azt tartom, éjjel is készek volnánk dolgozni. Egyébiránt, ha parancsolják a mélt. Fő-RR., hogy vegyük fel a törvényjavaslatot most, ám legyen!

E felett uj vita támad, melynek végén a nádor Széchenyi javaslatához képest mondá ki a végzést.

E nap eredményével Széchenyi mindazonáltal nem volt megelégedve. Ich machte à peu-prés fiasco, jegyzi naplójába. A kormány félbizodalma nem elégítheté ki. Apponyi megsugá neki, hogy a kir. resolutiókat már ő csinálja; de az országgyűlés berekesztése, úgy szólván re infecta, Széchenyit compromittálta s vérig boszantotta, míg az adózás minden nemének nyilt vagy titkos ellenesei, kárörömmel voltak eltelve.

November 8-án a vukovár-fiumei vasut iránti izenet hitelesitésekor, Majláth országbiró azon megjegyzésére, hogy az országos választmány, ha vállalkozó nem találkozik, a kormánynál próbáljon lépést tenni, s csak ha ez sem sikerülne, tegyen valami más javaslatot,

Gr. Széchenyi István: Ha megmarad, az idő gazdálkodása miatt nem akarok egy szót is szólani a dologhoz: hanem mégis magam igazolása végett szükségesnek tartom érinteni: hogy az én javaslatom, mi az egészet illeti, ennek nyomán történt; mi a részleteket illeti azonban, az nem vélekedésem szerint ment, így én az evictiót arra nézve, mikép fog fejlődni a dolog, magamra nem vehetem.

Azután ismét az országos alapnak a megajánlandó sommát illető része kerülvén napirendre, gróf Nádasdy Leopold után,

Gr. Széchenyi István: Tegnap bátor voltam azt mondani: hogy ha most, miután néhány nap alatt is, végre annyira fejledezett az ügy, berekesztetnék az országgyűlés, azon bizodalmon, melylyel részemről viseltetem a kormány iránt, egy igen nagy csorba ejtetnék. Azt gondolom, hogy a kormánynak egy hozzá intézett akárminő felirásra némi nehézsége volna a felelet adásban, és aztán, ha ilykép úgy szólván kisuranni s egyenesen felelni nem akarna, az oly gyengeséget árulna el, mely, még egyszer mondom, azon bizodalmat, melylyel iránta viseltetem, tetemesen megzsibbasztaná. Sokan megmondták, hogy most, miután azon főkerdés, mely a kormányt mindig úgy szólván némi kellemetlen állásba teszi, az adó kérdése, keresztülment, meglássuk, hogy vége lesz az országgűlésnek, és hogy mind az, mit reményltünk, minek végleges befejezésétől annyit vártunk, meg lesz hiusítva. Részemről én igen-igen örvendek, hogy éppen most ilyen állásban vagyunk: mert én a kormányt valamire kényszeríteni soha sem szeretem. Most van ideje, hogy a kormány minden kényszerítés és kellemetlen állás nélkül megmutathatja loyalitását az ország iránt. Azonban még egyszer ismétlem, reménylem is, hogy elég időt nyerünk mindennek elintézésére, mi most tárgyaltatott, és egy pár nap alatt a befejezés stádiumáig kifejlődött, de más részről azt is mondám, hogy ha azt akarjuk, hogy végleges eredményt nyerjünk, lehetetlen, hogy mindenki magában azt ne mondja, hogy minden akadékosság, szerencsétlen ujhuzás e pillanatban meghiusítaná azt, mit várunk. Mert ha egy részről kivánok időt, más részről indiscret kivánatomat anynyira kiterjeszteni nem akarom, hogy az országgyűlés meg hoszszabbítassék még csak egy perczczel is, ha nem szükséges. Néhány nap előtt egy meglehetős tekintély azt mondá, hogy ha a főrendi tábla azon summára nem fog hajolni, melyet a t. RR. előadnak, ugy nem lesz az egészből semmi. Erre azt feleltem: Ám hát ne legyen! mert, mint minap is mondám, sunt certi denique fines! Hogy ha azon közösség elve, és az, mit a nemzet

felelősségnek nevez, és régóta már kebelében hord, de elérni soha nem tudott, ha, mondom, mind az most a summában való meg nem egyezés miatt kidobatik az alkotmányos hajóból, melybe azt végkép be kellene tenni, akkor egyenesen kezemet mosom és ezen országnak s egyáltalában ezen népnek jövendőjéről kétségbeesem. Ugy gondolom, hogy ezen pillanatban egész őszinteséggel eljárnunk és beszélnünk tán nem bűn; tudom, hogy egy idő óta a tekint. KK.-nál és RR.-nél ezen tábla néhány tag által a lehető legkellemetlenebbül korbácsoltatik, de még jelen is voltam, hol e tábla egyes tagjai nem megnevezve ugyan, de ráismerhetőleg leirva, a lehető leggyülöletesebb pelengér istápjára állíttatának. Én ezen tacticát jónak nem ismerem, melyre akkor, hogy ha mint valami nagy hatalom ijeszthetne, meglehet hogy magam is tán hajolni fognék, de »*vana sine viribus ira!*« Mondhatom, hogy minden jobb emberben egy ilyféle flagellatio inkább kellemetlen visszaható érzést és mindent inkább szül, mint engedékenységet, vagy engesztelékeny érzést. Ezt nem azért hozám elő, hogy tán itt a kölcsönt hasonló viszonzással fizessük meg; én inkább üdvözlöm a tek. RR.-et, hogy magukat mint lelketlen portékákat vontatóba nem engedték vitetni, hanem magasabb szenpontból kiindulván nem hajoltak, de nem ám azért, hogy makacsságból vagy nem tudom mi okbóli ellentállás által a dolgot megsemmisítsék; sőt ugy látom valami egyességnek csiráját és alapját a viszonizenetben is megállapították; s mondom : üdvözlöm a t. KK.-at és RR.-et ezen napon, hol magasabb felfogásnak engedtek, és a helyett, hogy én a t. KK.-at és RR.-et akármi erőltetés által arra akarnám birni, hogy álljanak hozzánk, ime esedezem, s kérem a hazának szent nevében és annak jövendőjére nézve: ezen pillanatot ne hagyjuk elsurranni! Nem akarom festeni, hogy mi felelőség van összekötve azzal, hogy ha most az országgyűlés végén, hol sok időt kérni és követelni indiscretio volna, mint más részről némi időt nem engedni a lehető legnagyobb politicai vétek, akadékoskodással a dolgot meghiusítanók. Mondom: kérem a t. RR.-et, hogy itt azon summára álljanak, melyet a mélt. Fő-RR. első alkalommal is előadtak. Sokszor mondjuk: »vásároljuk meg az elveket, a pénz semmi.« és ez igaz

is: mert csak a vállvetés és kézfogás fogja ezen hazának jövőjét megállapítani és nem a lelketlen pénz, és azért ismétlem: kérjük a t. KK.-at és RR.-et, szolítsuk fel hazafiérzéssel, hogy állanának most ezen egy millióra. Magamat ámítgatásokban nem engedem ringattatni: az igaz, hatszor nagyobb summa kellene annál, melyet eddig adtunk; de fizetéshez nem szoktunk, sok embernek, ki rendetlenül sáfárkodott vagyonával, családi viszonyaival rendben nincs, és némileg magához kell jőnie; sok érdekek vannak, melyeket kivált magyarság tekintetéből kimélni kötelességünk, és akárhogy akarjuk csürni csavarni a dolgot, bizonyos az, hogy reactiót semmi sem szülend inkább, mint az a a mi fáj; és mi fáj leginkább? a fizetés, mert pénzünk nincsen. Ha jó rendben volnánk, más volna: de vegyük az ország legtehetősbjeinek financiális állását, és igazolva fogjuk látni állitásomat: azért mégegyszer mondom, hogy ha azt akarjuk, hogy ezen országgyűlésnek oly eredménye legyen, melyet felfogásom szerint a legkésőbb maradék is áldani fog, és ha nem csak azt akarjuk, hogy csak menjünk már haza, mert akkor sokkal kellemetesebb -- tisztelet, becsület, de igazság is! — inkább ma innen eltávozni mint holnap; — de ha azt akarjuk, hogy oly megnyugvással menjünk haza, hogy mindenki lássa működésünknek sikerét, szólítsuk fel egyes akarattal a t. KK.-at és RR.-et, hogy ha lehetséges a m. Fő.-RR.-kel e részben egyesülni méltóztassanak. Itt egyességről, kellő időbeni egyességről, van szó; mert itt az időtűl igen sok függ, és az, mi még ma bizonyosan arany következéseket fog szülni, már holnap kicsuszik kezünkből. Ez őszinte alázatos vélekedésem. (»Éljen!«)

Utánna Batthyányi kissé lelohasztja a szerinte nem érdemlett dicséreteket: Zichy Ödön pedig előre magasztalja a kormányt, hogy ily »kicsikart« javaslathoz nem fog hozzájárulni. Pálffy viszont kicsinylőleg nyilatkozik a Rendekről.

Nádor az egy millió mellett kimondva a többséget, nem hagyhatja megjegyzés nélkül Széchenyi némely mondásait. Tekintve a kérdés rendkivüli fontosságát, midőn a nemesség egyik legsarkalatosb kiváltságáról készül lemondani stb. nem látja

idején lenni a kormány iránti bizalmatlanság nyilvánitásait. (A baloldalról: Éljen!)

Ennek folytán:

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek, hanem kivált a tegnapi ülésben oly nagy zajongás volt, és most is, hogy talán szavaim nem jól értettek. Kegyelmes herczeg! méltóztassék elhinni, hogy ha valaki, minden népszerűségének eljátszásával daczolva, szembe mert szállani a közvéleménynyel, én voltam az, ki első kitűzte azon zászlót, miszerint a kormány és kivált főemberei teljes bizalmat érdemelnek, nem határnélkülit ugyan, hanem annyit, mennyi bizalommal alkotmányos ember kormány irányában csak viseltethetik. Én sem a tegnapi, sem mai ülésben nem azt mondtam, hogy én a kormány iránt bizalmamat elvesztettem, hanem abban központosítám nézeteimet, hogy miután ő Felsége — és mondhatom, a lehető legnagyobb tisztelettel és hódolattal nevezem ő Felségének nevét — bennünket többször intett, hogy szaporábban dolgozzunk, végezzünk, — mit igen méltánylani tudok, — és hálás érzettel fogadom, hogy ő Felsége annyi időt is engedett (!) tanácskozásainkra: s ha most meg annyi idő sem engedtetik, hogy az, miben a két tábla megegyezni fog, felmehessen, akkor fogna, megvallom, bizonynyal a kormány iránti bizalmam csökkenni, vagy tán egészen is megszünni. Egyébiránt oly kis töredéknek, oly féregnek, mint én vagyok, bizalma vagy bizalmatlansága nagy hatással semmi esetre nem lehet a kormányra (?!); de annyi férfias szilárdságom van, hogy bizodalmat nekem nem parancsolhat senki! — Én őszinte tisztelettel viseltetem kegyelmes Elnökünk iránt, és én is fel tudom fogni, hogy ez oly tárgy, melyet elhamarkodni, és szaporán elvégezni nem lehet, és azt hiszem, hogy mind az, mit ő cs. kir. Fensége mondott, a kormány feleletébe tökéletesen bele illenék: de előadásommal csak oda szoritkozom, hogy egy kormánynak, akármily kellemetlen helyzetben legyen, annyi erejének kell lenni, hogy ha az, mi fölterjesztetik, neki nem tetszik, arra egyenesen kimondja a *»nem«*-et. Egyébiránt ha a két tábla e kérdésben rövid idő alatt nem egyez meg, — mert in infinitum ez országgyülést, mely ugy is untig sokáig tart, prolongálni nem lehet, —

a hiba bennünk lesz, és akkor a bizalmat ugy magunk iránt mint a kormány iránt egyaránt vesztettem el. Én csak annyi időt akarok, hogy ezen tárgynak felterjesztése lehetséges legyen, és reá ilyen vagy amolyan királyi válasz jöhessen. És ezen értelemben és szellemben szólottam én, és sajnálom ha valaki azt hiszi, hogy nekem a kormányhoz, mely mellett a dicséretet csak tegnap is nyilván kimondám, bizalmam nincs. Most is azt mondom: adja Isten, hogy a kormánynak némely jeles emberei, kiknek loyalitását ismerem, még sokáig hazánk boldogítására éljenek! A kormány iránti bizalmam csak akkor szünnék meg, hogyha tévedés vagy véletlen, vagy Isten tudja, mi okból? nekünk ezen tárgynak felterjesztésére elég idő nem engedtetnék, vagy ha arra, mit felterjesztettünk semmi felelet nem jönne; — ezt azonban nem supponálhatom igen tisztelt kormányunkról.

A nádor ismételt békitő figyelmeztetései után gr. Andrássy György a leendő igazgató feleletre vonatása jogát a főrendi ház részére is igénybe veszi. Pálffy pedig ugy találja, hogy az egér feletti gondoskodást a macskára akarják bizni, s hogy a Rendek e kérdésben remorquiroztatnak stb.

Utánna:

Gr. Széchenyi István: Midőn ismételve alázatosan kérném, hogy ezen dolgot végeznők be valami módon, személyemre nézve csak azon egyet vagyok bátor kiemelni: hogy épen azon pillanatban, midőn ő cs. k. Főherczegsége, kinek intését, ha valaha és valaki, bizonyosan én a legnagyobb méltánylattal szoktam fogadni, — mondom: midőn ő Főherczegsége talán igazsággal azt mondá, hogy még talán egy kissé kora a kormány ellen bizalmatlanságot jelenteni ki, gr Pálffy József ur viszont azt állítja, hogy nekem a kormány iránt határtalan bizodalmam van. E tekintetben mondhatom, hogy két szék közt pad alatt vagyok! (Tetszés).

Az alsóház kezdeményezési jogának némi ovatos érintései után a nádor a rendi izenet értelmében mondá ki a többséget.

November 9-én. Rendi izenet a központi vasut iránt.

Gr. Széchenyi István: Az igen tisztelt koronaőr ő méltóságának indítványát nem tudom felfogni; igaz fel tudom azt fogni, hogy m. gr. Zichy Ottó ur oly javaslatot tesz, hogy egy tárgy terjesztessék ő Felsége elibe, mely iránt még megegyezés nincs, — de csudálom, hogy m. b. Vay Miklós ur ily vélekedésben lehet. Ő mltga ugyan azt mondá, hogy nagy különbség forog itt fen, mert ő nem azt kivánja, hogy oly tárgy terjesztessék fel, mely iránt a két tábla még nem egyezett meg, hanem csupán azt kivánja felterjeszteni, mit a középponti vasuti választmány javasol; — de miután ezen választmány tagjai nem kivánnak egyebet, mint oly valaminek felterjesztését, mi még egyességre nem jutott a két tábla közt, a mltgos ur más szavakkal épen csak azt mondá, mi javaslata ellen ellenvetésül felhozatott. Én az országnak javát szintén oly őszintén hordom keblemben, mint m. gr. Esterházy József ur, — de »jusque'à un certain point!« azt igazságtalansággal megvásárlani nem akarom. Ha egy társaság, mely kevéssel ezelőtt nagy gyülésében azzal vigasztalta részvényeseit, hogy egy társaság sem kapott oly kedvező szerződést, még két percentnyi biztosítással sem elégszik meg, hanem még azt kivánja, hogy az ország egy nagy részében tiltassék el vaspályának építése, azon ürügy alatt hogy ez valami párvonal volna, — ezzel bizony a maga iránti bizalmat csökkenti. Ab amicis nonnisi justa petenda: azért, mint előbb ugy most is a jobbparti vasutnak igazságtalan eltiltásához nem járulok.

A helyi érdekek némi mérkőzése után, mialatt Perényi ugocsai főispán mondása szerint a Duna nagyon neki iramlott a Tiszának, — a főrendek megmaradtak előbbi végzésök mellett.

November 10-én. 3-ik rendi izenet az ország közszükségei iránti orsz. választmány jelentésére nézve.

E tárgyat a Hitelintézet előzte meg, mely feletti érdekes eszmecserében Széchenyi nem vett részt

A napirendre kerülő választmányi jelentést az országbiró előbb köziratra kivánta bocsáttatni. Erre

Gróf Széchenyi István: Ha arról volna szó, hogy most

ezen izenethez hozzá szóljunk: én azt, mit országbiró ő mmltga méltóztatott előadni, tökéletesen osztanám: de csekély előadásom nem fog épen ezen izenetre vonatkozni, és azért szabad legyen nekem némelyeket e tárgyban elősorolni. Nem akarom én itt azt szőnyegre hozni, hogy ezen egész tárgynak eddigi kifejlődéséhez mennyit contribuáltam, és hogy én az atya és anyának szerepét viselem e tárgyban mely, mint látom, alkalmasint ugy, mint egykor Mózes a kosárban, nádnak fog indulni; de miután többen ezt mondották, hogy én mint nagy nemzeti mystificator, vagy mint máskor mondják, mint egy locomotiv, mely mindent magával ragad, ugy jártam volna el ezen tárgyban, a mélt. Fő-RR. meg fogják engedni, hogy e tekintetben őszintén némi nézeteimet előadjam. A magyar nemzet kifejlődésében egyet tapasztaltam, és noha nem vagyok az évrajzokban, kivált a nemzet évrajzaiban olyan jártas, hogy a történteknek éveit is meg tudnám mindig mondani, de mégis azt tapasztaltam, hogy ezen nemzet mindannyiszor, ha akármi módon okkal, vagy ok nélkül ingereltetik, a helyett, hogy ez az illető egyéneknek, úgy szólván, intésül szolgálna arra, hogy kezet fogjanak, épen akkor, — és ezt nem csak most az országgyűlés végén, hanem a magyar évrajzok hosszu során végig látjuk, — mindig a maga kebelében egymás ellen szokott dúlni, és e tekintetben emlékeztet nemzetünk azon egyénre, ki gyengeségét érezvén, mikor hazament, feleségét maltraitérozta. Én ezen tacticát és politikát soha jónak nem tarthatom, s e tekintetben egészen másként gongolkozom, és minél inkább borong az ég Magyarország felett, annyival inkább iparkodom hideg vérrel itélni a dolgokról és annyival inkább megszünik bennem minden antipathia: én akkor inkább engesztelést érzek magamban, és szeretnék kibéküln minden ellenimmel. Azt gondolom, hogy az, mit a főrendi tábla e részben a tek. RR.-hez átküldött, két nagy elvet rejt magában, t. i. a közös teherviselésnek és a felelősségnek elvét és megállapitását, mit minden alkotmányos ember kiván; és megvallom, igen-igen meglepetve érzem magamat, hogy a t. RR.-től, kik nekem szemrehányják, hogy, mint minap is mondám, elv után nem nézek és akkor is, midőn ezt felhoztam, azt mondám: hogy megfogjuk

látni, ki inkább kész elveket megvásárolni, most azt tapasztalom, hogy a t. RR. itt csak anyagi dologért vinak, t. i. magasabb summát követelnek. Vagy tán egy harmadik elvet is, mint első felolvasásból észrevehettem, kivánnak megállapítani? Részemről az országgyűlés ezen stadiumában magam is kezdek félni, hogy ki fogyunk az időből: de mind a mellett azt hiszem, hogy épen oly pillanatban, és mondhatom, régi tapasztalásból szólok, mint régi katona, hogy épen akkor, midőn a legnagyobb rész csügged, desperál és panicus ijedség látszik uralkodni, akkor azt érzem, hogy legnagyobb szilárdságot fejtek ki magamban, és épen akkor vagyok legkészebb a küzdésre, midőn mások desperálnak. És azt is a magyar nemzet évrajzaiból tanultam, hogy fellobbanásra s valami nagy paroxismusra nemzetünk nagyon hajlandó, de hideg kitürni-tudással épen a veszély órájában, midőn összebonyolódik minden, magasabb szempontból a dolgot nem tekinti, s a legtöbb ember az országban ilyenkor csupán szenvedelmeknek ád helyet. Az igaz, hogy én fáradoztam ezen dologban, és ha mystificatornak neveztetem, vagy locomotivval hasonlíttatom össze, akarattal akaratlanul nem lehet reám nézve ennél jobbat kigondolni; de e tekintetben, ne csaljuk magunkat, úgy látom, hogy hatáskörömre nézve szegény személyem egészen parsyzáltatik. A magyarnak egy qualitása van: magát vezettetni nem engedi. Itt mindenki vezér akar lenni: és ha valakit depopularizálni akarunk, azt mondjuk: titeket ezen ember mystificál, mint locomotiv vezet; vagy: ez az ember mégis valami összeköttetésben áll a kormánynyal stb. stb. Ilyes dolgok azt teszik, hogy paralyzáltatik az ember, és két szék között földre esik. Azt hiszem, mint már többször mondám, nagy események el szoktak merülni, és hajótörést szenvednek e részletek miatt. Most még többet mondok: el szoktak merülni, mikor villongás között vannak a honfiak, és egymást nem értik. Valljuk meg kevés egyéneket kivéve, — és magam is ben vagyok ezen örvényben, — most egy politicai paroxismusban vagyunk. Az ember szól egyikhez másikhoz, okos embert lehetetlen, hogy ne kapacitáljon: de csak akkor értjük meg egymást, ha a paroxismusnak vége lesz, és akkor máskép fogjuk látni a dolgot. Mig nem szok-

tunk a haladáshoz s a pangásnak emberei voltunk, sokszor hasonlítottam a politikai eljárást sakkjátékhoz: de úgy hiszem, jelen bonyolódalmaink között most inkább szerencsejátékhoz hasonlíthatom, mert ugy látom, hogy bárkánk, mely immár haladásnak indult, ha Isten nem segit, kikötőbe nem fog eljutni. Két elv rejlik ezen kérdésben, melyet két kézzel kellett volna megragadnunk, és mi elszalasztottuk; s miért? formalitások miatt: azért, mert tán jóizűn esett a főtáblát sujtani. Ugy hiszem, ha majd kialusszuk magunkat, azt fogjuk mondani, kár volt ezen pillanatot elsurranni engedni, s részemről azt hiszem, hogy még ezen pillanatban is lehet valami belőle, és meg vagyok győződve, ehhez nem kell több, mint jóakarat, és nem más, mint ezen jelszó: »Istenért! mi, kik magyarok vagyunk, egymást e pillanatban ne üldözzük, számunk kevés, hibája mindenkinek ugyan van, de a legnagyobb az, hogy egyik a másiknak csak hibáját látja, fogjunk kezet, különben állásunk és bonyolódalmainknál fogva lehetetlen, hogy bárkánk portusba jőjjön!« — Ez vélekedésem e tárgyban. De már most azt mondom, hogy politicai lázban vagyunk, és ez által, megvallom, senkit bántani nem akartam, sőt akármi különcznek látszassék ezen állítás, én, ki jó vagy rosz, de veteránusa vagyok a magyar politicusoknak, ha visszaemlékezem az időre, midőn a magyar nemzetnek semmije sem volt, de még paroxismusa sem, azt állítom, hogy ezen mostani időt mégis jobban szeretem, mert paroxismus egészségre vezethet, de marasmusba sülyedt nemzetből soha sem lesz semmi! Szeretném tehát, hogy ezen időt ne engedjük elsurranni; de ha nem lesz ebbből semmi, nem merülök búba, hanem azt mondom: *qui, perdidit numerum incipiat iterum.«* Mindenre el vagyok készülve. Búsulni fogok ugyan, miért? mert hideg felfogással látom, hogy csudáknak lehetne megvetni alapját; de ha mások máskép gondolkodnak, és ha a felelőséget magukra veszik, ám lássák ők! e tekintetben kezemet mosom. Én most recriminatióknak helyét nem látom: most van ideje, hogy egy vér, egy név, a mennyire lehet, ily főkérdésekben egyesítsen, s ha már harmoniában nem tudunk lenni, ám verekedjünk ismét ezután: de midőn borong felettünk az ég, legyen jelszava a magyarnak,

mely, fájdalom! soha nem volt: »egyesüljünk és tegyük le az antipahiát, sympathiát, szóval a szenvedelmeket!« Azért a t. RR. ezen izenetére minden további elvek feletti vitatkozásoknak mellőztével azon viszon izenetet küldjük: hogy a hazának szent nevéért vegyék fel a tárgyat még egyszer, és álljanak ahhoz, mit a m. Fő-RR. sok munka után és tiszta szándékból terveztek. Ez alázatos kérésem és tanácsom.

Többek hozzászólása után másodszor:

Gróf Széchenyi István: Most minden, mit időt rabol, minden akadály, úgy szólva, politikai bűn. És talán ezen bűnnek én vagyok legfőbb szerzője; erőltetni nem kivánok semmit, de azon szilárdságot, melylyel valaki nézeteit keresztűl akarja vinni, és mely becsületes szándékból ered, ne vegye senki erőltetésnek. Országbiró ő nagymltgának annyi hatása van reám, hogy mindig, midőn nem vagyok oly szerencsés egy véleményben lenni ő nagymltgával, mindjárt kételkedni kezdek magamon. De ezen pillanatban, megvallom, nem látom azt, hogy itt alkotmányos elvek, vagy egyáltalában elvkérdések veszélyeztetnének akkor, hogy ha a t. RR.-nek barátságosan megizennők, hogy: az idő rövidsége miatt az átküldött izenetet a m. Fő-RR. nem fogják ugyan tanácskozásba venni; mind a mellett az által, mi benne foglaltatik, vagy nem foglaltatik, magukat jövőre kötni és megköttetni nem fogják engedni. Ha az országgyűlésnek jelen stadiumában köziratra akarjuk bocsátani ezen tárgyat, akkor inkább bona fide temessük el mindjárt, s mondjuk ki, hogy ne legyen az egészből semmi. Én az egyenes bánásmódot szeretem, és ha a kormány azt mondja: »ezt nem kivánom, nem akarom,« ez oly beszéd, mely ha, nem is egyez meg vélekedésemmel, legalább respectust szül bennem; hanem ha akkor, midőn az országgyűlésen 18 hónapig vesződünk, azon pillanatban, melyben az igéret földéhöz közelítünk, midőn a kikötőt már már elérjük, előttünk hirtelen becsapják a kaput, ez minden bizodalmat megcsorbít bennem, még a m. főrendi tábla iránt is. Azért a m. főrendi táblának méltóságával igen egybefehértőnek tartom azon izenetet küldeni a t. RR.-nek, melyet az imént ajánlottam.

Az országbiró ismételten hangsulyozá, hogy vannak oly

érdekek, melyeket még az időkimélésnek sem lehet feláldozni. stb.

Gr. *Dezsewffy Emil* a következő indítványt formulázta: Miután a Főr. a rendi izenetet tanácskozásba vették, a nélkül, hogy az abba fejtegetett elveket legkevésbbé magokévá tennék, vagy az azokból vonható következéseket elfogadnák, ujra felszólítják a R.-ket, hogy a summára nézve velök egyesülni és ekkép a haza anyagi és alkotmányos érdekében segédkezet nyujtani méltóztassanak.

A nádor ezután a szakaszonkénti felolvasást rendelte el.

A rendek azon követelését, miszerint a főrendek valamely ajánlatba hozott összeget se fölebb nem emelhetnek, se le nem szállíthatnak, határozattan visszautasítá gr. *Andrássy György.*

Báró Majthényi Antal is nagyon lanyhának találta a Dezsewffy fogalmazását s miután a megajánlott összegnek $^{9}/_{10}$ részét a főrendek fognák fizetni, azoknak hozzászólhatási jogát kétségbevonhatlannak tartá.

Utána:

Gróf Széchenyi István: Ha sikert akarunk, azt mondá gr. Dezsewffy Emil, a mennyire lehet, távoznunk kell az elvi kérdések mezejéről, és ebben tökéletes igazságot mondott. Úgyszintén igazsága volt Liptómegye tisztelt főispánjának, ki azt mondá, hogy ha ezen kérdés felett vitatkozni akarunk, ám vivjunk meg, de nem gyenge indokokkal. Azonban nem tudok egyet érteni gr. Péchy Emánuel ő mltgával, ki azt mondá, hogy ha tárgyalás nélkül utasítanók vissza a RR.-hez az izenetet, az arra mutatna, hogy erőtlenek vagyunk: mert itt nem arról van szó, hogy van-e erőnk vagy nincs? hanem az a szempont, hogy időnk nincs. Gyanusítani nem akarok senkit: de ha úgy szólván Damocles kardja függ fejünk felett, minden halasztás — akarva vagy akaratlanul — veszélybe bonyolítja az ügyet. Annálfogva, miután gr. Dezsewffy Emil egy kis javaslatot felolvasott, én is bátor volnék egyet felolvasni: „Ő cs. kir Főherczegsége és a m. Fő-RR. tárgyalás alá vevén a t. RR.-nek a pénzügy tárgyában 3-ik izenetét, nem kivánnak ezuttal idő rövidsége miatt az érintett izenetben fenforgó elvek és nézetek bonczolgatásába ereszkedni: de ujra felszólítják a t. RR.-et, sziveskednének a Fő-RR.-nek

második izenetében foglalt nézetekhez járulni.« Itt minden elvkérdés el van mellőzve, és mikép fogná a jövőkor valami diplomaticus actakép felhasználni a m. főrendi tábla ellen a KK. és RR. izenetét, ha azt ily értelemben küldöttük vissza a RR.-hez? felfogni nem tudom.

A kezdeményezési jog felett mindinkább szétágazván a nézetek, Majláth országbiró következő indítványt tevé: A Fő-RR. az országgyűlésnek ezen végső szakában hozzájok átküldött izenetnek részletes taglalását mellőzvén, és kétségtelen alkotmányos jogaikhoz rendíthetlenül ragaszkodván, s ezen jogukat ezuttal is tettleg gyakorolni kivánván, a második izenetben mondattakhoz továbbá is ragaszkodnak

Többen a stil ridegsége ellen nyomban felszóllaltak.

Hitelesítéskor:

Gr. Széchenyi István: Igen nehezen esik, hogy ily későn visszaélek a mélt. Fő-RR. béketűrésével; de mégis bátor vagyok azt tenni, mert attól tartok, hogy vagy az idő rövidsége fogja ezen tárgyat veszélyeztetni, vagy pedig az, ha oly formán megy át a tek. KK.-hoz és RR.-hez az izenet, mely ingerültséget okozna. Tisztelt országbiró ő nagyméltósága az imint azt mondá, hogy a magyar nyelv tárgyában kimélő izenet küldessék a t. KK.-hoz és RR.-hez; tegyük azt a jelen esetben is. Valljuk meg, mindnyájan egy kissé felingerült állapotban vagyunk, és hogy ha valaha, most szükséges követni ezen mondást »*fortiter in re et svaviter in verbis.*« Azért ezen szót »rendíthetlenül« mással felcserélendőnek, ezen kitételt pedig: »tettleg« stb. kihagyandónak vélném.

Ezen s több felszóllalások folytán a szöveg enyhíttetett, a »tettleg« szó törültetvén, s a »rendíthetetlen« állhatatossal cseréltetvén fel, stb.

November 11-én a Rendeknek már említett határozata kerülvén napirendre, t. i. a Szinház ügye, —

Gróf Széchenyi István: A színház dolgát illetőleg nem kivánok egy szót is a tárgyhoz szólani, hanem miután szerencsém volt itt csekély személyemnek nevét is hallani, mondhatom,

hogy a honpolgároknak, vérrokonimnak bizalma előttem a lehető legnagyobb jutalom, és hogy ha nekem pénzkezelésben, vagy pedig szinházi directióban legkisebb tapasztalásom, vagy arra való tulajdonom volna, noha egészen el vagyok foglalva más dolgokkal, és egy idő óta egészségem is felette gyönge, — a t. KK. és RR. bizalmát elfogadni szerencsémnek tartanám; de ily körülmények közt, midőn a legnagyobb hálámat a t. KK.-nak és RR.-nek ezen kitüntetésért kijelentem, egyszersmind a t. KK.-nak és RR.-nek megizentetni kérem: hogy én ezen provinciát semmi esetre elvállalni nem fogom.

A Rendek ennek folytán a nemzeti szinház igazgatójának gr. Ráday Gedeont választották meg.

Ugyan november 11-én 4-ik rendi izenet az orsz. közszükségei fedezése iránt.

Első szólalt fel:

Gróf Széchenyi István: Képzeljük magunkban, hogy egy érdekes tárgy, milyen ezen már megbukott tárgy, — inverse a m. főrendi táblájától ment volna így a t. KK. és RR. táblájához: micsoda élénk beszédek, micsoda imprecatiók és ingerlő szavak s egyáltalában mily Lamennais-féle beszédek tartattak volna! Részemről azt vélem, hogy ezt ezen m. főrendi tábla ne viszonozza. Azt mondom én, ki tán e tárgyban legtöbbet müködött: *»requiescat in pace!«* és adja a magyarok Istene, hogy azokért, kik akármi okból, bátran kimondom, ezen politikai bűnt elkövették (Számosan: »Úgy van, úgy van!«) nemzetünk mentője vérünket ne sujtsa! — ne boszulja! — Én az engesztelésnek embere vagyok, fáradtam s fáradni fogok siromig; ha nem használ: ám azt a nagy istenek úgy akarták! De most, noha divattá vált, hogy a t. KK. és RR. a m. főrendi táblát sujtogatják, s alig van itt egy tag, kit úgy szólván, már moslékkal el nem öntöztek: ezt viszonozni nem kivánván, azt mondom: Isten áldja meg őket, és éltesse! mert Isten tudja, hogy ők nem tudják, mit cselekesznek. Amen! (Hoszasan tartó zajos éljenzések és kardcsörgetések minden oldalról).

Ez volt Széchenyinek ez izgalmas országyűlésen utolsó felszóllalása. Maga »halottas beszéd«-nek nevezi.

A nádor így mondá ki a végzést: Azt tartom, hogy a ml. Fő-RR. a t. KK. és RR.-nek példáját nem követve, nem akarnak a közlött izenetre oly modorban felelni, minőt megyei közgyűléseinknél, közdolgaink legnagyobb kárára tapasztalunk. Azért az izenetben csak az fog mondatni: hogy a ml. Fő-RR. fájdalmasan látják, hogy a t. KK. és RR. a ml. Fő-RR.-nek a haza javára tett előterjesztésökhez nem járulnak, melyhez a ml. Fő-RR. továbbá is ragaszkodnak.[1])

Széchenyi az Adóügy e minden alakban bukását személyes kudarczának nézi, utolsó pillanatig ragaszkodott megmentése reményéhez, s kész volt mindenkivel kezet fogni, csakhogy bármi kis törmelékét megmenthesse. Füstbe ment minden!

Szentkirályit és Fehérváryt e napokban tanusított magokviseleteért Batthyányi és Teleki által kihivatta. Párbajnak alig lehetett tárgya. A nyert felvilágosítások után csak annyit válaszolt: Manet alta mente repostum!

Nem kevésbbé leverttek voltak az ellenzékiek is.

Lobogtatták a Védegylet zászlaját.

Széchenyi ebben hadizenetet látott Ausztria ellen, s szóvaltettel ostromolta azt, mint reformterveinek egygyel több buktatóját.

Hányattatásaira nézve, ismétlések elkerülése végett, első kötetünkre utaljuk olvasóinkat. [2])

Az elég hosszas országgyülés eredménye mindössze tizenhárom törvényczikk volt. [3])

Magunk helyett ama kor egy igen illetékes birálóját szólaltassuk meg.

»De legyünk igazságosak,« — így ir Fáy András ez ország-

---

[1]) Fördi Napló 7. k.

[2]) Gróf Széchenyi István Naplói 462. stb.

[3]) Ezek: 1. Koronaőrök. 2. Magyar nyelv. 3. Vallás dolgában. 4. Birtokképesség. 5. Hivatalképesség. 6. Váltó törv. módositásai. 7. Csődtörv. mód; 8. Birói szünidők korlátolása. 9. Közmunka. 10. Folyó homok. 11. Orsz. gyülési szállások. 12. Orsz. gy. költségei. 13. Hrabovszky alapitvány.

gyűlés eredményeiről értekezve — »s valljuk meg, miként a legközelebb mult diétánknak nehezebb feladat juta osztályul, s azért nehezebb vala állása, mint 1790 óta bármelyiknek. Az ő feladata lőn reforminknak az irodalom és vitatkozás terein előkészített azon eszméit, elveit, teendőit tenni által szemlélődés mezejéről a gyakorlat és létesítés mezejére, mik már természetöknél fogva legnehezebb kivitelüek, t. i. az anyagiakat. Ezekre nézve az ezer meg ezer kaszt- és egyedi érdek miatt annyira megszükül nálunk a létesítés tere, hogy csak folytonos surlódás és gáthárítás között mozoghatni rajta nagy nehezen.« — — »Sok idő- és erőveszteségbe került, míg a követi táblán, Deák Ferencz hiányozván, a vezérségi tekintélyek, nem minden surlódás nélkül, némileg megállapíttathatának; valamint nem lehete kártékony hatás nélkül az is, hogy Széchenyi István gróf nem birta jelenleg, sem saját tábláján, sem az alsón azon népszerűséget és rokonszenvet, mely őt megilleti.«

A novemberi pestmegyei gyűlésen Kossuth kikelt Széchenyi ellen, hogy megbuktatta a fiumei vasutat. Másrészt arról is vádolták, hogy az Adót ő buktatta meg.

Egy levelet irt 16-án Kossuthnak, s tőle már másnap feleletet kapott. Egy időben Eötvös is felkereste, eszméivel, melyeknek egyedül volt jövőjük, elszigetelten érezvén magát. Ő és elvbarátai, Kossuth után a Pesti Hirlapot vették át, s mint magyar centralisták örökítették nevöket a municipalisták ellenében.

A többség ez utóbbiak mellett volt, mindamellett, hogy az események természetes fejlődése amazok elméletét igazolta, a kormány felelőssége, melyet mindenki sürgetett, másképp, mint az általok javaslott miniszteri és parlamenti kormányzat keretében, gyakorlati megoldást nem nyerhetvén. S a municipalisták főemberének, épen Kossuthnak volt fentartva, hogy saját elméletét tettleg meghazudtolva, s csakis azon horogra kapaszkodva, hogy az élet kineveti a logikát, a döntő pillanatban maga léptesse egy varázsütéssel életbe azt, mit vele együtt a nem gondolkodó nagy tömeg hiu ábrándnak tartott.

Ha eseménynek neveztük a negyvenes évek elején a Kos-

suth Pesti Hirlapjának megjelenését, mely az eszmék világában egy uj forrongást idézett elő, megkezdve a sajtó hatalmának majd uralkodóvá válandó befolyását: ugy hézagot hagynánk történelmi ismereteinkben és kulturális fejleményeink felfogásában, ha az ujabb Pesti Hirlapot, mely Szalay, Csengery és Kemény szerkesztése alatt, 1844. juliustól 1848 végéig megjelent, mint a negyvenes évek másik eseményét ne említenők fel, mely különben a Magyar doctrinairek czime alatt ujabban is tüzetes méltatóra talált. [1])

Szinte nehéz visszaképzelnünk magunkat ama régmult időkbe, melyeknek annyi jellemző, annyi lelkesítő majd elszomorító adatait kelle csak az utóbbi (1843—4.) országgyülés töredékes ismertetésében is felsorolnunk.

Feladatunk szükebb keretéhez képest tartózkodnunk kelle az elmult rendi országgyűlések tüzetesb leirásaitól s behatóbb jellemzéseitől. Széchenyi beszédeit kelle csak adnunk, kibontva előbb az ügyetlen vagy túlbuzgó stenographok érthetetlen szóhalmazának ködéből, s alkatrészeire visszavíve az egymásba vegyített közbeszúrt mondatok és genialis ötletek tömkelegét. E rögtönzések, e gyakori ismétlések, a legőszintébb hazafiui érzés e megható kifejezései, minden egyes kérdésnél, világot vetnek az egész akkori helyzetre, s a kornak ha nem is történelmét, de bizonynyal történelmének legérdekesebb szálait adják kezünkbe.

Ha nem fejlődött minden úgy, mint kellett volna, mint a leghelyesebb emberi számítás jósolhatta volna, s ha nem akarunk fatalisták lenni, hanem a szereplő egyéniségekre, a tömeg vezéreire akarjuk hárítani a felelősséget: úgy annyi idő mulva, elfogulatlan birálókként be kell vallanunk, hogy a hibák és mulasztások nem egy embert, nem is egy pártot vagy osztályt terhelik; hanem eloszolnak igen sok felé: jut belőle kormánynak, nemzetnek, Metternichnek s a régi rendszer híveinek, jut belőle Széchenyinek, jut Kossuthnak, kik versenygéseik közt a megoldás módjairól megfeledkeznek, jut Eötvöséknek, kik elméleti fölényeikkel beérték, jut Deáknak, ki visszavonult, s kevésbé hivatottaknak engedé át a tért!

[1]) Beksics. Magyar doctrinairek. 1882.

Még csak egy rendi országgyülést fogunk látni.

Ez megoldatlanul fogja reánk hagyni a legnehezebb kérdéseket.

Nagy idők sejtelme hatotta át majd minden érző kebelt, minden gondolkodó főt.

Széchenyi két irányban osztá meg nagy tevékenységét. Egyik: megkezdeni a haladást legalább az anyagi javítások terén; másik: ellensulyozni »nem megtörni« Kossuthot, s a tulzók pártját, mely szakadásra akarta vinni Austriával a dolgot, s legkevesbé sem ijedezett egy bekövetkezhető válságtól.

Ezért ellenzé Széchenyi a Védegyletet; ellenben pártolá a Gyáralapitó társaságot. Ezért vállalt hivatalt. Megkezdve ezzel tényleg a felelős ministeri kormányzatot, melyet elméletileg viszszautasított. Ezért fogja magát a jövő képviselőházba beválasztatni, ő, ki a felsőház kezdeményezési jogának volt védője.

A történtek egymásutánjával olvasóink első kötetünkből megismerkedtek. Láttuk, mily lelki küzdelmek közt határozá el Széchenyi magát a reá ruházott, különben sem hatáskörére sem budgetjére nézve eléggé nem körvonalzott hivatalra, melyben óriási tevékenységet volt kifejtendő, noha kezdetben ugy érezé magát »mint Dániel próféta a barlangban,« stb.

Időrend szerint ide kell előbb igtatnunk második akademiai beszédét, melylyel az ezen évi dec. 26-diki (különben XIII-dik) közgyűlést megnyitotta:

Tisztelt gyülekezet! Miután szeretett elnökünket, kit tisztje és gondjai testvér Erdélyhonunkban tartanak, itt ez alkalommal tisztelhetni nincs szerencsénk, ismét nekem jutott azon becsület, a mai gyülés elnökletét viselnem. Üdvözlöm ennélfogva a tisztelt egybegyülteket! S legyenek meggyőződve, hogy valamint mindenkor, úgy ez úttal sincs forróbb és őszintébb vágyam, mint nemzeti újjá alakulásunk nagy művéhez, bármily távulról s mily kis körben, ha csak egy mákszemnyit is hordanom hű kebellel.

Leélt gyásznapok unalmai után, midőn legszentebb kin-csink, drága anyanyelvünk, alig vala méltatva már, és Járt

számkivetetten az árva fiú«, elvégre szebb hajnal látszik nemzetünk fölött bíborodni.

Kimondhatlan türelem, csüggedni nem tudó lelkület, és az újabb kornak nemzetiesb fölébredése kivívták ugyanis valahára — és közelebbrül bevégzett országgyülésünknek ez tán legbecsesb gyümölcse — anyanyelvünk végképi diadalát, úgy hogy ezentúl nyelvkülönbség legalább, és ebbül több vagy kevesebb, de szükségkép mindenesetre eredő, bábeli baj nem fogják többé megzavarni azon kormány és nemzet közti egybehangzást, mely nélkül nem lehet hazánkra nézve valódi üdv: és melynek hiát nemzeti évrajzunk nem egy lapja bizonyítja oly gyászosan.

Későn, felette későn lépünk ugyan szent s elidegeníthetlen jogainkba vissza, s okvetlen lesz idő, mikor még kérdés: min fognak az akkor élők inkább bámulni; azon-e, hogy volt nemzet, mely tévedéseiben még anyanyelvének használatátul is elpártolt, vagy hogy vala kormány, mely oly kicsinybe vette, s oly kevéssé méltatta azon nemzetiséget, melynek czélszerű kifejtése, nemes és megtörhetlen zománczánál fogva kétségkivül csodaszerűleg hatott volna a köz birodalom tekintélyes állásának öregbítésére? — — — — Ámde húzzunk a multakra fátyolt, és a helyett, mikép egyedül keserüséget szülő viszonti szemrehányásokra és meddő recriminatiókra fakadnánk, használjuk a leélt események tanulságát inkább arra, hogy jövendőben féltékenyebb gonddal ápoljuk honi nyelvünket, azon kincset, melynek szorgos dajkálása nélkül, bármikép erőlködjünk is egyébiránt, soha sem fogunk az emberiségre díszt hárító nemzetek sorába fölemelkedhetni.

Ne nézzük ennélfogva annyira hátra, mint inkább előre, s mindenekelőtt adjunk, a jelent élvezve, az egek urának hálát, hogy életre fordúltunk ismét, és a honi hang, mely csak kevéssel ezelőtt alig hallatszott a társas életben, immár nemcsak nincs számüzve abbul többé, de ki csak magyarnak vallja magát, bírja is az anyai nyelvet, s ha nem bírja, legalább pirul ezen hiányán, s ügyekszik azt helyre ütni: midőn azon szerencsétlen, ki e gyalázatán még csak pirúlni sem tud, bizonyosan köz megvetés tárgya.

Különösnek látszik ugyan, és más nemzetbeli, ki saját vérének önfertőztetési bűnsúlyátul ment, nem fogja érteni, miként lehessen azon örvendeni, azt élvezni, minek birtokátul a legügyefogyottabb koldust sem lehet, nem szabad megfosztani! És ezért ha annyi s oly hosszas küzdések utáni vég diadala nyelvünknek épen nem, vagy csak alig gerjesztett köz lelkesedést, mint ezt csak kevéssel ezelőtt tapasztaltuk: ezen ne csodálkozzunk: mert mindennek e világon csak kellő időben van általános becse, mely pillanat ha elsurran, még Croesus kincse is veszti értékét: mi újabb tanusága azon rég elismert igazságnak, hogy az ki szaporán ad, kétszer ád, s hogy ekkép akkor böles az engedvény, mikor köszönetet szül: midőn az elkésett adomány rendszerint meghidegült kebelre talál.

Ámde mind ezek ellenére, mégis, tudom, velem együtt nem egynek keble melegült eddigelé nem ismert kéjérzetre, midőn legközelebbi alkalommal törvény ismét természeti állásába hozá végkép azt, mit onnan példátlanúl, részint nemzeti gyávaság engedett kilöketni, részint rövid látás tartott vissza. S hogy ne; mert ugyan nem egy szebb reggelnek hajnala virad-e ránk azon időkhöz képest, melyeket mi régiebbek éltünk, és melyekről a mostani nemzedéknek képzete sem lehet: mikor saját elkorcsultával nem átallott még pajzánkodni is vérünk tehetősb része: mikor az asszony nemcsak nem értette, de szégyenlette a magyar szót: mikor azon kevesek, kik ennyi gyalázat közt őrjei voltak nemzetiségünk e fő zálogának, meleg részvét s köszönet helyett hideg visszavonulással, gúnynyal, sőt még üldözettel is találkoztanak: mikor ezen undorodást okozó kórállapot nem lelt orvost, nem lelt ápolót, de e helyett — oh irgalmas isten! lehetne-e hinni — vérünk tökéletes megsemmisítését czélzó terv folytattatott nyilván, folytattatott alattomosan, de lankadásra nem térő következetességgel épen ott, hová szent bizodalommal tevé le fajtánk nemzeti sorsát? Oh kötelesség-felejtett tévedés, oh megbocsáthatlan rövidlátás, mely után nemcsak vérünk bünhödik, de bünhödnek mindazon nemzetségek is, melyekkel szorosb összekottetésbe jutott a magyar! Mert ugyan mi most hazánk, s mi a köz birodalom ahhoz képest, mi roppant kincsforrásinál fogva

oly könnyen lehetett vala, ha újjhuzás és egymás fölibe növési vágy helyett viszonti méltánylat és e rövidke törvény »suum cuique« adott volna kölcsönös kifejtésünkben irányt? Egészségtül pezsgő állapotban fénylenék a közállomány: midőn most, ha csakugyan nem akarunk mesterkélt külszínt és pangó állapotot élettel és valódi belső jóléttel egybezavarni, nem egyéb a feladat, mint »helyre ütni, mennyire lehet, az elkövetett bűnöket és a vesztett időt«. S ím hogy végre eljutottunk ezen pontra, melyen mind a kormány elismeri, hogy tenni s reánk nézve magyar és alkotványos szellemben kell tenni, mind mi általánosan meg vagyunk arról győződve már, hogy szégyenteli hátramaradásink közt többé nem vesztegelhetünk: ím hogy valahára eljutottunk ezen elismerési pontra, ez hoz sebeinkre enyhítő írt, ez tünteti jövendőnket mosolygóbb színben fel, ez melegíti annyi fagynapok után kebleinket elvégre oly kéjjel, mely után mi régiebbek sokáig és szakadatlan sovárgottunk ugyan, melyről azonban a legközelebbi időkig mindig el valánk tiltva.

Ne foszszuk meg tehát, miután elérkezett valahára a fordulási időszak, saját magunkat azon örömtül, melyet oly sokáig valánk nélkülözni kénytelenek, és élvezzük — hiszen élvezeti körünk úgy sem nagy — fényesb napok reményében addig is nemzetiségünk mindinkábbi fölébredését: tapsoljuk azon magyart, ki hazánkért leghasznosbat tesz: hordozzuk vállainkon ama hölgyet, ki vérünkhöz leghűbb: áldjuk azon kormányembert, ki ujjá alakulási küzdelminkben legőszintébben segít elő: keressük fel a veszélyt, ha ilyes környezné a trónt, és áldozzunk — vérünkkel, életünkkel bár — oly fejedelmért, ki hűségünkben bízik, és sorsát sorsunkkal köti össze: azon láthatatlan égi hatalmak előtt pedig borúljunk le, melyek kimeríthetlen béketüréssel óvtak s meg nem szünő viszálkodásaink daczára élni engedtek. Ámde ez okbul — minthogy az égi lakosok egyedül vállvető és kezet fogó nemzetek elébe szoktak mosolyogni, melyek nem fogyasztják egymás elleni nemtelen versenygésben erejüket — olvadozzunk valahára egymás iránti őszinte engesztelődésre is, s habár nézet és meggyőződés pártokra szakaszt, s nem mindnyájan járulunk is ugyanazon egy úton nemzeti felüdülésünk vég czéljához:

legyen a magyar név és fajtánkhozi hűség — hiszen úgy is oly kevesen vagyunk — azon általános egyesítő, mely egy megtörhetlen phalanxba szorítsa a magyart egybe.

Már pedig hogy épen ez alkalmat, és academiai köz ülésünk tartására átengedett épen e helyet választom a mondottak elősorolására, mit sejtőleg nem egy fog különösnek, sőt helykivülinek tartani, azért tán még sem hibázok: mert hiszen habár akadémiánknak soha nem volt is politicai igénye, s most sincs ilyes, azért annak eszméje bizony még sem foganszott más okbul, és még sem lépett tulajdonkép életbe egyébért, mint azon czélbul, mihezképest nemzeti nyelvünknek és ezzel oly szorosan egybekötött nemzeti létünknek egy révpartjával, egy őrjével többje legyen, mely iránynál, bárki mit mondjon is, nincs ránk nézve nagyobb fontosságu politicai szempont: mert míg nyelvünk él s virul, mindaddig nemzeti létünk, ha csorbul is, azért bilincsek közé sülyedni tán még sem fog: holott kivételes helyzetünkhez képest nyelvünk hervadása, enyészete okvetlen nemzeti állásunk vég óráját vonná maga után. Miszerint, mint érintém — és ezt soha ne engedjük emlékezetünkbül kiesni — nem is volt és még ma sincs, habár a tennivalóknak egy tengere is áll előttünk, ránk nézve fontosabb és sürgetőbb ügy, mint nemzeti nyelvünknek minden módoni ápolása és annak mind szilárdabb meggyökereztetése.

Sokan, sőt mondhatni tán legtöbben, e nézetet azonban nem osztják, és már most, miután egy idő óta nagyobb tüzre lobbant a magyarság és azt törvény is kellőleg óvja, minden veszélyt multnak vélnek. S bár volna igazok és jóslanának helyesül! Én máskép látom a dolgot, és megvallom, minél több megnyugvást tapasztalok a közönségben ezen ügyünk fölött, mintha az ezentúl már úgy maga magától minden dajkálás nélkül fogna üdülni, annál nagyobb gond tölti el keblemet: s pedig azon igen egyszerü és mindenben tapasztalt oknál fogva, melyhez képest nincs veszélyesb állapot, mint a félig nyert csata, minthogy ilyes lankadást szül, a biztosnak vélt sáncz mögött pedig nem ritkán meg a lelkesb is elszunnyad, kit síkon soha nem érne álom.

És most kérdem: ugyan hol azon nagy kezesség, melynek

paizsa alatt minden további gond és szorgalom nélkül ezentúl már szabad volna nemzeti nyelvünknek s ekkép nemzeti létünknek a mainál virágzóbb felüdűlését remélnünk? Ugyan hol létezik ezen kezesség? Tán azon lelkesedésben, meg azon divatban, mely egy idő óta a magyarságért ví és mellette áll? Oh nem! Mert a lelkesedés, és kivált a magyar lelkesedés – ismerjük el hibánkat, mivel csak így javíthatjuk – oly könnyen hűl mint támad, és ekkép inkább csak olyféle diadalra hasznos, melyet pillanat dönt: míg egy egész, és még mindig oly nyavalygó nemzetnek egészségi helyreállítását, mint a magyar – s pedig nincs kevesebbről szó — egyedűl szenvedély nélküli felfogás, idő és türelem eszközölheti: a divat pedig nem szilárdabb mint tengerár, melynek dagályát okvetlen követi apály. Hol létezik tehát az annyira biztos kezesség? Tán azon törvényekben, melyek természeti vágásába hozák elvégre a honi szót? Valóban, bármily különösnek és az itt eddigelé felhozottakkal ellenkezőnek látszassék is ezen állításom, még ezen törvényekben sem: s pedig, mert a puszta törvény nem egyéb mint betű, mely legfeljebb diplomaticai életet boztosít: midőn arra, hogy a társas életbe felvétessék valamely nyelv, s az a nemzetnek úgy szólván nedv- és vérébe menjen át, törvény még korántsem elég: de ehhez még valami magasb, valami szellemibb is kívántatik. Igy például azért, hogy latán törvény alatt állottunk, s pedig oly hosszú időkig, latánokká még épen nem váltunk, sőt az élet nélküli nyelv mindinkább el lőn szigetelve a nemzeti élettől: szintoly kevessé fog ezentúl megint a magyar törvények által bárki is valódilag válni magyarrá, hahogy nyelvünk a diplomaticai szózat korlátolt köréből kiemelkedve, nem ver gyökeret és nem virágzik a hon általános életmezején.

Éltető erő ennélfogva az, mi jövendő nemzeti létünket biztosíthatja egyedűl. Ámde éltető erő, habár ilyesnek irányt adhat is czélszerű törvény, sehol nem létezik egyebütt, mint azon vér- és nemzethezi hűségben, mely sokak keblében lakik, mely soha nem hűl el, soha nem ernyed, de sötét napokban valamint fényesekben, a legkisebb körben mint a legtágabban, egyenlő gonddal és buzgósággal működik a honnak felvirágzási szent

ügyén, s melyet ehhezképest nem lehet, nem szabad egybekeverni azon kitörő, korlátok közé nem szorítható lánggal, s nyughatatlan, semmit bevárni nem tudó viszketeggel, mely nem egy hazánkfiának tüzeli fel kedélyét: minthogy az első soha nem ront, de mindig épít, midőn a másik csak ritkán használ, legtöbb esetben pedig felriasztván a visszahatás elemeit, még a már kész munkát is rommá sujtja.

S ím ezen éltető erő, ha azt nemzeti hűség táplálja, és minden egyes polgár saját keblében szentűl megőrizni buzgólkodik: azon valami, mint érintém, mi még minden törvénynél is magasabb és szellemibb, mert mindig teremt, soha nem pusztít: míg az irott törvény, ha nem ad annak életet a köznemzeti élet, vagy irott malasztként tesped örökleg, vagy zsarnok parancsesá válik vajmi könnyen.

És e szerint ha igaz, hogy hű hazatiság súlya legjobb törvényt pótol, s nem viszont; ha továbbá igaz, hogy kifejtett nemzetiség nagyobb kincs mint alkotvány, mert az sok évnek gyümölcse és kebelben él, mig ez csak papiroson áll, s egyedül tehetség szülöttje, valamint egyedül tehetség védencze: s végre ha igaz, hogy csak azon nemzet él valódilag s emelkedik magasbra, melynek lehető legtöbb fiai élnek hü kedélyileg a honert: akkor, valamint mindenütt és mindenkor úgy ez alkalommal, midőn részint tiszt, részint barátságos hajlam hozott bennünket itt oly szép számmal egybe, és mindenek fölött nemzeti létünk legerősb záloga forog kérdésben, akkor ez alkalommal annál inkább hiszem kötelességemben járónak anyanyelvünk mellett buzogni, és annak ápolását, mívelését minden hontinak kötni szivére.

Egy idő óta a cselekvés újabb mezejére törekedik emelkedni hazánkfiainak nagy része: és ez helyes, mert a nemtevés meg a szó messzire nem vezet: mihez képest valójában ideje is már, hogy a régi pangás és bő beszéd helyébe elvégre tett lépjen, csak hogy, jóllehet, mint mondám, igen dicséretes ezen irány: más részről nem tagadhatni, háttérbe szorítja mind azon intézeteket, melyek már fenállnak, és kivált azokat, melyeknek köre inkább csak szellemi.

Igy például académiánk is már jó formán kiesett a divatbul, és ekkép a nagy közönség kegyébül, pedig korántsem mintha hibásan állíttatott volna fel, mert hiszem mi egy résznek nem tetszik, az azért még nem hibás, s egyébiránt mi az, mi nem volna javítható; hanem azért nincs divatban többé, mert részint más térre voná a tennivalók aggasztó sora számosb hazafiak figyelmét, részint valljuk meg: mert kisdedekként mint játszó szert, melylyel egy időig bibelődheték, már megúnta azt sok magyar, és e szerint most valami más után eseng.

Mind ezen azonban épen nincs miért busúlnunk; mert hiszen académiánk — és ezt nem kellene felejtnünk — tulajdonkép nem czél, de inkább előmeneteli eszközeinknek csak egyike, mely ha el nem tompul, el nem ferdül, szinte egy egy lépesővel magasabbra segítheti ügyünket azon czél felé, mely nem kevésb mint nemzeti virágzás, — és így azon inkább örvendenünk kell, ha a mostani nemzedék oly térre ügyekszik állni, melyen tán még szaporábban és biztosabban fog üdűlni vérünk, és adja erre áldását az egek ura! midőn reméleni akarjuk, hogy azon gyermek hazafiak száma, kik minden fenállót megúnván, mindent csak kezdeni, de végezni semmit sem tudnak, naprul napra kevesedni fog.

S így, midőn a gyakorlati élet cselekvésmezejére lépett hazafiak sorát üdvözlöm — s bár ne szüljön gyönyörű lelkületük hátralökő visszahatást — nincs ez alkalommal egyéb mondanivalóm, mint újra meg újra ismétlenem azon kérést:

A haza szent nevében! ápoljuk és dajkáljuk anyanyelvünket ernyedetlen hűséggel, s nem csak academiánk és a nyilvános élet tágabb határai közt, de a társas és családi viszonyok szűkebb köreiben is, hol tűzhelyeink égnek, hol szívrokonink laknak; azon okbul pedig, mert a haladás mezején száz utakon kötelességünk közelítni nemzeti üdűlésünk fő czéljához, és ujabb intézetek tán hathatósabban fogják előmozdítni lépteinket, azért academiánktul ne vonjuk meg sympathiánkat, segéd kezünket; de midőn új lelkesedéssel hevűlünk újakra, mindazon fenállók iránt se hidegüljünk el, melyek előmenetelünknek szinte tényezői.

Abban végre, hogy midőn most nyelvünk új diadala miatt

nemzeti ünnepet hiszek méltán üllendőnek, egy úttal e kincsünket a magyar közönségnek kettőztetett gondjaiba vagyok ajánlani bátor: ebben, azt hiszem, nemcsak nem vagyok következetlen, de lehető legkövetkezetesb; mert valamint az, ki elvesztett szemvilágát visszanyeré, nagyobb óvatossággal őrzi e boldogságát, mint az, kit soha nem környezett sötétség: úgy fogja minden hű és öntudatos magyar nemzeti becsületünk e visszanyert zálogát is lankadásra nem térő buzgósággal ápolni élte fogytáig.

S most, tisztelt gyűlekezet! hadd vegye ülésünk rendes folyamát.

Az 1845. év elejét Széchenyi szokott helyi és társadalmi tevékenysége tölti be, s mondanunk felesleges, hogy üres napot nem találunk életében.

Szorgalmasan eljár ugy Pest megye, mint Pest város közgyüléseire, amott mind inkább az ellenzéknek engedve át a tért, emitt kifogyhatatlan levén termékeny eszmékben, indítványokban.

Sok gondot szerez neki a Gyáralapító társaság, a már lankadó Védegyletnek ez életképes örököse; még többet a Gőzmalom, melynek sikerébe vagyona egy részét, 50—75,000 frtig, koczkáztatta.

Mindezeket már előadtuk. Bővebben ismertettük ama kinos vajudásokat is, melyek közt Bécs és Buda döntő köreiben az »Országos munkák igazgatósága,« mint Széchenyi nevezi, megszületett.

Még január közepén izenet jött Bécsből, hogy menjen fel, Metternich beszélni ohajt vele, komoly ügyben, nem csak »Plausch-képen.« April lesz, mire, Sopronon át, feljut, hogy semmit se végezzen.

Májusban nagy korteskedés van Pesten. Nyárit megteszik alispánnak a derék Fáy András mellőzésével. E hó közepe táján Bécsben találkozunk. Lófuttatás-e? vagy miniszterség? Metternich végre oda lyukad ki, hogy egy Commissio legyen, Széchenyi elnöklete alatt. Ez tiltakozik ilyes dolog ellen, nem fektet

súlyt semmi czimre: ohajtja, hogy ha lesz valami, hát hatóság (Behörde) legyen!

A szó elég jellemző, hogy megértsük, mit akar vele mondani.

A Commissio a régi schlendrián egy ujabb kiadása lett volna, egy kerékkel több az ugyis mozdulatlan gépezetben. Függésben a következő hatalmaktól: m. k. helytartó tanács, nádor, m. k. kamara, bécsi udv. kanczellária, a kanczellár, a birodalmi pénzügyminister, Lajos főherczeg s maga Metternich. Utólagos jóváhagyásképen tán a majdan összejövendő magyar országgyűlés is: a »felséges haza« miként Széchenyi szereté czimezgetni.

Széchenyi, — nem tagadva meg a bécsi légkörben sem magyar természetét, — kerüli a látszatot, mintha saját érdekében »sollicitálna« valamit, inkább veszti a drága időt, melynek becsét egy magyar, de tán egy osztrák ember sem fogta fel annyira mint épen ő. Rég kivántak tőle »irásban valamit«: ő ezt megtagadá, holott bizonnyal nem folyamodvány, hanem programm lett volna az, a mit nem tudtak nélküle »sem kisütni, sem kifőzni.«

Elmulik a nyár. Dolog van elég: pihenés, nyugalom alig.

Kelletlenül bár, ujra Bécsbe kell mennie, hol »nem szeretik a magyart.«

Különben csinálják a sopron-bécsi vasutat: tervezik a gőzhajót a Balatonra. Mennek a szentgróti levél elemzései, melyeket fordításban Metternich is olvas és dicsér. Megnyitják nagy ünnepélylyel a prágai vasutat. Hazatérve innét még aug. 29-én megmutatja magát Pest megye gyűléstermében, csak azért mert azt hallja, hogy valami insultus készül ellene. Nem volt semmi efféle.

Szeptember közepe lesz, mire hivatalát, mely a Tisza völgyét egy paradicsommá lesz varázsolandó, megkezdheti.

Mindezeket több-kevesebb részletességgel első kötetünkben megtalálja az olvasó, valamint Széchenyi első tiszai utjának, — szept. 27-től okt. 16-ig — vázlatos leirását.

Szivesen kiegészítjük az ott közlötteket a még rendelkezésünkre álló, s mostani feladatunkhoz közelebbről tartozó adatok-

kal. Dictió úton útfélen elég mondatott, s Széchenyinek egynél több alkalma volt, a megkezdett ügyre vonatkozó nem-politikai beszédek tartására, melyeknek azonban nagyobb része följegyezve nem lett. Nyomai kétségkivül föllelhetők a tiszaszabályozó társulatok jegyzőkönyveiben, melyeknek tüzetesb ismertetése azonban ismét feladatunk keretén kivül esik.

Adunk, az egykoru hirlapok gyér közléseiből, holmi töredéket.

Első sorban a Jelenkorhoz tartjuk magunkat, mint a mely lap, ellenzéki álláspontja dacára, legközelebb állott Széchenyihez, nagy tisztelettel szólt mindig érdemeiről, hazafias, bár olykor rejtélyes czélzatairól; s ott a hol valami megrovandót talált, azt kimélettel, békítő módon tette.

Így többi közt ezen év oct. 9-ki számában *Széchenyi István gróf és nemzeti érdekeink* czim alatt.

Ha a nagy hazafi, a helyett, hogy általánosan modorharczot indítana, egyes részletekben vette volna vizsgálat alá a P. Hirlap követeléseit, s nyomról nyomra igyekezett volna kimutatni a hibás vagy nem kellő alkalmazás el nem maradható következményeit: kétségkivül inkább czélt érhetett volna: azonban, úgy látszik, ezt ép azért nem tevé, mert oly igen a gyakorlat s valódi élet embere.

— — —

Oly sajátszerü fogalmakkal birunk az összes birodalomhozi viszonyainkról, mikezképest ezek bonczolgatásához fogni, a nélkül, hogy egyik vagy másik fél valódi érdekei ne sértessenek vagy legalább mellőztessenek — alig lehet.

— — —

Úgy látszik, emberi gyarlóságunk egyik kifolyása az is, hogy szeretjük a nagyot szemlélni küzdelmiben, tiszteljük őt nemes törekvéseért; de vele együttesen munkálkodni gyakran még akkor is vonakodunk, ha ezen együtti működés eredménye hazánk s nemzetünk diesfénye fogna is lenni!

Stb.

A tiszai utra térve, közöljük előbb, mit mond a centralista ellenzékiek közlönye, a Pesti Hirlap 1845. oct. 17-ki számában.

Kir. biztos ő nmlga a kitüzött időt megelőző napon érkezett meg Zemplénmegyéből Vásáros-Náménybа, szegény egyszerüségben külsőleg, de lélekben gazdagon fogadtatva a járás főbiróságától. Még ezen napon (oct. 2.) a közel Tiszán épülőben levő fahidat nézé meg, s hogy ne legyen percz a nagy gróf életében, melyet tétlenségben hagyjon »elsurranni« feje felett, másnap reggel a d. e. 11 órára rendelt tanácskozási idő elkövetkeztéig félórányi távolságra kirándult csak töredékben is megtekinteni, úgyszólván egyetlen közgonddal ápolt országos utvonalunkat. Ott állott ő a rom felett, mely a gyilkoló vizár nyomára nőtt, s honszerető szivéből arczára ült a szánalom boruja. — — Aztán a közel fekvő Szamos torkolatát tekinté meg stb. — — — — — — — — —

A másfél órai tanácskozásban részt vettek szomszéd Szatmár- és Ugocsamegye több tagokból álló küldöttségei, s a t.-ujlaki kamarai hivatal bizottmánya. Ez alkalommal kir. biztos ő nmlga mint elnök megnyitván a tanácskozást, előterjesztésében legfőkép kiemelé: miképp, ha a Tisza s illetőleg az ezzel összeköttetésben levő, bele omló folyók szabályozásával nem félszeg, de gyökeres, a honra nézve közjótékonyságu orvoslat eszközlése czéloztatik, - annak nem vidéki, de nemzeti szempont vezérlete kimutatása alatt kell szükségesképen történnie. Azután a teendők részletességeire térve: 1. a technikai tervre nézve előadá: miként nézete szerint ennek kivitele — általa előhozott egyéb tekinteteken kivül — a felelősség természetes felállítása által eszközlendő legbiztosabb siker nyujthatása tekintetéből, egy személyre lenne bizandó: kit egyszersmind a közelismerés osztatlan nagyszerü jutalma megnyerésének reménye is dusabb eredménythozó munkásságra ösztönözend.

2. A munkálat legfőbb tényezőjére, a pénzre nézve, megjegyzé: miként a vállalat hasznának reménye ennek előteremtését minden kétség félretételével elősegíteni fogja: s így ezt akadályul legkevésbbé sem tekintheti. E pontra nézve nehézségül hozaték fel, ha valljon a kormány e tekintetben áldozatkész-

séggel történendő befolyását nem tagadja-e meg? Kinek a szabályozás, a sószállítás könnyebbítése által úgyszólván közvetlenül, az urbériségek, az adó alapja biztosítása tekintetéből pedig közvetve, a legnagyobb hasznot teremti elő: ha valljon az előlegezést, mi egyedül tőle váratik, megajálja-e? Melyekre nézve kir. biztos ő nmlga, nyilatkozata szerint, teljes megnyugtatást adhat: s mint magánlag kivánná megemlittetni, részünkről is csak közbevetőleg hozatván fel, – épen csak ezeknek teljes reményében hagyá magát »befogatni.«

Következék előterjesztésének 3. a társulatok alakulását javasló része, mely a munkálatok kellő összhangzásbani folyását eszközlené: minden esetre magokat az illető megyével a szükség esetében érintkezésbe téve, a legközelebbi általa január hava első napjaira kitüzendő, s a teendők iránti kellő értekezések, czélszerü intézkedések végett, testületökből egy bizottmányt Pestre, mint legalkalmasabb helyre küldendvén: hogy a sikert igérő megállapodások nyomán már jövő évben megkezdethessék a szabályozás nagyszerü munkálata.

Bereg- és Szatmármegyék jelenvolt küldöttségei a legnagyobb készséggel igérték a társulatok megalakítását stb. Egyébiránt előterjesztése, illetőleg tervezetei ő nmlgának azon hozzáadással, hogy a januári összejövetelre a kir. kincstárnak mint legfőbb érdeklettnek részéről is bizottmány küldessék, teljesen elfogadtattak.

A Jelenkor hézagos tudósításai közöl kiemeljük, a mit e napokban oct. 9-diki számában *Budapesti napló* czimü rovatában mond:

Széchenyi István gróf ő nmlga hivatalos utjaiban Miskolcz felé menvén, ottan a polgári közöröm nyilvános s fényes jeleivel fogadtatott, hol minden rangkülönbség nélkül köz- és főrendüek egyesültek az országos nagy férfiu megtisztelésére, mit harsogó fáklyás éji zenével tanusítanak, jeléül annak, hogy a haza érdekében csüggedetlenül fáradozó férfiu mindenütt közelismerést s hála gyümölcsöt arat: s bár semmi nagyság rágalom nélkül nem marad, ily tetteknél, minőket ő véghez

viszen, visszahullanak a gyanusítás nyilai, hogy az érdem önmagához méltó fényben ragyogjon.

Oct. 12-ki szám.

Zemplény nagy vendéget várt szept. 19-kén, sőt szabadítót, kihez nagyok és kicsinyek sóvár reményeik csatlakoznak, épen úgy, mint hajótörést szenvedett szerencsétlen a sziklaszálhoz, melyhez isten keze segíté.

A legepedőbb óhajtással várt — csakugyan megérkezett, választmány fogadá s kiséré Patakra, hol Bretzenheim Ferdinánd ő hgsége stb.

Patak polgárai s a lelkes tanuló ifjuság, — — Szivemelő s édesen elérzékenyítő látvány az ifju nemzedék életvidor serege lelkülését a haza jóltevője, látására — stb.

Szólt a nagy férfiu (este) az ifju nemzedékhez atyailag, szavainak minden igéje szent emlék a fogékony keblekben, intése örökre követendő példa. — —

Még ez este fáklyák lobogása és nagyszerü kivilágítás közt érkezett a megye székvárosába, S.-A.-Ujhelybe, hol főispánhelyettes ő mlga (gr. Péchy Manó) üdvözlé ismeretes ritka szónoklattal. [1])

A Jelenkor oct. 16-ki számából.

Tekintsünk Zemplénybe. Egy nevezetes napnak néztünk elejébe. Széchenyi István gróf ő exclja, a vizek szabályozásában kir. biztos, váratott szept. 30-án S.-A.-Ujhelybe. Illedelmes fogadtatására minden megtétetett. — Legelőbb is választmány K. J. gróf... elnöklete alatt fogadá őt Keszthelyben, melynek kiséretében S.-Patak városban főml. Breczenheim Ferd. ő hgsége által fejedelmileg megvendégeltetvén, egész Ujhelyig a legnagyobb kitüntetésekben részesült. Megjegyzésre méltó, hogy ebéd alkalmakor gróf. P. E. . . . ő exjáért áldomást ivott, melyet az ősi lakhoz alkalmazva a nemes gróf érdemeinek előterjesztésébe bocsátkozván, magas

[1]) Brillante Rede, irja Sz. — Az estére tervezett fáklyászenét Kazinczy Gábor akadályozta meg azzal a fenyegetéssel, hogy ők majd fütyülni fognak hozzá.'

költői eszmékkel annyira meggazdagított, hogy bátran mondhatjuk, ez adá legkellemesebb izét pecsenyénknek.[1] Miután pedig mind a város, mind a tanítói kar részéről, mely utóbbit személyesen is meglátogatván tisztelgéseket vőn, estve az ujhelyi hármas hegyek csúcsain tiszteletére világító tűzoszlopok nagyszerü szemlélésinél mozsarak- és fáklyákkal fogadtatván főispáni helyettesünk adá remek üdvözletét. Ezt Szabolcs, Bereg és Ung küldötteinek tisztelgései követték. Másnap 10 órakor az ülés a kir. biztos elnöklete alatt főispáni helyettesünk és több közbirtokos jelenlétében, a karzatot elfoglalt szép nem koszorujában megnyittatott.

Előterjeszté ő nmlga, hogy a Tisza folyónak Tisza-Ujlaktól egész a Dunába szakadásáig akkénti szabályozása, hogy vidéke, melynek több millió holdnyi része a kártékony áradások miatt haszonvehetetlenül hever, az áradásoktól megóvassék, — a czél, melyre egyesített erőkkel működni kell. A czél, melyet sem kicsinyíteni, sem nagyítani nem kiván, eléretni csak úgy fog, ha az illetők kebleit tántorithatlan akarat s nem szünő lelkesedés edzendi meg. Férfiak kellenek, úgy mond, a gátra: s a lehetetlenséggel határos akadályok romba dűlnek. »Többször mondák már, hogy a Tisza vidéke iránt különös sympathiával nem viseltetem, s ezt megczáfolandó itt kezdem meg működésemet, s az ellenkezőt tettleg kivánom bizonyítni. Hiszen előszeretet csatol engem e vidékhez, mert ez a tiszta magyar nép törzsökének telephelye,« melytől nemzetiség és szabadelmüség tekintetében a nemes gróf annyit vár, hogy megmentetésökkel a hon boldogabb jövőjét látszik elővarázsolni. *Pénz, terv s ennek sikeres végrehajtása*, ezek azok, ugy mond, melyek teendőink, a mód pedig mindezeket létesíteni a társadalmi téreni működés. Mi pedig a költségeket illeti, a gróf azon értelemben van, hogy kik a hasznot huzzák, azok viseljék a terheket is, s így, kiknek földjeik megmentetnek, azok részesüljenek a vállalat nehézségeiben is. Ismeri ő e beteg testet, melyet nem néhány recipével, egy vagy több canálissal, de teljes regulatióval lehet csak igazán megorvosolni,

[1] [illegible]

nem palliativ, de radical szerekkel, különben csak foltot foltra rakunk. Elvül pedig kimondja, hogy: *mellette veszteni senkinek nem kell!* Mivel azonban ez alkalommal több megye küldöttei is vannak jelen, e nem annyira vidéki, mint országos ügyben tanácskozásra szólít fel mindenkit, indítványát abban összpontosítva, hogy társaságok alakuljanak, melyek választottjaikat Pestre küldjék, hol a létesítési módok s megkivántató eszközökről közértelemmel tanácskozzanak.

E több izben éljenekkel megszakított beszédet más szónokok nyilatkozatai váltották fel. Beregből L. J. ő exc. stb. Némelyek egyedül megyei, mások egyedül társadalmi, legtöbben megyei és társadalmi uton kivánták a dolgot megindítani. — — Voltak, kik beszédeiket üdvözlésbe vitték át. Voltak ismét, kik a nemes gróf részéről, legjobb indulata mellett is, jótállást sürgettek stb.

Legkövetelőbben lépett fel Lónyay Gábor. »Pénzt, ne puszta igéretet, — ne mystificálják az embert« stb.

Ő excja az ellenvetésekre sarcasmusokkal telt beszéddel mindenkinek válaszolt, s a jótállást oly feltétel alatt vállalta magára, hogy, ha a megfeszített emberi tehetség siker nélkül fáradozna, ám akkor, ha úgy tetszik, szüntessék meg a munkálatokat. S minekutána több izben ismétlé, mennyire szivén hordja a közügyet s teljesítend mindent, mi csak emberileg lehetséges, a végzést oda összpontosítá, hogy az alakulandó társulatok küldöttei még ez évben az általa meghatározandó napon Pestre jőjjenek, hol a létesítési módokról bővebben tanácskozván, határozataik a municipiumokkal és a társulatokkal közöltessenek.

Másnap ő excja mozsarak durrogásai közt *bandérium* kiséretében Perbenyikre utazott.

Oct. 2-án Majláth kanczellárral Kis-Várdán a Tiszának özönviz előtti állapotát bámulta meg, s Papra ért Horváth báróhoz. Innét Péchy szabolcsi alispánnal Vásáros-Námányba Lónyay Györgyhez.

A Jelenkor oct. 19-ki száma szerint.

Széchenyi István gróf ő nméltósága S.-A.-Ujhelyből utját Bereg felé vevén, V.-Námenyba szerencsésen megérkezett.

Tanácskozás előtti napon megtekinté a vizár okozta szörnyüdulásokat. Másnap (oct. 3.) a Szamos torkolatát és elpusztított utromokat megtekintvén a tanácskozásban előterjeszté, miszerint a szabályozási vállalkozásoknak sikerök csak úgy lehet, ha nem helyérdeki, de országos szempontból történik a kiindulás. Kettőre figyelmezteté főleg az egybegyülteket, hogy t. i. a társulatok alakulása eszközöltessék, mely társulatok a majdan előfordulható technikai nehézségek könnyebb legyőzhetése tekintetéből alapszabályilag kijelölt hatáskört nyerjenek; ezenfelül, hogy a terv mikénti létesíthetése iránt küldöttségek neveztessenek majd Pesten önmaga elnöklete alatt tanácskozandók. Érinté még ő excja a vállalatra megkivántató költségek honnan eszközölhetendő beszerzését, s miután közbevetett kérdésre kijelenté, mikép a kormánynak komoly szándéka pénzzel is járulni a nagyszerü terv sikeresítéséhez, — azon meggyőződését is kifejezé, mihezképest az illető megyék s egyes birtokosok aránylagos hozzájárulásukra annál inkább számot tart, mivel a teendő költségek a nyerendő föld mennyisége s termékenysége által sokszorosan fognak kinek-kinek visszapótoltatni.

Bereg-, Szatmár- és Ugocsamegyék s a kir. kincstár tisza-ujlaki megbizottai voltak e tanácskozás részesei (oct. 3.).

A jegyzői tollat ezen második közgyűlésen Buday beregi főjegyző vitte.

Az ebéd egy nagy sátorban volt. Toastozás közben Eötvös Tamás megsértette Horváth bárót, mint ki a »nemfizetők« táborába tartozott stb.

Oct. 4-én megszemlélték Nagy-Kállóban a megyei börtönöket s elszörnyülködtek azok állapota felett.

Kállayval kocsizott be Debreczenbe, hol Reviczky polgármesterrel együtt báró Vay Miklós ünnepélyesen fogadta. Egy »Cyclopsok számára való ebéd« várt reá, különben nedves szobában stb. Minden módon ünneplik. [1])

Debreczent csak 8-án hagyja el. Dobon Andrássy Gyula és Manó csatlakoznak hozzá. Az utóbbi elismeri, hogy igaza volt,

[1]) Részletei l. első kötetünkben 183. stb. l.

mikor őtet az országgyűlésen jól leszidta. A bihari küldöttségnek különben Széchenyi maga egy beszéddel felelt, melylyel szörnyen elégedetlen volt. »Dummes Zeug, – irja naplójában — ärgere mich ganz abscheulich darüber.«

A dobi gyűlésről így ir a Jelenkor oct. 23-iki száma.

1845. oct. 9-én nmlgu gr. Széchenyi István kir. biztos elnöklete alatt (T.-Dobon mint harmadik közgyűlésre) a Tisza folyónak szabályoztatása tárgyában tanácskozásra meghivott törvényhatóságok, nevezetesen Bihar-, Borsod- és Szabolcsmegyék, a Nagy-Kun és Hajdu kerületek, sz. k. Debreczen város küldötteik és a Tisza-Dobun már alakult vizszabályozó társulat több tagjai, mint szinte az érdekelt több közbirtokosság közbejöttével tartatott tanácskozmányban elnök ő nmlga előterjeszté:

» — hogy ő cs. k. felsége személyével parancsolván a közlekedés tárgyában rendszeresítendő osztály elnökségével ruházta fel; mely bizalomnak úgy vél legjobban megfelelhetni, ha legelőbb is a Tisza völgyére fordítja figyelmét, hol a gyakori vizáradások miatt anyagilag leginkább sinylik a haza, mely vizek szabályozására nézve ezekben összpontosítá nézeteit Ideje már, hogy a Tisza-szabályozás tárgyában valami gyökeres intézkedés történjék, s mennyiben a választás csak két szempont közt lehetséges, vagy t. i. tovább is rakonczátlankodni hagyni a végpusztulással fenyegető vizeket: vagy az egész Tisza völgyét egy kertté változtatni: ő a részenkénti szabályozási munkálatoknak s úgy szólván folt foltra rakásnak nem barátja, melynek mindig csak provinciális érdek a szülöttje: előtte a Tisza-szabályozás országos szempont, már csak azért is, hogy a magyar vér, mely leginkább a Tisza völgyén üté fel sátorát, s a magyar elem, melynek az alkotmányos szabadság szeretete vérébe ment át, — anyagilag gyarapíttassék. Vizszabályozást pedig csak úgy hajthatni végre, ha ez anyagi tekintetben hasznos. Bár nézete szerint a czélbavett szabályozás költségeit a nyerendő haszon sokszorosan felülmulja, annak létesítése mégis oly sok, legyőzhetlenséggel határos nehézséggel jár, hogy azok legyőzésére egy akarat, állhatatosság s férfias kitürés kivántatik.«

„O nmlga nézetei szerint három főszempontra oszlik az egész: 1. a technikai rész, egy minta szerint készült s egymással minden részletben tökéletesen összhangzó terv az egész szabályozásról; 2. a terv pontos végrehajtása, mely két irányban szükséges, hogy az egészben egység uralkodjék, t. i. egy tervező s a tervnek ugyanazon egyén általi végrehajtása: 3. pénz! még pedig, ha gyökerest akarunk tenni, igen sok pénz-, munka- és értelmi tehetség: különösen pedig mint főkellék az egyetértés. A pénz előállítására négy forrást lát. 1-ső forrás maga a kormány, melynek a közeledés megnyitása, tekintettel a só szállítására, közvetlen érdekében áll: 2-dik a partbirtokosok, kik a viz alól felszabadulandó földeket nyernek; mert kik a hasznot leginkább huzzák, a terhet is leginkább viselni kötelesek; 3-dik az ország maga,[1]) mely e kötelességét, a legközelebbi országgyűlés működései tanusága szerint is, elismerte: 4-dik forrás lesz a föld becsének emelkedése; mert ha egyszer a szabályozás fővonalaiban egyszer megtörtént is, azzal még minden bevégezve nincs. A sok gátot ki fogja fentartani? Ezeket folyton és lankadás nélkül tökéletesítni kell, s azért e végre egy politikai szellem kifejtése, s. t. k. az ősiségi törvény módosítása szükséges.

Mi az egyetértés eszközlését illeti: ettől mint legfőbb nehézségtől leginkább tart, s ennek teljesítését a megyéktől, mint törvényhatóságoktól, hol az administrativ kérdések is könynyen pártkérdéssé válhatnak, nem várhatja: hanem az erre megkivántató lelkületet csak a legközelebbről s egyenesen érdeklettekből alakult társulatokban véli feltalálhatni, mely czél elérésére, valamint Zemplén vmegyében már alakult, a vásáros-naményi tanácskozmány nyomán, az ott képviselt törvényhatóságokban pedig alakulni fognak, itten Tisza-Dobon pedig már alakult társulat, úgy több társaság is alakuljon, még pedig nem megyék szerint, hanem a viz constellatiójához képest szakaszonként, és így egy vagy több megyében s törvényhatóságban egy, — vagy a helyzethez képest egy megyében is több társulat. Ezen társaságok a viz constellatiójának bajait s tájérdekeiket legjobban

[1]) Ország és kormány ime nem csak két különböző, de szinte ellen-
[illegible]

ismervén, hogy aztán egymással összhangzásban működhessenek és egyetértés eszközöltethessék. — szükséges, hogy az egész Tisza folyam szabályozására alakult s alakulandó társulatok a legközelebbi január első napjaira Pestre teljhatalommal felruházottakat küldjenek az ő saját elnöklete alatt a teendőkről határozni. Ha az egyetértés nem sikerülne, vagy minden egyesület részéről teljes hatalommal felruházott képviselők nem jelenhetnének meg, -- ugyanazon év april vagy május hónapjaira egy ujabb, még pedig minden érdeklett társulat fekvésére tekintettel legalkalmasb helyen, ismét összejövetel fogna tartani. Igy remélhetvén csak, hogy a minden társulat érdekeit ismerő és képviselő megbizottakkal a teendők iránt határozni lehessen. Hogy így az ez uton nyerendő megállapodás a küldő társulatoknak megbizottaik által, az illető törvényhatóságoknak pedig a társulatok részéről bemutattatván, az egészre megkivántató egyesült akarat és erő kifejtethessék. S a mennyiben minden nagyobb teendő két részre oszlik, úgy mint: mit kelljen tenni ma? s mit azután? ugyanazon társulati küldöttek a teendők sora iránt is végeznének, mert igen sokat tesz a vizi munkálatoknál, ha kedvez a sors: de lehet, hogy az egy évi munkát a más esztendei viz elhordja, lehet, hogy egyes határokat ideiglen a viz elborit s azokat az egész szabályozás befejezése előtt még jobban megrongálja: ezen körülményeket a társulati szellem-alkotta testületeknek leend morális kötelessége enyhíteni.

A szükséges pénz kiállítására nézve pedig ő nmlga oda nyilatkozott, hogy, ha a köz megállapodás s egyetértés eléretik, az előlegezést eszközölhetni biztosan reméli. Minden esetre pedig előleg egy kulcs lesz kidolgozandó, mely szerint hozzávetőleg meghatároztassék, hogy kinek-kinek mennyi birtoka fog a vizek szabályoztával viz alól felszabadulni, s így mennyi birtokból leend köteles a szabályozási költségekért jót állani. Megjegyeztetvén, hogy ezen kulcs a szabályozás bevégeztével a tettleg és valósággal viztől felszabadult földek arányában kiigazítandó lészen.«

Ez elnöki előterjesztés folytán, előleg még a korábbi tanácskozások jegyzőkönyvei felolvastatván, Szabolcsmegye küldöttjei pedig a megye beleszólási jogát fentartván, stb. stb

Melyek folytában elnök ő nméltósága kijelentvén, hogy a Tiszába befolyó egyéb vizek is tárgyai lesznek a szabályozásnak, s hogy, a mennyiben a mellékfolyók constellatiója külön társulatok alakítását kivánná, azt az illető t. hatóságok buzgalmától várja. Vásárhelyi Pál stb.

Végzés: az elnöki indítvány értelmében. — —

Egyébiránt ezen czélbavett szabályozási munkálat az érdekek egyik leghatalmasbika, az önérdek által is gyámolíttatván, a jelenlevők elnök ő nmlga azon felszólítására, hogy a kitüzött czél elérésére megkivántató egyetértés s nemzeti közakarat, s ezt támogató közszellem kifejtésére, mely nélkül semmi nagyobb nem létesíthető, a vélemények felvilágosítása s helyreigazítása utján mindent kövessenek el, a mennyiben ezt tenni hazafiui kötelességöknek ismerik, e végre magokat azon viszonti kérelem mellett ajánlják fel, hogy ő kegyelmessége is magas kormányunkat részvétre buzdítani legyen szives, s figyelmeztesse az alkalomra, melylyel jól felfogott önérdekében hazánk felemelésére működhetik, s a tettek után sovárgó nemzetet őszinte szándokáról és jóakaratáról tettleg győzheti meg. (Jegyzette Bay Ferencz, szabolcsmegyei főjegyző.)

Hason tartalmu s határozatu tanácskozás tartatott oct. 12-én Szolnokon, Heves, Pest s Békés vármegye küldötteivel.
— Innen Kun-Szt-Márton felé Szegedre menvén, az itteni tanácskozáson is a közlöttel rokon szellemü végzés kelt — mindnyájan kitünő tisztelettel fogadván kir. biztos ő nmlgát. Nagy-Kunság Madaras, K.-Szt-Mártonban diadalkapu is volt felállítva üdvözlésére a Körös folyami hidon stb.

Tisza-Dobon megalakult a tokaj-füredi társaság Andrássy Gyula elnöklete alatt stb. Pestre oct. 16-án ért vissza.

Pár napi pihenés után, mely alatt nála hivatalos és társadalmi téren kifejtett lázas tevékenység értendő, következett fiumei utja.

Pihenése, naplójegyzetei szerint, ennyiből állott.

Összeszedi a legujabb hireket. A védegylet gyűlést tart s átalakul Iparegyletté. A kör felbomlik Batthyányi Eötvössel

à la fleur d'orange. A Centralisatio mind több tért nyer: Pestmegye külön bizottságot nevez. Gr. Zichy Ödön lépre megy s felsiet Bécsbe. Attila gőzös megszakítja a hajóhidat. Csónakon kell Budára mennie. Tiszteleg a főherczegasszonynál. A kereskedelmi társulat bukófélben. Gyáralapító, alig mozog. Sétatér, lassan. Még a Gyüldébe — a conservativek e clubjába — is eljárna; de a főherczeg meginti, hogy ne koptassa el magát. A Helytartótanács hivatalosan tárgyalja a hivatalos ügyet s elvárja Széchenyitől, hogy irásban tegyen, ne csak élő szóval, jelentést. Lesz aztán egy Röpirat belőle.

Oct. 23-án Bécsben van. Metternich, Haller, Apponyi, Wirkner várnak reá. Duschek neki szánja még a Kulpát. Klein a kőszéntelepekre vonja figyelmét. Blackwell és Pereira tárgyalnak vele, stb. stb.

28-án Sopronban s Czenken van. Vasut és Selyem. Saját ügyeinek csak fél figyelem.

Megfordul Horpácson és Apáthiban.

November 1-én indul Horvátországba s Fiuméba. Itt, mint tudjuk, Kossuthtal volt találkozása. [1])

November 13-án már ismét Bécsben van. 22-én Pozsonyban; 23-án Pesten.

A bécsi körökben soha sem érzi magát otthonosnak. Látja bár — most más szinben, mint egykor — az illetők jó akaratát, s osztozik, nagyon is, Metternich feketelátásában, a forradalomnak biztosan s rövid idő alatt leendő bekövetkézése iránt. Csakhogy ez életveszélyes válság megelőzésére nézve voltak kezdettől fogva mindvégig ellenkező nézetben. Széchenyi a reformban látta a mentő szert, Metternich a régi rendszer makacs fentartásában!

Ismétlések elkerülése végett, mindezeket csak futólag érintve, átugrunk az 1846-dik esztendőre.

Folytatjuk a Tisza szabályozása fontos előmunkálatait, melyeket egy Pesten tartandó nagy közgyűlés előkészületénél szakítánk félbe.

[1]) Első köt. 486.

A Jelenkor jan. 22-én ismét így ir:

Midőn e sorokat irjuk gyülnek a tiszaszabályozási társulatok küldöttei előleges tanácskozásra Széchenyi István gróf elnöksége alatt. Elnök ő nmlga az ügy könnyebb menetét előintézőleg s az eszméket összpontosítólag e napokban bocsátott ki egy röpiratot ily czím alatt: Eszmetöredékek különösen a Tisza völgy rendezését illetőleg. Szerző életbevágó s irányadó eszméinél fogva e röpiratban ezen országos tárgy gyakorlati s létesítési oldalát kimerítő tanácsokat közöl. Az illető társulatok s hatóságok képviselői maga a szerző gróf által ajándékoztattak meg egy egy példánynyal.

Jan. 20-án, mint a gyűlés első napján, elnök ő nmlga a szép számban összegyült vidéki képviselők egyetemét (a b. Laffert házban) szives örömmel üdvözölvén előadá, miként a nagyszerü vállalatra egyesült társulatnak ez alkalommal teendői iránt előkészítésül egy közelebb megjelent röpiratban tevé le nézeteit. E röpirat a képviselő testület kezeiben van, s azért felhivja a gyülekezetet az abban kijelölt egyes kérdések tárgyalás alá vételére. Mire zemplényi képviselő Szerencsy István ő nmlga az egybegyült tiszavölgyi képviselők egyhangu örömét s elnök ő nmlga személyéhez kötött reményeit melegen tolmácsolván, elnök ő nmlgát hivá fel a kiindulási pontok kiemelésére s a tárgyalandó kérdések egyenkénti kijelölésére.

Elnök ő nmlga, mielőtt a tárgyalás tettleg megkezdetnék, szükségesnek látta a jegyzőkönyv szerkestésére egy jegyzőt kijelölni, sőt, ha jónak vélné a gyülekezet, olykép megválasztani egy jegyzőt, hogy az egy később folyton munkálandó központi választmány állandó jegyzője legyen, stb. — — A jegyzői tiszttel ideiglenesen Kovács Lajos bizatott meg.

Szóba hozatván a nyilvánosság, — — a képviselők testületén kivül csak azok megjelenése találtatott szükségesnek, kik mint szakértők vagy érdekeltek az elnöknek bemutattatván, általa meghivatnak.

A meghizó levelek megvizsgáltattak.

Egy előkészitő választmány alakult. Elnök ő nmlga

elnöklete alatt: Szentiványí Vincze, mint alelnök, Vásárhelyi Pál, Tasner Antal, s minden vidéki társulat egy tagja, stb.

Mind a mellett, hogy minden Széchenyi kivánata szerint megy, naplójába azt irja önmagáról, hogy ő nem jó elnök. »Elnöklethez nem tudok.«

Egyuttal a Helytartótanács nevében megköti Sinával a szerződést a győri vasutra.

Folytatjuk a Jelenkor nyomán.

1846. jan. 26-án a tiszavölgyi társulat 3-dik vagyis alakuló gyűlése, Széchenyi elnöklete alatt (a Curia épületben) megtartatván, a választmány tüzetes jelentéses indítványai tárgyaltattak. Ezek több pontokból állottak. U. m. 1. A szabályozás nem csak a Tiszára, hanem a vele kapcsolatban levő összes vizek rendezésére, s az egész ártérnek hasznosítására terjesztessék ki. 2. A jelenvoltak »Tiszavölgyi társulat« czím alatt magokat megalakítják. 3. Szerződésileg kötelezik le magokat egymás irányában (a - f, hat pont). 4. Az ügy a nádor pártfogásába s Széchenyi további buzgóságába ajáltatik, különösen a szükséges pénzerő megszerzése tekintetében is. 5. A megkivántató pénzösszeg, hozzávetőleg, hat millió pft. 6. Jegyzőkönyv és szerződés küldessék meg a többi érdekelt társulatoknak, hozzájárulás végett stb.

A gyűlés mindezeket elfogadta s még a következőkkel egészitette ki. 1. Neveztessék egy állandó középponti választmány. (Elnöke gr. Károlyi Gy., 2-od elnök Patay I. 13 tag). 2. Tollvivő s technikai intéző allandósíttassék. 3. Az ellőbbinek (Kovács Lajos) fizetése 2400 pft 4 ft napidíj: az utóbbié (Vásárhelyi Pál) 2400 pft és 5 ft napidij, s kilátás nagyobb jutalomra. 4. Választmány megujítása, ügyrende. 5. Vidéki társulatok technicai állomásainak betöltése. 6. Működését márcz. 30-án megkezdi vidéki küldöttekkel. 7. Legközelebb közgyűlés Debreczenben. Aláirva a jegyzőn kivül negyvenen.

A központi választmány e hó 30-án működését Széchenyi elnöklete alatt meg is kezdette.

A tiszavölgyiek nagy gyűlését diszebéd zárta be a casinóban ötvennyolcz személyre. Házigazdájok, daczára az elfo-

gyasztott 56 üveg pezsgőnek, kissé unalmasnak találta. A Jelenkor Budapesti napló rovat alatt igy ir róla:

> Széchenyi István gróf ő nagy méltósága mult hétfőn (jan. 26.) a tiszaszabályozási társulatok küldötteinek a nemzeti casinóban fényes lakomát adott; szivemelők voltak az áldomások.

A vendéglő háziur legelőször is koronás fejedelmünk legmélyebb hódolatu tiszteletére üríté poharát; azután szeretve tisztelt fenséges nádorunknak óhajtott az egek urától jó egészség bs vidor erővel párosult számos évet; harmadszori üdvpoharáéan erőt és szilárd kitűrni-tudást kivánt a kormány mindazon férfiainak, kik őszintén hordják keblökön vérünk nemzeties és alkotmányos felvirágzását; végre éltette a tiszavölgyi lelkes lakosságot, azt óhajtva, hogy érje el az emberi kifejlés legmagasb fokát, szaporodjék s erősödjék, mint a magyar vérnek legeredetibb törzsöke, s virágozzék évezredeken át!

> A gróf gyakran megvendégelte már szellemileg egész nemzetünket, most azt részben anyagilag is teszi, némi viszonzásul azon vidék személyesítői iránt, melyektől mult őszi utjában oly kitünő szivességgel fogadtatott.

Másnap a tiszavölgyiekkel megnézte az épülő lánczhidat, az óbudai hajógyárt, stb.

Le akarják beszélni, hogy a nagyobb ingerültség elkerülése végett ne menjen el a pestmegyei gyülésre. Ö azonban elmegy; de a vitákban, melyek benne undort gerjesztenek, nem vesz részt (30. 31.) A horvát kérdésben Bécsbe menesztett küldöttség el nem fogadása miatt volt az ingerültség. Conservativ részről gr. Dezsewffy Emilnek kelle a rohamot kiállania. Ez időben Deák is Pesten volt.[1])

J'ai eu honte, irja Széchenyi, s ott hagyta őket, mielőtt a tárgy befejezve lett volna. Dezsewffyt aztán látogatta meg.

E kötet bevallott czélja levén a beszélő Széchenyit bemutatni, nem vonjuk meg olvasóinktól az oly csekély adalékot is, minő egy asztali felköszöntés. Benyithatunk tehát a nemzeti

[1]) E [illegible] tárgyban Zalában mondott nagy beszédét híven közli a Jelenkor. (Kónyi.)

casino éttermébe, hol gr. Keglevich Gábor vendégeli meg az ő megyéje, Nógrád megye küldöttségét. Széchenyi ez alkalommal két toastot mondott. A mondottak bár töredékes részét naplójából ide igtatjuk.

»Azelőtt nem tudta itt egy idegen, hogy Magyarországban van. Most tudja! Sok erők fejledeztek, minek szivből őrülünk; de azon óhajtás kiséretében: adja az ég, hogy ezen erők egymással s ne egymás ellen dolgozzanak« stb.

Ezen diszebédhez az akkori administratort (L.) nem lehetett meghivni, mert számosan kijelentették, hogy azon esetben nem mennek oda.

A tisztán ellenzéki közebédekhez Széchenyit sem hivták meg, mit ő — hivatalos és pártállása daczára — mindannyiszor igen rosz néven vett.

Kivételesen ott volt a Nemzeti körnek Deák tiszteletére adott és számos pohárköszöntésekkel fűszerezett banketjén, melyről első kötetünkben megemlékeztünk. (Febr. 12. 1846.) »Ich genirte sie und wollte es,« irja naplójában. — Mindez azonban idegeit támadja meg s rongálja egészségét.

Hát még a bécsi körök! Mikor az »önbálványozásba« merült Metternichnek, a lengyel felkelés alkalmából, a magyar urak ellen intézett fenyegetéseit kell meghallgatnia. Vagy mikor Kübecknél egy kis pénzsegélyt kell kunyorálnia, a magyar közlekedésügyre, melyet az örömest megajánlana, ha volna miből, s ha nem kellene attól tartania, hogy aztán majd az Elba számára is kivánnak valamit stb. (márcz.).

Vagy mikor Melanie herczegné a pápai nunciusnak így mutatja be: C'est le plus grand radical de jadis, à présent il est sage!...

A magyar-osztrák hivatalos körök, hol kanczellárnak kandidálják, hol nála nélkül tanácskoznak a körébe eső legfontosb ügyekről.

Márczius 31-én, befejezve a »Balatoni gőzhajózásról« irt röpiratát Károlyihoz ment tiszaszabályozási ülésre. Hogy itt, zárt körben, mit beszéltek, arról adataink nincsenek; de felette jellemzőnek találjuk önönmagáról egy derültebb perczben toll-

ból kiejtett ezen itéletét: »Sokat össze-vissza fecsegek, minden dignitás nélkül — de azt érzem, hogy annál több bennem az isteni szikra, a genius ihlete!«...

April 1-én az egész bizottság a nádornál tiszteleg. Ez minden érdemet, — a vele járó felelősséggel?! — Széchenyire hárít. April 4-én a vállalat eddigi sikereiért köszönő feliratot határoznak ő felségéhez, melyet Abonyi tüstént készen bemutatott. April 8-án Vásárhelyi †. Nagy veszteség. Utóda Kecskés lesz.

Május közepén Bécsben van. Ünneplik a legelőkelőbb körökben. Apponyival véd- és daczszövettség.

Junius 6-án a Gazdasági egylet ülésén egyik kedvencz themájáról, a birtokminimumról beszél.

Jun. 10-én Pest megye teremében, a conservativ Dezsewffyvel tüntetőleg lépve bár be, egy éljent kap. A turopolyai panasz ügyében, bizonyos iromanyoknak az orsz. levéltárból elvitetése miatt, ő is szót emel, s dörgő tapsokat arat. Dezsewffyre a pártfegyelem e megvetése igen leverőleg hatott; az ellenzék triumfált. Dezsewffyt különben nagyon becsülte Széchenyi amaz erkölcsi bátorságért, melylyel az uralkodó nézetekkel szembe mert szállani, s elismerése jeléül szerette magát vele mutatni a közönség előtt.

A Jelenkor jul. 14-diki sz. szerint

> Kossuth kikelt a kormány ama részrehajlása ellen, mely a nép jogérzetét sérti, miként különbséget tesz igazságszolgáltatás dolgában a pártok közt, s a vizsgálatot a fenforgó esetben egy az ügyben érdekelt, különben hamisítással vádolt egyénre bizta.
>
> *Széchenyi István* gróf megismeri ugyan, hogy a fiatalkori botlás későbbi érett korban józan és jó erkölcsü cselekvények által helyrehozható, de erre nagy criterium kivántatik. Igenis szükségesnek tartja a bizalmat nemzet és kormány közt, de ennek megnyerésére alkalmas eszközök és módok használandók, vagyis méltánylása az érdekeknek s tisztelete a törvényeknek; mert nem érti azon kormány hatalmát, mely a lehető legnagyobb tisztasággal nem járna el intézkedéseiben stb. Továbbá ő az ok-

iratok hitelességét nem akarja vizsgálni, mert az más körbe való: de remény táplálja, hogy a dolog úgy áll, a mint előadatik, s főispáni helytartó ő mlga jóslata teljesülni fog. (Ez t. i. fölteve, hogy a kormánynak nem volt tudomása az esetről, s hogy az illetőt el fogja mozdítani.) Egyébiránt mind kormányt, mind hatóságot erősnek csak úgy hisz, ha eljárását morális tisztaság jellemzi, mert az, a minek básisa corruptio, nem állhat fenn. Ő maga részéről soha semmi szennyes compániának részese lenni nem fog, stb.

Utána Kossuth kijelenté, hogy Széchenyitől mást, mint ilyen nyilatkozatot nem is várhatott., stb.

A sérelem egyhangulag pártolólag terjesztetik fel az országgyűlésre.

Az ellenzékiek ünnepelték Széchenyit e föllépéseért. »Diese Buben sind surprenirt darüber!« Csapody, a hires somogyi sportsman, egy pohárköszöntéssel lepi meg a n. casinóban, — lóverseny is levén e napokban, — melyben őtet lóhoz hasonlítja, melyről, mig a versenytéren fut, sokan már azt hittük, hogy kitör, de nem teszi, hanem győzelmesen megy a czél felé stb. »Ah l'amusant garçon! Il se croit le jockey et moi son bidet«, — irja e benyomásáról naplójába. Felelni nem felelt reá.

Másnap az uj pestmegyei helytartó Földváry beigtatása s diszlakomája volt ugyan a casinóban. Itt Széchenyi egy toastban éltette: »a nemzeti felvirágzást, alkotmányos kifejlést, s ezek magas ápolóit és őszinte hiveit!«

Junius 17—29 ismét Bécsben látjuk, hol bankházaktól 5%-ra 400,000 ftot vesz fel; de egészben igen elégületlenül tér haza.

Országos gondjainak ez időben főtárgyát a Tisza völgye képezte. — Leginkább erre vonatkozó adatainknál kell tehát időznünk.

A Jelenkor jul. 9-diki száma után:

A tiszavölgyi társulat közp. választmánya üléseit f. h. 6-án ismét megkezdé. Széchenyi István gr. ő nmlga előadá pénzügyi eljárásainak sikerét. Tiszavölgy szebb jövendője hazafi keblének legbensőbb vágyodását képezvén, mint a vállalat minden ágai-

ban, úgy különösen ez annyira lényeges részében tett lépései mindig közelebb viszik ez ügyet fejlődéséhez. Előadása szerint a vállalat végrehajtására szükséges pénzerő maga idejében hiányzani nem fog. Most a szabályozási munkálat megkezdésére 400 ezer pftnyi előleges kölcsön iránt köttetett szerződés ötös kamatra (Vodjánerrel). Ehez számítva még a só felemelt ára alapjából s a kir. kincstárból járuló segélypénzeket, 550 ezer pftnyi összeg áll jelenleg a társulat czéljaira készen, mi lehetővé teszi, hogy a munka még e nyáron megkezdessék. E czélból a t. gróf s a közp. választmány tagjai a műszaki személyzettel együtt Szegedtől kezdve fölfelé a »Szeged« gőzösön meglátogatják a Tiszát, különösen azon pontokat, melyeknél az aug. 3-ára kitűzött, debreczeni gyűlés után a vizimunkálatok megkezdetni fognak. (Uti program.)

Ad fractionem panis kerül a sor, – irja naplójában Széchenyi. Kijelentem, hogy pénzt nem adok, ha minden krajczárt hypothecával nem biztosítanak. Mind hüledeznek erre. Perényi Verbőczyre támaszkodik Dezsewffy is fennakad. Vodianer istápol. Kovács Lajos megértett, stb.

Közben megnyitották az u. n. központi vasut egy parányi részecskéjét. Esemény volt ez akkor

> 1846. jul. 15-én — irja a Jelenkor – nagy napot ültünk. Az annyi vajudás közt végre elkészült pest-váczi vonal nyittatott meg diszes ünnepélylyel. D. u. 4 órakor érkezett az indóház csarnokába nádorunk fenséges családjával, s nehány percz alatt a két mozdonygéppel (Buda és Pest) ellátott kocsivonat, mintegy harmadfél száz meghivottal utnak indult, stb. — — De a nép hideg és érzéketlen maradt, – hátha mégis úgy van, hogy e vállalat a nemzet sympathiáját nem birja. — — Miként állunk a debreczeni vonallal? Ennek megnyitásáról még szó sincs: pedig Debreczen a hazában van! stb.

Váczon épen nagy tűzvész! Mindnyájan oda sietnek: segíteni nem tudnak.

Széchenyi még az nap este elindul második tiszai utjára. Erről a Jelenkor jul. 30-diki száma után a következő adatokat közöljük:

Széchenyi István gróf tiszai első utja [1]) Pannónia gözösön Szegedtül Tokajig.

Alpáron, Szentesen az eső miatt ki nem szállhat: de üdvözli a tiszteletére egybesereglett sokaságot. Csongrád megye és Szeged város küldöttségeit a hajón vendégeli meg. Tisza-Bő, jul. 19. Első gőzös a szüz Tiszán. Nagy lelkesedés. Szolnokon a jász-kunok. Zátony Szajol közelében. Éji szállás Almásy Pálnál. Dorogma, jul. 20. Paleocapa. Tiszadob, jul. 21. Szathmáry József, b. Vay Lajos, Gencsy József stb. Tokaj, jul. 22. Degenfeld. A Berczelre szándékolt ut elmarad, zátonyok stb. akadályok miatt. További uti terv: Vásárhely, Garany, Zétény, Boly, Lelesz, S.-A.-Ujhely, Mándok, V.-Námény, T.-Ujlak, Bakta, N.-Kálló, Debreczen. Az egész egy diadalut!

Mindenütt oly valódi s páratlan lelkesedést tanusított a nép, s oly diadalmenetet alakított, minőhöz hasonlót nem látott még, őszinteségre nézve legalább, a Tiszapart. Leirhatatlan annak leplezetlen öröme s ragaszkodása, s nem ok nélkül, stb.

Szegedről jul. 14-én így ir ugyanazon lap (»Egy tiszavölgyi«) tudosítója.

Különös megnyugtatásul szolgált gr. ő exclja azon előadása, mely szerint tudatá a társulattal ő felsége legkegyelmesebb elhatározását, mely nyilván tanusítja az atyáskodó fejedelemnek ez ügy iránti legőszintébb rokonszenvét s pártfogását, miszerint legfelsőb kincstárából a legközelebbi két évre 100,000, a só felemelt árából pedig évenkint 100,000 pfttal a czél elősegéléséhez járulni, sőt kegyelmes hozzájárulásával a szükséges kölcsön eszközlését is elősegíteni méltóztatott. Kijelenté ő nmlga, miként a tiszavölgyi társulat kivánságának megfelelendő, e nemzeti ügyet oly hatályosan gyámolító fenséges nádor ő cs. k. főhgsége közbevetése nyomán a velenczei építészeti hivatal nagyhirü igazgatója Paleocapa jeles főmérnök ma, jul. 17-én, Pestre érkezvén, haladék nélkül a hely szinén vizsgálandja meg a folyam sajátszerüségét, hogy a terv minősége felett alaposan nyilatkozhassék: s hogy továbbá a társulat által már felfogadott Vásárhelyi Pál fájdalmasan vett

[1]) Első gőzhajó a Tiszán.

kora kimultával beálló hiány ideiglen pótolva levén, mennyiben e társulat további határozatáig nádor ő cs. k. fensége a központi választmány kérésére megelőző készséggel méltóztatott megengedni, miszerint az ügyességéről szintén ismeretes Kecskés Károly m. k. építészi hivatalnál igazgató segédmérnök, ki különben is a Vásárhelyiféle terv készítésénél is már befolyással volt a rendezés technikai igazgatását vezérelhesse; mivel pedig, úgy mond a t. gróf, a Tiszarendezésnek pihenni, ha csak az idő engedi, nem szabad, sem pedig ez változó egészsége vagy egyéb ki nem kerülhető akadályitól fel nem tételeztethetnék, valamint már Pesten a központi választmánynál kijelentette, úgy ezuttal is kinyilatkoztatta: hogy ő cs. kir. fensége, saját kérelme folytán, Szentkirályi Vincze, cs. k. aranykulcsost s helytartósági tanácsost, azzal méltóztatott oldala mellé rendelni, hogy elfoglaltatása esetén helyét pótolja. S midőn így ez előleges gondoskodás mindenre felülről, még pedig oly szives készséggel, kiterjesztetik, nincs egyéb hátra, mint hogy az érdeklettek óvatosan kerülvén a szakadás és pártoskodás átkos következéseit a haladást óhajtó törvényszerü kormánynyal egyesülve, férfias kitüréssel s ernyedetlen buzgósággal működjenek, s ne feledjék, hogy e vállalat nemzeti ügy. Az iméntinek bővebb előadása s némi kölcsönös felvilágosítás után, az értekezés közmegnyugvással befejeztetett.

Ezt követé a szegedi polgárság által 140 terítékü gazdag ebéd stb.

Ennek ellenében Széchenyi az egész fogadtatást hidegnek, erőtetettnek találta, bár külsőleg, mint láttuk, mindennek meg volt adva a módja.

Szegeden lovasok, mozsarak. A városi küldöttséget Weber, a megyeit Bene vezeti. Csongrádi társulat ülése 17-én. »Ha szabályozni akartok, zsebeitekbe nyuljatok.« Pénzök van nekik. Je parle à les émouvoir, sans qu'ils s'en aperçoivent. Ebéd a városházán. Sok felköszöntés. Szépen beszél Babarczy. (Erős conservativ.) Széchenyi pohárköszöntése: »Isten éltessen minden jó hazafit, csak egy speciesnek ne adjon sikert; az ámítóknak, a rosz magot hintőknek!« — Este szini előadás. Fáklyás zene. Széchenyi beszél: »minden pártszellem nélkül.« Czáfolni akarja

azokat, kik terjesztették róla, hogy egész utja egy korteskedés Apponyi mellett!

Uti terve: 18. Algyő, Ányász, Csány, Csongrád, Alpár. 19. Kürt, Czibak, Veseny, Várkony, Szolnok, Szajol, Kürü, Tiszabő. Itt Almásy Pál fogadja. 20. Roff, Bura, Szalok, Füred, Dorogma. 21. Csege,Ároktő, Keszi, Tarján, Kesznyétem, Lucz, Dob. Itt Andrássyék. 22. Tokaj, Szabolcs, Perczel. 23. Vercseltó. Tokaj. Itt nagy enthusiasmus. Degenfeldék, Szirmay stb. Karsay ügyvéd, mint nép embere, a nép nevében üdvözli; Sárospatak. 25. Ordova, Topla, Lazony, Garany, Lelesz. 26. Perbenyik. Majláth, Szerdahely, Szerencsy. 27. S.-A.-Ujhely. Itt ünnepélyek. [1])

Folytatjuk a Jelenkorral.

Julius 27-én a bodrogközi fióktársulat, hg. Bretzenheim elnöklete alatt megalakulván, megjelent Széchenyi is.

Körültekintvén a terembe összesereglett magyar földesuraságok csomóján, s felpillantva a karzat gyönyörü tartalmára, a zempléni legszebb hölgyekre, kik mind Tiszaszabályozásra gyültenek össze, őket meleg és magyar őszinteségű szavakkal üdvözlé. No hiszen csak itt volt ám a sok éljen, az üvegeseknek is jutott belőle valami a törött ablakokon át. Szóhoz juthatván a tiszaszabályozó elnök gróf, szeszély- s elmésséggel fűszerezett nyelven előadá tiszai utazását, az öt napos sétát, melyről majd egykor a krónika is meg fog emlékezni. [2]) Ebből megérthették a gyűlés tagjai, hogy a Tisza folyam hajózható, csak pénz kell hozzá. Elég soká gondolák, hogy nem lesz hajózható. Kiereszkedett a gróf a vállalat fontosságára, a szabályozás nehézségeire, előadván az ezek legyőzhetésére szolgáló módokat, az anyagi és szellemi hasznot tárgyavatott beszéddel fejtegetvén, titkaiba az ismeretlent is beavatta, sőt részvények utján építendő gőzhajókkali közlekedésre buzdított a Tiszán; majd sajnálkozását fejezé ki azon, hogy hiedelmét meghaladó sietős utjában koráb-

[1]) Részleteket l. első kötetünk 493. stb.

[2]) E krónika morzsáihoz járulunk ime hozzá egy félszázad mulva! — Saját kritikája pedig ez volt: Ich schwätze eine Stunde lang allerhand zusammen. Es gefällt!

ban érkezte által a számára rendezett sok ünnepélyt és lakomát mellőzni kényszerült, s ez által annyi embert meg is sértett, oly sok szép szónoklatot és kivilágítást dugába döntött; e mellett azonban szerencséje volt önmagát Tokajban veres zrinyidolmánba öltözve fényes nappal transparentben láthatni! — Végre igérte, hogy végzett munka után napokig tartó ünnepélyeket is türelemmel végig fog ülni stb.

E beszédre személynök ő excja lelkesen válaszolván, a gyűlés eloszlott.

Utja folytatása. jul. 28. Helmecz, Csap (unghi választmány), Györöcske, Mándok. 29. Kerecsen, Komoró, Námény. 30. Beregszász, T-Ujlak. 31. Bakta. Aug. 1. Debreczen. Itt ünnepélyek.

1846. aug. 3-án a rég tervezett közgyűlés Debreczenben megtartatott.

»Az ajtó megnyilik, egy férfi lép be, neve Széchenyi István gróf. Ugy-e bár tudjátok: ki ő? Kevesen vagytok, kik a személyt ismeritek: de igen sokan, kik előtt a név s a névhez csatolt országos érdemek s nagy tettek szent kegyelet tárgyai. Tudjátok, hogy stb.

A nemes gróf nem tudni meglepetett-e? vagy csak különösen jól érzé magát, — az összegyűltek nagy számát nézve kezdetben is e kézzel fogható részvétért monda köszönetet; mert e számos és szives részvét legbiztosb criteriuma az ügy szerencsés sikerének, s épen azért, hogy a cselekvő erőt minél nagyobb izgalomban tartsa, szükségesnek itélte a tagokat figyelmeztetni azon nehézségek tömegére, melyek a társulat vállalatában felmerülendők. A ns. gróf élire állván a nagyszerű szabályozásnak, ez egyszer meg akart válni fajának ős természetétől, miszerint a magyar ember vállalatinak csak külszinét, kérgét viszgálja, s mintegy szándékosan leplezgeti a gátokat, melyek itt-ott elögördülhetnének, minek aztán természetes következése a felsülés; a ns. gróf pedig nem akarván felsülni, önként ismerteti meg a nehézségeket, s hol azok a dolog mélyiben lesznek, studio keresendi fel, s mutatja ki tiszamelléki honfitársainak, hogy legyőzési erőről gondoskodjanak. Hiszi és vallja, hogy e vállalat létesí-

tése miatt rendkivüli erőfeszítésre leend szükség, mely erőt csak összetartó egyesülés állíthat ki. Avagy a honszerző apák nem innét intézték-e a hajdani Pannóniának Magyarországgá alakítását? Ez nem vidéki vagy provinciális érdek, hanem valódi nemzeti ügy. Az ősök innét erősíték meg birodalmokat, s az ivadéknak el kell ismernie, mikép nemzeti s nagy részben anyagi jobbléte s gazdagsága főleg innét a Tiszavölgyből indulhat ki. Ez az induló pont, s épen azért ennek szükséges erősnek és minden fallaciától mentnek lenni, mert alapját teendi mind annak mi belőle kiagazandó lesz. Ugyanazért itt férczelések, foltozgatások szóba nem jöhetnek, hanem gyökeres intézkedés, tettek kellenek itt, miket csak szoros együttartás, alapos meggyőződés eredvényezhet. Ki tehát a véleményekkel, elvekkel és nézetekkel leplezetlenül, meggondolván azt, hogy itt egy ország ujjáteremtéséről van szó! Elnök gróf sokat hallott az ős világ óriásairól. Ilyennek találja ő a Tisza-szabályozás vállalatát, oly bonyodalmasnak és nehéznek, hogy sokáig nem volt bátorsága ezen XIX-dik századi óriásnak szeme közé nézni; de keblébe tekintve és számot vetve önmagával, s látva az erőt, melylyel a Tiszavölgy lelkes birtokosai őt vállvetve támogatják, elszánta magát nemcsak szemei közé nézni az óriásnak, hanem le is győzi azt. Azonfölül, mond a ns. gróf, minthogy e munkálatok huzamos időig fognak tartani, *ha életében nem láthatná is a sikert*, melynek előteremtésében oly munkás részt vesz, mindamellett kellemes neki azon hitben élni, miszerint oly kincset hagyand a maradéknak hátra, melynek jövedelmezésén egy új ország felvirágoztatása lesz eszközölhető. Innét szónok gr. áttért a szellemre, melytől e nagyszerű vállalat embereinek áthatva kell lenniök. Szerinte ott, hol az összes haza érdeke forog fenn, a provinciális érdekeknek abban mint központban össze kell forrniok, el kell némulni a pártcsatározásoknak, melyek más téren ugyan szükségesek; összhangzat, egyetértés kell itt, mert csak az bir teremtő erővel. Eddigi fentartásunk, tekintve helyzetünket, eredetünket, rokontalanságunkat, csudálást s méltánylást viv ki ugyan számunkra philosoph előtt, de világszerű sympathiát csak férfias kitűrés összetartó cselekvés által ébreszthetünk nemzeti életünk

iránt. Nem elég itt csak akarni; szóló gróf tettet, sikert kiván. — Majd kérdőleg szólítá fel elnök gróf a társulat tagjait, ha valljon képviselve van-e az egész Tiszavölgy? Erre a vidéki társulatok elnökeire került a sor, stb. Kecskés Károly mérnök előadá tervét, stb.

Gr. Károlyi Lajos ez alkalommal 25 ezer pfrtot irt alá. Tizenkét vidéki osztály egybefüggésbe hozatott. Aláirás nyittatott a tiszai gőzhajózásra is.

Harmadnap (a Bpesti Hiradó közlése szerint) a tanácskozás, gr. Károlyi György, gr. Andrássy Gyula, stb. buzgó részvétével folytatván, elnöklő gróf ő nmlga is, hazafiui buzgalma öntudatában, tökéletes tárgyismerettel bonczkés alá véve a sokféle előterjesztéseket, növekedő lelkesedés kiséretében a hitel s garantia alapját a sikerben látta feltalálandónak, s ha, úgy mond, ehez jutni akarunk, ideiglen azt javaslá elfogadtatni, hogy a tettleges végrehajtás, az ezt megelőző és kisérő kérdések tisztába hozatala s elintézése, reá és a központi választmányra bizassék, a költségviselés pedig, szinte csak ideiglenesen, a műtanilag kijelelendő vizszerkezetekként fogjon helyet; a mennyiben azonban több választmányi tag különnemű elfoglalások miatt a legjobb akarat mellett is folyton nem működhetnék, ennek száma ideiglen kellő arányban szaporíttatnék. Mely lelkes és a nagy hazafit méltólag jellemző előadás jótékony hatását nem téveszthetvén, közhelyeslés jelei közben minden vitatkozás nélkül határozat erejére emeltetett; az alapszabályoknak komoly megfontolás és a merítendő tapasztalások utáni kidolgozása a januáriusi nagygyűlésre halasztatván.

Egy másik tudósító rövidebb jelentése ennyiből áll:

Aug. 3-án Széchenyi István gróf átalános szeretettől környezve szives éljenek közt foglalta el elnöki székét és sajátmodoru tartalomteljes beszéddel nyitá meg a gyűlést.

Legelőbb is köszönetet mondott a gyülekezet tagjainak, hogy nagy számmal jelentek meg. Hathatósan szivökre köté az egyetértést, mivel e táj felvirágoztatása e munkálat eredményétől függ: ez pedig csupán összesített erővel s egyetértéssel eszközölhető. A táj felvirágzása virágoztathatja pedig fel egyedül

Magyarországot, mert hiszen e táj a törzsökös magyar faj hona. Az a főkérdés, hogy mikép kezdessék a munkálkodás? Erre nézve tehát felszólítá a gyűlés minden tagjait, hogy mondják el nézeteiket; egy szóval mindenki beszélje ki magát, hogy a kérdéses tárgyra nézve mit gondol jónak és teendőnek. Midőn azonban ez megkezdetnék, azt találta szükségesnek, hogy a megjelent egyes társulati képviselők a gyűlés előtt mutassák be magokat, hogy így kitessék: valljon a Tisza egész mentén alakultak-e már folytonos lánczolatban vidéki társulatok, és hogy minden egyes társulat hatásköre mely pontnál kezdődik s mely pontig terjed stb.

Debreczen város a Casinóban nagy ebédet adott a gróf tisztetetére; aug-7-én pedig a Nagyerdőben rendeztek esti lakomát. [1])

A tiszai ut folytatása.

Aug 8. Jegyzőkönyv hitelesítés. »Érzékeny bucsuzás«. 9-én hosszas isteni tisztelet. Révész Bálint csinos beszédet mond a templomban, találó »vonatkozásokkal.« Ez nap Böszörmény, Dorogh. Patakra egyenest nem mehet, tehát kerülővel Rakamaz-Tokajnak. Eső, sár, piszok leverő!

Aug 10. S.-Patak. 12. Szerdahely. 14. Szerencsy lép fel követelőleg a tiszai gőzhajózás ügyében, mert ő felsége nem adhatott a Dunának kizárólagos szabadalmat, stb. Ünnepélyek. Szentiványi elnököl.

Pesten az alatt Kossuth megnyitja a 2-dik Iparműkiállítást!

Aug 17. S.-A.-Ujhely. 19. Vécsey jön a bodrogköziekkel. Este fáklyás zene. Bucsuzások. 20. Mise után indulás. Bekecs, Lucz, Dob. Itt sok dolog. Szapáry Józseffel baj. »Ránk eresztik a vizet« stb. Ülések.

Aug 25. Kenéz, Polgár. 27. Dobon a munka megkezdése! T.-Füred, 29. Madaras, Kunhegyes, Tiszabő, Eger. 31. Roff, Szentes.

Szept. 2. Vásárhely, Szeged. Ülés délelőtt, délután. 4. Zenta.

---

[1]) Részletek első köt.

5. Becse. 6. Titel. 7. Ujvidék, Zimony. 8. Drenkova, Orsova, Mehadia.

Pestre e hó 14-én este ért vissza.

Az utjában több fontos jelentést intézett a nádorhoz, s tőle válaszokat nyert, mely érdekes adatok bizonnyal nem fogják elkerülni az illető részletek tanulmányozóinak figyelmét; mi ezuttal csak utalunk reájok.

A tiszai utat rövid pihenés után követte a balatoni kirándulás. Az első — maig is egyetlen — gőzhajó Himfynek kereszteltetett. A veszprémi püspökkel, Deák buktatójával, aláirat tiz részvényt, s egyuttal megigérteti, hogy többé nem fog az Adó ellen agitálni.

Következik a pestmegyei gyülés nov 17-én. Itt Perczel Mór intézett ellene támadást, kinek Kossuth beszéde után válaszolva:

Mindenek előtt bocsánatot kér rekedtsége miatt, köszönetet szavaz másod alispánnak, mint a megyei törvényszék erélyes elnökének azon buzgóságáért, hogy már eddig is oly nevezetes összeget mentett meg a csalások általi enyészetből. Szóló gróf nem embere az ujjhuzásoknak, sem a gyanításoknak, mert ezen politika az ellenkező részről is hasonlót idézvén elő csak a dolgok sikeres kifejlését akadályozná. Szóló gróf annak okát, hogy e haza boldogulása folyvást oly nehéz problema, a sok-eszes, de kevés okos főben találja;[1]) s ő az okos szót a praktikussal is összeköti. A hallgatóság nyugtalanságára a gróf ismét alkalmat vőn kijelenteni s mindenkit biztosítani, mikép őt minden tettei- s lépteiben a honszeretet vezérli; mindent csak alkotványos uton törekszik s mindenha csak alkotványos eszközökkel elérni: a helyett, hogy a levegőbe kapkodókat utánozná, meggondolva számít és ezen számítása eredményét ismét csendes vérrel várja be, mi ritkán szokott elmaradni stb.

Továbbá szóló gróf a kormányi testületben oly pályatért látott maga előtt nyitva, melyen haza- és népboldogító cselekvésit nagyobb sikerrel teljesítheti; s nem látja jónak, ha a kormány

[1]) Ime a Klugheit fogalomnak elég szabatos kifejezése.

iránt csak bizalmatlansággal lépnek fel, annál kevésbé, mert az, mi itt alant sérelmesnek tekintetik, gyakran azon viszony véletlen vagy mellőzhetlen kifolyásának vehető, melyben Magyarország Austria irányában van. Aztán, ha a Rdek bizalmatlansággal viseltetnek a kormány iránt s azt rosz akaratról vádolják, igen természetes, hogy a kormány is hasonló mértékkel (!) mér vissza. Azért kivánná ő nmlga, hogy elállván a ns Rdek a sikertelen s csak kölcsönös ellenállást s így mozdulatlanságot előidéző ujjhuzási politikától, higgadtan irnák meg a kérdés alatti dologról veleményeiket.

Egy váltóhamisításról vádolt zsidónak, kezesség mellett, szabad lábra helyeztetéséről volt szó, melyet a kormány megengedett, a megye ellenzett.

Felirás határoztatott.

Az ifjuság ez ülésben Széchenyi ellen sorakozott. Hainik, Tóth Lőrincz, Varga neveit említé, kik először szálltak itt síkra s kik ellen védekeznie kellett. Kisebbségben marad: »a nimbus oda van!« — Teleki: bizonyos vagyok, hogy gróf Széchenyi István megint velünk fog tartani, ha nem birja constitutionális vágásba hozni az országot stb.

November 18-án ugyane teremben Mosony megye esete került szőnyegre, hol t. i. a kormány kezelési kényelemből osztrák vámszedőket helyeztetett be a határszélen magyar területre.

Széchenyi István gróf nem akar minden dologban a Corpus Jurishoz folyamodni, melynek vastag tömegében ugyanazon állításra pro et contra eleget találhatni. Így a fenforgó kérdésben, mit mondanak vagy inkább gondolnak a karzaton hallgató hölgyek, kik a mi itteni versenygéseinkről ilyformán okoskodhatnak: lám ezen urak mind egy törvényt tanulnak, s ezen egy törvényen mégis annyit disputálnak.[1]) Szóló gróf örömét fejezi ki azon,

[1]) 1715: XCI. tcz. felsorolja az ezentúl is fentartandó vámhivatalokat. Köztök több olyat, mely a szomszéd tartományokban fekszik (Hoff. Pruck. Prellenkirchen stb.) s azok további elhelyezését, esetleg megszüntetését egészen ő felségére bizza. Facultate penes Regiam Majestatem permanente. 1729: II. tcz. a Helytartótanácsnak s kamarának illetékességét állapítja meg ő flge jóváhagyása mellett.

hogy a nemzetben a reactio felébredt; de nem szereti azt tulcsigázottnak látni, mely mindent tűhegyre állít. Sokkal fontosabbnak látja e kérdés eredetét, somhogy a vitát oly messzire kiterjesztetni óhajtaná. Ő magasb politikai szempontból veszi fel a dolgot, mely szerint a szomszédokkali közlekedést nem nehezítni, hanem könnyítni lenne szükséges, hogy így az idegen pénz az országba folyván, a nagy czélok annál könnyebben lennének elérhetők. Egyébiránt a megye aggodalmát (az idegen jurisdictióra nézve) méltányolja s nem ellenzi a felirást, illetőleg a jövő országgyűléstől várja a kérdés elintézését.

A pestmegyei gyűlés harmadik napján, novemb. 19-én, a dohányügy s az osztrák vámviszonyok hozatván szőnyegre gr. Széchenyi István, bár engesztelő szellemben s megnyugtatólag szólt, a Bpesti Hiradó szerint az ellenzék taktikátlanságáról s bűneiről oly talpra esetteket mondott, milyeneket jó volna az illetőknek könyv nélkül megtanulni, stb,

A Jelenkor így ismerteti beszédét:

Gróf Széchenyi István az engesztelő politika embere mindenekelőtt megnyugtatni akará a rendeket azon némely szónokok által említett vád ellenében, mintha a conservativ urak bizonytalan czélra egyesültek volna. Szóló gróf nem ellenzéki ugyan, de nem is conservativ; azonban a pártokon kivüli állásában is volt ideje és alkalma az illetőket annyira megismerni, miszerint emberséges szavát adhatja a rendeknek a felől, hogy a tulsóoldal mint vak eszköz bizonytalan czélra nem egyesült. A mi szóló gróf politikáját illeti, ez hosszas évek bevallott ténye. Ő oly elvet állított fel magának, mely enged ugyan némely, a körülmények által kivánt árnyalatokban, de ott, a hol a nemzet alkotványos kifejtéséről, átalakításáról van szó, rendületlen, mint szikla, mely sem időnek, sem körülményeknek, sem személynek nem enged. Ily álláspontjában a gróf megemlékezett a közelgő országgyűlésről, hol a teendők czélja világos ugyan előtte, de hogy ezen czélra minő szerepben fog munkálni, arra nézve most még tisztában nincs. Mi a szőnyegen forgó tárgyat illeti, abban nem lát aggodalomra okot, valamint nem fogadhatja el némely szónokoknak azon állítását, mintha a kormány dohányügyi intézkedéseit monopolium-becsúsz-

tatásra használná, mert mihelyt a csusztatás ily zajos készülettekkel tétetik, az inkább ajtóstuli berohanásnak mondható. Épen azért szóló gróf nem lát aggodalmat az intézkedésben; azonban a többséget nem akarja kivánata felterjesztésében feltartóztatni s a felirásba beleegyezik. Szóló gróf e pontnál ismét beleereszkedett régi kedvencz eszméjébe, t. i. az adózásba. Az adó kérdése Magyarországban csak nagy bajjal oldható meg. Tanusítják ezt annak eddigi phásisai. Okát e lassuságnak ő az ősiségben s a mellett a nemzeti javakat terhelő nagy adósságokban találja. Ezek az egyenes adózást még sokáig nehezíthetik; azért idején volna indirect adókról gondoskodni. És szóló gróf hajlandó is hinni, mikép a kormánynak kérdés alá vett intézkedése tán épen ily kivánatos valamire czéloz. E téreni elmélkedéseivel a gróf mégis saját tűzhelyünknél szeretné gyakorlat tanyáját felkeresni; mennyiben az ily úton bejövendő adót — okos gazda létünkre — saját javunkra kellene fordítanunk. Értelmes szavakkal emlékezteté a gróf hallgatóit közlekedési eszközeink roszaságára, melyek bizony megérdemelnének egy kis indirect adózást.

A rendek kimerítve látván a tárgyat, az elnök a többséget a felirás mellett mondá ki: a kormány intézkedései aggodalmasak ipar tekintetében, sérelmesek alkotványos és jogi szempontból.

Ezen évet legméltóbban bezárjuk Széchenyi ezen évi, különben harmadik akademiai beszédével, melylyel az annyira szivén hordott s oly nagy hivatással biró intézet XV. közgyűlését decz. 20-án megnyitotta.

Tisztelt Gyülekezet! Tán nem hibázok, ha ez alkalommal is, mint már többször tevém, a tisztelt gyülekezetet arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy a magyar Akademia, sajátlagos politikai körülményeink között, nemzeti újjászületésünket tekintve, egy főtényezőt képezhet, sőt hogy ilyest képezzen, szoros kötelessége.

Míg más népek szilárd nemzetiségük- s egyszerűbb csillagzatukhoz képest minden erejüket szerkezetük javítására pontosíthatják össze, úgy hogy a polgári álladalom malasztja minél általánosabban terjedjen legott: addig nekünk nyavalygó magyaroknak, e mellett, vagy jobban mondva: e fölött még azért is kell küzdenünk, mihezképest mint nemzet el ne bukjunk, el ne

töröltessünk. Mert hiszen valamint holtnak hiába kinálkozik az élet kéje, szintoly kevessé öltheti magára az emberiség jogait a magyar nemzet, ha megszünt magyar lenni, mivel ez esetben más vér, de nem a magyar, fogna részesülni ez áldásban. Mi meglehet: közönyös az egész emberi nemre, noha én ezt sem hiszem soha is, mert minden saját fényköréblen fölemelkedett népcsalád egy magasb lépcső az istenekhez; de minden esetre ez bár így legyen, bár ne, nem lehet közönyös ránk magyarokra nézve, ha nem puszta hang, vagy mint sok más, nem egyéb sallangnál azon hazafiság, melylyel oly meg nem szünőleg kérkedünk.

De nem! Mert noha számosb van köztünk, ki saját magát a hazával mindig összekeveri és személyét folyvást ez elibe helyzi, azért általán véve tán alig létezik emberfaj, melyben a hazaszeretet nemes érzelme annyira képezné minden csepp vér és nedv kiegészítő részét, mint a mennyire mi magyarok buzgunk ily lelkesedéstül. — Nem tagadhatni ugyan, hogy halálos álmunk közt, mikor az enyészet habja csaknem összecsapott fölöttünk már, nem egy gyönyörű tulajdonnal, melyet veszténk, azon szent láng is majd elaludt már bennünk, mely minden romlatlan emberi kebelben oly tisztán ég, s melyért, bármily gyermeki érzelemnek gúnyolják is azt a világ hidegen számító cosmopolitái, nincs mit pirulnunk, mert legtöbb magasztos eselekedet mégis innen vette, innen veszi, és innen fogja venni a földön eredetét mindaddig, mig az ember egészen el nem fajul, vagy gyarló természetébül végkép magasb sphaerákba nem emelkedik. Igen, ezen szent tűz is csak pislogott már bennünk. — De, hála az égnek, nemcsak tökéletesen el nem aludt, sőt oly általános lobbal ég, miszerint hazaszeretet híja miatt veszély vérünket érni nem fogja immár. Csakhogy a hazaszeretetnek bármily áradozó léte — ne csaljuk e körül magunkat — soha nemcsak magasbra nem emelt eddigelé egy népet is, de ilyesnek még csak megmentésére sem volt elégséges, ha vakszerelemre, elbizottságra s ebbül okvetlen eredő mások iránti türelmetlenségre fajult. Mert ez esetben, valamint a tűz, mely legnagyobb áldásaink egyike, vajmi könnyen válhatik átokká, szintúgy szülhet a hazaszeretet

szent érzelme is, ha bölcsesség nem vezérli azt, határtalanúl több rosszat, mint következtetne jót.

És e tekintetben — ha czélunk nem az, tisztelt gyülekezet, mint ez magyar földön még oly gyakori szokás, hogy magunkat viszonlag feldicsérgessük és tömjénnel jól lakjunk — bizony meg kell vallanunk: számtalan köztünk magyarok közt a legnagyobb bűnös, azaz a legotrombább ügybarát, mi kivált politikában mindig synonymon, mert számtalan »magyar honszerelmes« legtisztább heve daczára szintoly arányban üt nemzetiségünk' mocskaibul mindinkább kibontakozó lényegén csorbára csorbát, valamint nem egy anyának majomszerelme is vajmi sokszor megsemmisíté már kedvencz szülöttének, melyből valami derekas válhatott volna, minden becsét.

S ugyanis köztünk vajmi sokan eldődink egykori hazafoglalási modorában hisznek nemzetiséget is tűzzel-vassal terjeszthetni, nem figyelvén arra, hogy szellemi diadalokat, a minők: »nemzetiségek megkedveltetése«, anyagi hatalom soha nem biztosított még, de ilyeseket jó sikerrel egyedűl szellemi felsőbbség víhat ki.

Igaz ugyan, hogy e részben egy idő óta nagyon okúltunk és sokkal keskenyebb szigetre szorúlt azok száma, kik féltékeny mámorukban türelmetlenséggel hitték legjobban ápolhatni a magyarságot. Ám de azért még is mód nélkül nagyobb azon pajkos negéd és betyár szesznek súlya, melylyel nemzeti ügyünk körül forgolódik nem egy magyar, mintsem hogy e tekintetben, kivált most, midőn minden oldalról fel vannak korbácsolva a szenvedélyek, s a viszontorlás jelei is mutatkoznak mindenünnen már, egészen nyugodt kebellel nézhetnének a jövendő elibe mind azok, kiknek politikai hitvallásukban a nemzetiség sajátlagos felvirágzása legelső helyütt áll!

Valóban lehetetlen! mert ugyan mit ér és mily sikert szülhet százak leghűbb, legernyedetlenebb ápolása nemzetiségi szent ügyünk körül, ha még mindig vannak magyarok, kik magyarságot affectálván, rüpők és aljas viseletük által legrosszabb szagba állítják azt, s mi több, ha még mindig vannak magyarok — s pedig fájdalom, tán a nagyobb rész érez ily rövidlátólag — kik

a helyett, hogy a nemzeti testnek ily nyavalyás fekélyeit soraikbúl kilöknék, nem csak kímélettel viseltetnek irántuk, de e fölött még a nemzeti erőnek bizonyos túláradozását is vélik e symptomákban észrevehetni; holott régi axioma, hogy az, ki a haza mocskait palástolja, a haza fénypontjait piszkolja be; valamint a bűn leplezője is mindig erényt sújt. Úgy hogy, bármily paradoxnak látszassék is, mit mondok, korántsem oly nagy csorbát üt nemzetiségünkön a magyarságot üldöző, mert ez ellenhatási rokonszenvet gerjeszt, mint fertőztetné ügyünket a betyár magyar, minthogy ilyestűl a nemesb kedély émelygéssel fordúl el; és személyével együtt azon ügyet is becsmérli, melyet a rövidlátó védni hisz.

Tudom, tisztelt gyülekezet, sokaknak köztünk nincsenek efféle ismételéseim ínyökre, mint általjában sok nem foghatja meg s e szerint nem hagyja jóvá, miért helyzek én annyi súlyt azon néhai rakonczátlanságnak gyűlöletessé tételében s kiküszöbölésében, melytűl kivált az ifjúság magát néha meg nem tudja óni: mert hiszen, mint ők állítják: a magyarnak vére hevesb, effélék másutt is történnek, azért még sem jut senkinek is eszébe, néhány pajzán miatt egész nemzetnek becsületét kérdésbe venni akarni.

Ámde Istenért e körül is örök csalódásban akarunk maradni, mint annyi egyébben? mintha félnénk a valóság világába nézni, és nem látjuk, mily kápráztató különbség van köztünk és más népek közt? köztünk kiknek nemzetiség dolgában még csak lennünk kell, midőn más népek e részben már megvannak! És e szerint helyzetünkben, ha a magyarságot valóban megmenteni s virágzásra emelni sovárgunk, minden kis morzsakenyérrel ha így lehetne mondani legszigorúbban gazdálkodnunk szoros szükség: míg más népek, mert nemzetiségben gazdagok és rajtuk mint rajtunk más elemek szünetlen nem rágódnak, legalább e tekintetben nem kénytelenek ernyedetlenül állni őrt.

Hogy a magyarság már csak hajszálon függött, ez nem mi bűnünk, kik most élünk, sőt miénk az érdem, hogy fentartásért hún megvíttunk: miért minden jobbnak rokonszenve is miénk. Ámde megbocsáthatlanúl vétkeznénk, és mindazon részvét, mely

nemes buzgalmunkat kiséré, csakhamar elhidegülne, ha megmentett, de még annyira gyengélkedő kincsünkkel oly gondatlanúl sáfárkodnánk, mint ilyest tán büntetlen tehetnek azok, kiknek ebbeli kincsük soha veszélyben nem forgott.

S azt gondoljátok, tisztelt hazafiak, hogy nekem tán jól esik ily nyomorúlt kis vonásokban ápolgatnom ügyünket, s ennek elkerülhetlen szükségére titeket minduntalan emlékeztetnem? Oh, ne higyjétek. Nekem szintúgy, vagy tán kínosabban vérzik szívem mint nektek, ha meggondolom, mire jutott vérünk és mennyire kétes annak jövendője még. Én is érzem, s tán élénkebben és gyakrabban mint ti, a kétségbeesés azon kínait, mely epeszti a habokkal küzdőt, ki nem bízik erejében a távúl levő partot elérhetni, s ekkép bennem is szintúgy pezsg néha nyugtalanságtúl a vér, mint bennetek, inkább koczkára bízni sorsunkat s bukni egyszerre inkább, mintsem meg nem szünő félelem és remény közt utóbb is folytatni a felvett s annyira aggasztó hangyamunkát.

Azonban kérdem, és itéljetek e körül hideg vérrel és engedékenyen: vajjon éveim sorához, helyzetemhez s eddigi politikai eljárásomhoz képest, teljesíteném-e hazafiúi kötelességemet tehetségem szerint, ha nekem sem volna elég bátorságom »kiskoruságára« s ekkép még szerfölött gyenge állapotára emlékeztetni a hont; de én is azon fiatalokhoz vagy gyengékhez képest, kik nem bírják hevüket zablázni, veszélyes koczkára akarnám állítni nemzeti üdülésünket, kivált most, miután halálos dermedésünkbül már fölébredtünk, törvényünk magyar, s ekkép, noha helyzetünk most veszélyesb mint volt azelőtt, miként minden crisisben levő testé, azért tökéletes felgyógyulásunkhoz még is közelebb állunk, mint bár valaha, — csak hogy ilyest még felette gyenge állapotunkhoz képest egyedűl úgy érhetünk el, ha gyenge csereinket senki nem csak el nem gázolja, mihez azonban néhány kevés is elég, de azoknak anyai gondját viseljük, és pedig viseljük, mennyire lehet, mindnyájan, mert kivált oly annyira elsülyedt nemzetiség felemelése, mint, fájdalom, a miénk, csak köz-erővel s tökéletes egyetértéssel sikerűlhet.

Vajjon illenék-e hozzám, ha én is dicséreteket akarnék

elszónoklani, s nem tárnám fel az igazságot kereken; s vajjon illenék-e hozzátok, tisztelt vérrokonim, ha ti a valónak megismerése helyett, jövőnk legfontosabb kérdése körül is, az illusiók légkörében akarnátok nyargalni? Bizonyára ily szerepviselés sem hozzám, sem hozzátok nem illenék.

Nemzetünknek mindig az volt egyik legnagyobb hibája, hogy vagy nem bizott magában, vagy elbízta magát. Hasonló a puskaporhoz, melyett nyugvó állapotában egy kis víz is elolvaszt, mely fellobbanásával azonban, használjon aztán vagy ártson bár, saját magát mindig megsemmisíti.

S innen keletkezett azon humillimus servus-féle species, mely kivált a lefolyt időkben oly nagy szerepet játszott, és kezet csókolva édes örömest mindent hátára rakatott volna; meg viszont azon hetvenkedő betyár faj, mely Magyarországon kivűl e világon, ha tán China falai mögött nem, bizonyosan nem létezik sehol, mely erő nélkül mindent erőltet, ok nélkül mindent provocál, és kiirhatlannak látszó létében hazánk mezején még most is burjányzik itt-ott, s valóban több kárt okozott és okoz nemzetiségünknek, mint bármily más hibánk vagy aberratiónk; mert azon pajkos betyár negéd s hetvenkedő pajzán viszketeg, mely nem egy magyarnak még most is legfőbb kincse és annyi garázdaságnak meg nem szünő kútfeje, oly annyira áll a valóságos férfiúi erővel ellentétben, és annyira nem »lovagiság«, vagy az igazi lovagiságnak oly nyomorúlt torzképe, hogy azzal legfeljebb vénasszonyokat ijesztgethetni, és attúl émelygéssel kénytelen elfordúlni minden nemesb kedély. S vajjon miért szakadt nemzetünk része, tán nagyobb része e két osztályzatra? Legelsőben is, mert a kiváltsági »circulus vitiosus« szűk körében forgott vérünk. S még inkább, mert a nemzetiség szelleme nem forrott ki elég tisztán akkoron még, és e szerint egyik túlzó oly könnyen hagyá magát abból mindenestűl kivetkeztetni, mint a másik túlságos erővel akará azt mindenkire torkolni.

És azért itt van ideje, hogy e tekintetben is okúljunk elvégre már!

Tudom, lesznek olyanok, kik nem fogják kedvelni, hogy én, és épen én, a magyar Akademiát politikai életünkkel annyira

összefüggő intézetnek tartom, és azt e tekintetben működésre sürgetni vagyok bátor. Ámde ez által csak azt tanusítják, hogy politikai kifejtésünk legmélyebb talajáig nem bírtak hatni eddigelé. Mert hiszen ez nem egyéb, mint nemzetiségünk biztosítása, felemelése, mi megint oly szorosan függ az élő szónak, írásnak s gondolat-elrendezésnek kifejtésével össze, miszerint lélektelen gép volna »Akademiánk«, ha nem venne e hazafiúi műtételben legbuzgóbb s legernyedetlenebb részt.

Becsültessük meg ehhezképest, mennyire tőlünk telik, a magyar nevet.

Ébreszszük azokat nyavalygó álmaikbul fel, kik legjobb hiszemben, hogy a magyarságot szolgálják, ezen legnagyobb kincsünkön túlzásaik és erőltetéseik által inkább ütnek sebet, mintsem hogy ápolnák azt.

Figyelmeztessük hevesb vérü honfiainkat, hogy a nagyobbszerű haladás és nemzeti bukás közt — mely dilemma közé, kivált mai nap, nem egy hazánkfia minden politikai kérdést szorítni szeret — még egy harmadik vágás is van, melyen lépten lépve, mákszemet mákszemre hordva, cseppet csepphez adva, a bölcs végkép tovább ér, s nagyobb teremtések szerzője, mint az elbizakodott, kinek zászlóján »bár törik bár szakad« áll, vagy a kétségbeesett gyenge, ki mindjárt bukni s másokat magával buktatni akar, ha felszínes combinatióinak nem felel meg az eredvény, és inai a magára vett súlyt nem bírják.

Ne csüggedjünk soha is, mert hiszen legrosszabb esetben sem fog azon nemes önmegtagadás, melylyel nemzetünk felvirágzása végett küzdünk, minden haszon nélkül a semmiség mélyeibe sülyedni; de, bármily kicsiben, még is elő fogja ezen nemes törekvés, ha más formákban is, mozdítni az emberiség végczéljait. Nehogy azonban e lehető legrosszabb esetre legyünk szorítva, mi nincs dicsőség nélkül ugyan, de gyarló embernek, ki hűn ragaszkodik hazájához, korántsem elégséges éldelet még: használjuk, tiszta szándékunkban bízva, de erőnkben soha túl nem bizakodva, minden tehetségünket — mely ez esetben azonban egyedűl csak szellemi lehet — mihezképest a megmentett és sajátlagos eredetiségében kiképzett magyar elem, ha nem rög-

tön is, egykor legalább az emberiség azon fénykörébe helyezze magát, melybe a világ előkelő népei fölemelkedtenek.

Legyünk meggyőződve, hogy, habár nincs is a magyarnak őszintébb jóakarója széles e világon mint önmaga, mert hiszen miért követelhetnénk irántunk több szeretetet kivűlrül mint belűlrül: azért bizony még sem árthat a magyarnak más annyit, mint szinte csak maga; mert bármily nemű megsértése csak nevelné erejét, midőn egyedűl saját vétkei ejthetnek nemzetiségén csorbát.

Egyedűl minmagunkban van a feltámadás, ne felejtsük ezt soha; és azért, bármily erősen ágaztassa is el hazánkban a pártokat és külön egyediségeket vérünk heve és politikai hitünk türelmetlensége, legyen köztünk legalább egy engesztelő eszme, mely lefegyverez s kézfogásra int, és ez: a nemzetiség eszméje és azon hűség, mely ehhez köt; mert ugyan, ha az ármány még ezen kapcsot is el bírja köztünk vágni, és magyar magyart gyűlöl és magyar magyart üldöz: oh, akkor nem csak nem virúl fölöttünk élet többé, de még végünk sem lesz díszteljes.

Azonban félre minden kislelkű időelőtti aggálylyal, mert nincs itt veszélye a bukásnak még. Nekünk élnünk és üdülnünk kell, és élni és üdűlni fogunk is, csak hazafiúi szeretet és egyesség melegítse állandóan vérünket; és ebben a magyar Akademiának tisztelt tagjai menjenek elő példáúl, kiket szintúgy, valamint e fényes gyülekezet egész testületét, egyenként és összesen hódolva üdvözlök.

— —

1847 január 13-án József nádor † (életének 71-dik, nádorkodásának 51-dik évében). Mindenki érezé, hogy a haza egy oszlopa dült ki.

Azon hó 15-én kiadatott a királyi rendelet, mely szerint István főherczeg, a boldogultnak »nemcsak fia, hanem erényeinek is méltó örököse« királyi helytartóvá stb. neveztetett.

A január 25-diki megyei gyűlésen Kossuth megteszi indítványát Istvánnak nádorrá választatása iránt, kiben mind azon kellékek, tulajdonok, mik egy mai időbeli nádorban megkivántatnak, s csupán egyedül ő benne találhatók fel.

Márcz. 21 — 22-én a tiszavölgyi társulat nagygyűlése megtartatván, a központi igazgató jelentésének felolvasása után: Széchenyi István gróf ő nmlga terjedelmesebben előadván a társulat magasb hivatását s a szabályozási tervek iránti nézetek hiányosságát, új buzgalomra, együttartásra s közremunkálásra hivá fel a társulatot, egyszermind tudósítá, hogy ő felségénél az ezen s következő évre megkivántató kölcsön iránt megtevé kérelmét, biztosíthatja a társulatot, miszerint számára egy millió pft kölcsön megadatott. Ajálja azonban a társulatnak, hogy oly módokrul intézkedjék, minélfogva jövendőre saját erején képes legyen a kölcsön megszerzésére nézve sikeres lépéseket tenni bármely időben. Figyelmezteté egyszersmind azon körülményre, hogy noha ama kölcsönrül ő flge nevében biztosíthatja a társulatot, annak feltételei, t. i. biztosítékai iránt s a kifizetés idejére nézve a társulat részéről kell egyezkedésnek köttetni, s ez még további intézkedésre vár.

Ő nmlga buzdításai, mint mindig, élénk viszhangra találván, a megszerzett kölcsön iránt tett hathatós és sikeres közbenjárásáért köszönet szavaztatott.

Pest megye, májusi közgyülésén, az országos inség tárgyában tanácskozott.

A mindig éber Fáy András a takarék-magtárak eszméjét hozza szőnyegre.

Nagy ingerültséggel tárgyaltatott a szabolcsi körlevél, a főispánoknak a megyei törvényszékeken való elnökölése ellen, mi akkori felfogás szerint a választott birák rendszerébe ütközött s a megyék autonomiáját sérté.

Széchenyi e vitákat figyelemmel, többnyire nagy felháborodással kisérte, de azokban tettleges részt nem vett.

1847. szeptember havában István főhg körutja vette a nemzet figyelmét s lelkesedését igénybe.

Pest megyében azalatt Szentkirályi Mór, Nyáry Pál s Kossuth Lajos az országgyülési utasításokat diktálgatták, báró Eötvösnek is nem minden részvéte nélkül, szabadelvü s egyuttal ellenzéki szellemben. Széchenyinek itt kevés müködési tér jutott.

A vukovár-fiumei vasut, melyért Széchenyi legkevésbé birt lelkesülni, ellenmondás nélkül elfogadtatott.

A tiszai felvidékre, — irja a Jelenkor, — september különösen emlékezetes. Ekkor üdvözölheték egy részről keblökben a halhatatlan érdemü nádor derék fiát fens. kir. helytartónkat, másrészről pedig kereskedésünk felvirágzásának egyik emeltyüjén a barna Tiszán s egyik folyóján (a Bodrogon) ekkor tevé Széchenyi I. gr. próbahajózását. Midőn a gőzös felfelé Tiszaujlaknak tartott, egész Csetfalváig mindenütt a partokat bámuló és örvendő népség lepé el; de e neveztük helységnél a hajó zátonyra bukkant, később a kormányrud karikája megpattanván, a ns gróf utját tovább nem folytathatá, hanem e helyett, miként előre is tervezve volt, ezen próbaut most elmaradván Kovács Lajos stbek kiséretében kocsin Szatmár városba érkezett, hol a megyés püspök s városi hatóság által üdvözöltetett, a nép örömkiáltásai s mozsárdurrogatások közt vezettetvén a püspöki lakba, értekezett a Szamos, Kraszna, Túr, Homoród folyók melletti birtokosokkal a szabályozás ügyéről. Este fáklyás zene, aztán polgári oklevél, stb.

Azalatt elérkezett a követválasztások ideje.

Mosony megyében támadott ugyan egy kis töredék, mely az ellenzéki Imrédyt akarta följéptetni: sőt a megyének egy állítólagos régi határozatára is történt hivatkozás, mely szerint »idegen« soha ne lehetne követe, de szavazásra nem került sor. A többség lángoló lelkesedésében felkiáltás utján érvényesíté jogát, s Krónert és Széchenyit a követelt szavazás mellőzésével ugynevezett egyhangusággal választá meg (október 18-án), mi miatt később némi izetlenségek támadtak.

Széchenyi okt. 24-én Magyar-Óváron megjelenvén, nagy ünnepélyességgel s lelkesedéssel fogadtatott. Este a fáklyás zene alkalmával csak röviden nyilatkozott.

A Jelenkor szerint a győri főispán (gr. Esterházy Károly) kiséretében a tiszti kar udvarlása után a megye legidősb táblabirája Szále János szónoklata mellett roppant fáklyás zenével tisztelteték meg, melyet a gróf hasonlag lelkes hálaszózattal

viszonzott. Kifejtvén röviden mostani föllépésének politikai okait, remek beszédét azzal zárá be, hogy másnap a gyűlésteremben bővebben igazolandja magát.

Mint az esemény résztvevő szemtanuja saját akkori jegyzeteimből adhatom a következő kiegészítést.

Esti 5 órakor megérkezett a várva várt nagy hazafi. Mosonban kitelhető pompával fogadtatott. Lovasok, városi bandérium, egy sora a hintóknak s a polgári őrsereg. Magyar-Óváron a város kapujánál a városi küldöttség üdvözlé, a főutczán pedig a polgári katonaság volt felállítva. A magas vendég, kit gr. Esterházy Károly győrm. főispán kisért, Bischof főherczegi jószágigazgató lakában szállásolt. Főispánunk (gr. Zichy Henrik) már ott várá. Mi pedig, Moson m. tisztikara és Rendei, az átelleni megyeházban várván, azonnal átsietének az érkezettet üdvözölni. Szónokunk Szusics győri kanonok volt.

Ő excja meglepetve mondá magát ezen szives fogadtatás által. Az évek sora, úgymond, gyengíté ugyan lelkének ruganyosságát; de szándéka tiszta. Az isteni gondviselésnek tetszik olykor kicsinyek által nagy dolgokat véghez vinni. Igéri, úgy fogja Moson megyét képviselni, hogy az nem csak a megye s Magyarország, hanem az összes civilisatio előtt becsülettel megállhasson. A gyülésen bővebben előadandja mintegy igazolásául is, mikép és mit akar elérni e lépése által, s miként van ő meggyőződve arról, hogy a haza jelen körülményei közt minden praecipitatio veszélyes, stb. Ez a pálya az, melyen hazájának legtöbbet tehet. Most van vagy soha azon pillanat, melyet, ha meg nem ragadunk, soha vissza nem idézhetünk; ezen országgyülés fogja eldönteni jóra vagy roszra hazánk sorsát, stb.

Ezután Króner alispán a tisztelgőket sora bemutatá, stb. Következett a fáklyás zene, világítás, stb.

Folytatjuk a Jelenkor után. Másnap (okt. 25.) megnyitván elnöklő főispánunk (gr. Zichy Henrik) az ülést, előadá röviden, hogy a nap legfőbb teendője a követi megbizó levél átadása, s az ujonnan megürült tiszti állomások betöltése levén, kéri a Rket, hogy nézeteiket a pillanat komolyságához illő higgadtsággal adják elő. Erre Szucsics győri kanonok üdvözlő szavakkal

fordulván a nml. gróf felé, élénk szinekkel tolmácsolá a közörömet, melyek ő nmlgának közöttünk föllépése okozott, s mely bizonyára közös az egész honnal, minthogy az egész hon érdeke az, melyet e pályán képviselend, s mint mentője a magyar faj felvirágzásának leghübben is őrzend. Ezen nyilatkozatra, mit szünni nem akaró éljen követett minden oldalról, a nml. gróf következőleg válaszolt:

»Midőn e nem remény lett s reám meglepőleg ható megtiszteltetés és szives fogadásért hálás köszönetet mondanék a ts KK. és RR.-nek, engedjék meg, hogy hangot adhassak gondolatimnak, mik engem e lépésre vezettek, és szavakat a meggyőződésnek, a miért ezt tevém. Mindenekelőtt azonban bocsánatért esedezem, hogy magamrul fogok legelőször is szólani, mit bárha soknak nem tetszik is, el nem kerülhetek sokszor, minthogy csekély személyem nemzetünk jelen életviszonyaival annyira összenőtt, hogy ezekről szólván, magamat egyáltalában nem mellőzhetem. S ennek természetes oka az, hogy az ujabb idők mozgalmiban részint nem épen csekély részt vettem, részint azoknak élin is állottam. És részt veszek most is, s részt akarok venni mindenkor, ha nemzetünk közsorsa úgy kivánja, s nyomatékul szolgálhat érette a honfi áldozat Astraea mérlegében. Köztudomásu dolog, hogy most, midőn a haladás ösztöne átalában fölébredt nemzetünkben, pártok léteznek e hazában. És a pártok létezésének nézetem szerint csak örvendeni lehet, ha t. i. azokat az alkotmányos jogérzet szent tüze vezeti s nem parányi magánérdek előttök a czél, hanem a haza közjava mindig és mindenekben, a miért élnünk kell. Azonban én úgy látom, hogy e pártok versenyküzdelmeiben nincs meg azon szükséges egyensúly mely minden törekvést egy pontra irányítson, s így biztosítsa e hon jövőjét, mit mindnyájan ohajtunk.

A haladásnak valódi középpontja, hol a szabadság és jog hol alkotmányos és legfőbb nemzeti érdekeink székelnek, örök ingásban áll. Sokan még nem ismerik, sokan túlhajtanak rajta, és sokan még nagyon is távol állanak tőle. Pedig meg van kötve e hon fejlődése akkor is, ha helyből nem mozdulunk, s meg akkor is, ha a helyes czélponton túlhajtunk. És a két út az, mely

czélhoz nem vezethet. Magyarország, a civilizált népek sorában oly sokban hátra van még, -- vajha előbbre volna már! - de vajha ne haladt volna annyira némely eszmék tulhajtásában, hogy csak egy lépésre van már a vészörvény, honnan nem lesz többé menekvés. Én feladatul tűztem ki magamnak csekély erőmmel oda munkálni, hogy ide ne juthasson a hon, [1]) hanem menjen előre tovább is a haladás ösvényén, anélkül, hogy akár a vakon rohanás, akár a bünös tespedés által koczkáztassa jövőjét. És úgy vagyok meggyőződve, hogy én mint édes hazánknak egyik legvagyonosabb és függetlenebb állásu polgára, ezt nagyobb sikerrel eszközölhetem, mint azok, kiket részint a szédítő népszerűség, részint a magas kegyelem reménye lebilincsezve tart. Az igaz, vannak sokan, kik ezen politikámat nem akarják érteni, s valami arcanumnak tartják azt, melynek iránya gyanus, s mely miatt eljárásom határozatlan. De engem ez nem tántorít. Vannak ugyanis emberek, kiknek hazafiságok részint nem a legtisztább forrásbul származik, részint kiket — bár jóakaratát senkinek sem vonom kétségbe, — inkább a kor divateszméinek szenvedélyes tisztelete, mint a körülmények helyes ismerete vezérel. S jaj a nemzetnek, ha őket követi! Mert sorsát nehezen kerüli el, sorsát mely szerint önlángja öli meg, mint megölt minden népet, mely a józan haladás rendes medréből kiesett, s majd az anarchia, majd a forradalom vérangyalának karjaiba dűlt!... Ily időjelenségek korszakában minden honpolgárnak legfőbb kötelessége résen állani, s oda irányzani minden törekvését, hogy a dolgok rendes folyását helyreállítsa, visszatartóztassa azon veszélytől, mely mindent koczkáztat. A polgári kötelességnek épp ezen érzete hitt engem is ez idő szerint a képviselők táblájához, s bár nem éltem le hereként napjaimat, mint edzett katona és sokat tűrt izzadott élet embere, megnyugodhatnám már eddigi borostyánimon is, nem buvok még sem sutra, hanem kiállok ismét a síkra s küzdök az ifju nemzedék dicső harczában úgy, mint tőlem kitelik, mert elvem az, hogy a hon jövőjének nagy épületéhez, bármily életszakban, s bármily kis erővel is,

[1]) Szavát férfiasan beváltá a bekövetkezett válság alatt is, míg az erejét meg nem törte.

tehetségünk szerint járulni soha sem késő és soha sem fölösleges. (Éljen!)

Még csak egy dolog iránt kell felvilágosítást adnom. Némelyek azon gyanuval illetnek, hogy e lépésre én kormányczélok miatt birtam volna magamat.[1]) Ezt én kereken tagadom, s ünnepélyesen kijelentem, hogy azt enmagamtul cselekszem. Büszkén mondhatom ki e teremben, hogy e gondolat és szándék senki mástól nem jött, mint gróf Széchenyi Istvántól. (Éljenzések) Én úgy vagyok meggyőződve, hogy hazánk jelen bonyolatos viszonyai közt az alsó táblánál tehetek most hazámnak legjobb szolgálatot, s hiszem hogy a ts. KK. és RR. bennem helyezett bizalmokkal úgy fogok sáfárkodni, mint csak lehető a hazafi hűség és belátásnak. Rendkivülieket ne méltóztassanak tőlem várni, mert Istennél csak a bölcseség, s a gyarló emibererő sok oly vészszel találkozik az életben, melyen áthatolni vagy merőben képtelen, vagy melyekben önmagát is fölemészti. Megteszek mindazonáltal mindent mi tőlem telik, s iparkodom megczáfolni azok elögyanuját, hogy én ingerelni s valami gladiatori bajtusára mentem az alsó táblához (Éljen!) Nem! Ily czélja törekvéseimnek távolról sincsen. Ohajtása lelkemnek minden honfi erőt egy pontba egyesíteni, hogy a hazaszeretet úgy, mint domboru üvegnek sugára, kétszeresen hasson, s egymást megértve és kölcsönösen támogatva, közös erővel s akarattal közeledjünk azon rég vágyott czélponthoz, hol a hazának boldogsága székel, hol a nemzet az emberi nem nagy társaságának életlombjai közt örökzölden virul! (Éljen! Éljen!) Azonban addig is, mig ezeket tetteimmel igazolhatom, magamat a tek. KK. és RR. becses bizodalmába ajánlom.«

A sürü éljenzésnek, mely ez ihletett szellemmel elmondott beszédre következett, vége hossza alig vala. Még a köznemesség is, mely a dicső gróf látására szokatlan számmal gyült vala össze, oly lelkesedésre ragadtatott, hogy a nagy hazafi ruhájának szegélyét, mint valami szent ember mezét, kegyes áhitattal csokolgatá. Elvégre a zaj mégis lecsöndesült, s a

[1]) Lásd a soproni dolgokat első kötetünk. 508. l. stb.

gróf szavaira válaszolólag Forgách Albert gróf posonyi kanonok felelt, mire aztán az ellenzék részéről I. L. ügyvéd, mint a kisebbségben maradt rész hirmondója,[1]) ki csak egyedül vala pártja részéről jelen e teremben, megtámadta gr. Széchenyi István ő excját, kit nem a többség által választottnak állított. Erre a gróf, nemes tüzre lobbanva, imigyen szólalt fel:

»Én úgy gondolom, lezajlott életemnek napjait eddigelé úgy töltöttem el, mikép senki rólam fel nem teheti, hogy én bármely szennyes provinciát képes volnék elfogadni, hova nem a becsület és a haza köztörvénye vezérel. S minthogy az előttem levő jegyzőkönyv tartalmából azt veszem ki, hogy engem törvényes úton a többség választott meg, — én ezen gyanusító megtámadást ezennel visszautasítom. Tudom jól, hogy létezik e hazában bizonyos minoritás, mely minduntalan zsarnokoskodik a többség felett, s mely erőszakos modorával minden ügyet megtámad, mely nem a pártönzés piszkos érdekének szolgál. De én ezen minorítás rakonczátlankodásaira mitsem figyelek, hanem uj pályámon is azon leszek, hogy azt lehetőleg megtörjem s visszariasszam azon térről, hova sem képességgel, sem hivatással nem bir.«

A nml. gróf ezen nyomatékos szavai után még egy ellenzéki gróf emelt szót s támogatá elvbarátjának fönebb említett elveit s kivánatát, de viszhangra nem talált. Ezzel a megbizó levél átadatván, a gyűlés szétoszlott. Főispánunk nagyszerű ebédénél az ünnepély befejezésére a megye előbbkelői ismét egy koszorúba fonódtak, s csillogó poharak vig zajában éltették a nagy hazafit, főispánukat, megyénk lelkes rendeit és a hazát.

Mint érdekes variánst közlöm saját egykoru feljegyzéseimből mindkét beszédet, az azokat kisérő körülményekkel együtt.

Felderült a várva várt nap. Az ülés az ujonnan diszesített (tágasabb) városi teremben tartatott. Főispánunk, küldöttség által meghivatván, gr. Széchenyivel és Esterházyval együtt

---

[1]) Maga az ellenjelölt Imrédy Lipót volt.

azonnal megjelent s az ülést zajos éljenek közt megnyitván, boldognak vallá magát, hogy oly nagy hazafinak adhatja át a megye megbizólevelét. Szusics kanonok feláll a s üdvözlő szónoklatot monda. Erre Széchenyi ily vagy hasonló tartalmu beszéddel felelt:

Méltóságos főispán, tekintetes Karok és Rendek!

Moson megye annyi szivességgel, barátsággal fogadott, hogy szót nem akarok vesztegetni köszönettel, mert ennyi szivességre egyedül tettekkel felelhetek. De mint hogy sokak előtt feltünő és visszatetsző a jelen fellépésem, engedjék meg, hogy mintegy önigazolásomul némelyeket előterjesszek. Sokszor szemem re vetették azon hibámat, hogy sokat beszélek magamról. De nem tehetek róla, mert személyem mégis a közügyekkel némileg egybe van szőve. Igen sokan vannak, kik előtt politikai eljárásom valami arcanum, valami titokszerű: nem értenek, gyanusításokkal halmozzák el személyemet: de én ezzel mitsem törődöm, mert szivemnek nincs más vágya, mint hogy a magyar nemzet szellemi és anyagi boldogságát tőlem telhetőleg előmozdítsam. Sokan fel nem fogják, miért vágytam aggkorombam az alsó táblán azon tövises pályára, melyre ifju erő kellene. Megmondom tehát, mi adott erre okot. Az ország, miután előbbi tespedéséből felébredt, pártokra szakadt, mi nem szerencsétlenség ugyan, sőt magában véve igen helyes dolog, mert surlódás által nyer az igazság, s a kölcsönös ellenőrködés, éberség előmozdítja a becsületességet. Hanem van ennek árnyoldala is, s ez az, hogy mint más nemzetek példája is tanusítja, ezen pártszakadás lassanként oly dühöngéssé fajul el, hogy utóbb is a két viaskodó közt egy harmadik lesz a nyertes. Ez volt mindig szerencsétlenségünk! Mikor a magyarnak kötelessége lett volna kezet fogni, vállat vállhoz vetni, mint ellenség állott egymással szemben, és e hon, mely a természet által hivatva van a civilisált világnak egyik legszebb, legvirágzóbb országává lenni, pirulást okozó hátramaradásban pang. Pártokra szakadtunk most is, és már sokan, megengedem tiszta hazaszeretet által annyira ragadtattak, hogy szinte subversionális ideák keringenek köztünk. Azért, habár tudom, hogy vannak sokan, kik észtehetségben, tapasz-

talásban felülmulnak, hanem úgy érzem, hogy teljesen független állásom s régi szolgálataim is kötelességemmé teszik kilépni a sikra. Nem azért megyek hát az országgyülésre, hogy az ingerültséget még nagyobb fokra csigázzam, hanem oda kivánok hatni, hogy a hazafiak az értelmesség, az érdekek kiegyenlítése által közelítsenek egymáshoz. Most, mikor a kormány is haladni akar s jó szándékot látunk mindenfelől, ha mégis re infecta térnénk haza, ez a legnevetségesebb, de egyuttal legszomorubb satyra volna. Sokan azzal gyanusítának, hogy engem a kormány küld! Ezt egyenesen tagadom; mert az eszme senki mástól nem jött, mint egyedül Széchenyi Istvántól. (Hosszas éljenzés.)

Tudom én, mennyivel tartozom dynastiámnak, tudom, menynyivel tartozom a kormánynak; de azt sem feledem, hogy melyek kötelességeim hazám és hazámfiai irányában. Ha a kormány meg is hitt egy magas hivatalra, nem dicsvágyból fogadám azt el, hanem a siker kedveért, s azért hazám iránti kötelességeimet, független állásomat soha feledni s feláldozni nem fogom. S azért, kik azt hiszik, hogy mint szajkó betanult leczkéket fogok elmondani s úgy beszélni, a mint oda fenn parancsolják, nagyon fognak csalatkozni.

Mondám, sokak előtt politikai pályán arcanum. De ugyan kérdem, micsoda megfoghatatlan titokteljes van abban, hogy valaki, a ki az Istentől független állást s oly vagyont nyert, mint én, ne lenne olyan ember, ki, mondom, azt a czélt: a hont jó s rosz körülmények közt egyaránt hiven szolgálni, mint élete feladását tűzné ki maga elé!

Mily különbség most és csak pár évvel ezelőtt, ha széttekintünk a casták közt! Most már egy nemzet kezdünk lenni. S mégis sokan — megengedem, tiszta hazafiságból - azt, mit csak idő érlelhet meg, mi csak alkudozások eredménye szokott lenni, rögtön s egyszerre akarják elérni. — A hátramaradásnak két módja van: egyik, ha el nem indulunk; másik, ha tulhajtunk. Azért mi megfoghatatlan lappang abban, hogy magyar nemzetünket apály és dagály ellenében s úgy szólván minden széllel előbbre tolni igyekezem? Majd buzdítom, majd intem, hogy oly vágásokban haladjon, melyek biztosan czélra vezetnek.

Régi katona létemre s hű szolgálataim után bizony már a kályha megett is elülhetnék, és senki szemrehányást nem tehetne nekem, hogy mint here éltem napjaimat, hogy azokhoz tartozom, kik e földnek hasztalan terhei. Dicsekvés nélkül mondhatom, pályám s egész eljárásom tisztán áll, a nélkül, hogy magyarázgatnom kellene. S mi az oka mégis, hogy sokan nem tudnak, nem akarnak érteni? Hát sokaknak hazafisága nem mindig a legtisztább forrásból ered. Hiuság, megcsalt remény, irigység, boszuvágy keveredik néha azon forrásba, melynek kristály tisztának minden salaktól mentnek kellene lenni. Íme, ha a Rendek biznak bennem, ezen bonyodalmakon is segíteni akarok. Lehet, hogy a legszebb remény, a legtisztább szándék is végre ki fog játszatni: de hűség és Instructióikhoz való ragaszkodás fogja irányozni ez uj pályán lépteimet, s megküzdök minden akadálylyal, bizhatnak bennem. (Éljenzések.)

Nem akarom hosszabbítani beszédemet s a T. Rket untatni. Nagyon tudom, mily göröngyös pálya vár rám s tisztelt collegámra, de bármi történjék, készek vagyunk szóval, tettel, minden erőnkkel, ha kell, vérrel is védeni becsületét Moson megyének s a hazának.

Felelt a beszédre gr. Forgács, pozsonyi kanonok. Króner (mint követtársa), a maga nevében, szintén köszönő-beszédet mondott. Erre következett az ellenjelölt Imrédy felszólalása, s gr. Esterházy Kázmérnak, ki a választáskor nem volt jelen, azon megjegyzése, hogy ő is a voksolást kivánta volna, mire a főispán, eljárását a régi praxissal igazolva, megfelelt.

Ezek után ujra felszólalt, kissé ingerültebb hangon, Széchenyi.

Ő hozzá lévén, úgymond, a kérdés intézve: ha a követséget az előadott körülmények közt elvállalja-e? azt feleli, hogy, miután a hitelesített protocolumot olvasá, s megválasztatása különben is hitelesen tudtára adatott s ő e megyébe meghivatott, részéről megbántás volna a főispáni kimondásba legkisebb kétséget helyezni. Nincs senki feljogosítva — folytatja emeltebb hangon — föltenni rólam, hogy bármely szennyes provinciát elfogadjak: de ellenben tudom, hogy van az országban egy minorítás, melynek szokása mindent erőltetni, tűhegyre állítani s a többség akaratának temerarie ellenszegülni. (Harsány éljenek.)

Én az engesztelésnek vagyok embere, de hála az égnek, birok azon tulajdonokkal is, hogy ilyen impositióknak — bárki emberfiától jöjjenek is azok — ellentállani tudjak. S épen ez egyik oka, miért a követi tábla tagja vágytam lenni. (Hosszas éljenzés.)

Ezen leirhatatlan hatásu jelenet után a főispán Jankovics Antalnak, mint Króner alispán utódának átadá a megye pecsétjét, másod alispánná Tóth Józsefet helyettesítvén. Mindketten megköszönék a bizalmat; az utóbbi czélzással azon körülményre, melynek előléptetését köszönheti s mely feledhetetlen leszen előtte. [1])

Megelégedéssel oszlottunk szét. Nem sokára a főispán vendégszerető termeiben valánk összegyülekezve, stb. [2])

---

[1]) Ő volt annak előtte kijelölve Króner mellett második követnek, de hazafias készséggel vonult vissza Széchenyi javára.

[2]) A sok lelkes toast közül legyen szabad saját ez alkalommal mondott felköszöntőmet sas szárnya alá rejtőző ökörszemként az örök feledéstől megóvnom: Tisztelt nagy hazánkfia! Engem, ki hazámnak még csak érzelmekkel s nem tettekkel áldozám, legkevésbé illet ugyan Előtted, a tett embere előtt, szót emelni; ha mégis azt teszem, bocsáss meg: oly jól esik nekem azt, a mit szivemben rég érzek irántad, egyszer szemedbe mondanom. Te pedig, úgy hiszem, nem fogsz neheztelni érte, ha addig beszélünk Rólad, míg a sok beszéd után, példádon indulva, egyszer majd csak teszünk is valamit. Nem vakítnak engem, nem vakíták Moson megye fölvilágosodott választóit czimeid, rangod s mind azon fénysugarak, melyekkel kegyelmes királyunk ujabb időben személyedet felruházá, mert hiszen sokkal előbb valál a hazának Széchenyije, mint levél a király tanácsosa. Te nem szépen csengő szódagálylyal, hanem tettekkel mutatád meg, hogy kitüzött czélodtól, mely mindig a haza boldogsága volt, a hatalmasok komor homlokredői el nem rettentenek; de valamint minden polczra, bármily magas polgári állásra, mindig még sokkal magasabbról tekintél alá, úgy viszont fentebb is állottál, semhogy a sokaság tömjénfüstje csak egy perczre is elkábíthatott volna. s miután a honnak szenteléd minden órádat s minden csepp véredet, tétova nélkül odavetéd, midőn kelle, úgynevezett népszerűségedet s merészen szakítottál, mert a haza üdve kivánta a nép bálványaival! . . . És azért szent minden honszerető kebelnek a Széchenyi név, s majd, midőn Te és mi mindnyájan nem leszünk többé, midőn a jelenkor kicsinyes pártszenvedélyei, pillanatszülte apró hőseivel együtt, rég eltemetva s feledésbe sülyesztve lesznek: tisztán fog »sorsot időt mosolyogva« fényleni a Széchenyi név, e tiszta nagy név, melyet századokra kiható érdemeid, soha sem lankadó munkásságod, hazafiui hűséged szerzének neked. Isten áldjon meg! áldja s boldogítsa benned és általad a hazát.

AZ

UTOLSÓ POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉS.

Az utolsó pozsonyi országgyűlés.

1847—8.

Átalános tájékoztatásul legyen szabad a november 11-én Ferdinánd király által személyesen megnyitott utolsó rendi országgyűlés programmját, a mennyiben az a királyi előadásokban nyert kifejezést, röviden ismertetnünk.

I. Nádor-választás.

II. Katonai élelmezés és szállásolás. (Mellékelt javaslat szerint.)

III. A szabad királyi városok szavazatának megadása, mint tovább már nem halasztható kérdés, kiterjeszkedve az egyházi rend és szabad kerületek képviseletére is.

IV. A bányavárosok rendezése. (Mellékelt javasl.)

V. Hitel. Telekkönyvek. Ősiség óvatos módosítása.

VI. Urbériség megváltása a tulajdonjog tisztelete mellett. (Javaslat a Rktől váratik.)

VII. Kereskedési viszonyok Ausztriával. A vámvonal megszüntetése. (Adatok közöltetnek: javaslat a Rktől váratik.)

VIII. Közlekedési eszközök. Központi vasut. Tiszaszabályozás. Fiume. (Adatok.)

IX. A Részek. (Az erdélyi Rendek óhajtásainak figyelembe vételével.)

X. Büntető törvénykönyv. Javító rendszer.

XI. Kamarai előlegek.

Ha ezekhez az egyes megyék, főleg Pest megye követutasításait hozzáadjuk, úgy hazánk békés átalakulásának, egy Széchenyi álma megvalósulásának egész képe tárul fel előttünk.

S tudjuk, hogy az archimedesi ponton, melyet Széchenyi a követek házában elfoglalt, vajmi közel állott hozzá, hogy a több-

séget állandóan magához csatolja s Kossuth kezéből a vezérséget ez egyszer kiragadja.

A forradalom szele fútta szét e kilátásokat. Szelet vetettünk; vihart arattunk!

De mi ne beszéljünk; beszéltessük Széchenyit, mint ns. Mosony vármegye egyik követét.

Pesti Hirlap nov. 25.

November 18-án, kerületi ülésben, az országgyűlési tárgyalások közzététele módjai felett folyt az eszmecsere. Ezután többféle tárgyu conversatio állott be. Ez országgyűlésen s követi minőségben először hallottuk felszólalni gróf Széchenyi Istvánt.

Gróf Széchenyi István (Mosony): Óhajtja tudni, hogy ha a tábla választmányokat küld ki, a tagok választása mi módon történik. A szavazás szokott nemein kivül milyenek a nyilvános és titkos, van még egy harmadik: a subscriptionális. Ő nagy sulyt helyez abban, hogy a követek bizonyos körülmények közt hogyan szavazzanak: s vannak esetek, midőn egy pártnak sokkal kellemesebb, ha titkon szavazhat. A szokásban levő ivköröztetés, aláiratás nem titkos szavazás, ő pedig ilyet óhajtana. A titkos szavazás előnye, hogy mellette terrorismus és pajtásság nem gyakoroltatik s mindenki szabadon követi meggyőződését. Szólóval valóban többször megtörtént, hogy mikor bizonyosnak tartotta a többséget, titkos szavazás utján váratlanul megbukott. Pest követe e napokban némi korteskedést említett, mi a szavazásmód ellen vádképen felhozatik. Ezt ugyan szóló nagy bűnnek nem tartja, noha maga korteskedni nem szokott (nagy nevetés); de kivánja legalább, hogy a kérdés döntessék el, s a mi nem titkos, ne neveztessék titkosnak. A titkos szavazást sokan lehetetlennek mondják; de van annak egy igen könnyű módja, miként az academiánál gyakoroltatik, t. i. hogy a nevek ismeretlen irással, akár balkézzel, külön czédulákra iratnak. A subscriptionalis szavazásmódot nem szereti, mert abban némi erkölcsi erőtetést lát.

Szentkirályi némi felvilágosításaira felelve, ujra:

Gróf Széchenyi István: A kényszerítésre nézve megjegyzi, hogy van bizonyos erkölcsi kényszerítés is. A dolgot fontosnak

tartja, mert a mostani választási praxis szerint minden választás határozott pártszint visel, minek következése aztán reactio és keserűség. Szóló nem gondol vele, akármelyik párt van többségben, csak igazi alkotmányos többség legyen. Ő párthoz nem tartozik, de a reactiók felidézését nem szereti, mert: hodie mihi, cras tibi! s az ingerültség és keserűség jóra nem vezet. Ő a titkos szavazásban nagy nehézséget nem lát, legfölebb egy kis idővesztést: de ez sem oly nagy, mint képzelik. Titkos szavazás nagy tömegeknél nem lehetséges, de köztünk igen. A szavazásmód igen fontos kérdés s Britanniában több parlamentet huzott ki. Mi most a titkos szavazást majd elvetjük, majd elfogadjuk, mint a pártérdek kivánja. Csak titkos szavazásnál vehetni ki a többség valódi szándokát: az aláiratás nógatással jár, mely által némelyek kénytelenül sepertetnek a párthoz, s ez keserűséget szül, mi a titkos szavazás mellett, bukás esetében, egészen elmarad.

Bónis ellene szólt, s emlékeztette a grófot, hogy pártokon kivül mint követ többé nem állhat, mert küldőitől utasításokat kap stb. Hunkár után ismét:

Gróf Széchenyi István: Ha Veszprém követe sajnálva látja, hogy pártok léteznek, ő ezen csak örülni tud, mert hol pártok nincsenek, ott vagy halál tespedése van, vagy egyes ember önkénye, mint Törökországban. Mennyi mocsok tisztíttatott már ki polgári életünkből a pártok által, melyek egyike a másika felett őrködik! Ő csak az ingerültség s vak pártdüh ellen van, s kivánja ugyan, hogy a pártok oly élesen álljanak egymás ellenében, mint az olló, de hite szerint vannak kérdések, mik körül a pártoskodást letenni, s hazafias érzelemmel egyetérteni kötelesség. (Éljen!) Egyébiránt azt, hogy Veszprém követe sem alulról, sem felülről nem fél, nem annyira dicséri, mint tőle s mindenkitől megköveteli, mert a bátorság oly kelléke minden valódi férfinak, mint a bőre. (Nevetés.) Azonban visszaemlékezve azon időre, midőn ő és Veszprém érdemes követe, fájdalom, már éltek és szerepeltek, a tábla sok tagja pedig nem élt, mondhatja, hogy a t. követ urral Győr előtt találkozott s onnét, minden bátorsá-

guk daczára, mindketten szépen elszaladtak. (T. i. a francziák elől . . . .)

Hunkár: A dolog igen régi, de a gróf nagyon meg is feledkezett a történtekről. Szóló ugyanis a csatatéren maradt, míg Mosony t. követe elszaladt onnét, még pedig oly sebesen, hogy a nagy urak szokását feledve, még csak lovakat sem váltott, hanem egyenetlenegy paripán nyargalt Komáromig.

Gróf Széchenyi erre megjegyzi, hogy az már bizonyítást vár. Veszprém követe, mint valódi nemes ember, a bátorságban is kizárólagos privilegiumot akar magának. Szóló akkor nem is lóháton, hanem csónakon ment Komáromba.

Most az elnökség inté meg őket, hogy hagyjanak fel az ide nem tartozó vitával, s kérdé a Rendeket: akarnak-e a választások módjáról tanácskozni? mire a Rendek nemmel feleltek.

November 22-én kerületi ülésben a centralista Pesti Hirlap szerint előlegesen napi renden volt az »ugynevezett« verificatio, valósággal pedig a követek lajstromának elkészítése.[1]) E kérdésnek a nagy többségben levő municipalisták megnyugtatásával történt gyors elintézése után megindult a feliratí vita.

Somssich Pál tevé meg conservativ részről az első indítványt: nyomban utána Kossuth tartá meg nagy beszédét. Jegyzőnek e tárgyra Szentkirályi jelöltetett ki.

Harmadik szónok volt:

Gróf Széchenyi István, mosonyi követ: Megemlíté, mikép nem kivánt ma szólani: mert megvallja, egyrészről azt látja, hogy a kedélyek kicsit fel vannak ingerülve, de meg Pest követe (Kossuth) után, kinek maga Hermesz nyitá fel ékesszólásra ajkait, nehéz szólani, s kiről az Allg. Zeitung is azt mondá, hogy nálánál erősebb dialecticus: — azután meg saját meggyőződése itt kevés sulylyal is bir, mert mint követ utasításaihoz van kötve, melyek tán saját magának sem tetszenek. De csak mégis szól, engedel-

[1]) Az utasitási és visszahivási joggal felfegyverzett követküldő törvényhatóságok másféle igazolási eljárást aligha türtek volna el.

met kérve, ha az iszonyu melegben lassan beszél. Mikor ezelőtt huszonkét évvel mint kapitány a magyar országgyűlésen magyarul szólott, csak úgy ment neki, mint a fejérvári birka (melyet köztudomás szerint itatni nem szoktak) a mocsárnak. Akkor bizonyos körökben azt mondták róla : »Seht nur diesen verfluchten Kerl, er macht uns noch Confusionen« ; azonban a magyar nyelv ügye most már meglehetősen áll. Mostani állása is, úgymond, sokak előtt rejtély, melyet kimagyarázni nem tudnak, pedig viselete nem más, mint egy jó hajós rendszere, ki a kedvező széllel sziklák és fövénytorlatok közt előbbre haladni akar, csak hogy e haladás alkotványos irányba legyen. Elkülönözött állásáról sokat és sokszor fog még szólani. Egyébiránt igen hibáznak, kik azt remélik, hogy ő Pest követe ellen itt valamely kakasviadalt fog kezdeni (nevetés) : ennyire nem bolond, hogy efféle jóizlésű spectaculumot adjon a magyar hazának, melynek úgyis ősi bűne a meg nem egyezés ; az kellene még, hogy két egyed, kiknek mindegyike meglehetős velővel bir, itt egymást con amore körmölje. Ő Pest tisztelt követének őszinte hazafiságáról sohasem kételkedett, és pedig hazafiságáról valódi alkotványos formában, mert vannak számos jó barátink, csak hogy más modorban. Nem akar hát vitázni, hanem sok mindent ki fog tálalni, mi szivén van, valamint kimondta ezelőtt huszonkét évvel országgyűlésen a szokatlan magyar szót, mely most már fényben s erőben él. Szükségesnek tartja, hogy ez országgyűlés alatt teljes világosságba állíttassék, hogy valamint nemzetiség dolgában csak magyarok akartunk lenni, úgy csak alkotványos uton s formák közt akarunk előhaladni, s máskép nem. Igen sokat szeretne mondani ; de az agyveleje szinte nem birja már e szörnyű melegséget, azután nem is készült előre, [1]) s csak aphoristice beszélhet kellő összefüggés nélkül. (!) Mióta magyar hazánk össze van kötve Ausztriával, s annyiféle nemzetiség, nézet szokás, irány egy fazékba keverve, ennyi bonyodalom közt természetes lőn némi egyszerűsítésre s amalgamizálásra törekvés, már vagy titkon s mellékesen, vagy nyiltan s egyenesen ; s ennek ismét természetes következése lőn más részt némi separatismusi irány. De most senki sincs többé, a ki separatióról gondolkodnék, valamint

[1]) Ezt ugyan sohasem tette.

a kormánynál senki sem gondolkodik többé a felolvasztásról s amalgamizálásról.[1]) Átláttuk minden részről, hogy sem Ausztria Magyarországot, sem ez azt nem subjiciálta, hanem egymás mellet függetlenül állanak, s mindegyik, bár a másikkal egyetértésben, saját utján jár, valamint a napsystemában szükséges, hogy mindegyik plánétának meg legyen saját tengelye, mely körül forog, bár ismét többen együtt egy napsystemát képeznek. Ezt előrebocsátva, a mi az adresse-t illeti, magában ezen adresse nem nagy sulyu dolog, kicsit franczia találmány, – s a franczia nemzettől sokat lehet ugyan tanulni; de, ámbár 30 millió tagja van s igen szép geographiai fekvése, még sem dicsekedhetik annyi politikai érettséggel, mint a milyet mi elérhetünk, ha jól haladunk. S minthogy most egy uj aera küszöbén állunk, beszéljük ki magunkat. Pest érd. követe azt is említé beszéde végén, hogy Pesten tartandó évenkénti országgyűlést kiván. Szóló ennél szükségesb teendőt jelen körülményeink közt nem ismer. Midőn a fejedelem magyarul szólalt meg s ez által mintegy a magyar holttest fölébredt, sokan s a szóló is kimondhatlan gyönyört éreztek, mintha egy kedves halottat látnának életre kelni s uját mozdítani. Mennyi fáradság, küzdelem, kitürés vala szükséges, míg ennyire juthattunk! Szólóban azóta sok szép remény gerjedt az alkotmányos haladás iránt is, mire oly nagy szükségünk van, mert most van ugyan nálunk a Constitutiónak némi váza, de alig van állapotunkban egy szeg, mely revisiót nem kiván. Borus idők után sugárokat látván földerülni, reméli, hogy lehet még valami belőlünk: s ki ekkorig dolgozott a közügyekben, most kétszeres erővel fog dolgozni, ügyekezni; de hogy tehetjük ezt sikerrel évenkinti országgyűlés s kényelmes tanácskozási hely nélkül? Csak anarchia és reform közt van a választás, s anarchiának, revolutiónak reform egyedüli antidotuma. Vannak földes uraságok, kik három calcaturás régi gazdaságukat czélszerűbbre változtatják, — ezt kell nekünk is tenni. A mostani rendszer mellett egyes kiszakasztott dolgok javitása, foltozása lehetséges csak, de összefüggő munkálkodás nem, milyen után szomjazik. Míg ezt el nem érjük, addig efféle háztartásunk van,

[1]) Látotta a kormány magyar tagjait.

hol csak három évben számolnak egyszer s ily háztartásnál a csőd közel áll. Többször említé már, ha nem tetszett is, Ausztriávali összeköttetésünk philosophiáját: mert ha sebeket akarunk gyógyítni, a lehető legnagyobb mélységre kell lehatnunk. Kormányunk gyönyörü nagy városban lakik, melynek azonban szelleme s nyelve német, s hol a levegő pangó és anticonstitutionális. Félre nem akar értetni: már Cicero megmondta, hogy azon levegőt kell szívnunk, melyben lakunk, s hogy nem minden levegő alkalmatos mindenre: így p. o. patikában nem lehetne jóizű káposztát főzni, mert Taraxacum-izű lenne. (Nevetés.) Ezen állapotot meg kell gondolnunk; a mi óhajtásunk: magyarság s progressio, és pedig alkotványos uton, s czélunk: lehető legtöbb eredvény. De ha az említett differentiákat nem méltányoljuk, valamint ha a mi vágyainkat a kormány nem méltányolja, mindkét részben keserű vér támad. Sokszor volt már mondva, hogy az ördög nem oly fekete s az angyal sem oly fehér, mint hiszik, és valóban, szóló is azt hiszi, hogy az ördög legfeljebb brünett, az angyal pedig szőke: s mondjuk ki nyilván, hogy egy azon tárgy különbözőkép mutatkozik, ha más-más szempontból nézzük. Szóló sokszor ismétel, mert öregszik, s ebben a melegben is jőnek uj eszméi, ne vegyék hát rosz néven, ha ismét elmondja, hogy igen hibáznak, kik azt mondják, hogy az igazság minden oldalról tekintve csak igazság marad. Gibraltárról azt mondta egyik utas, hogy hegytetőn áll, a másik pedig azt, hogy nem áll hegytetőn, s ki hinné? mindkettőnek igaza volt, mert egyik a tengerről, a másik a szárazföldről jövet nézte: így vannak Budával is, ha a Dunáról vagy a felette való hegytetőről tekintik. Alkalmazva már ezt viszonyainkra, bizonyos helyeken az országgyűlésben csak Pandora szelenczéjét látnak, s rosz szemmel nézik e hű nemzet erőködéseit azon czél felé, mely nem egyéb, mint magunk s a trón erősítése: holott mi meg vagyunk győződve, hogy nem akarunk sem anarchiát, sem revolutiót, hanem erősödést s erősítést, a haza s az uralkodó-ház egyesült javát, a mocsárból tisztulást. És ezt amott azért látják más szemmel, mert a levegő, melyben élnek, inconstitutionális, holott mi békét, baráti viszonyt akarunk, mint Pest követe is; szóló kész vért ontani a dynastiá-

ért, mint már tette is, de kész más részről alkotványos fejlésünkért utolsó csepp vérét is lecsapoltatni. Ebben mind egyetértünk, a kérdés csak a »miként« körül forog, a sokszor emlegetett modor körül forog. — Tekintsük, hogy állnak a dolgok? A fejedelem, látjuk, loyalis; látta, hogy nem akarunk egyéb, mint magyarok lenni, s ha azt nem akarnók, bűnösök lennénk, és magyarul szól hozzánk; most látni fogja, hogy alkotványosak is akarunk lenni, s ezt azért, hogy erősödjünk és trónját is erősítsük. Ha azonban az adresse úgy megy fel, mint Pest érd. követe is javasolá, félő, hogy csak keserűséget szül, mert a dolgokat különböző oldalról néztük, s még a közbirodalom nem látta be azt, hogy a monarchia külön országainak egy napsystemához kell hasonlítani, hol a külön planeták egy nap körül forogjanak ugyan, de saját tengelyeik körül is: igyekezni kell tehát, a hatalmat lehető legjobb kedélyben tartani; mondjuk ki, a mi szivünkön fekszik, de keserűség nélkül, s nem felejtve az említett helyzetet. A mi az egyes eseményeket illeti, az uj administratori rendszer irányában az a főellenvetés, hogy az illetőknek fizetésük van; pedig míg a kormány így nyilvánosan fizeti embereit, addig legalább nincs machiavellismus. Ismét engedelmet kér rendezetlen eszméiért; de úgy érzi magát a melegben, mint a rák, melyet humanitásból szürkéből veresre változtatnak. Hoszszu beszédének rövid értelme: hogy ne legyünk keserűek, ha a dolog a nélkül is megtörténhetik, mert ezen kererűséges tactica nem czélhoz, hanem a czéltól vezet el, s utilizáljuk, a mit a kedvező csillagzatok engednek. És csak ennyiben különbözik Pest követétől; kérjük minden esetre, hogy Pesten jobb teremben tanácskozhassunk, ne ilyenben, mint ez egy olasz kutyabarlangféle helyiség, melyben az ember szinte elájul, ha belép.

A tanácskozási terem rendezését Széchenyi már korábban is sürgette; most pedig oly fontosságot tulajdonitott neki, hogy az egész országgyűlés sikerét szintugy ettől, mint az administratori kérdés szerencsés megoldásától látta föltételezettnek. Tartott tőle, hogy István nádor megfélemlíteni engedi magát az ellenzéktől s különösen Batthyányitól.

Fentebbi beszédével elégedetlenebb volt, mint valaha.

»Bár inkább hallgattam volna! összezavartam sokat, triviális voltam, tréfáim nem találtak, a közönség nem volt oly hangulatban!« ... »Hattyudalom volt ez!« ... »Időm lejárt!« stb.

Szónoki siker tekintetében e csorbát teljesen kiköszörülte a nov. 26-diki kerületi ülésben mondott zárbeszédével.

Gróf Széchenyi István (Mosony k.): Geniális előadását maga eredetiségében visszatükrözni képesek nem levén, megkisértjük annak vázlatát előadni. Oly érzelemben van, miként szerénytelenség nélkül nem teheti, hogy még egyszer szóljon. Több izben mondá ő ki, hogy Magyarország pillanatai drágák, miket fecserélni nem kell; de a felett érzi, miként állása olyan, hogy a kik által megértetni kiván, azok meg is értsék. Előtte a jelen percz olyan, melyben lenni és nem lenni közt forog a kérdés, miért engedelmet kér, hogy ő is, az uj politika közlegénye és veteránja, nézeteit röviden előadhassa. A miatt vádolták, hogy minapi felszólalásában oly humoristicus modorban beszélt, melynél a komoly pillanat méltóságosabbat igényelt volna. Ő, a ki a régi alkotványos gályának veterán hajóslegénye, a dolgokat soha rózsasziinűebbeknek nem látta, mint most. Ő nem optimista, illusiónak nem embere, de, úgymond, úgy látom, hogy az alkotmányos bárkát kiviszszük mocsáriból, ámde ezt sem Pest, sem Baranya, sem Csongrád követei, sem Mosony követe nem emelik ki maguk, hanem mindnyájan összefogva. — Azt mondá minap, hogy oly hőségben — hála Istennek, hogy nem fütnek többé! — minő a teremben volt, hol a velő izzó állapotba jő, nem lehet a dolgot elvégezni mindjárt, hanem meg kell hányni minden oldalról. Itt a pont, hol a nemzet sorsa jobbra vagy balra fordul, azért most legkisebb ingerültség nélkül nem veszekedni, de tanulni akarván, előadja nézeteit, de míg erre idő van. Lesznek talán, kikre okai hatni fognak, de ez a dolgon változtatni nem fog, mert midőn a pártok úgy állanak mint most, hogy a kérdések előre kicsináltatvák, capacitatiónak helye itt nincs. Bánja, hogy a votumok előre ki vannak csinálva. Francziaországban azon szerencsétlen fejedelem is a pártok zsarnoksága által bukott meg. Tudva van, mily önkényt gyakorolnak a pártok, pedig minap is mondá, hogy vannak oly kérdések, melyeknél a pártok-

nak el kell hallgatniok s egyesülniök arra, mit a hon érdekének szent szava dictál. Torna és Borsod követeinek felhivásit köszönettel veszi, mert ez által, hogy e két bajtársa róla megemlékezett, joga van saját állásáról, mely személyétől el nem választható, némelyeket elmondani. Némelyek megütköznek azon, hogy fejtegetéseibe mindig saját személyét vonja bele: de el kell mondania, hogy ő senki által nincs ide küldetve, másrészről Brieftrager-szerepet sem vállalt, de lelkiismeretét és Mosony követét, Széchenyit, kérdezte, s hová ezek küldötték, oda ment. Mosony megye hozzájárulásával ugy áll itt, mint Mosony megyének megbizottja, utasitása szigoru, de minden utasításban van némi ruganyosság, a jó ember jót, a rosz roszat művelhet vele. A kormánytól nincs küldve, titkaiba beavatva nincs, ő semmit nem főzött, igen alacsony állásban van, s csak egyet mond, azt tudniillik tudja, hogy a kormány férfiainak szándéka jó és becsületes. Vannak a kormány soraiban, kik négy fal közti erényeket gyakorolnak, s félreismertetésük daczára az ország javára törekszenek, úgy hogy, ha látja őket, önkénytelenül kalapjához nyul, holott különben vannak emberek, kiknek látására oly érzés lepi meg, hogy kalapját amúgy magyarán fejébe vágja. Állása — lesz alkalma részletesebben bebizonyítani — egyenesen önálló. Hivatalos állására nézve kineveztetésében Torna követe valami törvényellenest lát, mintha személyében a kormány valami keserűt csusztatott volna át, mint szokták olajban vagy ostyában a labdacsot. Tudta, hogy erről lesz szó. Állása nem törvényellenes, ő csak tanácsos a helytartótanácsnál, egy szakban kiküldetve; nem türheti, hogy oly embryopseudo postes — et chaussée ministre volna, csak most szülletendő: ily egyedet maga a kormány sem akar, csak törvényhozás utján. Hogy mért vállalta el a követséget, miért nem várta be azon időt? Három év, mondám magamhoz, így szól, igen sok, öreg legény vagy, kidűlsz a hámból, jó lesz, ha mint becsületes hazafi közelebb állsz azokhoz, kik főznek, kik, ha tanácsodat kérik, az nem árt a nemzetnek. De más okból is vállalta a követséget. Nem értjük, úgy mond, egymást. Ha az alkotványos szerkezetjavitáshoz oly egyedek járulhatnának itt, kik elégséges hatalommal, pénzzel, felelősséggel birnak, az nem volna rosz, s így ő is

tán sikeresebben hatna, ha az alsó táblánál ülne, de nem mint commissárius, hanem, mint Angliában szokás, megválasztott követkint. Másik oka, miért kivánt követ lenni, mert kétségtelen volt előtte, hogy oly ponton állunk, honnét vagy fölemelkedünk, vagy lesülyedünk, s mit itt főznek, az adja meg a dolog sikerét vagy ellenkezőjét, azt gondolta tehát, hogy neki is joga van az alkotványos épület sarkalapjaihoz némely veterán társaival együtt anyagot hordani: ez fő oka követségének. Ő sem ellenzéki, sem conservativ, de középuton jár, s azon indítvány, melyet tenni fog, nem akar lenni pártkérdés, hanem a pestivel egy, csakhogy sikere biztosabb. Láthatják ebből a t. KK. és RR., úgymond, hogy a mely pályát vállalt, az nem sine cura! Ezek után azoknak felel, kik őt nem értik. Borsod követe azt állította róla, hogy minél inkább értelmezi állását, annál kevésbbé értik. Nem hasonlítja magát távolról sem Peel, Russell s az angol reform atyjához, Greyhez, de ők is úgy cselekedtek mint ő, valahányszor a kormány és iránya változott, mint ügyes hajósok nem csak egy vitorlát terjesztettek ki. Arra, hogy az ország elvesztette, midőn Mosony megnyeré, kérdé Borsod követét: hogy ő csak Borsod megyéjéé? Nem; avagy csak, ki ellenzéki, az a hazáé? Nem, az szomoru sors volna! Kiben isteni szikra van, legyen alsó vagy felső helyen, csak az legyen szemei előtt: becsültesd meg a magyar nevet, úgy jót tehet: szóló is ezen iparkodik s hiszi, hogy mondani fogják róla: ha használni nem tudott, legalább nem tett kárt. Ezek után, mielőtt Pest megye második követéhez fordulna, még egyszer ismétli, hogy ide veszekedni nem jött, mert nagyobb bajt nem ismer, mint ha a magyar összeveszne. Pest második követe kérdé, hogy az ő indítványa nem loyalis téren áll-e? igennel felel szóló; de midőn sértés nélkül viszont kérdi, hogy a pesti indítvány a status-bölcsesség terén is áll-e? erre »nem« ezerszer »nem«-mel felel. Pest követe, kinek azon szerencse jutott, hogy a közbizodalom benne pontosul össze, ez országgyűlésnek tán legnagyobb tényezője lesz, de midőn ily nagy a megbecsültetés, nagy lesz felelőssége is. Midőn uj aerat alkotni akarunk, uj modorra is van szükségünk. Pest követe első beszédében azt mondá a baranyai indítványra vonatkozólag, hogy abból uj poli-

tikát kell tanulnia. Igen, mondja szóló, nem tőle, de szabad discussio utján. A politika gyermekkorában vagyunk, egy híres ember mondá szólónak a magyarokról: »Sie sind noch nicht, kommen erst in die Flegeljahre der Politik.« Igen gyönyörü loyalis téren áll a pesti indítvány: de ez még nem elég. Szólónak volt ilyen loyalis szakácsa, de mindig gyomorgörcsöket okozott neki; volt egy igen loyalis tiszttartója, ki nem lopott, de őt lopták meg s a pénztár mégis üres volt mindig. Azon kitünő ember, kiről fölebb emlékezett, ki magyar ugyan nem volt, de nemzetünkhöz nagy rokonszenvvel viseltetett, s azok egyike vala, kik a születendő küzdelmeket figyelemmel fürkészik, mondá: hogy a keleti fajnak nagy jövője van, van benne bizonyos indestructibilis erő, míg csak a törökkel lesz baja, bizonyos álomba fog szenderülni, s vesztesége nem lesz nagy, de a hiba akkor kezdődik, mikor a béke uralkodása alatt a reform merül föl. Itt szóló egy incisumot tesz. Pest megye első követével, úgymond, eddig szerelmi kalandban nem élt, nem igen dicsérték egymást, de tegnap oly szavakat mondott, mikért — ha csókolkodás stadiumán tul nem lett volna, mert megvallja, nem kedveli, ha két dohány- és burnóttal saturált bajusz egymást érintgeti — szerette volna megcsókolni; nem azért, mert a hallgatóságot megrótta, a mi szép volt, mert vizzel uszni minden bolond tud, s ezért is nagy köszönetet érdemel, de mert példáját mutatta, hogy nem akar veszekedni. Baranya k. példája után megy, s ezt nem lehet nem követni. A temebbi német iró szavaival constatirozva állásunkat, arra nézve, hogy őt sokan nem értik, azt mondja, hogy ez nem az ő hibája. Némelyek u. m. csak azt látják, ha egy nagy torony esik le mellettünk. Itt az ideje, ki kell mondania, s észre veszik, mért volt vágya követ lenni, mert valamint Pest követe, úgy ő is kész vért ontani az uralkodó dynastiáért, de alkotvány nélkül élni nem akar. Hányszor hozta elő a mesét a lóról és tehénről. A tehén mindig azt állította, hogy ő becsesb mint a ló, mert őt meg is fejik, és zabot még sem kap: szántanak rajta s utoljára még paradét űz az urak asztalán, holott a ló zabbal él s mindig el akar szökni. Beszélni ezüst, hallgatni arany, mondja a török. A léghatár megváltoztatására több kell mint szó. Nem akar hosszas lenni

szóló, visszamegyen azon philosophushoz, ki tizenöt vagy husz év előtt mondá: »az lesz a veszély, hogy mit innen fölvisznek, ott ellenkező szinben fog mutatkozni; az urak meg nem biznak abban, mit onnan lehoznak; s ha nem lesznek emberek, kik megtagadás között mint szikla megálljanak, s ha ott fenn nem lesznek, kik átlássák, hogy minden planetának saját tengelye körül kell forognia, hogy a végnélküli centralizatiónak vége: a mindenben fennakadás: félek — úgymond a német - egyik kórságból a másikba esnek; a kit lekenyereznek, semmit sem vesz észre, azt sem, ha fején a paróka, a ki pedig elmérgesedett, olyan lesz, mint a Cerberus.« A pesti indítványra áttérve, nem különczségből, de mindig visszaemlékezett azon emberre s eszébe jött: nem tudná-e ő azon szerepet játszani? tudta, hogy ez hozzá nem illik, mert hogy korábban egy kis mozgalmat okozott s most a túláradást visszatartóztatja: apostasiát kiáltanak; de ő nem szeret másra bizni valamit; s itt azon zászlótartóra emlékezett, ki csatában nem akarván maga előtt vinni zászlót, decidálta az ütközetet. Szóló úgy hiszi, hogy ezen szerep hozzá illik s itt definitiója személyének. Nem akar pünkösdi királyságot, legnépszerűbb lehetne, de nem akar minden éretlenséget pártolni. Más részről egy királyságnál nagyobb élvezete, ha belsejében érzi, hogy becsületesen megfelelt emberi kötelességének. A mit mond, hiszi, hogy Pest követe Rechthaberei-nek nem fogja tartani. Pest első követe elvben elismeri, hogy kik bennünket Bécsben képviselnek, azokat gyámolnunk kell. És kérdem: van-e jogunk azokat megróni, hoztunk-e valamit a konyhára? Alig van egy ember, kit ne gyanusitanának, ez nem használ. Az mondatott, hogy ha egy kanczellárnak többsége volna, mindent ráparancsolnának. Szóló az alkalmazásban látja a hibát, hogyan áll a dolog? szóló a két párt között rég gyűjt magának erkölcsi statisztikát. Sok marczona, ha Bécsbe megy, azt hinnék róla, hogy megeszi a németet, pedig instantia van zsebébe, itt a rothadás jele. Szóló kijelenti, hogy nincs olyan kanczellár, ki alkotványellenes utra térve, a többséget meg tudná tartani. Nincsenek a rothadásnak oly jelei. Hogy áll a dolog? Egy ember magasra lép jó vágyakkal, de sok ellenséggel, ezeken túl teszi magát, az ősiség eltör-

lését, az örökváltságot, az adót akarja megindítani, ellenzésre talál, de szerencsésen kiviszi, s ekkor összejön az országgyűlés és ő minoritásban marad? Majd bizony azt mondják neki: gehen Sie. De ha hallgatnak rá s majoritásban lesz, sikert érünk, mert egy kanczellárnak bármily többsége legyen, huszonnégy óra alatt elveszti, ha alkotvány ellen azon törekszik. Mindezek után szóló azon válaszfelirati módosítást indítványozá, melyet ide igtatunk:

A módosítás, nagyjából Szentiványi műve, legkevésbé sem birta ugyan Széchenyi tetszését; mindazonáltal benyujtotta azt, azzal a biztos tudattal, hogy megbukik vele. Szövege ez volt:

»Hálás elismeréssel fogadták az ország rendei ő felségének azon atyai elhatározását, mely szerint a nemzetiség szent ügyét magasztos személyében a fejedelmi székre emelve, mind azt mi e részben a nemzetiség érdekében hátra lehet, eleve mintegy szentesíteni méltóztatott, — s ennek folytán örömmel fogadják az ország rendei ő felségének a törvényhozás tárgyalása alá bocsátott kegyes kir. előadásait. A nemzet hálájának maradandó emlékeül sietnek mindenek előtt alázattal kijelenteni: miként a fentisztelt k. előadások első pontjában kitüzött nádorválasztásra vonatkozólag nem lehetett az ország rendeire megnyugtatóbb érzés annál, hogy ugyanakkor midőn az ország törvényes jogait s méltó reményeit biztosítani törekedett, egyszersmind ez által a felséges uralkodó ház iránti törhetlen hűséggel páros ragaszkodását is bizonyítni ily dicső s ünnepélyes alkalom lőn. — És épen azért az ország rendei szeretett fejedelmök iránti hű ragaszkodásukat mindinkább bebizonyítandók, a fiui őszinteség mint szinte alkotványos jogaikból folyó kötelességök ellen vétenének, ha a legjobb fejedelem előtt eltitkolnák, miként azokon kivül, miket a mult országgyülésekről az ország rendei ő cs. k. apost. felsége elibe már fel terjesztettek, a közelebbi idők eseményeinek sorában ujabban is tüntek fel jelenetek, melyek a nemzet alkotványszerető keblében féltékenységet és aggódást ébresztének.[1]) Azonban szentebb az ország rendei előtt a pillanat,

[1]) Gyengéd és elleplezett kárhoztatása volt ez a különben nem is Apponyi által, hanem már elődje által installált u. n. administratori rendszernek, melyet Kossuth mint Kreishauptmani intézményt kegyetlenül osto-

ünnepélyesebb az alkalom, semhogy szándékuk vagy czéljok lehetne érdemlegesen felhozni azokat most és így ép akkor, midőn ő felsége k. k. előadásaiban nagy részben a nemzet valódi szükségeivel találkoznak. Az ország rendei tehát kijelentvén, miszerint azokat, melyek a nemzetnek fejedelme előtti őszinte felszólamlását a szokott tárgyalások után szükségessé teendik, még ez országgyülés folyama alatt fel fogják terjeszteni, az érintett k. k. előadások tárgyalásába ereszkednek, e közben azonban ő felsége magas figyelmét már most mély tisztelettel arra felhivni sietnek, miként meggyőződésük szerint a haladó kor igényei mulaszthatlanul követelni látszanak, hogy a nemzet gyakoribb alkalmat nyerjen időszerinti czélszerű alkalmazására azoknak, melyek a kellő percz elmulasztásával eredvényhez óhajtott sikerrel alig vezethetnek, — s ennélfogva önként kivánatossá teszik úgy a törvényhozás mint a végrehajtó hatalom érdekében, az országgyűlésnek évenként az ország központján Pest városában gyakorlásba veendő tartását, már csak azért is, hogy ekként az 1790: X. t.-cz. értelmében [1]) a törvényhozás és végrehajtó hatalom között szükségelt összhangzás könnyebben kieszközöltethessék.«

Kossuth szavazást sürgetett. A kérdés így volt feltéve: Mosony-e? vagy Pest? Az előbbi (Széchenyi) mellett volt 22, az utóbbi (Kossuth) mellett 26 szavazat

Novemb. 29-én kerületi ülésben, a válaszfelirat szövegének hitelesítése után, szót emelt Kállay Menyhért az adózó nép érdekében, mire Szemere Bertalan a közös teherviselés iránt tette meg indítványát, s többek hozzászólása után egy felette

rozgatott. Széchenyi, minden »corruptiónak,« minden »szennyes companiának« született ellensége, nagyon is hajlandó volt elmondatni Apponyival a »mea culpát.« Apponyi viszont váltig kinálta neki saját helyét, a m. kanczellárságot. Ezt az ellenzékiek is mint vivendi modust elfogadták volna.

[1]) Kossuth hires phrasisa az volt, hogy az 1790 : X. t.-cz. nem valóság, s hogy az egész kormányzási rendszer nem alkotmányos. — A sokszor idézett sarkalatos törvény Magyarországnak teljes függetlenségét (a Pragmatica Sanctio értelmében) biztosítja. Regnum liberum, indepedens, nulli alteri regno aut populo obnoxium, sed propriam habens consistentiam et constitutionem, etc. Minden magyar könyv nélkül tudja!

érdekes átalános vita fejlődött ki az országgyűlés első és legsürgősb teendői felett.

Szentkirályi tűzetes fejtegetései után felszólalt

Gróf Széchenyi István: Már másszor is mondá, hogy Magyarország állapotát soha rózsaszinűbb állapotban nem látta mint most. A mai nap is bizonyítja, mennyire közeledik nemzetünk azon alap letételéhez, melyet Borsod követe (Szemere) említett. Szent igaz, hogy mig Hunnia határai közt azt nem mondhatjuk: »Gleiche Rechte, gleiche Lasten«,[1]) mindig bágyadt nép leszünk. Üdvözli tehát az indítványt s e pillanatot, mert húsz év előtt valóban nem hitte volna, hogy ily hamar le lesz törve az előitélt, mely a nemzetet rabigában tartotta. Csak a közös teherviselés álal leszünk emberek s fogunk emberekhez illő örömöket ismerni. Most a magyar keleti sybaritismusban fecsérli pénzét s erejét; és ez természetes, mert nincs meg azon magasztos polgári élvezete, melyet a nagy költő Schiller e szavakban fejez ki: Der Mann ficht für Freiheit, das Weib für Sitte. Ily állapot nem lehet ott, hol privilegium van; ellenben a közteherviselés, ha egyeseknek némi nélkülözést okoz is, legnemesebb emberi örömekkel ismertet meg, mert látni mint virágzik fel annak nyomán egész hon, csak más valami, mint ama nauseát okozó mámoros gyönyörök, melyeket sokan csak azért keresnek mert jobb örömeket nem találnak. Jól tudja szólló, hogy ily exordiumok után nem jól esik az azonban és a de; és mégis kell, hogy legyen. Ő sikert kiván! Szivesen osztozik a terhekben, de kérdi: van-e ha csalni nem akarjuk magunkat, tárgy, melytől a magyar ember erősebben irtóznék mint a fizetéstől? Nem élünk többé azon ólom időben, midőn a mi történt az ténynyé lett s mint olyan elfogadtatott; most elasticusok az idők s minden elhirtelenkedés reactiót szül. Nincs ugyan itt pártkérdés, de van ám kérdés a fizetni akarók és nemakarók közt. Csongrád követe (Babarczy) méltán jegyzé meg, hogy erről sokat kell beszélni; ez egy nagy pilula, melyet nem oly könnyen fogunk az

[1]) Németül mondá e jeligét a mult országgyűlésen is, hogy megértsék Bécsben s tudomásul vegye az Allg. Ztg is.

emberekkel bekapatni. Szóló szeretné a tágyat kissé megfontolni s előkészítni, s azt kivánná, hogy szóljunk hozzá minél többet, de ma még ne döntsük el. Igaz, hogy az utasítások minket szabályoznak: de ezekben is oly árnyéklatok vannak, melyek jól fontolóra veendők. Ha tabula rasa állana előttünk, egy szót sem szólna; de a magyarnak minden fizetéstőli irtózata mellett, ha minden discussio nélkül szavazatra bocsátjuk a kérdéseket, ez oly szint visel, mintha praecipitálnók azokat, s némi compelle intrare szaga van. Ez a fizetéstőli irtózat göresös állapot. Szóló is szenvedett göresökben s tapasztalásból tudja, hogy ilyenkor egyetlen egy csep lenyelése is mily fájdalmat okoz és reactiót szül. Ujra s még nehányszor ismétli, hogy ő a legtisztább szándékból akarja a dolgot még egy kissé halasztani, s hogy komoly akarata van fizetni, mert átlátja, hogy ez nem annyira erény s generositás mint haszon is, ha nem mindjárt az első 24 órában, de bizonyosan a jövendőben. Az igazság teljesítése kétség kivül jutalmazni fogja önmagát, s ő meg van győződve, hogy családjára szebb örökséget nem hagyhat, mint ezen úgy látszó pénzbeli veszteséget. Meg kell gondolni összeköttetésünket is a melyben élünk. Sokat szólánk önállásról, pedig nincs zsebünkben pénz: s micsoda önállás az, ha pénz nincs! Hiszen vannak emberek, kik roppantul önállók, s ő maga is nyert egy fogadást az által, hogy két óráig egy lábon állott, s ez valódi önállás volt; de végre ilyen féllábu önállás mellett utóbb mégis bókolni kell, vagy nem igen kecsegtető farkas-függetlenséget élvezni. Csongrád indítványát[1]) a rögtönzések kikerülése végett pártolja. A meglepés mindenkor rosz és bajt okoz; bármi nagy a többség, mely meglepés által győz, ha nem pártkérdés is az, a kevesebbségben csakugyan némi göresös állapotot idéz elő, kivált a magyarnál, aki nem annyira azt akarja, hogy valami jó történjék, hanem hogy általa történjék. Szükségesnek tartja hát hogy a kerületi elnökök az ülés tárgyait legalább ülés előtti estén kifüggesztessék. De van szólónak egy saját indítványa is, melyet ezuttal megpen-

[1]) Két részből állott: 1. hogy rögtön ne határozzanak, 2. hogy az indítványok, melyek tanácskozást kivánnak, mindig előre tüzessenek ki a napirendre.

dít, hogy t. i. jobb disciplina hozassék be a tanácskozásba és szavazásba, mi által a most hónapokig huzódó tárgyakat hetek alatt el lehetne végezni. A beszélő ne vétessék szavazónak, mert később is adathatnak elő argumentumok, melyek ellenkezőről győznek meg. Nehány szónok fejtse ki a tárgyat; a többi egyszerűen szavazzon. — Szólolt még a conferentiák zsarnokságáról, melyek végzései a nyilt ülésben minden czáfoló argumentumok daczára is fentartatnak, mi által a szabad véleménynyilvánításra nézve rabság szaga terjed, stb.

Széchenyi e formai kérdésben, — melyet ma bizonnyal minden megyei gyűlés is rég meghaladottnak tart, — ismételve felszólalt s többizben sürgeté az eldöntésnek másnapra halasztását.

Megrovásokat von magára egy utóbbi nyilatkozata, mely szerint »az adótárgy oly valami, a mit azok a kiknek van, fizetnek, azok pedig a kiknek nincs, szónokolnak felette.«

Az ülés, nagy ingerültség közt, mégis szavazás nélkül oszlott el.

A következő napon, nov 30. ugyanazon tárgy (a közös teherviselés) folytattatván, első szólott.

Gr. Széchenyi István: Ha az adónak barátja nem volna ezt nyiltan kimondani nem tartózkodik vala. Szavában kételkedni senkinek joga nincs, annál inkább, mert valamint 20 évvel ezelőtt, úgy most is a közös teherviselésnek ernyedetlen bajnoka, az egyenlő jogok és egyenlő terhek levén azon alap, mely után szomjazik. Sok idő pergett le, mióta e kérdés szőnyegre került, az eszmék kitisztultak; mind a mellett, mert e tárgyat legfontosabbnak tartja, kivánta a tegnapi ülésben, hogy a KK. és RR. mielőtt rajta keresztül esnének, előbb alugyjanak reá egyet. E tárgy az, és az ősiség, mely a legnagyobb ovatosságot igényli. E tárgy az, mely a gyanusításoknak legbővebb tápot nyujtja, miszerint az vált leggyanusabbá, ki legtöbbet akart adózni. Ezért minden visszahatás elkerülése, s következőleg biztos siker tekintetéből kivánta a targyat jól megvitattatni s előbb megszerettetni. Hogy hosszas ne legyen, maga részéről is reá áll a voksolásra. Legtöbb aggodalmat szült benne az, hogy a KK. és

RR. mindenek előtt a Házi adóra kivánnak szavazni. Miért nem kezdik a szavazást más adónemekre nézve? A mennyiben jól értesítve van s az utasításokban a nemzet véleménye kifejeztetik, a házi adóra 27, az országos pénztárra 40 voks van. [1]) Szólónak utasítása nézeteivel megegyezik, ki a nép vállairól egyszerűen levesz bár egy latnyi terhet is, az nem igaz barátja. A közös teherviselés elve mondassék ki; de aztán a mennyit a házi adóból magára vállal a nemesség, annyival járuljon a nép az országos pénztárhoz. A nép ugyanis elég türhető anyagi viszonyok közt van, úgy, hogy ha szükség nem nyomja, faluhelyen alig akad munkás. Legtöbb utasítás levén az országos pénztárra szóló, azt kivánja legelőbb kérdésül kitűzni.

A conservativ Budapesti Hiradó, melyből a közlést veszszük, halgatással mellőzött egy jellemző momentumot, melyet az ellenzéki Pesti Hirlapból kell kiegészítésül hozzá foglalnunk. E lap szerint Széchenyi némi elégtételadással, tegnapi szavainak kimagyarázásával kezdé beszédét ilyképen:

Tegnap mondott szavaira s Csanád követének ezek által okozott kifakadásaira nézve megjegyzi, hogy ő sérteni senkit nem akart, s ha olykor beszéde folyamában tövis mutatkozik is, ő, az engeszteléssel saturált ember, nem készakarva szúr. Tegnap is egy bizonyos, nálunk divatozó, publicistai tant említvén, midőn azt mondá, hogy többnyire azok beszélnek kiknek nincs, - nem azokat akarta érteni, kiknek itt e teremben tanácskozási joguk van, hanem értette a hallgatóságot, mely imperiose követelte a szavazást!

Folytatta ezután:

Ő a közteherviselésnek barátja, s ernyedetlen barátja volt mindig; ha ez nem volna, bizonnyal megmondaná, mert elég erkölcsi bátorsággal birónak tartja magát kimondani mindig a mi szivén van, se szavain kételkedni senkinek joga nincs. Nem rosz ötlet volt valakitől, hogy ő úgy van az adóval mint a

[1]) Élesen és találóan különböztették meg többen a közteherviselést a közös teherviseléstől: kik ez utóbbinak elvi ellenségei voltak, azért mégis elfogadták az előbbit; s Széchenyi fel akará őket használni, nehogy minden in statu quo maradjon.

vén legény, ki szerelmesével csak kaczérkodik, de már itt volna az idő a végképeni összekelésre. Azonban szóló azt hiszi, hogy az eszméket ki kell tisztázni, s hogy épen az adó kérdése és az ősiség eltörlése vagy módosítása azon két a nemzetben igen mélyen gyökerező tárgy, melyekkel igen vigyázva kell bánni, hogy ellenök reactió ne támadjon. Nincs különösen tárgy, mely annyi gyanusításra s keserűségre adna okot mint az adó; a ki sokat akar fizetni, gyanusíttatik, aki keveset vagy más czélra akar fizetni, szinte gyanusíttatik. Ha csak arról lenne szó: pár évre adóztatni, nem lenne oly scrupulosus: de meg is kell az adózást a nemzettel szerettetni. A házi pénztár átvállalása most divatos eszme.[1]) Ebben valami szellemit látnak, holott az investitionális pénztár inkább valami anyagi. Szóló azonban megvallja, hogy ha most valamely magasabb, nem emberi hatalom p. o. három milliót (!) adna a hazának ajándékul, ő azért a domestica egyetlen egy rovatát sem venné le a nép vállairól, s azt az egész pénzt az ország investitiójára fordítaná, sőt megvallja, hogy azt, a ki az elsőt tenné, egyenesen a nép ellenségének tekintené. És pedig nem azért, mintha a népen segíteni nem akarna, sőt épen azért mert segíteni akar, de más uton: nem az által, hogy vegyünk le róla terhet, hanem hogy terhet vegyünk magunkra. A nép most nem szeret dolgozni: annyira vagyunk falun, hogy napszámost se kapni, csak a nyomor fogat vele ásót és kapát. Ha az ország investitiója az ő munkájával és segédhatásával is végrehajtatik, csak akkor támad majd velejében az a gondolat, hogy az emberi élet czélja voltakép becsületes munka nem pedig állati tengés, stb.

A két szöveg ime nevezetes árnyalatokban különbözik egymástól, s jellemző a pártszellem befolyására nézve.

Utána nyomban Kossuth ragadta magához a szót, hogy ellensulyozza a hatást. Közbevetőleg kissé lenéző hangon megjegyzé, hogy az előtte szóló csak kötelességét teljesíté az által, hogy tegnapi szavait kimagyarázta, mert követtársai ellené-

[1]) Az volt már két megelőző országgyűlés óta, s elsőséget a programmban azért nyert, mert egyedül ez volt teljesen az illető adófizetők kezében, kivetés, behajtás és ellenőrzés tekintetében.

ben olyat mondani joga nem volt, s egyátalában furcsa volna, ha most egyszerre az a kinek sok van, szemrehányást tenne annak, a kinek kevesebbje van, stb. Sürgette a házi adót.

Széchenyinek arczába szökelt a vér, de magába fojtva érzelmeit, ujból szót kért, s egész higgadtsággal így folytatta:

Gr. Széchenyi: Nem úgy áll a kérdés, mint Pest m. követe felállítá, t. i. akarunk-e osztozni a fennálló terhekben? hanem: akarunk-e fizetni vagy nem? Ez a szóló logicája. Első kérdés: akarunk-e fizetni? Ha erre igen a felelet, akkor jön a másik kérdés: mire akarunk fizetni? Ha megfordítva tétetik fel a kérdés, az lesz belőle, hogy akik országos pénztárt akarnak, visszalépnek. Arra nézve, hogy ő saját eszméibe szerelmes (mit Kossuth mondott), nincs mit mondania, minthogy ezt ő is mondhatja viszont Pest követéről. »A népen kell segíteni!« nagy és szép és népszerű sententia, az igaz; s csak volna elég pénzünk, hogy p. o. tiz milliót fizethetnénk, ő akkor minden logicába bele nyugodnék; de miután itt nemcsak mi fogunk decidálni, hanem a másik tábla is, szóló szeret e csiklandós tárgyban szőrmentiben járni el; Pest m. követe pedig kicsit katonásabban fog a dologhoz, ez a különbség. — Ő egyébiránt altercatiót nem akar. — Egyrészről áll a fizetéstőli idegenkedés, miszerint némelyek a fizetésben az alkotmányos szabadság veszélyeztetését látják, s ha ennek ellenébe valami kézzel fogható hasznot nem állítunk, ezen idegességet le nem győzhetjük. Abból, ha valaki a házi adó terheiben osztozik, semmi egyéb haszna mint az »örök igazság«; sőt anyagi kára van, a mennyiben addig nem fizetett, ezentul pedig fizet. Annak kivált, kinek kevés elfizetni valója van, vigasztalásul valami kézzel foghatóbb haszon reményét kell perspectivába tenni, különben a családi s apai kötelességek ellenkezésbe jönnek nála a polgári kötelességekkel! Minden cassába nem fizethetünk, mert nincs annyi pénzünk, s nem leszünk képesek majd exequálni, s ezen kényszerítés olyan reactiót szülhet, mely az adó ügye iránti sympathiákat egy századra megsemmisíti.

Gyanut merítettek az ellenzékiek, hogy kerülő úton mégis a házi adó megbuktatása czéloztatik, s erőltették a kérdés kitüzetését.

A házi adó elfogadására 29 megye (köztök Mosony is) szavazott; ellene 18. Hála legyen a magyarok istenének, mondá az ősz elnök Bernáth Zsigmond, — mikor az örvendetes eredményt kihirdeté.

Utána a hadi adó tüzetvén ki, ez, a városok szavazata nem számíttatván, 33 szóval 15 ellen megbukott. Erre az elnök az ismeretes latin verset idézé: Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni.

Bezárta a sort Széchenyi szerelme tárgya, »a hon sürgetős szükségeinek fedezésére alakítandó országos pénztár,« melyet a legnagyobb többség, 42 szó 6 ellen elfogadott, s egyuttal a részletek kidolgozását egy »országos« küldöttségre bizta.

Deczember 1-én az országos ülést megelőzőleg kerületi ülés tartatott, melyben Széchenyi a katonai élelmezés tárgyában, — más tárgy napi renden nem levén, — röviden felszólalt. A lapok nem tartották méltónak e rövid ülésről részletesb felvilágosítással szolgálni a közönségnek: minden figyelem a válaszfelirati vitára volt irányulva.

Azután országos ülés tartatott, melyben Széchenyi az ő felirati javaslata mellett vette fel még egyszer a keztyűt.

A személynök szokott hivatalos szinezetü, szerény kifogásai után, melyekre évek óta rendszerint egy harsány »maradjon« szokott a felelet lenni, első szónoknak jelentkezett gr. Széchenyi István. Beszéde itt következik.

Tekintetes KK. és RR.! Sokan talán szerénytelenségnek fogják tartani, hogy ezen tárgyban ismét felszólalok; de más részről bizton reménylem és tudom, hogy e hazában vannak sok olyanok és bizonyosan a legnagyobb szám, kik a becsületes és őszinte meggyőződést méltányolni tudják Azért fölkérem a tekintetes KK. és RR.-et, nem arra, hogy szavaimra hajoljanak, hanem azért esedezem alázatosan, hogy azt, mit előadni fogok, hazafiúi hangulattal és barátságos hajlammal meghallgatni méltóztassanak. (*Halljuk!*) A szerkezet, a mint áll, megvallom, reám nézve igen jó benyomást tett, és hogyha azon feliratoknak sorát általtekintjük, melyek által a nemzet érint-

kezésbe tette magát a kormánynyal és ő felségével, úgy gondolom, hogy méltányosabbat és mind a mellett komolyabbat a körülményekhez képest alig fognánk találni. És mégis, tek. RR. bizonyos érzést költ bennem ezen javaslat; és pedig azon alapnál fogva, melyet minap részletesebben előadtam: hogy nemcsak az a philosophicus felfogás, mily benyomást tesznek a dolgok itt, hanem hogy más atmosphaerákban is mily szinben jelennek meg azok; megvallom, van a szerkezetben valami, mi engem bökdösésre emlékeztet. Mi általlátjuk, és a ki által nem látja, érzi, hogy Magyarországnak oly pillanatában élünk, hol egy uj aera kezdődik. A lehető legnagyobb őszinteség, és a sebeknek legnagyobb mélységig való kitárása egy részről, de más részről azon engesztelő hangulat, mely szükséges fejedelem és nemzet, kormány és nemzet között, midőn a mit néhány nap óta tanácskozás alá vettünk, mondhatom: tanácskozás alá vettünk azon örömérzéssel, hogy biborodik végre azon hajnal, mely nemzetünknek alkotmányos és nemzeti kifejlődését meghozza: bár ha ez nem is történhetik meg kevés perczek lepergése alatt, biztosan remélheti a jövő kor, hogy fáradalmainknak sikere lesz. Ily pillanatban felfogásom szerint, azt gondolom, hogy még a legkisebbet is, a mi bökdösés szinében tünnék föl, vagy bökdösés érzelmét okozhatná, el kell kerülni. Bátor voltam a tek. KK. és RR.-nek kevés tehetségem szerint de őszinte szándékkal a minap nem egy szerkezetet ugyan, hanem csak egy szerkezet projectumát előadni. Tökéletes meggyőződésem szerint a javallott szerkezet alkotmányos volt és férfias: a különbség közte és az enyim között csak az, hogy itt átalánosan érintetik meg azon aggodalom, melyet velem együtt mindenki méltán érezhet; hanem az enumeratio bökdösést foglal magában, s azzal felhagytam. Tek. KK. és RR.! én azok közé sorozom magamat, kik szinte minden áron akarják nemzetünknek kifejlődését; hanem csak »szinte« minden áron: mert alkotmányos és nemzeti alap nélkül, mint százszor már mondottam és ezerszer is ismétlem, nekem kifejlés nem kell. Azért tek. KK. és RR. méltóztassanak megengedni, hogy ne azt adjam elő ismét, mit már előhozni bátor voltam; ám a szerkezet álljon meg, csak némi kis módosításokat méltóztassanak elfo-

gadni, melyeket indítványba hozni bátor leszek. Ha mind a két rész egy kissé enged, egymáshoz közelíteni fog a nélkül, hogy egyiknek vagy másiknak sokat áldozni kellene, mi által a czélt elérhetnők; megvallom, a dolog lényege maradni fog a nélkül, hogy a meritumot feláldoznók, és egyedül a formában volna némi különbség. Azt hallám itt, hogy ez nem pártkérdés; én is azt hiszem, azért méltóztassanak, ha lehet, elfogadni, mert a minapi indítványom ugyan kevesebbségben maradt, de még is oly kevesebbségben, mely bizonyos méltánylást érdemel. Nem arról van itten szó, hogy egyik párt a másikat legyőzze, hanem hogy ha csak lehet, bizonyos alkalommal egyik is, másik is valamit engedjen, föltéve, hogy a meritumban változás nem történik. Mint a szerkezet áll, az egészet meghagynám, csak azon sortúl kezdve: »*Súlyosbítja ezen akadályt* stb.« egész addig »*Meg vagyunk győződve, hogy ezen akadályok elhárítása,*» a következő szerkezetet bátor volnék a tek. KK. és RR. figyelmébe ajánlani: *Hozzá járul: hogy az ujabb időkben fölmerült események közt nem lehetett nem tapasztalnunk oly jeleneteket is: melyek a nemzet alkotmányszerető keblében az 1723: 56 és 1715: 120 törv. czikkek egyoldalu értelmezése körül annál nagyobb féltékenységet és aggódást ébresztének, minél fájdalmasabb benyomást okozott az, hogy az 1836: 21. törv. cz. foganatba véve most sincs, a vallásbeli és váltó törvények pedig az országhatár örvidéki részeiben kihirdetve sem lettek. Fentartjuk, hogy ezek iránti nézeteinket részletesen fölterjeszthessük, meg lévén egyébiránt győződve, hogy ezen akadályok elhárítása és az azokból eredő ellentétek kiegyenlítése* stb. úgy mint a szerkezetben van: — ezen szerkezetet kérném tehát azon passus helyett, mely a »*sulyosbítja ezen akadályt*« és a »*meg vagyunk győződve*, pontok között találtatik, elfogadtatni (*a szóló gróf a KK. és RR. kivánatára ledictálja inditványát*).

Tek. KK. és RR.! méltóztatnak az előadottakbol látni, hogy a dolog meritumа épen nem változott, hanem az én felfogásom, és a dolog természete szerint ez az egyéni meggyőződéstől és azon szemponttól függ, melyben kiki él. Hiszem, hogy mindenek előtt azon czélt, mely a válaszfölirásban érintetik, t. i. a minden évben rendesen tartandó országgyülés iránt, ilyenformá-

ban, és ily modorral biztosabban és szaporábban érjük el: és ez előttem életkérdés. Ez alázatos véleményem. (Maradjon.)

Somssich nagyon szive ellenére állott reá a javaslott módosításra, kivéve mégis azon pontját, mely az évenkénti országyűlésre vonatkozott, mely eszmével ő semmikép sem akart megbarátkozni. Vele tartottak Árva, Bács, Temes, Torontál, Tolna, Szepes, Szerém és Horvátország.

A szavazás eredménye, a részletes tárgyalásnak erőtetett mellőzésével a pesti szöveg meghagyása volt.

Deczember 6-án kerületi ülésben az urbéri örökváltság, kötelező módon, nagy többség által kimondatván, kérdés támadt a felett, minő választmányra bizassék a részletek kidolgozása. E tárgyban.

Gr. Széchenyi István: Nem kiván a végett külön választmányt, hanem a tárgyat azon választmányhoz véli utasíthatónak, mely a házi adó és országos pénztár ügyében ki fog neveztetni, mert e három tárgyban unitás van, a három együtt egy financzialis operatio levén. Nem barátja ugyan a pompás választmányoknak, mert tapasztalásból tudja, hogy a hol sokan vannak, a tagok nagy része, kivált ha szép idők bekövetkeznek, csak sétálni jár s csak akkor állanak elő akadályt csinálni, mikor azok kik dolgoztak, már jelentést tennének. Ezen tárgyakat azonban mégis egy nagy választmányra ohajtaná bizni, mely három részre oszolva, mind a három feladatot összefüggésben dolgozná ki.

Szentkirályi ellenzi, félve hogy majd a mit az egyik albizottság végez, a másik elrontja.

Széchenyi. A szóbeli capacitatiót, mely országos választmányban történhetik, szükségesnek tartja, mert e nélkül erőtetést láthatnának a főrendek a dologban s nem fogják rokonszenvvel fogadni javaslatunkat; annál inkább mert mi hajlandók vagyunk mindenből pártkérdést csinálni, s pártérdek miatt nem hallunk nem látunk, mindenben valami sérelmet, valami gyanakodni valót keresünk.

Kitüzetvén a kérdés: kerületi vagy országos választmány legyen-e? A többség az országos választmány mellett nyilatkozott.

Szechenyi ezen első győzelmét, bár csak formai kérdésben, igen nagyba vette.

Deczemb. 9-én kerületi ülésben az Ősiség volt napirenden, melynek módosítása s részben eltörlése iránt Somssich Pál adott be indítványt.

Az indítványozó, s Botka Tivadar, meg Szintay után negyediknek

Gróf Széchenyi István: Egy szót se akar vesztegetni az ősiség kárainak mutogatására, ki még most sem hiszi el, hogy az ősiség mellett kifejlésünk lehetetlen, azt alig lehetne arról meggyőzni. Csoda, hogy az ősiségnek ekkorig is annyi barátja lehetett, s ez nem mást bizonyít, mint hogy egyes ember úgy mint nemzet gyakran legnagyobb ellensége maga magának. Ha e tünemények okát keressük, azt fogjuk találni, hogy sok ember azért irtózik az ősiség eltörlésétől, mert ez által a nemzetiséget véli koczkáztatni, s ezért bár tudja, hogy az ősiség eltörlése után több jövedelme lesz s jószágának nagyobb lesz az értéke, inkább erről is lemond, mintsem a nemzetiséget veszélyeztesse. Némileg ő is osztozik ezen scrupulusokban, s fél tőle, hogy ha az ősiség eltöröltetik s a nemzetiség megovására egyéb intézkedések nem tétetnek,[1]) ezen eladósodott ország idegen kezekre kerül, s ha aztán felvirágzik is, nem lesz többé magyar. Politikájának legmélyebb alapja mindig a nemzetiség volt, mert erős meggyőződése, hogy e nélkül az élet semmi poezissel nem bir s csak anyagi élvezet lehetséges: épen azért minél nagyobb ovatosságot ohajt e tárgy körül. Külföldön két vagy másfél percentre is kapni pénzt, s igen természetes, hogy ha egyszerre mobilizáltatik hazánkban minden tulajdon, rögtön idegen kezekbe jut annak legnagyobb része. Azért e bonyolodott sokoldalu tárgyban nem kivánná a kiküldendő választmánynak kezét bárminő elv előleges kimondásával s bármily utasítással megkötni, s igen elhibázottnak tartaná itt előre röviden kimondani a teljes eltörlést, az

[1]) Az indítványnyal egyidejüleg Justh József a nemzetiség biztosítása végett beadta egy [illegible] törvény iránti javaslatát.

»uti possidetis«-t. A nemzetiséget még incolatusi törvény s absentismusi adó által sem látja eléggé biztosítva; nemzetiségünk még korántsem oly erős, hogy minden viharral daczolhasson; elhervadt s uj életre csak most üdült növény az, melyet atyai s anyai gonddal kell ápolni, hogy ujra el ne fonyadjon. Ha francia vagy német volna, nem lenne ily aggodalmas, de magyar létére tán még a hitbizományok fentartására is reá állana, mintsem a magyar nemzetiségnek ártson. Most elég annyit kimondani, hogy az ősiség káros, a többit pedig választmányra bizni.

E tárgyban, többek hozzászólása után, másodszor

Gróf Széchenyi István: Ismétli, hogy az ősiségben oly valamely heterogén testet lát, mely századok óta rágódik kifejlésünk velején; de más részről ezen beteg rész kimetszésére irányzott operatiót oly közel járónak látja szivünkhez, nemzetiségünkhez, hogy midőn a zsibbasztó s nauseát okozó rosztól szabadulni akar, egyszersmind elegendő rendszabályokat óhajt a nemzetiség menten tartására. Igaz, hogy most az ősiség mellett is vesznek idegenek nálunk jószágokat, de csak úgy, ha tudják, hogy azok 4—5 pctet hoznak; ha ellenben az ősiség eltöröltetik, akkor olyan jószágokat is fognak venni, melyek csak 1 vagy 1½ pctet hoznak jelenben. Sok magyar ember azért tartja meg jószágát, mert érte jobb árt vár, de ha p. o. 20000 ftos jövedelmű jószágért egy milliót kaphat, nincs kétség, hogy tul fog rajta adni. A honosítasi törvények meghozattathatnak, de gyakorlatban nem sok sikert fognak mutatni, mert a megvesztegetés nem csak bujósdi ajtókat, de kapukat fog találni, melyeken keresztül e törvényeket kijátszhassa. Tudjuk nálunk most is; »der schmiert, der fahrt«, s kinek pénze lesz, könnyen akad oly biróra, ki ha ezeres banknótát tapasztanak szemére, egy csseppet sem lát. Eszébe jut szólónak egy kis historia. Egy hires orvos, ki Gräfenberget s a sok mosdást nem szereti, betegének, ki nagyon szeretett hideg vizzel mosakodni, mondván az orvosnak, hogy hideg vizzel mosás után mindig oly könnyen érzi magát, azt felelte: ha valakinek egy mázsa arany van a hátán s azt leveti, szintén mondhatja, hogy oly könnyen érzi magát, s igaza van, de

az arany is ott marad a hova levetette. Így vagyunk az ősiséggel. Igyekezünk terhétől szabadulni: de csakhogy azután az aranyat is el ne veszítsük. — Szóló tehát minél ovatosabb politikát követ erre nézve is; noha megvallja, hogy neki egész morális erejére van szüksége, hogy ezen nauseát okozó állapot vérig ne korbácsolja. Ő a status quo-t szivéből gyülöli, s irigyli a lengyeleket, kik csatatéren vérzettek el, mert becsületes és hősi halál szebb és jobb mint nyomorult tengés, melyet önfertőztetés mellett élünk. Példabeszéd: az ember vagy megszokik vagy megszökik; de ő ezt az állapotot, melyben sinylődünk, se megszokni nem tudja, se tőle megszökni nem tudott. Az »uti possidetis« elve kimondása által talán senki sem veszt annyit mint ő, ezt bebizonyíthatná; de nem bánja, ám legyen, csak hogy szivünk, nemzetiségünk vele együtt ne szakadjon. A kiszabadulási vágy, úgy látja, csaknem lázzá fajult, azért jó, ha van öreg ember, ki a lázat mérsékli s ovatosságot hirdet. Menjen ki tehát nehány okos és becsületes ember, utasítás nélkül, hogy a kölcsönös capacitatio fennmaradjon: a majorátust ő egy esztelen scandalumnak tartja, de megvallja, még sincs vele tisztában, hogy, nemzetiség tekintetéből s illő korlátok közt, ne tartassék-e fel. Ő, ha született zsarnok volna is, szeretne mindig kihallgatni másokat, s ha más nem lenne jelen, maga magának opponálna, s azért fél minden praecipitatiótól, nehogy könnyítés miatt az aranyat is eldobjuk, s elvérezzünk az ősiség után. Azért: semmi utasítást a választmánynak.

Utána Kossuth kelt fel, nehogy az aggodalmas fontolgató politika tért foglaljon. Ellenmond különösen ama phrasisnak, miszerint a szerencsétlen lengyel nemzetet irigyelnünk kellene, stb.

A többség Széchenyi értelmében mondá ki a határozatot. A kerületi választmányba Széchenyi is beválasztatott.

A decz 13-ki kerületi ülésben, Széchenyinek egy rövid felszólalása után az örökváltság stb. tárgyában kiküldendő országos bizottság e kérdésről egy külön javaslat készítésére utasíttatott. Szavai ezek valának:

Gróf Széchenyi István: A jelen kérdésnek philosophiáját

abban látja, hogy a földesur és jobbágy közötti viszony egészségesebb lábra állíttassék. Hogy a fenforgó kérdés és az izenet közt különbség létezik, kétséget nem szenved; de nem látja okát, miért ne tétethetnék a szabolcsi indítvány külön §-ba. Hogy a tökéletes kárpótlás sikerülni fog-e, az problema; de itt az ideje, hogy minden szinezetü urbéri és szerződéses jobbágyokról gondoskodás történjék. Jobb rendezés által mind a két fél nyerni fog, ennek sikeresítése a választmány bölcseségétől függ, miért, a további vitatkozást mellőzve, a szabolcsi indítványt elfogadtatni kéri.

E tárgyat nyomban a honosítási tvjavaslat felvétele követte.

1848 febr. 1-én érkezett k. k. leirat ügyében zárt tanácskozmányok tartatván, ker. ülés nem volt.

Febr. 5-én napi rendre tüzetvén az administrátori rendszer tárgyában érkezett k. leirat, mely által Somssich kifejezése szerint ő felsége »atyáskodó szándokánál fogva alattvalóinak még képzelt aggodalmát is megszüntetni ohajtja« — a három napos lehangoló alkudozás utján létrejött megállapodást Gömör követe *Szentiványi Károly* hozta indítványba az ellenzék részéről.

A szenvedélyes, izgalmas vitában, melyben Kossuth ellenében Lónyay Menyhért vitte a főszerepet, Széchenyi vörhenyláza miatt, mely ágyban s szobában tartá, nem vehetett részt.

A szavazás eredménye 24 szavazat a kormány mellett, 23 ellenében még élesebb és keserűbb jellemet adott a viták-nak.[1]) Duellumok.

Az országgyülésnek, a párisi zivatar szelének megérkeztéig, ez volt legnevezetesebb eseménye. A mérleg Széchenyi felé hajlott, kinek esetleg Apponyi helyét kell vala elfoglalnia. Sokféle combinatio váltja fel egymást.

Febr. 12-én megy ki betegszobájából Széchenyi először. Szétküldi javaslatát a magyar közlekedési ügy rendezéséről.

A párisi nagy események hirét legelőször Wirkner hozta meg Pozsonyba.

[1]) L. erről s a pisztolyelsülés tréfás intermezzójáról első kötetünk 450. l.

1848. márczius 3-án kezdődött nálunk az, a mit elfogulatlan biráló forradalmi mozgalomnak kénytelen jelezni.

A Pesti Hirlap szerint: Roppant számú hallgatóság, fuladásig tömött karzatok, remegő várakozás. Győr megye követének a bankjegyek árfolyamára vonatkozó interpellatiója után Kossuth Lajos emelte fel hatalmas szavát. — Az interpellatio alkalmából felkéri a rendeket miszerint a perczek roppant felelősségének érzetében az országgyülés politikáját azon magasságra emeljék, melyet az idő elönkbe szab. Nagy beszédének végén benyujtja felirati javaslatát, mely a korábban megbukott feliratnak egy ujabb, erélyesebb, végzetesebb következményü kiadása volt: első lépés az ország ujjászületésére, vagy végveszedelmére.

A nagy municipalista most a régi dicasterialis rendszernek az első független felelős magyar miniszteriummal való felcserélését viszi egy csapásra keresztül, elismerve azonban az örökös tartományokkali »érdek-találkozás kiegyenlítésének szükségét«, s örömest nyujtva erre segédkezet. Hangsulyozza egyuttal a fejedelmi széknek minden uralkodói viszonyaiban mulhatlanul igényelt alkotmányos institutiókkal leendő környezését.

Elérkezett az idő, mikor mindez, s minden ilyféle, rögtön, egy szó ellenmondás nélkül, felkiáltással fogadtatott el. Az aggályosoknak hallgatniok vagy csatlakozniok kelle. Széchenyi napjai lejártak. A conservativ tábor szétporlott.

Még az utolsó órában, márcz. 6-án, István főhg kivánatára felrándul Bécsbe. Országgyülés szétoszlatásáról, s Széchenyinek teljhatalmu kir. biztossá neveztetéséről van szó. De nem mennek semmire. Nyilván fejöket vesztették.

Széchenyinek ezentúl csakis ritkán fogjuk szavát hallani. Egy-két rövidebb nyilatkozatával kell mégis gyüjteményünket kiegészítenünk.

Marcz. 14-én így ir a Pesti Hirlap.

Roppant események tornyosulnak fejünk felett s agyunk csaknem elkábul, kezünk elzsibbad a váratlan óriási fejlemények villámcsapásai alatt. Herczeg Metternich, a megkövesült ó rendszer csökönös hőse megbukott s gr. Apponyi a főkanczellár tegnap este 10 órakor hivataláról leköszönt. Bécs

alkotmány és sajtószabadság királyi szóval biztosított áldásainak örvend, miket a sok százados tespedéséből egyszerre kiemelkedett s nemesebb vágyakra lelkesült nép erélyes fellépése vivott ki. Ily befolyások hatalma alatt ily felrázó események után, miknek hire a gyülésidő előtt egy pár órával érkezett Pozsonyba, tartatott a 76-dik kerületi ülés. A legnagyobb mértékben ingerült tömegek közepett Kossuth Lajos szólalt fel, kinek halvány nemes arczán s lángoló szemeiben már előre olvasni lehetett az eseményeket s a szent igét, melyet hirdetni fog. — Megelőző értekezlet nélkül teszi meg indítványait. Itt mi beszélünk, úgymond (a karzatra czélozva), mi határozunk, a felelősség a mi vállainkon nyugszik. Nekünk jutott a nagy feladat, hogy a mozgalmakat bölcsen vezessük, s a gyeplő kezeink közt maradjon.

Indítványai ezek valának:

1. Szólíttassék fel a nádor, hogy felirásunkat tüstént tárgyaltassa,[1]) s hogy az vita nélkül egyértelműleg fogadtassék el.

2. A sajtószabadság iránt a küldöttség javaslata azonnal tárgyaltassék.

3. A belnyugalom biztosítása s honvédelem iránt javaslat dolgoztassék ki, nem napok hanem órák alatt.

Ezek rögtön elfogadtatván, átküldettek a felsőházhoz.

A honvédelmi választmányhoz, mely egyuttal a »vele szoros összeköttetésben levő« képviseleti rendszer iránt is tegyen javaslatot, Kossuth röviden kinevezé Szentkirályit, Pázmándyt és Somsichot.

Ez izgatott ülésben, mialatt a követek nagy része a nádori termekbe tolongott, s erőtették a főrendeknek is mindenbe »egyhangú« beleegyezését, — felszólalt még *Széchenyi*, kire hivatkozás történt, a kasztok és kasztszellem megszüntetésére nézve ilyformán:

A sajtóügyi választmányt holnapra magához kéri; eddig is tette volna, ha soknemű más választmányi munkával nincs any-

[1]) Azt, melyet márcz. 3-án inditványozott s az alsóház egyhangu lelkesedéssel elfogadott.

nyira elfoglalva. Ezután a legközelebbi nagy eseményekre tér át. Sokan örülnek, úgymond, sokan busulnak azok felett; ő nem tudta még magát elhatározni, örüljön-e vagy busuljon? Felfogása szerint épen annyi probabilitás van arra, hogy Magyarország egy szebb jövőnek megy elibe, mint arra, hogy önmagában s magával küzdve, végóráját éri. Ezt mutatja más nemzetek példája, melyek ily pillanatokban vagy nagyra nőttek, vagy kimultak az élők sorából. A gyógyszer azonban kezünkben van. [1]) Neki régi kedves óhajtása, hogy Magyarország saját tengelye körül forogjon, mert e nélkül oly progressio lehetetlen, milyen után ő sóvárog. És azon hihetőség, hogy ez most megtörténhetik, örömmel tölti el szivét. De az aggasztja, hogy a szomszédság tűzre lobbant (!) s mi magyarok, *szalmakörülményeink* közt, oly közel vagyunk a tűzhöz. Vagy *reform*, vagy *anarchia*: ezek közt kell választani. Azon nagy előnnyel mégis birunk a szomszédok felett, hogy alkotmányos vágásokhoz szokva vagyunk; mig nekik csak most kell azokba bele okulniok. Nemzetünk feladata, hogy az alkotmányos kifejtésnek básisa, a dynastiának támasza legyen. Most az ideje, hogy szünjék meg provincia lenni, most lehet anyaországgá. S mi annak kulcsa, hogy ne anarchia hanem reform legyen? Előadák Pest és Ung követei. Most nálunk mindenek felett *rendre* van szükség, s nincs senki a ki jó magaviselete által benefactorává ne lehetne a nemzetnek, de nincs senki oly kicsiny, hogy az ellenkezővel ne árthatna. Nincs ország a világon, melyben oly kevés politiális rend lenne, de nincs nemzet, melyre jobban hasson a becsületes őszinte szó. Pest mondá és szóló is mondja: szünjék meg minden párt, minden kaszt. Ő eddig is csak a modorra nézve ellenkezett vele, de a czélra nézve nem: annak tisztaságát mindenkor elismeré. Ajándékozzuk meg egymást tökéletes bizodalmunkkal, ne felejtsük, hogy pártok nincsenek, kasztok nincsenek többé, s szóljunk mindnyájan mint magyarok, mint hazafiak.

Szivből szólt, — irja naplójában, — s szavai tetszettek. Különben a »hallgatóság akarata mindenben utolsó szóig teljesül.«

[1]) Sok idő kelle ahhoz még!

Este Kossuth a fáklyás zenével tisztelgő nagy sokaság előtt a Zöldfa vendéglő erkélyéről, gróf Batthyányi Lajost, mint a leendő magyar ministerium fejét, üdvözlé.

Másnap, mart. 15-én, indulás előtt, kerületi ülés tartatván, Szentkirályi indítványára, melyet Kossuth támogatott, a közös teherviselés elve, házi és hadi adóra s közmunkára, szóval a nép minden terheiben való aránylagos részvétel kimondatván, ehez Somsich is hozzájárult. Széchenyi pedig így nyilatkozott:

Hála istennek, hogy a nemzet szélesebb alapra állítja végre alkotmányát, mint a milyenen eddig fityegett. Hanem a gőzös, mely bennünket Bécsbe viend, tudtával egyike a leglassubb járatuak közül, arra kéri tehát a RR.-et, hogy ezután kevesebbet beszéljünk, de fizessünk többet.

A országos küldöttség azután felment Bécsbe. Tagjai közt a felsőház részéről ott tündöklenek, b. Vay Miklós, Lonovics püspök, Rajacsics érsek, Esterházy herczeg, Majláth és Cziráky neveik. Az alsóház részéről, Széchenyi mellett nem hiányzanak Somsich és Babarczy, stb.

A Bécsben történtekre nézve, a mennyiben tárgyunkra vonatkozik, első kötetünkre utaljuk olvasóinkat. [1])

A nagy küldöttség marcz. 17-én Bécsből két hajón visszaérkezett.

A Zöldfa fogadó erkélyéről Kossuth hirdeté az örömittas népnek, hogy István nádor teljhatalmu kir. helytartóvá van kinevezve, s gr. Batthyányi Lajos az első felelős magyar ministerium alkotásával megbizva

Este világítás, fáklyás zene.

Széchenyinek ezentul nem volt sürgősb vágya, mint hogy az országgyülés Pestre tétessék át.

Az országos választmány, a pozsonyi országgyülés napjait szintén megszámláltaknak látva, az eloszlás előtt még végezendőket e nehány pontba foglalta:

1. Az uj kormányzási rendszernek, t. i. a felelős ministeriumnak, törvény általi körülirása és megállapitása.

---

[1]) L. gr. Széchenyi I. Naplói. 549. stb.

2. A Pesten tartandó képviseleti országgyülésnek szerkesztése módja.

3. A közös teherviselésnek az ország minden lakosaira egyenlő kiterjesztése s életbeléptetése.

4. Az urbéri viszonyoknak kárpótlás melletti megszüntetése.

5. Nemzeti őrség a belbéke és szabadság fentartására.

6. Sajtószabadság biztosítása.

Mindezeket Pesten is jóvá hagyták.

A birodalom közös érdekeiről, hatalmi állásának biztosításáról, államadósságról stb. szó sincs.

Az ülések különben többnyire permanentiában vannak.

A mámor e napjaiban tiszteletet gerjeszt egy felsőházi tagnak, gróf Szécsen Antalnak következő férfias nyilatkozata:

— — Azt hiszem, sokan lesznek, kik velem egyetértenek, hogy akármilyen lett legyen véleményünk a részletek életbeléptetése iránt: azon pillanattól fogva, midőn urunk királyunk jóváhagyása által az országgyülés mindkét táblájának kivánata megállapíttatik, mi azt mindnyájan tisztelni fogjuk s rokonszenvünket az ország bátorsága és boldogításának előmozdítására s a dolgok békés ktfejtésére fogjuk fordítani. Nem mondom, hogy az által meggyőződésünkről lemondottunk, s azt hiszem, az országban ujonnan keletkezett viszonyok kevés biztosítékot találnának oly egyénekben, kik meggyőződéseiket s nézeteiket oly könnyen változtatnák. De vannak körülmények minden hazáját s királyát szerető honfi előtt, melyeknek egyéni nézeteit alárendelni tudni kell, nem csak önmegtagadással, de lelkesedéssel is.

Sürü éljenek jutalmazák e nyilatkozatot, mely a szétfoszlott conservativ párt majd minden tagjánál őszinte viszhangot keltett.

Marcz. 19-én kerületi ülésben az elnöklés sora Biró Imrére és gr. Széchenyi Istvánra került, s így ők fogadták a rendek nevében Pest és Buda városok és a pesti egyetemi ifjuság küldöttségét, melynek szónoka Hajnik Pál volt. Beszédét a különben Széchenyitől eltanult »Felséges haza!« megszólítással kezdé. Felelt reá Kossuth, higgadtan, méltósággal.

Az elnök gr. Széchenyi István üdvözölvén a küldöttséget s ajálván az egyetértést, a küldöttség tagjai szives éljenektől kisérve távoztak el.

Házszabály nem volt, mely ily forradalmi jelenetet, a legszelidebb kiadásban, gátolt volna.

Márcz. 22-én a Honvédelmi kérdés tárgyaltatván, Bónis ingerülten felelt a népnek fegyverrel ellátását ellenző Babarczynak, s hasonló értelemben fakadtak ki Szentiványi és Bernáth. Mire Széchenyi, kétszeri felszólalással, engesztelő modorban nyilatkozott:

Tartózkodjunk, mondá, minden ingerültségtől; most csak provisoriumról van szó: később fog a ministerium kimerítő törvényt kidolgozni. — Egyetértésre és nyugalomra hivá fel a hon atyáit, mert »nagy dolgokat csak így lehet kivivni.«

Ő még csak kivivandóknak, józansággal, okos számítással s lelkes összetartással megszerzendőknek látta mindama nagy dolgokat, — értsd Magyarország állami létét, »saját tengelye körüli forgását,« — miket Kossuth és a nagy közönség már kész vivmányoknak, befejezett tényeknek hirdettek, melyeket minden ingadozás és alku nélkül erővel is meg akarunk s meg fogunk tartani!

—

Az ősiségi törvényjavaslat tárgyalásakor, Somssich ellenében, Bónissal Széchenyi is az »uti possidetis« egyszerü kimondása mellett nyilatkozott. Deák Ferencz is ily értelemben volt. Az e napi esti ülésben jelent ő meg először, mint Zala m. követe: Pozsonyba 21-én érkezett fel.

Marcz. 23-án hirdettetett ki kerületi ülésben, Somsich ősiségi javaslatának félbeszakításával, az első miniszterium névsora.

Elnök, tárcza nélkül: gr. Batthyányi Lajos.
Belügy: Szemere Bertalan.
Austriávali viszonyok: hg Eszterházy Pál. [1])
Pénzügy: Kossuth Lajos.
Hadügy: Mészáros Lázár.
Közlekedés: gr. Széchenyi István.

[1]) Nyomban külügyministernek kezdték nevezgetni.

Cultus: b. Eötvös József.

Földmüvelés, ipar: Klauzál Gábor.

Igazságügy: Deák Ferencz.

Az ülés, e fontos közlés után, nem érezte magát oly állapotban, hogy tovább tanácskozhassék.

Délután azonban az ülés folytattatott.

Deák egy utóbbi, igen jellemző kijelentése szerint a fentebbi közlés nem azt jelentette, hogy kik a miniszterium tagjai, hanem hogy kiket óhajt társakul a kormány elnöke gr. Batthyányi Lajos.

A márczius 25-diki ker. ülésben, egy kis »drámai intermezzo« (Pesti Hirlap) adta elő magát. Tarnóczy Kázmér az urbériség megszüntetése tárgyában, a főrendek kivánatához alkalmazottan, valamely módosítást (illetőleg »bővebb értelmezést«) adott be még pedig nyomtatásban, s hivatalos (198) számmal jelölve. Ez nagy ellenszenvvel találkozott, Kossuth, hivatkozva összeköttetéseire, az ország lángba borulásával fenyegetőzött. Az irat, többeknek ingerült hozzászólása után, nem létezőnek tekintetett.

Gróf Széchenyi István, mint azon ülés elnöke: Pest követe utalásai nyomán maga is azt hivén, hogy ha ama nyomtatványnak csak egy példánya keringett is az országban, már sok kárt tehetne, megkéré az indítványozót, különben igen tisztelt barátját, ne vegye rosz néven, ha ezen iratot az elnöki széken szétszaggatja (és azt azonnal meg is tette), s többi példányait pedig ajándokul kéri magának bepakolásra, majd ha Pestre megy. — s így szent a béke, él magyar, áll Buda még! (Nevetés.)

Tarnóczy itt baráti contestatióknak s deprecatióknak helyét nem látja, az iratot már maga is széttépte: de különben megyéje (Nyitra m.) nevében mindenkor szabadon ki fogja véleményét mondani, mint azt isten szivébe ültette. Erre viszont

Széchenyi: És ezt senki ne vegye sértésnek. Az emberek rendesen az első benyomás után indulnak. Most senki se mondhatja, hogy a nyitrai indítvány határozattá vált: sokan vannak itt jelen, kik a történteket tovább mondják, s ez a kis komédia csak használhat.

A márczius 29-diki vegyes ülésben, roppant ingerültség közt s gyakori félbeszakításokkal olvastatott fel a még Bécsben, Zsedényi ellenjegyzésével kelt két leirat. Egyik az urbériség rögtöni megszüntetése folytán azon osztály érdekében, mely ritka nagylelküséggel hoz oly nagy áldozatokat s erejéből hirtelen kivetköztetnék; másik, még fontosabb, a korona és felelős miniszterium hatáskörének szabatosb körülirására s egyuttal az egész birodalom közös költségeinek bizonyos arányban viselésére s egyéb érdekeknek kölcsönös értekezések utján leendő elintézésére vonatkozott.

Batthyányi s az egész miniszterium mint egy ember álltak fel ez ellen.

Igaz, ezentul őket illette az ellenjegyzés joga és felelőssége.

Kossuth, minden ujabb (?) tárgyalásnak ellent mondva, proscriptiókkal fenyegetődzött, ha a nemzetnek legkisebb kivánsága is nem teljesül. (Budapesti Hiradó sz.)

Az izgató beszéd nem maradt következmény nélkül.

A márczius 30-diki délelőtti kerületi ülésben, mielőtt a napirend felvétetnék, gr. *Széchenyi István* emelt szót azon kicsapongás következtében, mely márcz. 29-én este némely »túlbuzgó leventék« által (Pesti Hirlap) elkövettetett.

Szabad legyen neki agg legénynek, úgymond, ki életét a haza szolgálatában mint becsületes napszámos fogja végezni nehány őszinte szót mondani. Vannak események, miket eltitkolni nem lehet s az illetők ne vegyék szavait dorgálásnak, hanem vegyék nyájas hangulattal s türelemmel, mint oly őszinte szót, mely a körülmények által szükségessé lett. Tegnap némelyek egy magánlakban, hol asszonyok is voltak, kerestek bizonyos egyént, hogy kérdőre vonják. Már pedig mindenkinek magánlaka oly szent hely, hova betörni senkinek sem szabad. Ha ilyenek történnek, úgy semmi sem ment meg bennünket a polgári háborútól. Magyarország jövendő sorsa, mely most némileg (!) vidorabb szinben mutatkozik nem bécsi leiratoktól, hanem a hazafiak egyetértésétől függ s azon felvilágosodott polgári érzelemtől, mely szerint kezetfogva s vállatvetve áldozzuk a közjónak életünket. Pozsonyban nemzeti őrsereg keletkezett, melynek

feladata a személy- és vagyonbiztosság védelme; s mint mondják, épen ezen őrsereg nehányai voltak, kik tulbuzgóságtól ragadtatva, magánlakba rontottak, ott ágyakat, szekrényeket feldultak, oly egyént keresve, ki, szóló tudtára, mennyire tőle függött, jól működöt a haza javára. S mi az ő bűne? kénytelen volt aláirni, a mit mások végeztek, de a végzésben maga részt nem vett, sőt mindent elkövetett, hogy a bécsi hivatalos retorták s inconstitutionális mocsár közt valami üdvöset hozhasson elő. De ha legnagyobb bünös volna is, lehetne-e őt kihallgattatlanul nemcsak perbe fogni, hanem mindjárt el is itélni? s lehetne-e ezt tenni épen a nemzetőrségnek? Nem képzelhetni nagyobb veszélyt, mint ha a gyanusításoknak könnyen hitelt adva, oktalan szenvedélylyel önmagunk dulunk saját kebleinkben. Nem dorgáló szándokból, hanem a haza szent nevében mondja, hogy ha e mostani nehéz időkben rendet s mérsékletet tartani nem tudunk, prédái leszünk tulzó lelkesedésünknek s szenvedélyeinknek. Szóló is tagja az őrseregnek s őrnagygyá akarták megválasztani; ő ezt nem fogadta el, mert agg legény már s beteges, a munka terhe alatt roskadoz, azonban mint egyszerű közlegény részt vett s helyt fog állni a hol s a mikor kell! Minthogy azonban a magánlak szentségét sérthetlennek, a nemzetőrség hivatásának pedig épen azt tartja, hogy bátran ellentálljon azoknak, kik a köznyugalmat s a magánlak szentségét sértik: úgy előre már csaknem kitörülteté magát az olyan nemzetőrség soraiból, melynek tagjai annyira megfeledkeztek magokról; de mégis visszatartóztatá azon gondolat, hogy e kicsapongást a nemzetőrség józan többsége bizonnyal nem helyesli. A haza szent nevére tehát tartsunk rendet, s őrizkedjünk minden tulcsapongástól, mert hazánk csak moderátus többség uralma által lehet erős; ha mindenki saját esze szerint jár s akar irányt adni: ugyan mi lesz belőlünk!

A nyilatkozat kellő tisztelettel fogadtatott, bár itt-ott pisszegés is hallatszott, hihetőleg azok részéről, kik a megrótt hibágást elkövették.

Deák hasonló értelemben szólalt fel mindjárt utána, hangsúlyozva a rendet és törvényességet mint a szabadság biztosítékait, stb.

Pisszegésből még Bonisnak is jutott, a ki azt mondá, hogy a bukottal paczkázni bizony nem férfias cselekedet, s a ki ilyenre képes, az aligha fogja nehéz időkben helyét megállani. A többség Madarász ellenére zajosan tüntetett mellette.

Utána Széchenyi felkiáltott: Uralkodjék béke köztünk és barátság!

S ujra bocsánatot kért, hogy őszintén kimondta, a mit keble istene sugalt.

E nap estéjén a miniszterjelöltek közül Deák, Széchenyi és Eötvös táviratilag Bécsbe hivattak fel.

István nádor állását köti a független felelős miniszterium megadásához. Marcz. 31-én leérkezék Ferdinand király leirata minden ellenjegyzés nélkül s az ez irányban táplált aggodalmat teljesen eloszlatja. E leirat, — bár ismét hangoztatja a birodalmi kapcsot, stb. a Pesti Hirlap szerint: az európai nagy nemzetek sorába állított bennünket. A kerületi ülésben Deák Ferencz kijelenti, hogy: a felelős kormány csak forma, s annak a nemzet ereje ad életet. Kossuth is mérsékelt szellemben nyilatkozik. Jó hangulat. A nádorhoz köszönő küldöttség. Az ő erélyes közbelépésének kelle tulajdonítani a miniszterium tettleges életbeléptetését. Ez teljesülvén: »a nemzet hálájára tette magát érdemessé.«

Főrendi ülés 1848. april 1-én az országbiró elnöklete alatt.

Rendi felszólítás Nádor ő fenségénéli tisztelkedésre.

Gróf Széchenyi István, miniszterjelölt: Magában a dolog nem fontos, de valamint ünnepek alkalmával a nélkül, hogy az egyének változnának, mégis fényesbb ruhát öltenek magukra, úgy vannak pillanatok, melyekben a nemzethez illő megmutatni, hogy az alkotmányos szabadsághoz ragaszkodik, és hogy akkor, midőn azt megnyeri, mi után századok óta sovárgott, demonstratiót tegyen. Ha így, mint most vagyunk, megyünk a főherczeghez ünnepélyes ruha nélkül, nem fogunk sokat mutatni. Cselekedjünk úgy mint alkotmányos nemzethez illik, és legyünk azon, hogy azon köszönet, melyet ő cs. kir. fenségének nyilvánítunk, nagyszerű alakban tünjék fel; legyen olyan mint a milyen

egy dicső és nagy nemzethez illik, annál fogva felszólítandóknak vélném a KK. és RR.-et, hogy vagy az ülés után ő cs. kir. főherczegségének lakára menjenek, vagy pedig délutánra egy bizonyos órát meghatározni sziveskedjenek, hogy kiki diszesen megjelenhessen.

Az alsó tábla tagjai, többnyire legfényesebb nemzeti diszöltözetben, 10 órakor jöttek össze termükben; a felsőtábla tagjaival egyesülve 11½ órakor indult meg a fényes menet az országháztól a Grassalkovich-palota felé. Tisztelkedés után, melyet Kossuth szivragadó szónoklata tett érdekessé, a főherczeg szemlét tartott a nemzetőrség felett, stb. (Pesti Hirl.)

Az april 3-diki kerületi ülésben folytattatván a megyei közigazgatás feletti tanácskozás, mindenekelőtt gr. *Széchenyi István* szólalt fel, szokott rhapsodicus modorában.

Bár ő is — úgymond — a bőbeszédű magyarok közé tartozik, mindazáltal ez országgyülés folyama alatt nem igen sokat untatta a házat: engedjék meg tehát, hogy rhapsodice bár, kissé hosszasabban szóljon. Ha azon óriási eseményeket tekinti, melyek pár nap alatt többet fejtettek ki, mint századokig tartó hangyamunka véghez vihette volna, érzi szükségét, hogy constatirozni kell a főpontokat. Főteendőnek véli, hogy mielőbb szétoszoljunk; s hogy mindentől a mi reactiót idézhet elő, ovakodjunk. Miként valamely nagy csatában nem lehet kicsinységekkel bibelődni, úgy ez országgyülésnek is csak a legfőbb pontokra kell szorítkozni, mert minél többet tesz ezen országgyülés, annál több érdeket sért, s annál több reactiot támaszt a dolgok uj rende ellen. Mostanában semmi sem hatotta annyira keresztül belsejét, mint Pest érdemes követének tegnapi beszéde:[1]) ő is azt hiszi, hogy ha a municipiumokat elvesztjük, elvesztjük azon fő garantiát, melyre zivataros időben támaszkodni lehet. Ismeri a megyei rendszer hiányait, de azt véli, hogy azt a felelős ministeriummal combinálni nem lesz quadratura circuli. Akarja hát,

---

[1]) Kossuth az előbbi napon t. k. ezeket mondá: Esküszöm az istenre, ki a [illegible] vezeti, hogy a mely perczben ez országnak municipális [illegible] nem lesz, megszünök annak polgára lenni!

hogy a municipiumok fenmaradjanak: ha azonban oly szerkezetbe öntetnének, mint a törvényjavaslatban ajánltatik, az teljes mozdulatlanságba döntené az országot. Magyarországon, különösen Pesten, mely e pillanatban kormányoz (?!), két nagy rugó uralkodik most: a méltányosság és a szebb érzés. Ha nézzük Pestet, s látjuk, hogy ott minden fegyver és rendőrség nélkül rend van, s a tömegek békesen szétoszlanak és keressük, ki parancsol a tömegeknek? úgy találjuk, hogy csupán azon méltányosság érzete, melyet azon tapasztalás ébresztett, miszerint a nagylelkü magyar nemesség önként a jogok sánczaiba bocsátá a népet. De valljon méltányos lesz-e, ha most a nemesség eddig gyakorolt jogaiból, de facto, kirekesztetik? és kivihető lesz-e? Némely megyékben igen; de másokban nem. Bármi kivánatos tehát a megyék átalakítása, most nincs annak ideje. Legjobb volna a dolgot a véletlenre bizni. Hadd maradjon meg ideiglenesen azon amabilis confusio, melyben mégis oly sokan biznak; remélni lehet, hogy a nemesség ezentul megvesztegetés nélkül is talál ingert a gyülésekre bejárni. — Ha óhajtjuk, hogy mielőbb eloszolhassunk s a felelős miniszteriumnak tért nyithassunk, hogy kifejtendő activitása által a megnyert csata gyümölcseit biztosíthassa a nemzetnek, szükség elkerülni mindent, mi a főrendeknél s a kormánynál [1]) nehézségre találna. Mondatott, hogy a mostani megyerendszer mellett a miniszterium keveset fog tehetni; de a jövő országgyülésig úgysem tehet igen sokat, s ki azt hiszi, hogy ez a recsegő magyar clepsydra rögtön tökéletes machinává változik, hogy a feudalismus mocsáraiból, a provinciális alacsonyságból egyszerre rögtön s áldozatok nélkül kiszabadulunk és nagy nemzetté válunk, az nagyon csalatkozik. Sokakban ellenszenv lakik, sokaknak leesett az álla a dolgok jelen ujabb rendére. Szólónak eszébe jut a veszprémi szabó, ki házat építtetvén, erre minden pénzét elköltötte, s aztán megállván az uj ház előtt, így szólott:

Ein Hausherr zu sein ist eine grosse Lust.
Ich armer Teufel hab' aber nicht gewusst,
Dass es so viel kust. (Nagy nevetés.)

[1]) Melyiknél?

A mit az amábilis confusio elront, a miniszterium személyisége üsse helyre. Az uj országgyülés nehány hónap mulva összejő: rendelkezzék majd az gyökeresen.[1]) Addig a nemességet nem kellene megsértenünk. Későbben majd maga is átlátja, hogy kényelmesb magát képviseltetni, mint személyesen megjelenni, s munkáját, házát elhagyni. Még egyszer mondja, hogy elég ha a miniszterium csak a rendet s közbátorságot képes lesz fentartani az országban, s csodákat tenni semmi esetre sem fog: ünnepelni fogunk, quantum satis, »ob der neuen Freiheit«: de dolgozni, — nem annyit. Most még minden ember lelkesülve van az ifju szabadságért, de ha majd az érdekek összecsaptak, mire az uj bor megérik, kifejlenek a roszabb érzelmek is, stb. Most tehát nem kellene sokfelé kapkodni, s oly dolgokkal bibelődni, mint például az örökös főispánok sebeinek kötözgetése, miként Somogy megye tesz, — hanem mint nagy csatákban a főszempontokat tartani szem előtt, a positio kulcsát tartani kezünkben. Fő dolog, hogy legyen munka, s legyen mit enni. — Másik fontos ok, mely miatt a nemességet nem kell kirekeszteni, a magyar nemzetiség. Azt mondják, a nemzetiséggel most már nem kell annyit törődni, mert a közös szabadság összeforraszt bennünket. De ha a szláv is, a német is ugyanazt mondja, és mi kevesebb számmal vagyunk: végre ki fogja egymást felolvasztani? A hat millio magyar a hatvan millio szlávot, vagy megfordítva? — Szóló egykori akademiai beszéde miatt [2]) sokat gyanusíttatott, de bármi paradoxnak lássék is, nyiltan kimondja, hogy előtte a magyarság kifejtése annyira legfőbb dolog, hogy a nélkül neki szabadság, alkotmány, felelős miniszterium sem kell, mert a nem szabad nép egy kulcsfordítással szabad lehet, alkotmányt csinálni könnyü: de a nemzet, ha nemzetiségét veszti, egyenesen annihiláltatik, s a szellem öletik meg, habár a test megmarad is. — Szóló már öreg ember, [3]) kinek gyomra roszul emészt, s csak abban találja örömét, hogy rokonai, vérei, magyar faja virágozzanak. Inkább börtönben ülne, csak nemzete éljen, s ő ezen tudalmat birhassa. — természetesen

[1]) Ha ráért volna!

[2]) L. 226.

[3]) 57 éves volt.

ugy értve, hogy más nemzetiségek se nyomassanak el. A nemzetiség pedig, mint hajdan, úgy most is, a nemességben concentráltatik; ki volna tehát, ki e nemességet, mely nemesen feláldozá mindenét, ki akarná zárni jogaiból? Ő fenn akarja tartani a nemességet, a megyéket, s nem akarja összekeverni a vért a lymphával. Mint a közlekedési ügy elnöke, megvallja, a hámban szeretne veszni, de szeretné tudni, hogy ha a megyék nem lesznek e transennális epochában, kikkel s mivel dolgozunk? Ő akkor egészen elcsüggedne. Pedig dolgoztatni kell, mert sok ember elvesztette kenyerét. »Panem et circenses« a népnek; különben csupa ünneplés miatt vész el, mint mesében a prücsök.

Ismétli uj variatiókban előbbi eszméit, hogy a megyék most egyelőre a sorsra, a véletlenre bizassanak. Itt a nemesség, másutt a nép fog tulsulyt gyakorolni, mindegy, nem kell bele avatkozni; ha a nép itt-ott kellőleg képviselve nem lesz, most már a levegőben fekszik azon pondus, azon közérzelem, hogy bizonyos megtörtént dolgokat nem lehet a régi kerékvágásba többé visszavinni. Könnyü azt mondani, hogy minden ember egyenlő; de valóban nincs nagyobb privilegium-osztogató mint az uristen, mert egyik teremtése beteg, másik egészséges s jó gyomra, egyik szorgalmas, másik tunya, egyik okos, másik bolond, stb. A suffrage universel hát csak álom, s most mikor az egész világ lángban van, szalmaviszonyainkra annyival inkább veszedelmes stb. Szóló még ma szeretne Pestre menni. Most mindenki állja helyét, ez a főszükség. Mert olyan marengói-féle nagy ütközettől lehet tartani, miszerint három napig diadalmasan verjük az ellenséget s a negyedik napon mégis mi veretünk meg. Néhány nap alatt annyira megmozgattunk minden követ, hogy semmi sem maradt régi helyén; legalább a municipiumot ne mozgassuk egy ideig. Vagy semmi provisiót e részben, vagy csak azt, hogy a községek küldjenek képviselőket szabad discretio szerint. »Mundus se expediet.«

A hallgatóság, mondja a Pesti Hirlap, sokat nevetett, sokat boszankodott e variatiókon, s mindenki csodálkozott, hogy a kiszámításnak oly nagy barátja most egyszerre a véletlennel köt szövetséget stb.

Utána Bónis szólalt fel, gyakorlati felfogással. Követte Hunkár, az erős municipalista. Emlékeztetve az egykori Széchenyi érsek mondására: bár száradt volna el inkább jobb karom, mikor a koronát felséged (I. Lipót) fejére tevém, ő is azt mondja: száradjon el inkább keze, mint ily törvényt elfogadjon stb.

A vitatkozások folyamában Kossuth beszéde végén egyszerűen felveté a kérdést: Hiszik-e önök, hogy képviseleti alapra kell állítni a megyét a rend érdekében?

Jozipovich után, ki a nemesség mellett szólt, mellyel ő a kormány ellen éveken át mindig győzni tudott, másodszor szót emelt:

Gr. Széchenyi István: A kérdés csak az: most történjék-e e változtatás? Oly időket élünk, midőn mindennek tetszeni lehetetlen. S kivált a felelős ministerium Scylla és Charybdis közt van; de ez őt nem tántorítja. Nem szeretné szavazással dönteni el a kérdést, nem azért, hogy denunciáltatástól, veszélytől félne, mert ennek férfiasan elibe tud állani: hanem azért, mert miként már egyszer mondá, örül a méltányosság és szebb érzelmek uralkodásának, s ezekkel ellenkezőnek találná, ha a városok megadott szavazati jogukat először is arra használnák, hogy a nemességet kirekesszék. A nemesség idővel maga is be fogja látni, hogy kényelmesb dolog magát képviseltetni: de ne nyuljunk ehhez most, hadd rendelkezzék minden megye, a hogy neki tetszik. Ha azt mondanók is, hogy nem szabad gyűlést tartani, mégis tartanának, valamint nemzetőrséget már alakítottak. Az amábilis confusiót ő sem akarja mindenkorra fentartani, de mégis jobb szereti, ha a confusio amábilis, mint ha ennek ellenkezője lesz, a mi pedig be fog következni, ha a nemesség most egyszerre kizáratik. A felelősséget ő úgy érti, hogy felelős lesz, a mennyire lehet, s tesz, a mit tehet; ha méltányoltatik, köszöni, ha büntettetik, emberül tűri. Véleménye hát még most is az, hogy míg a megye tüzetesen át nem alakíttatik, maradjon in statu quo, s a községek küldjenek a gyűlésekre tetszés szerinti képviselőket. Várjunk egy kicsit az eseményektől, melyek ekkorig is annyi szerencsével szolgáltak.

Utána Batthyányi, látva azt, hogy a ministerium két tagja merőben ellenkező véleményben van, nyilatkozatra hivta fel a

házat. Ennek folytán este conferentia tartatott. Ennek eredménye egy uj törvényjavaslat lett »a megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról,« s ez az april 4-diki kerületi ülésben elfogadtatott.

April 6-án kerületi ülésben a Széchenyi tulajdonképeni szakmája, a közlekedési ügy rendezése jött napirendre. Az öszszes miniszterium számára tiz millió forintnyi alapnak előteremtésére kéretett meghatalmazás. — Ellenezték némelyek, rendes budgetet követelve stb.

Gróf Széchenyi István: Ha azt akarjuk, hogy az ügyek fenn ne akadjanak, pénzt kell teremtenünk. Kölcsönről, most, midőn a bécsi papirok oly roppant arányban szállanak, álmodni sem lehet. Azonban hazánknak adóssága nincs, forrása elég van, s nem lesz nehéz pénzalapot találni, ha a financzminiszternek szabad kéz engedtetik. E mellett fontos tekintet, hogy mind azok, kik a nagy átalakulásban kenyeröket vesztették, foglalatosságot találjanak. Munka és ennek folytatására pénz kell tehát, mely nélkül szóló ministernek semmi teendője nem lévén, csak nézni és pipázni fog*hat*. A terv abban áll, hogy a többi ministerrel egyetértőleg centrális cassa-scheint fog eszközölni. Vannak vasutvonalak, miket már a jövő országgyűlésig is meg lehet kezdeni. Hogy előmunkálatok tervezésén kivül semmi egyéb ne történjék, azt ő a jelen körülmények közt veszélyesnek tartja; éddig is az volt bajunk, hogy egyebet nem tettünk, mint projectumokat főztünk; e helyett tettleg akar működni, de ez pénz nélkül lehetetlen. Pest ekkorig Bécs felé gravitálván, innét tartogatta fenn hitelét; most kezeink szabadok, önerőnkre vagyunk bizva, a »Schwimmeister« nem tart többé kötélen, magunknak kell uszni. Igaz, hogy az országnak jótállást kell vállalni, de ebben veszély nincs, mert magok a vasutak szolgálnak kész hypothekául, s ha lesznek is egyes vonalak, melyeken a kamatozás nem bizonyos, p. o. Debreczentől Szatmárig, a kamatokat mégis többnyire behozandják. A vasutak szüksége pedig az ország némely részeiben kikerülhetetlen; kőutakat ugyanis sok helyen épen nem lehet csinálni, s a vasutak még olcsóbba kerülnek, mint a kőutak. Ha tehát csekély személyemmel parancsol az ország, adjon nekem a munkára lehetséget, különben a fényes

hivatal csak »dignitas cum otio« vagyis: »otium sine dignitate,« milyet én elvállalni nem akarok.

Madarász, Bernáth stb. ellene szólottak.

Deák Ferencz is részt vett a vitában, de nem úgy mint minister, a mi még nem vagyok, mondá, hanem mint Zala megye követe.

Széchenyi másodszor:

Szükségesnek találja, hogy tüzetesebben szóljon a tárgyhoz, s kissé nagyobb feneket kerítvén annak, jelen ministeri állása iránt jobban tájékozódjék. Őszintén megvallja, hogy ő más uton járt, mint azon politika emberei, mely most győzött; azonban mint becsületes ember felszólíttatván, bona fide belépett az uj kormányba is. Ha a felvállalt hivatalban lelkiismeretesen nem akarna eljárni, nem hozta volna be a törvényjavaslatot, hanem kényelmesen várt s pipázott volna, mig egyszer a jelen minisztérium megbukik s neki alkalma nyilik mást alkotni [1])

Felel ezután némely ellenvetésekre. Somogy követe fitymálva veti el a t. javaslatot. Ám tegye, ő nem bánja; de ez esetben nem nagy passiója van magára vállalni a felelősséget, s szatira nélkül nem képzelheti, hogy midőn felelős közlekedési miniszter van, annak ne legyen más provinciája, mint Beregh követe szerint inventárt készíteni s az országot bebarangolni. Fogalma szerint a miniszteri felelősség abban áll, hogy ha a miniszter valamit javasol, ne álljanak utjába, de ha roszul végzi, üssön neki a felelősség órája. Ha már akkor leveszik lábáról, mielőtt a nyulat meglőtte, akkor azt természetesen nem lövi meg, sőt inkább ő van meglőve.

Belebocsátkozik ezután szóló a t.-javaslat genesisének s egyes pontjainak bővebb magyarázatába. A fenforgó javaslat szaporán készült ugyan, de egy régi s megfontolt combinatio nyomán. Ő e tárgyban rég óta készült és sok munkát tett már, s azon főszempontban nyugodott meg, hogy a vasutakat Pestről az ország szivéből kell a megyéken át az ország határáig vezetni, s a felső megyéket sem felejtette ki a calculusból; de úgy hitte

[1]) A minisztérium bukása hamar bekövetkezett; de Széchenyinek alkalma nem nyilt közvetitő tervének valósitására.

a vasutakat leginkább oda kell vezetni, hol jó kőutak épen nem léteznek, sőt hol ilyeneket építeni nem is lehet. Ha ezen kérdést szűkkeblű vármegyei szempontból vesszük fel, úgy majd nem lesz olyan korcsma, mely maga elibe ne kivánná a vasutat, úgy el kell égetni ezt a t.-javaslatot, mely az ország jóllétére van számítva. A kamatlábat itt a t.-javaslatban kimondani a legnagyobb baklövés lett volna, mert lehet, hogy pénzt olcsóbban is fog kaphatni a piaczon, mi a kamatláb nyilvános meghatározása mellett többé nem történhetik. Ilyen kérdéseknél nincs rosszabb, mint a sok belekottyanás,[1]) melyre felelős miniszterium mellett semmi szükség nincs. — Szóló félti a miniszterek állását. Mi lesz belőlök. ha rendelkezésökre pénz nem adatik? Ha a kasszában nincs pénz, miből fizetik a folytonos kiadásokat, pensiókat stb., hol veszünk fegyvert a szabadság s rend védelmére? Amerika állapotja Anglia irányában elszakadása előtt sokban hasonlított a mienkhez; hitele épen úgy gravitált London felé, mint a mienk Bécs felé. Az elszakadás után 340-féle papirost bocsátott forgásba, holott nálunk 9-féle bankótól is már annyira rettegnek némelyek, — s adósságot csinált, s ez uton roppant eredményeket idézett elő, nem félvén a bankrottól, melytől mi annyira félünk. Igaz, hogy a kinek semmije nincs, az meg nem bukhatik, s innen van, hogy sok magyar faluban nem bankrottirozik senki, valamint némi tekintetben jónak mondhatni, ha valakitől sokat lopnak, mert ez azt jelenti, hogy ott valósággal volt valami. Egyébiránt szóló philosophus ember. s végre, ha a Rendek úgy akarják, elpipázgat mint más, de bizony jobb szeretne kicsit vágtatni, habár előbb olykor visszatartóztatni akart. Egy idő óta, mióta annyi szerencsével járunk, jó humorban van (!) s látva, hogy a kocsi völgynek megy, nem kiván megfordulni, sőt ostort bont s a maradozó hátulsó lovakba bele-belevagdos.

Felpattan erre az unghi Bernáth, s inti szólót, hogy mikor lovakról beszél, ne nézzen éppen ő reá, mert ő senkinek nem lova, de főleg olyan kocsis alatt, mint a gróf, ló lenni épen nem akar.

Gróf Széchenyi elkedvetlenedve kijelenti, hogy sérteni

[1]) Megneheztelték a kifejezésért többen, és Somogy követe Madarász nem hagyta szó nélkül.

semmi szándéka nem volt, sőt barátságot s egyetértést akar. Ezután még terveinek némely részleteit fejtegetvén, törvényjavaslatát ujra ajánlá elfogadásra, s különösen a nagyon is szaporán készült 1836 : XXV. t.-cz. eltörlését sürgeté. [1])

A tárgyalás folytatása másnapra halasztatott.

Szentkirályi után az ápril 7-diki kerületi ülésben

Gróf Széchenyi István: Bőven válaszol némely ellenvetésekre, s fejtegeti az előbb mondottakat. Ha a törvényjavaslattól elüttetik, a jövő országgyülésnek kénytelen lesz azt mondani: az előbbi nem adta meg neki a szükséges eszközöket, ő tehát kezeit mossa; de ha mindent el nem követne a t.-javaslat támogatására, ez már az ő hibája volna. Magyarország rendkivüli állapotban, crisisben van; ezért szükséges rendkivüli eszközökhez nyulni. Igaz, hogy a financziák jó rende, a budget minden országnak legszükségesb alapja, s ha dolgaink rendezve lesznek, 100 frt iránt is budgetet kell előmutatni; de most ezen rendszeres alkotmányos ut, a budget előmutatása, lehetetlen. Igaz az is, hogy a közlekedési miniszterium nem a legerősebb factor, mely Magyarország csendére s megnyugtatására legjobban működhetnék, mert a belügy, a financzia s a hadügy sokkal fontosabbak; de ha csatát akarunk nyerni, minden factort mozgásba kell tennünk. A közlekedési tárczát nem kereste, s ha saját belátása szerint nem működhetik, ha pénzt és munkaerőt nem kap, melylyel rendelkezhessék, ha lábai megköttetnek, hogy ne léphessen előre, s mégis birálat és felősség alá fog vonatni: úgy e tárczát édes örömest átengedi valaki másnak. A munkakedvet egészen megcsökkenti, ha minden oldalról csak nehézségek gördíttetnek. — Pest követe azt mondá, hogy az egész eljárás inconstitutionális, és hogy kár volt miniszteri kérdést csinálni a törvényjavaslatból, melyben több inconsequentiát keresett fel: hogy szóló a házat leczkézi, oppositiót nem tűr, hogy rosz tapintat volt a banqueroutot emlegetni stb. Szóló megengedi, hogy hibázott, s köszöni, ha erre figyelmeztetik: de neki is bocsássák meg, ha azon ügyben, melynek helyességéről mélyen meg van

[1]) Az ország közjavát és kereskedését gyarapító magános vállalatokról. (Szerk.)

győződve, ennyire gátoltatván, tüzében olykor felrugja a port. – Ő e kérdést egyátalában nem tette miniszteri kérdéssé, de kénytelen volt magára nézve kimondani, hogy, ha már e hivatalt rá bizták, mint becsületes factor működni is akar. – Első napokban, e rendezetlen állapotban, igen nehéz a formákat oly szigorúan megtartani; ő egyébiránt e javaslatot bemutatta a miniszteri conseilben s annak helybenhagyásával terjesztette elő. Azért kellene tán felhagyni mindennel, mert pénzünk nincs? De ezt nem tudjuk; ezt a financz-miniszter fogja megmondani, kinek most szabad kezet kell hagyni. S épen ezen bizonytalanság miatt nem lehetett a törvényjavaslathoz tervet csatolni. Ha azonban a szabad mozgás így gátoltatik: úgy járunk, mint Eugen vezér a Hofkriegsrathtal. A tiz milliót azért akarja csupán vasutakra, mert ezeknek van alapja, ezek többet-kevesebbet bizonyosan jövedelmeznek, s egészen más tekintet alá jönnek, mint például a népnevelés. Ő minél több alkalmat akar adni, hogy azok, kik ez átmeneti állapotban kenyerüket vesztették, munkát találhassanak, gyárakat akarna foglalkodtatni vassinek gyártásával, ásatásokat tétetni, stb. A pest-fiumei vasutat mindenekelőtti építésre azért nem akarná kijelöltetni, mert előbb azon főelvet kell eldönteni, mit Pest követe említett. Szóló a kibocsátandó papiroknak alpari akar keletet szerezni. Melyik vonalnál fog ez sikerülni, előre tudni nem lehet: s a munkát ott kell megkezdeni, hol erre nézve biztosítva leszünk. Annyit azonban szükség kimondani, hogy a vonalak Pestről vezettessenek ki, mert ez az ország szive, s erre nézve nem lehet félni provinciális érdekek összeütközésétől. Ha ez ki nem jelentetik, azonnal felzudulnak a provinciális követelések, s ezeknek hogyan tegyen majd eleget a felelős miniszterium? Crucifige lesz a vége. – Gömör megye követének azt feleli, hogy különös tekintettel kell lenni azon vidékekre, hol utak egyátalán nincsenek s nem is épülhetnek. Gömörnek különben is vannak jó utai s van elég köve. – Némi vonalak előleges kijelölését azért tartja szükségesnek, mert ha csak a legnagyobb átalánosságban lesz a törvény, úgy a felelősséget mellette nem lehet felvállalni. A tiz milliót nem azért kéri, hogy mind elköltse, hanem hogy legyen miből költenie, s csak

úgy tekinti a felhatalmazást mint utrakelő ember a credit levelet. Egyébiránt nem tartván jónak a vasutpapirokat másokkal összekeverni, nyiltan kéri kifejeztetni, hogy vasutakra 8 millió, vizszabályozásra 2 millió szavaztassék meg.

Utána még Bonis és Beöthy szólaltak fel, s módosításaik szerint a törvényjavaslat csakugyan el is fogadtatott.

April 6-án olvasta a közönség Zsedényi nyilatkozatát: Tisztelem a vélemények és vitatás szabadságát, tudom, hogy azok közt keserüeknek is kell lenni, de azt soha sem hittem, hogy személyemnek, ki a legnyomasztóbb körülmények alatt becsületesen teljesítettem hazafiui kötelességemet, lealacsonyítása s gyülöltetése ellen nem fog megvédeni polgári életem tisztasága. — Én az említett kir. választ tanácsom eredményének nem tekinthetem, stb. Erre azt a megjegyzést teszi a Pesti Hirlap szerkesztője: Tehát miért irta mégis alá?

Másnap, april 7-én, Apponyi nyilatkozata látott napvilágot, mely méltóan sorakozik a gr. Szécsen már közlött nyilatkozatához.

– hogy hivatalomróli lelépésem után – irja a volt kanczellár – a nemzet ujabb időben feltünt óhajtásai ellen alattomos uton törekedtem legyen, azt visszautasítom, becsületérzetem s jellemem nem tűrvén azon vádat, mintha bármely ügyért is, ha mellette nyilt sisakkal többé fel nem léphetek, alacsony fondorkodásra vetemedni képes volnék. — – Politikai elveimet, melyeket nyiltan és határozottan bevallottam volt, a tények erejének alárendelni kötelességemnek tartom, — mindazon törekvéseket, miktől jelen nehéz körülményeinkben átalakulásunk szerencsés megoldása az élénk mozgalmak lecsillapítása (!) s a nélkülözhetetlen rend helyreállítása várható, nehezíteni nem akarom: sőt hivatva érzem magam, a magán élet engedte körben, azoknak elősegítésére mind azt teljesíteni, mire a becsületérzet és polgári hűség kötelez.

A Pesti Hirlap azon száma, melyből e sorokat kiirtuk, egyuttal Széchenyitől egy hosszabb vezérczikket hoz.

Mi lesz belőlünk magyarokból? Ezt tudakolá tőlem egy régi barátom. – Mi lenne belőlünk egyéb, – így válaszol-

tam derült lélekkel, mint dicső nemzet, mely hamvaiból kiemelkedve, mikor egész Európa bomladozik, az emberiség diszére úgy fog állni most a rend, béke és szabadság felett őrt, valamint hajdanta a keresztyénségnek volt védfala,« stb. — — Én mindent jót remélek, és csak azon egyet sajnálom, hogy engem is miniszterré neveztek, — — holott én inkább például szerettem volna arra szolgálni, — azonban ennek is alkalmasint szaporán megjön ideje, -- hogy közlegény sorban állni és kitüntetés nélkül gyakorlani polgári erényt néha szintoly magasztos állás és szintoly szent kötelesség, mint állni a dolgok élén!«

Az országgyűlés utolsó napjaiban Széchenyinek az ő közlekedésügyi javaslatát a felsőházban is erős megtámadások ellen kelle megvédnie. Többszöri hosszabb-rövidebb felszólalásaival kell még e sorozatunkat kiegészítenünk, illetőleg befejeznünk.

April 8-án d. e. az országbiró elnöklete alatt ülés tartatott a főrendeknél, melyben Perényi stiláris modosítása ellenére:

Gróf Széchenyi István a »folytatás« mellett a »befejezés«-t meghagyatni kéri. Például a középponti vasutat befejezni nem lehet, ha csak segédkezet a miniszterium nem ád, és így, ha ezen szó »befejezéséhez« kimaradna: akkor innen Bécsig sem volna elvégezhető a vasut.

Erre Perényi kételyét fejezi ki, hogy azon négy hónap alatt, mely ezen és a jövő országgyűlés közt van, a központi vaspálya befejeztethessék.

Viszont *Széchenyi:* Szükséges az úgynevezett Unterbaut megtenni, mit megtenni nem lehetne, ha nem kap a társaság nehány milliót; hagyjuk tehát ezen kitételt a szerkezetben.

Az elnök felhivására, a megállapodás előtt:

Gróf Széchenyi István: Én a dolog lényegében nagy különbséget nem látok, mert mi ezen befejezés? Az, hogy például azon utvonal, mely Pozsonytól Pestig megy, oly állapotba tétessék, hogy járni lehessen rajta, ez a befejezés; folytatás pedig az, hogy ha Szolnoktól Debreczenig, vagy az aradi vonalon talán egy állomással tovább az eredeti ponthoz lehet vinni a vaspályát. Magában ez oly csekélység, hogy miután a felelős miniszterség számot fog arról adni a jövő országgyűlésnek,

miszerint, ha most megkötjük kezeit, nem fog mozoghatni egyátalában: mondom: ez oly kevés lényegű dolog, hogy mindegy, akár így akár úgy teszszük ki a szerkezetet: de minden esetre kérném, tegyük ki azt akként, hogy a felelős miniszterium mozoghasson, s méltóztassanak a felelős miniszterium discretiójára is valamit bizni: mert egyrészről a felelős miniszterium kezét megkötni, s más részről azt mondani, hogy felelős a miniszterium, a kettőt valóban egymással combinálni nem tudom. Én volnék itt a kasznár, s ha a dolognak felfogásom szerint csak így lehet eredménye, bajos rám nézve, ha a törvény által gátolva vagyok. Például a központi vasuttársaság azt mondja: három millió hibázik ahhoz, hogy az utat az ausztriai határoktól tökéletesen bevégezhesse, mert itt nem kész még a tunnel, és még sok teendő van Szolnokig: már most, ha kimarad a befejezés szó: akkor részemről azt fogom mondani: igen bánom, de tennem nem lehet, megmosom kezeimet és semmi egyességbe nem bocsátkozhatom, és ekkor a jövő országgyűlés alkalmával a miniszterség exculpálva lesz, s azt fogja mondani: proponáltuk, de nem fogadták el, a felelős miniszterium ugyan megvolt, de a mit kivánt, azt a ház elvetette, s épen azért nem főzhettünk természet szerint semmit.«

Aprólékosságba lapályosodik a tárgyalás. Az elnök a három első §-t függőben hagyja s átmegy a 4-dikre.

Gróf Széchenyi István: Mindenek előtt azt nyilatkoztatom ki, hogy a középponti vasutat csak például hoztam elő, és itt kijelentem: hogy én hivatalosan e részben egyátalában tudósítva nem vagyok, hanem hallomásból, s magam meggyőződésem szerint most, miután a pénzcrisisek oly nagyok, hihetőnek tartom, hogy egy része a részvényeknek be nem fizettetik. Már most méltóztassanak megengedni, hogy, a mennyire lehet, röviden némi felvilágosítást adjak az iránt, mi itt a felelős miniszterium kivánata. Ha Magyarország normális állásban volna, és nem volna épen ezen pillanatban, úgy szólván, egyik rendszerből a másik rendszerbei átalakulatában, akkor természet szerint minden alkotmányos nemzetek példájára az volna a dolognak rendje (s ebben tökéletesen kezet fogok a temesi gróffal), hogy itt a

budgetet elő kellene adni és nemcsak 10 millio, hanem minden forintról ki kellene mutatni, valljon az mire fordíttatik, s az kivántatnék úgy, hogy a nemzet tehetőségével számot vetve, a summát meg is ajánlhassa vagy nem. De ha tagadni nem akarjuk, mi oly pillanatban vagyunk, mely — noha hála Istennek! csenddel és renddel megy, de minek mystificáljuk magunkat félig meddig forradalmi állapot — és így szükséges, hogy a felelős miniszteriumnak (nem személyemről szólok, mert ezen helyemet nem vadásztam) némi tekintetben szabad kéz adassék; mert jöhetnek körülmények, melyeket most előre látni nem lehet, mint veszem magát a pénzügyet, nem lehet tudni, hogy a cassák mily állapotban vannak, s azt sem, hogy azon kútforrások melyekből eddig pénz jött a középponti cassákba, ideig oráig nem fognak-e csökkenni. A miniszteriumnak tehát e pillanatban némileg szabad kezet kell hagyni annyival inkább, mert úgy is csak néhány hónapra fog az egész rendelkezés kiterjedni s nem tovább. Mi engemet illet, — korántsem akarok belőle miniszterialis kérdést csinálni, — kijelentem, hogy mielőtt ezen törvényjavaslatot az alsóházba behoztam, a miniszteriummal előlegesen közlöttem, nem is tettem volna annak helybenhagyása nélkül semmit. Már kérdem ezen 10 millió forint magában micsoda? nem egyéb, mint ha egyes embernek azt mondanám: »barátom hitelünk is csökkent, jövedelmünk is kevesebbedett, egyébkint van sok ember, a kinek kenyere nincs, én bizony félek egy kissé, s ime itt adok neked hitelt 10 millióig, azt használd eszed szerint; hogy ha azt jó alapra nem állíthatod úgy, hogy a rendet és csendet fel lehessen tartani, úgy hogy azon pénz még kamatozzon is, akár ne adj ki belőle egy garast is, miután bizodalmunk van hozzád« — némileg e körül forog a felelős miniszterségnek létele. Ha azonban azt mondjuk: van bizodalmunk hozzád, de a mit tőlünk kivánsz, azt nem teljesíthetjük; ekkor mikép lehet a miniszterium felelős! S igazán rosszúl jő ki, ha az, mit ő legelsőben proponál, nem fogadtatik el. De mi veszély van e tekintetben, ha azt mondjuk: méltóztassanak 10 millionyi kölcsönvételt megengedni, a végett, hogy pénzalap alakíttassék, s hogy abból nyolcz millió vasutakra, két millió vizek szabályozására és ne

valami másra fordíttassék? mert a status csak quasi pro forma biztosítja a négy vagy öt pcentet, mert a biztosítás magában a vaspályában és vizszabályozásban fekszik, ebben van a hypotheca. Már pedig, ha ezen törvény nem megy keresztűl, épen az én tárczámnak állása pro hic et nunc bizony otium — nem tudom, valljon cum vagy sine dignitate lesz. De tegyük fel, ha az itt kijelölt vonalokon például találkoznék a közben eső községek között elég erő és munkavágy, s Kecskemét, Czegléd, Szolnok, Veszprém, Székes-Fehérvár azt mondanák: veszünk ezen középponti papirosokból, melyekért a Státus 4 vagy 5 ptet biztosít 500,000 forint erejéig, mi azokat magunk között pénzzé tesszük, mert értékök meg van, s különben is magában az útban van biztosíték! Különösen, ha úgy, mint a szövetséges német tartományokban történt, ezen vasutak minden luxus nélkül takarékossággal építtetnek, kivált Magyarországunk rónáin, hol sok épület nem kell, azt hiszem, a vaspálya egyedüli czélszerű közlekedési mód, mert más útat aránylag oly jutányosan csináltatni sem lehet. Ha pedig ezen törvényjavallat félre vettetik, mind azon munkavágynak táplálékot, és azon sok embernek, ki Pest körül összetódulni fog, kenyeret nem adhatunk. De méltóztatnak tán azt mondani, hogy azon papirosokat senki nem fogja alpari elfogadni. Ha ez meg fog történni, akkor a felelős miniszterium a jövő országyülésen ezt fogja mondani: igen köszönöm, hogy a törvényhozás tiz millió kölcsönre felhatalmazott, de nem tehetünk semmit, mert a körülmények olyanok voltak, hogy csak oly áldozatokkal lettünk volna képesek emittálni papirosokat, melyek az országnak kárára lettek volna. De miután előttem tisztán áll, hogy Magyarország némely vidékein a vasut bizonyosan a legolcsóbb, söt egyedüli közlekedési mód, miután a rónaságon a sár nagy s a helységek egymástól igen távol esnek, és kő nincs és még azon előnye is van a vasútaknak, hogy az Unterbaunál akármi csőcselek nép alkalmaztathatik, előre kell gondoskodni a vassinek iránt, ezeket pedig nem lehet csak felfújni s úgy megvásárolni készen, mint a zsemlét a péknél, előlegezni kell e tekintetben a vashámoroknak, hogy a sineket elkészítsék, szóval: ha elfogadtatik a törvényczikk, oly állásban van a miniszterium,

hogy a körülmények szerint czélszerűen és jutányosan működhetik. A nélkül pedig épen azon sectiónak, melynek én volnék tisztttartója, a foglalatossága csökkenne, s 5, 6 hónap alatt a jövő országgyűlésig nem tehetne semmit, holott az ország várni fogja, hogy történjék valami, és azt számon fogja kérni; a felelős miniszteriumban Magyarországnak jövendőjét és felvirágzását látván: mi mennyire igaz, mennyire nem? az más thémára való. Ha a méltóságos Fő-Rendek nem fogadják el ezen törvényjavallatot, kezemet megmosom, s azt mondom, kötelességemet megtettem. Ha nem fogadják el, akkor helyzetem igen kényelmes lesz, mivel nem teszek semmit, — ez nagyon természetes. Hanem figyelmezzenek a méltóságos Fő-Rendek arra is, hogy a közmunkák quasi megszüntek az országban, és így nem tudom, hogy a mostani utak, melyekre valóban most több pénzt fordítni nem szeretnék, mi állapotban lesznek; de mindent összevéve azt hiszem, magára e táblára nem szeretném a felelősséget hárítani, azon következésekre nézve, melyek származandanak abból, ha ezen törvényjavallat félrevettetik. Azért továbbá is ajánlom a méltóságos Fő-Rendeknek ezen 4-ik §-nak elfogadását, miután azt a mostani pillanatban igen szükségesnek találom.

Tihanyi temesi gróf aggályai után, a ki az egész kérdést mint nem eléggé érettet, elhalasztatni óhajtá, újra:

Gróf Széchenyi István: Azon hatáskörrül van szó, mely engemet illet. A tisztelt temesi gróf, és gróf Batthyányi Kázmér azt mondják, hogy hatáskörömet zsibbasztani nem kivánják, sőt igen sokat biznak activitásomban, s ezt nagy háladatossággal veszem. De méltóztassanak megengedni, hogy ha ezen activitás nem történik con amore, mert nem történhetik, midőn az illetőnek, a kiben biznak, azt mondják: »te igen munkás ember vagy — hanem megkötjük kezedet, lábodat« s így az nem a maga esze szerint mozoghat; s azt mondják: »te ugyan eszt szeretnéd tenni, de tegyél mást, tedd azt a mit mi akarunk« — akkor természet szerint ezen abnegatio miatt sokat nem tehet az ember, és itt, ha az illetőnek activitásában biznak, hol felfogásom szerint dictaturáról szó sincs, kezét, lábát megkötni, úgy hogy ne is mozoghasson, nem helyes. Ha az volna a kérdés, hogy itt

a felelős miniszter — tulajdonképen azon testület, melynek én volnék főnöke — felhatalmaztatik 10 millió pengő kölcsönvételre, minden esetre ekkor természetesen el volna a dolog tökéletesen hibázva: de ha a felelős miniszterium eszméjével meg akarunk barátkozni, úgy mind azon ellenvetéseket egyenesen a miniszteriumra kell bizni, mivel, ha csak legkisebb bizodalom van is a miniszternek sáfárságában, fel kell róla tenni, hogy azon pénztömeget egy krajczárig sem fogja más egyébre felhasználni, mint csak arra, a mire szükséges, vagy ha nem igy cselekszik, és felelősségre vonatván, sáfárkodásáról nem tudna kielégítőleg számot adni, a miniszterség nem lesz képes magát fentartani. Azt mondják: hogy tárczámnak igen sok dolga lesz. Vegyük gyakorlatilag a dolgot. Mindenek előtt a közmunkák tettleg meg fognak szünni, és ha még, mint itt mondatott, a 6. §. kihagyatik, ekkor én s azok, kik velem összeköttetésben lesznek, az egész országot bebarangolják, s a közmunkák felett nem rendelkezhetnek, pénzük sem lévén, nem tudunk semmit csinálni. Továbbá azt mondják: hogy tervet kell késziteni. Hiszen épen az a baj, hogy mindig csak planumokkal bibelődünk. Ha Pestből kiindulva hat radius vasutat akarunk minél előbb széltiben az országban felépíteni, meg kell a munkát kezdeni; ha virágzó s erős nemzetet akarunk hazánkban alakítani, nem szabad azt századokra halasztani. Ha tervet kell előbb késziteni, ekkor azt mondom, hogy az egészből nem lesz semmi. És miért? mert Magyarországon mindeddigelé épen az volt a baj, hogy topographicus s provinciális érdekek küzdöttek egymás ellenébe, s minden vármegye nem az egész országról, hanem csak magáról gondoskodott. A tervek igen sokba, egy pár millióba, kerültek. Ha ezentúl is csak rajzolunk, terveket csinálgatunk, melyekkel már a budai várnak egy nagy épülete tömve van, s ha egész komolysággal a dologhoz hozzá nem látunk, valóban semmi sikert, semmi eredményt nem fogunk előmutathatni. Én életbe akarok már léptetni valamit, nem csupán csak tervezgetni!... Valljuk meg az igazat, mi azon feudalismusból, melynek tengelye körül forogtunk, kibontakozni nem tudunk. Itt az ideje már, hogy egyetértés legyen közöttünk most, midőn lelkesedés szállta meg

kebleinket, mert ne gondoljuk, hogy ez a lelkesedés sokáig fog tartani, ne csináljunk magunknak illusiót. Csak tiz nappal előbb is azt hittük, hogy Magyarország felfordul s láttam, hogy igen soknak ajka szájába fordult, és bizony nagyon féltek az emberek, aztán csakhamar oly barátságos szellem fejlődött ki, minőt nem reménylettünk: de később majd előáll az irigység, stb. Még egyszer mondom: én nem kivánom egy cseppet is erőltetni a dolgot. Én soha nem kivántam, hogy valaki engemet a tett és gyakorlat emberének nevezzen, hanem kénytelen vagyok megjegyezni, miszerint a tisztelt temesi gróf engem, ha négyszem közt vagyunk, mindig a tett, s gyakorlat emberének nevez: de midőn azután előállok, s azt mondom: hogy eszem szerint így kellene valamit tenni, akkor éppen ő tesz ellenvetéseket. Én már agg legény, s kifáradt ember vagyok, én ezen elfoglaltatást nem kerestem, s valóban szerettem volna, hogy ha más vállalta volna el azt; de bona fide mondom, hogy mig a hámból ki nem dülök, dolgozni fogok con amore, mert itt sok a munka. Hanem czélszerűen akarok dolgozni; mert ha például én azt mondom: én ebben a kertben szeretek dolgozni, s nekem azt mondják: hogy »te tett embere vagy, tehát fűts be ebbe a kályhába« vagy pedig »hányd ki ezen ganajat« — ez által passióm elvágatnék: adják meg tehát nekem azt, mihez passióm van, hogy con amore dolgozhassak. Én, mint mondám, nem erőltetem egy cseppet is a dolgot, ha nem adnak pénzt a jövő országgyűlésig, részemről a szép fizetést huzva pipázni fogok, és 5—6 hónap után azt fogják kérdezni: mit csinált a felelős miniszterium?« felelet: »semmit«! Holott várták volna a közlekedési tárczától azt, hogy az utakat csináltassa, mert rosszak utaink, és sok a szegény nép, kiknek semmi legkisebb foglalatosság nem adatik. Mi nekünk meg kell barátkozni azon eszmével: »felelős miniszterium!« — Ha mi a miniszterium tagjainak némi szabadságot nem adunk, miszerint mindegyikünk felelősség terhe alatt saját esze és becsülete szerint cselekedjék, az fog történni, hogy semmi dolog nem fog életbe lépni, hanem ezentúl is minden csak papiroson maradand, és ismét ott fogunk állani, hol ezelőtt álltunk: mert ezelőtt egy bureaucratia nyomott bennünket, és egy két vagy

három consiliariust meg kellett nyerni, hogy valami történjen. Én, a ki életemet előszobákban töltöttem, bizony nem azért, hogy magamnak kérjek valamit, hanem hogy a közügyet előmozdítsam, gyakran tapasztaltam, hogy egyik azt mondá: nincsen ideje; a másik mást mondott stb. Azért, ha a vendéglőből nem akarunk többé ebédet hozatni, hanem egy pár jó szakácsot fogadunk, s ezek azt mondják: az ebédhez ezek és ezek kellenek, hogy oly jóízű ételeket készíthessünk, miktől meghizzék az ember, a szükségeseket nekik meg kell adnunk, mert ha, teszem azt, tojást kérnek az ételhez és nem azt adjuk nekik, hanem például szurkot, nem tudom, fog-e ez a szakácsnak az étel elkészítéshez, s nekünk az ételhez nagy appetitust csinálni?!! Mint előre kijelentettem, ezen törvényjavalattal ön eszem szerint fellépni nem mertem volna, hanem felkérdeztem úgy a miniszterelnököt, mint az egész miniszteriumot, hogy mit gondolnak, jó lesz-e vele fellépni vagy nem? Ők fellépésemet helyben hagyták. A dolog igen egyszerű, az itt lévő summa minden esetre csak az ország javára lesz fordítandó, s ha meg fog ezen törvényjavallat állani, lesz módunk a jövő országgyűlésig valamit tehetni. Azt hallottam, hogy 60 millió robot napszám marad el, kezekre lesz tehát szükségünk a mezei gazdaság folytatására; következéskép, hogy a mezei munkától a kezeket elfogni nem kell. Ezen indok épen az ellen szól, a ki azt felhozta, mert mindenki tudja, hogy a hatvan millió napszám robotba elfecsérelve volt s legfeljebb 20,000 munka napot ért; más az mikor nem robotba, hanem mindenki saját esze és tehetsége szerint visz véghez valamely munkát. Hisz mindenki tudja, hogy a szakmány és robot közt mi a különbség, és közbevetőleg legyen mondva, itt áll az a nagy fallacia, mit sokan mondottak, hogy nincs elég kéz; legyen csak felszabadulva a munka, lesz kéz elég! Az a nép, a mely megyei munkához már nem kell, s a robottól és az elfecsérelt községi munkáktól felmentve van, meg fogjuk látni, hogy ha szeretettel dolgozik, mennyit tud véghezvinni. Látjuk a szövetséges tartományokban a példát, a hol kevés ember van, és még is sok történik, mert nem rabszolgai, hanem szabad kezek dolgoznak: itt is, miután a robot és a többi munkák megszünnek, igen sok

kéz nem fogja tudni, mit csináljon. Egyébiránt, ha a felelős miniszterium azt fogja látni, hogy a kölcsön az országnak hitelét csökkentené, azt bizonyosan felhasználni nem fogja, ha pedig azt látja, hogy az ország java az által mozdíttatik elő, azt felhasználnia kell. Nekem mindegy, ebből a miniszterium életkérdést nem fog csinálni, – mi személyemet illeti, az más kérdés; s ezen tekintetben semmit nem praeoccupálok, hanem csak azt mondom, hogy én igen szivesen hordok sok sulyt, mennyit csak agg legény létemre elbirhatok, de ha kezemet, lábomat megkötik, ne méltóztassanak rosz néven venni, hogy én is belátásom szerint fogok intézkedni. Nem akarom az által a kést valakinek szegezni, mert ez dictatura volna, én privát vagy függő állásban mindig hű polgárja leszek a honnak: azért többet nem is akarok szólani, méltóztassanak végezni akár jobbra, akár balra, a mint tetszik, nekem tökéletesen mindegy.

Utána b. Majthényi Antal kért szót, s a szólók hosszu sora következett.

Perényi ujabb felszólalása után az ülés félbe is szakíttatott egy »elegyes ülés« megtartása végett.

Azután folytattatván gr. Cziráky, Teleki Domokos, Andrássy Gy., b. Jeszenák, b. Majthényi L., Ürményi, gr. Erdődy S., b. Wesselényi M. Tihanyi válaszolva a reá vonatkozókra, Bánffy Pál, gr. Károlyi Gy., Keglevich J., Festetics G., b. Vay Miklós szólottak a tárgyhoz, sokan épen gr. Széchenyi miniszter iránti személyes tekintetekből is, pro és contra.

Gróf Széchenyi István: Feltettem magamban, hogy a tárgyhoz többé nem szólok, de némi felvilágosítás végett mégis fel kell szólalnom. Tolna megye főispánja azt mondá: hogy a hat vonal nem fogna kamatozni, koronaőr ő nmlga is, úgy látszik, csak egy vonalra akarja az egészet összpontosítani. De én máskint veszem fel a dolgot, úgy t. i., mint b. Wesselényi Miklós, miszerint nem arról van itt szó, hogy provinciális érdekeket legyezzünk. Eddig országunk gyenge volt, mert egy megye egyfelé, a másik másfelé huzott; hanem csak egy compact ország jöhet virágzó állapotba, jelesen, ha más nemzeteknek tapasztalásait a maga hasznára tudja fordítani. Az mondatik: hogy nem

jó az én logicám, mert előbb kell utakat s csatornákat készíteni, s csak azután vasutakat építeni? Sőt azt tartom, hogy előbb kell vasutakat építeni, s pedig mindenfelé, azért hogy a provinciális érdekek megdöntessenek, és az egész ország lássa, hogy nem csak egyik vidékre viszünk vasutat, hanem hogy kitálaltatik az ebéd az egész nemzet számára. Az teszi compacttá az országot, ha a provinciális érdekek hallgatnak, mert ha azt fogjuk mondani, hogy ime lesz hat vonal bár 10—15 év mulva, vagy meglehet később, hanem a sor mindenikre reá jön, ez ád megnyugvást a hazának, és ez által a hon felvirágzásának alapja vettetik meg; ez moralis oldala a dolognak. Az igazság akkor lesz elérhető, ha minden része az országnak tudni fogja, hogy, ha nem is mindjárt, de később bizonyosan mindenfelé vasut építtetik; és így a dunai vidékek kénytelenek lesznek fizetni a tiszai vidékre, a tiszaiak pedig a dunaiakra, a ráfordított költség be fog jönni. Nem tudom lesz-e valami az egészből, mert ha azon hitelnek alapját a mélt. Fő-RR. méltóztatnak is elfogadni, igen nagy kérdés, hogy lehet-e azt a mostani körülmények között valósítani. Meglehet nem, és maradunk a réginél, s ekkor a nemzetet semmi káros adósság nem fogja nyomni: de meglehet, hogy 5—6 hónapok alatt nagy munkakedv fog mutatkozni. Teszem: minap is volt arról szó, hogy készítsünk el egy vonalt mindenek előtt Pesttől Fiuméig, mely 25—30 millióba kerülne: s azért azt gondoljuk-e, hogy az országnak belsejében, szivében ne mozogjunk addig? Én azt hiszem, ha nagy nemzetet akarunk képezni: akkor szükséges, hogy mindig a szivből menjenek az erek kifelé. Hogy ha egy testet kellene alkotni, mindenek előtt a sziv és annak lüktetése volna biztosítandó, és ha az egészségesen dobog: akkor a testnek többi részeibe is elviszi a vért. Ezen tekintetből, ha a koronaőr elfogadja a tiz millió papirosnak kibocsátását, méltóztassék hozzájárulni ahhoz is, hogy a hat vonal minél előbb megállapíttassék, hogy tettleg meg lehessen kezdeni a munkát; mert ha tettleg nem lehet megkezdeni, azon része a közönségnek, mely kapa és ásó által szerezheti meg kenyerét, ismét elmarad s ismét csak terv lesz belőle, holott ez már annyi van készen, mišzerint nem mondok sokat, hogy csak a Dunának tervei 50 év alatt

mielőtt annak tettleges rendezésére egy garas is fordíttatott volna, több mint $^1/_2$ millió pengő forintokba kerültek már. Ez mind haszontalan munka volt, mert azóta a Duna vizei rohamosak lévén, megváltoztatták ágyaikat és medreiknek más pontokat jelöltek ki. Azért fogadjuk el az egészet, vagy vessük el az egészet, mert holmi változtatásokkal s kisebb sommával az egészen segítve nincs. Azon tiz millió nincs véletlenül kivetve, az egy évi kiszámítás eredménye, mert meglehet, hogy az a tiz millió fordíttatnék részint a középponti, részint a soproni, részint a fiumei utakra megkivántató vasmunkák gyártására, mire sok idő kell, s ne gondoljuk, hogy öt hónapról van szó, hanem egy évről, mert ha a nyári hónapokat nem használjuk, télen úgy sem lehetvén dolgozni, az egész évet vesztettük el. A kérdés tehát úgy áll, hogy a miniszterium egy évet le nem akar peregtetni, a nélkül, hogy erélyének jelét mutassa; azért én az idő meggazdálkodása tekintetéből ajánlom a törvényjavaslat elfogadását, ha azonban máskép parancsolják, nem ellenzem; sőt, mi személyemet illeti, köszönni is fogom, ha ezen tervet nem fogják elfogadni.

A tárgy még egy esti ülésben is ujra felvétetvén, az alsóházzal váltott egy izenet után, a szerkezet, úgy a mint ez utóbbi kivánta, fogadtatott el s az ezen országgyülési XXX-dik törvényczikkben nyert kifejezést.[1])

April 10-én d. u. érkezett meg Ferdinand király az egész udvarral. Tisztelgések. Szentesítés 11-én stb. stb. [2])

[1]) Az 1836: XXV. és 1840: XL. mellőzésével. Budapestről. »mint a haza szivéből« kiinduló hat uj vaspályára 8 millió frt erejéig, vizszabályozásokra pedig 2 millió erejéig nyert Széchenyi felhatalmazást.

[2]) L. mindezekről első kötetünket.

AZ 1848-KI PESTI ORSZÁGGYŰLÉS.

Az első képviseleti országgyűlés.

1848. julius 21-én az emlékezetes válaszfelirati vitában, melyben Kossuth felemelt ököllel fordult a Perczel-Madarász-féle »törpe minoritás« ellen, mely »violentálni akarja a dolgokat,« — résztvett Széchenyi is.

Kossuth másodszori és Deák Ferencz békítő nyilatkozata után így szólott.

Akárkivel találkozom, azt hallom, hogy veszélyben van a haza. Így már lassanként (?) magam is elkezdem hinni; hanem nem azért gondolom, hogy veszélyben van a haza, mert ellensége van oda kün, hanem azért, mert ellensége van ide ben. (Ugy van.) És kérdem, mi lehet annak oka, hogy ellensége van ide ben? Rosz szándéknak, hazafiság hiányának e pillanatban nem tudom tulajdonítani; mert az, ki e pillanatban Magyarország ellen agyarkodik, nem érdemli, hogy magyar legyen. Rosz szándékot tehát feltenni képes nem vagyok. De azt gondolom, hogy talán azért van ellensége a honnak ide ben, mert legelőször nem szokta meg a magyar felelős ministerium szerkezetét, és különösen, mert sokan azt hiszik bona fide, hogy a magyar ministerium erőszakot gyakorol a közönségen és kivált a képviselő házon; erőszakot pedig a magyar ember tűrni szivesen nem szokott, és ebben igaza van. Nem akarok hosszas lenni, de épen mert azt hiszem, itt van ideje, hogy miután nemzetünk különös szerencsés események által egy kiváltságolt eldiribolt igen gyenge házából egységes nemzetté vált, ezt csak ápolni kell, s e pillanatban a képviselő testület is meg fogja mutatni, hogy azon régi mondás,

mely a magyarról keringet: jugi impatiens, libertatis incapax merő hazugság. Hogy visszamenjek az erőltetésre, azt hallottam mondani, hogy a ki most a ministeriumot megbuktatni akarja, az hazaáruló, azaz: a ki most ministeriális crisist akar provocálni. Én azt hiszem, e hazában annyi tündöklő ember van, hogy ha a kormánypolczra hágnak, ők is megmentik a hazát, s e tekintetben tökéletesen kezet fogok pénzügyminister urral. Azt mondják, hogy ministeriális crisist provocálni bajos és sértő, — mert e szót hazaárulás ki sem akarom mondani, mivel ily szenynyes bűn magyar keblében helyet nem foglalhat; ezt nem fogom hinni soha, és ha hinném, bánnám, hogy magyarrá teremtett az isten minden időben. Ámde, ha hideg vérrel taglaljuk a dolgot, mily oldalról történik erőszak? Azt mondják: minden áron meg kell tartani a ministeriumot, mert nélküle elvész a haza, hanem legott sarkon fordulva egy rész azt kivánja, hogy most, mikor oly különös időket élünk, mikor egész Európa hallucinatiók közt egy nagy crisisnek indul elébe, midőn felelős ministernek lenni tán legkeserűbb kenyér, — ha a ministerium azt mondja: hazafiak, barátim, ha biztok bennünk, minden titkot kitárni nem lehet, mi így gondoljuk, hogy meg lehet menteni a hazát — s ekkor azt mondja egy rész: ti maradjatok a helyeiteken, hanem azt a levet, melyet főzni kell a hazára nézve, úgy főzzétek, a mint mi kivánjuk, és ne úgy, a mint a ti eszetek jónak látja. (Helyeslés.) Kérdem tehát, mely oldalról van az erőltetés? Azok oldaláról-e, kik azt mondják: mentsük meg a hazát és minden kényelem mellőzésével éjjel nappal dolgoznak: vagy azokéról, kik azt kiáltják: ne jobbra, hanem balra vezesd a bárkát, ne azt tedd, hanem ezt tedd, s így nem is sejtve tán, bizony zsarnokoskodnak. Hosszas lenni nem kivánok; hanem a haza szent nevében felkérem a házat, hogy a mint a mult országgyűlés alatt is mondottam és megczáfoltattam, [1]) miszerint nem tudom, hogy a Magyarország ege felett feltünt eseményeken örüljek-e vagy pedig búba merüljek? most ezen szerencsés eseményeknek csak bölcs alkalmazása fogja hazánk sorsát szerencsésen elhatározni. Azért ismét a haza szent nevében felszólítom

[1]) L. 569. l.

az illetőket, mutassa meg a kevesebbség, hogy loyális tud lenni, és össze tud forrni a többséggel, miszerint egy szivvel, egy hanggal mondjuk: éljen a király, éljen a haza és minden becsületes hazafi! (Éljenzés.)

Az általános tárgyalás julius 22-én befejeztetett, hogy egy rövid részletes (§-onkénti) tárgyalásnak adjon helyet, mely még az nap délután (5 órakor) vette kezdetét s nyerte befejezését.

Az olasz ügyre vonatkozó szakasz névszerinti szavazás utján dült el 233 szóval 26 ellen a miniszterium akarata szerint.

Augusztus 8-án az elemi oktatásról szóló törvényjavaslat volt napirenden, de a ház figyelme egyéb kérdések által már ki volt merülve, mikor, elveihez hiven, a közös iskolák ügyében, a kényszerítő rendszabályok ellen szólalt fel:

Gr. Széchenyi I. (közlekedési minister): Tisztelt ház! Én arról a körülményről nem tudtam semmit is, hogy többféle szerkezetek vannak. Hanem azt gondolom, hogy valamint én, úgy e házban senki sincs, ki a magyarság terjesztését és felvirágoztatását szivén ne hordaná. Megvallom, valamint a régi időkben, most is a kényszerítésnek barátja nem vagyok, mert azt látom, hogy több kárt okoz, mint hasznot. Tehát főelvűl a nemzetiségnek és hazánknak érdekében én semmi kényszerítést nem kivánok. És azért, úgy mint a bizottmány, a mennyire emlékezem, az eredeti szerkezetet módosítá, hogy permissiv és nem parancsoló törvény legyen, azt pártolom tökéletes és őszinte meggyőződésem szerint.

A vita, mintha egészen normális időket éltünk volna, igen beható és áradozó lett: tömérdek módosítás nyujtatott be, melyek miatt az elnök képtelen volt a mellette és ellene szólók sorrendét megtartatni.

A kérdés, hogy ott, hol egy-egy hitfelekezeti gyermekek száma 50-re megy, ezek számára állami költségen nyittathatik-e iskola: 181 szavazattal nemre dőlt el 86 igenlő, köztök a ministeré ellenében. A tárgyalás a következő napokon még folytattatott.

Augusztus 10-én ujra felszólalt, a kérdések kitűzése előtt.

Gr. Széchenyi I.: Méltóztassanak azt, a mit mondandok,

nem úgy fogadni, mintha egy ex dei gratia minister szólanék, hanem mint Sopronnak követe, mint egyes honpolgár. Egy része az országnak mostani körülményeit oly aggasztóknak tartja, hogy mikor velem szemközt áll, azt mondja: oda vagyunk; másik része azt mondja: nem kell félni semmitől, nem lesz semmi bajunk. Én részemről, ámbár mindenekben nem vagyok juste milieu, a középen állok; és azt mondom, hogy ha a körülményeket nyugodt bölcsességgel fel tudjuk használni, nem lesz bajunk, de ha cselekedni nem fogunk, akkor magam is anticipálom nemzeti bukásunkat. Én azt gondolom, hogy olyan időkben, minőket most élünk, nagy vonásokban és átalánosságban kel venni a politicát; de ha kis részletekbe sülyedünk, mondom sülyedünk, melyek békés időkre számítvák, akkor azt hiszem, hogy azon szerencse, melyet igen sokszor otrombául kisért meg az ember, végre hátat fordít és elhágy. Csak a bölcs tudja megtartani a kinálkozó szerencsét. Nekünk ujabb időben annyi szerencsés koczkánk dőlt el hazánknak felemelésére, minek én szivemből örvendek; de ez nem fog így tartani, most a számításnak és bölcseségnek politicája szükséges. Azért én részemről mint Sopronnak egyszerű követe, azt mondom, miként most, miután szükséges volna, hogy minden polgár a maga helyén álljon, a hosszu tanácskozás, felfogásom szerint, egyenesen polgári bűn. (Helyeslés.) Ha valaha most van a tettnek ideje, és nem a bő beszédnek; azért nyiltan kimondom, hogy a ki két három napot huz ki tanácskozással, az rosz szolgálatot tesz a hazának. Ha nem volnék miniszter, azt mondanám: kik azok, kik a kormánynak élén állanak? S ha bizodalmam volna bennök, így szólnék: barátim, katonát, pénzt, az erdélyi uniónak legfőbb kérdéseit, az urbéri dolgokat és semmi egyebet! (Helyes.) Mert mondhatom, nem pirulok megvallani, hogy a kényelemnek nagyobb barátja vagyok, mint a munkának (?), ezen emberi gyarlóság bennem is megvan; de pihenni csak munka után szeretek. Én azt szeretném; hogy itt egy 24 óra folytában, ha szükséges, legalább is 18 órai ülésünk legyen, naponként, reggel, délután, éjjel, és azt mondanám aztán, csak 10 napig tartson az országgyülés, egy napig se tovább; ha a miniszterek nem tetszenek, ám váltsák fel mások. (Éljenzés.) De

ha tetszenek és a felelősség járma nyakukon fekszik, akkor hagyjunk nekik szabad kezet; ne mondjuk, hogy bizalommal viseltetünk, mikor e szót cselekedetünkkel meghazudtoljuk. Én akiben bizom, annak azt mondom: eredj barátom, mentsd meg a hazát, én semmi akadályt lábaid elé gördíteni nem akarok; aki ezt tenni tudja, számoljon lelki ismeretével. Én akármi történik is, tudom, hogy emberi halandóságunknál fogva egyesek, mint nemzetek egykor bukni fognak: de azt ajánlom hazámfiainak, hogy legalább ezen pillanatokban ily eljárást senkinek szemére lobbantani ne lehesen; hogy azon pillanatban, midőn az országnak ujjászületési órája még korántsem pergett le egészen, a magyar magyarnak utjába ne álljon. Ha kezet fogunk, vállat vetünk, és minden magyar szivvel lélekkel együtt tart, bizonyos vagyok, hogy megmentjük a hazát. (Éljenzés.)

Augusztus 14-én a felsőházban gr. Pálfy József indítványa felett:

Gr. Széchenyi I.: Csak azon észrevételt kivánom tenni, hogy kár volna sok időt veszteni, sziveskedjék a küldöttség (melyhez t. i. a javaslat visszautasíttatott) előlegesen is ezen rövid határozattal foglalkozni, hogy holnapután, minthogy holnap ugy is ünnep van, azonnal decidálhassunk; mert megvallom, a képviselőház határozata többekben némi aggodalmat szült, s többen valami separatismust akarnak benne látni, s egyátalában nem tudják felfogni, hogy ugyanazon egy korona alatt mind a monarchiának önállósága, mind Magyarország függetlensége fenállhat s összeférhet; valamint teszem összeférhet, nem mondom a bécsi ministeriumhoz, hanem a dinastiához tántoríthatatlan hűség a legnagyobb hazafisággal. Szeretném tehát, hogy ilyes dolgokban, kivált a mostani időkben, midőn félreértésből a szenvedélyek könnyen felingerülnek s igen sok rosz burjánozhatik, az ügy egy bizottmányhoz utasíttatnék, s aztán minél előbb lenne határozat hozva. Holnap, ha nem csatlakozom, ünnep van; de azért a választmány összeülhet, s jó volna, ha ezt megtenné, hogy holnapután már határozatot is lehessen hozni.

Az elnök ily szellemben mondá ki a végzést.

Gr. Pálfy József, most pozsonyi főispán, tekintve azt, hogy ezen tárgyban a képviselőház már határozott, ellenzé indítványának bizottsághoz utasíttatását. Az indítvány tartalma nem egyéb volt, mint a Gorové-féle indítványt viszhangoztatva, a Németország egysége iránti rokonszenv ünnepélyes nyilvánítása. Az aug. 17-diki ülésben egyhangulag elfogadtatott.

Aug. 16-án kezdődött Mészáros »hadügyminiszter« törvényjavaslatának tárgyalása az ujonczállításról. A miniszter ily czim alatt nyujtotta be: Törvényczikk az ország védelmére szükséges katonai erőnek kiállításáról (1—12. §). A központi bizottság, melynek előadója Farkas Károly volt, e czimmel cserélte fel: A magyar hadseregről (1—21. §.). Mészáros Lázár nagyobb beszéddel, szokott pongyola s őszinte modorában, vezette be a vitát, mely nagy terjedelmet nyert.

Deák Ferencz, mellőzve a részleteket, melyekhez, mint mondá, nem ért, röviden csak annyit mondott, hogy a magyar hadsereg magyar lábra állíttassék, minél elébb lehet, a többit a felelős ministerre bizza.

Az inspruck küldöttség aug. 17-én a következő választ hozta. A küldöttség Hám hg. primás vezetése alatt épen akkor ért oda, mikor ő felsége indulófélben volt Bécsbe. Mindamellett is f. hó 8-án reggel 8 órakor elfogadván a magyar küldöttséget azon választ adá, miszerint kedves előtte a magyar nemzet ragaszkodásának kifejezése, azon kivánatra pedig, hogy az országgyülést személyesen befejezni méltóztassék, azt válaszolá, hogy ezt minden bizonnyal fogja teljesíteni. (Kossuth Hirl.)

Aug. 19-én a napirend felvétele előtt gr. Vass interpellatiót intézett a ministeriumhoz. Erdélynek s különösen Kolozsvárnak az ország fővárosával leendő szorosabb összeköttetése végett. Erre felelt:

Gr. Széchenyi I. közlek. minister: Felfogásom szerint Magyarországnak összeköttetése Erdélylyel s egyátalában Magyarországnak közlekedési helyzete vasutak által igen fontos kérdés, mert Magyarország sik vidéke csak úgy lehet várrá, ha az országnak — mikor az országról beszélek, természetesen

Erdélyt is értem alatta — egyik széléről a másikra minél sebesebben a legnagyobb erőt lehet átszállítani. S e tekintetben én a háznak csak azt nyilváníthatom, hogy a mennyire a pénzerő engedi, minden előkészületek részint megtétettek, részint meg fognak hova hamarább tétetni.

Utána Kossuth, mint pénzügyminiszter, financiális tekintetben is adott még bővebb felvilágosítást. Az interpelláló képviselő tökéletesen meg volt nyugtatva.

Az aug. 21-diki ülésben történt Perczelnek a ministerium elleni ama kifakadása, mely a szenvedélyeket roppantul felizgatá. Ha egy angol vagy franczia káplárt hoznának ide, — mondá — ki fogná mutatni, hogy a legnagyobb árulás követtetett el. — Második beszédében pedig: Ha tarpéji sziklára hurczoltatom is, nem fogok egy szót, egy betüt is szavaimból visszavonni. És: — valamint eddig minden zsarnokságnak ellenszegültem, úgy önök zsarnokságának is ellene fogok szegülni. (Nagy zaj.)

Íly ingerült jelenetek után, melyek izgalmait az utczákról felható lárma csak fokozá, került a szólás sora ismét az aggályos, a roskadozó Széchenyire, ki imigy szólt:

Gr. Széchenyi I. közlek. minister: Azt gondolom, ha valaha, tehát ma van higgadtságra szükségünk. Igen tisztelt Szentkirályi bajtársunk [1]) felette jól mondotta, hogy a mostani időkben egyedül lelkesedéssel csatákat nyerni nem lehet. Méltóztassanak megengedni, ha még hozzá teszem, hogy bizonnyal a hazát sem fogjuk megmenteni, ha magunk közt egyetlenek vagyunk. Engem nem az aggaszt, hogy az ellenségnek ilyen vagy olyan nagy az ereje, hogy ennyi vagy annyi ágyuja s puskája van; hanem az aggaszt, hogy köztünk vannak olyanok, kik a vezetőknek, úgyszolván, minden lépését lehetetlenné teszik. (Úgy van!) Az előttem szólott követ ur (Madarász) azt mondotta, miért nem tett a ministerium eddig erélyes lépéseket? kért volna katonát, pénzt, bizonnyal megadtuk volna. Hiszen ezt megtette a ministerium. De nekünk magyaroknak azon nagy hibánk van, hogy arról is

---

[1]) Le volt küldve Szent-Tamásra királyi biztosképen.

szeretünk professori bölcsességgel disputálni, a mihez egyáltalában nem értünk. Méltóztattak említeni a katonát. Igen, de ha ember van is, még ennek ruhát is kell készíttetni s fegyvert kezébe adni, s már ez mind oly részlet, melyet mint szappanbuborékot nem lehet felfujni; hanem fel lehet csak azon dus imaginatióban és lelkesedésben, melyre a magyar eddigelé, úgyszólván, minden teendőjét alapította. Azt mondotta a követ ur, mennénk mindnyájan a csatatérre. Ne vegye rosz néven, mert sérteni valóban senkit sem szándékom, ez olyan okoskodás, minek példáját ama roppant birodalomban is láttuk, melyet egy bizonyos angol generális csekély erővel legyőzött; midőn t. i. Chinának vagyis Pekkingnek egész népessége elejébe rukkolt az angoloknak peniczilusokkal, s természet szerint győzelmet nem arathatott, hanem bizony elvesztek; megengedem nagy dicsőséggel s nagy lelkesedéssel, de oly formán, mint a birka is elvész, ha megölik, mondhatni, minden panasz nélkül. Ennek példáját követnék azok, kik ugy szólanak, mint épen a tisztelt követ ur; de méltóztassanak megengedni, én a desperatio eme bátorságát, ha talán dicsőséges is, e mellett nevetségesnek is tartom. Mindenek előtt szükséges a disciplina, az összetartás. – Azt hallottam mondani: a ministerek nem tesznek eleget. De már csak a pénz dolgát illetőleg is lehet mondani, hogy Magyarországnak mily roppant kincsei vannak a földben, mennyi milliók hevernek ott, s ezt tehát pótolni kell s előidézni; de ha bárki csak azt kivánja is, adjunk elő rögtön egy millióra való pénzkészletet, még annyit sem lehet egyszerre előteremteni, szinte némi idő kivántatik hozzá. Így a stampiliát először ki kell nyomatni, aztán szárítni, stb. Az ilyeseket a követ ur mind vegye számba. De már most beszéljünk magáról a ministeriumról. Nekem a ministeriumban legkevesebb dolgom van, s mégis mondhatom, minden 24 órában alig találok egy pár órát, melyben szabadon vehetnék lélekzetet, úgy hogy most is valóban majdnem lerogyok, a legjobb akarat mellett is. S mi az oka, hogy a ministerium legjobb belátása szerint nem járhat el, ugy mint esze sugja? s lelkiesmérete parancsolja? Az, hogy azon impetusok ellen, miket a követ ur és társai tesznek,

mindig csak védelmeznie kell magát. De én azt mondom, a mely nemzet önmaga ellen agyarkodik, életet sem érdemel.

Ekkor az utczáról felharsogó katonazene sokakat (magát Kossuthot is) az erkélyre csalván ki, zaj és figyelmetlenség támad, a szónok magára hagyatva kénytelen beszédét félbeszakítani. A zaj lecsillapultával, az elnök figyelmezteti a házat, hogy a közlekedési minister beszédét még nem fejezte be. (Halljuk!) Kossuth kezével intve, mintegy engedélyt ad a további szólásra, Széchenyi erre mélyen meghajtván magát, imigy folytatja:

Igen tudom, hogy felingerült állapotban a beteg oly gyógyszert nem szeret, mely inyének valami csipős érzést okoz; s nemzeti testünk jelenleg oly állapotban van, mint egy nagy beteg test; s ezért tudom, hogy mit eddigelé mondtam s mit ezentul még keveset mondani fogok, átalában a legtöbbnek nincs inyére; mert beszédemet nem fogom holmi phrasisokkal vagy lelkesedési piperével fűszerezni. Én azt hiszem, a lelkesedés azon isteni malaszt, mely nélkül az ember nem volna több mint állat; s azért a lelkesedés előtt, kivált ha tiszta szivből és szándékból forr, s ha a haza ügyében keletkezik, én mint egyik igen csekély, de hű tagja a nemzetnek leomlom; de másrészről azt mondom, s a tapasztalás ezt bizonyítja, hogy a lelkesedés csak básisa lehet mindennek, de a kivitel leginkább a számítástól függ. Már ezen pillanatban mindenki azt mondja: a haza veszélyben van. De én, ki a t. házat beszédeimmel eddig nem sokat untattam, mert meg vagyok győződve, hogy beszédekkel nem fogjuk az országot megmenteni, azt mondom, miként most mindenek felett *nem az a bajunk, hogy ellenség van oda künn, hanem az, hogy ellenség van ide benn.* És mig igen t. követe, gondolom Somogynak vagy Fehérnek, ki épen most felszólalt (Madarász Lászlóra mutatva) a háznak idejét leginkább fordította a maga hasznára, mert azt hiszem, tán senki sem beszélt annyit mint ő, — én tiszta szándékból, mint a magyar politika egyik veteránja, mondottam, bizzanak a ministeriumban, engedjenek neki szabad kezet, hogy mentse meg a hazát, ha pedig nem biznak benne, úm válasszanak mást: ugy mondom most is, végezzük a dolgot szaporán, mert nincs a szónak, nincs a hosszas tanácskozásnak ideje:

hanem menjen mindenki a maga helyére: a fiatalabb fogjon kardot, a ki pedig már megtört egészségben, találja meg szinte a maga helyét; mert nem csak nyilvános ellenséggel kell küzdeni, hanem, a mint mondám, van sok lappangó ellenség is. S valóban, mondhatom, sokkal nyugodtabb lennék, ha tudnám, hogy a tisztelt követ urak, kiket a nemzet virágának tartok, mert hisz' a nemzet bizalma központosul bennök, mindenki a maga helyén, a maga kis körében működik, akár ujságokban, akár más uton, dicsérve vagy gyalázva (?!) azokat, kik becsületesen betöltik hazafitisztöket vagy elmulasztják. S a t. követ ur ezt egyenesen szalmacséplésnek nevezte. Az egek urát hivom bizonyságul, valljon szalmacséplés-e ez? Hiszen ő és társai, felfogásom szerint, mindent elkövettek, hogy ezen szerencsétlen ministeriumot minden tetteiben elzsibbaszszák, hitelét elvegyék s elejébe gördítsenek mindent, mi őt abban, hogy a nemzetet egy szép és nagy jövő elibe vezethesse, akadályozva. (Baloldalról: Ezt tagadom!) A t. képviselő, ki most közbeszólt, ezt tagadja; de van egy magasabb igazság a nemzetben, a melynél fogva, bármint tagadja is a t. követ ur, hogy pártja a ministerium állását szinte lehetetlenné teszi, ezt a világ vagy a jövő kor, ha mégis nem sülyedünk a semmiségbe, ugy fogja hinni. Mindig azt hallom, s épen azon követ urtól is, ki mosolyogva reám néz (Kállai Ödönre mutat) s kit én igen tudok becsülni, kivált miután egy utunkban Debreczen tájékán sziveinket egymásnak kitártuk, [1]) s mióta a legnagyobb sympathiával viseltetem iránta, mert tudom, mily tiszta szándéka van, — azt hallom, mondom, s kivált tőle, hogy micsoda zsarnokság az, miszerint a ministerium minden kérdéshez állását köti hozzá? Mondhatom, ha más körülmények közt volnánk, ezen ministerium százszor is letette volna már provinciáját, mert természetesen ő legjobb belátása szerint működött, és ha neki azt parancsolják, hogy ne esze és lelkiismerete szerint működjék, mi természetesebb, mint hogy azt feleli: lelépek! De nem lépett le a ministerium, mert azt hiszi, hogy vannak aggasztó körülmények, melyeknél fogva igen sokat kell elnyelnie s mindent

[1]) Lásd erről I. köt. 18[illegible].

eltűrnie, mert azt gondolja, hogy így tán mégis hasznot tehet a hazának. (Helyes!) Nincs itt legkisebb zsarnokság sem; de ha minden lépés, minden, a mi történik, folyvást gáncsoltatik, ha árulás emlegettetik, — már nem tudom, micsoda értelemben vette Budának t. követe az árulást? hanem én megvallom, hogy vannak bizonyos pillanatok, midőn a haza, az emberiség s minden tekintet háttérbe roszul, s az ember magába száll, hogy mintegy tükörbe nézve elmondhassa: az egész világ kárhoztatott, minden ember félreismert, de magam előtt nincs mit szégyelni magam! — S ezt kivált a mostani pillanatokban igen ajánlom a ház minden tagjának, hogy ezen önmegbecsülését óvja meg: mert lesz közöttünk sok, ki csak ebben s egyedül csak ebben fogja vigasztalását találni és semmi másban. És ha itt, bár távolról is, árulás vagy ilyesmi rovatik azokra, kik némi összeköttetésben állnak azokkal, kikre az árulás rovatik vagy kenetik: akkor természet szerint az ember mintegy magába szállva azt mondja: régi álom, hogy Magyarország nagy és dicső legyen, s ezen haza kezdett is már emelkedni, de most összeomlik, ám legyen, én resignatióval romjai közé temettetem magam. De már azt, hogy transigáljunk ott, hol a becsület legkényesebb hurjai pengettetnek, azt, úgy hiszem, becsületes embertől kivánni alig lehet. Azért ismétlem, nem az a legnagyobb bajunk, hogy annyi ellenségünk van, hanem az, hogy aggasztó körülményeinket nem birjuk felfogni. Mi itt magunk közt agyarkodunk, beszélünk, mikor tenni kellene, s beszélünk oly dolgokról, melyekhez legtávolabbról sem értünk. Én a legjobbat tudom feltenni mindenkiről, mert hogy olyan, a ki most tudtával, hideg vérrel s megfontolással tudna tapodni a hazán, hogy ilyen aláváló létezhetnék, nem hiszem, hanem igenis tapodja a hazát azon lelkesedésből, melylyel, mint nem kétlem, Budának t. követe meg akarja menteni a hazát. S ezért, ha a hazának bizalma ő benne öszpontosul, ám álljon elő s mentse meg a hazát; — én édes örömest meghajlok előtte, s legszerencsésebbnek fogom érezni magamat, ha ezt kieszközölve fogom látni általa vagy bárki által is. Sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum. Ezen aggasztó pillanatokban a ministeriumnak minden lépését akadályozni, bizonnyal

nem helyes. És ennek súlyát csakis a ministerek érzik, mert a magyar nem szokott igazságos lenni, hanem szeret másokat sértegetni, s mivel ez neki nem fáj, azt hiszi, azoknak sem fáj, a kiket sért. Igen nagyon tisztelt honfiak! (a baloldalhoz fordulva) minden erőből, minden időből ki vagyunk vetköztetve önök által pedig a mostani pillanatok olyanok, hogy vagy van bizalom irántunk vagy nincs: ha nincs, akkor visszalépünk, [1]) ha pedig van, akkor per summos apices jelentsék ki kivánataikat s mi cselekedni fogunk. Én korántsem vesztettem még el reménységemet, a magyar faj soha sem fogja koczkáztatni életét, egy nemzet élete ki nem oltható, s a magyar csak saját magát fogja meggyilkolhatni, más által meg nem gyilkoltatható. (Tetszés.) De engedjék meg, igen tisztelt hazafiak, mind annak, mi a becsületes ember lelkét magasabbra emeli, úgy szólván nyoma sincs már nálunk: nincs ember, ki mást ne gyalázna, ha szerit teheti! — S midőn én a mult országgyűlésen mint egy veteránja az országnak, ki életem gondolkozó részét, isten látja lelkemet! mint szerény hangya, de becsületes munkásságban szenteltem a hazának megmentésére s felvirágoztatására (éljen!), midőn azt mondottam, hogy nem tudom még, valljon örüljek-e mindazon koczkaszerencsének, melyet nyertünk, vagy busuljak inkább felette: akkor is Fehérnek igen tisztelt követe nevetségessé tette ezen kijelentésemet; pedig talán igazam volt. Mert ismerem a magyart, hogy annyi nyomoruság daczára is még mindig okulni nem tudott, s nem tudta megtanulni, mikor kell felhuzni a vitorlát, mikor vesztegelni s mikor horgonyt vetni; hanem csak neki megy lelkesedésével mint a vak légy egyik a másiknak. (Helyeslés.) Mondom tehát, az igen t. követ ur akkor is nevetségessé igyekezett

---

[1]) Majdnem szó szerint megegyez Cavournak épen 10 évvel később az olasz parlamentben mondott, s nem rég a m. delegatio ülésében idézett nyilatkozatával. Ítéljék meg önök, vajjon képesnek tartanak-e engem ily nehéz feladat megoldására? mert ha nem, kérve kérem önöket, hogy mielőbb ültessenek mást akárkit ezen helyre. De akár én legyek az, akár más, a ki az [illegible], annak, a ki ezen helyen ül, adjanak teljesen szabad kezet, mert e nélkül senki a világon sem czélt érni, sem felelősséget vállalni nem képes. ([illegible] Mikes.)

tenni; s én azt gondoltam magamban, tán rosz uton járok: de gondoltam azt is, hogy a hűség minden cselekedet básisa, s akár lesz siker, akár nem, csak becsületes lélek és tiszta szándék legyen: és ha siker épen nem lenne, tehát legalább nem mint valami egymás ellen agyarkodó sajtférgek vagy minden oldalról szorongott skorpió vesszünk el. (Helyes!) Én ezen országgyülésen tán nem is szólok többet: de most a haza szent nevében szólítom fel az illetőket, hagyjanak egy kis szabad tért, és meg fogjuk talán menteni a hazát; ha pedig nem lehet, tehát egyetértésben s, mi több mosolyogva, veszszünk egymás mellett. (Éljenzés.)

Az űlés végén felolvastatott Ferdinánd királynak Béesben, aug. 14-én kelt s hg Esterházy Pál ellenjegyzésével ellátott leirata, melyben egészsége helyreálltával a korábban István főherczeg nádornak adott teljhatalmat visszavonja.

Mészáros hadügyminister javaslata, mely gyakori félbeszakításokkal folyvást napi renden volt, úgy az osztályokban s központi bizottságban, mint magában a házban tömérdek módosításnak vettetett alá, melyek nagyobb részére nézve a minister kénytelen volt a többségnek engedni. Legbehatóbb részt vett a tárgyalásnál Nyáry Pál.

Az augusztus 22-diki nappali ülésben is főleg e körül forgott a vita.

Előhozakodott a nemzetiségi kérdés is s a teljesen magyar lábra állíttatás tényleges akadályai. Teleki, elnézéssel viseltetve a már szolgálatban levők iránt, csak a jövőre kivánt intézkedést.

Ghyczy Kálmán után, ki szintén óvatosan a törvény visszaható ereje ellen nyilatkozott, s inkább határozatot óhajtott, mint törvényt — szót emelt:

Gr. Széchenyi István: Örülök, hogy az előttem szóló követ ur vélekedésem nyilvánításában megelőzött, mert én is pártolom azt, mit gr. Teleki László kiván. Hanem ha a dolgot gyakorlatilag fogjuk fel, mégis vannak oly surlódások a nemzetiségek közt, melyek, ha törvénybe tétetnek, bizonyosan valami kellemetlenségre adnának alkalmat. Én nem mulaszthatom el észrevételemet

megtenni Pest megye igen érdemes követe tegnapi előadására, ki, midőn azt sürgette, hogy minden magyar lábra állíttassék, 15 millió magyart említett. Ha ez állna s mi azt mondhatnók: 15 millió magyar! akkor én is azt mondanám, nem holnap, hanem ma kell meglenni. S vonatkozólag ezen tárgyra, ha nem akarjuk magunkat csalni, én azon 15 millióból nem akarok egy embert sem levonni, bár ez nagy kérdés, mert Magyarország lakosságát ezelőtt 10—12 millióra, de 14—15-re még soha sem hallottam tétetni: hát én örvendek ezen szaporaságnak, s valóban szeretném, ha kivált a magyar faj, mely mint a nemes ragadozó állat, p. o. az oroszlán igen keveset fajz, míg más népek ugy nőnek, mint a gomba, csakugyan oly jól állana. Ne csináljunk magunknak illusiót, ha most ezen 40 ezer katonát ki fogjuk állítani, hogy az csupán magyar lesz: lesz a között más is, hanem az egyenlőség és testvériség alapján. S én ezen alapeszméjét új szabadságunknak, hol az emberiség új jogokat vivott ki, és a testvériség mindenkinek ajkain forog, magam is bámulom. Mennyi harczba keveredtünk és fogunk még keveredni s egymást pusztítani (!), még pedig mindig a testvériség nevében: s egyik a másiknak a szerencsét erővel akarja nyakába varrni! Sokszor hallottam egy híres németnek ama mondását, hogy a boldogság magában oly valami, a mire az embereket kényszeriteni nem lehet, mert a mi kényszerítéssel jár, már ezzel is a legnagyobb boldogságot megsemmisíti. És igaz is, ha p. o. valami absolut zsarnok a népeknek boldogítását erővel akarja keresztül vinni, soha czélt nem ér vele. Hanem ez egy kis digressio volt a jelen tárgytól: de én azt gondolom, nagyon fontos, hogy mint t. tagtársunk előadá, az intézkedés ne menjen törvénybe, hanem legyen csak határozat. Még egy okot adok hozzá. Gr. Teleki László ur azt kivánja, hogy jövőben csak azok alkalmaztassanak (mint tisztek), kik a magyar nyelvet birják. Ez ismét oly dolog, hogy majd talán az academiát is bele kell vonni: mert mit tesz az: a nyelvet birni? — Én régi katona vagyok, s tudom, hogy sok derék tiszt a magyar vitézeket úgy szerette, hogy testtel lélekkel ragaszkodott hozzájok, s csakis a magyart szerette, hanem a mellett igen rosszul beszélt magyarul, s azon szó: birja a nyel-

vet, reá nem lett volna alkalmazható. Azt gondolom, ily esetekben minden az applicatiótól függ, mert ha eltagadni nem akarjuk, ha az isten képében hazudni nem akarunk, van sok az országban, ki rosszul beszél magyarul, de lelke mégis hőn dobog a hazáért, holott vannak igen ékesen szóló magyarok, kik az embert szinte elcsábítják, s korántsem oly hű magyarok, mint a kik roszabbul beszélnek. (Igaz!) Ha igaz, hogy mi a testvériség alapján ezen országban, hol annyi kevert népek vannak, jogainkat megosztottuk, ne keserítsük az által ezen gyönyörű lépést, melyért minden nemzetiségek hálaadással fognak irántunk viseltetni, hogy megint valami erőszakot gyakoroljunk: mert mondhatom, sokszor nagy bajunknak oka egy kis erőszak, s akárki mit mond, szőrmentiben simábban mennek a dolgok mint szőr ellenében. Én a hadügyminister hazafiságába bizom, legyen határozat, de ne tegyük törvénybe, mert az a más ajkuakat elkeseríthetné, s nem volna tán alkalmunk nekik megexplicálni, hogyan értettük.

A vita végén, melynek folyamában t. k. Palóczy Anglia keletindiai hadseregének példájával czáfolgatta Széchenyit, a többség elfogadta a módosítást s törvényben kivánta kimondatni, miszerint: a már szolgálatban levő tiszteken kivül a magyar hadseregben olyan egyének tisztekül nem alkalmaztathatnak, kik a magyar nyelvet nem birják.

Széchenyinek ezután e tárgyban még egy beszéde van, egy nem kevésbé népszerűtlen részletben, melyben szintén vereséget szenvedett.

Az ülés esti 8 órakor folytattatott.

Ezen augusztus 22-diki esti ülésben, Mészáros honvédelmi javaslata folytatólagos tárgyalásakor, midőn Nyáry azzal a módosítással lépett fel, miszerint a botbüntetésnek a magyar hadseregnél eltöröltetése előre is világosan kimondassék:

Mészáros mint veterán katona tisztán gyakorlati szempontból ennek ellene nyilatkozott. Vannak esetek, ugymond, melyekben büntetni kell, s ha a botot nem lehet alkalmazni, akkor csekélyebb vétségért is agyon kell lőni az embert.

Segédkezett neki e népszerűtlen kérdésben:

Széchenyi István (Zaj): Régi szolgálatom után nem jól esik, hogy nem akarnak kihallgatni. (Halljuk!) Igen különösnek fog az sok ember előtt feltűnni, hogy egy ilyen kérdésben, mely magában oly gyülöletes, én a tribunere állok; de, miutan itt állok, a tisztelt ház figyelmét egész mértékben kikérem. Ha Magyarországnak jövőjét tekintem, akkor, mikor az egész világ bomladozik, annak szerencsés kifejlődését csak ugy képzelhetem, ha egy nemzeti önálló s disciplinált hadsereg áll lábon ezen ország ezernyi ellenségei ellenében. Egy hadsereg, mely disciplinálva nincs, akármely lelkesedéssel legyen is eltelve, hivatásának megfelelni bizonnyal nem fog. Kir. biztos ur tegnap itt volt a táborból s mondá, hogy a lelkesedés ugyan szükséges, de az magában nem nyeri meg a csatát, hanem a disciplina. Erre sokan azt kérdik: hát bot nélkül lehetetlen-e a disciplina? Más nemzetek, többi közt a szövetséges Amerika, melynél mi sem szabadabbak, sem liberálisabbak lenni nem akarunk, tapasztalás utján átlátták, hogy vannak oly állati emberek, kiket máskép nem tarthatni féken, mint testi büntetések által. Ez magában olyan tárgy, hogy ellene igen szép dictiókat lehet tartani, mellette pedig igen göröngyös az ut. De ha jól felvesszük, nekem mégis igazam van abban, hogy egyedül a disciplinált seregtől várhatjuk jövőnk szerencsés kifejlését: s azért ezt a dolgot itt elhamarkodni nem szabad. Minden, mi a jókat sujtja, a roszaknak kedvez. Egy anecdotát akarok elmondani, mely Britanniában történt. A hires hajóskapitány Metland, ki Napoleont Elba szigetére vitte, fiatal ember lévén, tele a legszebb theoriákkal, hajós népének az első napokban kijelentette, hogy ő a régi rendszert elhagyva, minden testi büntetéssel fel fog hagyni. E nyilatkozata a legénység egy részénél nagy lelkesedést keltett, más részénél nem; sőt másnap a legénység egy része követeket küldött hozzá azzal az izenettel: tiszteljük becsüljük nemes lelkületedet, de látszik, hogy tapasztalásod nincsen; mi kik ide jövünk, tudjuk, hogy soha nem fogunk testileg büntettetni, — mert ott a büntetés nem megy önkényileg, hanem commissio által — hanem az lesz a vége, hogy mindazon rosz emberek, kiknek kötelességöket teljesíteni kellene,

ha nem félnek a büntetéstől, reánk hárítják annak terhét, s nekünk jóknak kell helyettük azt teljesíteni, s így, midőn azokat akarod kimélni, minket büntetsz. - Méltóztassék a régi rendszert megtartani, s ha valósággal igaz az, hogy nekünk egy önálló független seregre szükségünk van, ne törjük meg annak disciplináját, ne tegyük lehetetlenné, hogy kik ezen sereget alkotni vagy vezetni fogják, az olyanokat, kiken elvégre a szó nem fog, testileg is büntethessék. Miben áll a különbség? Mi volt a régi rendszer? Az minden ember előtt utálatos, mert önkény által dictáltattak a legkeményebb büntetések; s mi most az uj rendszer? Nem egyéb, hanem hogy Kriegsrecht szerint büntetni lehessen azokat, kik semmi módon nem javíthatók.

Minden ujoncz az első kategoriába való, hol testi büntetés nem létezik; hanem nagy oknak kell lenni, hogy a másik categoriába essék. Ha a hadi tanács által szabandó testi büntetéseket kirekeszteni akarjuk, ugy eszközünk nem lesz, melylyel rendben tarthassuk a roszakat, kikkel csak állatilag lehet bánni. Vegyük Angliát s a Szövetséges államokat, ott látjuk, mit mutat a tapasztalás. Nekünk e téren még nincs tapasztalásunk. Ha mi hadseregeinkben nem bizhatunk, ugyan miben fogunk bizni? Ne tegyünk experimentumokat, hanem kövessük ama nemzetek példáját. Azt lehetne ugyan erre mondani, hogy a francziáknál nem divatozik a testi büntetés; de méltóztassanak elhinni, zivataros időkben, gyenge vezérekkel, mikor a szerencse nem kedvez, nem is oly jó katona a franczia, mint azon katonák, kik szorosb disciplina alatt vannak. Egy Napoleonnal ám könnyű csatákat nyerni. Én tapasztalásból beszélek, ne theoriázzunk, experimentumoknak ne áldozzuk fel hazánk jövendőjét és becsületét; mert csak a disciplináris rendben találhatjuk fel biztonságunkat. Vegyük az utolsó eseményeket. Ha az olaszok seregeinek disciplinája azon mód szerint lett volna alapítva, mint a miénk, nem tudom, ha az események oly kedvezőtlenül ütöttek volna-e ki Olaszország részére. Pestnek t. képviselője természet szerint igen könnyen fog ellenem boldogulhatni, mert e dolog mellett igen könnyű nagy sententiákat felhozni, s egy andalgó sziv más szinben látja a dolgot. De méltóztassanak kérésemre hallgatni; hagyjuk ezt

ugy, a mint a hadügyminister ur előadta, mert akármily paradoxnak látszassék is, jövendőnk csak ugy lehet biztosítva, ha disciplina alatt áll a hadsereg, disciplina pedig nem létezhetik, ha a katona a testi büntetés alól felmentetik.

. . . . . .

Utána nyomban Teleki László szólt, ellene mondva a külföldi példáknak, s hangsúlyozva, hogy a helyettesítés nem lévén megengedve, azon művelt ifjakat, kik eddig bot nélkül neveltettek, egyszerre bot alá adni merő lehetetlenség.

Hevesen keltek ki még Nyáry, megyei praxisára is hivatkozva, melyben rendet tudott tartani bot nélkül is, Bernáth s különösen Patay, ki meglepetésének adott kifejezést, hogy épen Széchenyi, ki eddig mindig elől vitte a haladás zászlaját, most hátra felé akarja vinni. Mire

Gr. Széchenyi I.: Pataytól nem várta volna, hogy oly rosszul fogja fel szavait, mint ha ő a nemzet becsületét a botoztatásban keresné. Figyelmezteté Patayt szavaira, s kikéri, hogy jövőben olyan kifejezésekkel ne éljen irányában.

Élesebb szóváltás is támadt, mely a zajban nem került a gyorsirók tolla alá. Párbaj lett belőle.

Szavazni az nap nem lehetett, a ház nem lévén határozatképes számmal.

Másnap a ministerelnök az egész ministerium nevében a Nyáry Pál módosításához csatlakozván, az közakarattal elfogadtatott

---

Szept. 1-én Kossuth első pénzügyi törvényjavaslata levén napirenden, Madarász után, ki a karzat zajos tapsai közt a ministerelnök járulékaiba kötött bele, szólott:

Gr. Széchenyi István: Igen bajos ezen tárgyhoz szólani, mert természet szerint csak az áll populáris mezőn e tekintetben, ki ellene szól. Méltóztassanak megfontolni, a 2000 ft. (havonként) azért adatnék-e meg, hogy trakták által valami korteskedés történjék? Azt hiszem, hogy kik e képviselő teremben vannak, azért, hogy egy ebédre meghivatnak, még nem fognak

lábaikról levétetni. Méltóztassanak megengedni, mi magyarok egyik extremumból a másikba megyünk. Ezelőtt csupa fényűzés, trakta volt; s most, mikor a haza veszélyben van s barátságosan közelednek hozzánk az illetők, s bárki mit mond, igaz az, hogy egy barátságos szóval sokszor többet végezünk vagy végezhetünk, mint hosszas tanácskozásban — most ez irányban ismét semmit sem akarunk tenni. Én részemről azt gondolom, hogy az ország kiadásai nagyok; de az mégis, mit igen tisztelt követe Somogynak (egy hang: Fehérnek), tehát Fehérnek követe mondott, nem áll, miszerint nem lett volna felhatalmazva a ministerium ily kiadásokra; mert azt mondani annyi, mint visszalépni akarni; s ha az ország kiadásainak summája igen nagy is: most, miután e tekintetben a mult országgyülés a ministeriumnak plenipotentiát adott, már most mondom, mit egyszer megadott, többé vissza nem vonhatja. S a ministerium azt gondolta, hogy épen azon oknál fogva, nehogy egyik extremumból a másikba essünk, miután a ministerelnök a nádor után ugyszólván első embere az országnak, azt gondolta, mondom, hogy most is, noha külföldiek jelen nem lennének is, a ministerelnök némi házat tartson; s e háztartásnak felszerelése nem egyedül ezüstből áll, hanem leginkább cselédség tartásából, s mind olyanokból, mik elkerülhetlen szükségesek, ha itt valami ochlocratiai szint nem akar az ország magára vinni. S miután olyan ember is lehet ministerelnök, mit csak becsülni tudnék, kinek egy garasa sincs, s mind a mellett a külföldiek bizonyosan a mostan uralkodó szellem daczára is megütköznének, ha, mikor a ministerelnökhez mennének, azt kellene hinniök, hogy valami kapuczinus remetéhez, vagy egy Diogenes-féle cynicushoz tértek, a ki egy hordóban is meg tudott férni. Bajaink különben is minden oldalról gyűlnek, ne méltóztassanak tehát a ministeriumot még azzal is compromittálni, hogy miután bizalmukat valami részben egyszer már megadták, most ismét egy más határozattal visszavonják; mert ily eljárás folytán természetesen össze fognak egészen keveredni a dolgok. Egyébiránt is ezen havonkénti 2000 frt, miután hiszem, hogy rendes állapotban a dieták csak egy-két hónapig fognak tartani (?), nem tesz többet 4000 ftnál. A mit pedig a

tiszt. követ ur a házfelszerelésre mondott, elhiszem, hogy igen populáris eszme, az ezüstöt inkább huszasokká veretni; de méltóztassanak azt is megengedni, hogy egy oly nagy országban minő Magyarország, melyre egész Európa tekint, szükséges az is, hogy bizonyos dolgokban némi fényt is mutassunk. Azért kérem a t. házat, méltóztassanak azt, mi a költségvetésben van, elfogadni.

Névszerinti szavazás kivántatott, s a kormányelnöki hivatalos pótlékot megszavazta 150 képviselő 133 ellenében. Nem volt jelen 120.

Szept. 1-én a budget folytattatván, a közmunka- és közlekedésügyi tárczára is került a sor.

Madarász a központi műosztályok szervezetére előirányzott 56,620 ft tételt, miután az illető munkálatok most még nem létesíthetők, töröltetni kivánta.

Gr. Széchenyi I. minister: Méltóztassanak talán visszaemlékezni, hogy a mult országgyülésen hitelt kivántam az országtól, és pedig 10 millió pftra terjedőt. Ez sok vitára adott alkalmat, és nem voltam oly szerencsés, hogy az illetőket akkor nagyon könnyen capacitálhattam volna, hanem nagynehezen mégis keresztűl ment. De méltóztassanak elhinni, nem egyéb ez, mint egy creditlevél, melyet data occasione a közlekedési minister használhat, vagy nem fog használni. Épen így állok egész tárczámmal, s azon pontra nézve, melyet Madarász József követ ur méltóztatott érinteni, csak azt vagyok bátor válaszolni, hogy ha azon pontokban említett munkálatok elmaradnak, akkor természetesen ezen hivatali személyzet sem fog felállíttatni; valamint az egész tárczámhoz tartozó munkálatok is, ha Magyarország körülményei békére nem fordulnak, hanem az egész ország belháboruba keveredik, természetesen szinte nem fognak megkezdetni. Tehát csak data occasione használhassam ezen creditlevelet, s így csak azt kivánom, hogy papiroson maradjon a felhatalmazás, ebbe pedig, ugy hiszem, méltóztatnak beleegyezni. (Helyes!)

A tárgyalás további folyamában Horváth Boldizsár, mint

az osztályok központi előadója, a Tisza szabályozására hivta fel a ház figyelmét.

Gr. Széchenyi I.: Tisztelt ház! Ugy tudom, hogy a központi választmány azon 500,000 frtot, melyet a vizszabályozásra kitettem, ezuttal mellőzni méltóztatott. De méltóztassanak megengedni, hogy röviden megmondjam, miként a közmunkák kétfélék: vannak productiv és nem productiv közmunkák. Például a Dunaszabályozás Pesten, szellemileg az országnak kiképzését előmozdítja bizonyosan, de nem productiv kiadás. Ellenben a mi vasutakra forditattik, az productiv, mert 4, 5, sőt talán 6%-et is fognak hozni a vasutak. A Tiszaszabályozás oly lábra van állítva, hogy az illető érdekeltek visszafizetik a kültségeket; a mit arra kiadunk, nem egyéb, mint előlegezés. Ha tehát csalni nem akarjuk magunkat, épen Magyarországnak érdeke, melynek magyar népessége leginkább a Tisza körül lakik, felfogásom szerint szükségessé teszi azt, hogy azon 500,000 frt, mely itt a 6-dik pont alatt ki van téve, a ház által megszavaztassék. Azt teszem hozzá hogy ez semmi egyéb mint hitel; az egész tárczának sperativusa 4.412,000 pft: hanem ha nem lesz pénz, ezek mind olyan dolgok melyeket hátra tesz az ember, ha pedig lesz pénz, szükséges azokat előmozdítani. Előre bocsátva azt, hogy a Tiszaszabályozás megkezdetett, és sok ellensége van, t. i. a modornak, a melylyel megkezdetett, mi onnan ered, mert ha mindenki az ő csekély határát az eddigi munka által a viztől egészen megmentve nem látja, azonnal rosznak hiszi az egész tervet; — ha ugy folytattatik, mint a terv mutatja, akkor Magyarország 2.700,000 hold földet fog nyerni, nem is említve hozzá az egészségi szempontot, mert mocsárok között csak teng az ember, egészséges helyen, jó levegőben pedig felvirágozhatik. Tehát miután az 500,000 ft nem puszta kivetése a pénznek, mint p. o. a pesti Dunapartra teendő költségek; miután már meg is kezdetett a Tiszaszabályozás, és az országnak legnagyobb érdekében fekszik: kérem azt figyelembe vétetni. A kitett 500,000 frt különben nem is egyenesen a Tiszaszabályozásra van szánva, hanem a Béga csatorna, Ferenczcsatorna, Vág, Rába vize s többeknek rendezése s így az ország minden vidékének érdekei is képviselve vannak abban.

S miután az egész ugy sem egyéb mint hitellevél, a melyhez akkor fogunk nyulni, ha az alkalom engedi, ha pedig a körülmények nem engedik, ugyis papiroson marad: kérem, hogy e tekintetben azt a mit bátor voltam előadni (előirányozni), megtartani méltóztassanak.

Madarász: Egy millió ftot is megajánlunk.

Gr. Széchenyi I.: Minek többet ajánlani, ha nem kérek.

Madarász megmarad az ő nagyobb ajánlata mellett.

Gr. Széchenyi I.: Erre a félévre nem szükséges.

Kovács Lajos kénytelen a szótól eláIlani. A nagy többség elfogadja a szerkezetet.

Haller Sándor a Kolozsvár és Pest közötti vasuti összeköttetést kivánja.

Utána:

Gr. Széchenyi I.: T. ház! A dolgoknak hullámzása között, s miután egészségem, mondhatom, gyenge lábon áll (!), elkerülte figyelmemet a központi választmány véleménye, mert másképen jobban védelmeztem volna tervemet. Azt hallom, hogy az ujonnan rendszeresíteni szándékolt középponti műosztályok személyzetét, mely 56 ezer ftra van téve, a középponti választm. elvetette. Ha figyelemmel méltóztatnak lenni tárczámra, ki fog világlani, hogy annak egy igen kis része olyan kiadás, mely improductiv lenne. Terveket kidolgoztatni nagyon sok pénzbe kerül. A multkor elhatározta a ház, hogy Kolosvár Pesttel köttessék össze. Ezt határozni könnyű; de a lehető legjobb utat kiszemelni nehéz, mert be kell barangolni az egész vidéket, hogy hegynek ne vigye az ember a vasutat. Méltóztassanak figyelmezni, az idő oly drága, hogy kár volna ily dologban sokat disputálni; mert ha szerencsések leszünk az ország békéjét helyreállítani, akkor mindenki szivesen fog adózni ily kiadásokra, mint melyekből haszon harámlik reá. Azért nem hiszem, hogy ez hátralépés volna. Méltóztassék az egészet egybefüggésben venni fel; mert ha vizszabályozásokat akarunk, oda emberek szükségesek, és ha vasutakat akarunk, oda is emberek szükségesek. Természetes, hogy ez hosszasabb combinatio eredménye lehet, s azért méltóztassanak velem szegény szolgájokkal parancsolni. Döljön a dolog jobbra

vagy balra, kérem az elnök urat, voksoltasson arra, marad-e a központi választmány véleménye? vagy pedig a szerkezet a mint áll?

Elnök a félreértést eloszlatni igyekszik, s azt hiszi, a ministernek hatalmában fog állni a munkálatokat megkezdeni, a mennyiben az ország »zavaros« körülményei engedni fogják.

Bernáth József után, ki Szatmárt és Váradot hozza fel, ujra szól:

Gr. Széchenyi I.: A vasuti hálózatban én sohasem láttam várost, falut, megyét, legkisebb provinciális érdeket; hanem mindig csak a hazát. (Éljen!) És tisztelt képviselője Biharnak ne rettegjen attól, hogy szaporán és mohón fogjuk — fájdalom! — megkezdeni a munkálatokat: mert bizonyosan lesz a háznak még alkalma a vonalok kijelöléséhez hozzászólni, midőn, suo tempore, ezeknek tervét elő fogom terjeszteni, s ekkor a ház vagy tervem mellett fog nyilatkozni, vagy pedig azt fogja mondani: egy kisebb bizottmány menjen ki és döntse el a dolgot, vagy a ház az akkori ministerben fog jobban bizni s azt fogja neki mondani: tégy a mit akarsz. Ezzel is ugy vagyunk mint sok más dologgal: miszerint minden embernek, kivált vasut tárgyában, tetszeni nem lehet; mert mindazon helység-, hogy ugy mondjam puszta vagy korcsmának, hova a vasut nem megy el, kedves embere nem fogok lenni. Ha védelmi állapotba akarjuk magunkat tenni cselekednünk kell. Ha mellékesen szabad egy pár szót mondani, másképp kell a rónaságot tekinteni, mint a hegyes vidéket, hol sok kő van. Például, Francziaországban soká viseltek háborut s több százezer ember hullámzott az országban, Lombardiában is menynyi nép ment előre-hátra, de nem hallottuk soha, hogy az embereknek ne lett volna elég enni s inni valójuk. Magyarországon pedig, ha egy granát meggyujt egy helységet, legyen az bár olyan nagy mint Kecskemét vagy Abony, ugy leég, hogy helyét sem lehet találni többé. Ez irtózatos! Mert helységeink ugy vannak a sikságban elhelyezve mintha egy oceánba estek volna. Ily körülmények közt, midőn hazánk annyi ellenséges elemekkel van körülvéve, rajta egyedül vasutak által lehetne segíteni melyek öt-hat rádiusban a fővárosból az országba szétterjedné-

nek. Én annak idején elő fogom a t. háznak terjeszteni tervemet, minden előkészületekkel együtt, s reménylem, hogy a t. háznak mint a nemzet képviselőjének, megelégedését aratandom.

A többség a tételt megszavazta.

A többféle vidéki érdekek felzudulását Kovács Lajos csitította le, ugyancsak Széchenyi minister nevében tett még egy nyilatkozattal.

Az egyes provinciális kivánatok lehető megnyugtatására vagy megelőzésére — ugymond, — ki kell azt mondanom, hogy közlekedési minister ur parancsolatjából mind azon vonalokra az előleges felmérések elrendeltettek. A mint az unio megtörtént, a kolosvári vonalra is kiadatott a rendelet, stb. stb.

Az ülések ez időben rendesen a tábori hirekkel nyittattak meg, melyeket Kossuth, mint a kormány szónoka, szokott közölni a házzal.

Szeptember 2-án tette meg Kossuth »a hazának kimondhatatlanul fontos perczeihez« Batthyányi és Deák távollétében, indítványát, hogy a ház bizottmánynyá alakulva, hallgassa meg Beöthy kormánybiztos jelentését a szent-tamási stb. eseményekről. Ennek mintegy következménye volt azon nevezetes öt pontból álló indítvány, melyet szept. 4-én, be nem várva Bécsben fáradozó ministertársait, szinte egyhangulag fogadtatott el a házzal. U. m. 1. A hadügyminister a lemondott Berchtold fővezér helyét mással töltse be. 2. Manifestum Európához. 3. Egy horvát bizottmány. 4. Beöthynek teljhatalmu biztossá neveztetése. 5. Egy 100 tagu küldöttség Bécsbe!

Az 1., 3. és 4. pont, ministeri tanács elébe tartozó, s a kormány elnöke nélkül el nem intézhető dolog volt; mig a 2. és 5. nyilván forradalmi rendszabályok voltak s a békés kifejlődés lehetőségét mindinkább háttérbe szorították. A fellegek mind sürübben tornyosultak össze fejeink felett. Az ülés oly zavaros volt, hogy a szavazók jó része a kérdéseket sem értette, s Nyári Pál mondása szerint exegesis tartatott azok tulajdonképeni értelme felett. Az izgalmakból soha ki nem fogytunk.

Mind aggasztóbb hirek érkeztek az egyszer letett, másszor

ujra visszahelyezett Jellasics horvát bán fegyveres készülődéseiről, az anyaországba berontásáról. Minden oldalról ellenségektől láttuk magunkat körülvéve.

Nem birta ezt tovább Széchenyi idegzete.

Ismerjük az ő nemes pessimismusát.

Kezdettől fogva abból a rögeszméből indult ki, hogy Magyarország már meg van halva, s hogy, midőn azt életre akarja kelteni, csak egy holt testet dörzsölget, balzsamozgat. De mindegy, mondá magában, tenni kell kötelességből, folyvást, pihenés nélkül, akár nagyban akár kicsiben, mintha a siker mindig biztos volna, s nemes önfeláldozásunkból semmi se menne kárba.

Fenhangon hirdeté: Magyarország nem volt, Magyarország még csak lesz. Szivén azonban e hires jeligéjének örökös meghazudtolása benső féregként rágódott. Elrabolta ez álmát, lelki nyugalmát, legboldogabb perczeiben rémeket láttatott vele, s aláhuzta a föld alá, még olyankor is, mikor saját és utána induló honfitársainak lelkesedése egekig emelte, vitte őt!

Senkiben sem láttuk annyira megtestesülve ama küzdő kor költészete és szónoklata egyik képviselőjének, Kölcseynek hires mondását:

De néked élni kell ó hon!
Mert omladékidon
Reszketve fognék szétomolni,
Hazám! hazám!

Reszkető öröm volt, valahányszor a haladás egy nevezetesebb fokára látott bennünket felvergődni, akár az elvek, akár az anyagi jóllét terén.

Minden szellőtől féltette azt, a mit az ő kedves növényeinek nevezett. Kezdetben a mozdulatlanság, a régi előitéletekhez való makacs ragaszkodás; utóbb a szerfelett gyors neki lódulás, a democratia, a forradalmi eszmék láza volt veszedelmünk.

A nemzettest, ugy látta, beteg, nem birja el az erőszakos megrázkodtatásokat: csakis a fokozatos, a lassu, a békés haladást.

Szivesen ment mindig előre ez utóbbi téren, szivesen követett mást is. Érezve magában vagy elhitetve magával, hogy ő,

amint telided teli van eszmékkel, kezdeményező szellemmel, ugy semmikép sem való pártvezérnek: kereste a vezért Deákban, kit készséggel követ vala; csak kövesse a magyar ellenzék is.

E föltevésében csalódva, mindenfelől elhagyatva látta magát.

Végre Apponyiban keres szövetségest; mely szövetségnek azonban, mint láttuk, csak Apponyi visszalépése s Széchenyinek helyébe lépése lett volna gyakorlati eredménye.

Forradalom nélkül tán meg is alakult volna az a középpárt, mely a conservativ és szabadelvű áramlatok között döntsön vagy közvetitsen, s melynek vezére, bár akarata ellen, Széchenyi leendett.

Mondhatjuk, hogy ez egészséges pártfejlődés lett volna.

Széchenyi felett a két nagy párt vitatkozott egymással: mindegyik, a küllátszat daczára, magáénak vallotta, a maga számára követelte őt. Nem számítva hozzá a két párt mindegyik szélsőségének azt a töredékét, mely egyaránt távol álla tőle. Az ó conservativek ama csökönöseit, Metternich vak imádóit, kik minden bajnak, s a következendő conflagratiónak okozóját már kezdettől (1825-től) fogva az egy Széchenyiben látták; — másrészt ama törpe minorítást, mely minden régivel szakadásra akarta vinni a dolgot, s Széchenyit, ha nem is hazaárulónak, de a nemzeterő kifejtése egy nagy akadályának nézte.

Széchenyi maga, irtózva a két szélsőségtől, hol ide hol oda huzódott, s magát minden pártfegyelemtől felmentve, egyéni szabadságához ragaszkodott, tűrve az elpártolt, a megbizhatlan, a csalfa barát látszatának minden keserveit.

Szomoru életét ez még örömtelenebbé tette.

A conservativek között még kevésbé érezte otthonosnak magát, mint az ellenzékiek közt. Hisz ő mindig a szabadság, a haladás barátja, apostola volt: csakis a modorra nézve, a dolgok egymásutánjára nézve különbözött amazoktól; mit keressen most itt ezek soraiban, kik minden lépését csak gátolták, vagy bizalmatlansággal nézték.

Legkényelmetlenebb volt helyzete, mikor hivatalba lépett. Semmikép sem akart hivatalnoktársaival, a régi rendszer hű

szolgáival, solidaritásba állni: Dánielnek nézte magát a vadállatok közt!

Ne nézzék őt olyannak, mint a többiek.

Megfejthetlen ellenmondás ama személyes nagyrabecsüléshez képest, melylyel ugy József nádor, mint később Apponyi s a Dezsewffyek iránt viseltetett.

S mikor Metternich megbukott, lehetett volna-e bármily oka vagy ürügye ennek védelmére kelni? Az benne a vészes mozgalom első megindítóját, ő viszont a herczegben és rendszerében az erőszakos felforgatás természetes és logikai előidézőjét látta. Mind a kettő egymásnak megjósolta a bekövetkezendőket, s egyik a másikra hárította értök a felelősséget.

A romok közt hol foglaljon egy Széchenyi állást?

Bizonnyal a nemzet részén, a mely mellett mindig volt.

Ő egy perczig sem habozott.

Nem óhajtotta Batthyányit a kormány élén, az udvar némi »lealáztatását« látta ebben, melytől örömest megkimélte volna.

Nem szerette, hogy az általános zűrzavart és fejetlenséget felhasználva követelőleg lépjünk fel, s erővel vegyük el mindazt, a mihez különben jogunk van. Ő a magyar nagylelkűséget akarta előtérbe állítani, jószerivel lehozni az udvart hozzánk, felszabadítva azt a lázongó városi csőcselék minden terrorismusától: s Budáról diktálni törvényt a monarchiának.

De az események gyorsan fejlődtek s nem sok időt engedtek megfontolásra. S minden nekünk látszott kedvezni.

Széchenyi látva annyi koczkának, mint mondá, szerencsés fordultát, ujra bizni kezdett. Meghazudtolva látta magát, s Batthyányira, mint »a rombolás démonára«, s még inkább Kossuthra, mint »isten ostorára«, korábban mondott jóslatait egymásután megczáfolva. Ő volt a rövidlátó; nem ezek. Egy isteni szikra, egy divinatio vezeti a nemzet nagy szónokát: egy pillanat alatt varázsütésre megteremtette azt, a mit ő is rég óhajtott, de csak évtizedek mulva, hosszu izzadságos munka, béketűrés utján hitt elérhetőnek.

Álomnak látszott az egész; de mégis való volt. S ő ne

csatlakozzék hozzá, csak azért, mert hamarább s mert egyszerre valósul, hogy: Magyarország nem volt, hanem lesz!?

Vagy visszavonulása által, mit a conservativek bizonyos méltósággal tehettek, gyengítse azt a mérséklő elemet, melyre a forradalmi láz közepette, s az Austria irányábani függő viszonyok tekintetéből, a hazának oly nagy szüksége volt?!

Be kelle lépnie, s be is lépett a Batthyányi ministeriumba.

Hozzá fogott egész önmegtagadással. Elhitette magával, s nyilt ülésben is hirdeté, hogy Magyarország jövője soha rózsásabb szinben nem tünt fel előtte. A tüskéket saját szivébe nyomta vissza: titkon vérzett tőlök.

Az ellentéteket, melyek közte s Kossuth közt természetesen ujra megujultak, eltitkolá, a mig lehetett. De tartható ez az állapot nem volt.

Annak, hogy a kiegyenlítés Austriával, s a fegyverre való hivatkozás elkerülése nem sikerült, bizonnyal nem egyedül Kossuth volt az oka, s még kevésbé Batthyányi: okát itt is ott is, de nagyobb részt Bécsben kell keresnünk.

Széchenyi látta, hogy ő mitsem tehet a vész elhárítására. Megy minden a maga utján, feltartóztathatlanul.

Összetett kézzel nézhette volna, sőt nemével az elégtételnek, mivelhogy mégis néki volt igaza, ő volt az előrelátóbb, az ő jóslatai teljesültek. Ha egyszerűen félre áll az utból, ki vethetett volna reá követ? De akkor ő nem lett volna — Széchenyi.

Ő nem azért imádkozott egy életkoron át, nem azért gyötörte magát álmatlan éjeken, hogy ő legyen az ország első embere, s az neki adjon igazat; hanem hogy hazája azzá legyen a mivé lennie kell, békés átalakulás utján, vérontás, belháborgás, forradalom nélkül.

De az erre való kilátás mindinkább elenyészett.

Felujultak tehát régi, kétségbeejtő rémlátásai. Látta az ő kedvencz növényeit, annyi hű hazafi lelkes törekvéseinek lassan érlelt gyümölcsét földre tiporva, vagy gyökerestül kitépve, városaink, falvainkat tűzbe lángba égve, fővárosunkat vad hordák által feldulva, az ő kedves lánczhidját légbe röpítve, minden haladásunkat megakadályozva, az idegen ajku népiségeket test-

vérharczban ellenünk, a parasztokat irtó hadjáratban volt uraik ellen, a hazafiaknak csatamezőn, vagy hóhérbárd alatt elvérzését, legjobb esetben számüzetését, stb. stb.

Eszébe jutottak Metternich egykori jóslatai, fenyegetései, hogy ő fogja mind e bajokat az országra, a birodalomra felidézni, s nem tudja többé, mert már későn van, visszatartóztatni.

Erőt vett rajta az egyéni felelősségnek, bár némi önhittségtől nem ment, de alapjában nemes ama tulbecsülése, melyben mindig szenvedett. Addig tömjéneztek neki, hogy ő az ország ujjáteremtője, s hogy nála nélkül épen semmi sem történt volna, hogy végre maga is elhitte. Elhitte, nem azért, hogy a dicsőség kelyhét egymaga ürítse ki, hanem hogy keserüséggel, lelki furdalással, kétségbeeséssel töltse meg azt: annyi rosznak, az ország sülyedésének, sőt végleges vesztének egyedül önnön magában látva okozóját.

Könnyü nekünk a fülébe és utána kiáltanunk, hogy ebben mily nagy tévedés, mily nagy elbizottság rejlik, s hogy mekkora részt követelhetünk tőle mi többiek is ugy a dicsőségből, mint a felelősségből; de mi, okainkkal, az ő egyéniségét meg nem változtathatjuk, lelki betegségét nem orvosolhatjuk, tragikus végzetét fel nem tartóztathatjuk.

Kossuth, aki rezgő idegzete daczára bámulatos lelki erővel uralkodott magán és a helyzeten, legyőzött nagy ellenének nem mondhatott mást, mint hogy a gróf beteg, s menjen magát orvosoltatni. . . .

Megtörte szívét a honszeretet.

Elhomályosítá elméjét, annyi éven át vezérszövétnekünket, saját egyéni felelősségének túlbecsülése, majd, szemben a nagy eseményekkel, tehetetlenségének érzése.

Vallásos rajongása is hozzájárult régi szivsebeinek felszaggatásához. Ő magát Isten legméltatlanabb teremtésének, egy örök kárhozatra itélt, szerencsétlen bűnösnek tartotta. Különösen méltatlannak arra a csendes boldogságra, mely annyi kiszolgált politikusnak nyujt édes vigaszt és nem remélt kárpótlást, hogy szerető családi körben töltse el élete hátralevő napjait.

Megmagyarázza mindez, ugy az első izgalmak, dühöngé-

sig menő kinos perczeiben, félig önkéntes, félig kényszerített elhurczoltatását a döblingi elmebetegek házába, mint későbbi, nyugodtabb állapotában, önkéntes ottmaradását szabad akaratból választott számkivetésben.

Szeptember 5-én vitte őt magával házi orvosa Balogh.

Az események szinteréről ezzel letünt. Csak egy utolsó fellobbanása régi hatalmas szellemének, a *Blick* czimű hires német röpirata, fog még egy derült sugárt vetni hazánk jobb jövőjére, — de nem a szenvedőnek saját életpályájára. A várt szebb jövőnek derengését megérnie neki nem adatott: csak saját öngyilkos keze adhatott nyugalmat hányatott lelkének, roncsolt testének.

Dicsérje őt egy uj nemzedék felvirágzása, boldogulása, habár ajkai hálátlanul elnémulnának is felette.

»Nagy volt ő, s nagysága miatt megdőlnie kellett!«

(Vörösmarty—Napoleonról)

FÜGGELÉK.

E könyv utolsó ivei voltak már nyomtatás alatt, midőn közéletünk egy nagyérdemü veteránja, Széchenyi legbuzgóbb tisztelője, avatott ismerője, Kovács Lajos egy levéllel örvendeztetett meg, mely különösen a tiszaszabályozási ügyre s a Debreczenben tartatott társulati gyülésre vet érdekes világosságot.

Azokat, miket erről I-ő kötetünk 480. stb. ugy e kötet 483. stb. lapjain elmondottunk, lényegesen kiegészíthetni véljük ama levél némely részének, irójuk engedelmével, utóirat gyanánt ide igtatásával:

»A mint Széchenyi nekem tiszaszabályozási terveit elkezdette fejtegetni s látta, hogy eszméi mennyire megragadnak, mindig közlékenyebb lett, feltárta előttem egész lelkét, elmondotta: miért vállalt hivatalt; elmondotta: miként veti koczkára minden reményeit, hogy a hazáért valahára valamit tehessen; ha fel találna sülni, a magyar nemzet sympathiáit ugyis eljátszotta már, a miért annál erősebben áll a kormánynál, de akkor ezt is elveszti, s úgy lejátszotta szerepét, hogy többé mit sem tehet.

Én egyenesen kinevettem aggodalmait s oly mély meggyőződéssel szóltam tévedéséről, oly elbizakodott hittel szóltam biztos sikeréről. hogy nem lehete nem látnom, mennyire éled reményeiben. Ez első találkozásom felbátorító biztatásai alapították meg személyemhezi ragaszkodását. Ekkor csak arra kért, legyek ott a vásárosnaményi értekezleten a felső-tiszai megyékkel.

V. Naményben ott voltak a bereghi s szomszéd megyék nagy küldöttségei és a tiszai érdekeltek nagy tömege. Ajánlatai minden várakozást felülmuló lelkesedéssel fogadtattak. Személye iránt az őszinte bizalomnak s mély rokonszenvnek annyi elmagyarázhatatlan jeleivel árasztották el, mikép látnia kellett, hogy nyári biztatásaimban nem tévedtem. Bizni kezdett a tiszai

megyék józanságában s az első fényes diadalban felbátorítva folytatta tovább utját a tiszai értekezletek kitűzött pontjaira.

Kossuth megrémült Széchenyi diadalain. Nagy aggodalmait, — mint Kemény leirja, — Wesselényivel közölte. A megyék azonban már meg voltak nyerve, csak Szabolcs tartotta magát még tartózkodó állásban.

Az 1846. jan. 30-ki első nagygyülésen a conservativ párt nagy számban jelent meg. Szerencsy, Lónyay János, gr. Barkóczy, gr. Dezsewffy Emil stb. — Ezért Tasnert magához szólítva, jegyzőnek engemet proponáltatott, hogy a tollat ellenzéki kezekbe adja. Később elnökül is gr. Károlyi Györgyöt választatta meg s így az ellenzéknek elég lett téve.

Az erre következett debreczeni gyűlésen [1]) Szabolcs is az ellenzék legtekintélyesebb tagjaival jelent meg. Bónis Sámuel Elek Mihály alispán, Zoltán János és Mihály, stb. ez volt az ellenzék utolsó fölléplése ellenünk; szóvivője Elek Mihály volt. Igen élesen támadta meg az egész kezdemény formáit. Itt társulati müködésről van szó, általunk akarnak tenni valamit, azonban mégis a kormány szerepel mindenütt: miféle mixtum compositum akar ez már lenni? Ilyesmi nem nekünk való eledel, stb.

Lehet, hogy csak én éreztem legélénkebben e támadás lehető hatásait éppen Debreczenben, nagyon felháborodtam s egész szenvedélylyel keltem ki Elek M. ellen, stb. Ez feltüzelte a gyülést s lázba hozta Széchenyit. Egyszer beszédem alatt csak látom, hogy felrugja maga alatt az elnöki széket s egészen felhevülten feláll. Én röviden befejeztem mondókámat s átadtam neki a szót.

Soha sem őt, sem senkit hasonló hatással beszélni nem hallottam. A megsértett önérzet fenségében állott előttünk, minden féket eldobott, s ugy szólt mintha istenének számolna be egész életéről. Elmondta leplezetlenül, miként jutott hivatalba. Bevallotta, hogy nincs oka bizni a németben; de látta, hogy személyének megnyerésére nagy súlyt fektetnek s ennek fejében

[1]) 1846. aug. 3.

őt nagy tehetőségi körrel és eszközökkel kinálják. Mily nyomorult hazafi lett volna, ha e kedvező körülményt meg sem kisérti utilizálni nemzete számára! Ha van a nemzetben józanság s életrevalóság, az valamint a kormány személyemet, ugy ez viszont engemet s helyzetemet fogja a maga javára utilizálni. Ez a ti feladatotok! Gondoljátok-e, hogy a Széchenyi névhez s multamhoz egy kicsinyes helytartótanácsosság vagy excellentiás czim valamivel járulhatott, mi becsét emelné? Én, félre téve megvetésemet ily velleitások iránt, járomba fogattam magamat. 53 éves ember helytartó tanácsossá lettem, s valjon miért? talán, hogy egy nyomorult czimecskéért vagy olyan hivatalos állásért, melyet akár 25 év előtt kell vala elérnem, ha keresem, hazámat áruljam el? s 20 éven át nehéz munkával szerzett multamat szennyezzem be? Én biztam s bizom, nem a kormányban, hanem önmagamban. A kormány engemet, én a kormányt akarom utilizálni. Melyiknek fog ez sikerülni? Bizonynyal az élelmesebbnek. Mondjátok már most: ez veszélyes játék, ez koczkázat! De hát egész nemzeti életünk nem koczkázat volt-e mindenkoron?! S mit veszthetünk, ha eszünkön járunk? Ha én a támogatás fejében, melyet a kormánytól nyerek, hazám érdekeit birnám feledni, nevemet örökre beszennyeztem. Mitől féltek ti? Hogy elfogadva a kormány anyagi támogatását, ez lábatokról levesz, s nyomoru szolgáivá lesztek a kormány minden törekvéseinek? Kétségbe kellene esnem nemzetem felett, ha ennyire gyáváknak kellene látnom benneteket. Én nemzetem felvirágoztatására a regeneratiónális erőt a magyar ellenzékben keresem s látom. Minden attól függ, van-e annak elég bátorsága s önbizodalma, van-e elég belátása, hogy hivatását betöltse. Én a Tiszaszabályozást nem csak kiszámíthatatlan anyagi eredményeiért indítom meg, [1] de ezt egy józanabb magyar politika tengelyének tekintem, ki akartam emelni az ellenzéket olcsó dicsősségü meddő állásából: legyen valahára alkotó s szervező elem az országban. Ennyi szellemi erő ne vesszen el a rideg tagadásban.

Feltártam előttetek lelkem minden gondolatját; rajtatok áll, itéljetek s válasszatok: a haza sorsa kezetekben!

---

[1]) Utóvégre egy 200 □mfd terület megnyeréséről s a nemzeti vagyonnak vagy 20 millió évi jövedelemmel gyarapításáról volt szó.

Ezzel megfordult s szobáiba vonult a háta megetti ajtón. A terem zsufolva volt, a hallgatóság nagy részét a ref. collegium ifjusága is tette. Ha a teremben marad, mindnyájan lábaihoz borulnak. Ily hódításról fogalmam sem volt.

Gyülés után nyomban következett a nagy banket. Széchenyi csak átöltözködött s vele mentem oda. Mindenki hozzá tolongott elmondani mélyen érzett határtalan hódolatát. Ebéd kezdetén első szónok Elek Mihály volt, ki bünbánólag kért bocsánatot, oly szivből jövő érzéssel, hogy mindnyájunkat elragadott, porba hullva a nagy hazafiság előtt, melyet eszménykép gyanánt állított szemeink elé, stb. A gróf lelkesülten hagyta ott székét, megölelte, megcsókolta. Mi mindnyájan követtük. Elek Mihálynak ez volt legszebb napja.

A Széchenyi beszédének szövegét senki se birja, nem is jegyezte senki; nem is mertük volna akkor közrebocsátani felette kényes részleteit, de annál mélyebben maradt lelkünkbe vésve.[1])

Bár nyujthatnék annyi anyagot, hogy munkádban felhasználhasd. De azon időnek éppen az válik becsületére, hogy nem ugy bántok el ezzel, mint Wesselényinek Szathmárban tartott hires beszédével.«

E sorok irója, kinek ezennel magam s olvasóim nevében köszönetet mondok, a nagy Széchenyi legmeghittebb s legkedvesebb embereinek egyike volt, utóbb, válságos időkben, az ugynevezett »békepárt«nak éltető lelke, gondolkodó fője.

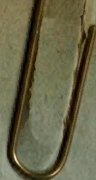
Felette becses jegyzetei, sokféle hányattatásai alatt, nagy részben elvesztek ugyan; de a mi fennmaradt azokból, még mindig a legbecsesb adalékát fogja képezni forradalmi időszakunk történelmének, s átalában mémoire-irodalmunknak.

Vajha minél előbb napvilágot látnának; s szerzőjök megérné nemcsak a nemzet józanabb részének osztatlan elismerését, hanem hevesebb vérű nemzedékünknek is, hol nagy érdekek forognak koczkán, komolyabbá válását!

---

[1]) Naplójában: Ich glänze, — mindent magammal sodrok . . . Fühle mich dennoch sehr modest, und so unendlich klein!

TARTALOM.

60